

**T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR SORUNUNA
SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM:
DİYARBAKIR ÖRNEĞİ**

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Ömer AYTAÇ**

**HAZIRLAYAN
Rıfat BİLGİN**

ELAZIĞ-2008

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR SORUNUNA SOSYOLOJİK BİR
YAKLAŞIM: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Bu tez 25 / 07 / 2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. Ömer AYTAÇ

Üye
Prof. Dr. Mahmut ATAY

Üye
Yrd. Doç. Dr. Burhan AKPINAR

Üye
Yrd. Doç. Dr. M. Ruhat YAŞAR

Üye
Yrd. Doç. Dr. Yelda SEVİM

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve/..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Yukarıdaki Jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

Doç. Dr. Ahmet AKSİN

Enstitü Müdürü

ÖZET
Doktora Tezi
Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım :
Diyarbakır Örneği
Rıfat BİLGİN
Fırat Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
2008, Sayfa: XVII+435

Günümüzde tüm dünyada çeşitli nedenlerle formel ve enformel sektörlerde çalışan çocukların sayısı gün geçtikçe hızla artmaktadır. Çocukların çalışması insan hakları açısından çocukların aleyhine işleyen bir olgudur. Çocukların çalışmasından kaynaklanan hak ihlalleri, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde daha görünür olmaktadır. Bu çalışma, çalışan çocuklar sorunsalı içerisinde sokağı çalışma mekanı olarak kullanan ve bundan kaynaklanan tehlikelerle/risklerle karşılaşma olasılığı olan çocukları konu edinmektedir.

Bu çerçevede, Diyarbakır kent merkezinde sokaklarda çalışan çocukların; yoksulluk, şiddet, suç, eğitim ve göç gibi değişkenler ile olan ilişkisi saptanmaya çalışılmaktadır. Bu araştırmanın önemli amaçlarından biri, çocukların çalışma yaşamına giriş nedenleri ve çocuğun çalışma yaşamında yer almasıyla, çocuk/toplum açısından ortaya çıkabilecek sorunları öngörülebilir kılmaktır. Çünkü sorunun saptanması, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak için gerekli koşuldur.

Bu çalışmanın evrenini Diyarbakır kent merkezinde sokakta çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Bu sebeple araştırmaya Diyarbakır kent merkezinde sokakta çalışan, yaşları 6 -18 arasında değişen, 347 erkek, 53 kız olmak üzere toplam 400 çocuk katılmıştır. Söz konusu çalışma, 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne devam eden 161, sokakta kurumsal destekten yoksun olarak çalışan 199 ve araştırma için izin alınan sürede sokakta çalışan ve suç isnadı ile Çocuk Şube Müdürlüğüne getirilen 40 çocuk olmak üzere toplam 400 sokakta çalışan çocukla görüşme ve anket çalışması yapılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, sokakta çalışan çocukların çoğunu 11-14 yaşları arasındaki erkek ve okula devam eden çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocukların büyük kısmının düşük sosyo -ekonomik düzeydeki ailelerden geldikleri, genellikle kazançlarını ailelerine verdikleri, aileleriyle beraber kaldıkları ve ailelerin de çoğunun son yıllarda kırsal alanlardan terör ve güvenlik olayları nedeniyle göç ettikleri görülmüştür. Çocukların çoğunun sokakta çalışmaya başladıktan sonra okul başarılarının bu durumdan olumsuz etkilendiği veya şiddetin bir çok türüne maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bazı çocukların çalışmaya başladıktan sonra çeşitli suçları işledikleri ve bağımlılık yapıcı maddeler kullanmaya başladıkları görülmüştür. Suç işleme davranışı ve madde kullanma alışkanlığını kazanan çocukların, mevsimsel olarak sokakta yaşamaya, evden ve okuldan kaçmaya başladıkları tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocukların homojen bir yapı göstermediği ve sokaktaki en geniş çocuk kitlesini oluşturduğu saptanmıştır. Böylece, sokakta çalışan çocukların kendi aralarında farklı özelliklere sahip çocuk grupları oluşturmalarından dolayı heterojen bir yapı göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sokakta çalışan çocuklar, sokakta yaşayan çocuklar, göç ve sokakta çalışan çocuklar, çocuk işçiliğinde etkili olan faktörler.

ABSTRACT**Doctorate Thesis****A sociologic approach to the question of children working on the streets: The example of****Diyarbakır****Rıfat BİLGİN****Firat University****Sociology Department****2008, Page: XVII+435**

Today, the number of children working in ranges of formal and informal sectors owing to different reasons has been speedily increasing day by day. Child labour is a fact processing against children in terms of human rights. Invasion of rights caused by working children becomes more visible in worst forms of child labour. This research subject to children working on streets and possibility of facing dangers caused by working on streets within their problem.

In this frame, the relation of children working on streets of Diyarbakır centrum with variables like poverty, violence, crime, education and migrations is being tried to determine. One of important aims of research is, rendering forseen the problems shown up for child and society by child's being in working life. Because, determining the problems is the necessary condition to offer suggestions for solution these problems.

347 male, 53 female totally 400 children working on street of Diyarbakır centrum who are aging between 6-18, have participated in this research. This research containing, 400 children, 161 training at 75. Year Child and Adult Center, 199 working on streets deprived of institutional supporting and 40 of them working on streets at the same time of search permitted and those brought to Child Branch Directorship, has been talked and surveyed.

According to the findings of research; it is seen that most of the children working on the streets are male and training at school aging between 11-14 years. It is seen that most of these children belong the families who have low socio-economic positions. These children give their earning to their families migrated from rural areas because of terror in recent years. It is determined that some of these children started to work on streets committed some types of crime and started to take some addictive drugs. It is determined that these children have behaviour of committing crime and get addicted to drugs, start to live on street in accordance with season and escaping from home and school. It is determined that children working on streets don't show a homogenous structure and the biggest mass living on streets. So, children working on streets show a heterogeneous structure owing to forming child groups that have different features among them.

Keywords: Children working on street, children living on streets, migration and children working on streets, the factors being effective in child labour

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar DİZİNİ.....	IX
ÖNSÖZ.....	XIV
KISALTMALAR.....	XVI
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLA İLGİLİ YAKLAŞIMLAR.....	8
1.1.1. Çocuk Kavramı, Çocuk ve Çocukluğun Gelişimi.....	8
1.1.2. Tarihsel Süreç Bağlamında Çalışan Çocuk Olgusu	12
1.1.2.1. Sanayi Devrimi ve Çocuk İşgücünün Yoğun Kullanımı	15
1.1.3. Çocukların Çalışması İle İlgili Yaklaşımlar	18
1.1.4. Dünyada Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri	23
1.1.4.1. Tehlikeli İşlerde Çalışma	24
1.1.4.2. Kaçırılma.....	24
1.1.4.3. Ev İşlerinde Zorla Çalıştırılma ve Çocukların Kullanılması	26
1.1.4.4. Kölelik ve Borç Karşılığında Zorla Çalıştırılma	27
1.1.5. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri	28
1.1.5.1. Sokaklarda Yapılan İşler	32
1.1.5.2. Kentlerde Enformel Sektördeki İşler	32
1.1.5.3. Mevsimlik Tarım İşleri	35
1.1.5.4. Kırsal Kesimde Çocuk İşçiliği	36
1.1.5.5. Ev İşleri.....	36
1.2. SOKAKLA İLİŞKİLİ ÇOCUKLAR OLGUSU:TERMİNOLOJİ, TANIMLAR VE SINIFLAMALAR.....	37
1.2.1. Sokaktaki Çocuklar, Sokak ve Sokağın Çocukları	37
1.2.2. Sokakta Çalışan Çocuklar	42

1.2.3. Sokakta Yaşayan Çocuklar	46
1.3. SOKAKTA ÇALIŞAN VE SOKAKTA YAŞAYAN ÇOCUKLARIN SAYISAL BOYUTU VE DIŞLANMA DURUMLARI	47
1.4. DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ.....	51
1.5. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ.....	57
1.6. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELER.....	65
1.6.1.Tarihsel Süreçte Çocuk İşçiliğiyle İlgili Uluslararası Düzeyde Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	65
1.6.1.1. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün Çalışan Çocuklar Konusunda Yaptığı Düzenlemeler.....	66
1.6.1.2. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	68
1.6.1.3. Avrupa Sosyal Şartı	70
1.6.2.Ülkemizde Tarihsel Süreçte Çocuk İşçiliğiyle İlgili Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	74
1.6.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	76
1.6.2.2. Kanunlar.....	76
1.6.2.2.1. İş Kanunu.....	76
1.6.2.2.2. Deniz İş Kanunu	78
1.6.2.2.3. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu	78
1.6.2.2.4. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu.....	78
1.6.2.2.5. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu	79
1.6.2.2.6. 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu	79
1.6.2.2. Borçlar Kanunu	79
1.6.2.2 2539 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu	80
1.6.2.2. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu	80
1.6.2.3. Yönetmelikler.....	80
1.6.2.3.1. Asgari Ücret Yönetmeliği	80
1.6.2.3.2. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.....	80
1.7. ÇOCUKLARIN SOKAKTA ÇALIŞMALARINDA VEYA ÇOCUK İŞÇİLİĞİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER	82
1.7.1. Göç.....	82

1.7. 2.Yoksulluk.....	88
1.7.2.1 Türkiye’de Yoksulluğun Genel Bir Görünümü ve Yoksulluk Göstergeleri.....	94
1.7.2.2. Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununa Yoksulluk Perspektifinden Bakmak.....	100
1.7.3. Eğitim Düzeyi.....	105
1.7.4. Sosyo-Kültürel Değerler.....	106
1.8. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	107

II. BÖLÜM

2. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLER İ.....	113
2.1. ARAŞTIRMA ALANININ DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	113
2. 1.1. Diyarbakır’ın Nüfus Yapısı, Göç Durumu ve Kentleşme Düzeyi	113
2. 1.2. Diyarbakır’ın Ekonomik Yapısı.....	119
2.1.3. Diyarbakır’ın Eğitim ve Öğretim Göstergeleri	121
2.2. DİYARBAKIR’DA SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLİŞKİLİ KURUMLAR VE FAALİYETLERİ.....	123
2.2.1. 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi’nin Birimleri ve Faaliyetleri	123
2.2.1.1. Mesleki Faaliyetler	123
2.2.1.2. Sosyal Faaliyetler	126
2.2.1.3.Sağlık Hizmetleri	127
2.2.1.4. Diğer Hizmetler	127
2.2.2. Ofis İlk Adım İstasyonu’nun Faaliyetleri	127
2.2.3. Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü’nün Birimleri ve Faaliyetleri.....	128
2.2.3.1.Sosyal Hizmetler Büro Amirliği	128
2.2.3.2. Çocuk Bakım Ünitesi.....	128
2.2.3.3. Suç Önleme Büro Amirliği	129
2.2.3.4. Kayıp Çocuklar Büro Amirliği	130
2.2.3.4. Adli İşlemler Büro Amirliği	130

III. BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	132
3.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	132
3.2. Araştırmanın Varsayımı	135
3.3. Araştırmanın Metodu ve Teknikleri	137
3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	140

IV. BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	142
4.1. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	142
4.1.1. Cinsiyet.....	142
4.1.2. Yaş.....	145
4.1.3. Doğum Yeri.....	150
4.1.4. Çocukların Ebeveynlerinin Eğitim Durumu.....	151
4.2.SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÖĞRENİM VE EĞİTİM DURUMLARI	156
4.2.1 Çocukların Okula Devam Etme Durumları	160
4.2.2. Çocukların Okul Başarı Durumları.....	171
4.2.3. Çocukların Okula İlişkin Görüşleri	173
4.2.4. Çocukların Okuldan Kaçma Durumları	178
4. 3.SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN AİLELERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	183
4.3.1. Ailelerin Göç Durumları	183
4.3.1.1. Göç ile Birlikte Karşılaşılan Sorunlar	194
4.3.1.2. Göç Eden Ailelerin Geri Dönüş Konusundaki Görüşleri	202
4.3.2. Aile Yapıları.....	209
4.3.2.1.. Aile Parçalanması ve Sokakta Çalışan Çocuklar	214
4.3.2.2. Çocukların Evden Kaçma Durumları	219
4.3.3. Aile Üyelerinin Çalışma Durumları	231
4.3.4. Aile Üyelerinin Sahip Olduğu Dayanıklı Tüketim Malları	249

4.3.5 Aile Üyelerinin Her Hangi Bir Sosyal Yardım Kuruluşundan Yardım Alma Durumları.....	250
4.3.6. Konut ve Barınma Durumu	258
4.4. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN YAPTIKLARI İŞLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI.....	262
4.4.1. Çocukların Sokakta Yaptıkları İş Türleri	263
4.4.2. Çocukların Sokakta Çalıştıkları Yıl Durumu ve Günlük Çalışma Süreleri.....	266
4.4.3.. Çocukların Çalıştıkları Semtler	276
4.4.4. Çocukların Akranları ile Olan İlişki Düzeyleri	279
4.4.5. Çocukların Sokakta Karşılaştıkları Tehlike Ve Kazalar	282
4.4.6. Çocukların Kazanç Durumları.....	284
4.4.7. Çocukların Kazançlarını Değerlendirme Durumları	287
4.5. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN YAPTIKLARI İŞİ DEĞERLENDİRME BİÇİMLERİ	289
4.5.1. Memnuniyet Durumları	289
4.5.2. Yaptıkları İş Konusundaki Görüşleri	293
4.5.3. Sorunları Konusundaki Görüşleri	297
4.5.4. Çalışma Nedenleri.....	300
4.6. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN AİLE İÇİ ŞİDDETE MARUZ KALMA DURUMLARI.....	304
4.6.1. Kotalanmış Çalışma Ücreti ve Aile İçi Şiddet	311
4.6.2. Aile İçi Cinsel İstismara (Ensest) Maruz Kalma Durumları	314
4.7. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SOKAKTA MARUZ KALDIKLARI RİSKLER.....	317
4.7.1. Çocukların Karşı Karşıya Geldikleri Fiziksel ve Duygusal Şiddet	319
4.7.2. Çocukların Maruz Kaldıkları Cinsel Şiddet	324
4.7.3.Suç Çeteleri Tarafından Kullanılma Durumu	335
4.8. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SUÇ LULUK DURUMLARI	343
4.9. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN MADDE KULLANMA DURUMLARI.....	361
4.10. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN İSTEKLERİ VE GELECEĞE İLİŞKİN BEKLENTİLERİ	375

V. BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	383
KAYNAKÇA.....	408
<u>EK1</u> : ANKET FORMU.....	426
2: İZİN BELGELERİ.....	437

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Kendi İstekleri Dışında En Kötü Biçimlerde Çalıştırılan Çocuk İşçiler	23
Tablo 2: Çocuk İşçi Durumunda Olan 5-14 Yaşlarındaki Çocukların Yüzdesi (1999 2004/Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk İşçiliği).....	55
Tablo 3 : Türkiye’de Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Çalışan Çocuklar (6 -14 yaş grubu).....	59
Tablo 4: Türkiye’de Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi).....	63
Tablo 5: Türkiye’de Şehir ve Köy Nüfusu.....	82
Tablo 6: Sokakta Çalışan Çocukların Cinsiyetleri.....	142
Tablo 7: Sokakta Çalışan Çocukların Cinsiyetlerini Yaş Grubuna Göre Dağılımı.....	147
Tablo 8 : Sokakta Çalışan Çocukların Cinsiyetlerinin Sokakta Çalışmaya Başlama Yaşına Göre Dağılımı.....	149
Tablo 9: Sokakta Çalışan Çocukların Doğum Yerleri.....	150
Tablo 10: Sokakta Çalışan Çocukların Annelerinin Öğrenim Durumları	152
Tablo 11: Sokakta Çalışan Çocukların Babalarının Eğitim Durumları	154
Tablo 12: Çocukların Cinsiyetlerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı	159
Tablo 13: Sokakta Çalışan Çocukların Şu Anda Okula Devam Etme Durumları	161
Tablo 14: Sokakta Çalışan Çocukların Eğitimlerini Devam Ettirememeye Nedenleri	164
Tablo 15: Sokakta Çalışan Çocukların Okul ihtiyaçlarının Kim/Kimler Tarafından Karşılandığı Durumu.....	168
Tablo 16: Sokakta Çalışan Çocuklardan Okula Devam Edenlerin Devam Ettikleri Sınıflar.....	170
Tablo 17: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra, Okul Başarılarının Olumsuz Etkilenip Etkilenmediğine İlişkin Görüşleri	171
Tablo 18: Sokakta Çalışan Çocukların Okuldaki Sınıf Geçme Dereceleri	171
Tablo 19: Sokakta Çalışan Çocukların Okul Hakkındaki Düşünceleri	174
Tablo 20: Sokakta Çalışan Çocukların Okula Devam Ettikleri Son Eğitim -Öğretim Döneminde Okuldan Kaçma Sıklığının Cinsiyete Göre Dağılımı	180
Tablo 21: Sokakta Çalışan Çocukların Okuldan Kaçma Nedenlerinin Dağılımı.....	181
Tablo 22: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Göç Dağılımı.....	184
Tablo 23: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Kaç Yıldır Göç Ettiklerinin Dağılımı	
Tablo 24: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Göç Ettikleri Yerler.....	186
Tablo 25: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Diyarbakır’a Göç Etme Nedenleri	188

Tablo 26: Çalışan Çocukların Ailelerinin Önceden Yaşadıkları Yerleşim Yeri ile Şimdi Yaşadıkları Yerleşim Yerindeki Ekonomik Durumlarını Değerlendirme Biçimleri	194
Tablo 27: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Diyarbakır'a Göç Ettiklerinde Karşılaştıkları Sorunları	197
Tablo 28: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Diyarbakır'a Göçle Geldikleri Yerleşim Yerine Geri Dönmeye İlişkin Görüşleri	203
Tablo 29: Sokakta Çalışan Çocukların Aynı Evde Kimlerle Birlikte Oturduklarının Dağılımı	210
Tablo 30: Sokakta Çalışan Çocukların Kardeş Sayılarının Dağılımı	212
Tablo 31: Sokakta Çalışan Çocukların Ebeveynlerinin Hayatta Olma Durumu	216
Tablo 32: Sokakta Çalışan Çocukların Kiminle Beraber Kaldıklarının Dağılımı	217
Tablo 33: Sokakta Çalışan Çocukların Ebeveynlerinin Beraber Yaşayıp - Yaşamadıklarının Dağılımı	217
Tablo 34: Sokakta Çalışan Çocukların Ebeveynlerinin Ayrı Yaşamalarının Nedenleri	218
Tablo 35: Sokakta Çalışan Çocukların Evden Kama Durumları	220
Tablo 36: Sokakta Çalışan Çocukların Evden Kaçma Sıklığı	222
Tablo 37: Sokakta Çalışan Çocukların Evden Kaçma Nedenleri	224
Tablo 38: Sokakta Çalışan Çocukların Geceyi Sokakta Geçirip Geçirmedikleri ve Sokakta Geceyi Geçirme Sıklığı	229
Tablo 39: Sokakta Çalışan Çocukların Babalarının Ücret Getirirci Bir İşte Çalışma Durumu	232
Tablo 40: Sokakta Çalışan Çocuklardan Babası Ücret Getirici İşlerde Çalışanların Yaptığı İş Türleri	233
Tablo 41: Sokakta Çalışan Çocukların Annelerinin Ücret Getirirci Herhangi Bir İşte Çalışma Durumu	237
Tablo 42: Sokakta Çalışan Çocuklardan Annesi Ücret Getirici İşlerde Çalışanların Yaptığı İş Türleri	241
Tablo 43: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Aylık Gelir Durumu	242
Tablo 44: Sokakta Çalışan Çocukların Ailesinde/Hanesinde Çalışan Kişi Sayısı	244
Tablo 45: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerini Ekonomik Açından Hangi Düzeyde Gördüklerinin Dağılımı	246
Tablo 46: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışan Kardeş Sayısının Dağılımı	248

Tablo 47: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Sahip Olduğu Eşyalar	249
Tablo 48: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin veya Kendilerinin Herhangi Bir Sosyal Yardım Kuruluşundan Yardım (odun , kömür, gıda vb.) Alıp-Almadıklarının Dağılımı.....	256
Tablo 49: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Oturulan Evin Mülkiyet Durumu.....	259
Tablo 50: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Oturdıkları Konut Türü	260
Tablo 51: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Yaptıkları İş Türleri.....	264
Tablo 52: Sokakta Çalışan Çocukların Okulların Açık Olduğu Günlerde Sokakta Çalıştıkları Ortalama Süre	268
Tablo 53: Sokakta Çalışan Çocukların Okulların Tatil Olduğu Günlerde Ortalama Çalıştıkları Saatler.....	271
Tablo 54: Sokakta Çalışan Çocukların Haftada Ortalama Çalıştıkları Günler.....	273
Tablo 55: Sokakta Çalışan Çocukların Yıldır Sokakta Çalıştıkları	274
Tablo 56: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıklarından Bugüne Kadar İşlerini Değiştirme Sıklığı	275
Tablo 57 : Sokakta Çalışan Çocukların Diyarbakır'da Çalıştıkları Yerler/Mekanlar	277
Tablo 58: Araştırmanın Yapıldığı Dönemde, Sokakta Çalışan Çocukların Önceki Haftada En Çok Yaptıkları Faaliyetleri.....	278
Tablo 59: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Yalnız/Grup Halinde Gitme Durumları.....	281
Tablo 60: Sokakta Çalışan Çocuklardan Grup Halinde Çalışmaya Gidenler İçerisinde, Grup Liderlerinin Olup-Olmadığının Dağılımı.....	281
Tablo 61: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Maruz Kaldıkları Kaza Durumu	283
Tablo 62: Sokakta Çalışan Çocukların Ortalama Günlük kazançları	285
Tablo 63: Sokakta Çalışan Çocukların Kazandıkları Parayı Nasıl Harcadıkları/Kime Verdikleri Durumu.....	287
Tablo 64: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaktan Memnuniyet Durumları.....	290
Tablo 65: Çocukların Sokakta Çalışmaktan Memnun Olma Nedenleri	290
Tablo 66: Çocukların Sokakta Çalışmaktan Memnuniyet Duymama Nedenleri	292

Tablo 67: Sokakta Çalışan Çocuklar İçin Sokakta Çalışmanın Hangi Anlama Geldiğine İlişkin Görüşleri.....	294
Tablo 68: Sokakta Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sıkıntı ve Sorunlarını Anlattıkları Kişiler.....	298
Tablo 69: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışma Nedeni/Nedenlerine İlişkin Görüşleri.....	301
Tablo 70: Sokakta Çalışan Çocukların Aile İçi Fiziksel Şiddette (dayak) Maruz Kalma Durumları.....	306
Tablo 71: Sokakta Çalışan Çocuklardan Aile İçerisinde Şiddette Maruz Kaldıklarını Belirtenlerin, Şiddette Maruz Kalma Nedenlerine İlişkin Görüşleri	308
Tablo 72: Sokakta Çalışan Çocuklar Sokakta Çalışırken Eve Para Götürmediklerinde Karşılaştıkları Davranış Biçimleri	313
Tablo 73: Sokakta Çalışan Çocukların Evde Cinsel Şiddette Maruz Kalma Durumları.....	316
Tablo 74: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıklarından Bugüne Kadar Fiziksel Şiddette Maruz Kalma Durumları	320
Tablo 75: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışırken Şiddete Maruz Kaldıkları Kişi/Kişileri.....	322
Tablo 76: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Kendilerine ve Arkadaşlarına Cinsel Tacizde Bulunulma Durumu	329
Tablo 77: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Kendilerine ve Arkadaşlarına Cinsel Tacizde Bulunan Kişiler	331
Tablo 78: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışırken Tanıştığı ve Büyük Şehirlere Gidip/İlişkisinin Devam Ettiği Arkadaşlara Sahip Olma Durumu	339
Tablo 79: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışırken Tanıştığı ve Büyük Şehirlere Gidip/İlişkisinin Devam Ettiği Arkadaşlara Sahip Olanların Büyük Şehirlere Gidip - Gitmeme İstekleri.....	340
Tablo 80: Sokakta Çalışan Çocukların Büyük Şehirlere Gitmek İstemelerinin Sebepleri.....	341
Tablo 81: Sokakta Çalışan Çocukların Gitmek İstedikleri Şehirleri	342
Tablo 82: Sokakta Çalışan Çocukların Gitmek İstedikleri Şehirlerde Yapmak İstedikleri İş Türleri.....	343

Tablo 83: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Polis Tarafından Alıkonulma Durumları	348
Tablo 84: Sokakta Çalışan Çocukların Polis Tarafından Alıkonulma/Gözetim Alınma Sebepleri.....	349
Tablo 85: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Sicil Kaydına Sahip Olma Durumları	356
Tablo 86: Sokakta Çalışan Çocukların Hangi Suçtan Sicili Kayıtlarının Olduğu Durumu.....	358
Tablo 87: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Bağımlılık Yapan (sigara, bali, tiner, alkol vb) Maddeleri Kullanan Arkadaşlara Sahip Olma Durumu.....	364
Tablo 88: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Tanıştıkları Arkadaşlarının Kullandıkları Bağımlılık Yapıcı Madde Türleri	365
Tablo 89: Sokakta Çalışan Çocukların Kullandıkları Madde Türleri.....	368
Tablo 90: Sokakta Çalışan Çocuklardan Bağımlılık Yapıcı Maddeleri Kullandıklarını Belirtenlerin Bu Maddeyi Kullanma Süreleri	370
Tablo 91: Sokakta Çalışan Çocukların Bağımlılık Yapıcı Maddeleri Kullanma Nedenleri.....	371
Tablo 92: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Yapmaktan Hoşlandıkları Tutumlar.	378
Tablo 93: Sokakta Çalışan Çocukların Gelecekte Sahip Olmak İstedikleri Meslekler	380

ÖNSÖZ

Canlılar içinde çocukluk evresini en uzun yaşayan ve bu uzun evrede de hemen her şeye muhtaç olan sadece insan yavrusudur. Çocuk, insan türünün devamlılığında olduğu gibi, toplumların geleceğinin şekillenmesinde de önemli bir misyona sahiptir. Toplumların geleceği olarak düşünülen çocukların bazıları; ailelerinin yaşadığı yoksulluk nedeniyle, ailedeki her birey gibi çalışma yaşamında yer alarak gelir getiren bir faktöre dönüşebilmektedir.

Dünyanın her yerinde çeşitli alanlarda çok sayıda çocuk çeşitli nedenlerle çalışma yaşamına katılmaktadır. Çocuğun uygun olmayan koşullar altında çalışma yaşamına katılması, bir takım fiziksel, zihinsel ve ahlaki sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, ulusal ve uluslararası ölçekte birçok düzenleme yapılarak çocuğun erken yaşta çalışmasının önü alınmaya çalışılmaktadır. Bu söz konusu yasal düzenlemelere karşın, halen dünyanın pek çok ülkesinde çocukların çalışma yoluyla ihmal ve istismara uğramakta ve sömürülmektedirler.

Sokakta çalışan çocuklar ise sakız, kağıt mendil, çekirdek, su, simit, tatlı satan veya ayakkabı boyayan ve çöpten atık toplayan çocuklardır. Bu çocuklar çalışma mekanları ve koşulları nedeniyle de çok sayıda risk ve tehlikeyle karşı karşıyadırlar.

Araştırmanın yapıldığı Diyarbakır'da sokakta çalışan bu çocuklar ve aileleri, yıllardır devam eden terör ve güvenlik olaylarının merkezinde yer alan bir şiddet ortamında yaşamaktadırlar. Sokaktaki çocukların çoğu son yıllardaki göçün bir sonucu olarak sokakta yaşamak ya da çalışmak durumunda olan çocuklarıdır. Bu göç çocuklarının azımsanmayacak kısmı, zorunlu göç mağduru olan ailelerin çocuklarıdır. Kendi yaşları gibi oyun oynama, eğlenme ve güven içinde öğrenimlerini devam ettirme şansları yoktur. Çünkü, onların bir kısmı okulu terk etmiş, bir kısmı da okuldan arta kalan zamanlarda sokakta ekmek kavgası vermektedirler.

Çalışmalarında bana engin bilgisi ve bakış açısıyla yol gösteren, ilgi ve desteğini gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Ömer AYTAÇ'a teşekkür ederim. Beni kitapla tanıştıran ve okuma alışkanlığı kazanmamın mimarı, değerli hocam Prof. Dr. Mahmut ATAY'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Beni sürekli motive eden, her karşılaştığım zorlukları aşmamda bana yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Zahir KIZMAZ'a teşekkür ederim. Bunun yanı sıra, tez izleme komitesinde görev alan ve ya tezi okuyarak değerlendiren değerli jüri üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Burhan AKPINAR'a

ve Yrd. Doç. Dr. M. Ruhat YAŞAR ile Yrd. Doç. Dr. Yelda SEVİM'e teşekkürü borç bilirim.

Alandaki çalışmalarım sırasında rahat bir ortamda çocuklarla görüşmemi sağlayan 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi yöneticisi Remziye ULAŞ'a ve kurumun çalışanlarına, Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı Çocuk Şube Müdürlüğü yetkilisi Mehmet Ali SERİN'e ve kurumun çalışanlarına -özellikle polis memuru Yahya ESAYAR'a- teşekkür etmeyi borç sayarım. Ayrıca, hem kuruluşlarda hem de sokakta, çocuk saflığıyla iç dünyasını bize açan ve araştırmanın sonuçlanmasına katkıda bulunan bütün çocuklara, geleceklerinin bugünlerinden daha güzel ve yaşanılır olmasını en içten duygularımla dilerim.

Son olarak; bu günlere gelmemde emekleri olan anneme ve babama, araştırma alanında çalıştığım süre boyunca Diyarbakır'ın sıcak yaz günlerini Diyarbakır'da benimle geçiren ve çalışmayı tamamladığım ana kadar sıkıntılarımı paylaşan değerli eşim Aynur BİLGİN'e, çocuklarım M. Enes ve Nida'ya sevgiyle teşekkürlerimi sunarım.

Elazığ

Temmuz-2008

Rıfat BİLGİN

KISALTMALAR

AAKB	: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı
AB	: Avrupa Birliği
AB	: Avrupa Birliği
AÇEP	: Anne-Çocuk Eğitim Programı
AÇEV	: Anne Çocuk Eğitimi Vakfı
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇAÇA	: Çocuklar Aynı Çatı Altında Derneği
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇİEBK	: Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DTO	: Diyarbakır Tabipler Odası
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GAP-GİDEM	: Güneydoğu Anadolu Projesi Girişimci Destekleme Merkezi
GKİB	: GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı
GÖÇ-DER	: Göç Edenler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜNSİAD	: Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği
HAK-İŞ	: Hak-İş İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
IPEC	: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
İş K.	: İş Kanunu
KDRP	: Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
PİO	: Pansiyonlu İlköğretim Bölge Okulu
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESK	: Türkiye Esnaf Ve Sanatkarları Konfederasyonu
TGYONA	: Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TTB	:Türk Tabipler Birliği
TÜİK	: Devlet İstatistik Enstitüsü

TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
U.H.K.	: Umumi Hıfzısıhha Kanunu
UÇÖ (ILO)	: Uluslararası Çalışma Örgütü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuk ve Eğitim Fonu
YİBO	: Yatılı İlköğretim Bölge Okulu
ZBPPÇ	: Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi

GİRİŞ

Çocuk emeğinin yoğun kullanımı, çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamına katılması diğer bir ifadeyle çalışan çocuklar sorunu, dünyada bir çok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de yaşanan temel problemlerden biri haline gelmiştir. Çocukların çalışma yaşamına erken yaşta katılmaları; sosyal, psikolojik, ruhsal ve fiziksel problemleri de beraberinde getirmektedir. Çocukların çalışmasında ailelerin sahip olduğu kimi geleneksel değerlerin de etkisi vardır. Öyleyse, çocuk emeğinin yoğun kullanımı ve çocukların erken yaşta çalışma yaşamında yer almasını hedefleyen çalışmalarda, sorunun ülkelerin yaşadığı sosyo-ekonomik temel problemler, çocukların farklı iş türlerinde çalışma yaşamında yer almasıyla beraber meydana gelebilecek ihmal, istismar ile çalışan çocukların ailelerinin sosyo-kültürel değerleri bütünlüğü içerisinde sorunu ele almak gerekir. Çünkü çocukların çalışma yaşamına katılması sadece ülkelerin yaşadıkları sosyo-ekonomik temelli problemlerden kaynaklanmamaktadır.

Çocukların çalıştırılması, çocuk işgücünün istismarı, sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklar sorunu günümüzde karşılaşılan ve çözüm bekleyen sorunlardan biridir. Türkiye’de birçok çocuk erken yaşta ailesini ya da kendilerini geçindirmek için çalışma yaşamında yer almaktadır. Çalışan çocuklar tam gün ve sürekli; okul dışı zamanlarda ve mevsimlik olarak çalışmaktadır. Sektörel bağlamda bakıldığında ise, çocukların tarım, küçük sanayi ya da marjinal sektörlerde çalıştığını görebilmekteyiz. Büyük kentlerimizde son yıllarda giderek artan sokakta çalışan çocukların varlığı dikkat çekici bir durumdur. Sokakta çalışan bazı çocukların diğer sektörlerde çalışan çocuklar gibi ailelerinin bütçesine katkıda bulunmak için sokakta çalıştıkları, sokakta bulunan bir kısım çocukların ise aile desteğinden tamamen uzak, başıboş dolaşan, evden kaçan ya da evden atılan çocuklardan oluştuğu görülmektedir. Bu son gruptaki çocuklar da, sokakta çeşitli işler yapmakta, ekmek parası kazanmak için türlü mücadeleler vermektedir (Zeytinoğlu, 1998:241).

İlgili kamu kurumları ile sosyal taraflar ve gönüllü kuruluşların temsilcilerinin katıldığı, Türkiye’nin seçilmiş yedi ilinde yapılan Bölge Toplantıları, ulusal düzeyde yapılan üç toplantıda ortaya çıkan görüşler ve Türkiye’de bu güne kadar yürütülen projeler ve yapılan araştırmaların sonuçları, 182 sayılı ILO Sözleşmesi ve 190 sayılı Tavsiye Kararı çerçevesinde, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri “sokakta çalışma,

küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma, tarımda aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma ” olarak belirlenmiştir (ÇSGB: Çalışan Çocuklar Bölümü, 2004:20). Bu çalışmalardan ortaya çıkan sonuç, çocukların sokakta çalışmasının o kadar masum ve mazur görülecek bir olgusal durum olmadığıdır. Çünkü kentlerimiz artık kalabalıklaştı. Kentlerimizin nüfus olarak büyümesi toplumsal yaşamla bütünleşemeyen ve uyuşamayan değerleri olan yapıları da kentsel alanlarda sayıca çoğalttı. Kentsel alanların sokakları bu yüzden çocuklar için tehlikeli hale geldiğini söyleyebiliriz.

Çocuk emeğinden söz edildiğinde, çocuk işçiliğinin formal ya da enformel, açık ya da gizli alanlarında kullanılan yoğun çocuk emeği içerisinde sokakta çalışan çocukların, çalışma koşulları, iş riskleri ve sosyal güvenlik sorunları, diğer sektörlerde çalışan akranlarıyla çok paralel olmasına rağmen, bu çocukların ayrı bir kategoride ele alınmaması ve konuya gereken önemin verilmemesi olarak değerlendirilmelidir. Bu konudaki en paradoksal yan, bu çocukların çalışma koşulları ve içinde yaşadıkları yoksunluğun çok belirgin olmasıdır. Hatta uğradıkları istismar, diğer bütün iş türlerinde çalışan çocuklara kıyasla açık ve net olarak gözler önünde olmasına karşın, en göz ardı edilen çalışma biçimi olmasıdır. Bu çocuklarla ne iş müfettişleri ne sendikalar ne de Çalışma Bakanlığı ilgilenmektedir. Ülkemizde sokakta çalışan çocuklar sorununun şimdilik bir zabıta, güvenlik ve sosyal hizmetler sorunu olarak görülmesi, bu çocukların en belirgin özelliği olan çalışan çocuk olma kimliklerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Atauz, 1998:74).

Kent sokaklarında, hangi nedenle olursa olsun, günün tümünü ya da büyük bölümünü aile ve toplumun korumasından/denetiminden uzak ve son derece sağlıksız ortamlarda geçiren çocuklar önemli bir sorun oluşturmaktadır. Türkiye'nin büyük kentlerinde bu tür çocukların sayısı gün geçtikçe artmakta ve bu duruma yönelik gerekli önlemler alınmadığı takdirde önümüzdeki yıllarda başa çıkılması güçleşen bir soruna dönüşebilir. Çocukların sokakta bulunmasına sebep olan nedenler süregittiği ve gerekli önlemler alınmadığı takdirde, bugün yalnızca bu çocukların ve onların ailelerine özgü görünen sorunlar, ileride daha güç ve toplumca üstesinden gelemeyeceğimiz boyutlara varacak ve beraberinde yeni sorunları da ortaya çıkarabilecektir.

Türkiye’de, sokak ve sokakta çalışan çocuklar sorunu hükümetler, üniversiteler ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından ihmal edilen bir konudur. Her gün çöp karıştıran, simit, sakız satan, ayakkabı boyayan, kavşaklarda araba camı silen ve bazen çocuk

olduğunu hatırlayıp oyuna veya bir köşeye kıvrılıp uykuya dalan bu çocuklar; insanlarda acıma, üzüntü, öfke ve isyan duygularını yaratabilmektedir. Sayıları arttıkça da onları kanıksamaya başladık. Bu çocukların kimler olduğu ve hangi sebeplerle sokakta bulundukları araştırılmadığı gibi, onları koruyan ciddi yasa ve hizmet kuruluşları da bulunmamaktadır (Zeytinoğlu, 1999:69-70).

Bu araştırmanın evrenini oluşturan Diyarbakır kentinde çalışan çocuklar, henüz oyun ve eğitim çağındayken kendilerini hayatın içerisinde bulmaktadırlar. Önceleri, anne-baba ve kardeşleriyle birlikte Diyarbakır ve Adana'da pamuk veya narenciye tarlalarında, Sakarya ve Karadeniz Bölgesinin illerinde fındık ve çay toplamaya gittikleri tarlalarda tarım işçiliği yapan, ardından bulundukları mahalle çevresinde simit satıp, ayakkabı boyacılığı yapan bu çocuklar, kent merkezlerinde mendil, çekirdek, sakız, su satarak veya trafiğin yoğun olduğu yol kavşaklarında araba camlarını silerek aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışmaktadırlar. Sokakta çalışırken sadece kendi yaşlıları için değil, herkes için tehlike arz eden birçok bağımlılık yapıcı madde ile de tanışmaktadır. Aynı şekilde ileride hayatını derinden etkileyecek olumsuzluklara neden olacak fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalan bu çocuklar, sokakta yapılan birçok olumsuzlukların, faaliyetlerin yapıldığı mekânlarda çalışmaktadır. Çocuklardan bazıları farklı nedenlerle işledikleri suçlarla küçük yaşta cezaeviyle tanışmaktadır. Bu çocuklar geldikleri ailelerin sahip oldukları yetersiz sermaye ve kültürel birikim nedeniyle yaşamda kalmanın bir stratejisi olarak, erken yaşlarda hayata atılmak zorunda olan çocuklardır. Çünkü, sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğunun aileleri birinci kuşaktan gelen göçmenler olması nedeniyle kentte yaşamlarını idame ettirmeleri için çocukların emekleriyle kazandıkları kazançlarına muhtaçtırlar. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ailelerinin büyük çoğunluğunun, Türkiye'nin 1950'li ve 1960'lı yıllarda yaşadığı aşamalı (zincirleme) göç sürecine tabi olmadan, istem dışı ve ani bir göçle ikamet ettikleri yerleşim alanlarından kente gelen birinci kuşak göçmen olmaları ve bu göç sürecinin ekonomik durumlarını olumsuz bir şekilde etkilemesi gibi nedenler, çocukların ailelerinin çocuk emeğine olan ihtiyacını daha zorunlu istenen bir hale getirmektedir. Bu çocukların çoğunluğu eğitimlerini devam ettirmeye beraber, sokakta çalışarak, ailelerinin yaşadığı yoksulluğu azaltmaya çalışmaktadırlar. Bu çocuklar sokakta çalıştıkları için eğitimleri aksamakta veya yarıda kalmaktadır. Böylece, sokakta çalışmayla beraber diğer akranlarıyla aralarındaki mesafe kapanmayacak bir hal almaktadır. Okulla beraber eğitiminin devam ettirmenin getirdiği bazı zorluklar

nedeniyle, genel anlamda çalışan çocuklar ve özel anlamda sokakta çalışan çocuklar, ileriki yaşlarda, sosyo-ekonomik statüsü yüksek olan ailelerden gelen çocukların eğitimde ve diğer alanlarda, aralarındaki mesafeyi kapatmaları gün geçtikçe biraz daha zorlaşacaktır. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin çoğunluğunun , son 20 yıl içinde kırsal alanlardan göç etmiş olmaları ve üretici güçlerinin kentsel alanların gerektirdiği bilgi, beceri ve eğitim imkanlarından yoksun olmaları, ailelerin sahip oldukları kırsal alanlardaki sosyo-kültürel değerler gibi sebepler ile çocukların hayat şartlarını tanıyabilmeleri için çalışmaları gerektiği düşüncesi, çocukları okulla beraber veya okulu terk ederek sokakta çalışmaya itmektedir. Özellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eden ve yoksullukla karşı karşıya kalan ailelerin ilk kuşaklarında, tüm aile fertlerine ailenin geçimi için sorumluluklar yüklenmektedir. Kentsel mekanlarda yetişkinlerin eğitim düzeyi ve kentsel alanların gerektirdiği nitelikteki beceriler e sahip olmanın yetersizliği veya bu becerilerin olmayışı, çocukların çalışmasını zorunlu hale getirmektedir. Yaşanan yoksullukla beraber, çocuklar çocukluğun gerektirdiği bir yaşama sahip olmadan, ailenin ve çevrenin istemesi veya zorlaması sonucunda, sokakta çalışma yaşamına katılmak zorunda kalmaktadırlar. Bu çocuklar sokakta çalışma yaşamına katıldıkları için ya eğitim imkanlarından hiç yararlanmazlar ya da okul ile sokakta çalışmayı birlikte yürüttüklerinden dolayı okulda yeterli kazanımları edinememektedirler. Çocuklar tarafından sokakta yapılan işlerin bilgi-beceri gerektirmeyen ve meslek kazandırmayan yapısı ve ayrıca sokakta çalışmanın ortaya çıkardığı olumsuz şartlar çocukların ileriki yaşamlarında da yoksulluk içerisinde kalmalarına neden olur. Bu durum, çocuklar ve aileleri için yoksulluğun yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Yoksulluğun kısır döngüleşmesi ve değer aktarımı sonucu nda, çocukların tekrar çalıştırılma koşullarını üreterek yoksulluğun kur umlaşmasına imkan vermektedir. Çocukların sokaklarda bilgi ve beceri gerektirmeyen işlerde çalışması, çocukluk döneminde eğitim alarak edinmesi gereken üretici güçlerinin ortaya çıkması engellenmektedir. Böylece niteliksiz işgücü de yoksulluğun ve çocukların çalıştırılmasının toplumsal ve ekonomik koşullarının yeniden üretilmesi ne sebep olabilmektedir. Çocukların çok küçük yaşlarda çalıştırılmalarının toplumsal ve kültürel temellerinin varlığına rağmen, ailelerin çoğunluğunun çocuklarının kazançlarına olan ihtiyaçları sebebiyle çocuklarını zorunlu olarak çalıştırdıkları bir gerçektir. Bu durum, çocukların çalışmaları karşısında ilgili bazı kurumların/kuruluşların pasif bir tutum sergilemesine veya sorunu görmezden gelmesine neden olmaktadır. Örneğin çocukların

küçük yaşlarda çeşitli işlerde çalışmaları kanunlara göre yasak olmasına rağmen , ilgili kuruluş yetkilileri ailenin içerisinde bulunduğu yoksulluk nedeniyle yasal önlem bile alamamaktadırlar.

Yirmibirinci yüzyılda güç koşullar altında yaşayan tüm çocuk gruplarının sorunlarına ciddi bir şekilde eğilmek, onları her türlü istismar ve ihmalden korumak/kurtarmak, geleceğe hazırlamak, hem toplum kalkınması hem de evrensel insan hakları açısından ihtiyaç duyulan bir zorunluluktur. Çalışan çocuklara ait sorunları çözüm yoluna sokabilmenin ilk koşulu ise, onları doğru tanımlamak ve bu çocuk gruplarının durumlarını, sorunlarını bütün ayrıntılarıyla tanımak/ortaya koymakla başlar. Türkiye’de sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılmış bilimsel araştırmalar sayıca çok azdır ve ülke düzeyinde genellenebilirlik düzeyleri sınırlıdır. Ülkemizde çocuk işgücüne ilişkin istatistikler ise, diğer ülkelerdeki gibi, yasal olarak belirlenen yaş sınırının altındaki çocukları, sokakta çalışan çocukları kapsamamaktadır. Sokakta yaşayan çocukların sayısal durumu ve sorunları hakkında bilinenler ise daha çok sınırlıdır (Zeytinoğlu, 1998:241).

Ülkemizde toplam nüfus içerisinde çocuk ve genç nüfusun oranı yüksektir. 12 – 18 yaş grubundaki genç nüfusun işgücü içerisindeki oranı da azımsanmayacak bir orandadır. Bu nedenle, işgücüne yönelik alınacak sosyal politika önlemleri içerisinde çocuk ve genç işçiler bulundukları yaş itibarıyla özel olarak korunmaları gereken bir grup olarak ortada durmaktadır. Sokakta çalışan çocukların, yaptıkları işlerin kentsel alanların görünür mekanlarında olmasından dolayı güvenliklerinin tehlikede olmadığını düşünebiliriz. Sokakta çalışan çocuklar her ne kadar görünür alanlarda çalışıyor olsalar da, çocuklar sokakta çalıştıkları süre zarfında, aile ve toplumun korumasından yoksun kalırlar. Çocukların çalışma alanlarını oluşturan sokak ortamı sadece yetişkinlerin bulunduğu bir ortam değildir. Sokakta çalışan çocuklar olumsuz davranışlara sahip olan yetişkinlerin yanında, daha büyük çocukların oluşturdıkları hırsızlık, yankesicilik, gasp çeteleri, sokakta yaşayan evsizlerin ve çocukların, madde bağımlıları ve satıcılarının, toplumun alt kültür olarak kabul ettiği grupların, fuhuş yapan ya da yaptıran kişi veya gruplarla da aynı mekanı paylaşmaktadırlar. Bu sebeple de , sokakta çalışan çocuklar toplumun çoğunluğu tarafından kötü, yanlış olarak değerlendirebilecek davranışları model olarak kabul edebilir ve bu kötü modellerin her türlü istismarına açık hale gelebilirler.Biraz önce söz konusu edilen olumsuzluklardan dolayı ülkemizde sokakta

çalışma, çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak kabul edilme kte ve ivedilikle ortadan kaldırılması yönündeki çabalar desteklenmektedir.

Bu araştırma, ülkemizde çeşitli sektör ve alanlarda artan kentsel çocuk işgücünün yapısal özellikleriyle araştırma evreninde yoğun olarak görülen sokakta çalışma olgusunu- Diyarbakır kenti gibi özel bir konuma sahip bir yerleşim alanında- araştırmayı esas almaktadır. Diyarbakır kentini özel kılan durum ise , son zamanlarda terör ve güvenlik nedeniyle yaşanan istem dışı yoğun göç ve yoksulluk değişkenlerinin başat faktörler olmasına bağlanabilir. Bu sebeple çalışma, sokakta çalışan çocuklar sorununda; yoksulluk ve göç gibi başat faktörleri önemsemektedir. Çünkü ülkemizin büyük kentlerinde sokakta çalışan çocuk problemi , 1990'lı yıllarda yaşanan zorunlu göç dalgası sonrası gittikçe daha fazla görünürlük kazanmıştır. Söz konusu çocuk sorununun Diyarbakır örneğinde ise zorunlu göçün katkısı daha fazladır. Çocuk işgücünün oluşunda göç ve yoksulluk gibi önemli değişkenlerin yanında, sosyo- kültürel toplumsal değerlerde çocuk istihdamına neden olmaktadır. Çocukların çalışması/çalıştırılması beraberinde; çocuk suçluluğu, madde kullanma, sokakta yaşama alışkanlığı, şiddete maruz kalma, ihmal ve istismarı getirmektedir.

Bu çalışma, “sokakta çalışan çocuklar olgusu”na sebep olan nedenler ile çocukların sokakta çalışmaları sonucunda meydana gelen olumsuzlukların oluşturduğu değişkenler çerçevesinde ve sosyoloji bilimi bakış açısıyla anlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, diğer kentlerimizde sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarla karşılaştırmalar yapılmıştır. Zaman zaman sokakta çalışan çocuklar olgusu diğer farklı sektörlerde çalışan çocuk gruplarıyla olan farklı ve benzer nitelikteki de karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma, sokakta çalışan çocukları bağımsız bir kategori olarak kabul etmektedir. Aynı şekilde sokakta çalışan çocukların kendi içinde homojen bir özellik göstermekten ziyade heterojen bir yapı gösterdiği düşünülmektedir. Bu sebeple şimdiye kadar yapılan çalışmalardan farklı bir yol izlenerek; kurumsal destekten faydalanan, kurumsal destekten yoksun olan ve suç isnadı ile alıkonulan sokakta çalışan çocuklar örneklem kapsamında değerlendirilmişti. Bu izlenen söz konusu yeni yöntemdeki amaç, sokakta çalışan çocuklar sorununun tümünün temsil edilmesini sağlamaktır. Altuntaş'ın da belirttiği gibi, sokakta çalışan veya yaşayan çocuklar sorunu, yalnızca çok sayıda çocuğun çalışması, toplumsal çerçevenin ve toplum kurumlarının denetimi dışında kalmalarıyla değil, yaptıkları işler ve çalışma mekanlarının çoğu zaman ihmal, istismar

ve sömürüye dayalı olması gibi nedenlerle değerlendirilmesi gereken komplike bir sorundur (Altuntaş. 2003:13).

Kuşkusuz ülkemizde çok boyutlu ve hızlı değişim süreci yaşanmaktadır. Bu süreçle birlikte; sokakta çalışan, sokakta yaşayan, göçten etkilenen, ihmal ve istismar edilen, şiddete maruz kalan, suça itilen vb. tüm çocuk gruplarını kapsayan “dezavantajlı konumda bulunan çocuklar olgusu” gün geçtikçe daha kapsamlı ve görünür bir toplumsal sorun haline gelmektedir. Ülkemizde nüfus artık daha çok kentsel alanlarda yaşamaktadır. Söz konusu edilen dezavantajlı çocuk sorunu bu sebeple ülkemizde daha görünür hale gelecektir. Bu sebeple ülkemizde, dezavantajlı konumda bulunan çocuklar sorununu konu alan araştırmalara şimdiden daha fazla ihtiyaç duyulacağını söylemek mümkündür. Çünkü gelecekte bu çocukların özellikle aile ve eğitim kurumlarında sorunlara sebebiyet verecekleri gün gibi aşık bir durumdur.

Bu araştırma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için, çocuk ve çocukluk, çocuk emeği nin oluşumu ve çocuğun çalışması ile ilgili kavram ve değerlendirmeler tarihsel süreç göz önünde bulundurularak anlatılmış ve bir sosyal problem olarak çocuk işgücünün oluşumu ve sokakta çalışma gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın esasını teşkil eden, sokağa ilişkin çocuk grupları ele alınmış ve sokakta çalışan çocuklar olgusu kavramsal, sayısal ve dışlanma boyutlarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise araştırma alanını oluşturan Diyarbakır kentinin, sosyo ekonomik, demografik ve eğitim özellikleri analiz edilmiştir. Ayrıca bu bölümde araştırma alanının genel özellikleri bağlamında sokakta çalışan çocuk olgusuna açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır Üçüncü bölümde ise araştırmanın metodolojik çerçevesi, sınırları ve uygulanışı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Araştırmanın dördüncü bölümü ise, araştırma alanında elde edilen bulguların derlenmesi ve değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Bu bölümde, sokakta çalışan çocukların yaş, cinsiyet, öğrenim durumları gibi genel özelliklerinin yanında aile ile ilişkileri ve geldikleri aile yapıları, ailelerinin göç, sosyo-ekonomik durumu, maruz kaldıkları ihmal ve istismar türleri, suçluluk ve madde kullanım durumu, çalışma şartları, iş leri ve işlerini değerlendirmeleri irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın son bölümünü ise “Sonuç ve Öneriler” kısmı oluşturmaktadır. Sonuç kısmında araştırma alanından elde edilen veriler tartışılmakta ve problemin çözümüne ilişkin öneriler ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

I. BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLA İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

1.1.1.Çocuk Kavramı, Çocuk ve Çocukluğun Gelişimi

Bu bölümde, çocukların çalışma yaşamında yer alma larına geçmeden önce farklı medeniyet havzalarında çocuk ve çocukluğun tarihsel süreçte geçirdiği durumlara genel olarak bakılacaktır. Çünkü, çocuk işgücünün türlerini ve nedenlerini belirlemek, bu kavramların gelişim sürecinde yüklendiği anlam çerçevesinin ortaya konulmasıyla mümkündür.

Bilindiği gibi doğumdan ölüme kadar devam eden insan yaşamı , bir dizi evreyi içerisinde barındırmaktadır. Yaşam, bu evreler arasındaki geçişlerdeki krizlere eşlik etmektedir. Böylece, yaşam eğrisi çocukluktan yetişkinliğe ya da olgunluğa iki bölümlü yapay bir dönemdir (Polat, 2001:62–63). Franklin’e göre; çocukluğun tam olarak sınırı çizilmediği için, tanımlamalar güçleşmekte ve beraberinde yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden, Batılı çocuk tarifleri, ekonomik zorunluluktan kaynaklanan sebeplerle çocukların küçük yaştan itibaren çalışmaya başladıkları “Üçüncü Dünya” gerçeklerini karşılayamadığı söylenebilir. Franklin’e göre çocukluk deneyimlerinin çeşitliliği düşünüldüğünde, yeni basit formüller bulmaya kuşkuyla yaklaşmamız gerek ir. Ona göre, bütün bu sebeplerden dolayı, çocukluğa ilişkin beş nokta üzerinde durulmalıdır.

1. Çocukluk, herhangi sabit bir döneme ait evrensel bir deneyim değil, tarihsel olarak kültürel bir yapıdır. Tarihsel olarak yapılan çalışmalarda, çocuklukla yetişkinlik arasındaki çizgi geçici ve tarihsel dönemlere göre değişen bir yapı arz etmektedir.
2. Çocuklukla yetişkinlik arasındaki yaş grubu, bazı durumlarda keyfi ve tutarsızdır. Bazı çocuklar için bazı faaliyetler çok küçük görülürken, bazı çocuklar için de bazı faaliyetler büyük olarak görülmektedir. Ayrıca, farklı cinsiyetler için, farklı sınırlar çizilmesi de doğru değildir.
3. Negatif olarak çocukların, yetişkin olarak kabul edilmemeleri; bebeklikten 18 yaşına kadar geniş bir yaş dönemi ve uzunca süren son derece çeşitli ihtiyaçları , yetenekleri, potansiyelleri içeriyor.

4. Çocukları düşük statüye sahip olma ile tanımlama , kronolojiden çok iktidarla ilgilidir. Böylece, toplumda iktidara sahip olan güçlüler , güçsüz yetişkinlere, çocukluk anlayışını dayatabilir.
5. Çocukluk, tarihsel olarak son 400 yıllık Avrupa icadıdır. Dolayısıyla hayat, çocukluk ve yetişkinlik/olgunluk diye yapay iki döneme ayrılmaz (Franklin, 1993:21-23).

Çocukluk ve yetişkinlik kavramlarının tarihsel ve kültürel olarak sürekli değişebilir olduğunu kabul etmek daha doğru bir yaklaşımla olarak görülebilir.

Türkiye’de çocukluk dönemine yaş kriteri ölçütünde şöyle yaklaşıldığını görüyoruz.

- “...Türkiye’de reşit olup oy kullanması, tam fiil i ehliyetine sahip olabilmesi için 18 yaşını doldurması gerekir.
- Çocuğun çalışabilmesi için 15 yaşını doldurması, çıraklık statüsüne girmesi için 13 yaşını doldurması,
- Suç işlediği iddiası ile sanık olabilmesi için 11 yaşını doldurması,
- Ana-babasının izniyle evlenebilmesi için kız 15, erkek ise 17 yaşını doldurması,
- Hakimin özel izniyle evlenebilmesi için kız 14, erkek ise 15 yaşını doldurması gereklidir...” (Polat, 2001:63).

Ayrıca, 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağını belirtir.

Böylece, çocukluğun yaş grubu bağlamında ve farklı amaçlarla, çeşitli tanımları olan bir olgu olduğu görülmektedir. Çocuk kavramını Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, 0-18 yaş grubundaki nüfus olarak tanımlamanın daha doğru bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, çocukluk dönemini tanımlamada sadece yaş kriterinin yeterli olmadığını belirten çalışmalar da vardır. Bu çalışmalarda, çocukluk döneminin tanımlanmasında toplumlar arasında ve zaman içinde farklı yaş sınırları, dinsel, geleneksel ve hukuksal ölçütler öne çıkarılmaktadır. Kullanılan kriterler ve ölçütler ne olursa olsun çocukluk döneminin; fiziksel, ruhsal ve toplumsal gelişmenin hızlı sürdüğü bir dönem olmasından dolayı, çocuklar açısından “özel koruma”yı gerektiren bir dönemdir. Bu evrede, bir taraftan bedensel bir gelişim sürerken, diğer taraftan da duygusal gelişmenin temelleri atılmakta, zekâ, dil ve düşünme yetenekleri gelişmektedir. Bütün bunlarla birlikte çocukluk aşaması, içerisinde

yaşanılan ortamla etkileşim sistemleri çerçevesinde sosyalizasyonun gerçekleştiği bir dönemdir (İlik ve vd., 1994:7).

Çocuk teriminin objektif tanımlanmasındaki güçlük , çocukluk ve gençliğin yaş faktörü çerçevesinde değerlendirilmesi ne bağlanabilir. Ancak, yaş faktörüne bağlı olarak bir toplumda çocuk sayılacak bir yaşın, başka bir toplum tarafından yetişkin olarak kabul edildiğini görmek olasıdır. Bu durum, bir ülke içerisinde kır/kent ve cinsiyet ayrımına göre de oluşabilir. Böylece , çocuk teriminin tanımlanmasında biyolojik, yasal ve geleneksel kriterleri ölçü alınabilmektedir. Biyolojik kriterde, esas alınan ergenliktir. Çocukluktan ergenliğe doğru geçişte ortaya çıkan değişiklikler kolaylıkla görülebilmektedir. Bu evredeki değişikliklerin oluşumu kısmen de olsa bağımsız olması, daha önce yaş konusunda ortaya çıkan olumsuzlukları da ortadan kaldırmaktadır. Yasal kriter ise yasaların içerdiği ve kabul ettiği belirli yaş sınırlarının bulunması ile açıklanabilir. Bunlar eğitimle ilgili yasal düzenlemeler ve iş yasalarının içerdikleri sınırlar olarak çocuk ve yetişkini ayırmada önemli görevleri bulunmaktadır. Çünkü, mecburi eğitimle ilgili bir düzenleme aynı zamanda iş yaşamında yer alma veya iş yasasındaki minimum çalışma yaşını da ortaya koymaktadır. Bu açıdan, yasal kriter önem arz eden bir kriter haline gelmektedir. Geleneksel kriter ise bireyin aile içerisindeki statüsünü belirlemektedir. Aile içinde çocukluktan yetişkinliğe geçişleri, statülerindeki yükselme ve üretkenlik geleneksel kriterce belirlendiğini söylemek mümkündür (Baştaymaz, 1990: 10-11).

Bugünün küçükleri ve yarının büyükleri olan bütün çocukların yaşam sürecinde, çocukluk dönemi yaşantısı önemli bir yere sahiptir. Çocukluk; gençliği ve yetişkinliği biçimlendiren bir dönemdir. Çocukluk aile içerisindeki ve dışındaki ilişkilerimizi yönlendiren, sevgi ve nefretin olduğu, meslek seçiminin belirlendiği, çevremizdeki insanlar ve kendimiz hakkında kararlar verdiğimiz sürecin adıdır. Ruhen, bedenlen, zihnen sağlıklı ve başarılı bir gelişme ile kendimize ve topluma yararlı olma gibi ahlaki yapımızın oluşumu, nasıl bir çocukluk geçirdiğimizle yakın dan ilişkilidir. Suça itilen, yasadışı olaylara karışan ve yaşamının tümünü körelten çocukların, çocukluk geçmişinde acı izlere rastlamak çok yaygın olabilmektedir. Tüm dünyada ve ülkemizde çocuklar, 21. yüzyıla yakışır bir şekilde sağlık, eğitim, sosyal, hukuksal alanlarda çağın gerektirdiği şartlara sahip olmadıkları görülebilmektedir. Dünyanın hem kuzeyindeki hem de güneyindeki ülkelerde çocukların sömürülmesi, silahlı çatışmalar, uyuşturucu ve

içki bağımlılığı, çocuk istismarı işçiliği gibi problemler ulusal sınırları aşan sorunlardır. Böylece, çocuk sorunlarının bir şekilde evrensel problemler olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüzde dünyanın her tarafında çeyrek milyon çocuk , önlemi mümkün olmayan hastalıklar ve beslenme bozuklukları yüzünden yaşamını yitirmektedir. Çocuklarda beslenme yetersizlikleri ve sağlıksız yaşam koşulları, fiziksel ve zihinsel gelişimin sağlıklı bir süreç izlemesini engellediğinden, sonuçta çocukların dikkat ve öğrenme potansiyelleri azalmaktadır (Akarslan, 1998:4 –6).

Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de, eğitim ve oyun çağında binlerce çocuğun ağır işlerde düşük ücretle çalıştırılarak emekleri sömürülmektedir. Çocuklar fiziksel anlamda güçleri, cinsel anlamda bedenleri sömürülerek fuhşa, dilencilığe ve uyuşturucu bağımlılığına itilmektedir. Hâlbuki bir çocuk için gerekli olan, çocukluk sürecinde temel gereksinimler; tanınma, güvenlik, özerkleşme, toplumsallaşma ve öğrenmeyi (Anık, 2000:349) doğru bir biçimde yaşamasıdır , denilebilir.

Günümüzde çocukların bir bölümü beslenme, sağlık, eğitim imkânlarından daha iyi faydalanarak büyümektedir. Söz konusu bu çocuklara, ebeveynleri tarafından daha fazla değer verilmektedir. Bu çocuklar, daha iyi donatılmış ortamlarda eğitim görmekte ve başarıları desteklenmektedir. Bu çocuklara karşılık , günümüzde temel insani hak olarak kabul edilen sağlık, eğitim, ekonomik imkânlardan faydalanamayan daha çok sayıda çocuk bulunmaktadır. En zengin ülkelerde bile eğitim, sağlık vb. haklar dan yoksun olan milyonlarca çocuk bulunmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında yoksulluk, eğitimsizlik, hizmet götürülüş kanallarındaki yetersizlik ve hükümetlerin bu konudaki yanlış ve yetersiz politikaları olduğu söyleyebilir (Akarslan, 1998:8- 9). Çocuklar, yaşadıkları ülkelerin ve sosyo-ekonomik koşullarının farklılık arz etmesi nedeniyle birbirinden farklı koşullarda yaşamaktadırlar . Bu durum nedeniyle, gelişmiş batı ülkelerindeki çocukluk tanımı ile küçük yaşlarda çalışma yaşamında yer almak zorunda kalan gelişmekte olan ülkelerdeki çocukluk tanımları , varolan ekonomik şartlar sebebiyle farklılaşmaktadır. Bu farklılık, içerisinde bulunulan zaman dilimine göre de değişebilmektedir. Örneğin; 14. yüzyıl İngiltere'sindeki çocukluk olgusu ile günümüz İngiltere'sindeki çocukluk olgusu ve tanımlama kriterleri nin de, değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çocukluk tanımı, toplumun çocuğa bakış açısı, hakim olan toplumsal anlayış, insan doğası ve toplum düzenine ilişkin genel inançların etkisi altında değişiklik göstermektedir. Çünkü, toplumsal inançlar çocukların ele alınması,

nasıl büyütüleceği ve eğitilmesi gerekliliğini belirlediğinden çocuk tanımı ve çocukluğun belirlenmesinde etkilidir (Urhan, 1996:4). Çocukluk döneminin, toplumlara ve içerisinde bulunulan zaman dilimine göre farklı anlamlandırmalara sahip olması sonucu, çocukların çalışma yaşamında yer almasıyla ortaya çıkan çocuk işgücüne giriş tarihi de değişebilmektedir. Sanayileşmiş Batı ülkelerinde, çocukluktan yetişkinliğe geçiş daha geç başlamaktadır. Bu duruma karşılık, az ve gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle bu ülkelerin kırsal alanlarında tarımsal alanlarda faaliyet gösteren ailelerin çocukları sosyalleşmenin bir parçası olarak erken yaşta çalışma yaşamı içerisinde kendini bulmaktadır. Çocuklar, ailelerinin yaptıkları ekonomik ve mesleki faaliyetlerin gerektirdiği becerileri erken yaşta edinme ve ileriki yetişkinlik yaşamında kullanma becerisi edinme, kalabalık bir nüfusa sahip olan ailenin bütçesine katkı sağlama fonksiyonunu yerine getirme gibi nedenlerle, bu çocuklara erken yaşta yetişkinlerin yanında sorumluluk verilerek çalışma yaşamında yer almaları sağlanır.

Çocuklar içerisinde yaşadıkları toplumun bir parça olduklarından, heterojen bir grup oluştururlar. Bu heterojen durum ve sonsuz sayıdaki çeşitlilik, kimi zaman kendisini cinsiyetle; kız ve erkek olma, yoksul ve zengin aileye mensup olma, ten rengi ile; siyah ve beyaz tenli olma, herhangi bir ırka mensup olmayla ortaya çıkmaktadır. Ancak, bütün çocuklar, çocuk olmalarından dolayı ekonomik, yasal, eğitimsel, politik ve evle ilgili kısıtlamalara maruz kalırlar. Çocuk olma statüsünde bulunan çocukların bazıları, yetişkinler toplumunda daha fazla acı çeker. Bazı çocukların uğradığı bu haksızlıkları ırk, cinsiyet, sınıf, fiziksel ve zihinsel engellere bağlı faktörlerle şiddet kazanır. Yoksul ailelerden gelen çocukların hayat ta kalma, yüksek eğitim görme, sağlıklı beslenme ve iyi şartlarda barınma ihtimalleri düşüktür; bu duruma karşılık sürekli vesayet altına alınma, hastalanma, ve bazı hastalıklardan ölme ihtimalleri daha yüksektir (Franklin, 1993:15-16).

1.1.2. Tarihsel Süreç Bağlamında Çalışan Çocuk Olgusu

Philippe Ariés ünlü bir incelemesinde, çocukluğun da aile gibi, Avrupa’da yeni bir duygu olduğunu belirtir. Ona göre Ortaçağda ne ruhu ne de yüzü olan kırılğan, küçük bir şey; hiç, ölmüş, henüz olmamış sayılan çocuk, insan sınıfına dahi çok az giriyordu. Çocuk, o zamanlarda hiç hoş olmayan şartlarda düşe kalka hayatı öğreniyordu. XVII. Yüzyılda zengin sınıflara mensup insanlar ve tarikatlarca başlatılan

okullaştırma hareketiyle birlikte çocuğun ayrı bir yere konulması ve ailenin bir gizlilik ve sevgi alanı olarak görülmesi bu dönemde kabul görmeye başladı. XVII. Yüzyıl sonrası zengin sınıflarda gelişen yeni anlayış çocuk için toplumdan izole bir yaşam öngörüyordu. Böylece Rönesans’a kadar çocuk minyatürlerdeki gibi tarif edilen masum Küçük İsa olarak, ortamdan uzaklaştırılarak, onu yetişkinliğe hazırlayacak, kötü etkilerden koruyacak, eğitecek uzmanların elinde bakımı uygun yöntemlerle yapılacak bir eğitim kaygısı XIX. Yüzyılda zirveye ulaştı. Rousseau ve Freud’la beraber çocukluk, başka bir biçimde ve yeni bir gelenekle düzenlendi. Rousseau ve Freud psikanalizin bize gösterdiği yolda çocukluk, gerçeğin dupduru algılanması, uygarlık ve toplumun henüz bozmadığı bir iç temizliği içinde yaşayan, son nefesimize kadar içimizden çıkmayan, çevreyle dolaysız birliktelik içinde olan, yetişkin gelişiminin anahtarı, yitirdiğimiz ve tüm olanaklarımızı kullanarak yeniden bulmamız gereken bir hazinedir (Bruckner, 2006:88–90). Bruckner, batı düşünce tarihinde çocukluğun, Aydınlanma döneminden sonra daha çok bedenen aşırı yücelttiği ve yaşlılığın da bir günah, yıpranmışlık, cinayet olarak görüldüğünü belirtir. Geleceğimiz olan çocuklara sorumluluk kazandırıcı eğitimin, çocuğun kendisini özgür ifade etmesini engellediği için, eğitim uzmanlarınca olumsuz anlamlar yüklediğinden dolayı eleştirildiğini anlatır. Böylece, çocukların özgürlüğü düşüncesi beraberinde aile ve okulu sorgulayan bir çocukluk davasını ortaya çıkarmıştır. Ona göre batı Ortaçağda olduğu gibi, yeni dönemde de kuşaklar arası sınırı doğru bir şekilde yakalayamadı. Çocukları döl-yatağına düşme aşamasından başlayarak kendi bencil zevkimize göre ve uçarı, sorumsuz bir kişi olarak kutsadık. Bu son dönemde, çocuk haklarından çok, herkes için çocuk olma hakkı yüceltiliyor. Burada, çocuğa özgü olandan çok, çocuksu olan yüceltiliyor (Bruckner, 2006:90–94). Oysa asıl olması gereken çocukların şiddete, keyfiliğe, büyüklerin acımasızlıklarına karşı korunma hakkıdır. Bu durumda, çocuk için kaygısızlığı temel almak yerine “özgürlük içinde olgunlaştırma” düsturuyla yol göstermek, eğitmek gerekir. Aile, okul gibi kurumları yok etmek tehlikelidir. Çocuğa kendi çapında yapacağı işler önererek, daha geniş alanlara adım adım egemen olmasını sorumluluk vererek alıştırmak gerekir. Henüz ergenlik çağına girmemiş çocuğa, gücünün yeteceği bir alan vermek ve gelişme ya da başarısızlıklarının sorumluluğunu üstlenmesini sağlamak gerekir. Çünkü çocukluk saflığı ve uysallığı olduğu gibi, yıkıcılığı da içinde barındırır (Bruckner, 2006:95–97).

Son 20-30 yılda dünyada ve ülkemizde orta-üst sınıf ailelerin çocuklarında, giderek her şeyden çabuk sıkılan, kolay motive olmayan ve kendisini n her şeyi hak ettiğini düşünen, hayattaki tek derdi keyif almak olan bu çocuklarda , bir biçimde sorumluluk duygusunun ve empati duygusunun kaybolduğu pek çok araştırma tarafından dile getirilmektedir. Bu yeni kuşak çocuklukta , “beni”nin dünya merkezine konulduğu, “sonsuz çocukluk” durumuyla da , çocukluğun mutlaklaştırıldığı ve aşırı tüketimin egemen hale geldiği düşünülmektedir (Balta, 2005:20). Sokakta ailelerinin geçimini sağlamak için çalışan çocukları, diğer çalışan tüm çocuklarla beraber “sonsuz çocukluk” durumunun karşısında duran ve hayatını tüm yükünü küçük yaşlarda sırtlayan “erken gelen sonsuz bir yetişkinlik” grubu olarak tanımlayabiliriz. Bu “yetişkin çocuklar” dünyaya gözlerini yoksulluk içerisinde yaşayan ailelerde açmaktadırlar (Balta, 2005:21). Çalışan çocukların tümü için erken bir yetişkinlik halinden bahsedilebilir. Çalışan çocuklar , erken yaşlarda çalışma yaşamına katıldıkları için yaşadıkları fiziksel ve ruhsal yorgunluk, sokakta/çalışma ortamında maruz kaldıkları ihmal ve istismar, madde kullanma, suç ve şiddet sarmalında yer alma larından dolayı, toplumsal yapının kurallarına karşı bir tür lakayt/sorumsuzluk davranışı içerisine girebilmektedirler. Balta, bu “en” yetişkinlerin ailelerinin içinde bulundukları yoksulluk halinin hiçbir biçimde değişmeyeceğini bildiklerinden, bu durum onlarda bir sorumsuzluk duygusuna kapılma larına yol açtığını belirtmektedir (Balta, 2005:27). Bu tespitte belirtilen iddialar sokakta çalışan çocuk grupları içerisinde suç işlemiş veya suç isnadı ile gözaltına alınan çocuklar, madde kullan ma davranışı olanlar ile şiddete maruz kalmış ve şiddet eğilimli çocuklar çalışma alanında gözlenmiştir. Bu çocukların toplumsal kurumlara, değerlere, yaptırımlara, insanlara veya kendilerine karşı bir “pervasızlık”, “acımasızlık”, “güvensizlik” hali içerisinde oldukları söylenebilir. Ayrıca bu tür davranışları gösteren çocukların da, daha çok aileleri travmatik zorunlu göçe dâhil olanlar arasında daha belirgin olduğundan söz edilebilir.

Çocukların, yetişkinlerin yaşamında belirleyici olduğu , bireyin yaşamına anlam ve motivasyon sağladığı; çocuksuzluğun acınacak bir durum olduğu, aile bağları içerisinde “evliliği evlilik yapanın çocuk olduğu”na inanılır. Yetişkinlerin, çocuklara yönelik bu idealleştirilmiş kaygıları, toplumsal anlamda hukuku şekillendirmiş ve çocuk haklarını yadsıyan keyfi ve haksız müdahaleleri engellemiştir. Ancak, günümüzde çocuklara yönelik devam eden kötü muamelelerin, vahşi ve katı insanların bireysel patoloji düzeyindeki eylemleri olarak anlaşılmaması gerekir. Çünkü, *çocuklara yönelik*

kötü muamele yoksulluk ve eşitsizliğe bağlıdır. Bu sebeple çocuklara yönelik kötü muamelelerde çoğunlukla “tehlikeli bireyleri önemseyerek”, “tehlikeli koşulları” gözden kaçırma riskine giriyoruz (Franklin, 1993:17-19). Ekim 2005’te Malatya’daki çocuk yuvasında çocuklara yönelik fiziksel şiddet görüntüleri ile Şubat 2005 tarihinde Urla Barbaros Çocuk Köyü’ndeki çocuklara yönelik cinsel istismar iddialarında; toplumsal düzeyde “tehlikeli bireylerin önemsendiği”, “tehlikeli koşulların” göz ardı edildiğine şahit olduk. Çünkü, çocukların kuruluşlarda kalma nedenlerinin bu dönemde çok da sorgulanamadığı görüldü.

1.1.2.1.Sanayi Devrimi ve Çocuk İşgücünün Yoğun Kullanımı

İnsanlık tarihi boyunca bireyler, yaşamlarını idame ettirebilmek maksadıyla çeşitli faaliyetler içerisinde bulunmuşlardır. Çalışma sonucu ortaya çıkan insan emeğinin kullanılması sürekli değişimler göstermiştir. İnsanoğlu avcılık, tarım ve hayvancılık yaptığı dönemde çalışma süresini ve bunun sonucunda elde edilen ürün miktarını bir nebze de olsa kendisi belirliyordu. Sanayi devrimi insanoğlunun emeğiyle ilgili büyük dönüşümlere yol açmıştır.

Çocuklar da çok eski zamanlardan beri, yapabildikleri her türlü işte aileleriyle birlikte, ailenin ekonomik yaşantısında rol oynamışlardır. 16. yüzyılın sonlarında ebeveynlerin ölümleri ya da aile bireylerinin yoksulluğu durumunda öksüz kalan çocuklar, içerisinde yaşadıkları cemaatin sorumluluğuna geçerler. Bu çocuklar ya yerel zanaatkarların yanına çırak olarak verilirdi ya da zanaat öğrenebilecekleri atölyelere yerleştirilirdi. Sanayi devrimi ile beraber bu atölyeler, fabrikalara dönüştü ve çocuk emeğinin “köle emeği” olarak kullanılması yangınlaştı (Lennan, 1993:145).

Sanayi devrimi ile büyük değişim yaşayan insan emeği, insanlık tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eder. En yalın ifadeyle, artık küçük zanaat ü retiminin yerini makine üretimi almış ve dolayısıyla insan, hayvan, rüzgâr ve su kuvveti yerini makine üretimine bırakmıştır. 18. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen hızlı sanayi hareketi, insanoğlunun sosyal yaşamında ciddi dönüşümler yaratmıştır. Teknik gelişmenin getirdiği yeni yaşama ve çalışma şartları kentlere doğru hızlı bir nüfus akışı na neden olmuştur. Böylece, kentlerin hızla insanlarla dolup taşması; insanlık dışı kötü çalışma şartlarını, kadın ve çocukların zor, ağır ve vücutlarını hızla yıpratıcı çalışma koşullarına maruz kalması, düşük ücretle ve çeşitli haksızlıklar altında çalışmalarını gerektirmiştir.

Sanayi devrimi ile birlikte, sosyo-ekonomik yönden alt-sınıflara mensup bazı bireylerde; bedensel, zihinsel, ruhsal gelişimlerinde sosyal sorunların arttığı görülmüştür. Bunun yanında, sanayi devrimi ile birlikte sömürü, baskı, açlık, yoksulluk, işsizlik artan boyutlarda devam etmiştir (İlik ve vd., 1994:22).

Çocukların çalışma yaşamında yer alması , insanlık tarihiyle eşzamanlı olmasına rağmen, genellikle sanayi devrimi ile birlikte çocukların emeğinin sömürülmesi, bedenlerinin yıpratılması ve fabrikalarda ağır şartlarda çalışması biçiminde yeni bir boyut kazanmıştır. Bu durumun sebebi ise, aile reisinin düşük ücretli çalışmasına bağlanabilir. Çalışma hayatı, düşük ücret ve zor çalışma koşulları gerektirmesine rağmen, aile bütçesine katkı nedeniyle, çocuklar zorunlu olarak çalışma yaşamında yer almak zorunda kalmışlardır. Kadın ve çocuk emeğinin yoğun bir biçimde kullanılma sebeplerinden biri de, sanayi devrimi ile oluşan işbölümü ve makineleşmenin getirdiği seri üretimin, çok fazla bilgi gerektirmeyen işgücüne duyduğu ihtiyaçtır. Ayrıca bu dönemde kadın ve çocuk emeğinin çok düşük ücretli olması da onların daha fazla üretime katılmalarına sebep olarak gösterilebilir. Bu durum, sanayi devriminin insan emeğini pervasızca kullanılmasına meydan vermiştir. Kadın ve çocuklar, sanayicilerin insanlık dışı tutumlarına maruz kalmış ve bu dönemde çocukların çalışma yaşına ilişkin bir düzenleme kimsenin aklına gelmemiştir (İlik ve vd., 1994:23). 1880’li yıllarda, yoksul Amerikalı ve İngiliz çocuklar, haftanın altı günü, uzun süren saatler boyunca çalışmak zorundaydı. Çocuklar, uzun süren çalışma saatleri yüzünden okula gidemezlerdi ve akranlarıyla oynamaya vakitleri olamazdı. Çocuk işçiler, iplikhanelerde tiftik dolu havasız ve karanlık kömür madenlerinin tehlikelerle dolu ortamlarında, narenciye bahçeleri ve tarlalarda uzun süren saatler boyunca insanın iflahını kesen işlerde çalışırlardı. Bu ağır çalışma koşulları çoğu zaman çocuklar için inanılmaz derecede yıpratıcıydı (Kuklin, 2002:61–66).

Çocuk sorunlarının tarihsel gelişimine bakıldığında , yoksulluğun her zaman önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Tarihsel açıdan baktığımız zaman , 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında, Avrupa ve özellikle de İngiltere’de başlayan sanayileşme hareketiyle makine buharının kullanımı ve takip eden buluşlar yoksul bir işçi sınıfını ortaya çıkarmış ve bu yoksul işçilerin en çok ezilenlerini çocuklar oluşturmuştur. 18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan buhar makinesi, yüksek fırınlar ve bunlardan kaynaklanan birinci sanayi devrimde ve dokuma/iplik tezgâhlarında üretimi artırma temel hedefti. Bu hedef yoksul işçiler ve çocuklar için fabrikaların kışlaya

dönmesine sebebiyet verdi. Bu dönemde , yoksulluk ve kimsesizlik nedeniyle Londra’da 40 binden fazla çocuk dolaşmaktaydı. Bu çocuklar işyerlerine, fabrikalara/çiftçilere kiralanıyor veya satılıyorlardı. Çocuklar kötü koşullarda, ışık almayan ortamlarda, düşük ücretle ve günde 18 saatten fazla süre ayakta çalıştırılıyorlardı. Bu çocukların içerisinde, 4-5 yaşlarında işe başlatılanlar olduğu gibi, altı yaşından küçüklerin , küçük elleri, iplik işinde özellikle aranılıyordu. Çocukların dinlenme/mola vermeleri, su içme, tuvalete gitmeleri kısıtlanıyordu. Erken kalkmayan ve ihtiyaçlarını karşılamak isteyenler şiddetle cezalandırılıyorlardı. Güneş almayan, tozlu, işliklerde , hafta sonu tatili bile verilmeyen, çalışma şartlarının kötü ve zorluğu ve beslenme yetersizliği gibi sebeplerle çocukların çoğu hayatını yitirmekteydi. Bu çocukların çok küçük bir kısmı , 20 yaşına kadar yaşayabilmekteydi. Litton Mill’de çocuklar fabrikanın avlusunda beslenen domuzların kovalarındaki yiyecekleri ele geçirmek için zorlu mücadeleler veriyorlardı. Aynı durum 18. yüzyılda, Fransa, İsviçre ve ABD’de de pek farklı değildi. Fransa’da dokuma fabrikalarında mekikçi ve bobin taşıyan çocukların günde 16 –17 saat ayakta kalmaları, çalışmadan öte bir işkenceye dönüşüyordu. En kötüsü de , Endüstri Devrimi sırasında, çocukları ana-babalarından alınıp satılmaları, paralarının alınması yasal bir durumdu. Çocuklar, zincirlerle makinelere bağlanıp çalıştırılıyor lar. 1628’de Massachusetts kolonisi, İnatçı Çocuk Yasa’sına göre , çocuğun asi olması durumunda öldürülmesini öngörüyordu. İngiltere’de olduğu gibi, ABD’de de kimsesiz çocuklar hayır kurumlarınca çiftliklere kiralanıyordu. Çalıştırılmayanlar hastalıklı bunaklarla beraber tutuluyordu. ABD’de başlayan çocukların koruyucu ailelerin yanına verilmesi uygulaması da, çocukların çok ağır işlerde çalışma ve kötü davranışlara maruz kalmalarını engellemiyordu. Zamanla koruyucu aile uygulamasından da belirtilen nedenlerden dolayı vazgeçilmiştir. ABD’de çalışan çocukların çalışmasıyla bağlantılı olarak, 1930’lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımdan dolayı artan işsizlik nedeniyle çocuklar işten çıkarılmıştır. 1933 yılında çıkarılan bir yasayla ABD’de çocuk işçiliği bağlamında 16 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmıştır. Yaş sınırlamasının tarımsal kesimlerde pek başarılı bir şekilde uygulandığı söyle nemez (Akarslan, 1998:12-14; İlik ve vd., 1994:23; Polat, 2001:132-133). Böylece, çocuklara kötü muamele olmasa da, empoze edilen fazla çalışma, uykusuzluk, iyi beslenememe, fabrikaların uzağında ikamet etmelerinden dolayı erkenden işe gidip gelme, uzun süren çalışma saatleri gibi olumsuzluklar, çocuklarda sakatlıklar a ve ölümlere sebep olmaktaydı. Ülkede yaratılan üretimin artması, ekonomik gelişme ve servetin

çoğalmasına rağmen, toplumda bireyler ve sınıflar arasında adil refah paylaşımının olmaması kargaşa, huzursuzluk, ve yoksulluğun artmasına yol açmaktadır. Sonuçta fazla üretim araç olmaktan çıkıp amaç haline gelmiştir (İlik ve vd., 1994:23).

1.1.3. Çocukların Çalışması İle İlgili Yaklaşımlar

Çocukların çalışması ile ilgili yaklaşımlarda, her türlü koruma yasasını reddeden serbest piyasa ekonomistlerinin argümanlarını bir yana bırakırsak, çocukların çalıştırılması ile ilgili yasal sınırlamalar getiren yaklaşımlara karşı çıkan tezlerin argümanları üç noktada odaklanmaktadır.

1. Çocukların çalışmasını engelleyen yasaların ilk etkisinin yoksul ailelerin gelirlerini düşüreceği,
2. Çocukların yarım-gün çalışmaları ile “paranın değerini öğrenebilecekleri”, sağlıklı, üretken bir vakit geçirecekleri, kazandıkları gelir doğrudan aile bütçesine girmese de, ailenin sıkıntısını hafiflettiği ve “aylakları şeytanca işler yapmaktan” alıkoyacağı,
3. Çocukların, genel ekonomik çıkara katkıda bulunduklarını hissetmelerinin yararlı olacağı... (Lennan, 1993:143-144). Bu görüşlere karşı, çocukların çalıştırılmasına karşı çıkan ve yasal sınırlandırmaları savunan ilgili yaklaşım ise; çocukların düşük ücretlerle çalıştırılmasını “köle emeği” olarak niteler. Çocuk emeğine ilişkin bu alternatif yaklaşım, “Charles Dickens”in bakış açısıyla, özellikle bir çocuk çalışma esnasında kazaya uğradığında veya aileni sömürü durumları ortaya çıktığında ortaya çıkar. Bu kaza ve sömürü durumlarının ardından çocukları korumaya yönelik olarak ve çocuk emeğinin tamamen son bulması ile ilgili yoğun talepler takip eder (Lennan, 1993:145).

Çocuğun çalışma yaşamına katılması durumu, her zaman bir işgücü istismarı anlamı taşımamaktadır. Aksine çocukların belli kriterlere uygun bir biçimde iş yapmalarının bilgi, beceri ve yeteneklerinin gelişmesi, sorumluluk, etkililik ve kimlik duyguları kazanmaları açısından pek çok yararı vardır. Toplumların daha eski dönemlerinde, çocukların toplumsallaşmasının hemen hemen tümü ailedeki işbölümüne katılmasını dayanıyordu. Bu dönemlerde çocuklar yetişkinlikteki yaşama hazır olmaları için, aile ve ebeveynleriyle tarlada çalışır ve beceri kazanır, ev işleri ve çocuk bakımını üstlenir. Ancak, bilgi ve teknolojinin hızlı gelişmesi, artan uzmanlaşma, ekonomik etkinlik

biçimlerinin ve yaşam tarzlarının değışimi, ailede edinilen bilgilerin kullanımı gerektiren toplumsallaşmayı ola naksız hale getirdiğı söylenebilir. Böylece , eskiden çok doğal ve işlevsel olarak çocuk aile koruması altında çalıştırılmak suretiyle geleceğe hazırlanması sağlanmaktaydı. Günümüzde ise çocuğun çalışması, gelecekte daha donanımlı olmasını sağlayan eğitim imkanlarından mahrum ettiğı ve gereksinimlerini optimum düzeyde karşılanmasını engellediğı için bir istismar olarak değerlendirilmektedir (Zeytinoğlu, 1998:242). Belki bugün bile geleneksel tarımın hakim olduğu yerlerde, çocuğun çalışma yaşamında yoğun olarak yer alması, tarımsal toplumun düşünce kalıpları ve gereklilikleri ile ilintili bir durumdur. Ancak geleneksel toplumlarda, yetişkinlikte kullanılan bilgiler ve iş ile ilgili değerler etrafında sosyalleşme aile içerisinde yapılmaktaydı. Zeytinoğlu, endüstrileşme süreci ile birlikte kentsel alanların hazırlıksız bir biçimde halk yığınlarının göçüne sahne olduğunu belirtir. Yeterli geçim imkanlarının, etkili toplumsal hizmetlerin yeterince bu göçmen ailelere götürülememesi, çocukların aile dışında artan oranda işgücüne katılmalarına sebep olmuştur. Aile korumasından yoksun kalan ve toplumsal haklarının bilincinde olmayan çocukların işgücüne katılması da çocuk işgücünün istismar edilme riskini arttırmıştır (Zeytinoğlu, 1998:242).

Çocukların çalışma yaşamında yer almasıyla oluşan çocuk emeğinin, çocuğun yakın aile çevresiyle birlikte çalışmak suretiyle günlük kolektif faaliyetler içerisinde yer alması sağlıklı bir gelişim göstermesine yol açtığı belirtilmektedir. Bu anlayışa göre öğrenmenin yolu çalışmaktan geçmektedir. Gönüllü ve keyifli emek, çocuğun sosyalleşmesine katkıda bulunarak, onun topluma ve ailesine bağlanmasını sağlar. Çocukların yabancılaştırıcı olmayan işlerde çalışmaları ve işi aile büyüklerinden öğrenmeleri onların toplumsallaşma sürecine katkı sağlar. Çalışma tehlikeli bir iş değil; sorumluluk kazandıran, aileye ve topluma karşı özen ve aidiyetin geliştiğı bir oyun ve kimlik kazanma sahasıdır. Günümüzde çocukların bazıları , yalnızca kendi gelecekleri için yoğun bir çalışma- çoğunlukla ders çalışarak- temposuna katılmaktadır. Oynadıkları oyunlar bile, niteliklerini geliştirmeye yöneliktir. Diğer tarafta ise, çocuklar gününbirlik yaşamlar içinde çocukluklarında oyun kelimesini bile unutarak niteliksiz işlerde çalışmaktadırlar. Bir tarafta bütün imkânlar seferber edilirken, diğer tarafta ise tam anlamıyla imkansızlıklar söz konusudur (Balta, 2005:27–28). Halbuki oyun, çocukların hayatı tanıma ve anlamlandırması olarak kabul edilebilir. Oyundan mahrum kalan çocuklar, hayatı tanıma özgürlüğüne yeterince sahip olamazlar.

Çocuklar açısından hangi faaliyetlerin onların sosyalleşme ve beceri edinme sürecine katkıda bulunacağı ve buna karşılık çocuğun hangi faaliyetlerin sağlık ve gelişimlerine engel olacağı önem arz eden bir konudur. Rodgers ve Standing göre; çocuğun çalışması üretim süreci ve emek piyasasının nitelikleri göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Çünkü “çocuğun çalışması” sanayi öncesi toplumlar ile sanayi sonrası toplumlara geçişte birbirinden farklı niteliksel özellikler sergilemektedir. Rodgers ve Standing, geleneksel işgücü analizlerinde kullanılan “ekonomik” ve “ekonomik olmayan” faaliyet türleri tipolojilerine alternatif olarak geliştirdikleri çocuk faaliyetlerine ait yeni bir tipoloji önermektedirler. Bu yeni tipolojide, çocuk üzerindeki ağırlığı ve etkisi toplumdan topluma değişen faaliyetler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- Eviçi (domestic) faaliyet,
- Evdışı ancak parasal karşılık alınmadan yapılan faaliyetler ,
- Bağlı emek (tied labour),
- Ücretli emek,
- Eğitim,
- Boş gezme ya da işsizlik,
- Dinlenme ve boş gezme faaliyetleri,
- Yeniden üretimle ilgili faaliyetler,

Yukarıdaki çocuk faaliyetleri bir kesimi birbiriyle yarışırken, bir kesimi de birbirini tamamlayıcı niteliklerinden dolayı bir arada yer alabilmektedir. Böylece , bütün bu faaliyetler kategorisi çocuğun içerisinde yer aldığı toplumsal formasyon ve emek piyasasının niteliklerine bağlı olacaktır. Örneğin ilk iki faaliyet türü tarımsal üretim yapan hanehalkı içinde yaşayan çocuk için “temel üretim” faaliyetine katılma biçimi olabilirken, sanayi toplumunda yaşayan bir çocuk için sadece “sosyalleşme” işlevi görebilir. Dolayısıyla çocuğun günlük yaşamı içindeki her faaliyeti çocuk ve toplum için anlamı farklı olabilmektedir. Çocukların “ücretli emek” olarak çalışmaları daha çok günümüzde tarımsal yapının çözülmeye başladığı, genç nüfus yapısına sahip ve hızlı kentleşme sürecinde olan toplumların kentlerinde gittikçe ya yığınlaşan çocuk faaliyeti olarak ortaya çıkmaktadır. “Ücretli emek”le çalışma durumları da bütün ülkelerde ve bütün sektörlerde aynı biçimde olmayabilmektedir. Bu faaliyet türünün de birbirinden farklı biçimleri ve dolayısıyla farklı etkileri vardır. Burada “ücretli emek” olarak çalışmanın; parça başı ya da zamana bağlı ücret geliri getirmesi; hüner geliştirici ya da geliştirici olmayan işler olmaları; işlerin düzenli ya da düzensiz olmaları; yasal ya da

kaçak olmaları; işlerin formel eğitim sistemini tamamlayıcı ya da eğitim sistemi ile rekabet eden olmalarına göre değişen türleri vardır. Bunlardan her birinin de çocuk ve çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri farklı olacaktır (Erder ve Lordoğlu, 1993:11-12).

Sokakta çalışan çocuk olgusu, daha çok enformel hizmet sektörünün marjinal bölümü olarak adlandırılabilir. Sokakta çalışan çocuk faaliyetlerini; kurumsallaşmayan ve denetlenmeyen bir alanda yapılan ve verilen hizmet karşılığında elde edilen kazanca bağlı olarak ortaya çıkan faaliyet biçimi şeklinde tanımlayabiliriz. Bu faaliyet türü, tarımsal yapının çözülmeye başladığı, kırdan kente yoğun nüfus hareketinin olduğu, genç nüfus oranının yüksek olduğu ve hızlı kentleşme sürecinin yaşandığı toplumlarda yaygın olarak görülen bir faaliyet türüdür. Bu faaliyet türü birçok ülkede yasal olarak yasaklanmış ve bazı düzenlemelerle kısıtlanmış olmasına rağmen, yoğun bir biçimde arttığı gözlenmektedir. Sokakta çocuk faaliyeti; beceri kazandırmayan, düzensiz, denetimi kolay olmayan bir mekânda yapılıyor olması gibi özellikleri nden dolayı çocukların her birinin üzerinde farklı olumsuz etkilere sahiptir. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında yoğun olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan terör ve güvenlik olayları sonucu oluşan istemli ve istem dışı göç 1990'lı yılları sonrasında ülkemizin bazı kentlerin de yarattığı yoğun nüfus hareketinin etkisinin son derece başat bir faktör olduğu görülmektedir. Bu bölgelerdeki kırsal alanlardan boşalan nüfustan dolayı, Türkiye hayvancılığının ağır darbe aldığı söylenebilir. Çünkü hayvancılık konusunda, bu iki bölgenin kırsal alanları önemli bir yere sahipti. Kırsal alanlardan gelen yoğun göçmen ailelerinin çoğunluğu da hayvancılık sektöründe çalışmaktaydı. Kente gelen bu ailelerin aile reisinin iş bulamaması veya düşük ücretli işlerde çalışması, çocukların hane gelirine katkı için çalışmaya daha kolay katılma larına sebep olmuştur.

Boyden ise çocukların yaptıkları işlerin içinde yaşanan kültüre bağlı olarak değerlendirilmesi gereğine dikkat çekmektedir. Ona göre; pek çok ülkede çocukları ergenlik çağına kadar bağımlı kabul edilirken, başka bazı ülkelerde ise, çok daha erken yaşlarda bağımsız kabul edilebilmektedir. Bu karşıt durum, Peru ve İngiltere örneğinde çok daha öğretici olabilir. İngiltere'de 14 yaşına kadar çocuklara yasa gereği sorumluluk yüklenemez, Peru'da ise hane reisi, ailenin ekmeğini kazanan ve bazen küçük kardeşlerinin sorumluluğunu yüklenen tek kişi konumunda olan 6 -14 yaş grubundaki çocukların oranı yapılan nüfus sayımlarında oldukça yüksektir (Boyden, 1990'dan aktaran: Ennew, 2003:12). Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi

çocukları iyi şartlarda büyümüş insanlar , çocuklarının ergenlik çağında çalışmaları ve aileden ayrılma fikrine kolay alışırlar. Ancak, aynı insanlar için daha küçük yaşta bir çocuğun çok ağır sorumluluklar altından kalkma fikrinde güçlük çekerler. Bazı yerlerde çocuklar okula başlamadan aileleriyle birlikte ve aileleri için çalışmaktadırlar. Pazarda, dükkanda ailelerine yardım eder, ev işlerini yaparlar. Kenya’da ve Abaluya’da yapılan araştırmalarda, bebek bakımını kadınlardan çok çocukların üstlendiği görülmüştür. Kentsel bölgelerde anne dışarıda çalışmaya gitmek durumunda kaldığında, 5 yaşındaki çocuk evdeki işleri yapmakta ve evdeki küçük çocuklara bakmak zorunda kalmaktadır . Hindistan’da, Siviskasi kibrit ve havai fişek sanayinde çocuklar 4 -5 yaşlarında çalışmaya başlarlar. Köylerinde otobüslerle alınan bu çocuklar, günde 12 -14 saat çalışırlar. Çocukların ailelerinin çocukların getirdikleri nakitte ihtiyaçları vardır. Ayrıca, çocukların aileleri çocuklarının işe yarar bir zanaat öğrenmelerinden de memnundurlar. Aynı şekilde sokak işlerinde ayakkabı boyacılığı yaparak para kazanma durumuna gelme yaşı yaklaşık olarak sekiz yaştır. Tabii daha erken yaşlarda da olabilir. Çok sayıda çocuk bu yolla okul masrafını karşılamaktadır (Ennew, 2003:12).

Toplumsal, fiziksel, ekonomik ve kişisel yönleriyle iş insana özgü bir faaliyettir. İş çevreyle bütünsel bir ilişkinin parçası olarak olumlu yönde sosyalleşmeyi, yetenek kazanmayı sağlayabileceği gibi; çocuğun zihinsel ve eğitime yönelik potansiyelini sınırlayan, bedensel, ruhsal gelişimine köstek vuran ve çalışma şartları nedeniyle yaralanma, hastalık hatta ölümle sonuçlanabilen, kölelik ve can sıkıntısıyla geçen uzun yıllar anlamına gelebilir (Ennew, 2003:26). Çocukların tarih boyunca farklı koşullar altında hep çalıştıkları görülmüştür. Çocuklar kırsal alanlarda , tarım sektöründe aile işlerinde, kentlerde aile veya başkalarının işyerlerinde, pazarda veya sokakta işportacılık yaparak, sokakta çalışarak aile ekonomisine katkı amacıyla sorumluluk yüklenirler. Çocuklar tarafından yapılan bir faaliyeti, iş olarak değerlendirmek için çocuğun bütünsel anlamda (ruhsal, zihinsel, bedensel) gelişimini olumsuz etkilememesi bir ön koşul olarak kabul edilebilir. Aksi durumda, diğer bir şekilde çocuklar tarafından gerçekleştirilen diğer tüm faaliyetler, çocukların yetişkin rolü edinmesini sağlayan bir işlev görmekten öte çocuklar için ihmal ve istismara yol açan çocuk emeğinin sömürüsü ve çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilmelidir.

1.1.4. Dünyada Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 182 Sayılı Sözleşmesi 18 yaşından küçük olan ve sözleşmenin 3. Maddesi'nde tanımlanan işlerde çalıştırılan çocukları “*kötü şartlardaki çocuk işçiliği*” kapsamında kabul eder. Söz konusu madde şu unsurları içermektedir:

- Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;
- Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
- Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
- Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar.

Günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak kabul edilen çeşitli alanlarda çok sayıda çocuğun, çok kötü şartlarda çalıştıklarını biliyoruz. Aşağıdaki tabloda kendi istekleri dışında çalıştırılan çocuklara ait rakamlar görülmektedir.

Tablo 1: Kendi İstekleri Dışında En Kötü Biçimlerde Çalıştırılan Çocuk İşçiler

Kaçınılma	1.200.000
Yasadışı işler	600.000
Fuhuş ve pornografi	1.800.000
Silahlı çatışmalar	300.000
Zorla ve angarya çalışma	5.700.000
Toplam	9.600.000

Kaynak UNICEF, 2006b:51

1.1.4.1. Tehlikeli İşlerde Çalışma

ILO tarafında yapılan son tahminlere göre , 5 ile 17 yaş arasında olup da çalışan çocukların sayısı 246 milyondur. Bu çalışan çocukların % 70’lik oranına karşılık gelen 171 milyonu; madenler, kimyasal madenlerin ve haşere ilaçlarının kullanıldığı tarım işleri veya tehlikeli makinelerin kullanıldığı işlerdeki gibi tehlikeli işlerin yapıldığı durum ve koşullar altında çalışmaktadırlar. Bu çalışan çocukların yaklaşık olarak 73 milyonu 10 yaşın altındadır. Fiziksel açıdan daha tam olarak gelişimini tamamlayamamış olan çalışan çocuklar, işle ilgili çeşitli hastalık ve zararlara maruz kalma açısından yetişkinlere göre daha fazla risk grubunu teşkil etmektedir. Çocukların yaşça küçük olmaları yaptıkları iş ve çalıştıkları işyerinin içerdiği riskler konusunda daha bilgisiz olabilirler. Ayrıca, çalışan çocuklar sağlık yönünden çeşitli kaza ve hastalıklara karşı daha açık hale gelirler. Bu olumsuzluklar arasında çeşitli madenlerin vücuda batması, oluşan kırıklar, kimi organların kaybedilmesi, yanıklar ve cilt hastalıkları, işitme ve görme bozuklukları, solunum ve sindirim yolu hastalıkları, tarla veya fabrikalardaki aşırı sıcaklık nedeniyle oluşan ateş ve baş ağrısı sayılabilir. Çalışan çocukların çalışılan mekânda maruz kaldıkları sağlıkla ilgili bu olumsuzlukların üçte ikisi tarım sektöründe ortaya çıkmaktadır. Riskli bölge açısından bunu ikinci sırada, madencilik sektörü takip eder. Tehlikeli işlerde çalışan çocuklar sadece kaza, hastalık ve yaralanmalara maruz kalmamaktadırlar, hatta bazı durumlarda ölümler bile gerçekleşmektedir. Çalışan çocuklar erken yaşta çalışmaya başladıklarında n temel eğitimden yoksun kalmaktadırlar. Böylece, ister tehlikeli olsun veya olmasın çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması kişiler ve toplumlar açısından net ekonomik getirileri, ekonomik maliyetini kat kat aşmaktadır (UNICEF, 2006b:46–48).

1.1.4.2. Kaçırılma

Çocuk kaçakçılığında, kaçırılan çocuklar daha çok fuhuş a, tehlikeli işlere ve ev hizmetine zorlanmaktadır. Çocuk sömürüsünün bu türü, ülkelerin ekonomik açıdan kırılgan bir yapı arz ettikleri dönemlerde ve doğal felaketlerin gerçekleştiği dönemlerde daha da yaygınlaşmaktadır. Örneğin , Aralık 2004 tarihinde Hint Okyanusunda meydana gelen tsunami sonrasında, ana-babasında ayrı kalan çocuklar için kaygılar artmıştır. Bu tür sömürü mağduru çocuklar, muhtemelen en görünmez konumdaki çocuklardır. Çocuk

kaçakçılığı, bulunduğu ortama ve koşullara göre farklı pozisyonlar alabilen bir yapı arz etmektedir. Kimi çocuklar için zorla alıko nulma, diğerleri için kandırılma, başkaları için vaat edilen kazanç biçiminde gerçekleşmektedir. Kaçakçılıkta mutlaka bir yolculuk söz konusudur. Çocuklar kırsal alanlardan alınıp turistik otellere veya başka ülkelere götürülmektedir. Böylece, kaçırılan çocuklar yasadışılığın hüküm sürdüğü yer altı dünyasının bir parçası haline gelmektedir. Ailelerinden, yaşadıkları topluluklarından kopan bu çocuklar, geleneksel destek ağlarından da koptukları için her türlü sömürüye açık ve yalıtılmış kişiler haline gelmektedir. Bu çocuklara ait, dünya ölçeğinde net verilere de sahip değiliz. Ancak, her yıl tahminen 1,2 milyon çocu ğun kaçırıldığı düşünülmektedir. Çocukların kaçırılmaları nda, kimi bölge ve toplumlardaki ör üntüler de sebep olabilmektedir. UNICEF bu hususları şu şekilde tespit etmiştir.

- Batı ve Orta Afrika'daki kaçakçılığın ço ğu durumlarda geleneksel yaşamın sürdürülmesiyle ilgili uygulamaların bir niteli ği şeklinde sürmektedir. Çocuklar burada, başka ailelerin yanında marjinal konumlara yerleştirilmektedir. Bu uygulama sonucunda, artan bir şekilde çocuk emeğinin gerek ev , gerekse ev dışında kullanılmasına imkân vermektedir. Ayrıca, bu bölgelerde çocuklar madenlerde, plantasyonlarda çalıştırılarak ve silahlı çatışmaların sürdüğü yerlerde de milisler tarafından kaçırılarak sömürülmektedirler.
- Do ğu Asya ve Pasifik'te çocuk kaçakçılığı daha çok fuhşa yöneliktir. Ayrıca bazı çocukların, sınaî ve tarımsal işler ile ev işlerinde çalıştırıldıkları ve bazılarının da evlendirilmek üzere kaçırıldıkları da görülmektedir.
- Güney Asya'da çocuk kaçakçılığının temel sebebi büyük boyutlarda olan çocuk işçiliğinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Burada , ço ğunlukla görülen çocukların borç karşılığı çalıştırılma biçiminde gerçekleşen, aslında çocukların borcu ödemek için satılmalarıdır. Sömürücü konumundaki kişi, ço ğu kez çocuk eme ği kullanmayı hedefleyerek, borcu ikinci kişiye dayatmaktadır. Ayrıca , halıcılık, fuhuş, inşaat, hazır giyim ve dilencilik de yer almaktadır.
- Avrupa'da ise, çocuklar ço ğunlukla doğudan batıya kaçırılmaktadır. Bu kaçırılma bölgenin zengin ülkelerinin ucuz eme ğe ve fuhşuna yönelik talebine dayanmaktadır. Ayrıca, çocuklar vasıfsız işlerde, eğlence sektöründe kullanılmak ve fuhuş sektöründe kullanılmak gibi suç çetelerinin birer aracı haline getirilmektedir.

- Amerika Kıtası ve Karayipler’de çocuk kaçakçılığı kıyı bölgelerinde yoğunlaşan turizm odaklı çocuk fuhşu ve kolayca sömürülebilir e mek talebine dayanır. Ayrıca, uyuşturtucu kaçakçılığını yapan suç örgütlerinin çocuk kaçakçılığına gittikçe daha fazla el attıkları belirtilmektedir (UNICEF, 2006b:49–50).

Çocukların maruz kaldıkları uzun süreli fiziksel ve duygusal istismarın yoğun olarak görüldüğü çocuk seks ticaretidir.

1.1.4.3. Ev İşlerinde Zorla Çalıştırılma ve Çocukların Kullanılması

ILO’ya göre, tahminen 8,4 milyon çocuk çok kötü koşullar altında çalıştırılmaktadır. Bu çocuklar, borç karşılığı çalıştırılma, köleliğin başka biçimlerine maruz kalma, fuhşa veya pornografiye yönlendirilme, silahlı çatışma ya ve diğer yasadışı işlere itilmektedirler. Zorla çalıştırılma olgusu, her bölgede ve ekonomide görülebilmektedir. İnsanların zorla çalıştırılmalarıyla ilgili suçlar nadiren cezalandırılmaktadır. Zorla çalıştırılmanın yaygınlığı ile ilgili sağlıklı istatistikî verilere sahip değiliz. Zorla çalıştırılma olgusu, toplumların geneli tarafından bir sorun olarak kavranamamakta ve birkaç istisna dışında, günümüzde gizli kalan bir problem olarak ortada durmaktadır (UNICEF, 2006b:51).

Ev hizmetlerinde çalıştırılan çocuklar, çocuk işçi grubunun en görünmez durumda olanlarıdır. Bu çalışan çocuk grubunun çalışma yerlerinin başkalarının evleri olması, çalışılan mekanın koşullarının niteliği çalıştırılan kişinin insafına kalmıştır. Günümüzde, ev işlerinde çalışan çocukların yaygınlığına ilişkin sayısal rakamları yapılan işin niteliğinden dolayı saptamak olası değildir. Bu sayının milyonları aştığı ve çoğunluğunun genç kızların tek istihdam fırsatı olması sebebiyle, büyük bölümünü kızların oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ancak ev hizmetlerinde çoğunlukla kız çocuklarının kullanılmasının yanında, Nepal ve Güney Afrika’daki kimi ülkelerde, evlerde çalıştırılan erkek çocukların sayısı kızlardan fazla olduğu da bir gerçektir. Evlerde çalıştırılan çocuklara yiyecek ve kalacak yer dışında herhangi bir ücret ödenmemektedir. Ayrıca, bu çocukların çoğu okula gönderilmemekte veya okula gitmeleri kısıtlandığı için okula devam etmeleri imkânsız hale gelmektedir. Bu çocukların çalışma süreleri genellikle 24 saat üzerinden yapıldığından, çocuklar günün her saatinde belirtilen işleri yapmanın yanında, evdeki kişilerin kahırlarına da maruz kalmaktadırlar. Bu çocukların yaptıkları işlerden dolayı fiziksel, psikolojik, cinsel

istismarlara maruz kaldıkları, yetersiz beslendikleri yapılan araştırma sonuçları ile ortaya konulmuştur (UNICEF, 2006b:51).

1.1.4.4. Kölelik ve Borç Karşılığında Zorla Çalıştırılma

Borcun kökeni ne olursa olsun, çocukların toprak sahibi, girişimci kişi veya tefecinin denetimi altında zorla çalıştırılmaları çocukların çalışma koşulları açısından neredeyse kölelikteki gibidir. Bu çocukları, Latin Amerika’da inşaatlar için çakıl taşıırken, Güney Asya’da tuğla fabrikalarında veya Sahra Güneyi Afrika’da taş ocaklarında çalışırken görebiliriz. Çocukların yaptıkları işlerin ağır ve tehlikeli boyutlar taşıması, çocukların bu çalışma ortamlarından uzak durmalarından öte, insan hakları ilkeleri ile de çeliştiği görülür (UNICEF, 2006b:51).

Kuzey Hindistan’da, aileleri tarafından nakit para karşılığında atölyelere satılmış olan 9-14 yaşlarındaki çocuklar, her gün 10 saatten fazla çalışmaktadırlar. Hintli bir çocuğu köleleştirmenin ortalama maliyeti 35 dolardır . Ayrıca, yine Hindistan’da, tuğla fabrikalarında çalıştırılan yoksul ailelerin tüm fertleri fabrika sahiplerince hastane, cenaze masrafları gibi altından kalkamayacakları giderleri için borç vererek devşirtiliyor. Aileler, bu borcu ödemek için yıllarca çalışmalarına karşın , aşırı yüksek faiz ve hileli hesaplardan dolayı bu borçları ödeyememekte ve dolayısıyla bu borcun ödenmesi çocuklara intikal etmektedir. Dünyada bu şekilde Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal, Sri Lanka’da zorla çalıştırılan işçilerin kabaca oranı 15 —20 milyondur. Sözleşme karşılığı köleleştirilen çocukların büyük bölümü ya evlerde, çiftliklerde ya da seyyar satıcılık, taş kırma, eskicilik gibi tehli keli işlerde çalıştırılmaktadır. Bu çocuklar elbise dikeyor, mücevher ve şırınga benzeri metal cerrahi gereçleri parlatıyor, spor malzemesi ve oyuncak üretiyor. UNICEF’e göre üretilen bu mallar, ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere , diğer ülkelere satılmaktadır. Bu ihraç ürünlerinin yaklaşık % 5’i çalışan çocuklar tarafından üretilmektedir. Çoğumuz kölelik devrinin kapandığını düşünürüz ve kölelik denilince aklımıza 19. yüzyıldaki insan gücüne olan aşırı ihtiyacın da tetiklemesiyle hızla yayılan siyahilerin zorla çalıştırılmasını anımsarız. 1850’lerde vasat bir köle bugünün parasıyla ortalama 40.000 dolara satılıyordu. Günümüzde ise, çok sayıda kişi ki- bunlar daha iyi bir yaşam beklentisi içerisinde olan insanlardır.- borç köleliği tuzağına düşürülüyor. Batı Afrika’da zorla çalıştırılan kişiler, Pakistan’dan Basra Körfezi ülkelerine deve

yarışlarına binicilik yapmaları için götürülen 5-6 yaşındaki çocuklar, Taylandlı çocuk fahişeler, Hindistan’da ebeveynlerinden devraldıkları borçlardan dolayı toprak sahiplerine bağlı çalışan çiftlik işçileri ve Amazonun yağmur ormanlarında ağaç kesen Brezilyalı köle grupları günümüz dünyasında “köleliğin modern biçimi” olarak tanımlanıyor. Çocuk işçiliği ve köleliği yalnızca günümüzün kalkınmakta olan ülkelerinin sorunu değildir. Bu sorunun Amerika ve Avrupa’da da çok eski bir geçmişi vardır (Cockburn, 2003:2-9, Kuklin, 2002:18-19).

Yunanistan’da sosyoloji profesörü olan Grigoras Lazos , 1990 yılında yaptığı çalışmalarda insan kaçakçılığı, fuhuş ve kölelik arasında ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Küçük kız/kadınların 1000 dolar karşılığında satıldığını, Moskova’dan istenen kız/kadınlar Romanya’ya, oradan da Bulgaristan’a ulaştırılarak insan ticareti yapılmaktadır. 1990–2000 yılları arasında, Yunanistan’da bu yollardan, zorla fuhşa zorlanmış kız/kadın ticaretinden kazanılan para 5,5 milyar dolardır. Çeteler , ticaretini yaptıkları insanların çoğunluğunu evraksız ve tamamı yoksul göçmen kişilerden ve doğal afetler, ekonomik krizler yaşayan ülkelerdeki insanlarından seçmektedir. Bu bazen 14 yaşında fahişelik yaptırılan ve borçlandırılan bir kız çocuğu veya çiftliklerde uzun süren çalışma saatleri ve zor çalışma şartlarındaki kişiler olabilmektedir. Bu çocuk kişiler “*şiddetin nihai otoritesi*”yle kontrol altında tutulmaktadırlar. Kölelerin küresel ekonomiye olan tahmini katkısı 13 milyar dolardır. Çin’de ise, çocuk köleler havai fişek üretiminde bulunmaktadır. Benin ve Mısır’da zorla pamuk sektöründe çalıştırılmaktadırlar. Mısır hükümeti tarafından yayınlanan 1999 tarihli bir raporda, bir milyona yakın çocuğun pamuk sektöründe çalışmaya zorlandığı belirtilmektedir. Çünkü çocuklar daha ucuz çalıştırılmakta ve çocukların itaatkâr bedenleri pamuk toplamaya daha uygundur. Fildişi Kıyısında 12.000 çocuk köle çikolata yapımı için ihraç e dilen kakao üretimine katılmaktır. Günümüzde dünya çapında çocuk köle çay, tütün ve kahve üretiminde de kullanıldığı belirtilmektedir (Cockburn, 2003:8-24). Köleleri özgürleştirmeyi amaçlayan “Free the slaves” adlı örgütün başkanlığını yapan BM’nin kölelik ve insan ticareti konusundaki danışmanlarından olan Kevin Bales günümüzde köleliğin kesinlikle sona ermediğini, köleliğin “yeni kölelik” şeklinde yeniden ve daha acımasız bir şekilde üretildiğini belirtmektedir (Bales, 2002:258).

Günümüzde kölelik Fransa’da, ABD’de, İngiltere’de bile varlığını sürdürmektedir. Sadece Paris’te ev işlerinde kullanılan 3.000 kölenin olduğu tahmin edilmekte ve dünyanın dört bir yanında, çocuklar acımasızca ev kölesi olarak

kullanılmaya devam edilmektedir. Kölelik , günümüzde patlayan bir iş sahası halini almıştır. Sırtlarından birileri zengin olduktan sonra kullanılıp atılan kölelerin sayısı gün geçtikçe artıyor. Bu yeni kölelik büyük karlarla, küçük ve ucuz hayatların etrafında dönüyor. İşte bu olgunun adı “yeni kölelik”tir. Eskiden olduğu gibi doğrudan köle olan kişinin sahibi olunmuyor, onun yerine kişi tamamıyla hâkimiyet altına alınıyor. Kişiler , fazla para kazanmak uğruna yasadışı bir şekilde hâkimiyeti altına alınmak ta ve şiddet kullanılarak bu hâkimiyet devam ettirilmek istenmektedir. Yani yeni kölelik; bir kişinin ekonomik sömürü amacıyla, bir diğer kişi üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurması şekline dönüşmüştür. Bales, yaptığı araştırmalar sonucunda, tahminen bugün dünyada 27 milyon (bazılarına göre de 200 milyon) köle nin olduğunu belirtmektedir. Bu 27 milyon kölenin 15–20 milyonu, özellikle Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Nepal’de görülen “bağlı emek gücü” şeklinde hüküm sürmektedir. Bağlı emek gücü ya da borç esareti, insanların borç teminatı olarak kendilerini sundukları ya da bir akrabalarından miras kaldığı durumlarda gerçekleşir. Köleler basit, teknoloji gerektirmeyen, geleneksel işlerde–özellikle çoğunluğu tarım alanında olmak üzere - çalıştırılıyorlar. Ama bu işlerin dışında tuğla yapımı, maden işçiliği, taş ocağı işçiliği, fahişelik, mücevher yapımı, giyecek yapımı ve halı dokuma gibi işlerde de kullanılıyorlar. Çok uluslu büyük şirketler, emek gücü maliyetlerini düşürmek için “birinci dünyadaki” fabrikalarını kapatıp, “üçüncü dünyada” yeni fabrikalar açmaktadırlar. Bu tarz değişikliğin temelinde yeni kölelik sisteminin mantığı olduğu söylenebilir. Yeni kölelikte, ortak payda ten ve ırk ayrımından ziyade yoksulluk vardır. Bağlı emek gücünde , borçlunun çocuklarını satışa çıkarılabilir olması ve borcun çocuklara miras kalması kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sayısal büyüklüğünü arttıran bir durumdur (Bales, 2002:7-25). Bu köleler, bazen Tayland’da 12–15 yaşlarında fahişelikte kullanılan bir kız çocuğu , bazen de Hindistan ve Pakistan’da tuğla ocaklarında veya en şık mağazalarda satılan halıları dokuyan ve uzun saatler çalışan 14 yaşından küçük bir çocuk olabilir. Günümüzde Hindistan’da, 14 yaşından küçük olan ve günde sekiz saatten fazla çalışan 65 milyon ile 100 milyon arasında çalışan çocuk vardır. Bu çocukların 15 milyonu işçi bile değil, düpedüz çocuk köledir. Bu çocuklar borç esareti karşılığı izole edilmiş küçük ölçekli iş sahaslarında çalıştırılmaktadır (Bales, 2002:261–263). Genelde evin çevresinde bir takım basit işleri üstlenen çocuklar, ailelerine bağlı durumdadırlar. Köle olan kişiler özellikle en basit işlerde ustalaşmaları engellenen ve sürekli bağımlılıkla yaşayan insanlardır. Amerika ve İngiltere’de, 8 yaşında bir çocuğun piyasada, geçimini sağlasın diye

bırakmayı kimse aklından bile geçirmez. Bu ülkelerde hükümetler milyonlar harcayarak, yalnız yaşayan annelere kendi refahlarını sağlayabilme eğitimi ve yolları arıyor, sosyal hizmet çalışmaları yapılıyor. Kölelik, gerçekten hayatın kutsal unsurlarını inkâr eden bir yapı olarak, en savunmasız ve en genç olanı ezen bir musibettir. Öyleyse başka ülkelerde köle çocukların yaptığı futbol toplarıyla oynayan çocuklarımızın mutluluklarına ne kadar razı olunabilir (Bales, 2002:265-286).

1.1.5. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri

Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin (worst forms of child labour) küresel düzeydeki genel görünüşüne ilişkin bu açıklayıcı bilgilerden sonra ülkemizdeki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini ortaya koymak gerekir. Bu, çocuk işçiliğinin diğer ülkelerdeki görünüşleri ile karşılaştırma yapmak açısından önem arz etmektedir. Böylece, ülkemizde bu türde çocuk işçiliği ile ilgili değerlendirme yapmanın önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

US Departman of State tarafından 1998 yılında hazırlanan “İnsan Hakları Raporu”nda, Türkiye’de köle işçiliğinin “Anayasa tarafından yasaklandığı ve bu yasağa uyulduğu” ülkeler arasında Türkiye’nin yer aldığı belirtilmektedir. Ancak yapılmış bazı çalışmalara göre, Türkiye’de 12-17 yaş arası 60.000 kız çocuğunun fuhuş sektöründe kullanıldığı belirtilmektedir. Özellikle, Türkiye’nin Orta Asya ülkeleri ve Rusya’dan yapılan çocuk ve kadın ticaretinde önemli bir ülke olduğu, silahlı eylemlerde 3000 kadar çocuğun kullanıldığı rapor edilmektedir.

Ülkemizde çocuk çalıştırmanın şartlarına genel olarak bakıldığında, çocuk işçiliğinin Pakistan, Hindistan ve benzeri ülkelerde yaygın olarak görülen doğrudan “köle işçilik” düzeyinde olamayacağı görülmektedir. Ancak, söz konusu ülkelerdeki görüntüleri andıran bazı olayların ülkemizde gerçekleştiği de inkar edilmez bir gerçektir. Konuya ilişkin olarak zaman zaman bu yönde haberler görsel medyaya yansımaktadır. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi sınırları içerisinde bulunan Van, Siirt, Ağrı, Bingöl, Muş gibi illerde ailelerinden kiralandıktan sonra Adana’ya gönderilen 10–18 yaşları arasındaki çocukların narenciye bahçelerinde çalıştırıldıkları görülmüştür. Aynı zamanda işçi simsarları tarafından ailelerinden haftalık 40-50 YTL’ye kiralanarak, Adana’da köle gibi çalıştırılan 58 çocuğa ilişkin bilgiler basına yansdı. Söz konusu çocukların depo olarak kullanılan çok dar bir

mekanda narenciye kasaları üzerine uyudukları, yemek, banyo ve tuvalet ihtiyaçlarını aynı yerde giderdikleri belirlenmiştir. Çocukların her gece saat 03.30'da uyandırıldıktan sonra, kamyon kasalarına bindirilip Adana ve Mersin'deki bahçe ve tarlalara götürülmektedirler. Aynı şekilde çocukların, yaklaşık 10 saat çalıştırıldıktan sonra aynı şekilde barındırıldıkları depoya getirildikleri belirlenmiştir. Çocukların, aylardır bu sağlıksız koşullarda yaşamlarını sürdürdükleri ve güvenlik güçleri tarafından yapılan araştırmalar sonucunda durumun tespit edildiği ifade edilmiştir (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=206464> 01.12.2006).

Bu haberler, çocuk işçi ticaretinin ülkemiz için de önemini koruduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu örnek, ülkemizde yoksulluğun, ucuz çocuk işgücünü tetiklediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, ailelerin içerisinde bulundukları sosyo-ekonomik olumsuzluklar çocuk işçiliğinin en kötü biçimleriyle ilişkilendirilebilir. Bundan ayrı olarak Silivri'de bir tuğla fabrikasında, 15 yaşından küçük 200 kadar çocuğun insanlık dışı koşullar altında çalıştırıldığı ortaya çıkartılmıştır. Bu çocukların “çavuş” denilen kişilerin gözetiminde, fabrikadan dışarı çıkmaları nın yasaklandığı, çalışma zamanı dışındaki zamanlarını da koğuşlarda geçirdikleri görülmüştür. Bu durum çocukların aileleri tarafından çalışmaya zorlandıklarını ve çocukların ailelerinden bile destek almayacak bir durum içerisinde olduklarını göstermektedir. Çocukların mevsimlik işçi olarak kiralanması uygulamaları halen Orta Karadeniz bölgesinde devam etmektedir. Sosyal Hizmet Müdürlüklerinin ailelere parasal yardım yapması na ve polisin çocuk pazarlarını engelleyici çalışmalarına karşın, bu ailelerin çocuklarını farklı şekillerde kiralamaya devam ettikleri bilinmektedir. Çocukların ağır koşullar veya kaza riski altında çalıştırılmaya devam edildikleri sorunu, medyada sıkça gündem bulmaktadır (Güder, 2002:187–190).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 1992 yılında ILO'nun Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı'na (IPEC) katılarak çocuk işçiliğini ortadan kaldırma kararlılığını sergilemiştir. Çocuk işçiliğinin ülkedeki durumunu ortaya koyan araştırmaları temel alarak, Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesini (ZBPPÇ) geliştirmeye koyulmuştur. ILO'nun 182 sayılı Sözleşmesinde de öngörüldüğü gibi, ZBPPÇ planlama çalışmaları sırasında Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri (ÇİEBK) olarak; “sokaklarda yapılan işler, kentlerdeki enformel sektörde istihdam, mevsimlik tarım işleri, kırsal kesimde çocuk işçiliği ve ev işleri” zikredilmiştir (SHÇEK, 2006:1-3).

1.1.5.1. Sokaklarda Yapılan İşler

Sokaklarda çocuklar tarafından yapılan sokak işleri, sokaktaki çok sayıdaki çocuk grubu tarafından farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. Sokaktaki en geniş kapsamlı grup olan sokakta çalışan çocuklar; çiklet, su, balon, simit satıp, ayakkabı boyayıp, hamallık, çöp toplayıcılığı, çiçek satıcılığı gibi işler yapanlardan oluşmaktadır. Sokakta çalışan çocukların bir kısmı da, mal ve hizmet (ayakkabı boyacıları ve çiçek satıcıları) satmaktadırlar. Bunlar ayakkabı boyama, araba yıkama, otoparklarda bekçilik yapma gibi kalabalık mekanlarda hizmet sunmaktadırlar. Sokaklarda dillenen, hırsızlık ve yankesicilik yapan, uyuşturucu kullanan, pornografi ve cinsel sömürüye karışan, sokakta yaşayan ve zaman zaman da sokaklarda ücret getirici işlerde çalışan çocukların yaptıkları işleri de sokaklarda yapılan işlere dahil edebiliriz. Sokaklarda çocuklar tarafından gerçekleştirilen tüm faaliyetler sokağın oluşturduğu tehlikeler nedeniyle bu kapsamda değerlendirilmesine neden olmuştur.

1.1.5.2. Kentlerde Enformel Sektördeki İşler

Kentlerde dikkat çeken çocuk istihdamının başında formel ve enformel olarak devam eden çıraklık gelmektedir. Çıraklar daha çok küçük esnaf ve sanatkârların yanında başlangıçta basit işleri yerine getiren düşük ücretli küçük ve genç işçilerdir. İşveren ve ustaların çırak çalıştırmalarının temelinde, kendilerinin yapmaktan imtina ettikleri bazı işleri yaptırmak ve ustaların bulunmadığı zamanlarda edindiği bilgi ve beceri sonucu işi çekip çevirmeleri gibi nedenler bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda, daha çok küçük işletmelerde, işverenlerin çırak istihdam etme nedenlerinin başında; “getir-götür, temizlik ve küçük yardımlar” şeklindeki bazı küçük hizmetlerin aksatılmadan yerine getirilmesi olduğu görülmüştür. Ancak her şeye rağmen çırak olan çocukların işi çabuk kavramaları, ileriye dönük iş başında meslek elemanı yetiştirme, ücretlerinin düşük olması da çırakların işverenlerce tercih nedenleri arasında yer almaktadır (Erder ve Lordoğlu, 1993:49–51). Geleneksel bir yöntem olan ve Ortaçağda bir çok toplumda var olan çıraklık, bir mesleği iş başında öğrenilmesi/öğretilmesinin yoludur. Geleneksel yaklaşım gereği çıraklar mesleğini ve bilgi birikimini ustadan görerek ve yaparak öğrenirlerdi. Gelişen bilimsel ve teknolojik gelişmelerle beraber,

meslek eğitimi okul odaklı bir hale gelmiştir. Sanayileşme ile birlikte, sanayi toplumlarında çıraklık kurumu giderek zayıflamış ve bazı toplumlarda tamamen ortadan kalkmıştır. Bu toplumlarda çıraklık kurumunun yerini sanayi için gerekli emeğin yetiştirilmesi gereken formel eğitim kurumlarına bırakmıştır. Bizde mesleki eğitimin kökeni 12 yüzyıla dayanan Ahilik sistemi ne kadar uzanmaktadır. Türkiye’de çıraklık kurumunun, yasalarla düzenlenerek, okul ve işyerinde eğitimin birlikte devam ettirilmesi uzun bir süreç sonunda gerçekleştirilmiştir. Bu konudaki ilk yasa 1977 yılında çıkarılan Çırak, Kalfa ve Ustalık Yasa’sıdır. Bu yasa daha sonra 1986 yılında çıkarılan 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu ile yenilenmiştir. 1986 tarihli 3038 Sayılı kanun çırak, kalfa ve ustaların okulda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektedir. Bu kanunun ilgili üçüncü maddesine göre; çıraklık sözleşmesi gereğince, bir meslek alanında, mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişiye “çırak” denir. Bu tanım lamaya uygun olarak çırak olacak kişinin ilköğretim mezunu, 13 yaşını doldurmuş ve 19 yaşından gün almamış olmak, bünyesi ve sağlık durumu nun gireceği işe uygun olması gerekmektedir. Ayrıca yasaya göre, işyeri sahibi ile çırağın velisi veya çırak reşitse kendisiyle yazılı bir sözleşme şartı bulunmaktadır. İlgili yasa çırağın bir mesleği teorik ve pratik biçimde öğretilmesini ortaya koymakta ve çırağı bir öğrenci kabul ederek çalışan işçi sayısına dâhil etmemektedir. Çırakta asıl olan, çalışarak üretime katılma ve karşılığında ücret alma değil, bir mesleğin öğrenilmesi ve öğretilmesidir. Ancak Türkiye’de, formel çıraklığın devam ettiği işyerleri yanında, resmi herhangi bir görünümü olmayan enformel çıraklık daha yaygındır. Enformel çıraklık düzeni küçük işletmelerde yasadışı devam eden ve bir işi kavramak, iş hakkında deneyim kazanmak amacıyla ebeveynler tarafından işverene teslim edilen çırağın, işverence ucuz emek potansiyeli olarak görülen, bir mesleği öğrenmekten çok üretime fiilen katılması, yaptığı işin uzun süreli ve mesleki bilgi ve beceri kazandırmaktan uzak olduğu için bu çalışan çocuk ve gençleri çırak olarak kabul edemeyiz (Urhan, 1996:12 ve Erder ve Lordoğlu, 1993:22). Aslında tüm sektörlerde çırak statüsünde çalışan çocukların, meslek ve sanat öğrenmeleri gerektiği hem yasalarımızca öngörülmekte hem de yargının bu yönde kararları söz konusudur.

Çırak olan çocukların iş bulma biçimleri ve mevcut sistem içerisinde gelecekte mesleki becerisini tayin eden “usta” ve “meslek” faktörleridir. İş bulma biçimi ve dolayısıyla girilen işyerinin ve ustanın niteliği, mevcut sistem içinde çırağın gelecekteki

mesleki becerisini tayin edici olabilmektedir. Örneğin çocuklarını “usta” ve “meslek” seçerek işe yerleştiren aileler, bir ölçüde, mevcut iş piyasasının koşullar ından haberdar olan ve dolayısıyla çocuklarının geleceğini tesadüfe bırakm a niyetinde olmayan ailelerdir (Erder ve Lordoğlu, 1993:75-76).

Ülkemizde çıraklık eğitime devam eden ve çırak olarak çalışan çocuklar, sokakta çalışan çocuklara göre daha şanslı konumda bulundukları belirtilmektedir (Öztürk ve vd., 1997:46). Her ne kadar nihai çözüm olarak çocukların çalışma yaşamının dışında tutulmaları gerekliliği vurgulansa da, ailelerinin içerisinde bulunduğu yoksulluk durumu göz önüne alınarak, geçici bir te dbir olarak çıraklık eğitimi kapsamında çocukların mesleki eğitime tabi tutularak bir nebze de olsa denetim altına alınmalarının, yoksulluğa karşı kısmi bir çözüm olarak düşünülebilir. Ayrıca çıraklık formülüyle, çocukların tehlikeli ve riskli sokak mekanl arında çalışmaları da kısmen engellenmiş olmaktadır.

Çocukların istihdam edildiği kayıtdışı istihdamda herhangi bir mesleki eğitime yer verilmemektedir. Düzensiz bir istihdam niteliği arz eden söz konusu sektörde çalıştırılan çocuklar bazen yasa dışı işl ere de yönlendirilmektedir (Baştaymaz, 1994:83). Teksif Sendikasının 1999 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Türk Sanayinde çalışan kadın işçilerin % 5’i, çocuk işçilerin % 90’ı tekstilde istihdam edilmektedir. Bu sektörde çalışan 2 milyon işçiden sadece 500 bini kayıtlı, buna karşın 1.5 milyonu kayıtdışı olarak çalışmaktadır (Güloğlu, 2004:30).

Sosyal güvenlik hakları kapsamında çocuklara baktığımızda çocukların; bir hizmet akdine bağlı olarak çalışan çocuklar, kaçak olarak çalıştırılan çocuklar, yasak işlerde çalıştırılan çocuklar, çıraklar, işverenin yanında çalışan çocuklar, öğrenciler ve kursiyerler şeklinde farklı başlıklar altında ayrı şekilde incelen dikleri görölmektedir. Türk sosyal güvenlik sistemi içinde özellikle çocuklar ve çocuk çalışanları kapsayacak ve onların sorunlarını çözmeye yönelik olarak çıkarılmış bir mevzuat veya oluşturulmuş bir sosyal güvenlik programının olmadığı görölmektedir. Bu yasal boşluk, kayıtdışı istihdam için uygun işgücü oluşturan çocukların kayıtdışına itilmesini kolaylaştırmaktadır (Güloğlu, 2004: 18).

Diyarbakır’da görüşülen bazı sivil toplum kuruluşlarının yetkilileri de, ülke olarak son 20–25 yılda yaşadığımız terör ve güvenlikten kaynaklanan zorunlu iç göç, ekonomik krizlerin yarattığı yoksulluk ve Diyarbakır eks enli sorunlardan da kaynaklanan bazı sebeplerin, çocukların ücret getirici işlerde çalışmaya sebep olduğunu

dile getirmişlerdir. Bu çerçevede çocukların sokakta çalışmalarıyla ortaya çıkan çocuk suçluluğu, madde kullanımı, çocukların cinsel yönden istismar edilmeleri gibi sorunları önlemenin bir yolu olarak çocukların küçük işletmelerde, esnafların yanında çırak olarak çalıştırılmalarının daha uygun olacağı, en azından çocukların sokaktaki risklere karşı işverenlerin yanında daha denetimli ve güvenli olabileceği düşünülmektedir.. Ayrıca, çocukların çırak olarak çalışmaları hem ülke hem de kent düzeyinde karşılaşılabilecek problemlerin azalmasında etkili olacaktır. Özellikle çocuklar çalışarak bir yandan aile bütçesine katkıda bulunurlarken öte yandan da meslek öğrenmektedirler.

Bu çalışmanın yapıldığı esnada; sokakta çalışan çocukların "kalifiye eleman" olarak, istihdam edilmelerine ilişkin bir projenin Diyarbakır Eczacılar Odası tarafından hayata geçirildiği gözlemlenmiştir. Dünya Bankası'nca desteklenen "Eczacı Kalfası Eğitim Projesi" kapsamında sokakta çalışan 20 çocuğun eczanelerde istihdam edilmeleri hedeflenmiştir. Proje Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası ortaklığıyla yürütülecektir (Uzan, 2007:1).

Diyarbakır'da görüşülen bazı meslek elemanları ve sivil toplum örgütleri temsilcileri, sokakta çalışan çocukların ailelerinin bir kısmının çocukların eğitim, hastalık, güvenlik gibi durumlarını çok düşünmedikleri ve çocuklarını para kazanan bir çalışan olarak görme eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir. Ailelerin, çocuklarının gelecekleriyle ilgili hiçbir planlarının olmadığı ve dolayısıyla çocukların tamamen tesadüflere bağlı bir yaşama mahkum oldukları yönünde fikir beyan etmişlerdir. Bu çerçevede, ailelerin çocuklarını daha çok eve para getiren bir çalışan olarak görmeleri, çocukların eğitim ve gelecekte nitelikli bir meslek sahibi olma öncelliğini terk ettiklerini göstermektedir.

1.1.5.3. Mevsimlik Tarım İşleri

Mevsimlik tarım işçiliği, aile bireylerinin tümünün yada kadınların yanı sıra kız ve erkek çocukların katılımı gerçekleşen bir işçiliktir.. Aile geçimine katkı sağlamaları için, mevsimlik tarım işçiliğine katılan çocukların çoğu okullarını erken terk edip, geç başlamakta dırlar. Bu durum hem çocukların okuldan uzak kalmalarına, hem eğitime yeterli ölçüde katılamadıkları için okul başarılarının düşmesine, okuldan soğumalarına ve okulu terk etmelerine neden olmaktadır. Çocukların bir kısmı da yoksul oldukları için okula gidememektedir (Fazlıoğlu ve Dersan, 2004: 7).

Diyarbakır’da mevsimlik tarım işçiliği yöre içi ve yöre dışı şeklinde görülen bir olgudur. Yöre içi mevsimlik tarım işçiliği daha çok pamukta çalışma şeklinde gerçekleşir. Yöre dışı tarım işçiliği ise, pamuk, narenciye toplama çay ve fındık toplamak için Adana, Mersin, Sakarya ve Karadeniz Bölgesinde yer alan bazı illere gidilerek yapılmaktadır. Çünkü yöre dışı mevsimlik tarım işçileri işe göre çeşitli yörelere tek başına ya da aileleriyle giden tarım işçileridir.

1.1.5.4. Kırsal Kesimde Çocuk İşçiliği

Kırsal kesimde hanelerin geçim koşullarının güçlüğü ve çocuk işgücüne duydukları gereksinim, çocukların ilköğretimden sonra öğrenimlerini sürdürme şanslarını azaltmaktadır. Özellikle kırsal alanda hanelerde kız çocuklarını okutma yönünde genel bir isteksizlik söz konusudur. Bu durumun nedenleri olarak; geleneksel anlayış, kız çocuklarına kayıp aile üyesi olarak kabul görmesi, küçük yaşta evlendirme, ergenlik nedeniyle okulu erken terk ettirme, küçük kardeşlerin bakımı, işgücü gereksinimi sayılabilir. Geniş aile yapısı içinde kadınlar tarafından yapılan işlerde kadınların en büyük yardımcısı, emeği ve yaptığı işi görülmeyen kız çocuğudur. Bu nedenle de kırsal alanda erkekler kadar kadınlar da kız çocuğunun okula devam etmesine karşı olmaktadır (Fazlıoğlu ve Dersan, 2004:8). Kırsal kesimde çocuk işçiliği daha çok ücretsiz aile işçiliği şeklinde tarımsal faaliyetlerde aileye yardımcı olma biçiminde devam etmektedir. TÜİK’in 2006 Çocuk İşgücü Anketinde, çalışan çocukların % 40.9’unun tarım (392 bin kişi) sektöründe çalıştığı görülmüştür (TÜİK, 2007:3).

1.1.5.5. Ev İşleri

TÜİK 2006 Çocuk İşgücü Anketinde, ev işlerinde çalışanlar; ekonomik bir faaliyette bulunmayan ailesine ev işlerinde (süresi ne olursa olsun, çamaşır veya bulaşık yıkama, kardeşleri veya diğer aile fertlerinin bakımı ile ilgilenme, yemek pişirme, evin içini ve dışını temizleme, alışverişe gitme vb) yardımcı olanlar olarak kabul edilmiştir (TÜİK, 2007:3). TÜİK 2006 Çocuk İşgücü Anketi 1994 ve 1999 Çocuk İşgücü Anketlerinden farklı olarak, ev işlerinde çalışma daha fazla ön emsenerek ele alınmıştır. Ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade edenlerin çoğunluğunu (% 61.2) kız

çocukları oluşturduğu ve bu kız çocuklarından okula devam etmeyenleri n de çoğu ev işlerinde ailesine yardım ettiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2007:2).

1.2. SOKAKLA İLİŞKİLİ ÇOCUKLAR OLGUSU:TERMİNOLOJİ TANIMLAR VE SINIFLAMALAR

1.2.1. Sokaktaki Çocuklar, Sokak ve Sokağın Çocukları

Sokak çocukları ile sokakta çalışıp da gece ailesinin yanına dönen çocukları ayırmaya yönelik tanımlamalar 1980’li yılların başlarında hazırlanan programlarca ortaya konulmuştur. *Sokak çocukları*; gerçek evleri ailelerinin yanı olmaktan çok boş araziler ve konutlar olan, sorumlu bir yetişkinin koruma, denetleme ve yönlendirmesinden uzak olan çocuklardır. Daha sonraki yıllarda (1980’li yılların sonlarında) UNICEF yetkilileri, büyük çapta Güney Amerika deneyimlerinde edindikleri düşüncelerle, “sokaktaki çocuklar” ve “sokağın çocukları” gibi bir ayırımı gittiler. *Sokaktaki çocuklar veya sokakta çalışan çocuklar*; ailesinden giderek daha az destek alan, ailesinin geçim sorumluluğunu sokaklarda ve pazarlarda çalışarak paylaşan çocukları kapsar. Bu çocuklar için de aile ve ortamı; oyun, kültürel faaliyet ve günlük yaşam mekanı olma vasfını kaybetmiştir. Bu çocuklar için, sokaklar günlük faaliyetlerin gerçekleştiği mekanlara dönüşmüş olsa da, çocukların çoğu akşamları evlerine dönmektedir. Aileleri ile olan ilişkileri bir yandan bozuluyor olsa da, çocuklar ın ev veya aileye olan bağlılıkları devam etmektedir. *Sokağın çocukları* ise, günlük geçim mücadelesinde ailelerinden hiçbir destek almayan, yalnız başlarına yaşayan küçük bir grubu tanımlamaktadır. Bu çocuklar genellikle “terkedilmişler” olarak adlandırılmaktadırlar. Bu çocuklar güvensizlik duygusu, istenmeme, şiddete maruz kalma gibi nedenlerle ailelerini terk etmiş veya evle olan bağları kopmuş ve bu sebeple aileden uzak bir gruptur. UNICEF yapılmış bazı araştırma sonuçlarından hareketle ; “aileleriyle bağı kalmamış veya terkedilmiş çocuklar” ile “*sokakta yaşamayı seçen*” ve “nadiren ailesiyle ilişkisi olan çocuklar” arasında da bir ayırım yapmıştır (Ennew, 2003:15-16). Sokak çocuğu; yaşamı ve yaşam kaynakları için sokağı kendine mekan edinmiş ve sorumlu yetişkin gözetiminden/yönlendirmesinden yoksun olan, henüz yetişkinliğe ulaşmamış herhangi bir kız ve erkek çocuk olarak tanımlanmıştır. (Atauz, 1998:71). UNICEF sokak çocuğunu, “sokaktaki çocuk” ve “sokağın çocuğu” olarak ikiye ayırmıştır. Sokakta herhangi bir sebeple bulunan çocukları, “*sokaktaki*”,

“sokağın”, “sokak” çocukları kavramlarının kapsadığı çocuk ve çocuk gruplarının benzer ve farklı nitelikleri tam olarak açık değildir. UNICEF’in bu kategorileştirmesi tüm ailenin sokakta yaşadığı, hafta arası çalışan ve hafta sonu ailelerinin yanına dönen ya da sıcak yaz günlerinde sokakta yaşayan, ailesinden başka biriyle yaşayan, düzenli sokaklarda bulunan çocuk fahişeler ve hizmetçilikten kaçan çocuklar için yanıltıcı olabilmektedir (Ennew, 2003: 16). UNICEF’in açıklamalarına göre, çocuklar için güvenli bir aile ortamı ancak evde sağlanabilir. Ev; oyun, kültürel faaliyet ve aile yaşamı için merkezi konumdadır. Bu varsayım dünyaya kapalı, sokağı dışlayan Batı Avrupa ve Amerika aile yaşam tarzını anlatmaktadır. Bu modele göre oyunların, kültürel faaliyetlerin ve aile yaşamının dışarıda, sokaklarda gerçekleştiği kentlerin gecekondu mahalleri deneyimlerine yer yoktur. Halbuki, insanlık tarihinin pek çok döneminde aile ilişkileri ve sosyalleşme evlerin yaygın olarak dışında, kentsel bölgeler ve sokaklarda gerçekleşmekteydi. Bu durum, hala pek çok yoksul ülke için geçerlidir. Kendi toplulukları içerisinde, sokakta oyun oynayan çocuklar sokak çocuğu değildir (Ennew, 2003: 18). Ancak günümüzde çocuk, istismarlarının küreselleşmesi sonucunda, sokaklar çocukları için daha riskli hale gelmiştir. Ülkemizde de son dönemlerde sokaklar çocukların oyun ve sosyalleşme alanı olmaktan çıkmış ve giderek tehlikeli alanlar halini almıştır. Özellikle gerçekleşen bazı çocuk kaçırımları ve istismarları, ailelerin çocuklarını sokaktan uzak tutma tutumlarını pekiştirmiştir.

Sokak çocuklarının çoğu anne veya babasız çocuklar değildirler. Çocukların çoğunun aileleriyle ilişkileri sürmektedir ve sokakta çalışmalarının nedeni evin geçimine katkıda bulunmaktır. Bu çocukların azımsanmayacak bir kısmı da, evde maruz kaldıkları psikolojik, fiziksel ve cinsel istismar yüzünden evden kaçmış bireylerdir. Kız çocukları evde karşılaştıkları olumsuzluklara karşı erkeklere göre daha fazla dayanabildiklerinden (çaresizlikten kabullenmeleri) sokak çocuklarının çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kız çocuklarının evlerini bir kez terk etme davranışı göstermelerinden sonra geri dönme olasılıkları daha azdır (UNICEF, 2006b:40–41). UNICEF’in şemsiye bir kavram olarak kullandığı “sokak çocukları” terimi, sokaktaki tüm çocuk gruplarına hizmetlerin eşit ve doğru dağıtılması amacıyla da olsa, doğru bir yöntem olduğu konusunda kuşku bulunmamaktadır. Çünkü, her ülkede sokağın içerdiği anlam ve sokaklarda bulunan çocuk gruplarının nitelikleri, sokakta bulunma nedenleri, faaliyet alanları açısından farklılaşabilmektedir. Diğer bir deyişle “sokak çocukları” kavramlaştırması altında nitelendirilen çocuk grupları

homojen bir nitelik taşımaktan uzaktır. Bu sebeple, her çocuk grubunun ayrı ayrı nitelikleri göz önüne alınarak tanımlanması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocukların birbirinden çok farklı niteliklerinin varlığına karşın, sokak çocukları üst kimliği altında toplanması bu gruba yönelik gerçekleştirilecek hizmetlerin ve çözümlerin dağıtılması/görülmesi önünde engeller de oluşturabilir. Örneğin; Diyarbakır’da kısmen sokakta yaşayan ve suç işleme davranışı göstermiş olan çocuklar ile sadece ailesinin olumsuz ekonomik durumu nedeniyle sokakta çalışmak zorunda kalan çocuklara belli bir süre aynı kuruluş içerisinde hizmet verilmiştir. Belli bir süre sonra sokakta çalışan çocukların diğer çocuk grubundan olumsuz yönden etkilendiği, kuruluştaki ve kuruluşun çevresinde şiddet olaylarının arttığı görüldüğünden bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

Çocuk Hakları Komitesi ile yapılan görüşmelerde taraf devletlerin çoğu ülkelerinde sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuk olduğunu kabul etmiştir. Komite, yaşamlarını sürdürebilmek için sokaklarda yaşamak ve çalışmak zorunda olan, sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocukları korumasız ve dezavantajlı çocuklar olarak nitelemiştir. Ayrıca bu komite, bu çocuklara yönelik olarak duyarlı bir politikanın izlenmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Bundan ayrı olarak komite sokak çocukları terimini, çocukların maruz kaldıkları hak ihlallerinin niteliğini ya da nedenlerini ve çocukları etkileyen durumları açıklamakta yetersiz kalan genel bir ifade olduğunu kabul etmektedir. Çünkü çocukların sokakla olan ilişkileri, durumlarına göre farklılaşabilmektedir. Kimi çocuklar sokakta çalışmaktadır, ama evleri vardır. Kimileri ise terk edilmişler ya da başka nedenlerle evsiz kalmışlardır. Bazıları da evlerindeki olumsuzluklardan kaçmışlardır; bu kaçan grup içerisinde aralarında fuhşa zorlanmaya veya uyuşturucu kullanmaya itilenler vardır. Sokak çocukları terimi ile ilgili diğer bir endişe de, terimin kimi toplumlar ayırıcı ve damgalayıcı bir biçimde öne çıkarmasıdır. Dolayısıyla Komite daha uygun bir terminolojiye ulaşma görüşündedir (UNICEF, 2001:31-32). BM tarafından “Çocuk Hakları Komitesi” çerçevesinde oluşturulan Komiteye sunulan raporlarda, Meksika’da 1980’lerde yaşanan ekonomik ve toplumsal kriz sebebiyle çok sayıda çocuğun ayakkabı boyacılığı, araba yıkama, seyyar satıcılık ya da dilencilik yapmak veya sokaklarda yaşamak zorunda kaldığı ifade edilmiştir. Bu sorunu ciddi boyutlarda yaşayan Meksika, sokak çocuklarını üç biçimde sınıflandırmıştır.

1. *Sokaklardaki çocuklar*: Ailelerine yardım amacıyla kimi işlerde çalışan ve dolayısıyla okula düzenli devam etmeyenler. Sokak çocuklarının % 90'nın bu kategoride olduğu sanılmaktadır.
2. *Evsiz Çocuklar*: Ailelerinden ayrılıp sokaklarda yaşayan çocuklar. Sokak çocuklarının %10'nun bu kategorideki çocukların oluşturduğu tahmin edilmektedir.
3. *Risk Altındaki Çocuklar*: Ekonomik ve sosyal durumları dolayısıyla aileleriyle ilişkileri kırılgan çocuklar. Bu çocukların aileleri tarafından kovulma riski vardır (UNICEF, 2001:32).

Karatay da, “sokak çocukları” kavramının içeriği gereği sokakla ilgili birçok çocuk grubunu tanımladığını ve özellikle de 18 yaş altı madde bağımlısı erkek çocuk grubunu işaret ettiğini ileri sürmektedir. Sokak çocukları denilen grup, kendi içerisinde homojen “sokak çocukları” kategorik bünyesinde olmayan ve kendi içerisinde birçok çocuk grubunu barındıracak bir yapıdadır. Böylece, aile sinin bilgisi dahilinde ve gönüllü olarak sokakta çalışan çocuklar, ailesinin zoruyla sokakta çalıştırılan çocuklar, ebeveynleriyle birlikte sokakta çalışan 15 yaş üstü çocuklar, sokak çeteleri; yankesicilik, hırsızlık veya dilencilik yapan çocuklar, sokağ a yeni gelmiş ve henüz madde bağımlısı olmamış veya madde kullanan 18 yaş altı sokakta yaşayan çocuklar, madde kullanan 18–25 yaş arası gençler, sokakta yaşayan ve madde kullanan, ancak akşam uyumak için eve dönen çocuklar, sokakta çalışan ve madde kullanan kız çocukları, sokaklarla doğrudan ilişkisi olmayan, fakat eviyle bağı kesilen ve genellikle doğrudan veya dolaylı olarak fuhuş sektörüyle ilişkili olan çocuk gibi çok sayıda çocuk gruplarını barındırmaktadır. Bu sebeple, çok yapıllı grupları tek bir kavramlaştırmada nitelemenin her zaman doğru bir tutum olmayacağını söylemek mümkündür. Karatay’a göre sokakta bulunan çocukların, sokakta bulunma çeşitliğine uygun olarak “sokakta yaşayan” ve “sokakta çalışan” şeklinde ayrılması şeklinde tanımlanması gerektiğini ve toplumsal anlamda yüklenilen olumsuz değerlendirmelerden dolayı hiçbir çocuğa “sokak çocuğu” denmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Karatay, sokak çocukları kavramını kullanmaktan kaçınmak gerektiğini ve çocukların sokakta bulunma amacına ve şekline göre sınıflandırılması gereğinden bahsetmektedir. Ona göre, eğer çocuk dilendiriliyorsa, “dilenen/dilendirilen çocuk”, sokakta tüm gün yaşıyorsa, “sokakta yaşayan çocuk”, sokağı çalışmak için kullanıyorsa, “sokakta çalışan çocuk” kavramlarını kullanmalıdır. Bu kavramsal düzeydeki geçişkenlikler; bir dizi alt grubu

içerisinde bulunduran ve heterojen bir yapı arz eden sokakta çalışan çocukların tanımlanmasında ve sorunlarına yönelik doğru çözüm bulmada engel olmaktadır (Karatay, 2002a:83). Kırsal alanlardan ziyade, kentsel alanlarda korunmaları gereken yaşlarda çocukların denetim dışı alanlarda zamanlarını geçirmeleri veya çalışmaları beraberinde çeşitli risklere sebep olabilmektedir. Ailenin ilgi ve bakımları altında bulunması gereken yaşlarda çocukların aile ve eğitim gibi temel kurumsal yapıların denetimi dışında zamanlarının çoğunu çeşitli şekillerde sokakta geçirmesi şeklinde ortaya “sokakla ilişkisi yoğun olan çocuklar sorunu” gibi yeni bir olgusal durumla karşı karşıyayız. Çocukların sokakta denetimsiz bir şekilde bulunmalarının sebepleri farklılık gösterebilmektedir. Çocukların denetimsiz bir şekilde sokakta bulunmaları onların suça itilmeleri, madde bağımlısı olmaları, cinsel, ekonomik yönden ihmal ve istismar edilmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu riskli durumu sadece sokakta çalışan veya yaşayan için geçerli değildir. Aynı durum sokakta başıboş bir şekilde yalnız veya grup arkadaşlarıyla günün önemli bir bölümünü denetimsiz alanlarda geçiren tüm çocuklar için de geçerlidir. Özellikle hızlı ve çarpık kentleşmenin olduğu kentsel alanlarda çocukların temel kurumsal yapıların denetimi dışında kalmalarından kaynaklanan “sokaktaki çocuklar sorunu”nu, “sokak çocukları” şeklinde ifade etmenin yanlış bir değerlendirme olacağı söylenebilir. Çünkü, çeşitli olgusal sebeplerden kaynaklanan problemlerin tümü genel bir kavram altında topladığı nda hem sorunun doğru bir şekilde tanımlanması hem de çözüm önerilerinin geliştirilmesi güçleşmektedir.

Aynı şekilde, çocuklar için sokaklar kentsel mekanların vazgeçilmez kamusal alanları olarak oyun oynamak, arkadaşlarıyla buluşmak gibi bir çok amaçla kullanılabilir. Ancak, bu kullanım tarzı çocukların, çocukluklarını yaşamalarına hizmet ettiği sürece sorun olarak görülmemekte ama çocukların sokakları çalışma alanı olarak kullanmaları, onların büyüklerin dünyasına sapsması anlamı kazanmasına sebep olabilmektedir (Karatay, 2000c:538). Sokağın çalışma alanı, yaşama alanı veya uzun süreli olarak başıboş bir şekilde kullanılması, çocukları sokaktaki çeşitli tehlikelere açık hale getirebilir.

Ennew, son yıllarda sokak çocukları konusunun moda bir konu haline geldiğini dile getirmektedir. Sokak çocuklarının medyada sunulma biçimleri insanlarda bu çocukların kötü durumlarına karşı acıma ve özgürlüklerine de imrenme duygusu uyandırmaktadır. Sokak çocuklarına karşın, çalışan çocukların bir imaj sorunu vardır. Sanayileşmiş ülkelerin insanları hala 19. yüzyıl şartlarına çalışan çocuk imajında takılı

kalmışlardır. Günümüzde milyonlarca çocuk tarım sektöründe, atölyelerde, fabrikalarda ve evlerde hizmetçi olarak çalışmaktadır. Bu çocuklar, sokak çocukları gibi göz önünde olmamalarından dolayı, çekilen güçlü görüntüleri bile daha az duygusal etki yaratmaktadır. Bu sebeple, doğrudan çalışan çocuklarla ilgili çok az sayıda proje var olmasına rağmen, sokak çocuklarıyla ilgili binlercesi bulunmaktadır. Ayrıca, sokakta çalışıp ve yaşayan çocukları göz ardı etmek de çok yanlış bir durumdur (Ennew, 2003:5-6).

Sokak çocukları üzerine aşırı yoğunlaşma, daha geniş bir grup olan çalışan çocukların sorunlarını görmeyi engeller. Evlerde çalışan çocuklar daha çok suiistimale maruz kalabilirler. Tarım sektöründe çalışan çocukların beslenme durumları nın daha kötü olduğu saptanırken, fabrikalarda/atölyelerde çalışan küçük çocukların ise; bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimleri açısından daha fazla zararlara maruz kaldıkları yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Sokak çocukları üzerine odaklanma, diğer risk altındaki çocukların görmezlikten gelinmesine neden olabilir. Kendilerine özgü sorunları olsa da, sokak çocukları, çalışan çocukların bir alt kümesidir. Dilencilik ve hırsızlık yapmak bile sokak çocukları açısından çalışma anlamına gelmektedir. Çünkü bu yol yaşamını idame etmenin yollarından biridir (Ennew, 2003:25-26). Böylece Ennew, sokakla ilişkisi olan çocukların sokağı kullanma biçimlerine, sürelerine ve aileleriyle ilişkilerine bakmadan sokak çocuğı ve çocuk işçiliğı içinde kalanları da çalışan çocuk olarak kabul etmektedir (Karatay, 2000c:542).

Sonuç olarak, sokak çocukları, sokağın çocukları ve sokaktaki çocuk kavramsallaştırılmasıyla belirtilmek istenen çocukları sadece sokağı kullanıyor olmalarından veya sokağı kullanma biçimlerinden hareketle sorunları olan çocukları tek bir kategoriye koymanın çok gerçekçi bir değerlendirme olamayacağı söylenebilir.

1.2.2. Sokakta Çalışan Çocuklar

Sokakta çalışan/çalıştırılan çocuklar kavramı, sokağı çalışma mekanı olarak kullanan, ailesi ile bağlarını sürdüren ve geceleri ailesiyle yaşayan çocukları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu çocuklar, genellikle aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla, sokaklarda “ayakkabı boyama”, “araba camı silme”, “simit, kağıt mendil, çiklet, tatlı, çekirdek, eskimo, küçük süs eşyası ve su satma”, “pazaryerlerinde el arabası yük ile taşıma” ile “yeniden dönüştürülebilen atık toplama” gibi işlerde çalışan

çocukları kapsamaktadır. Sokakta çalışan/çalıştırılan çocuklar, sokakta yaşama ya da suç işleme yönünden risk taşımaktadırlar.

Sokakta çalışan çocuklar, çocuk emeğinin farklı bir grubunu oluşturmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar çalışma mekanları, çalışma biçimlerinin kurumsal bir yapı arz etmemesi gibi nedenlerle, diğer çalışan çocuk gruplarından ayrılmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuk, ailenin geçim sorumluluğunu sokaklarda, pazarlarda çalışarak paylaşmak zorunda kalan çocuklardır. Bu çocuklar için yaşadıkları evler, kültürel faaliyet ve günlük yaşam mekanları olmaktan çıkmıştır. Çünkü, normal bir birey için günlük faaliyetlerin gerçekleştirildiği gündüz saatlerinde, bu çocuklar çalışmak için sokaklarda bulunmaktadır. Bu sebeple de, sokak, bu çocuklar için günlük faaliyetin gerçekleştiği en önemli mekan haline almıştır. Sokakta çalışan çocuklar, sokağı bu kadar yoğun olarak kullanmalarına rağmen, akşam evlerine dönmektedirler. Akyüz, sokakta çalışan çocukları, ailesinden giderek daha az destek alır hale gelen, ailenin geçim sorumluluğunu sokaklarda, pazarlarda çalışarak paylaşmak zorunda olan çocuklar olarak tanımlamaktadır. Sokakta çalışan çocukların bir kısmı hırsızlık, dilencilik gibi yasa dışı işlere karışmalarına karşın, bunların çoğunluğunun, kendilerinin ya da ailelerinin geçimini sağlamak için meşru işler yaptıkları söylenebilir. Sokak mekan olarak çok acımasız ve tehlikeli bir işyeridir. Sokakta, çocuk, başta yaşamı ve sağlığı olmak üzere, çok çeşitli tehlike ve risk biçimleriyle karşılaşır. Çocukların bir kısmı, örgütlü suç çetelerinin, kendilerinden büyük çocukların (Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların en çok şikayetçi oldukları konuların başında, yaşça kendilerinden büyük, şiddet eğilimli ve kısmen madde bağımlısı çocukların, kendilerine çeşitli şiddet türlerini uygulamalarından ve kazandıkları parayı zorla ellerinden almaları gelmektedir. Sokakta çalışan çocukların, çok az miktardaki kazançlarını, bu büyük çocuklardan korumak için zaman zaman kavga ettikleri ve yaralandıkları bir gerçektir. Bu husus, bu araştırmanın yapıldığı Diyarbakır kent merkezinde gözlemlenmiştir.), hatta polisin elinde can verebilirler. Sokaklarda çalışan çocuklar, sokakta, cinsel ve fiziksel istismar, evden kaçma ve sapma davranışları edinme, eğitim ve sağlık hizmetlerinde yararlanmama gibi tehlikelerle, doğal ortamdan ve çalışma etkinliğine bağlı tehlikeler ile yaşam koşullarına bağlı tehlikeler şeklinde sıralanabilir (Akyüz, 2000:518-519). Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de, çeşitli sebeplerle sokakta çalışmak zorunda kalan çok sayıda çocuk bulunmaktadır. Sokakta çalışan çocukların çoğu aile geçimine katkıda bulunmak için

çalışmaktadır. Bu çocukların tümünün ya da bir kısmı aile ilişkisi ve desteği devam etmektedir (Zeytinoğlu, 1989:243).

Karatay, sokakla ilişkili olan çocuklara ilişkin yapılmış araştırma ve çalışmalardan derlediği çalışmasında; sokakta çalışan çocukların yaptığı işleri, çocuğun çalışması (child work) olarak değil, çocuk işçiliği (child labour) olarak kavramlaştırılmasının belirli düzeylerde muğlaklık taşıdığını belirtmektedir. Ancak O, bu muğlaklığa karşın yapılan ayırımın çocukların çalışıyor olması ile tanımlanmış bir iş anlamında çocuk işçiliği/emeğine vurgu yapılması anlamında önemli olduğunu belirtir (Karatay, 2000c:540). Çocukların sokakta bulunma nedenlerine bakarak, sokakta bulunan (dilenen, kırmızı ışıktaki cam silen, tren çocukları, okula gitmeyen sokakta çalışan, hafta sonu ve tatillerde çalışan, sokakta suç işleyerek para kazanan, şehir dışından gelen ve bekar evlerinde kalan) çocuk gruplarının tamamını çocuk çalışması/emeği kapsamında almak veya sokakta yapılan her işi çocuk işgücü kapsamında ele almak doğru bir bakış değildir. Ancak Özyanık, çocuk ve sokak ilişkisine, çocukların sokakta bulunma nedenlerine bakarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma, çocukların sokakta bulunma amaçlarına ve biçimlerine göre yapılmıştır. Bu sınıflandırmanın çocuk işçiliği hakkında bize geniş bir bakış açısını kazandıracığı söylenebilir. Özyanık tarafından yapılan sınıflandırma şu şekildedir:

- a) Sokağı mesken edinen çocuklar, bunlara sokak ya da “köprü altı çocukları” da deniliyor.
- b) Dilenci çocuklar,
- c) Sokak çeteleri,
- d) Başı boş çocuklar,
- e) Sokakta çalışan çocuklar

Bu sınıflandırma, sokaklarda çeşitli sebeplerle bulunan ve aile denetimi dışında kalan çocukları kapsamaktadır. Aynı şekilde bu sınıflandırma, sokakta çalışan çocukların yaptıkları işlere göre de yapılmıştır. Böylece bu sınıflama sonucunda, genel olarak çocuk işçiliği ve sokaktaki çocuk çalışması/çocuk işçiliği arasında bir karşılaştırma imkanı ortaya çıkmaktadır. Özyanık’ın sokakta gerçekleşen iş sınıflaması ise aşağıdaki gibidir:

1. Sermaye Yoğun İşler: Çocukların ailelerinden ya da tanıdıklarından aldıkları para ile veya veresiye satın aldıkları malları satarak yaptıkları işlerdir. Bu işler simitçilik, seyyar satıcılık, pazarcılık ve balon, su, çiçek, mısır, kestane, naylon

poşet, peçete, çiklet, kuş yemi şeklinde sıralanabilir. Bu grup en fazla simitçilik ve pazarcılıkta yoğunlaşmaktadır.

2. Emek Yoğun İşler: Sermayeye dayanmayan ya da daha az ihtiyaç gösteren işlerdir. Bu işler arasında; hamallık, küfecilik, araba ile taşımacılık, ayakkabı boyacılığı, otoparkçılık, tartıcılık, mezarlarda çiçek bakımı, katı atık toplayıcılığı sayılabilir.

3. Özellikle Emek Yoğun İşler Arasında Olup Daha Çok Sokağı Mesken Edinen ve Dilenen Çocuklar ve Sokak Çeteleri Tarafından Yapılan İşler: Otoparkçılık, mezar işleri, tartıcılık, cam siliciliği, kavşak satıcılığı gibi işlerdir. Bu işlerin bir kısmının sokakta çalışan tarafından yapılması nedeniyle de, bu iki çocuk grubunun karıştırılmasına neden olmaktadır. Bu gruptaki çocuklar, kolluk kuvvetleriyle en çok ilişkisi olan çocuklardır (Özyanık 1998'den aktaran, Karatay, 2000c:544).

Çocuklara yönelik istismar çoğunlukla fiziksel, cinsel ve duygusal boyutlarda incelenmektedir. Çocukların sokaklarda çalışmaya zorlanmaları fiziksel ihmal ya da istismar kapsamında değerlendirilebilir. Aslında 18 yaşından küçük çocukların ücret karşılığında ekonomik işlerde çalıştırılmaları bedensel, ruhsal, duygusal, eğitimsel ve toplumsal gelişimlerini aksatan/engelleyen yapısından dolayı çocuk işgücünün istismarı olarak tanımlanabilir. Sokakta çalışma, biraz önce belirtilen tüm risk unsurlarını içerisinde barındırdığından doğrudan çocukların ekonomik istismar ve ihmal edilmesi anlamına gelir. Genel anlamda çocuk işçiliğinin kanun koyucu tarafından bir takım normlarla düzenlendiğini görmekteyiz. Ancak, sokakta çalışan çocukların yaptığı işin kurlsız alanda olması, çocuk işçiliği içerisinde düzenlenmemiş bir alan olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Çocuk emeğine piyasadan bir talep varolduğu söylenebilir. Ancak sokakta çalışan çocuğun emeğine piyasadan bir talep söz konusu değildir. Sokakta çalışan çocuklar tarafından yapılan işlere baktığımızda, simitçilik ayakkabı boyacılığı gibi işlerin bir mal ve hizmet arzı ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu sebeple ILO, ayakkabı boyacılığını çocuk işçiliği içerisinde değerlendirmektedir. Oysa ki selpak, çiçek satma ve araba camı silme gibi işleri yapmada mal veya hizmet söz konusu değildir. Bu türdeki çalışan çocuk faaliyetlerinde, çocuğun sattığının karşısındakinin vicdanına hitap etmesi sonucu, bireysel vicdanın rahatlatılması duygusuyla oluşan bir satın alma biçiminde gerçekleşmektedir. Çocukların sokakta yaptığı işlerin bir kısmında da, çocukların ailelerinin çocukların satıcılık cazibelerinin dikkate alınması ile –sokaktaki müşteride daha çok çocuğun yaşı,

cinsiyeti ve sevimliliği gibi özelliklerine dikkat ederek ve çoğunlukla da oluşan acıma duygusu- çocukların bir kısmının da çoğu kez talep olmadan ve çeşitli yöntemlerle bir tür dilenme/dillendirme ilişkisi içinde çalışmaları, sokakta çalışan çocuklar olgusunun farklı bir boyutunu oluşturmaktadır (Karatay, 2000c:548).

1.2.3. Sokakta Yaşayan Çocuklar

Sokakta yaşayan çocuklar kavramı; sokağı yaşamını devam ettirdiği mekan olarak edinen, gecelerin çoğunu ya da en azından bazı geceleri evinde geçirmeyen, aile, kuruluş koruması ve desteğinden bütünüyle ya da büyük ölçüde yoksun olan 18 yaşın altındaki çocuklar ve gençleri kapsar (Zeytinoğlu, 1999:70). Akyüz'e göre, sokakta yaşayan çocuklar (sokak ve sokağın çocukları) bir yetişkinin korumasından ve yol göstericiliğinden yoksun olan, sokağı gerçek ev haline getirmiş çocuklardır. Bu çocuklar fiilen ailesiz durumdadırlar. Sokak, bu çocukların evidir. Bu durumdaki çocuklar kaçınılmaz biçimde yasa dışı işlere de karışmaktadırlar. Örneğin; dilencilik, hırsızlık bu tür işler arasındadır. Çocukların pek çoğu da suç örgütlerinin eline düşerek hırsızlık, yankesicilik, uyuşturucu ticareti ve fuhuşta faal çeteler olarak kullanılmaktadırlar (Akyüz, 2000: 519).

Sokak çocukları/sokakta yaşayan çocuklar, Avrupa Konseyi Sokak Çocukları Çalışma Grubu tarafından; 18 yaşın altında bulunan ve kısa/uzun süredir sokakta yaşamını sürdüren, başıboş dolaşan, kendi arkadaş grupları arasında ve sokakta ilişkilerini sürdüren, anne-baba, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı gibi kendilerinde sorumlu yetişkinlerle çok az ilişkisi olan veya hiç olmayan çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Bu grubu meydana getiren çocuklar, 24 saat sokakta yaşayan, aileleriyle ilişkileri kopuk, geçimini sokakta sağlayan, zaman zaman suça bulaşan ve çeşitli türdeki maddeleri kullanan ya da bunlara gereksinim duyan ve sokağı özgür mekan edinenlerden oluşur. Çeşitli nedenlerle evden kaçmış, aile ve toplumla bağları kopmuş olan bu çocuklar, komünler halinde köprü altı yaşamını seçmişlerdir. Çeşitli türde şiddete ve istismarlara maruz kalan, başkaları tarafından suç işlemeye zorlanan, yaralanma-yanma, kronik tehlikeli bulaşıcı hastalıklara yakalanma, kaçırılma ve öldürülme, bakımsızlık sonucu oluşan sendromlarla iç içe yaşayanlar genelde sokakta yaşayan çocuklardır (Kulca ve Korkmazlar (Oral), 2003:273).

Sokakta yaşayan çocuklar ya da sokak çocukları (street children) kavramı, sokağı kendilerine sürekli ya da belli süreler içinde mesken edinen, aile lerinin koruma ve desteğinden bütünüyle ya da büyük ölçüde mahrum olan çocuklar için kullanılan bir kavramdır. Ailesi olmayan (kimsesiz), evden kaçan, evden atılan ya da terk edilen, aile desteği ve denetimi son derece yetersiz olan, gece -gündüz sokakta başıboş dolaşan çocuklar bu kategoriye girmektedir. UNICEF’in aile desteği düzeyine göre belirlediği model ise, istismar derecesinin sokakta çalışan, sokakta yaşayan ve soka k çocuklarına doğru gidildikçe riskin arttığı şeklindedir (Zeytinoğlu, 1989:243).

Ülkemiz sokaklarında son yıllarda sayıları hızla artan; sokağı çeşitli sebeplerle çeşitli ve türlerde kullanan, sokakta yaşayan, sokakta çalışan, evinden atılan veya kaçan, ailesi olmayan veya ailesi tarafından bütünü ile başıboş bırakılan çocuklar ın giderek arttığına şahit olmaktayız. Sokakta marjinal işlerde çalışan/çalıştırılan çocuklarla “sokakta yaşayan”, “madde kulla nan”, “suç işleyen veya suça itilen” çok sayıda çocuk çeşitli türlerde yoğun bir şekilde ihmal, istismar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu çocukların en geniş kütlesini oluşturan sokakta çalışan çocukların, sokağın acımasız zor koşullarında hızla “sokakta yoğun problemler yumağında boğuşan çocuklar”ın değerlerini edinebilmeleri riskiyle karşı karşıya kaldıklarını görülebilmektedir.

1.3. SOKAKTA ÇALIŞAN VE SOKAKTA YAŞAYAN ÇOCUKLARIN SAYISAL BOYUTU VE DIŞLANMA DURUMLARI

Çocuklar için dışlanmanın küresel boyuttaki temel nedenleri arasında aşırı yoksulluk, yönetim zaafı, silahlı çatışmalar, HIV/AIDS, eşitsizlik ve ayrımcılık yer alır. Bu tür olumsuzluk halleri çocukların temel hizmetlerden yoksun kalma larının ötesinde, çocukların sömürölme, kaçırılma, cinsel şiddet ve sömürölme maruz kalma, eğitim fırsatını kaçırmama, kimsesiz veya güç durumda kalma gibi olumsuzluklar la karşı karşıya kalma, kendi toplumlarınca da ihmal ve damgalanma larına yol açabilir. Çocukların yoksun, marjinal ve dışlanmış konumda kalmaları, korunma haklarından mahrum kalmaları neticesinde meydana gelir. Bu du rumdaki çocuklar; fuhuş ve yetişkinler dünyasının en olumsuz diğer tehlikeli işleriyle tanışır (UNICEF, 2006b:35). Çocukların kendi aileleri ve toplumlarının koruma alanı dışında kalmalarıyla oluşan görünmezlik halinin yol açtığı dışlanma , çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde daha can acıtıcı bir şekilde görülmektedir. Bu olumsuz durumdan da en

savunmasız konumda bulunan çocuklar daha fazla etkilenmiş olurlar. Sokakta çalışan çocuklar sokağı çalışma mekanı olarak kullanırlarken, sokakta yaşayan çocuklar ise sokağı çoğunlukla yaşama ve zaman zaman da çalışma mekanı olarak kullanmaktadırlar. Bu iki çocuk grubu sokağı çok yoğun olarak kullanmalarından dolayı sokakta en göz önünde olan çocuk gruplarıdır. Bu sebeple UNICEF Dünya Çocuklarının Durumu (2006) adlı çalışmasında “sokakta çalışan” ve “sokakta yaşayan çocuklar” için “Dışlanan ve Görülmeyen” başlığını uygun görmüştür.

Çocuk hakları tam olarak tanındığında; çocuklar ailelerinin ve toplumun gözünde görünür olurlar. Böyle bir durum gerçekleştiğinde çocuklara hizmetler sağlanır ve çeşitli olumsuzluklara karşı koruma sağlanmış olur. Çocuklar ebeveyn bakımından yoksun kaldıklarında da, evde şiddet veya istismara maruz kaldıklarında da, bu görünürlükleri aileleri açısından giderek kaybolur. Ayrıca, çocuklar okula gidemediklerinde, bir işyerinde hapsedilmiş kaldıklarında, sömürüldüklerinde, kendi aile ortamları dışında istismara ve şiddet e maruz kaldıklarında veya kendilerine çocuk oldukları gözetilerek davranılmadığında toplum düzeyinde görünürlükleri azalır. Böylece, çocukların doğrudan doğruya varlıkları ve resmi kimlikleri kayıtlara geçmediği için bu çocuklar uygulanan politika ve programların da dışında kalırlar. Dolayısıyla da bu çocuk gruplarının devletin gözündeki görünürlükleri kaybolur. Toplumsal bazda düşündüğümüzde, tam da gözümüzün önünde olan sokakta çalışan çocukların yaşadıkları sıkıntıları tam olarak göremeyebiliriz. Dünyanın her yerinde (yollarda, kent meydanlarında vb) görülen sokak çocukları (sokakta çalışan ve yaşayan) fiziksel görünürlüklerine karşın genellikle görmezden gelinen, itilip kakılan ve dışlanan çocuk grubunu oluşturmaktadır. Bütün fiziksel görünürlüklerine karşın paradoksal bir biçimde en görünmezler arasında olmaları dolayısıyla da, bu çocuklara eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin ulaştırılması ve koruma sağlanması çok güçtür. “Sokak çocukları” terimi, bir tür damgalanma biçiminde birçok toplumda kullanılmaktadır. Ayrıca, sokak çocuklarının karşılaştıkları problemlerden biri de, toplum tarafından tehdit ve suç kaynağı olarak görülmeleleridir (UNICEF, 2006b:35–40).

Sokakta bulunan çocukların homojen bir nitelik göstermediğini, sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocukların farklı nedenlerle sokakta bulundukları ve farklı işler yaptıkları bilinmektedir. Yapılan araştırmalara göre sokaktaki çocukların her birinin kendine özgü, özel ve çoğunlukla da kararlılıkla sahip çıktığı görüşleri vardır. Sokakta yaşayan ve sokakta çalışan birçok çocuk kendilerine bir kimlik, aidiyet

sağladığını düşünerek “sokak çocukları” terimini benimsemektirler (UNICEF, 2006b:40).

Sokak çocuklarının sayısal boyutu ile ilgili tüm dünyada kesin bir sayı vermek mümkün değildir. Ancak, yapılan tahminlere göre bu sayının 10 milyon civarında olduğu söylenebilir. Kentsel nüfus artışı ve kentleşme hızına bağlı olarak bu sayının artacağını varsayabiliriz. Dünyanın sanayileşmiş en zengin ve büyük ülkelerinin kentleri dahil, dünyanın her yerinde sokak çocuklarını bulmak mümkündür (UNICEF, 2006b:35–41).

Gerek ülkemizde, gerekse uluslararası literatürde sokak çocuklarına ilişkin verilen bilgiler çoğunlukla tahminlere dayanmaktadır. Çünkü, bütün marjinal gruplar gibi sokak çocukları da resmi istatistiklerde yer almazlar. Bu çocukların kent içerisinde sürekli hareket halinde olmaları ve bazılarının yasalarla çatışma halinde olmaları da sayılarını tespit etmeyi güçleştirmektedir. Her şeye rağmen, UNICEF tarafından kullanılan bazı sistematik sayma teknikleriyle de bu çocukların sayısal büyüklüğünü tespit etmek mümkündür. 1992 yılında, ILO-IPEC ve Ankara Büyükşehir Belediyesi ortak projesi kapsamında, Ankara’da 12 bin çocuğun sokakta çalıştığı/yaşadığı saptanmıştır. Aynı yöntemle, 1997 yılında Diyarbakır’da 2300 ve 1998 yılında da Gaziantep’te 1200 civarında çocuğun zor koşullar altında sokakta yaşadığı/çalıştığı tespit edilmiştir. Sokak çocuklarının sayısal büyüklüğünün bilinmesi, götürülecek hizmetler ve uygulama projeleri açısından önemlidir (Atauz, 1998:73). Sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocukların daha yoğun olarak Meksika, Arjantin, Kolombiya ve Brezilya gibi Latin Amerika ülkelerinde olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu yüksek rakamların, bu ülkelerde konuyla ilgili daha fazla bilgi toplanmasına bağlayanlar vardır. Asya ülkelerinde ise sokak çocuklarının oranının yükselerek devam ettiği tahmin edilmektedir. Endüstrileşmiş ülkelerde ise, toplumsal hizmetlerin yaygınlaşmasına paralel olarak sokak çocuklarının sayılarında bir azalma görülmekle birlikte, buna karşılık 15 yaşında başlamak üzere çeşitli nedenlerle sokakta yaşayan ve çeşitli suçlara bulaşan çok fazla sayıda gencin olduğu belirtilmektedir (Zeytinoğlu, 1989:249-250).

2007 yılında, Diyarbakır’da, Sağlık ve Milli Eğitim Müdürlüğü, Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin desteğiyle 16 gün boyunca, 08.30-23.00 saatleri arasında, 8 ayrı ekip ve yaklaşık 30 meslek elemanının katılımıyla sokakta çalışan çocukların sayısal büyüklüğü ile ilgili Huzurevleri, Suriçi, Şehitlik ve Bağlar beldesinin

tüm sokaklarını kapsayan araştırmada, 97'si kız toplam 3302 çocuğun sokakta çalıştırıldığı tespit edilmiştir. Bu çocukların 1.024'ü ilde bulunan “Çocuk ve Gençlik Merkezi”ne kayıtlı, 560'ı da okula devam etmeyen, 78'inin de madde bağımlısı olduğu tespit edilmiştir.* Çocukların % 60'ı günde 1-4 YTL kazanıyor ve % 84.2'si kazandığını annesine veriyor. Ayrıca, Diyarbakır'da sokakta sürekli yaşayan çocuğun bulunmadığı belirtilmektedir(<http://www.bianet.org/php/yazdir.php?DosyaX=../2007/02/20/92330.htm> (25.02.07)).

Çocuklar sokağa bir kez düştüklerinde, çeşitli türde sömürü ve istismara açık hale gelmektedirler. Böylece, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de öngörülen “ideal çocukluk dönemi” yaşantısından gittikçe uzaklaşmış olur. Sokak çocukları, çoğu kez polis ve diğer resmi görevlilerle karşı karşıya kalmakta ve bunlar tarafından fiziksel şiddete ve tacize maruz kalmaktadır. Bazen çocuklar toplanarak kent sınırları dışına bırakılmaktadırlar. Belki en tehlikelisi de çoğu durumda, resmi yetkililerin örtük onayını alan veya duyarsızlığından faydalanan “kenti temizleme” adına sokak çocuklarını öldüren düzen sağlayıcılarına da rastlamak mümkündür (UNICEF, 2006b:41). Burada, Robert SWINDELLS’in “Soğuk Sokaklar” adlı romanındaki kahramanlardan birinin, İngiltere’nin başkenti Londra’da, sokakta yaşayan evsizleri, madde bağımlısı çocuk ve gençleri çevreyi rezil serserilerden temizlemek maksadıyla öldürmesi ve bu yaptığı eylemi “cinayet” olarak kabul etmemesini de örnek olarak verebiliriz. Roman kahramanı “cinayeti bir insanın diğer bir insanı tasarlayarak öldürmesi” olarak tanımlamaktadır. Ama kendisinin esas görevinin, yurduna karşı kötü emelleri olan kötü kişileri engellemesidir. Bu durum, nasıl ki bir askerin yurdunu savunması için birini öldürmesini cinayet olarak görülüyorsa aynı şekilde sokaklarını sokakta yaşayan çocuklardan kurtarmak için onları öldürmenin de cinayet olarak görülmeyeceği anlamına gelir (bkz., Swindells, 2000). 1993 yılında Rio de Janeiro’da polisin altı sokak çocuğunu öldürmesiyle dünya kamuoyu ayağa kalkmıştı ve polisler suçunu itiraf edip cezalandırılmışlardı. Oysa, bu eylemler 1990’lı yıllarda kentsel

* Gerçekten de yıllardır Diyarbakır’da yaşayan ve çalıştıkları işyerleri nedeniyle sokakları sık kullanan esnaf, memur ve hatta doğrudan çocuklara yönelik hizmetler veren eğitimci gibi bir çok meslek mensubu olan kişilerle araştırma alanında çalışılan dönemde yapılan görüşmeler sırasında, sokakta çalışan çocukların yaşadıkları olumsuzlukları ve maruz kaldıkları istismar, ihmal ve şiddete ilişkin paylaşılanlar karşısında çoğunun hayretler içerisinde kaldıkları görülmüştür. Bu durum sokakta çalışan çocuk grubunun fiziki görünürlüğüne karşın, çocukların; aileleri ve toplum gözünde görünmez hale gelmelerini anlatmaktadır. Çocukların, yaşadıkları sorunlarıyla beraber görünmez bir hale gelmeleri, çocuklar açısından yaşanan risklerin bütünü içinden çıkılmaz hale sokabilir.

alanlarda başlamıştı. O yıllarda, her gün birkaç çocuğun öldürüldüğü ifade edilmektedir. Çevredeki işyeri sahiplerinin isteği üzerine harekete geçen polis ve özel timlerin ; dilenci, madde bağımlısı, hırsızlık yapan sokak çocukları sorunu karşısında böyle bir tutum içerisinde girmeleri aslında onların bu sorun karşısındaki acizyetlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Atauz, 2001:165). Doğrudan ifade edilmese de, halk arasında medyada çıkan bazı haberlerin de etkisiyle (sokakta yaşayan madde bağımlısı (tinerciler), çocuklar tarafından Sualtı Taarruz (SAT) Komandosu Zeki Şen'in bıçaklanarak öldürülmesi, İstanbul Ümraniye`de öğretmen Serpil Yeşilyurt'u kaçırap tecavüz edildikten sonra öldürülmesi ve annesinin de yaralanması veya işadamı Üzeyir Garrih'in öldürülmesi vb.) sokakta yaşayan çocukların ülkede düzen sağlama adına öldürülmesi gerektiğine inananlar vardır. Araştırma esnasında bu yaklaşımın hem sokakta çalışan hem de kısmen sokakta yaşayan çocuklar tarafından da dile getirilmiştir.

Çocukların bir kısmı toplumun, ailelerinin kendilerini istemediğine inanmaktadırlar. A.L.'nin söylediklerini bu duruma örnek olarak gösterebiliriz:

“Evde babamın hakaret ve dayaklarından dolayı kaçıyorum. İlkokul birinci sınıftayken sokakta soğuk su satıyordum. Suyum döküldü ve ben korkudan o gece eve gidemedim. Daha sonraki dönemlerde herhangi bir sorunla karşıla şınca sokakta kalmaya başladım. Babamın sürekli herkesin yanında bana hakaret etmesi, tükürmesi, sürekli söylenerek beni aşağılaması ve dövmesi yüzünden, çok çaresiz kaldığım . Soğuk kış günleri hariç hep sokakta kalıyorum. Sokakta madde kullanmaya alıştım. Birkaç defa kendimi öldürmek için arabanın altına at tım ve kendimi elektriğe verdim. Vücudumu keserek kendime zarar verdim. Şu anda da babamın küçükken verdiği korkudan dolayı eve gitmek istemiyorum. Acaba benim mezarım olacak mı? Bu sevgisizlik ve çaresizlikten dolayı hep ölümün bana neden gelmediğini düşünüyorum. Ancak, ben bir an önce ölmek istiyorum.” (A.L.17 yaşında).

1.4. DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Çalışan çocuklarda yaşa ilişkin ilk sözleşme , 5 Sayılı Sözleşme'dir. Bu sözleşme 1921 ve 1973 yılında yeniden düzenlenerek asgari yaşa ilişkin 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ve 146 Sayılı Tavsiye Kararı ile bütün bunları tamamlayıcı nitelikte olan ILO'nun 1999 yılında oy birliği ile kabul ettiği 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eyleme Geçilmesine

Dair Sözleşme ve 190 sayılı Tavsiye Kararı'dır (Anık, 2000:350). Bütün bu sözleşme ve tavsiye kararlarında; çocuklar için çalışma yaşı, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak (*kölelik, cinsel sömürü, yasadışı etkinlikler ve tehlikeli işler*) tanımlanmıştır. Çocuğun sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimi açısından zararlı olan işler kapsamında sokakta çalışan/çalıştırılan ve yaşayan çocuklar bu kategori içerisinde yer almaktadır (Güder, 2002:188). 1973 Sözleşmesine ve Tavsiye Kararı'na rağmen kültürel ve geleneksel nedenlerle çocukluk, yetişkinlik, ergenlik, gençlik yaşlarının belirlenmesi mümkün olmamış ve dolayısıyla bu kategorilerin tanımında ortak bir yaklaşım ve karar alınamamıştır. Diğer bir karmaşa da hangi işlerin çocuk işçiliği kapsamında değerlendirileceğine ilişkindir. Bütün ekonomik faaliyetler mi yoksa sadece ücretli işler mi çocuk işçiliği kapsamında görülmelidir? Aynı şekilde aile işçiliği de, gerek ücretli gerekse ücretsiz olarak, çocuk işçiliği kapsamında ele alınmalı mı? (Anık, 2000:351 – 352).

Çocuk işçiliği; çocuğun sağlığı, eğitimi, güvenliği normal gelişimini etkileyen her faaliyeti kapsar. Ancak faaliyetlerin kapsamı konusunda aileler, çocuklar ve toplumbilimciler farklı görüşlere sahiptir. Kesin bir bilgi olmamakla birlikte bugün dünyada 15 yaşın altında 200 ile 400 milyon arasındaki çocuğun gelişimlerini olumsuz şekilde etkileyen işlerde çalıştığı sanılmaktadır (Anık, 2000:351–352).

Çocukların ihmal ve istismarının yoğun olarak görüldüğü alanların başında çocuk işçiliği konusu yer almaktadır. Günümüzde milyonlarca çocuğun kötü koşullar altında çalıştığı bilinmektedir. Ancak çalışan çocukların kesin sayısını tespiti yönelik geniş çaplı araştırmalar bulunmamaktadır. Dünya çapında varolan araştırmalar daha çok ILO tarafından yapılmıştır. ILO tarafından yapılan çalışmalara göre, dünyada 5 -14 yaş grubunda 250 milyon, 12-17 yaş grubunda ise 283 milyon çocuğun çalıştığı için okula devam etmediği tahmin edilmektedir. Bu çocukların fiziksel, eğitsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimleri açısından olumsuz olarak etkilendikleri ve ulusal ve uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalıştıkları belirtilmektedir. ILO tarafından yapılan araştırmalar sonucunda; 5-17 yaş grubunda 2002 yılında 245,5 milyon olan çocuk işçi sayısının %13.3'lük azalışla 217,7 milyona gerilediğini tahmin edildiği belirtilmektedir. Yine 5-17 yaş grubunda tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısının da % 29.9'luk bir azalışla 170,5 milyondan 126,3 milyona düştüğü ifade edilmektedir (ÇSGB/ÇGM/ÇÇB Periyodik Yayın, 2006:8). ILO tarafından yapılan başka bir çalışmada ise, dünyada 5-14 yaş arası 211 milyon, 15-17 yaş arası 141 milyon

olmak üzere toplam 352 milyon çocuğun ekonomik faaliyetlerde çalıştığı sonucu elde edilmiştir. Bu çocukların yaklaşık olarak 250 milyonun uluslararası sözleşmeler açısından kabul edilmez ve ortadan kaldırılması gereken koşullarda (yapılan iş ve içinde bulunulan yaş bakımından) çalıştıkları belirtilmektedir. Ekonomik faaliyetlerde çalışan bu çocukların 73 milyonu 10 yaşından küçüktür. 1,5 milyar dünya çocuk nüfusunun % 23'ü ekonomik faaliyetlerde çalışmaktadır. Bu çalışmada çocuk istihdamı içinde yer alan kız ve erkek çocuk cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Çalışan çocuk kavramı, çocuklar tarafından gerçekleştirilen; ücretsiz işçilik, yasadışı ve kayıtdışı işlerde çalışmayı da kapsayan geniş bir kavramdır. Çünkü ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk kavramı, ILO'nun 138 ve 182 sayılı sözleşmelerinde ortadan kaldırılması gereken çocuk emeği ile aynı anlama gelmemektedir. Ekonomik olarak faal olan çocuk emeği; 12 yaş ve üzeri yaşta olup haftada sadece birkaç saat hafif işlerde çalışmayı ve 15 yaş üzeri olup tehlikeli olarak sınıflandırılmamış işlerde çalışan çocukları dışarıda bırakır. Böylece dünyada 246 milyon çocuk uluslararası sözleşmelere göre ortadan kaldırılması gereken işlerde çalışmaktadır. 5 -7 yaş arası tahminen 171 milyon çocuk tehlikeli ortam ve koşullarda çalışırken, 8,5 milyon çocuğun ise hiçbir şekilde kabul edilmez (çocuk ticareti, zorla ve köle olarak çalıştırılanlar, savaşan çocuklar, pornografi ve fuhuş sektöründe çalıştırılan çocuklar, yasadışı faaliyetlerde çalıştırılan çocuklar) derecede kötü koşullarda çalışmaya zorlanmaktadır (Every Child Counts New Global Estimates on Child Labour, International Labour Office, Nisan 2002, ILO, A future without child labour, Cenevre, 2002'den aktaran: Şeker, 2005:31). ILO'ya göre, çocuk işçiliği sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen bir durum değildir. Sanayileşmiş ülkelerde de çalışan çocuklara rastlanılmaktadır. Tahminen 2,5 milyon çocuk sanayileşmiş ülkelerde çalışmaktadır (Şeker, 2005:32). Ancak çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşı ve çalışma koşulları bakımından gelişmiş ülkelerde daha iyi durumda oldukları söylenebilir. Sorunun ortaya çıkışı ve kazandığı boyutları ülkenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar gösterir. Bütün bunlara rağmen, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) çocuk işgücünün, az gelişmişliğin bir parçası olduğu ve bunun ülkenin gelişmişlik derecesiyle ters bir ilişki içinde devam ettiğini, yoksulluk ve eşitsizliğin çocuk işgücünün kullanımına neden olduğunu belirtmektedir (İlik ve ark, 1994:27-28).

Çalışan çocuklara ilişkin istatistiklerde görülen farklılıkların çeşitli sebeplere dayandığını söyleyebiliriz. Bunun nedenleri; çocukların resmi olmayan işyerlerinde ya

da ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaları veya kimi ülkelerin yasalarla belirlenmiş bulunan minimum yaştan altında çalışan çocuklara ait verileri saklamalarından kaynaklanmaktadır (İlik ve ark, 1994:28). Çalışan çocuklara ilişkin istatistiki verilerin global ölçekteki kaynakları UNICEF ve ILO'nun verileridir. UNICEF'in tahminlerine göre; dünyada sadece sokaklarda çalışan ve yaşayan 30 milyonun üzerine çocuk vardır (İlik ve ark, 1994: -28).

Çocuk çalıştırılmasıyla ilgili olarak ve çocuk işçiliği kapsamında ILO İstatistik Bürosu tarafından, okul çağında olup da çalışan çocuklara ait sayısal veriler toplanmaktadır. Bu sayısal veriler, gerek çocuk işçiliğinin boyutlarını izlemeye gerekse önlem almada temel oluşturacak ve konuyla ilgili kampanyalar düzenlemeye yararlı bir kaynak olmuştur. Çocuk işçiliği ile ilgili ILO İstatistik Bürosu (STAT) tarafından hazırlanan basit bir soru formu 200'den fazla ülkede uygulanmış ve elde edilen sonuçlar resmi verilerin ortaya çıkarılması için kullanılmıştır. Daha sonra ILO, IPEC/STAT çocuk işçiliğinin gerçek boyutlarını, özelliklerini, nedenlerini ortaya çıkarmak için metodolojik bir yaklaşımla 1992-1994 Yılında Gana, Hindistan, Endonezya ve Senegal'da ulusal araştırmalar başlatmıştır. Bu ulusal çalışmalar, 5-14 yaş arası çocukları kapsayacak şekilde ekonomik ve ekonomik olmayan işlerde çalışan çocuklara ait veriler elde etmek amacıyla belirlenen ülkelerin kırsal ve kentsel alanlarında formel ve enformel sektörlerde işverenlere, hanehalkına, evde ve sokakta yaşayan/çalışan çocuklara kendilerine uygulanmıştır. Bu araştırmalar aşağıda belirtilen sonuçları elde etmek amacıyla yapılmıştır (Anık, 2000:352-353).

- Çalışan çocukların okul ve eğitim durumları, meslekleri, yeteneklerinin seviyesi, çalışma süre/saatleri, ücretleri, çalışma ortamında karşılaştıkları zorlukların bütünsel anlamda sosyal, fiziksel, ruhsal gelişimlerini olumsuz etkileyen çalışma ve yaşama koşullarını da içeren demografik ve sosyo-ekonomik karakteristikler,
- Çocukların yaşama ve çalışmada birlikte oldukları vasi ve işverenlerinin sosyo - ekonomik yapıları,
- En önemlisi olarak, sokakta çalışan çocukların göç etme nedenleri, ne zaman göç ettikleri, nerede çalıştıkları, çalışma nedenleri, çocukların ve onları çalıştıran işverenlerinin şimdiki ve geleceğe ilişkin beklentileri,
- Ailelerin, işverenlerin ve çocukların, çocuk işçiliğine ilişkin düşünceleri (Anık, 2000:352-353).

Çok boyutlu özelliklere sahip bir problem olarak çocuk işçiliği konusunda cevaplanması gereken soru/sorunlardan belli başlıları aşağıda sıralanmıştır.

- Çalışan çocuklar kimlerdir? Her ülkedeki sayıları nedir?
- Çalışmaya başlama yaşları kaçtır ve yaşama şartları nasıldır?
- Hangi nedenlerle ve hangi sektörlerde çalışıyorlar?
- Çalışma koşulları nasıldır ve özellikle hangi işleri yapmaktadırlar?
- Ne tür istismar, sömürüye ve tacize maruz kalıyorlar?
- Okula devam durumları ve devam etmiyorlarsa nedenleri nelerdir?
- İşverenleri kim ve onları neden çalıştırıyorlar, yetişkinlerle kıyaslandığında onları nasıl eğitiyorlar?
- Kendi aileleri tarafından tam zamanlı olarak çalıştırılan ne kadar çocuk vardır?
- Gelecekte beklentileri nelerdir?
- Kazandıkları ücreti ne yapıyorlar ve nasıl harcıyorlar?
- Korkuları ve şikâyetleri nelerdir? (Anık, 2000:352)

Yukarı çocuk işçiliğine ilişkin olarak ve özellikle enformel sektörde çalışan çocuk grubu olarak sokakta çalışan çocuklara ilişkin olarak yapılan araştırmalarda elde edilmek istenen sonuçlara yönelik olarak verilen unsurların çalışmamızla olan benzerliği, çalışmamızın bu güne kadar yapılmış olan çocuk emeği, işçiliği ve çalışan çocuklarla ilgili niteliksel özellikleri göz önüne alması bakımından dikkate değerdir.

Bu araştırmalarda, çocuğun sağlık, güvenlik, eğitim ve normal gelişimine engel işlerde istihdam edilenler “çalışan çocuk” olarak kabul edilmektedir. Gana, Hindistan, Endonezya ve Senegal’da ILO IPEC/STAT tarafından yapılan çalışmalar daha sonra Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 8 ülke tarafından hanehalkı işgücü anketleri model kullanılarak, pek çok Afrika, Asya, Ortadoğu, Latin Amerika ve Karayipler tarafından benzer araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, 5 –14 yaş arasındaki çocukların % 25’nin ekonomik işlerde çalıştığı, bu çalışanların yarısında n az bir kısmının asıl işini yaptığını ve geriye kalan çocukların hem okula devam edip hem de yardımcı işlerde veya ailesinin himayesinde ev hizmetlerinde çalıştığı ortaya çıkarılmıştır. Böylece 120 milyonu tam süreli olmak üzere dünyada 250 milyon çocuğun çalıştığı kabul edilmektedir. Şayet mevsimlik işlerde çalışan çocukları da bu orana dâhil edersek, dünyada çalışan çocuk oranı % 40’a çıkmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışan çocuk sayısı ise bazı durumlarda % 90’a ulaşmakta ve bu çocukların 1/3’i okula gitmemektedir. Bugün dünyada çalışan çocukların % 16’sı Asya’da, % 32’si Afrika’da,

% 7'si Latin Amerika'da çalışmakta ve nüfus yoğunluğu dikkate alındığında oransal olarak en fazla çalışan çocuk sayısının Afrika kıtasında olduğu dikkat çekmektedir (Anık, 2000:352–353).

Tablo 2: Çocuk İşçi Durumunda Olan 5-14 Yaşlarındaki Çocukların Yüzdesi
(1999-2004/Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk İşçiliği)

	Kadın	Erkek
Sahra Güneyi Afrika	% 34	% 37
Doğu ve Güney Afrika	% 29	% 34
Batı ve Orta Afrika	% 41	% 41
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	% 7	% 9
Güney Asya	%1 5	% 14
Doğu Asya ve Pasifik (Çin hariç)	% 10	% 11
Latin Amerika ve Karayipler	% 8	% 11
Gelişmekte olan ülkeler (Çin hariç)	% 17	% 18
Az gelişmiş ülkeler	% 26	% 29

Kaynak: UNICEF, 2006b:50

UNICEF'e göre bir çocuğun çocuk işçi sayılması için şu niteliklere sahip olması gerekmektedir: "Araştırmayı önceleyen hafta içinde en az bir saatlik ekonomik faaliyette bulunana veya en az 28 saatlik ev işi yapan ve yaşları 5 -11 arasında olan çocuklar ile araştırmayı önceleyen hafta içinde en az on dört saatlik ekonomik faaliyette bulunan veya artı ev işleri toplamı olarak en az 42 saat çalışan ve yaşları 12 -14 arasında olan çocuklar" (UNICEF, 2006b:50).

Çocuk işçiliği politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlara haiz karmaşık bir sorundur. Bu karmaşık sebepler nedeniyle, çocukların tamamının kısa bir süre içerisinde üretim alanından uzaklaştırılması mümkün olamamaktadır. Özellikle formel sektörde çalışan çocukların üretim alanında korunması ve kollanması gereken girişimler vardır, ama çocukların üretim alanından uzaklaştırılması uzun bir süreci gerektirir (ÇSGB, 1994:201). Sosyo-ekonomik konumları gereği 18 yaş altındaki çocukların herhangi bir faaliyette bulunuyor olması; ezilme lerine, sömürülmelerine ve haklarının ellerinden alınmasına sebep olmaktadır. Çocukların çalışma yaşamında yer almaları, onların benlik ve özsaygılarının düşük, içine kapanık ve ruhsal sorunlu olarak toplumda yer almalarına sebep olabilmektedir (Görak ve Gülçiçek, 2000:329). Çocukların çalışmalarına sebep olan politik, ekonomik, toplumsal, kültürel ve ailevi sorunlarını

ortadan kaldırılmadığı müddetçe sadece ailelere ceza kesmek veya çocukları polis marifetiyle sokaktan toplama k tek başına çare olarak gözükmemektedir.

1.5. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Sosyo-ekonomik düzeylerinden kaynaklanan nedenler veya maddi kazanç elde etmek için esnaf ve sanatkâr yanında, sanayi iş kollarında, tarım sektörü ve diğer iş kollarında veya alanlarında üretime katılan 18 ve daha küçük yaştaki bireyler “çalışan çocuk” olarak tanımlanmaktadır. 18 yaşın altında olan çocukların gelişim süreçleri devam ettiği için, çalışma yaşamına katılmaları halinde bu durumdan olumsuz şekilde etkilenmeleri kaçınılmazdır (Bahçecik vd., 2000:387). Öyleyse çalışan çocukları, içinde bulundukları yaş nedeniyle sağlık, güvenlik, eğitim ve normal gelişimlerine engel işlerde istihdam edilenler olarak kabul edebiliriz. Çalışma yaşamına katılan çocukların, işe başlamalarına baktığımızda, birden fazla ekonomik ve toplumsal nedeninin etkili olduğunu görmekteyiz. Ancak “çocuk emeği”, “çalışan çocuk”, “çocuk işçilik” kavramlarını tanımlamada bazı zorluklar söz konusudur. Bazı çalışmalarda bu kavramlar birbirlerine yakın anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Öyleyse, çocukların çalışma yaşamında yer alması ile ilgili kavramların tanımlanmasında tam bir uzlaşma bulunmadığını söyleyebiliriz.

Güney Asya’nın bazı bölgelerinde 5-6 yaşlarındaki çocuklar kendi başlarının çaresine bakabilecek yaşta sayılıp sorumluluk yüklenmektedir ler. Bu duruma karşılık, Batı’da yetişkin sayılabilmek için lise eğitiminin sonu beklenmektedir. Öyleyse, ailesinin yanında bir saat çalışan çocuk ile haftada 60 saatin üzerinde yevmiye için ter döken çocuğu nasıl değerlendireceğiz? Okulla hiç ilişkisi bulunmayan ve gelir getiren bir işte çalışmayan, evden çıkmasına izin verilmeyen ve ev içi üretimde yer alan kız çocuklarını, sokakta çeşitli iş türlerinde çalışan çocukları ile kısmen sokakta çalışan ve zaman zaman hırsızlık yapan çocukları nasıl ayırt etmeli? Ailesiyle beraber günde 12 saatten fazla tarlada, bağda, bahçede ve hayvanların bakımıyla uğraşan ve ailesiyle beraber mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocukları çocuk emeği açısından nasıl değerlendireceğiz? ILO; çocukların yaşına uygun olmayan, ruhsal ve bedensel gelişimini engelleyen, sömürüye açık işler ya da yaşa göre belirlenmiş saat sınırının üzerinde çalışan her çocuk “emekçi” sayılmalıdır.(Rende ve Erkin, 2005:40). BM’nin Çocuk Hakları Sözleşmesi, kültürlerarası farklılıkları bir yana bırakan bir tanımlama ile

18 yaş altındaki bireyleri çocuk saymaktadır. ILO'nun "emekçi sayılma" kavramı da kültürlerarası farklılıkları ortadan kaldırmak isteyen bir tanımlamadır. ILO ve BM'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi gereğince; 18 yaşından küçük çocukların yaşına uygun olmayan, ruhsal ve bedensel gelişimini aksatan, eğitimi engelleyen ve sömürüye açık alanlarda çalışmasını engellemek için kültürlerarası farkı ortadan kaldırmaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilebiliriz.

Çocuk işçiliği, gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu gibi , Türkiye'de de ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Söz konusu sorun, Cumhuriyetin ilanını izleyen 1927 yılında yapılan sanayi sayımında kendini daha belirgin bir şekilde gösterebilmektedir. Bu yıllarda tarımda çalışanların % 51.5 ve sanayide istihdam edilenlerin %15.4'ü çocuk işçidir. Her ne kadar zamanla çocuk istihdamında azalmalar olmuşsa da, bu sorun hala devam etmektedir (Ocakçı, 2004:1). Sorun; nüfus, eğitim düzeyi, ekonomik gelişim ve sosyal kalkınma kavramlarıyla doğrudan ilgilidir. Çocuk işçiliği konusu, hem çocuk sağlığı ve eğitimi hem de kayıt dışı istihdam açısından çalışma hayatının sorunlu alanlarından biri olarak kabul edilir. Çalışan çocuklar çoğu zaman okula devam edememekte veya zorunlu eğitimlerini yarıda bırakmakta ve dolayısıyla da, ileriki çalışma yaşamları için gerekli olan donanımdan yoksun kalmaktadır. Çocukların zor koşullar altında , uzun süreler çalıştırılması ruhsal ve bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu koşullar içinde yaşayan çocuklar, uzun vadede üretken bireyler olma yerine yardıma ve desteğe muhtaç kişilere dönüşmektedirler (TÜİK, 2005:III, ÇSGB:ÇGM/ÇÇB:2006c:16).Türkiye, kırsal yerleşimden kentsel yerleşime ve tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçiş süreci yaşamaktadır. Başlıca kent merkezlerine göç trendi, sosyal destek ağının yetersizliği veya kent yaşamına uyum sağlayamama ile birleştiğinde, çocuk işçiliği daha fazla gündeme gelmektedir. Bu sebeple, ailenin gelir düzeyini artırmak amacıyla sokaklarda ve marjinal sektörlerde çalışan çocukların sayısı nın her geçen gün belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. (<http://www.ilo.org/public/turkish/region/ankara> 3/10/200).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından, Türkiye'de çalışan çocuklarla ilgili veri tabanı oluşturmak, çalışan çocukların çalıştıkları sektörleri, çalışma koşullarını, sosyal, ekonomik, demografik özelliklerini ortaya koyabilmek ve çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak yapılan çalışmaların etkisini ölçebilmek amacıyla (Ekim 1994 - Ekim 1999) Çocuk İşgücü Anketleri yapılmıştır. Ekim 1994 yılında gerç ekleştirilen anketin hedef kitlesini 6-14 yaş grubundaki çocuklar oluştururken, Ekim 1999 yılında

gerçekleştirilen ikinci uygulamada yaş grubu genişletilmiş ve 6 -17 yaş grubundaki çocuklar kapsama alınmıştır.1994 ve 1999 Çocuk İşgücü Anketleri Türkiye’de i çocuk işgücüne dair önemli bilgiler içermektedir.

Aşağıdaki tabloda ülkemizde yapılmış en kapsamlı verileri oluşturan Ekim 1994 ve Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketlerinde 6–17 yaş grubunda çalışan çocukların cinsiyetlere göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 3 : Türkiye’de Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Çalışan Çocuklar (6 -14 yaş grubu)

(bin)

Yerleşim yeri ve Cinsiyet	Nüfus		Ekonomik İşlerde Çalışanlar			
	1994	1999	1994	%	1999	%
Kent	6.068	7.124	191	3.1	132	1.8
Erkek	3.090	3.650	145	4.7	99	2.7
Kadın	2.978	3.473	45	1.5	33	0.9
Kır	5.339	4.942	783	14.7	379	7.6
Erkek	2.766	2.504	434	15.7	200	7.9
Kadın	2.574	2.438	348	13.5	179	7.3
Toplam	11.406	12.065	974	8.5	511	4.2
Erkek	5.855	6.155	580	9.9	299	4.8
Kadın	5.551	5.911	394	7.0	212	3.5

Kaynak: Türkiye’de Çalışan Çocuklar 1999, TÜİK, 2002b

1994 ve 1999 Çocuk İşgücü Anket sonuçlarını karşılaştırdığında, beş yıllık dönem boyunca ekonomik işlerde çalışan çocukların oranında büyük gerileme gözlenmektedir. 1994 yılında % 8.5 (974.000) olan ekonomik işlerdeki çocuk çalışma oranı % 50 azalarak 1999 yılında % 4.2’ye (511.000) düşmüştür. Ekonomik işlerde çalışan kız çocuklarının oranı % 7.1’den % 3.5’e, erkek çocuklarının oranı ise % 9.9’dan % 4.8’e düşmüştür. Bu sonuçlar, çocuk işçiliği konusunda çalışma yapan herkesi umutlandırmış ve daha sonra yapılan çalışmalarda motive edici bir rolü olmuştur. Çocuğu çalışma yaşamından uzak tutmak için en etkin araçlardan biri okuldur. 5 yıllık süre içerisinde 6-14 yaş grubundaki çalışan çocuk sayısının 974.000’den 511.000’e düşmesinde, çocuk işçiliği konusunda yapılan çalışmalarla birlikte zorunlu temel eğitim süresinin 1997 yılında 5 yıldan 8 yıla yükseltilmesinin de büyük etkisi olduğu söylenebilir. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, çocuklar

eğitimde ise çalışma oranı düşmekte, bunun tersine çocuk çalışmakta ise eğitime devam ve başarı oranı düşmektedir. Eğitimin içerik olarak tatmin edici olmaması, eğitimin maliyeti ve ulaşılabilirliğinin zorluğu, eğitimli kesimin karşılaştığı yüksek işsizlik oranı, ailelerin bilinçsizliği gibi unsurlar eğitime devamı azaltan etkenlerdir (ÇSGB:ÇGM/ÇÇB:2006c).

Türkiye genelinde 6-14 yaş grubunda okula devam eden çocuk sayısı Ekim 1994'de 9 milyon 917 bin (% 86.9) iken bu sayı Ekim 1999'da 10 milyon 633 bin (% 88.1)'e yükselmiştir. 6-14 yaş grubunda okula devam eden çocukların, Ekim 1994'de % 3.9'u ekonomik işlerde çalışırken bu oran Ekim 1999'da % 1.6'ya düşmüştür. 6-14 yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların, 1994'de % 39.3'ü ekonomik işlerde çalışırken bu oran 1999'da % 23.8'e düşmüştür. Ekonomik işlerde çalışan ve aynı zamanda okula devam eden çocukların oranında bir düşüş eğilimi olduğu görülmektedir. 1994 yılında ekonomik işlerde çalışan çocukların % 39.8'i okula devam ederken, bu oran 1999 yılında % 33.2'ye düşmüştür. Görüldüğü gibi çocukların ekonomik işlerde çalışması okula devamlarını engellemektedir (ÇSGB:ÇGM/ÇÇB:2006c; TÜİK, 2002b; TÜİK, 2005).

Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye'de 6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 88 bin çocuğun % 10.2'si (1 milyon 635 bin kişi) ekonomik işlerde çalışmaktadır. Ekonomik işlerde çalışan çocukların % 61.7'si erkek, % 38.3'ü kız'dır. 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların % 57.6'sı tarım, % 21.8'i sanayi, % 10.2'si ticaret ve % 10.4'ü hizmet sektöründe çalışmaktadır. Erkek çocukların % 46.3'ü tarım, % 26.9'u sanayi, % 12.8'i ticaret, % 13.8'i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Kız çocukların % 75.8'i tarım, % 13.4'ü sanayi, % 5.9'u ticaret, % 4.8'i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Kız ve erkek çocukları için ilk sırayı tarım sektörü almaktadır. Özellikle kız çocuklarının büyük çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu oranlar kent-kır ayrımında incelediğimizde kentlerde bu dağılım değişiklik göstermekte, kırsal kesimde ise değişmemektedir. Kentlerde erkek çocukların % 46.9'u kız çocukların ise % 50.7'si sanayi sektöründe çalışmaktadır. Kırsal kesimde erkek çocukların % 76.3'ü, kız çocukların ise % 94.6'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların % 58.8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bunu % 23.7 ile ücretli, % 15.7 ile yevmiyeli ve % 1.9 ile kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar izlemektedir. Cinsiyet ayrımında incelediğimizde ücret karşılığı çalışan erkek çocukların oranı

(ücretli ve yevmiyeli) % 46.1, kız çocuklarının oranı ise % 28.5 iken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan erkek çocukların oranı % 51.1, kız çocukların oranı ise % 71.2 olduğu görülmektedir. Çalışan çocukların çalışma koşulları, çalıştığı işten duydukları memnuniyet düzeyleri, gelir durumları, çalışma nedenlerine ilişkin yapılan araştırmalar konuya ilişkin olarak önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Bu araştırmalar sonucunda; çalışan çocukların karşılaştıkları özellikle 6-17 yaş grubunda çalışan çocukların % 1.6'sının bir iş kazası veya mesleki hastalık geçirdikleri görülmektedir. Bir iş kazası veya mesleki hastalık geçiren çocuklarda ilk sırayı % 26.1 ile "kırık ve/veya çıkık", ikinci sırayı % 19.5 ile "burkulma" ve/veya incinme", üçüncü sırayı ise %15 ile enfeksiyon hastalıklarının aldığı görülmektedir. Ayrıca 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların % 44'ünün mevcut işlerinden memnun olmadıkları görülmüştür. Bu çocukların % 50.6'sı ücret veya gelirini düşük bulduğunu, % 41.9'u ise işin çok yorucu olduğundan mevcut işinden memnun olmadığını belirtmiştir. Çalışan çocukların yarıdan fazlası (% 52.1), tam zamanlı çalışma süresi olarak kabul edilen 40 saat ve daha fazla süre çalıştığı görülmektedir. Ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 37.4 saattir. Kentsel yerlerde 51 saat, kırsal yerlerde ise bu 30.5 saattir. Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan erkek çocukların % 43.4'ü, kız çocukların ise % 52.2'si haftada 40 saatten az çalışmaktadır. Bu sonuçlar genel olarak erkek çocukları kız çocuklarından daha uzun süre çalıştıklarını göstermektedir. Kentsel yerlerde çocukların haftalık çalışma süreleri daha uzundur. Kentsel yerlerde haftada 40 saatten daha az süreyle çalışan çocukların oranı % 15.9 iken, kırsal yerlerde bu oran % 64.2'dir. Ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık çalışma süreleri çok uzundur. Bu süre çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte aynı zamanda da okula gitmelerini engellemektedir. 6-17 yaş grubunda, ekonomik işlerde çalışan çocukların % 62.6'sı asgari ücretin altında çalışmaktadırlar. Bu nedenle çocuk işgücünün bir boyutu da çocuğun ucuz işgücü olarak görülmesidir. Ekonomik işlerde çalışan kız çocukları, erkek çocuklarına göre daha yüksek bir kazanç elde etmektedir. Ekonomik işlerde çalışıp gelir elde eden çocukların kazancı, hanehalkı gelirlerine yaklaşık % 17'lik bir artış sağlamaktadır. Hanehalkının aylık ortalama geliri arttıkça çalışan çocuk sayısı azalmaktadır. Bu paralellik çocuk çalıştırılmasının diğer bir boyutu olan yoksulluk ile bağlantısını göstermektedir. Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinde % 38.4 ile ilk sırayı hanehalkı gelirine katkıda bulunmak, ikinci sırayı %19.8 ile hanehalkının

ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, üçüncü sırayı %15.9 ile ailesi istediği için çalışmak almaktadır. Bunu % 10.4 ile iş öğrenmek, meslek sahibi olmak takip etmektedir. Bu sonuçlar gösteriyor ki çocuk çalışmasının en büyük nedeni ekonomik yoksulluktur. Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular 2000 yılından itibaren çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda yol gösterici olmuştur. Çalışmalarda, öncelikli olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesi hedef alınmış ve bu kapsamda seçilmiş alan ve sektörlerde çalışan çocukların çalışma yaşamından tamamıyla çekilerek eğitime yönlendirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. Çocukların çalışma nedenleri içerisinde en üst sırayı hanehalkı gelirin katkısında bulunmak almıştır. Bu nedenle yapılan çalışmalarda çocuklarla birlikte aile de hedef alınmış ailelere duyarlılık artırıcı eğitimler verilmiş ve gelir aileler getirici faaliyetlere yönlendirilmişlerdir. 1999 yılından sonra çocuk işgücüne yönelik olarak kapsamlı bir araştırma yapılmadığından 6-17 yaş grubunda çalışan çocuklara ilişkin yeni bir veri bulunmamaktadır. TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarından 12 - 17 yaş grubundaki çalışan çocuklara ilişkin sayısal veriler elde edilebilmektedir. Hanehalkı İşgücü anketi sonuçlarına göre 2000 yılında 12 -17 yaş grubunda istihdam edilenlerin (tarım, sanayi, ticaret ve hizmet sektörleri) sayısı 1.364.000 iken bu sayı 2003 yılında 769.000'e düşmüştür (bkz. TÜİK, 2005, ÇSGB:ÇGM/ÇÇB:2006c). Ancak Bu şekilde Hanehalkı İşgücü Anketine ilave bir modül olarak, ilki Ekim 1994'te ikincisi ise Ekim 1999'da uygulanan Çocuk İşgücü Anketi ILO ile Türkiye İstatistik Kurumu arasında imzalanan projeler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu konuda güncel veriye duyulan ihtiyaç nedeniyle, 2006 yılında Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) çerçevesinde, ILO ile TÜİK arasında imzalanan yeni bir proje kapsamında Çocuk İşgücü Anketi, önceki uygulamalarda olduğu gibi Hanehalkı İşgücü Anketi ile birlikte Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanmıştır. 2006 yılında uygulanan araştırma sonuçları dönem ortası nüfus projeksiyonları (15 Kasım) esas alınarak ağırlıklandırılmıştır.

Bu çalışma her ne kadar sokakta çalışan çocukları kapsamına almamışsa da, bu çalışmanın Türkiye'deki 1999 yılından sonraki dönemdeki çocuk işçiliği hakkında bize yeni bilgiler sağlamaktadır. Aşağıdaki tabloda 1994, 1999 ve 2006 Çocuk İşgücü Anketlerinde Türkiye'de çocuk işçiliğine ilişkin bilgileri görülmektedir.

Tablo 4: Türkiye’de Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi)

	E k i m 1 9 9 4	E k i m 1 9 9 9	2 0 0 6 (E k i m - K a s ı m - A r a l ı k)
Kurum salımlı olmayan sivil nüfus	59 736	65 422	72 957
0-5 yaş grubundaki nüfus	8 469	7 930	8 479
6-17 yaş grubundaki nüfus	14 968	15 821	16 264
İstihdam (6 ve daha yukarı yaş)	20 984	22 124	22 963
İstihdam (6-17 yaş)	2 269	1 630	958
İstihdam oranı (6-17 yaş)	15,2	10,3	5,9
Kent	611	478	457
Kır	1 659	1 151	502
Erkek	1 372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1 510	990	392
Tarım -dışı	759	640	566
Ücretli veya yevmiyeli	648	617	513
Kendi hesabına veya işveren	52	28	26
Ücretsiz aile işçisi	1 570	985	420

Kaynak: TÜİK Çocuk İşgücü Araştırması, 2006:2

2006 Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16 milyon 264 bindir. Bu yaş grubundaki çocukların % 60.9’u kentsel, % 39.1’i kırsal yerlerde bulunmaktadır. Bu çocukların % 84.7’si bir okula devam ederken, % 15.3’ü okula devam etmemektedir. Okula devam etmeyen çocukların % 58.8’ini kız çocukları oluşturmaktadır.

6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuktan % 5.9’u ekonomik bir işte çalışmakta, bir başka ifadeyle istihdam edilmektedir (958 bin kişi). Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların % 47.7’si kentsel, % 52.4’ü kırsal yerlerde yaşamaktadır. İstihdam edilen çocukların % 66’sını erkek, % 34’ünü kız çocukları oluşturmaktadır.

Çalışan çocukların % 31.5’i bir okula devam ederken, % 68.5’i öğrenimine devam etmemektedir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların % 2.2’si ekonomik bir işte çalışırken, okula devam etmeyen çocukların % 26.3’ü çalışmaktadır.

Çalışan çocukların % 40.9’u tarım (392 bin kişi), % 59.1’i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, % 53’ü ücretli veya yevmiyeli, % 2.7’si kendi hesabına veya işveren, % 43,8’i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

6-17 yaş grubundaki çocukların % 5.9’u ekonomik işlerde çalışırken, % 43.1’i ev işlerinde çalışmakta, % 51’i ise hiçbir işte çalışmamaktadır.

Ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden 7 milyon 4 bin çocuğun, % 61.2’sini kız çocukları oluşturmaktadır (4 milyon 289 bin kişi).

Okula devam eden çocukların % 42.8'i ev işlerine yardımcı olurken, okula devam etmeyen çocukların % 44.4'ü ev işlerine yardımcı olmaktadır (bkz: TÜİK, 2006:2-6).

Türkiye’de genel olarak bakıldığında, iktisadi faaliyetlerde faal istihdam edilen nüfus yapısının çocuk istihdamına yansıdığı görülmektedir. Çalışan çocukların ağırlıklı kısmının tarımda istihdam edilmekle birlikte bu eğilimin oranı giderek azalma gösterdiği ve buna paralel olarak da öğrenci oranının yükselme eğilimi gösterdiği söylenebilir. Cinsiyetler bağlamındaki dağılımda da, kızlar genellikle tarımda çalışmaktadır ve kız öğrenci oranı erkek çocukları geriden takip etmektedir. Kentsel alanlarda çalışanın cinsiyetlere göre dağılımında erkekler lehine bir artış söz konusudur. Ülkemizde “1990 Hanehalkı İşgücü Anketine” göre, istihdam yapısının belirgin özelliklerinden biri de, 12–24 yaş grubunun işgücüne katılım oranı % 45 oranında görülmesidir. Aynı yaş dilimleri arasında işsiz olan ve iş arayanların % 46 oranında olması, çalışan ve iş arayan çocukların sayısal büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir (Erder ve Lordoğlu, 1993:13).

Araştırma konumuzu oluşturan çocukların, küçük yaşlardan itibaren aile gözetiminden uzakta sokakta çalışmaları başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Ülkemizde büyük işletmelerde çalışan çocukların sorunları hemen hemen yok gibidir. Ancak enformel sektörde, formel küçük işletmelerde ve sokakta çalışan çocukların sosyal güvenceden yoksun olmaları ve ağır şartlar altında çalışmaları, onları çok sayıda risk ile karşı karşıya getirmektedir. Günümüz Türkiye’sinde, daha çok büyük kentlerimizin sokaklarında aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla sokaklarda marjinal işlerde çalışan çok sayıda çocuğa rastlamaktayız. Sokaklarda çalışan çocuklar diğer sektörlerde çalışan çocuklara göre çalışma koşulları ve çalışma mekanları nedeniyle ayrılmaktadırlar. Kent sokaklarında aile ve toplum gözetiminden uzakta çalışan bu çocuklar, sokakta fiziksel ve cinsel şiddet, madde kullanma davranışını edinme ve suça karışma gibi risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocukların sokakta karşılaştıkları bu kötü muamelelerden korunmak için gruplara bölündükleri ve zaman zaman birbirleriyle kavga ettikleri bir tür çeteleşmeye gittiklerini araştırma da elde edilen önemli bir bulgu olarak dikkat çekmektedir.

1.6. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE İLİŞKİN OLARAK ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELER

1.6.1.Tarihsel Süreçte Çocuk İşçiliğiyle İlgili Uluslararası Düzeyde Yapılan Yasal Düzenlemeler

Çocukların çalışma yaşamında yer almaları, insanlık tarihinin hemen hemen tüm dönemlerinde görülen evrensel bir olgudur. Ancak, çocuk emeğinin yoğun bir şekilde kullanımının büyük boyutlara ulaştığı ve çocuk emeğinin toplumsal düzeyde istismarı, endüstri devrimiyle daha büyük boyutlara ulaşmıştır, denilebilir. Endüstri devrimiyle beraber yoğunlaşan çocuk işçiliği sorunu ve soruna ilişkin ulusal düzeyde başlangıçta önleyici çalışmalar kapsamında düzenlemeler, zamanla sorunun uluslararası düzeyde ele alınması bu alanda uluslararası sözleşmelerin ortaya çıkmasına imkan vermiştir.

Çocukların çalıştırılmasıyla ilgili ilk sosyal politika önlemi 1779 yılında İsviçre'nin Zürih Kantonu'nda alınmıştır. Bu tarihte çıkarılan bir düzenleme ile çocukların zorunlu öğrenimlerinden önce tekstil atölyelerinde çalışmaları yasaklanmakta ve 13-19 yaş arasındaki çocukların ebeveynleri, komşuları veya dinsel otoritenin denetimi altında ancak çalıştırılabileceğini öngörmekteydi. Ancak, bu düzenleme etkin bir denetim örgütünün olmaması yüzünden sınırlı bir oranda yaşama geçebilmiştir. 1859 yılında yasal denetim örgütünün kurulmasıyla birlikte sosyal politika alanında atılan adımlar sonucunda bu düzenleme yaşama geçirilebildi. İngiltere'de çalışan çocuklara yönelik korumayı öngören ilk sosyal politikaların gerçekleştirilmesinde işverenlerin çabalarını görmekteyiz. 1802 yılında, "Çırakların Bedensel ve Ruhsal Sağlıkları Hakkında Kanun"'un kabul edilmesinde Robert Owen adlı işverenin hazırladığı yasa tasarısı etkili olmuştur. Bu kanunun kabul edilmesinden sonra, işverenler fakir çocukları ve kimsesiz çocukları çalıştırmaktan vazgeçmişlerdir. İşverenler kanun kapsamında (kız ve erkekler için ayrı yatakhanelerin bulundurulması, okuma-yazma öğrenmeleri için okula devamlarının sağlanması ve yılda bir takım elbisenin verilmesi) çalıştırdıkları çocukları giydirmek, yatırmak ve beslemek gibi ihtiyaçlarını karşılamak yolunu aramışlardır. Fransa'da ise, çocukların çalıştırılmalarıyla ilgili olarak ilk düzenleme 1841 yılında kabul edilmiştir. Bu kanun ilk yalnız motor kuvveti ile çalışan ve belli büyüklüğe ulaşmış sanayi işyerleri için geçerliydi. Kanun en düşük çalışma yaşını 8 yaş olarak belirtmekte ve 16 yaşından küçüklerin sağlıksız ve güvencesiz işlerde çalışmasının yasaklamaktaydı. 8-12 yaş arasındaki çocukların

Çalışma sürelerini 8 saat olarak saptayan 1841 kanunu , denetim yetersizliğinden dolayı tam olarak uygulanamamıştır. Fransa’da çocuklarla ilgili toplumsal politikanın ikincisi 1874 yılında kabul edilmiştir. ilkin, yalnızca kız çocuklarını uygulama alanına alan bu kanun sonraki dönemlerde uygulama alanını genişletilerek, sanayi işyerlerinde çalışan bütün çocukları kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu kanun 16 yaşında küçük erkeklerin ve 21 yaşında küçük kızların çalışmasını yasaklamış ve ayrıca pazar gününün de tatil olmasını bir hak olarak tanımıştır (bkz. İlik ve vd., 1994:24-25).

Ulusal boyutta devam eden bu yasal korunma önlemleri, giderek uluslararası ortamlarda tartışılmaya başlanmıştır. İlk olarak 1890 yılında Berlin’de toplanan Uluslararası İş Mevzuatı Konferansı alışan çocukların iş güvenliği ile ilgili kararlar almıştır. Her ocuğun ilköğretim imkanlarından faydalanması, 12 yaşından önce çalışmalarına izin verilmemesi, yer altı maden işlerinde çalışma yaşını 14’e, 14-16 yaş grubundakilerin ve daha küçüklerin gece çalıştırılmalarının yasaklanması ve bu sınırlamanın giderek 16-18 yaş grubunu da kapsaması hedeflenmiştir. Ancak konferansta alınan kararlar öneri niteliğinde kalmış ve uluslararası bir nitelik kazanmadığından, görüş birliğine varılan konular uygulamaya geçememiştir. 1913 yılında Bern’de toplanan Uluslararası İş Mevzuatı Konferansı’nda uzmanlar “Sanayi İşlerinde alıştırılan Gençlerin Gece alıştırılmaları Yasağı Hakkında Bir Uluslararası Anlaşmaya İlişkin İlkeler” başlıklı bir metin hazırlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle toplantı dzenlenememiş, 25.9.1913 tarihli konferans sonuçsuz kalmıştır. Fakat bu konferans, sonraki yıllarda yapılacak uluslararası anlaşmalara zemin hazırlamıştır (Dikmen, 1998:105-106).

1.6.1.1. Uluslararası alışma rgt (ILO)’nn çalışan ocuklar Konusunda Yaptığı Düzenlemeler

Günümüzde ocuk ve gençlerin iş güvenliğine ilişkin çalışmalar esas olarak Uluslararası alışma rgt (ILO) tarafından yürütülmektedir. ILO, ocuk ve gençlerin iş güvenliğinin sağlanması, varolan çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda önemli görevleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Birinci Dünya Savaş ı’nın sonunda imzalanan Versay Barış Anlaşması, ILO’nun kuruluşuna olanak sağlamıştır. ILO kuruluşundan bu yana, ocuk işgücüne katılan çocukların çalışma koşullarının

iyileştirilmesi veya çocukların işgücü piyasasından tamamen çekilme lerini hedefleyen çalışmaları hala devam etmektedir.

ILO 1919 yılında Washington’da yaptığı ilk oturumla kurulmuştur. Bu ilk oturumda, sanayi işlerinde çalışan çocuklar için asgari yaş tespiti ve 18 yaşından küçüklerin gece çalıştırılmayacağı hükmünü getiren iki anlaşmayı kabul etmiştir. BM’nin bir uzmanlık kuruluşu olan ILO’nun temel amacı; tüm dünyada çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ve evrensel barış ın gerçekleşmesi için çaba göstermektir. 1932 yılında ILO’ya üye olan Türkiye, üyeliğinden bu yana 38 ILO sözleşmesini kabul etmiştir. Bu sözleşmelerin 6’sı doğrudan, 3’ü de dolayı olarak çalışan çocukları ilgilendirmektedir (İlik ve vd., 1994:25-26, Dikmen, 1998:106, ÇSGB/ILO, 2000:2). ILO sözleşmelerinde kabul edilen kıstaslar ülkemizin kendi mevzuatında yer alması sağlamıştır. Türkiye’de BM Sözleşmeleri doğrultusunda zorla çalıştır mayı da yasakladığı gibi, Uluslararası ilişkiler çerçevesinde, çocuk işçiliği ile ilgili aşağıdaki ILO Sözleşmelerini de onaylamıştır:

1. İstihdama Kabulde Asgari Yaş İlişkin 138 Sayılı Sözleşme
2. Kötü Şekillerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Önlemler Sözleşmesi
3. 182 Sayılı Sözleşmeye Ek
4. 190 Sayılı Tavsiye Kararı
5. Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşme
6. Her Nevi Maden Ocaklarında Yer Altı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 45 Numaralı Sözleşme
7. Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 58 Numaralı Sözleşme
8. Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırını Belirleyen 59 Sayılı Sözleşme
9. Çocukların Ve Gençlerin İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Sözleşme
10. Yer Altı Madenlerinde İşe Alınmada Asgari Yaş Hakkında 123 Sayılı Sözleşme
11. Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkında 127 Sayılı Sözleşme

1.6.1.2. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Türkiye'nin onaylayarak temel mevzuatı haline getirdiği uluslararası sözleşmelerden biri de, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir. Sözleşme BM Genel kurulu tarafından 20 Kasım 1989 yılında kabul edilmiş ve 26 Ocak 1990'da imzaya/onaya açılmıştır. 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren, çocuk haklarını güvence altına almak isteyen sözleşme, Türkiye tarafında 14 Eylül 1990'da, bazı maddelerini T.C. Anayasası ve Lozan Barış Anlaşması hükümleri çerçevesinde yorumlama hakkını saklı tutarak imzalamıştır. 27 Ocak 1995 tarihinde sözleşmeyi yürürlüğe koymuştur. Bu sözleşmede, toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğunu belirtir. Ayrıca sözleşmede, çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliği önemslenmektedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme; Çocuk Hakları Bildirisinde de belirtildiği gibi "çocuğun gerek bedensel gerekse zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğu"nı kabul eder. Aynı şekilde adı geçen sözleşme ; ulusal ve uluslararası düzeyde çocukları aile yanına yerleştirme ve evlat edinmeye ; dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde, çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak, her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin farkındadır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme içeriği sebebiyle çocukların temel yararı düşüncesini ana hedefi kabul ederek; çocuk hakları, yaşama, gelişme, koruma ve katılımını öngördüğünden söz konusu sözleşme bir tür çocuk anayasası/insan hakları yasası olarak değerlendirilebilir (Yaşar Topuzoğlu, 2005:74). Bu sözleşmeyi, çocukların Manga Karta'sı olarak kabul eden ve çocuk haklarında, evrenselliğe doğru atılmış en önemli adım olarak değerlendiren görüşler de vardır. Bu değerlendirmelere sahip olanlar, sözleşmede bir ülkenin geleceğinin ancak o ülkenin bir sonraki kuşağının

yaşam kalitesi ölçüsünde aydınlık olabileceği yolundaki evrensel gerçeği dile getirerek , bu yöndeki görüşler için destek oluştururlar (Urhan, 1996:65). Sözleşmenin dayandığı temel fikir, çocukların tek tek içerisinde bulundukları durumlarının geliştirilmesi, toplumun aktif birer üyesi olmaları için ayrılan kaynaklardan yararlanma hakkını tanımış olmasıdır. Sözleşmenin amacı, çocukların her türlü ihmal, istismar ve kötü muameleye karşı korunmalarını sağlamak, yetenek ve potansiyellerinin geliştirilmesini gerektiren programlar için de yol gösterici bir rolü yerine getirmektir (Yaşar Topuzoğlu, 2005:74-75)

Bu Sözleşmenin 32. maddesi doğrudan çocukların çalıştırılmalarıyla ilgilidir. Sözleşme, çocuğun ekonomik sömürüye uğramaları ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte işlerde çalıştırılmalarına karşı korunmayı güvence altına alır. Sözleşmeye göre taraf devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi sözleşmenin amaçları ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak; işe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit etme, çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yapma, belirtilen ilkelerin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlarla yükümlü tutmaktadır.

Günümüzde ABD ve Somali dışındaki tüm devletlerin onayladığı Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocuklara atfedilen her özellik, çocuklar için bir hak olarak düzenlenmiştir. Bu sebeple de, devletler tarafından yapılacak yatırımlar birer lütuf ve iyilik değil, bir görev haline gelmiştir. Sözleşme 18 yaşına kadar herkesi çocuk olarak kabul ederek çocuğun; yaşama ve gelişme hakkı, yüksek yararı, görüşlerine saygı ve ayırım gözetmeme gibi temel ilkeleri, arasında saymıştır. Belirtilen bu temel ilkelerin her koşulda gözetileceği belirtilmekle, çocukların temel ilke düzeyinde belirlenen bu hakların bütçe yetersizliği, savaş veya olağanüstü hal gibi gerekçelerle ihlal edilemeyeceği vurgulanmaktadır (Kıvılcımlı, 2005:62). Çünkü, 1982 Anayasası gereği ve yasalarımızda 2004 yılında yapılan diğer değişikliklerle birlikte, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve diğer onaylanan sosyal hakları içeren insan haklarıyla ilgili uluslararası sözleşme ve antlaşmalar kanun hükmündedir (Yaşar Topuzoğlu, 2005). Böylece yasal zorunluluklardan dolayı çocuklara yönelik koruyucu sözleşme ve

antlaşmaların uygulanmasını gerektiren uygulamaların gerçekleşmesi/hayata geçirilmesi fırsatı doğmuştur.

1.6.1.3. Avrupa Sosyal Şartı

Çocukların çalışma yaşamını düzenleyen uluslararası önemli belgelerden biri de, aktif taraf ülkeler için, hak ve ilkelerin etkin biçimde uygulanmasının gerekliliğine vurgu yapan Avrupa Sosyal Şartı'dır. Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi tarafından 18 Ekim 1961 yılında Torino'da kabul edilmiş ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu düzenlemenin bazı hükümlerini (asgari çalışma yaşının 15 olmasını ve ağır ve tehlikeli işlerde çalışma yaşını daha yükseltmeyi, 18 yaşın altındaki çalışan kişilere yılda en az üç haftalık izin hakkını vermeyi, çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmaları gerektiğini) dışarıda tutmak suretiyle, 14 Ekim 1989 tarihinde onaylamıştır.

Avrupa Sosyal Şartı, ilke olarak çocukların çalışmasını yasaklamıştır. Çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla; çocukların sağlık, ahlâk ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu haricinde, asgâri çalışma yaşının en az 15 olması, tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde asgâri çalışma yaşının daha da yükseltilmesi öngörülmüştür. Bu düzenleme ayrıca, zorunlu öğrenim çağındaki olanların, eğitimlerinden yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalışmalarını yasaklarken, aynı şekilde 16 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin onların gelişimlerini engellemeyecek ve öncelikle de meslekî eğitim gereksinmelerinin karşılanmasını garantileyecek şekilde olması gerekliliğini de vurgulamaktadır. Avrupa Sosyal Şartı, genç çalışanların ve çırakların âdil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkını tanımayı da öngörmüştür. Avrupa Sosyal Şartı, gençlerin çalıştırılanların izniyle normal çalışma saatlerinde meslekî eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını ve 18 yaşın altındaki çalışan kişilere yılda en az üç haftalık izin hakkını tanımayı belirtmiştir. Bu 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işler dışında ve gece işinde çalıştırılmalarını yasaklamakta ve ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşının altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolünün sağlanmasını önermektedir. Çocukların ve gençlerin

özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta gelmek üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmaları gerektiği yönünde hükümler de içermektedir.

Avrupa Sosyal Şartı, “zorunlu eğitim” çağında olan çocuklar için çalışmayı yasaklama amacındadır. Ancak Sosyal Şart, çocukların sadece okula devamlarını hedeflememekte, okula devamla mesleki eğitim etkinliklerini de vermeyi hedeflemektedir. Bu bakış açısının ülkemizde formel sektör dışında sokakta çalışan çocuklar açısından doğru bir yöntem olması muhtemeldir. Çünkü, yoksul ailelerden gelen çalışan çocukların eğitimlerini devam ettirmenin yanı sıra mesleki eğitim gereksinimlerinin karşılanması, çalışan çocukların ilerideki yaşamlarını daha iyi idame etme imkanına sahip olmaları açısından önemlidir. Ülkemiz, Avrupa Sosyal Şartı’nda çalışan çocukların korunmasıyla ilgili en önemli fıkrasını oluş turduğuna inandığım 10. fıkrayı onaylamamıştır. 10. fıkra göre; “ Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta gelmek üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamak” öngörmektedir. Sokakta çalışan çocukların çalışma ortamlarından kaynaklanan tehlikelerden doğan bedensel, ruhsal ve cinsel yönden çeşitli türlerde ihmal ve istismara uğradıkları çalışma verilerimizce ortaya konulmuştur. Anayasa’mız gereği (58/2 madde) çocukların; alkol, uyuşturucu madde, suçluluk, kumar vb. kötü alışkanlıklardan korumak için gerekli tedbirlerin alınmasını gerektiği belirtilmesine rağmen, 10. fıkrayı kabul etmemesi bir çelişkidir. Ayrıca 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, korunma ihtiyacı olan çocuğu; bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru olan çocuk olarak tarif eder. Çocuk Koruma Kanun’un amacını da, korunma ihtiyacı olan veya suça s ürüklenen çocukların korunması, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması oluşturur. Sokakta çalışan çocukların, çalışma ortamlarından kaynaklanan sebeplerle fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerinin zarar görmesi, sokakta çeşitli şiddet türleri ne maruz kalmaları, eğitimlerinin çalışmadan dolayı olumsuz etkilenmesi, suçun faili veya mağduru olma gibi sebeplerden dolayı haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması gerekmektedir. Aynı şekilde, çocukların ve gençlerin ihmal, şiddet ve sömürüye karşı korunmalarının sağlanması için bu risk grubunda olanların korunma ihtiyacı olan çocuklar kapsamında ele alınmaları gerektiğine inanmaktayım.

Çocukların çalıştırılmasıyla ilgili yasal düzenleme/sınırlamaların ortaya çıkmasında; yapılan işin çocukların ahlak, mutluluk, güvenlik, eğitsel performans ya da aile yaşamlarına zarar vermesi gibi olumsuz yönde etkileme arzusundan doğmuştur. Ancak, çocukların çalıştırılmalarıyla ilgili yasaların altında yatan ve daha az belirgin olan bir neden de, yetişkinler için emek arzını denetlemektir (Lennan, 1993:142-143).

Son dönemlerde uluslararası düzlemde çocukların çalışmasına dönük konulara yoğun bir ilginin varlığı söz konusudur. Bu ilginin daha çok uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen çalışma yaşamı standartlarının uygulanmasına ilişkin ortaya çıkan somut güçlüklerin payı oldukça önemlidir. Sanayi Devriminin ilk yıllarında yoğun olarak kullanılan çocuk emeğinin, sanayi toplumlarında artan refah düzeyi, değişen teknoloji, uzayan ve yaygınlaşan eğitim süreleri nedeniyle, ortadan kalkacağı düşünülmüyordu. Bu çerçevede sanayi toplumunda gözlenen bu eğilim ve uygulamalar uluslararası birçok hukuksal düzenlemeye öncülük etmiştir. Böylece, birçok ülkede üretimde çocuk emeğinin kullanımı ulusal yasal düzenlemelerle ve uluslararası sözleşmelerle yasaklanmıştır. Bütün bu yasal düzenleme ve sözleşmelere rağmen birçok sanayi ülkesinde ve henüz sanayileşmemiş ülkelerde çocuk emeği üretimde işgücü olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Çalışma yaşamına ilişkin evrensel standartlar getirmeyi amaçlayan bu uluslararası kurumlar uzun bir dönem “çocuk emeği” sorununu tarım toplumları ve yeni sanayileşen toplumların sorunu olarak görme eğilimindeydiler. Bu ülkeler tarım, kentlerde oluşan enformel sanayilerde ve yasal -kurumsal alanlarda, çocuk emeğinin yaygın olarak kullanılmasını temel gündem maddeleri olarak aldılar (Erder ve Lordoğlu, 1993:10). Ancak, son zamanlarda yapılan çalışmalarda, çocuk emeğinin kullanılmasını önlemeye yönelik politikaların, ülkelerin yapısal özelliklerine bağlı olarak ele alınabileceği ve başarı şansının da bu yapısal özelliklere göre artacağı görüldü. Ayrıca, birçok sanayi ülkesinde tam ve yarı -zamanlı olarak tahmin edilenden daha çok çocuğun çalıştığı ortaya çıktı. Bütün bu veriler, çocuk emeğinin azaltılması için tek tip ve salt hukuksal düzenlemelerden çok, farklı toplumların ve hatta farklı toplum kesitlerinde çocuk emeğinin yapısal özelliklerinin dikkate alınması ve aynı şekilde bu yönde politikaların geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymak tadır. Bu noktada, Afrika’da sanayi ve küçük sanayide çalışan çocuklar üzerindeki yaptığı bir çalışmada Morice, çocukları korumak amacıyla geliştirilen tek tip uluslararası ilke ve standartların ya da hukuksal düzenlemelerin; Avrupa merkezci, ahlakçı, yasacı, korumacı olarak adlandırarak eleştirir. Morice; mutlak yoksulluğun, düşük sermaye birikiminin ve

ekonomik dışa bağımlılığın sebep olduğu çocuk çalıştırma olgusunun, her ülkenin temel dinamikleri çerçevesinde ele alınabileceği ve dolayısıyla bu temel dinamiklere uygun düzenlemeler yapılmadan, önerilen yasal düzenlemelerin gerçekçi olamayacağını dahası, çocukların tamamen yasal korunmanın dışına itilmelerine, daha fazla sömürülmelerine neden olacağı ileri sürülmektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993:10).

Günümüzde çocukların iş piyasası içerisinde yer alma larını açıklamaya dönük çalışmalarda ekonomik nedenlerin dışında ki etkenlerin de dikkate alınmaya başladığını daha fazla görmeye başladık. Çalışmalarda özellikle çocukların yaşa göre ayrımcılık nedeniyle güçsüz konumda olmalarının rolü üzerinde durulmaktadır. Genel olarak büyükler, çocuklar adına ve onları kendi değerleri çerçevesinde algılayarak ve çocukları “korumak” adına kararlar almaktadırlar. Bu durum da toplumlardaki çocuğun konumunun algılanmasına dönük yaygın kültürel ve toplumsal değerleri ön plana çıkarmaktadır. Artık çocuk işgücünün yaygın kullanımını, klasik iktisatçılar gibi çocuk emeğinin karşılığının düşüklüğüne ve çocukların yetişkinlere göre daha az hünerli ve daha az üretken olmalarına bağlamak doğru bir anlayış olarak görülmemektedir. Genel olarak büyükler, çocuklar adına ve onları kendi değerleri çerçevesinde algılayarak ve çocukları “korumak” adına kararlar almaktadırlar. Bu durum da , toplumlardaki çocuğun konumunun algılanmasına dönük yaygın kültürel ve toplumsal değerleri ön plana çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla çocuk emeğinin yaygınlaşmasına sadece işverenlerin ucuz ve denetimli emek kullanma arzusuyla açıklamak yeterli olmayabilmektedir. Öyleyse, çocuk emeğinin kullanımının yasaklanmasına dönük politikaların oluşturulmasında salt hukuksal düzenlemelerle başarılı sonuçlar elde edilememektedir. Nitekim Standing’in Hindistan’da yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre hukuksal engeller sadece büyük, düzenli ve daha çok formel sektörde geçerli olabilmektedir. Bu durum çocukların hiçbir yasal düzenlemenin olmadığı enformel sektördeki küçük üretim yapan işyerlerinde tamamen hukuk dışı alanlara itilmesine sebep olabilmektedir. Bu da hem çocukların, hem de onların emeğine dayanarak geçimlerini sürdürmeye çalışan ailelerinin gittikçe daha fazla yoksullaşmalarına neden olmaktadır (Erder ve Lordoğlu, 1993:13).

Çocukların çalışmasını engelleyen yasal düzenlemelerin yetersiz uygulandığı veya bunlara uyulmadığı sürece bu sorun devam edecektir. Tabii ki ya salar tek çözüm değildir. Okullarda çocukların ne yapmaları ya da ne yapmamaları konusundaki düşüncelerin değişmesi ve yasalara uyma konusunda görüş birliğinin sağlanması bir yol olarak kabul edilebilir. Çocukların çalışmasının getirdiği çok sayıda gerçek risk vardır

ve bu riskler çocuklar yasa kapsamı dışında kaldığı sürece devam edecektir (Lennan, 1993:163).

Sonuç olarak, çocukların çalışma yaşamında yer almasına son verilmesi salt hukuksal düzenlemelerle mümkün olmaz. Çocukların çalışmasına sebep olan yapısal sorunlar ortaya konulmadan ve bu sorunlara alternatif çözümler geliştirilmeden, sorunun kalıcı çözümü oldukça güçtür. Çocukların çalışması, bir yönüyle yoksul ailelerin aile bütçesine katkı anlamına gelirken, diğer yönüyle de çocukların bir çok sözleşme ve yasal düzenlemede belirtilmediği gibi çocukların zihinsel, fiziksel, sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilendiği gayri insani bir paradoksal süreçtir. Bu sebeple yoksul ailelerin/ülkelerin yapısal sorunları azaltılmadan salt hukuksal düzenlemelerle çocuk işçiliğini önlenmesi oldukça zordur (Şeker, 2005:33-34).

1.6.2.Ülkemizde Tarihsel Süreçte Çocuk İşçiliğiyle İlgili Yasal Düzenlemeler

Günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de çocukların küçük yaşlarda kötü koşullar altında fiziksel, ruhsal ve eğitsel gelişimlerini tehlikeye sokma pahasına yaygın bir şekilde çalışmaya devam ettikleri dolayısıyla “çalışan çocuk” olgusu ülkemiz için de bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Ülkemizde gerek spesifik anlamda çalışan çocuklar gerekse genel anlamda çocuklara ilişkin koruyucu ve kollayıcı düzenlemelerin yapılması tarihsel süreçte değişkenlik arz etmiştir.

Tarihsel süreçte, çocukların korunmasına yönelik yapılan değişikliklerde, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerinin etken olduğunu görmekteyiz. Bu etkenlerdeki farklılaşma da, “çocuk hukuku” adlı yeni bir hukukun doğmasına sebep olmuştur. İlk çağlarda, çocukların korunması aileye ait bir görev olarak görülüyordu. Çünkü, henüz devletler ortaya çıkmamıştı. Devletlerin kurulup örgütlenmesinden sonra, çocuklar sadece ailenin problemi olarak görülmemiş, sosyal kurumlar ve devlet de çocuğun korunmasıyla ilgilenmeye başlamıştır. Günümüzde çocukların korunmasıyla ilgili kurumlar devletler eliyle kurulmakta ve devletler bu konuyu asli görev olarak görmektedir (Çevik, 1997:57). Uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan Türk toplumunda, 12. yy’da Ahilik yoluyla genç ve çocuklara çıraklık diyebileceğimiz bir sistemle düzenli bir mesleki eğitimin başladığı bilinmektedir. Bu sistemde; mesleğe giriş, eğitim süresi, mesleki yeterliliğin korunması gibi konularda bugün bile örnek alınabilecek

ilkelerin varlığı söz konusudur. Bu yüzyılda bile sokakta çalışan çocukların varlığı olasıdır. Ancak, bu yasal düzenlemelerin daha çok çırakları ilgilendirdiği görülmektedir. Tarihsel süreçte, çıraklık kurumu “Ahilik ve Fütüvvet” teşkilatları vasıtasıyla Osmanlı toplumunda esnaf ve sanatkar kuruluşları vasıtasıyla toplumun temel yapı unsuru olarak varlığını devam ettirmişti. Öğrenilmesi ve uyulması gereken tüzük niteliğindeki fütüvvetnameler meslek ve sanatların çeşitli basamaklarında (yamak, çırak, kalfa, usta) bulunan kişilere belli mesleki ve ahlaki kuralları benimseterek onları olgunlaştırmayı hedeflemekteydi. Ahilik ise, esnaf ve sanatkarlıkta önemli bir sorun olan üretici ve tüketici çıkar ilişkilerinin sürtüşmeye yol açmayacak şekilde ayarlama ve hiyerarşi içerisinde yer alanları arasındaki sıkı ilişkiler ağını sanat yoluyla sağlam temellere oturtma görevini görmekteydi (İlik ve vd., 1994:30-31).

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde bir çok alanda olduğu gibi, ekonomik alandaki çöküntüyü engelleme amacıyla yenileşme hareketine giriştiğini biliyoruz. Tanzimat döneminde yapılan eğitim reformlarından biri de, çalışan çocuklara ilişkin olarak 1865 yılında genç kadın ve erkeklerin yetiştirilmesi amacıyla çırak okullarının açılmasıdır (İlik ve vd., 1994:31-32). Esnaf ve sanatkarın iş ilişkilerini düzenleyen gedik ve lonca sistemine Tanzimat’ın ilanından sonra son verilmesi ile birlikte, çalışma yaşamını düzenleyen yeni yasa ve tüzüklerin oluşturulduğu görülmektedir. Bu dönemde yapılan düzenlemeler arasında sadece, “Dilaver Paşa Nizamnamesi” çocukların iş güvenliğini gözetmekteydi. Bu nizamnamede ilk defa 13 yaşından küçük çocukların maden ocaklarında çalıştırılmayacağı hükmü yer alıyordu. 1921 yılında yürürlüğe giren 151 sayılı “Ereğli Havzai Fahriyesi Maden Ameliyesi Hukukuna Müteallik Kanun” da, 18 yaşından küçüklerin maden ocaklarında çalıştırılmayacağı hükmünü getirmiştir (Dikmen, 1998:109).

Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si, ekonomik yapı ve çalışan çocuklar sorununa yönelik köklü değişim ve gelişimlere sahne olmuştur. 18 yaşından küçüklerin maden ocaklarında çalıştırılmayacağı ile ilgili 151 sayılı “Ereğli Havzai Fahriyesi Maden Ameliyesi Hukukuna Müteallik Kanun”, 1923 İzmir İktisat Kongresi ile “İşçi Grubunun İktisat Esasları” ile 18 yaşında küçüklerin maden ocaklarında çalışmasını yasaklama ve 12 yaşını doldurmamış çocukların hiçbir zanaat kolunda çalıştırılmayacağı veya en fazla 4 saat süreyle hafif işlerde çalışmalarına izin verileceğine ilişkin ilkeler, çocukların iş güvenliği açısından bu dönemde atılan önemli adımlardır. Daha sonraki yıllarda (30.04.1930) kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, çocuk işçiler

konusunda yetersiz kalmakla birlikte, günün şartlarına göre değerlendirildiğinde ileri bir adım olarak sayılabilir (Dikmen, 1998:109, İlik ve vd. 1994:32). Bütün bu yapılanlar Türkiye’de çalışan çocukların korunup, geleceğe hazırlanması ile ilgili tarihin değişik zamanlarında birçok türde yasal ve toplumsal düzenlemenin yapıldığını göstermektedir. Mesleki ve teknik eğitimin sistematik bir şekilde gerçekleşmediği Osmanlı Devleti döneminde çocukların Lonca ve Gedik sistemleri sayesinde eğitilerek ekonomik ve sosyal hayata hazırlandıkları görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile beraber bir süre geleneksel biçimiyle çocuklara bu çıraklık ve mesleki eğitimin verildiği görülmektedir. Ancak daha sonraları mesleki ve teknik okullar açılarak çıraklık sisteminin yaygın ve örgün eğitim faaliyeti içerisine alındığı görülmektedir (Zeytinoğlu, 1998:241).

Türkiye’de, çocukların çalışmasına ilişkin olarak asgari çalışma yaşını ve çalışma şartlarını belirleyen çeşitli mevzuat hükümleri bulunmaktadır. Çocuk çalıştırılması ile ilgili başta Anayasa olmak üzere temel mevzuat ve bu mevzuatta yer alan hükümler ve düzenlemeler aşağıda özetle verilmiştir:

1.6.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 50. maddesi küçüklerin çalışma yaşamında korunmasına ilişkin olarak aşağıdaki hükmü içermektedir: “Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar .” (T.C 1982 Anayasa madde 50).

1.6.2.2. Kanunlar

1.6.2.2.1. İş Kanunu

Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı: “On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. ” (4857 Sayılı İş Kanunu: Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı, madde 71). Ayrıca

ilgili kanun maddesi yapılan işi niteliğini de şu şekide açıklamaktadır: “Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine , mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez .”

Çocukların yer ve su altında çalıştırma yasağına ilişkin ifade şu şekildedir: “Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır” (4857 Sayılı İş Kanunu:madde 72).

Gece çalıştırma yasağı: “Sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır.” (4857 Sayılı İş Kanunu madde 73).

Ağır ve tehlikeli işler: “On altı yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz. (4857 Sayılı İş Kanunu madde 85).

Ağır ve tehlikeli işlerde rapor: “ Ağır ve tehlikeli işlerde çalışacak işçilerin işe girişinde veya işin devamı süresince en az yılda bir, bedence bu işlere elverişli ve dayanıklı oldukları işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimleri tarafından verilmiş muayene raporları olmadıkça, bu gibilerin işe alınmaları veya işte çalıştırılmaları yasaktır. Sosyal Sigortalar Kurumu işe ilk giriş muayenesini yaptıktan kaçınamaz. İşyeri hekimi tarafından verilen rapora itiraz halinde, işçi en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu hastanesi sağlık kurulunca muayeneye tabi tutulur, verilen rapor kesindir. Yetkili memurlar isteyince, bu raporları işveren kendilerine göstermek zorundadır.” (4857 Sayılı İş Kanunu madde 86).

On sekiz yaşından küçük işçiler için rapor: “ On dört yaşından on sekiz yaşına kadar (on sekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların on sekiz yaşını dolduruncaya kadar altı ayda bir defa aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarına bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde saklanarak yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur. Sosyal Sigortalar Kurumu işe ilk giriş muayenesini yaptıktan kaçınamaz.” (4857 Sayılı İş Kanunu madde 87).

1.6.2.2.2. Deniz İş Kanunu

Deniz İş Kanunu hükümleri gereği çıkarılan yönetmelikler asgari yaşla ilgili bu şartları içermektedir: “Deniz makinistliği 18 yaş, deniz motorculuğu 18 yaş, balıkçı gemisi kaptanlığı 18 yaş, kıyı kaptanlığı 18 yaş, liman kaptanlığı 18 yaş, can kurtarıcı 18 yaş. Tayfalar: miço, en az ilkokul mezunu ve 16 yaşını doldurmuş olmak. Gemici; 17 yaş ve 12 ay miçoluk yapma. Silici; 16 yaş, en az ilkokul mezunu olma. Ateşçi: 6 ay silicilik yapma. Yağcı: 6 ay silicilik yapma. Usta gemici: 18 yaşını bitirmiş olma (Gemi Adamlarının Eğitim, Belgelendirme, Sınav, Vardiya Tutma, Kütüklenme ve Donatılma Esasları Hakkında Yönetmelik). Yeterlik sertifikası olmayan hiçbir gemi adamı aşçı olarak çalıştırılmaz. Yeterlik sertifikası alabilmek için; 18 yaşından küçük olmamak gerekir (Gemi Adamlarının İkamet Yerleri, Sağlık ve İşlerine Dair Yönetmelik Madde 16). 18 yaşından küçük olanların sağlık raporlarında sağlık ve gelişme durumlarının deniz hizmetlerine elverişli olduğunun ve bu hizmetler nedeniyle bozulma bulunmadığının açıkça gösterilmesi gerekir.”(Gemi Adamlarının Eğitim, Belgelendirme, Sınav, Vardiya Tutma, Kütüklenme ve Donatılma Esasları Hakkında Yönetmelik Madde 24).

1.6.2.2.3. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu

“16 yaşını doldurmuş olan ve Sendikalar Yasasına göre işçi sayılanlar sendika üyesi olabilirler.” (Madde 20).

1.6.2.2.4. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

“Çalıştırılanlar, işe alınmalarıyla kendiliğinden sigortalı olurlar. Sigortalılar ile bunların işverenleri hakkında sigorta hak ve yükümlülükleri sigortalının işe alındığı tarihten başlar. Bu suretle sigortalı olmak hak ve yükümünden kaçınılamaz ve vazgeçilemez. Sözleşmelere, sosyal sigorta yardım ve yükümlerini azaltmak veya başkasına devretmek yolunda hükümler konulamaz.” (Madde 6).

18 yaşından küçük çocuk işçiler, Sosyal Sigortalar Kurumu’nun sağladığı tüm sigorta kollarına tabidir. Ancak 18 yaşından önce malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına tabi olanların sigortalılık süresi, 18 yaşını doldurdıkları tarihte başlamış kabul edilir. (Madde 60).

1.6.2.2.5. 3308 Sayılı ıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu

Çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimi düzenlemektedir. Bu kanuna göre; çırak olabilmek için:

a) 14 yaşını doldurmuş olmak ve en az ilköğretim okulu mezunu olmak gerekir (Madde 9). “ıraklar, ğrenci statüsünde olup bunlar işyerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler.” (Madde 11).

507 Sayılı kanuna tabi olan işyerlerinde belirlenmiş illerde ve meslek dallarında 19 yaşından gün almamış olanlar ıraklık dışında çalıştırılmazlar (Madde 13) .

“ıraklara verilecek ücret kendi yaş grupları için belirlenmiş asgari ücretin % 30’undan az olamaz. ıraklar, sigorta kollarından sadece hastalık sigortası ile iş kazası ve meslek hastalıkları sigortasından yararlanırlar. Çırakların bu sigorta kollarına ait primleri devlet tarafından karşılanır.” (Madde 25).

“ıraklara okulun tatil olduğu aylara rastlamak üzere 1 ay ücretli izin verilir. Ayrıca mazeretleri kabul edilenlere okul müdürlüğünün görüşü alınarak 1 aya kadar ücretsiz izin de verilebilir.” (Madde 26).

1.6.2.2.6. 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu

“12 yaşından küçük bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleri ile maden işlerinde işçi ve çırak olarak istihdamı yasaktır .” (173 madde).

“Mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşın altındaki çocukların çalışması yasaktır.” (Madde 176).

“16 yaşından küçük işçiler günde en çok 8 saat çalıştırılabilir .” (Madde 173).

1.6.2.2. Borçlar Kanunu

“18 yaşın altındakilerin gece sresinde ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır.” (Madde 330).

“Borçlar Kanununa göre usta ile yasal vasisi arasında ıraklık sözleşmesi yapılır . Sözleşmede yapılacak iş, ıraklık nevi ve süresi, günlük çalışma süresi ücret ve diğer demeler ile deneme süresi belirtilir.” (Madde 318).

1.6.2.2 2539 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

“18 yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeşantan ve buna benzer içki kullanılan yerler ile banyo, hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaktır. Bar artistliği yapacak olanların 18 yaşını tamamlamış olmaları gerekir .” (Madde 12).

1.6.2.2. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

“İlköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerinde veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli ve ücretsiz çalıştırılm ası yasaktır.” (Madde 59/1).

1.6.2.3. Yönetmelikler

1.6.2.3.1. Asgari Ücret Yönetmeliği

“Asgari ücret, işçilerin 16 yaşını doldurmuş olup olmadıklarına göre ayrı ayrı saptanır.” (Madde 5).

1.6.2.3.2. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

Bu yönetmelik çocuk ve genç işçi için yaş kriterine göre sınıflandırmaktadır. Yönetmeliğe göre; 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi genç işçi ve 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlam iş kişiyi de çocuk işçidir. Yaş ve eğitim kuruma devam unsurlarıyla belirlenen çocuk ve genç işçileri çalıştırılabilecekleri veya çalıştıramayacakları işler ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye göre; 18 yaşına kadar herkesi çocuktur. Bu çalışma sözleşmenin bu maddesinin uluslararası bir kriter olarak kabul etmiş ve çalışma boyunca 18 yaşından küçükleri çocuk olarak kabul etmiştir. Bu sebeple, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında

Yönetmelik'teki çocuk ve genç işçilerin çalıştırabilecekleri ve çalıştırılmayacak işleri ayrıntılı olarak sıralamıştır (bkz.. Resmi Gazete Tarih: : 06/04/2004, sayı: 25425).

Yukarıda yasal mevzuata bakıldığında, çocukların çalışmalarını düzenleyen çeşitli çalışma alanlarına ilişkin düzenlemeler görülmektedir. Bu yasal düzenlemeler, çocukların çalışma yaşamı ve koşullarına ilişkin çok sayıda yapının belirli düzeylerde düzenleme yaptıklarını göstermektedir. Bütün bu yasal düzenlemelerin varlığına rağmen, ülkemizde hem formel hem enformel alanlarda çok sayıda çocuğun çok kötü şartlarda hala çalıştıkları bir gerçektir. Bu durumun sebebi, ülkemizin özel şartlarından kaynaklanabilir. Ancak, bu alandaki bir çok kurumsal yapının çeşitli alanlardaki düzenlemelerinin varlığına rağmen, çalışma yaşamında yer almaması gereken birçok çocuğun hala çalışma yaşamında yer alıyor olması nın önde gelen bir sebebi var olan düzenlemelerin yetersiz uygulanması ile ilintili olabilir. Yine de, ülkemizdeki çocuk işçiliğinin hala ortadan kaldırılmamış olması sorununu sadece hukuki düzenlemelerin yetersizliği veya bu düzenlemelerin iyi uygulanamaması ile açıklanamaz. Ülkemizdeki devasa büyüklükteki kayıtdışı sektörün varlığı ve kayıtlı sektörü içine çekmeye çalışması, işverenlerin yasaları eğip-bükme konusundaki maharetleri ve ailelerin ekonomik yoksullukları gibi sebepler hukuksal düzenlemelerin kısa sürede sonuç vermesini engellemektedir (Çelik, 2005:38)

Ancak bütün bu yasal mevzuatın, çocuk işçiliğiyle mücadelede yeterli olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü, çalışan çocuklara ilişkin yasal mevzuat ın, çocuk haklarının ortaya koyduğu çocuklara ait medeni, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel haklarını karşılıklı olarak pekiştiren bütünsel unsurları içinde barındırdığı söylenemez. Yasal mevzuatın çok dağınık olması hem çocuk işçiliği konusundaki yasal boşlukların ortaya çıkmasına neden olmakta hem de kapsamlı ve caydırıcı sosyal politikaların oluşturulmasını engelleyebilmektedir. Mevcut yasa, yönetmelik ve tüzüklerin daha çok sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocuklara yönelik olması; tarım sektöründe, ev içi işlerde, aile işletmelerinde ve sokaklarda çalışan çocuklara yönelik koruma hizmetlerini güçleştirdiğini söyleyebiliriz (Acar, 2002:32-33). Altuntaş, çocukların korunması ve çalışma koşullarının, iyileştirilmesiyle ilgili uluslararası sözleşmeler in ve yasal mevzuatın; çocukların çalıştırılması ön kabulünü ve çocuk emeğinin ucuz işgücü olarak kullanımı varsaymaktadır. Üstelik bütün yasal düzenlemeler çalışma ilişkileri içerisinde yer alan çocukları hedeflemektedir. Bu sebeple sokakta çalışan çocuklara

yönelik herhangi bir düzenleme ve kurumsallaşma söz konusu değildir (Altuntaş, 2003:107-108).

1.7. ÇOCUKLARIN SOKAKTA ÇALIŞMALARINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1.7.1. Göç

Ülkemizde kentte yaşayan nüfusun oranı son on yılda önemli bir oranda artış göstermiştir. 1990 yılında kentleşme oran % 59 iken, 2000 yılında bu oran % 64,9'a kadar yükselmiştir. (Tablo 5) 1990–2000 döneminde şehirlerde bulunan nüfusun yıllık artış hızı binde 26,8; köylerde bulunan nüfusun yıllık artış hızı ise binde 4,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 5- Türkiye’de Şehir ve Köy Nüfusu

	TOPLAM	ŞEHİR(1)		KÖY(2)	
YIL	NÜFUS	NÜFUSU	%	NÜFUSU	%
1990	56.473.035	33.656.275	59,6	22.816.760	40.4
2000	67.803.927	44.006.274	64,9	23.797.653	35.1

Kaynak: ÇSGB: Çalışan Çocuklar Bölümü, 2004

(1)Şehir: İl ve ilçe merkezleri

(2)Köy: İl ve ilçe merkezlerinin dışında kalan yerler.

Göç olgusu, göç edenlerin anlam dünyasında dönüşüme sebep olmasının yanında sosyal ve ekonomik faaliyetlerin de yeniden organize edilmesine yol açmaktadır. Böylece, kırsal alanlardan kentlere yoğun bir göçün devam etmesi herhangi bir beceriye sahip olmayan ücretsiz aile işçisi konumundaki kırsal kesimdeki kişilerin kentlerde işgücü piyasasına hiç girememesine, işsiz kalmasına veya marjinal işlerde çalışmasına sebep olmaktadır. Göç sonucunda meydana gelen yeni durum, kentsel alanlarda kayıtdışılığın artmasına yol açmaktadır. Ayrıca, bölgelerarası göçün yanında, aynı bölge içindeki kırsal yerlerden kentlere doğru da bir göç yaşanmaktadır. Kentsel alanlara doğru gerçekleşen hızlı göç, kentlerdeki nüfus yoğunluğunu artırmakta ve bununla bağlantılı olarak da; sağlık, eğitim ve konut gibi sosyal hizmet olanaklarını zayıflatmakta ve istihdam alanındaki baskıları daha da arttırmaktadır. Kent merkezlerine yerleşen aileler, mevcut sosyal yapıların dışında kalan ve kendileri

de kente henüz yeni gelen düzensiz topluluklarla bir araya gelerek toplumun en hassas kesimini oluşturmaktadırlar. Vasıfsız emeğe dayalı enformel sektör dışında iş bulmanın güçlüğü, bu ailelerin gelir düzeylerinin hayli düşük olması, onların genel olarak yoksulluk sınırının altında kalmalarına yol açmaktadır. Böyle bir ortamda, çocukların aile gelirine yapacakları katkının önemi artmaktadır. Sonuçta çocuklar, uzun dönemli bir yatırım alanı olarak değil, kısa dönemde ailenin ekonomik sıkıntıları için gününbirlik çözüm yolu üreten, babanın ve annenin (geleneksel değerleri zorlayarak ve isteme yerek) iş bulamadığı durumlarda, gelinen kente tutunmak için bir gelir kaynağı olarak görülmektedirler (ÇSGB: Çalışan Çocuklar Bölümü, 2004:8).

Çocuk işçiliği veya çocuğun çalışma hayatına katılması konusunu inceleyen çok sayıda çalışmanın, çocuk işçiliği ile göç olgusu arasındaki ilişkiye dikkat çektikleri görülmektedir. Diyarbakır özelinde yapılacak bir çalışmanın da, bu konuya büyük bir önem atfedeceği bir gerçektir. Çünkü göç olgusu Diyarbakır'daki çocuk işçiliğinin ve çocukların sokakta çalışmasının önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Özellikle 1984-1999 tarihleri arasında yaşanan çatışma ortamında nüfus hareketlerinden en çok etkilenen kentlerin başında Diyarbakır kentinin geldiğini söylemek mümkündür.

Göç, zaman ve mekân gibi iki boyutu içermektedir. Bu nedenle yapılacak tanımlar bu iki boyutla ilgili olmalıdır. Bir hareketin göç sayılabilmesi için, politik ya da yönetsel sınırlar içerisinde olması, var olan yerleşim yerinde bir değişikliğe yol açması gerekir. Ancak, coğrafi anlamda her türlü yer de göçtür. Göç olarak tanımlanamaz. Bu sebeple geçici yer değiştirme ile kalıcı yaşam mekânının değişimi ayırt edilmelidir. Bir anlamda, göç kalıcı bir yer değişimi anlamına gelmektedir (Ersoy vd, 2002:25).

Göç olgusunun birçok çeşidi vardır. Araştırma evrenimizde gerçekleşen göç daha çok kırdan-kente doğru olan göçtür. Ancak, göçle ilgili yapılan sınıflamalarda bizi ilgilendiren göç türlerinden biri de istek dışı veya zorunlu göçtür. Kırdan-kente göç; kırsal alanlarda tarım ve ziraat işlerini gerçekleştiren insanların, ekonomisi tarıma dayanmayan kent alanlarına göçü olarak tarif edilir. Zorunlu veya istek dışı göç ise; insanların bir bölgeden diğerine ya da bir ülkeden diğerine göç etmeye zorlanmaları olarak tanımlanabilir. Bu mekanlarda yaşayan insanların mevcut mekanlarda kalmaya devam etmekte ısrarlı olmaları yaşamlarının tehlike altına girmesine sebebiyet verebilir (Ersoy vd, 2002:26–28). Yani göç hareketlerinde, kişi veya hane olarak tüm hanehalkının şahsi eşyalarını birlikte götürdüğü durumlarda göçün gönüllü olması söz konusudur. Ancak zorunlu olarak yapılan yer değiştirmelerde kişinin tekrar ayrılmak

zorunda kaldığı haneye/yerleşim yerine dönüşü, en azından bir süre için dahi olsa mümkün olmamaktadır. Böylece birinci kategorideki göç ekonomik (iş arama, kazancın yetmemesi, iş olanağının olmaması, birikim yapmak, daha iyi bir yaşam seviyesine sahip olma), bireysel (evlilik, eğitim, iş değişikliği/tayin, emeklilik) ve ailevi (ebeveyne veya eşinin yanına gitmek, ebeveyne veya eşinin iş değişikliği/tayini, ebeveyn veya eşinin iş araması, ebeveynin göç etmesi) gibi nedenlerle gerçekleşirken ikinci kategorideki göçler de, güvenlik nedeni (mal ve can güvenliğine ilişkin kaygı, yerleşim yerinin boşaltılması talebi, terör örgütüne katılma baskısı, korucu olunması yönündeki talep, denetimli gıda geçişi, can ve mal güvenliğinin sağlanmasında ortaya çıkabilecek sorunlar ve yayla yasağı) olarak meydana gelmektedir (HÜNEE, 2006:5-22).

Ülkemizde 1950’li yıllardan beri iç göçün neden olduğu ekonomik, sosyal, kültürel sorunlar sürekli sosyolojinin önemli ilgi konusunu oluşturmıştır. Ancak, son yıllarda yaşanan zorunlu göç veya “ülke içinde yerinden edilme” olarak tanımlanan bu olgu daha önce yaşadığımız gönüllü ekonomik göçe benzer özellikler göstermesine karşın, nedenleri ve sonuçları bakımından çok farklı toplumsal bir görünüm ortaya koymuştur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde güvenlik gerekçesiyle gerçekleşirken/gerçekleşen zorunlu göç yarattığı sorunlar açısından daha önceki göçten farklılaşmaktadır. Çünkü, bu dönemde yaşanan terör ve güvenlik olayları yüzünden, TBMM raporunda da* belirtildiği gibi, sadece mezra, köy, ilçe ve illerde meydana gelen göçten bahsedilmiyor. Özellikle 1990’lı yıllarda bazı il merkezleri (Şırnak) ve ilçelerde (Lice, Kulp, Cizre) güvenlik güçlerinin operasyonları ve yaşanan bazı çatışmalar yüzünden yoğun düzeyde bir zorunlu göç olgusu yaşanmıştır. Burada ortaya çıkan bu sosyal problem BM’nin Ülke İçinde çıkan bu sosyal problem BM’nin Ülke İçinde Yerinden Edilmeye İlişkin Yol Gösterici İlkeleri ile örtüşmektedir. BM tarafından yapılan tanımlamaya göre: *“Zorla ya da mecbur kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi veya bu tip kişilerden oluşan gruplar ”* ülke içinde yerinden edilmiş kişiler olarak kabul edilmektedir. Bu tanımlama, ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde gerçekleşen göçün de zorunlu yer

* Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu

değiştirmeler kapsamında ele alınmasını gerektirmektedir (Aker vd. 2005:2-6). HÜNEE'nin TGYONA' çerçevesinde yaptığı çalışma; silahlı çatışmalar, şiddet, terör ve terörle mücadele nedeniyle yerinden olmuş nüfusu “*güvenlik nedeniyle göç etmiş kişiler ya da güvenlik nedeniyle yerinden olmuş kişiler*” olarak tanımlamaktadır (HÜNEE, 2006:5-24). Norveç Mülteciler Konseyi'nin yaptığı bir çalışmada , 2004 yılı sonunda tüm dünyadaki mültecilerin % 48'ini çocukların oluştuğu tespit edilmiştir. Aynı yıl içinde silahlı çatışmalar veya insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle kendi ülkelerinde yerinden edilmiş insan sayısının yaklaşık olarak 25 milyon olduğu tahmin edilmektedir (UNICEF, 2006b:38). Bu veriler de göstermektedir ki, ülkemiz gibi dünyada başka bir çok ülkede de yaşanan silahlı çatışmalar, terör ve güvenlik olayları nedeniyle insanlar yerinden edilmektedir. Yerinden edilen nüfus içerisinde , özellikle çocuklar geldikleri yerdeki şiddet ve belirsizlik ortamı, ailelerinden kopma, evlerini yitirme, eğitim ve sağlık imkanlarından faydalanamama gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalabilirler (UNICEF, 2006b:39).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde , 1984'ten sonra artan şiddet, yoğun iç göçün yaşanmasına sebep olmuştur. Ülkemizde ve söz konusu bölgelerde yaşanan 1950–1984 yılları arasındaki iç göç dalgası daha çok ekonomik kaynaklıdır. Ancak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1984 sonrası yaşanan göç, daha çok siyasal ve toplumsal nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu göçün dikkat çeken özelliği ani, kitlesel ve zorunlu olmasıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan ve resmi makamlarca 378.000* kişi, sivil toplum kuruluşlarınca** 1.5-3 milyona yakın insanın, devletin “düşük yoğunluklu savaşı” önleme politikaları bağlamında, 1994-1996 dönemimde gerçekteşen “köy boşaltma” uygulamalarıyla yeni bir aşamaya girmiştir. Bu zorunlu göçün temelinde terör örgütünün kırsal alandaki lojistik ve barınma kaynaklarını kurutmak ve koruculuk sistemini kabul ettirmek gibi amaçlar yatmaktadır. Zorunlu iç göç, bölge ve Türkiye ölçeğindeki sorunları beraberinde getirmiştir. Böylece, bölge ve ülke düzeyinde kentlerde nüfus göstergeleri önemli ölçüde değişmiştir. Bölgede nüfusu 100 binin üzerinde olan Diyarbakır, Batman, şanlıurfa, Gaziantep ve Mardin kentlerinin nüfusları on yıl içerisinde iki veya üç kat artmıştır. Bölgede köyden-kente göçe ek olarak küçük kentlerden de, Diyarbakır, Gaziantep ve Mardin gibi büyük

* OHAL Bölge Valiliğinin 1992-1994 yılları arasında boşalan/boşaltılan yerleşim birimlerimden göç eden nüfus sayısı (AAKB, 1998: 67).

** GÖÇ-DER

kentlere göçler yoğunlaşmıştır. Göçün ani, kitlesel olması ve devletin gerekli önlemleri almaması ve göç edilen kentlerin gelen göç sonucunda kentlerde büyük ölçekte sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sorunlar; kentin göç edenleri özümseyememesi, kentlerde hızlı köyleşme ve gettolaşma, kentte alt -üst yapı problemlerini (sağlık, eğitim, konut) meydana getirmiştir. Zorunlu, ani veya ekonomik kaynaklı göç en çok çocuk ve kadınları etkilemiştir. Hatta, bu konuda yapılan bazı araştırmalarda kadın ve çocukların yaşadıkları çok boyutlu bu mağduriyet, “*mağduriyetin mağduriyeti*” olarak adlandırılmıştır. Zorunlu iç göç hareketine katılan kadın ve çocukların yerleştikleri yeni yerleşim yerlerinin son derece sağlıksız ve insani nitelikler sergilemekten uzak olduğu görülmüştür. Köyde tarımsal faaliyetlerle uğraşan kadın, kentte hiçbir işle uğraşmadığından daha çok yoksullaşmıştır. Çocuklar da, bu yoksullukla mücadele sürecinde, tehlikeli ve riskli alanlarda çalışmak zorunda kalmışlardır (Üstel vd, 2004:3-7).

Kırsal kesimlerden ve küçük kasabalardan büyük kentlere gerçekleşen hızlı göç, çocuk işçiliğine etki eden etkenlerin başında gelmektedir. Kırsal alanlardan, kentsel alanlara göç eden aile fertlerinin, genelde yeterli eğitim düzeyine sahip olmamaları diğer bir değişle vasıfsız iş gücü konumunda olmaları çocukları ailelerin geçimine katkı sağlamak zorunda bırakmıştır.

Çocukların yeni geldikleri kentteki çalışma yaşamına katılmalarının aşağıdaki gibi bir süreç izlediği söylenebilir. Çocuk, toplumsal rolü gereği, işgücünün asli unsuru değildir. Genellikle kadın ve çocuk, işgücüne katılmada hanehalkının yedek işgücü potansiyelini oluşturur. Ancak, çocuklar hanehalkının ekonomik olarak güç duruma düştüğü kriz dönemlerinde işgücü piyasasının aktörleri olabilmektedirler. Kadın ve çocukların sahip oldukları-özellikle kırsal alanlardan göçle gelen aile mensupları - nitelik açısından iş piyasasının şartlarına uygun değildirler. Bu sebeple, onlar nitelsiz ve düşük ücretli işlerde veya ücretsiz olarak hanehalkına ait iş yerlerinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu sebeple, çocuk işgücünün kaynağı kentlerdeki gecekondu olgusundan ziyade, iç göç olgusudur. Türkiye’de iç göç, hanehalkının ekonomik kriz yaşamasına neden olan en temel olguların başında gelir. 1999 yılında SH ÇEK, TÜİK ve UNICEF tarafından altı büyük ilde gerçekleştirilen “*Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Katılımcı Eylem Araştırması*”nda, sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğunun kente yeni göç etmiş ailelerin çocukları oldukları gözlenmiştir. Ülkemizde, kırdan-kente doğru gerçekleşen iç göçlerin %76.2’si, işgücü amaçlı ve iş

aramak gerekçesiyle gerçekleşmektedir. Göç sonrası, ikamet sürecini tamamlayan ailelerde iş arama süreci başlamaktadır. Aile bireylerinden ilk önce baba iş aramaya başlamakta, babanın iş bulmaması veya düşük ücretli bir kazanç getiren bir iş bulması, annenin iş arama sürecine başlamasına sebep olmaktadır. Babanın iş bulamaması veya bulduğu işin aile geçimi için yetersiz olması aile için birçok riski de beraberinde getirmektedir. Bu riskler; aile içi şiddet, babanın alkol/madde kullanmaya yönelmesi ve bulduğu düşük ücretli işleri de kaybetmesi ve sürekli işsiz hale gelmesine, ailenin parçalanması, kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmeleri ya da kızların fuhuş sektörüne itilmesi şeklinde belirtilebilir. Annenin iş bulmaması ya da bulduğu işin ailenin geçimini karşılayamayacak düzeyde olması durumunda, çocuğun işgücü sürecine katılması kaçınılmaz olmaktadır. Çocuğun çalışması, örgün eğitimden kopmasına ve sokağa yönelmesine neden olabilmektedir. Geleneksel ailelerde kadının çalışmasına izin verilmesini hoş karşılamayan rol kalıpları , çocukların iş arama sürecine katılımını daha da hızlandırmaktadır. Ailenin bireyleri göç sürecinde kentin iş niteliklerini karşılayan eğitim, meslek gibi donanımlara sahip değilse, çocuk daha ilk anda kendini çalışma hayatı içerisinde bulmaktadır. 1999 Çocuk İşgücü Araştırmasının çocukların göç öncesi-sonrası çalışma durumuna bakıldığında , göç sonrası çalışmayan çocukların oranının % 2.4, göç öncesi ve sonrası çalışan çocuk oranı % 17.7, göç öncesi çalışmayıp göç sonrası çalışmaya başlayanların oranı % 79.9 olduğu görülmektedir. Göç sonrası çalışmaya başlayan çocukların oranı % 30.4'ü, göç anında 5 yaşından küçüktür, yani çalışma yaşında değildir. Bu grup bile hesaba katılmasa da göç eden çalışan çocukların % 49.5'i göç sonrası çalışma yaşamına katılmıştır. Bu veriler, göç olgusunun çocuğun erken yaşta çocuk işgücüne katılmasının üzerindeki etkisini gösterecek niteliktedir (Karaduman vd. 2002:415–424).

Erder, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yaşanan sorunun siyasal ve ideolojik nedenlerle soğuk kanlı bir şekilde tartışılmadığını belirtmiştir. Ona göre bu sebeple de sorun daha çok ideolojik ve siyasal çevrelerde güdeme gelebilmektedir. Bu arada, yaşanan gerilimlerin çoğu zaman doğrudan aktörleri olmayanların (göç mağduru) da sorunlarını bölgede gündem dışında kalmasına sebep olmaktadır. Örneğin; bölgedeki köy ve mezralardan ya terör korkusu ya da köy boşaltmalar gibi nedenlerle yaşanan son kitlesel göç mağdurlarının sadece bölge illerinde değil ülkemizin diğer bölgelerinin kentlerinde de sorunlar yaşadıkları veya sorunlara neden oldukları görülmektedir. Bölgeden göçün geçmişi çok eskiye dayanır. Bu yeni göç dalgasının önemi ve farklılığı

ilk bakışta algılanmamaktadır. Yeni göç dalgası, yaşanan eski göçten farklılıklar göstermektedir. Eski göç dalgası tedrici ve gönüllü; son göç dalgası ise ani, kitlesel ve zorunlu olması nedeniyle travmatik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bugüne kadar yaşanan köylü göçlerinde, köylü kendi sorunlarını kendilerinin ve oluşturdukları ilişkiler ağıyla çözümleyebilmiştir. Tedrici göç, modern kentsel kurumlar yerine; gecekondulaşma, akrabalık-hemşerilik ilişkileri gibi geleneksel dayanışma ilişkilerinin yardımı ve köyün kolay ulaşılabilir olması ve geçimlik üretimi (bulgur, tarhana gönderen aileden birinin köyde kalıyor olması) nedeniyle de, bağımlı nüfus için bir depo görevi görmüştür. Bu sayede, kentteki ekonomik daralmalarda bile bağımlı nüfus için açlık tehdidini soğurmayı sağlayabilmiştir. Böyle bir yapıda köy, devletin modern kentsel kurumları olan sosyal hizmet ve sosyal güvenlik kurumlarının yükünü geçimlik üretim tarzıyla azaltan bir nitelik kazanabilmekteydi. Ancak, Ülkemizin Doğu ve Güneydoğusunda yaşanan son zorunlu göç olayı, özellikle Diyarbakır gibi bölgenin merkezi kentlerinde hiç göç etmeyecek kadar yoksul kırsal kesimdeki nüfusu veya köyde yaşamayı sürdüren çok sayıda çocuk ve yaşlıyı da bu kervana katmıştır. Gönüllü ve tedrici olmayan ani göç dalgası köyle olan bağları radikal bir biçimde kaldırması da beraberinde bazı problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu sorunun en bariz örneğini, Diyarbakır'ın sokaklarında yoğun bir şekilde çocuk halleriyle ailenin geçimini kazanma mücadelesine katılan sokakta çalışan çocuklar sorunu ile kendini göstermektedir. Önceden göç edenler de yeni göç dalgasından etkilenmektedir. Sonuç olarak, bu yeni göç dalgası kentte yoksulluğu yerleşikleştirmeyi ve bu durumda beraberinde siyasallaşmayı hızlandırmaktadır (Erder, 1998:24-26).

1.7. 2.Yoksulluk

Çocuk işçiliğinin veya çocukların küçük yaşlarda işgücü piyasasına katılmalarının önde gelen nedeni, çocukların gelir düzeyi düşük ailelere mensup olmaları ile ilişkilidir. Böylece, çocuk işçiliğinin temelinde ailelerin yaşadıkları ekonomik yetersizlik ve yoksunluk gibi faktörler bulunmaktadır. Çocukların ve ailelerinin yaşadıkları bu durumun olgusal ifadesinin adı yoksulluktur.

Birleşmiş Milletler'e göre yoksulluk *“yeterli bir yaşam standardına ulaşma ve diğer sivil, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal haklardan yararlanma açısından gerekli kaynaklardan, yapabilirliklerden, seçeneklerden, güvenlikten ve güçten sürekli*

ya da kronik olarak yoksun oluşla belirlenen bir insanlık durumu ” (UNICEF, 2004c:16) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, yoksulluğu sadece mal ve hizmetlerden yararlanma ile sınırlandırmamaktadır. Burada, insan haklarına ait diğer yaşamsal öğelerden olan dinlenme, eğlenme, şiddet ve çatışmalardan korunma gibi insan potansiyellerini gerçekleştirecek olgusal durumlara da gönderme yapılmaktadır. Aynı şekilde burada çocuk yoksulluğu düşük aile geliri ya da düşük tüketim düzeyine sahip olmakla sınırlandırılan geleneksel kavramsallaştırmaların ötesinde çocukların zihinsel, fiziksel, duygusal ve manevi gelişimleri üzerinde olumsuz etkide bulunan ortamsal özellikleri nitelemektedir (UNICEF, 2004c:16).

UNICEF tarafından yapılan yukarıdaki tanım çocuk yoksulluğu kavramının sadece ekonomik açıdan yetersiz gelire sahip olan ailelerde yaşamak biçimi ile açıklanamayacağını göstermektedir. Çünkü kavramsallaştırma aynı zamanda, çocukların gelişimlerini olumsuz etkileyeceği koşullarda yaşamalarını da niteler. Burada dikkat çeken husus, sadece olumsuz ekonomik koşullar değil, aynı zamanda gerçek anlamda yaşanmayan bir çocukluk sorunu da söz konusudur. Örneğin yoksulluk, çocuk için sadece açlık değil hastalık ve ölümlerinin temel nedenidir. Bir milyardan fazla çocuk-ki bunların yarsından fazlası gelişmekte olan ülkelerde yaşayan çocuklardır - sahip olmaları gereken ve sağlıklı bir biçimde büyüyüp gelişmeleri için gerekli olan temel mal ve hizmetlerin en az birinden ya yoksundurlar ya da buna yeterince ulaşamamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların 1/3’ü yeterli barınma ortamına sahip olmama, 1/5’i temiz içme suyu bulamama, 1/7’si de sahip olması gereken temel sağlık hizmetlerine tam olarak ulaşamama problemi yaşamaktadır. Beş yaşından küçük çocukların % 16’sı yeterince beslenememektedir. Ayrıca çocukların % 13’ünün hiç okula gitmedikleri rapor edilmiştir (UNICEF, 2004c:9–10).

Yoksulluk olgusu, çocuklar açısından çeşitli görünümelerde ve boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk, çocukları yaşama, büyüme ve gelişme için ihtiyaç duydukları imkânlardan yoksun bırakarak, çocukların çocukluk dönemini her yönden tam anlamıyla yaşanmasını tehdit eden bir olguya dönüşebilmektedir. Yoksulluk problemi; sosyal, ekonomik ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri pekiştirerek ya da arttırarak çocukların fırsatlardan faydalanmalarını, ailelerin ve toplumun çocuklar için koruyucu ortamlar oluşturmalarını engelleyerek, çocukları sömürü, ihmal, istismar, şiddet, ayrımcılık ve dışlanma gibi olumsuzluklara karşı savunmasız bırakmaktadır. Çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk, yetişkinlik döneminde yaşanacak yoksulluğun nedeni

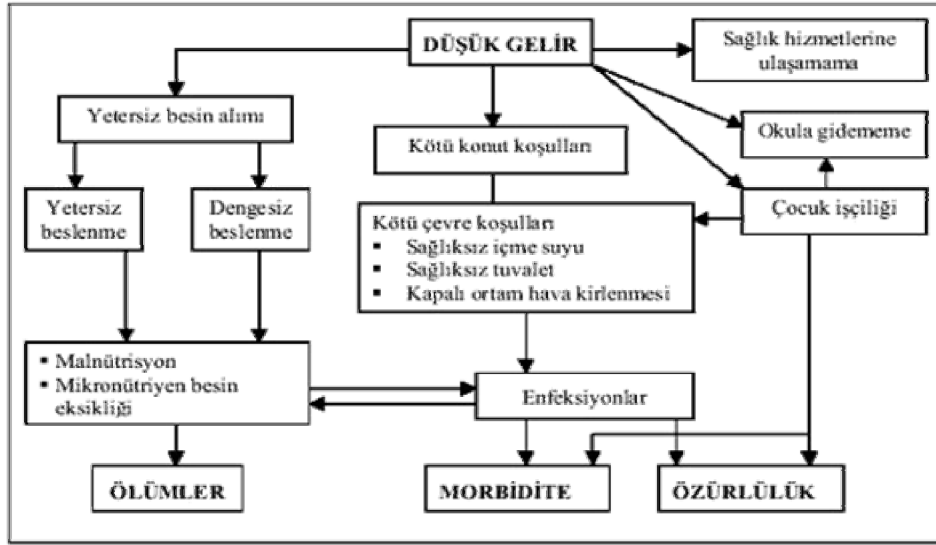
veya habercisidir. Çünkü, yoksulluk içerisinde büyüyen bir çocuk, genellikle yetişkinlik döneminde de yoksulluk içerisinde yaşar ve bu kuşaklararası döngü bu şekilde devam eder. Yoksulluğu önlemenin, yolu kuşaklararasıda yaşanan bu döngünün çocukluk döneminde kırılmasıyla mümkün olabilir. Yoksulluk, çocukların temel mal ve hizmetlere kavuşmasını engeller. Yani çocuk yoksulluğunun azaltılması, çocukların yaşama, normal büyüme ve gelişme açısından gerekli olan mal ve hizmetlere ulaşma hakkının gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Çocuk yoksulluğunun azaltılması dezavantajlı çocukların topluma kazandırılmaları ve topluma katılma fırsatlarının artırılması anlamına gelir. Çocukların yaşama, gelişme ve eğitim hakkının yaşama geçirilmeden, temiz içme suyu, yeterli beslenme gibi temel hizmetler sağlanmadan, fırsat eşitliğinden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Ne var ki, biraz önce adı geçen haklar ve hizmetler sağlansa da, fırsat eşitsizlikleri devam ettiği müddetçe , çocukların görece yoksunlukları devam edecektir. Bu çerçevede koruyucu hizmetler oluşturulmadıkça sömürülme riski de dahil birçok olumsuzluk yine de devam edecektir (UNICEF, 2004c:15–16).

UNICEF’e göre, çocuk yoksulluğu, genel anlamdaki yoksulluktan özel boyutları gereği ayrılmaktadır. Bu ayrışma, yoksulluğun en fazla çocukları etkilemesinden kaynaklanır. Yoksulluğun, yaşama mümkün olan iyi başlangıcın yapılması gereken , doğumdan sonraki en kritik dönem olan ilk/erken çocuklukta ortaya çıktığını ve bu evredeki yaşanan olumsuzlukların yaşam boyu etkisi nedeniyle çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal gelişim süreci için de bir engeller dizisi ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu 2005’te çocuk yoksulluğunu/yoksulluk içindeki çocukları; “ *yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun bir biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam olarak geliştirememekte ve topluma ve eşit üyeler olarak katılmamaktadır.*” (UNICEF, 2004c:18) şeklinde tanımlanmaktadır.

Çocukların maddi yoksunluklar içerisinde bulunan ailelerden gelmeleri, onların sömürü ve istismara açık hale gelmelerine yol açabilir. İstismar ve sömürünün ortaya çıkardığı en açık olgulardan biri çocuk işçiliğidir. Maddi yoksunluk, güç şartlardaki çocukların; okulda ve dinlenmede geçirmeleri gereken zamanlarını tehlikeli çocuk işçiliği biçimlerine zorlamaktadır. Günümüzde 180 milyon çocuğun, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri (worst forms of child labour) olarak tanımlanan iş

alanlarında çalıştıkları tahmin edilmektedir (UNICEF, 2004c:26). Bazı araştırmacılar çocukların gelirleri olmadığı için “yoksul” sayılmamaları gerektiğini belirtse de “çocuk yoksulluğu” (child poverty), günümüzdeki en can yakıcı problemlerinden biridir. Şüphesiz ailenin yoksul ve işsiz olmasının yaratacağı olumsuz sonuçlar çocuğa da yansiyacaktır. Yani ailenin yoksul olması, daima çocuk yoksulluğunun nedeni olarak kabul edilebilir (Hatun vd. 2003:251). UNICEF tarafından yayınlanan “Dünya Çocuklarının Durumu 2001” raporunda, yoksulluğun baş gösterdiği ailelerdeki süreçten en çok etkilenen kesimin çocuklar olduğu belirtilmektedir. Çünkü yaşama, gelişme ve büyüme hakları en çok riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleridir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan her 10 çocuktan biri yoksulluk içerisinde ve bu yüzden çocukların sahip olması gereken hakları bir biçimde ihlal edilmektedir. Böylece yoksulluk arttıkça evde paylaşılan besinler azalır ve bu durum en çok çocuk ve anneleri çaresiz bırakır. Yoksulluk, çocukların hem bedenlerini hem de zihinlerini tahrip ederek, sonuçta bir “kısır döngü” şeklinde kuşaklararası devam eden bir probleme dönüşmektedir. Bu nedenle yoksulluğun önlenmesine çocukluk çağında başlamak bu talihsiz döngüyü kırmanın başlıca yoludur (UNICEF, 2001’den aktaran Hatun vd. 2003:251).

UNICEF, çocuk yoksulluğunun göstergeleri olarak; bebek ve çocuk ölümleri oranı, beş yaş altındaki düşük ağırlıklı veya kısa boylu çocuk oranını, temiz içme suyuna ulaşma oranını, yeterli temizlik ve sağlık bakımını, tam aşıları çocuk oranını, ilköğretime başlama oranını esas olarak kabul etmektedir. Ancak bu nicel değişkenler yoksulluğun tek başına göstergeleri olarak kabul etmek her zaman doğru bir yaklaşım olmayabilir. Örneğin tek başına yoksulluğun göstergesi olarak, gelir düzeyinin alınması yoksulluğun ayrımcılık, toplumsal dışlanma ve saygınlığın yitimi gibi yönlerini göz ardı edilmesine yol açar. Çünkü yoksulluk çok boyutlu bir olgu olarak, çocukların biyolojik, psikolojik ve zihinsel potansiyellerini gerçekleştirmeleri üzerinde olumsuz etkilere sahiptir (Hatun vd, 2003:252). Aşağıdaki şekilde, ailenin düşük gelire sahip olması sonucu oluşan çocuk yoksulluğunun, çocuğun sağlığı üzerindeki etkisi görülmektedir.

Şekil 1. Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine etkileri.

Kaynak: Hatun vd, 2003:253

Yoksulluğun çocuklar açısından görülen en belirgin etkisi, beslenme yetersizliğidir. Yoksulluk; ailenin evine giren besinlerin yetersizliğine, ev içi stres ve annenin yorgunluğu nedeniyle erken süttten kesilmesine, annenin yetersiz beslenmesine, bebeklerin düşük doğum ağırlıklı olmasına, sağlıksız fiziksel ortama yol açmaktadır. Ayrıca, yoksullukla ilintili olan annenin eğitimsizliği de, çocuk için yetersiz beslenme anlamına gelmektedir. Yoksulluk çocuk açısından boy kısalığı ile gelişme gecikmesine yol açan beslenme yetersizliğinin göstergelerinden biri olarak da ortaya çıkabilmektedir. Ailenin yoksulluk düzeyi ile ilintili olan beslenme yetersizliği, çocuğu enfeksiyon hastalıklarına karşı korumasız bırakmakta ve enfeksiyon hastalıkları nedeniyle de beslenme sorunları yaratmaktadır (Hatun vd, 2003:253). Ailenin gelir düzeyinin düşük olması, çocuğun erken yaşlarda çalışmaya başlamasına neden olmakta, bu durum da çocuğun düzenli olarak okula gitmesini engellemektedir. Sonuç olarak çocuğun gelişimi olumsuz olarak etkilenmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde genel anlamda yoksulluk ve bununla mücadele etme stratejileri son dönemlerde büyük ilgi gören konuların başında gelir. Ancak, çocukların yaşadığı yoksulluk problemi bu süreçte daha az ilgi çekmektedir. Oysa çocuk yoksulluğu olgusu, sonuçları uzun dönemde daha iç karartıcı olmakta ve çocukların yaşamlarını tehdit edici bir durum göstermektedir. Günümüzde, bu sebeple, dünyanın en

az gelişmiş coğrafi bölgesi olan Sahra Güneyi Afrika’da 5 yaş altı çocuk ölüm hızı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinin 30 katından fazladır. HIV/AIDS ve yoksulluk, silahlı çatışmalarla birlikte insanların ortalama yaşam süresini kısaltmaktadır. 2003 yılında Sahra Güneyi Afrika’sında dünyaya gelen bir çocuğun beklenebilen yaşam süresi 46 yıldır. Buna karşın varlıklı ülkelerde bu yaşam süresi 78 yıldır. Yaygın bir biçimde Güney Asya’da görülen malnütrisyon (sağlıksız ve yetersiz beslenme ya da aynı besin maddesinin vücut dengesini bozacak şekilde yetersiz veya fazla alınması durumunda ortaya çıkan tablo), gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyi en düşük kesimlerindeki ailelerin çocukları nda görülen bazı gelişimsel sorunların nedenidir. Malnütrisyon, enfeksiyonlara yatkınlığı artırır. Aynı şekilde enfeksiyonlarda da özellikle beslenme durumu sınırda olan çocuklarda, malnütrisyon gelişmesi daha kolaylaşmaktadır. Malnütrisyonu olan çocuklarda enfeksiyon hastalıklarının daha ağır geçmesi ve uzun sürmesine, ölüm ve özürlülükle sonuçlanmasının nedeni olan bazı rahatsızlıklara yol açtığı söylenebilir. Bu süreçte, hastalık sonrası ölüm oranı da artmaktadır. Böylece, çocuğun hem fiziksel hem de beynin gelişimi olumsuz etkilenecek ilerde kendi potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmeleri engellenmektedir (Stiglitz, 2004:96).

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğunun arka planında; yıllık harcamalarının yarısının silahlanmaya ve askeri etkinliklere harcanması ile borç ödemelerine ayrılmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Her yıl gelişmekte olan ülkelerin askeri harcamaya aktardıkları para ve borç-faiz ödemelerine ayırdıkları para, gerek insanların gerekse de çocukların on yıllık temiz su ihtiyaçlarını, sağlık hizmetlerini ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir. Gelecek dönemlere ilişkin çalışmalarda, önümüzdeki yıllarda 150 milyon çocuğun yetersiz beslenme ve yetersiz sağlık koşullarından dolayı hayatını yitireceği belirtilmektedir. Bu sorunun çözümü için gereken yıllık 2,5 milyar dolarlık para, yoksul dünyanın silahlanma harcamalarının % 1’i civarındadır (Akarslan, 1998:11–12).

Ailelerin ekonomik yetersizlikler içerisinde olması çocuğun çalışmasını tetiklemektedir. İstanbul’da oto, tekstil, ayakkabı ve mobilya imalatı gibi iş kollarında çalışan 150 çocukla yapılan bir çalışmada, çocukların çalışma sebeplerine ilişkin olarak şu sonuçlar elde edilmiştir. Çocukların % 56.7’si maddi nedenlerden (aile bütçesine katkıda bulunmak, ailenin borçları var, hayat şartları zor, para lazım), % 18.7’si çalışmak istediği için, % 18.7 meslek sahibi olmak, % 6’sı da okula devam etmediği

için çalışmaya için bütün bu sebepleri başlama nedeni olarak belirtmişlerdir (Dikmen, 2000:470). Bu bulgulardan da anlaşılacağı gibi, çocukların çalışma nedeni ekonomik yetersizliklerdir. Ekonomik yetersizlik doğrudan aile yoksulluğunun sonucudur. Çocuk da bu aile yoksulluğunun mağduru olarak ortaya çıkmaktadır.

1.7.2.1 Türkiye’de Yoksulluğun Genel Görünümü ve Yoksulluk Göstergeleri

Yoksulluk kavramı, 1990’larda ulusal ve uluslararası kalkınma ve gelişme tartışmalarında temel bir eksen olmuştur. Bu tartışmalarda, birbiriyle ilişkili olan, yoksulluk tanımları, yoksulluğu ortaya çıkaran etmenler ve yoksullukla nasıl mücadele edilebileceği gibi konular yoğunluklu olarak ele alınmıştır. Akademik ve politik tartışmalarda genel kabul gören tanıma göre, yoksulluk iki boyutlu olarak ele alınmaktadır. Birincisi mutlak yoksulluk ve ikincisi ise göreceli yoksulluk. Mutlak yoksulluk; bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesi için gerekli olan asgari refah düzeyini yakalamaması durumudur. Bu tanım bireyin biyolojik olarak yaşamını devam ettirebilmesi için gereken kalori ve diğer besin bileşenlerinin sağlanmasına dayalı bir tanımlamadır. Aynı ve nakdi gelir açısından bu temel gereksinimleri karşılamakta yetersiz görülenler mutlak yoksulluk sınırı nın altında, yoksulluk yaşayanlar olarak kabul edilmektedir. Göreceli yoksulluk ise; kişinin toplumsal yanına vurgu yapmakta ve kendisini biyolojik olarak değil, toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli olan tüketim ve yaşam düzeyini saptamaya yarayan değerleri içermeye yöneliktir. Bu durumda, göreceli yoksulluk tanımına göre, belli bir toplumca kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında olanlar yoksul olarak görülmektedir. Mutlak ve göreceli yoksulluk genelde, parasal göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Uluslararası karşılaştırmalarda mutlak yoksulluk sınırı olarak genellikle, satın alma paritesiyle düzeltilmiş olarak, 1 ABD Doları’na eşit günlük harcama düzeyi olarak kabul edilmektedir. Göreceli yoksulluk değeri ise, ülke içindeki ortalama gelirin belli bir oranı altında (örneğin % 40, TÜİK yoksulluk çalışmalarında % 50’yi temel almaktadır) geliri olan bireylerin toplama oranının bulunmasıyla elde edilir. Böylece, göreceli yoksulluk daha çok toplumda gelir dağılımı ile ilişkilidir (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), 2006:85). Yoksulluğun salt gelir eksikliği veya ortalamadan sapan gelir miktarı olarak tanımlanmasının bazı sınırlamaları beraberinde getirdiği ve toplumsal oluşumun sunduğu hak ve olanaklara

ulaşma düzeyini belirleme açısından bazı yetersizlikler içerdiği gerekçesiyle bu kavramsallaştırmanın son yıllarda tartışma konusu yapıldığı görülmektedir. Konuya ilişkin olarak geliştirilen bu alternatif yaklaşımlar, bireylerin ihtiyaçlarını daha geniş bir çerçevede ele almaktadır. Bu yeni tanımlamalar; beslenme, barınma ve giyim gibi minimum ihtiyaçların yanında, güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, sağlık ve eğitim gibi hizmetlere; ulaşım, yönetime katılma, temel insan hak ve özgürlüklerinden faydalanma, sigortalı bir işte çalışma imk nlarına sahip olma gibi öğelere dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, örneğin, sivil, toplumsal, kültürel ve siyasal haklardan yararlanma olanağının bulunmamasının da toplumsal dışlanma anlamına geleceği ve bu nedenle yoksulluk tanımı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca, cinsiyet ayrımcılığı gibi olguların yoksulluk üzerinde önemli etkileri olabileceği sürekli vurgulanmaktadır. Cinsiyet ve azınlık temelinde grup ayrımcılığı gibi yaklaşımlar da yoksulluk üzerinde etkili olabilmektedir. BM Kalkınma Programı tarafından son dönemlerde ölçüt olarak kullanılan/önerilen endeks İnsani Yoksulluk Endeksi'dir. Bu endeks; 40 yaşından önce ölme riski taşıyanların, okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin, sağlıklı içme suyuna erişimi olmayanların, sağlık hizmetlerine erişmeyenlerin ve beş yaş altındaki çocukların orta ya da ciddi düzeyde ağırlıklı olanların oranlarından oluşmaktadır. Genelde gelişmiş ülkelerde yukarıda sayılan oranlara ek olarak, bir yıldan fazla işsiz olanların ve görelili yoksulluk sınırı altındakilerin oranlarını da katmaktadırlar. Bu endeksin diğer bir biçimi olan İnsani Gelişme Endeksi, yaşam beklentisi, erişkin okuryazarlık oranı, eğitim düzeyi ve kişi başına düşen GSY H (gayri safi yurtiçi hasıla) gibi yaşam standartlarını içermektedir. Bu açılımlar çerçevesinde, toplumsal yaşamdan dışlanma ve görülmeme durumu da yoksulluk olarak tanımlanabilir. Böylece, maddi olanaksızlıklar içerisinde olan birinin yanı sıra, kadın ya da azınlık grubundan olduğu için toplumsal yaşamda hakkıyla giremeyen/girilmesine izin verilmeyenler maddi olanaklara sahip olsalar da yoksul olarak sınıflandırılabilir. BM Kalkınma Programı sürdürülebilir kalkınma için yönetime katılmayı önemsemektedir ve bu yüzden yoksulluğu sürdürülebilir kalkınmadan sapma olarak ele almaktadır. BM, cinsiyet ayrımcılığını ele alan ve değerlendiren Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme  l s  ile Toplumsal Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi'ni geliştirmiştir (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), 2006:85–86). Günümüzde yoksulluğun küreselleştiği ve yoksullukla beraber aynı şekilde işsizliğin ve dışlamanın da küreselleştiği belirtilmektedir. Bu süreçte, en çok

etkilenen grubun başında kadın ve çocukların geldiği bir gerçektir. Yoksulluk ve işsizliğin çoğu kez sosyal yalıtılmışlık, marjinalizasyon ve şiddete başvurma sonucunu doğurduğu düşünülmektedir. Yoksulluk koşullarının; insanların sağlık, güvenlik, barış, emniyet ve refahı için ciddi tehditler oluşturduğu ve toplumsal huzursuzluk/istikrarsızlığın kaynaklar arasında yer aldığı belirtilmektedir. Aynı şekilde önu alınmayan açlık, kötü beslenme, gizli uyuşturucu kullanımı, terörizm, hoşgörüsüzlük (ırksal/etnik), dinsel ve başka türden nefret duygularına yol açan kışkırtmalar, sürekli ve kronik hastalıklar da emniyet ve refahı tehdit eden ciddi kaynaklar arasında sayılmaktadır (Karataş, 2001:77-78).

Yoksulluk; eğitim, sağlık ve çevre gibi yaşamın birçok alanı ile yakından ilişkili olması ve büyük bir nüfusu doğrudan etkilemesi nedeniyle, ülkemizin de önemli kalkınma sorunlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye'de yoksullukla ilgili değerlendirmeler büyük ölçüde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dünya Bankası tarafından ortaklaşa yapılan Hanehalkı Bütçe Anketlerine (HBA) dayanır. Söz konusu araştırmalar, Dünya Bankası'ndan sağlanan kredi desteği ile 2001 yılından itibaren "Sosyal Riski Azaltma Projesi" kapsamında hanehalkı bütçe anketlerinin uygulanması ve anketin sonuçlarına dayanan yıllık olarak gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre yoksulluk analizlerini içermektedir. Bu araştırmalarda, hanehalklarının gelir, harcama ve sosyal durumlarıyla ilgili bilgilerin temel veri kaynağı olarak alınan yoksullukla ilgili çalışmalar, hanehalkı gelir ve tüketim araştırmalarıdır (TÜİK, 2002a:8) TÜİK tarafından hazırlanan "Hanehalkı Bütçe Anketleri" ülkemizdeki yoksulluk ile ilgili veriler içermektedir. Bu veriler, ülkemizdeki yoksulluğun nedenlerini, ortaya çıkaracağı sonuçları ve yoksul bireylerin profillerini içermektedir.

TÜİK'in yaptığı yoksulluk çalışmalarında; hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin arttığı, eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin azaldığı, fertlerin çalışma durumlarına (işteki durum ve işsizlik) göre yoksulluk riskinin değiştiği yönünde bulgular saptanmıştır. Ayrıca, kırsal alanlarda yaşayanların kentsel alanlarda yaşayanlara göre daha yoğun yoksulluk yaşadıkları görülmüştür (TÜİK, 2006:2-3). TÜİK'in 2004 Yoksulluk Çalışması sonuçlarına göre; Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 1.29'u yani 909 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 25.6'sı yani 17 991 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalarak yaşamlarını sürdürenlerin oranı % 0.02 yani yaklaşık 11 bin kişi

olarak hesaplanmıştır. 2004 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 182 YTL, aylık yoksulluk sınırı ise 429 YTL olarak hesaplanmıştır. 2003 yılında % 1.29 olarak tahmin edilen açlık sınırının altında yaşayan fert oranı 2004 yılında da aynı oranda kalmıştır. Buna karşın yoksul fert oranı % 28.12'den % 25.6'ya düşmüştür. 2004 Hanehalkı Bütçe Anketi'nden elde edilen ilk sonuçlara göre; Türkiye genelinde hanehalklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı % 27 oranıyla konut ve kira harcamaları alırken, harcamaların % 26.4'ünü gıda ve alkolsüz içecekler meydana getirmektedir.

TÜİK tarafından yapılan araştırmalarda, Türkiye'de yoksulluğa etki eden faktörler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Hanehalkı Büyüklüğü: 2004 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı % 13.84 olurken 7 ve daha fazla kişi olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 51.97 olarak hesaplanmıştır. Hanehalkı türüne göre çekirdek ailede fertlerin yoksulluk oranı % 23.25 olurken ataeril veya geniş ailede % 32.03, tek yetişkinli ailede ise % 24.18 olmuştur.
- Eğitim Durumu: Okuryazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 45.11 olurken ilköğretim mezunlarında bu oran % 25.49, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 8.28, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 1.33 olmuştur. 2004 yılında kadınlarda yoksulluk oranı % 25.98, erkeklerde % 25.20 olarak gerçekleşmiştir.
- İşteki Durum ve İşsizlik: Ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı 2004 yılında % 10.35 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran % 37.52 olmuştur.
- İktisadi Faaliyet Türü: Tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı 2004 yılında % 40.88 olurken, bu oran 2002 yılında % 36.42, 2003 yılında % 39.89 olmuştur. Yine sanayi sektöründe çalışanlarda 2004 yılında yoksulluk oranı % 15.64 olarak hesaplanırken, bu oran 2002 yılında % 20.99, 2003 yılında % 21.34 olarak hesaplanmıştır. Üç yıllık periyoda bakıldığında yoksulluk oranında en belirgin düşüşün görüldüğü sektörün hizmet sektörü olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, 2002 yılında % 25.82 olan yoksulluk oranı, 2003 yılında % 16.76, 2004 yılında % 12.36 hesaplanmıştır.
- Yaşanılan Yerleşim Alanı (kırsal ve kentsel): Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı % 39.97 iken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 16.57'dir. Türkiye'de hanehalkı başına aylık ortalama

tüketim harcaması 889 YTL olarak tahmin edilirken, bu rakam kentsel yerlerde 1 017 YTL, kırsal yerlerde ise ortalama 663 YTL olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2006: 2-3).

Ülkemizde yaşayan vatandaşlarımızın, toplumun ortalama yaşam düzeyinin bel li bir oranının altındaki miktarda ihtiyaçlarını karşılayamama durumunu gösteren "görelî yoksulluk" oranları; 2003 yılında % 15.51 (yaklaşık 10.7 milyon kişi), 2004 yılında ise % 14.18 (yaklaşık 10 milyon kişi) olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK, 2004 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı nın 182 YTL, aylık yoksulluk sınırı ise 429 YTL olduğunu hesaplamıştır. Ülkemizdeki işçi ve memur sendikaları, TÜİK tarafından hazırlanan dört kişilik bir ailenin açlık ve yoksulluk sınırı oranlarını düşük bulmaktadır. TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi'nin yayınladığı dört kişilik ailenin gıda harcamasına göre, Temmuz 2004 Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırmasına göre; açlık sınırı 479.34YTL, yoksulluk sınırı ise 1 456.97 YTL olarak hesaplanmıştır. Beslenme kalıbı, ilgili işçi sendikasının isteği üzerine Hacettepe Üniversitesi tarafından oluşturulmuştur. Bir işçinin ailesi ile birlikte, fizyolojik ihtiyaçları ile tutarlı, yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamak için gerekli olan kalori sayısı ve bunu karşılayacak besinlerin cins ve miktarlılarının belirlenmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmada, beslenme kalıbı temel alınarak çalışanların yoğun olarak alışveriş yaptıkları yerlerden fiyatlar derlenmekte ve yapılması gereken asgari düzeydeki gıda harcamasına bu şekilde ulaşıldığı belirtilmektedir. "Açlık Sınırı" olarak tanımlanan dört kişilik bir ailenin gıda harcamasının yanı sıra; kira, ulaşım, yakacak, elektrik, su, haberleşme, giyim, eğitim, sağlık, iletişim, kültür gibi temel ihtiyaçlar için yapılması gereken harcama da dikkate alınarak ailenin yapması gereken toplam harcama tutarına, diğer ifadesiyle "Yoksulluk Sınırı"na ulaşılmaktadır. Böylece sendika, bir bakıma insanca geçim şartlarının asgari düzeyi olarak, yoksulluk sınırını belirlediğini ve yoksulluk sınırının bir bakıma haneye girmesi gereken toplam gelirin alt sınırı olduğu kanaatindedir (TÜRK-İŞ, 2006:1-4).

Ayrıca diğer memur sendikalarından biri olan Türkiye KAMU-SEN Araştırma ve Geliştirme Merkezi tarafından yapılan bir araştırmada, dört kişilik bir ailenin üyelerinin insanca bir yaşama sahip olarak yaşayabilmesi için gerekli olan koşullara bakıldığında, ülkemizdeki yoksulluğun sınırlarının bir bireyin insanca yaşaması nı zorlaştırdığı ve dolayısıyla bireyin sosyal bir varlık olarak kendini gerçekleştirebilmesinin ne kadar güç olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Türkiye Kamu-Sen Araştırma Geliştirme Merkezi'nin hazırladığı Haziran 2004 asgari geçim endeksine göre; çalışan tek kişinin yoksulluk sınırı 798 YTL ve dört kişilik bir ailenin asgari geçim sınırı ise 1 667 YTL 8 12 YKR olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde araştırmada 4 kişilik bir ailenin sağlık kuruluşlarının belirlediği şekilde sağlıklı bir biçimde beslenebilmesi için gerekli harcamanın Haziran 2004 verilerine göre günlük 13 YTL olduğu belirtilmiştir. Toplam tüketim harcamaları içinde gıda harcamalarının payı % 23.43 olmuş ve ailenin aylık gıda harcaması toplamı ise 390 YTL olmuştur. Haziran 2004 itibarı ile ortalama 646 YTL ücret alan bir memurun ailesi için yaptığı gıda harcaması, maaşının % 60.5'ini oluşturmaktadır. Konut gideri ise TÜİK verilerine göre Haziran 2004 yılında ortalama maaşının % 34.7'sini oluşturmaktadır. Buna göre bir memur, ortalama maaşının % 95.37'sini gıda ve barınma harcamalarına ayırmak zorundadır. Diğer ihtiyaçları için ise maaşının % 4.63'ü kalmaktadır. Türkiye'de 4 kişilik bir ailenin ortalama gıda ve barınma harcamaları toplamı Mayıs 2004'te 629 YTL. iken; Haziran 2004 itibarı ile 616 YTL.'ye gerilemiştir. Ortalama ücretle geçinen bir memur ailesinin ulaşım, sağlık, eğitim, haberleşme, giyim gibi diğer zorunlu ihtiyaçlarını karşılaması için maaşından geriye yalnızca 29 YTL kalmaktadır (Türkiye Kamu-Sen Araştırma Geliştirme Merkezi, 2006:1 -2).

“Nöbetleşe yoksulluk” kavramsallaştırması ile kent ortamındaki iletişim ağının hemşehri ve cemaat yapıları üzerinden kurulduğunu belirten Işık ve Pınarcıoğlu, bu ilişkinin eşitsiz bir güç ilişkisi çerçevesinde ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Onlar aynı zamanda, bu kavramsallaştırma ile son dönemler nitelik değiştiren kent yoksulluğunu ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Aynı şekilde onlar, kent yoksullarını da varoş ve kent içinde yaşayan yoksullar olarak sınıflandırmaktadırlar. İlk grupta yer alan yoksullar; kaderlerine razı olmayan, kente tutunmak için bir dizi sıkıntıya göğüs geren ve özellikle kaçak yapılaşma türü gelişmelere eklenen bir kesimi ifade etmektedir. Bu sistemin de en iyi örneği kentin çeperindeki Sultanbeyli örneğinde kendini göstermektedir. İkinci grubu meydana getiren kentiçi yoksullar ise varoş yoksullarının tersine umutsuz, kendi kaderini kabullenmiş ve kent ve toplum içindeki konumlarını büyük ölçüde yitirmişlerden oluşmaktadır. Böylece Türkiye kentlerindeki yoksullar homojen bir grup olmaktan uzaktır. Nöbetleşe yoksulluk kavramı ile hemşehri ve cemaat ağlarını iletişim ağı olarak kullanan eşitsiz bir güç ilişkisiyle yürüyen bir sistemden bahseden Işık ve Pınarcıoğlu; “Nöbetleşe yoksulluk” sisteminin de ülkemizde 1980 sonrasının çetin şartlarında ortaya çıkan, kentli yoksulların içerisindeki bir kesimin

ayırışma potansiyeli göstererek eşitsiz bir güç ilişkisi ağının da yardımıyla kurulan bir ortaklık şeklinde kendini gösterdiğine inanmaktadırlar. Bu eşitsiz güç ilişkisi bağlamında, kentli yoksul kesim içerisinde bir grubun diğer bir grup üzerinden zenginleşmesi ve refahını artırması şeklindeki bir yapılanmadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:38-41). Nöbetleşe yoksulluk süreci, dayanışma ve güç ilişkilerinin birbirinin içerisine girdiği bir süreci betimler. Bu sürece ilk katılanlar hiyerarşik ilişkiler ağının politik önderi olmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:80-81). Bu sistemin iletişim kanalları hemşehrlik ve cemaat ağlarıyla yürümektedir. Kentteki kurulu ağların bir parçası olmayan ve kırsal kesimden “hazırlıksız göç edenler” bu sistemin en çok kaybedenleridir. 1990’lı yıllarda özellikle Güneydoğu’dan ülkemizin birçok tarafına yaşanan kitlesel göç, önceki göç deneyimlerinden farklılıklar taşımaktadır. Bu göçmen kitlesi öncekilerin tersine, kent ile önceden tanışıklık kurmalarını sağlayan ilişkiler ağına sahip olmadan kente gelmişlerdir. Kente travmatik bir göçle gelen bu kitle ; eğitimsiz, uysal, kentte karşılaştıkları zorluklara hazırlanma olanağı bulmayan, büyük ölçüde gönülsüz ve kendi belirleyemediği şartlarda yaşamak zorunda kalan bir kitledir. Bu kitle, “nöbetleşe yoksulluk” sistemini beslemiştir. Ayrıca bu kitle, nöbetleşe yoksulluk sisteminin hiyerarşik yapısı içerisinde en alt katmanda yer almaktadır. Dolayısıyla bu yoksul kesim kent ortamındaki yoksulluğun en çarpıcı ve en dezavantajlı görünümünü sunmaktadır. Sultanbeyli örneğinde yapılan çalışmada bu kesimin ilçenin en yoksul kesimi olduğu ve zor şartlar altında yaşadıkları tespit edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden büyük kentlere gerçekleşen bu göç , kentlerdeki son 10–15 yıldaki ucuz işgücünü sağladığı rahatlıkla görülebilir. Yani nasıl kent içerisindeki hareketlilik, kentte bu sistemin kazananlarını üretmişse, Güneydoğu’dan yaşanan bu kitlesel göçün de sistemin kaybedenlerini yarattığını söyleyebiliriz (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:172–174). Son yıllarda özellikle de enformel sektördeki ucuz işgücünü Diyarbakırlı işçiler oluşturmaktadır. Hatta inşaat sektöründeki vasıfsız (amele, betoncu vb.) veya yarı vasıflı (duvarcı, kalıpcı, soğuk demirci, fayansçı, sıva ustası vb.) işlerde bu kentli (Diyarbakır) olanların günlük yevmiye fiyatları düşürdükleri, bu sektörde çalışan işçiler tarafından ileri sürülmektedir. Bu durumun sebebi, Diyarbakır kentinin almış olduğu yoğun zorunlu göçe bağlanabilir.

1.7.2.2. Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununa Yoksulluk Perspektifinden Bakmak

Çocukların gelişimi; bedensel, ruhsal, zihinsel unsurların birlikte gelişimi ile mümkündür. Ailenin yoksulluk düzeyi, ailenin sahip olduğu gelir durumuna göre belirlenebilir. Çocuklar çevrelerinde yaşanan olayları daha çok hayal dünyalarında yeniden şekillendirerek dramatize ederler. Böylece, yaşanan bir olumsuzluk hali, çocuğun ruhsal ve duygusal dünyasında derin etkiler yarattığından dolayı, çocuk herhangi bir olumsuzluk halini daha şiddetli hissedilebilir. Bütün bunları anlatmamızın sebebi çocukların yoksulluk ve yoksunluğu yetişkinlerden daha farklı ve daha yoğun bir şekilde algıladıkları hususuna dikkat çekmektir.

Türkiye nüfusunun (2003) % 39'u 19 yaşın altındaki ve % 15'i de 15 yaşın altındaki çocuklardan oluşmaktadır. 15 yaşın altındaki çocukların % 37'si gıda ve gıda dışı yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Bu durum, çocukların ebeveynlerinin ve bakımlarını üstlenen kişi/kişilerin çocukları uygun şekilde beslenme, giydirme, barındırma, eğitim ve koruma için gerekli olan imkanlardan yoksun bıraktıkları anlamına gelmektedir. Türkiye'de ailenin geçimini sadece bir kişi tarafından karşılanan ailelerde doğan çocuklar, eski tarım tekniklerinin uygulandığı ve büyük pazarlara açılımın sınırlı olduğu kurak, dağlık ve kırsal alanlarda yaşayan çocuklar, tek ebeveynli ailelerin çocukları, aileleri yakın zamanda kente göç etmiş olan çocuklar, kayıtdışı ve geçici işlerde çalışan ve düzenli bir gelire sahip olmayan ebeveynlerin çocukları, örgün eğitim alamamış ya da çok az eğitim almış vasıfsız işlerde çalışan ve ortalamanın altında geliri olan ailelerin çocukları, anne-babası uzun süredir istihdam edilmeyen ya da engelli birine bakan çocuklar yoksulluğu (UNICEF, 2006a:7) daha yoğun olarak yaşamaktadırlar. Ülke çapında-başta kırsal alanlarda yaşayanlar olmak üzere-yoksulluktan en çok çocuklar etkilenmektedir. Çocuk yoksulluğunu, sağlık göstergelerine bakarak daha kolay bir şekilde anlayabiliriz. Daha düşük doğum ağırlığı, düşük bağışıklama oranları, yetersiz emzirme uygulamaları, daha yüksek yetersiz beslenme düzeyleri, daha yüksek fiziksel ve zihinsel engelli olma oranının yüksekliği, büyüme bozukluğu ve daha sık kronik hastalıklara yakalanma sıklığı (UNICEF, 2006a:12) ile çocuk yoksulluğu arasında yakın bir ilişki vardır. Bu göstergeler Türkiye'nin kırsal yerleşim alanlarında ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde gözle görülür şekilde daha da belirgindir. Tüm demografik gruplar içerisinde, yoksulluk

oranı en yüksek olan grup çocuklardır. Çocuklar masraflarıyla aile bütçesine mali yükler getirirken, aile bütçesine katkıda bulunmakla yükümlü değildirler. Böylece ailede çocuk sayısı arttıkça aile bütçesi daha fazla kişiye bölünmekte ve hanehalkı yoksulluğu da bu duruma paralel olarak artmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayan ailelerin hanelerindeki kişi sayısının yüksekliği yoksulluk oranını daha da yukarı çekmektedir. Okula gitmesi gereken çocuklar, ailelerinin yoksulluğundan kaynaklanan sebeplerle, çalışmaya yönelmektedirler. Hanehalkı sayısı büyüdükçe yoksulluk oranları da yükselmektedir. 2004 hanehalkı büyüklüklerine göre yoksulluk oranları artmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü 3-4 olan ailelerde yoksulluk oranı % 30'un altında iken, hanehalkı büyüklüğü 7 ve üzerinde olanlarda ise kırsal alanlarda % 60'ın üzerine çıkmakta, kentlerde yaşayan benzer büyüklükteki aileler için de yoksulluk oranı % 39 gibi yüksek bir değere sahiptir (UNICEF, 2006a:8-20).

Ülkemizde yoksulluk sorunu, çok yakın zamanlara kadar doğrudan yapılan nakit ya da aynı yiyecek, giyim biçiminde destek sunan arkadaş, akraba ve diğer yardımseverlerin iyi niyetli çabalarıyla hafifletiliyordu. Geleneksel toplumlarda yüksek olan bu güçlü sosyal sorumluluk kentleşme, parçalanmış aile yapıları ve tüm dünyadaki toplumlarda baş gösteren materyalizmdeki genel artış gibi faktörlerle zayıflamıştır. Sosyal sorumluluk bağlarındaki bu zayıflamadan sonra, hükümetler çocuk yoksulluğu sorunu için bir dizi uygulamalarda bulunmuşlardır. Bunlar; şartlı nakit transferleri, bir defaya mahsus yoksulluk hafifletme ödemeleri, tarım sübvansiyonları ve yoksulların sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesine yardımcı olmak için yeşil kart uygulamalarıdır (UNICEF, 2006a:20). Sokakta çalışan çocuklar genelde düşük gelirli ailelerden gelmektedirler. Bu çocukların karşılaştığı sorunları azaltmak veya çocukların yoksulluk döngüsünden kurtulmalarını sağlamak için ailelere uzun süreli destek sağlama gibi yöntemleri uygulama zorunluluğu vardır. Aksi takdirde, sorunun kademeli olarak ortadan kaldırılması imkansız hale gelir ve yoksulluğun kısır döngüleşmesinin bir süreç halinde devam etmesine imkan vermiş oluruz. Uzun süreli bir strateji ile çalışan çocukların zihinsel, fiziksel gelişimlerine imkan vermeyecek bir biçimde ve şartlarda çalışmaya devam etmeleri durumunda, topluma katılabilmelerine imkan verecek şartlara zamanında sahip olmadıklarından, Türkiye'nin geleceği olan çocuklarımızın bir kısmının sorunlarının büyüyerek içinden çıkılmaz bir sorunsallar yumağına dönüşmesine de yol açmış oluruz.

Çocuk yoksulluğunu neden ortadan kaldırmalıyız? Çünkü, çocuklar hem en savunmasız durumdaki bireyler olmaları ve hem de bir ülkenin geleceğini oluşturan kişiler olmaları sebebiyle korunmaları hayati derecede önemlidir. Çocukların savunmasız bir konumda olmaları, onların düşük eğitime sahip olmaları, sağlık sorunları yaşamaları, küçük yaşta hamile kalmaları, madde bağımlılığının gelişmesi, suç işleme ve anti sosyal davranış sergilemeleri, düşük gelire sahip olma, işsizlik sorununu yaşama ve uzun süreli devlet yardımına bağlı kalma (UNICEF, 2006a:3) gibi problemlerle uzun süre karşı karşıya kalmalarına yol açacaktır. Çünkü, yoksulluğun biyolojik etkileri kadar psiko-sosyal ve davranışsal etkileri de önemlidir. Yapılan araştırmalarda, yoksul aile çocuklarında saldırganlık, hiperaktivite ve huzursuzluk sıklıkla görülen özelliklerin başında gelmektedir. Bu sorunlar, çalışmanın getirdiği yorgunlukla birlikte çocukların öğrenme kapasiteleri, okul başarısı ve algılama fonksiyonları üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Buna bağlı olarak, sosyal iletişim alanında ciddi problemler meydana gelmektedir (ÇSGB/ÇGM/ÇÇB, 2006c:15).

Çocuk işçiliğinin en önemli nedeni yoksulluktur. Hiç kuşkusuz çocuk yoksulluğunun sebebi ailenin yoksul olmasıdır, yoksulluğun da en önemli nedeni işsizliktir. Yoksulluk sorunundan en çok etkilenen veya zarar görenler yaşama, büyüme ve gelişme hakları riske atılan, o ailenin en küçük bireyleri olan çocuklardır. Yoksulluk hem çocukların bedenlerini hem de zihinlerini tahrip etmekte ve sonuçta yoksulluk kısır döngüsel bir şekilde sonraki kuşaklara aktarılabilmektedir. Bu sebeple , yoksulluğu önleme çalışmalarına çocukluk çağında başlanmalıdır. Yoksulluk; birçok çocuğun ölmesine, okula gidememesine, hastalanmasına veya “çocuk işçi” olarak yaşamını sürdürmesine sebep olmaktadır. Çocuk emeğinin yoğun kullanımı sonucunda, yoksulluk daha da artırmaktadır. Çünkü, bazen çocuk istihdamı, yetişkin bireylerin istihdamına ilişkin sorunlar yaratarak, işsizlik sorununu artırmaktadır (ÇSGB/ÇGM/ÇÇB, 2006c:15).

Ülkemizde işsizlik sorununun, sanayileşmede arzu edilen düzeye geline memesi, tarım toplumu niteliğinin belirli ölçüler içinde ağırlığının sürmesi, hızlı artan genç nüfusun istihdamını sağlayacak yatırımların yeterli seviyede gerçekleştirilememesi nedeniyle yapısal bir özellik taşıdığı söylenebilir. Türkiye’de işsizlik oranı gelişmiş ülkelerin tersine, eğitilmiş kişiler arasında daha yüksektir. Türkiye’deki işsizliğin asıl nedeni ise, ilk kez iş arıyor olma ve işlerin doyurucu olmaktan uzak bulunmasıdır. İşsizlik daha çok hanehalkı reisi olmayan kişiler arasında yaygındır. Ülkemizde açık

işsizliğin yanı sıra, eksik istihdam da ciddi boyutlardadır. Ayrıca kadın işgücü yüzdesi, işsizlikte kent ve kırsal oranları da işgücü ve istihdam konusunda mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Türkiye genç nüfuslu bir ülkedir. Hızlı nüfus artışına paralel olarak işgü cü arzı da artmakta ve iş aramak için işgücü piyasasına binlerce insan akmaktadır. Sorunu ağırlaştıran belirgin bir unsur ise, köyden kente göçün devam etmesidir. Hızlı nüfus artışı, tarımdan sanayiye geçiş sürecinin sürmesi gibi nedenlerle, Türkiye’de işg ücü arzı hızlı artış potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan işgücüne katılım oranları -özellikle kadınların işgücüne katılım oranı - düşmeye devam etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu yapısal sorunlara, dönemsel kriz ve durgunlukların olumsuz etkileri de eklenince işsizlik sorununun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Geleneksel geniş aile yapısının hala etkin olduğu, aile içi dayanışma ve yardımlaşmanın devam ettiği ülkemizde, işsizlik kendisini yoksullaşma biçiminde göstermektedir. Ancak bu yoksullaşma ve ciddi sosyal patlamalara yol açmamaktadır. Yine de, bu sessiz direnişin gelecekte nasıl bir tablo çizeceği bilinemez. Bu nedenle düşük gelir ve yoksullaşmada işsizliğin etkileri görmezden gelinemez. İşsizlik olgusu na, sosyal, ekonomik ve siyasal etkileri dikkate alınarak yaklaşılmalıdır. Sorunu sadece ekonomik gelişmeye bağımlı bir değişken olarak görerek, çözümünü uzun vadedeki gelişmelere bırakma anlayışından vazgeçmek gerekmektedir (Gediz ve Yalçınkaya, 2007:10-12).

Türkiye’de 2000 yılında % 6.5 olan işsizlik 2005’de 10.3 seviyesine yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik ise 2000 yılında % 9.4 iken, 2002 yılında % 15 ve 2005’de % 13.6 seviyesine yükselmiştir. Gençler arasındaki işsizlik oranı genel işsizlik oranının iki katına ulaşmıştır. Bölgesel işgücü hareketleri, Türkiye’de işgücü piyasasının bu genel görünümü içerisinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü, tarım sektöründen diğer sektörlerle, özellikle hizmetler sektörüne doğru bir işgücü hareketi olurken , kentlerde gizli işsizliğin yoğun olduğu kırsal kesimlere göre yüksek işsizlik oranları gözlenmekte, diğer bir ifadeyle hem tarım dışı işsizliğin hem de kırsal kesimlere göre kentsel işsizliğin arttığı anlaşılmaktadır (Yüceol, 2007:110). Türkiye’nin uzun dönemde ekonomik büyüme performansının bölgelere dengeli bir biçimde yansımadağı, dolayısıyla bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının yeterince giderilemediği ortadadır. Bu, bölgeler arası göçün sorun olmaya devam etmesinin ardında yatan en önemli nedenlerden birisidir. Bölgeler arası göç yanında, aynı bölgede kırsal yörelerden kentlere doğru bir göçün yaşandığı da düşünülürse, bunun yaratacağı sosyo-ekonomik olumsuz etkilerin boyutu da anlaşılabilir. Bölgeler arası göç konusu işgücü piyasaları

açısından değerlendirdiğinde, esas olarak işsizlik sorunun, işgücü piyasası ve işgücü hareketlilikle ilintili olduğu görülmektedir. Buna göre, işgücü hareketliliği bölgesel işsizlik oranları arasındaki farkın azaltılmasında bir araç olarak kullanılabilir. Bu, sonuçta ancak işsizliği azaltılmayı hedefleyen işgücü piyasası politikalarının uygulamaya geçirilmesi ya da işgücü hareketliliğini temelden etkileyen bölgesel gelişmişlik farklarını giderecek ve işsizlik oranları arasındaki farklılıkları elimine etmeye yardımcı olacak bölgesel gelişme politikalarının geliştirilmesiyle mümkün olabilecektir (Yüceol, 2007:118-119). Bölgeler arası ekonomik performans yönünden en az gelişmiş bölge olan Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde yüksek doğurganlık hızı ve hızlı nüfus artışı nedeniyle toplam nüfus içindeki genç nüfusun oranı artmaktadır. Hanelerde nüfus fazlalığı ve istihdam olanaklarının azlığı yaşam koşullarını güçleştirmekte, kamusal hizmetlerden yeterince yararlanılmasını da engellemektedir. 0-14 yaş grubu nüfusunun Türkiye ortalamasından fazla olması bölgedeki çocuk ve genç nüfus grupları için acil özel hedefler ve politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Yukarıda verilen açıklamalarda da görüleceği gibi, çocuk sorunlarının ortaya çıkmasında önemli bir etken de yoksullukla ilintili nedenlerden kaynaklanmaktadır. Yoksulluktan dolayı pek çok aile çocuklarını ek gelir getirmesi, aile bütçesine katkıda bulunması veya en azından okul masraflarını ve harçlığını kazanmaları amacıyla çalışmaya yönlendirmektedir veya çalışmaya zorlamaktadır.

1.7. 3. Eğitim Düzeyi

Türkiye’de işgücünün eğitim düzeyinin, gelişmiş ülkelere göre çok düşük olduğu gözlenmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye’de çalışma çağındaki nüfus, okullaşma oranındaki artışı da yansıtan önemli bir dinamizme sahiptir.

İşgücünün niteliksel yapısının önemli göstergelerinden biri de eğitim düzeyidir. Ülkemizde işgücünün; eğitim, beceri ve nitelik düzeyinin düşüklüğü istihdam ve işsizlik konusunda önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Türkiye’de istihdam edilenlerin eğitim durumlarına göre dağılımı incelendiğinde; sadece okur-yazar olanların ve ilkokul mezunu olanların toplamı 1999 yılı rakamlarına göre 32.188 bin kişi iken, üniversite mezunlarının istihdam miktarı 1.604 bin olduğu görülmektedir. Yetersiz eğitim düzeyi kadın işgücünün de başta gelen özelliklerindendir. Ülkemizde, istihdam edilen

kadınların % 21.6'si okur-yazar değildir. Okuma yazma bilmeyen kadın işgücü oranının yüksekliği, ülkemizde hala nüfusun yaklaşık yarısının tarımsal faaliyette bulunması ile yakından ilgilidir (Gediz ve Yalçinkaya, 2007:9-10).

Ülkemizde ailelerin çocuk işçiliğın değerlendirme biçimlerinin, onların eğitim ve gelir düzeyine göre farklılaştığı görülmektedir. Eğitim ve gelir düzeyi düşük olan aileler için çocuğı okula göndermek, kısa ve uzun vadede ekonomi k bir işlev/yarar sağlamayacaktır. Bu sebeple de, çocuklar eğitim yerine çalışmaya yönlendirilmektedir. Eğitim ve gelir düzeyi yüksek ailelerin ise çocuklarının okula devamlarını sağlayarak iyi bir iş, meslek ve gelecek sahibi olabilmeleri yönünde yönlendirilmektedir (ÇSGB/ÇGM/ÇÇB, 2006a:28). 1999 Çocuk İşgücü Anketinde çalışan çocukların annelerinin % 94.4'ünün ilköğretim ve daha az seviyede eğitilmiş olduğu sonucu, bu durumu ispatlamaktadır (ÇSGB/ÇGM/ÇÇB, 2006a:28). Çalışan çocukların eğitim seviyesi düşük ailelerden geldikleri için ailenin çocuklarını yetiştirme ve sorumluluğı konusunda da eksik bilgi seviyesi ve bilinçsizliğe neden olduğu söylenebilir. Ebeveynlerin eğitim düzeyi çocuk sorumluluğunu algılamasını etkilemektedir. Aynı şekilde, eğitim düzeyinin yetersizliği çocuğın çalışmasının şimdi ve gelecekte sebep olacağı tehlike ve riskleri tahmin ve algılamayı da etkilemektedir (Fidan, 2004:33-34).

1.7.4. Sosyo-Kültürel Değerler

Genel anlamda çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaları veya çocukların sokakta çalışmaları ile sosyo-ekonomik yapı, gelir, göç, kentleşme ile kültürel yapı arasında bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz. Toplumlar nesilden nesile ortak referans noktalarının değerlerini “sosyalizasyon” sürecinde taşırlar. Bireyin bilincindeki bu anlam dünyası kendisini toplumsal alanda sosyal davranış şeklinde gösterir. Sokakta çalışan çocukların çoğunun kırsal kökenli olmasının arka planında, ebeveynlerinin ve aile büyüklerinin sahip olduğu tutum ve davranış kodlarının da etkisi olduğu söylenebilir.

Çocukların çalışmalarının arka planında; insanların belirli bir sosyal kategoriye, etnik, sınıfsal, dinsel ya da başka bir gruba mensup olduklarından dolayı başka seçenekleri olmadığı düşüncesi olabilir. Çocukların çalışmasını tehlikeli ve sakıncalı saymayan, daha ötesi çalışmanın toplumsal dayanışmayı arttırdığı yönünde kimi toplumlarda çocuk işçiliğini teşvik eden veya destekleyen normatif bir yapı vardır. Bu

toplumlar, çocukların çalışmasını onların gelecekte asalak ya şamalarını veya işsiz birey olarak boş gezmelerini engelleyici bir fonksiyonu olduğunu düşünmektedirler. Ebeveynlerin çocukken çalışmış olmalarını ve bu sebeple okula gitmemiş olmalarını geleneklerinin bir gereği olarak kabul etmeleri aynı şekilde çocukların da çalışmaları için bir gerekçe olarak görebilirler. Aynı şekilde y oksul ailelerin çocukları da, kendilerinin geçimlerini ve ailelerinin geçimini sağlamakla sorumlu sayabilirler. Çocuğun çalışmasını olumlayan diğer bir bakış açısı da, çocukların çalış malarının onları geleceğe hazırlayan bir süreç olduğu, dahası olumsuz çalışma koşullarının onları yaşamın güçlüğü konumunda daha olgunlaştırdığı gerekçesiyle çocuk çalışmasını tolere eden yaklaşımdır. Böylece bu süreçte çocukların güç ve yetkiye saygı duymayı, hiyerarşideki yerlerini öğrendikleri varsayılmaktadır (ÇSGB/İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2004:15-16). Çeşitli toplumlarda, çocukların çalışmasını olumlayan veya çocukların çalışma yaşamında yer almalarını destekleyen sosyo -kültürel değerlerin olduğu bir gerçektir. Özellikle sokakta çalışan çocukların ailelerinin çoğunun kırsal kökenli olması , bu ailelerde geleneksel bakış açılarının yoğun olarak görülme ihtimalini arttırdığı söylenebilir. Ayrıca çocukların bir kısmı, ailelerine karşı ekonomik sorumluluklarını yerine getirdikleri için, kendileriyle gurur duymaktadırlar, Çünkü bu çocuklar, ailelerine karşı sorumluluklarını yerine getirerek toplu msal anlamda meşruiyet kazandıklarına inanmaktadırlar. Aynı şekilde çocukların aileleri de, çocuklarıyla gurur d uymaktadırlar, çünkü onlar ailelerinin geçimine katkı sağlıyorlar. Bütün bu söylenenler, çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almasında sosyo -kültürel inançlar ve tutumların etkili bir etken olarak hala varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

1.8. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Her ne kadar farklı kavramlarla adlandırılrsa da, sokaktaki işleri yapan çocuklarla ilgili yapılan çalışmaların pek çoğunda çocukların çalışma koşulları, sokakta maruz kaldıkları risk ve tehlikelerin benzer özelliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu benzerlik halinin, çalışan çocukların ailelerinin içerisinde bulundukları sosyo-ekonomik şartlarda da kendini gösterebildiğini söyleyebiliriz. Farklı kentlerde yaşayan ve farklı kurumlara devam eden - kayıtlı getirilen - sokakta çalışan çocuklarla ilgili çok sayıda çalışma vardır. Aşağıda çoğunlukla Türkiye'nin değişik kentlerinde,

doğrudan sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalar ile Diyarbakır kentinde sokakta çalışan çocuklar seçilerek verilmiştir. Yapılmış olan çalışmaların tüm verilerini vermek yerine genellikle çalışmalardaki ortak benzerlikleri ve dikkat çekici farklılıkları değerlendirilmiştir.

Baştaymaz (1990:18-74) tarafından Bursa'da 6-15 yaş grubundaki çalışan çocukların sosyo-ekonomik durumlarını tespit amacıyla yapılan çalışmada, hedef kitle olarak; seyyar gıda ve gıda dışı mal satıcıları, seyyar hizmet üretenler, enformel girişimciler, eski hurda eşya ve maddeler toplayanlar ve oto tamir atölyelerinde çalışanlar olarak, çalışan çocuklar incelenmiştir. Araştırma sonucunda çalışan çocukların çoğunluğunun (% 65) küçük yerleşim alanlarında doğduğu, ailenin göç durumuna bakıldığında % 58.2'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli olduğu görülmüştür. Çocukların kalabalık ailelerden geldiği ve ailenin geleneksel geniş yapısını kentsel alanlarda bile devam ettirdiği tespit edilmiştir. Ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük olduğu ve babanın da çoğunlukla ücretli çalışan işçi sınıfında olduğu veya enformel sektörde çalışanlardan meydana geldiği görülmüştür. Ayrıca ailelerin çocuklarını çalışmaya teşvik ettikleri de gözlemlenmiştir. Çocukların % 62.5'nin eğitimini yarıda bıraktıkları tespit edilmiş. Ayrıca eğitimi devam ettiren çocuklar, hem çalışmanın hem de okula devam etmenin zorluklarını dile getirmişlerdir. Çocukların haftanın çoğu günlerinde çalıştığı ve günlük olarak uzun süren çalışma saatlerine karşın, kazançlarının düşük düzeyde olduğu dikkat çekicidir. Çocukların çoğunluğunun çalışmak yerine okumayı istedikleri görülmüştür.

İlik ve Türkmen (1994b:25-78) tarafından Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi'ne kayıtlı olarak çalışan çocukların, çalışma yaşamına ilişkin bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada çocukların çalışma yaşamına ilişkin sorunları derlenip, çözüm yolunda yapılacakları belirlemek amacı güdülmüştür. Araştırma 1993 - 1994 tarihleri arasında merkeze kayıtlı, sokakta çalışan 250 çocukla yapılmıştır. Araştırma, çocukların çalışma koşulları ve ailelerine ilişkin bulguları içermektedir. Araştırma sonucunda; çocukların büyük bir kısmının 11-14 yaş grubunda oldukları, aileleriyle beraber yaşadıkları, kazançlarını ailelerine verdikleri, ailelerin çocuklarını çalışmaya teşvik ettikleri ve çocukların yarısına yakın bir kısmının okula devam etmedikleri tespit edilmiştir. Çocukların ebeveynlerinin düşük eğitim düzeyine sahip oldukları ve sosyal güvenceden yoksun işlerde çalıştıkları görülmüştür. Ayrıca, az da

olsa çocuklar arasında bağımlılık yapıcı madde kullanım davranışı gösterenlere de rastlanılmıştır.

Şişman (2004:25-94) tarafından Eskişehir örneğinde sokakta çalışan çocukların genel yapısını ve sorunlarını belirleme amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada, 14 yaş ve altındaki sokakta çalışan 198 çocuğa anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda çocukların çoğunluğunun 9-14 yaşlarında erkek çocuk oldukları ve eğitimi devam ettirdikleri görülmüştür. Çocukların sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerinden geldikleri, yılın tamamında ve okuldan arta kalan zamanlarda çalıştıkları, günlük gıda ihtiyaçlarını sokakta karşıladıkları, aileleriyle beraber yaşadıkları, ailelerin çoğunluğunun Doğu ve Güneydoğu kentlerinden göç ettikleri, az da olsa bağımlılık yapıcı madde kullandıkları ve cinsel istismara maruz kaldıkları görülmüştür. Ayrıca, aile büyüklüğünün 5,8 olduğu ve elde ettikleri gelirin asgari ücretin altında olduğu tespit edilmiştir.

Çevik (1997:70-137) tarafından Ankara Sokaklarında Çalışan Merkezi'ne kayıtlı ve eğitimine devam eden sokakta çalışan çocuklar ilgili yapılan çalışma; çocukların eğitimleri, aile içi ilişkileri ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın örneklemini 6-14 yaş grubundaki 101 erkek çocuktur. Çalışma sonucunda çocukların çoğunluğunun 12-14 yaş grubunda oldukları, genellikle 7-10 yaşlarında çalışmaya başladıkları, kalabalık aile çocukları oldukları görülmüştür. Ailelerin çoğunda, birden fazla yetişkin olduğu ve çocuk çalıştığı için aylık gelirlerinin asgari ücretin üzerinde olduğu, dolayısıyla da çocukların sokakta çalışarak kazandıkları parayı ailelerine verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca sokakta çalışan çocukların kendileri ve ailelerinin okula ve eğitime yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu araştırma sonucunda önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmıştır.

Sevil Atauz (1998:73-77) sokak çocuklarının özellikleri, gereksinimleri ve bunları karşılamada karşılaşılan sorunları yorumlayan çalışmasında Ankara, İzmir, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep'te yapılmış olan 1989-1998 yıllarındaki niteliksel araştırma sonuçlarını da temel alarak oluşturulan sokak çocukları haritalarına göre sokakta çalışan çocukların özellikleri sıralamaktadır. Bu çalışma sonuçlarına göre, çocukların çoğunluğu 7-15 yaş arasındadır ve 13 yaşından sonra sayıları hızla artmaktadır. Çoğunlukla erkek çocuklardan oluşurlar. Son yıllarda kızların sayısı artmakla birlikte ailelerin birçoğu, çok çocuklu, kente gelen göçmen çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi düşüktür. Anneler çoğunlukla ev hanımı ve

babalar da sürekli ve sosyal güvenceden yoksun işlerde çalışmaktadırlar. Kardeşler aile geçimine katkı için çalışmakta ve çocuklar kazançlarını çoğunlukla ailelerine vermektedir. Çocukların çoğunluğu ilköğretime devam etmekte ve daha sonraki dönemlerde okulu terk etme eğilimindedirler. Madde bağımlılığı yaygın değildir ve özellikle bağımlı çocuklardan uzak durmaya çalışmaktadırlar. Çocukların büyük çoğunluğunun ilkokul döneminde, hatta daha önce çalışmaya başladıkları görülür. Ailenin yoksulluk düzeyi arttıkça çocukların işe başlama yaşı da buna bağlı olarak düşmektedir. Burada babanın işsizlik durumu ve çocuğun okula hiç gitmemiş oluşu, çocukların erken yaşta sokakta çalışmaya başlamasına neden olmaktadır. Çocukların yaptıkları iş türüne bakıldığında ise; ya hiç sermaye gerektirmeyen ya da çok az sermaye gerektiren, herhangi bir beceri gerektirmeyen, hızlı iş değişimine olanak sağlayan, süreklilik istemeyen ve örgütsüz işler çocukların yaptıkları işlerin ortak özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Çocukların büyük çoğunluğu tüm gün sokakta çalışırken, bir bölümü de ikili eğitim sistemi sayesinde ve yapılan işin niteliği gereği okul ile birlikte sokakta çalışmaya devam edebilmektedirler. Çocukların çalışma mekanları genellikle kentin kalabalık, trafiğin yoğun, hava kirliliğinin ve kaza riskinin fazla olduğu merkezi bölgelerdir. Okullarda uygulanan ikili eğitim sistemi çocukların okul saatleri dışında çalışmasına olanak tanımaktadır. Diyarbakır'da çocukların % 84.5'inin yedi saatten fazla çalıştığı görülmüştür. Benzer bulgular diğer şehirlerimizde de ortaya çıkmıştır. Örneğin Şanlıurfa ve Ankara'da bu süre 12 saatin üzerine çıkabilmektedir. Çocukların büyük çoğunluğu çalışmaya çok erken saatte başlamaktadırlar. Diyarbakır ve Gaziantep'te hava sıcaklığının -10'larda olduğu dönemlerde bile çocukların üçte ikisinin saat dokuzdan önce sokakta çalışmaya başladığı tespit edilmiştir.

Altuntaş (2003:129-154) tarafından Ankara sokaklarında çalışan çöp toplayıcıları, ayakkabı boyacıları, yiyecek madde satıcıları, kağıt mendil, çiçek, yara bandı satanlar, cam silicileri vb. herhangi bir talebi gerektirmeyen işleri yapan çocuk gruplarını, yaptıkları işlerin niteliğine göre sınıflandırılan bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sokakta çalışan çocuk gruplarının özgün iç dinamiklerini belirlemeyi hedeflemiştir. Bu sebeple, sokakta çalışan çocuk gruplarının farklılıklarını belirlemek amacıyla her gruptan 20'şer çocuk olmak üzere toplam 80 çocuk örneklem olarak alınmış ve 10 aile ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada nicel veriler yerine, seçilen gruplarla derinlemesine görüşmeler yapılarak, gruplar arası genellenebilirlik

yaratılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda fiziksel çaba ve hareketlilik gerektiren işlerin 13-15 yaş grubunda olan çocuklar tarafından, fiziksel çaba ve herhangi bir talep gerektirmeyen işlerin 7-11 yaş grubundaki çocuklar tarafından yapıldıkları görülmüştür. Erkek çalışan çocukların baskın unsur olduğu ve bazı çalışan çocuk gruplarının geldikleri sosyo-kültürel yapıdan dolayı eğitime devam etmedikleri tespit edilmiştir. Çocukların çoğunluğunun yoksulluk ve göç nedeniyle çalışmaya başladıkları ve zorunlu/istem dışı göçe tabi olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentlerinden gelen çocukların ailelerinden yetişkinlerin, kent içinde istihdam edilmemesinin, çocukların çalışmasında başat etken olduğuna işaret etmektedir.

Oto ve arkadaşları (1998: 23-27) tarafından, Diyarbakır sokaklarında çalışan çocukların sosyo-demografik özelliklerinin ortaya konulması hedeflenen ve 1997 yılında yapılan “Bir Güneydoğu Kenti Sokaklarında Çalışan Çocukların Sosyo - Demografik Özellikleri” adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu amaçla 136 sokak çocuğu ile görüşülmüştür. Çalışan çocukların ortalama yaşı 12,6 olarak bulunmuştur. Çocukların çoğunluğunun kırsal kesim kökenli olduğu (% 79.4), büyük kısmının halen eğitime devam ettiği (% 68.4), altıdan fazla kardeşlerinin olduğu (%67.6) ve erken yaşta çalışmaya başladıkları anlaşılmıştır. Çocukların, saygınlığı olan profesyonel mesleklerden olan doktor, avukat, mühendis, öğretmen olmak istedikleri; sokak yerine lokanta, tamirci, elektrikçi, büro gibi yerlerde çalışmak istedikleri, kazançlarını çoğunlukla annelerine verdiklerini, çalışarak kazandıkları ücretin asgari ücretin çok altında olduğu, yediden fazla kişinin bir arada yaşadığı gecekondü tipi evlerde oturduğu ve 4-5 yaşlarında çalışan çocukların olduğu tespit edilmiştir.

Erkan ve arkadaşları (2002:51-78) tarafından Diyarbakır’daki sokak çocukları ve sokaktaki çocukların sosyo-kültürel çevrelerinin, onların sokak çocuğu olmaları ve suç için potansiyel bir grup oluşturup oluşturmadıklarını belirlemeyi hedefle yen bir çalışma yapmışlardır. Çalışma deneklerinin çoğunluğunu sokakta çalışan (sokaktaki) çocuklar oluşturmaktadır. Sokak çocuğu çalışmada sokakta simit, çiklet, mendil satan, ayakkabı boyayan ve akşamları evine dönen çocuklar olarak ele alınmıştır. Bu sebeple, çalışmayı sokakta çalışan çocukların bağlamında ele alıp değerlendirebiliriz. Çalışmanın örneklemini için seçilen 202 çocuğun 38’i 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi’ne kayıtlı, diğerleri sokakta serbest çalışan çocuklardan seçilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda çalışan çocukların çoğunluğunun erkek çocuk olmasına karşılık % 33.7’sini yüksek bir oranda çalışan kızlar oluşturmaktadır. Çocukların büyük bir kısmının okul çağında

olmalarına rağmen okula devam etmedikleri ve düşük eğitimli ebeveynleri olduğu tespit edilmiştir. Çocukların gelir düzeyi düşük ailelerden geldikleri ve çoğunlukla da babalarının işsiz olduğu görülmüştür. Çocukların sokakta çalışmasında –özellikle Diyarbakır’da- etkili olan, ailenin göç etme durumuna bakıldığında, ailelerin % 98.2’sinin Diyarbakır’a sonradan göç ettiği ve bu göçün % 53’nün terör ve güvenlik nedeniyle gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çocukların suç işleme durumuna bakıldığında ise çocukların % 16.8’inin çeşitli kategorilerdeki suçları işledikleri araştırma verilerince ortaya konulmuştur.

II. BÖLÜM

2. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, araştırma alanını oluşturan Diyarbakır'ın demografik, ekonomik ve sosyal yapısı irdelenecektir. Bu değişkenlerle ilintili olarak göç, istihdam ve yaşam kalitesi açısından Diyarbakır ilinin nasıl bir görünüm sergilediğine bakılacaktır. Yakından irdelenen diğer bir konu da aile olgusudur. Çünkü çocukların nasıl bir aile ortamında büyüdükları, ebeveynlerin sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyleri, çocuğun sosyalleşme sürecinde son derece etkili olan unsurlardır. Ayrıca günümüzde toplumsal ve insani gelişmenin önemli unsurlarından biri olan eğitim -öğretim durumuna da yakından bakılacaktır. Eğitim aynı zamanda yaşam kalitesini yansıtan önemli bir göstergedir. İnsani gelişme endekslerinde yaşam beklentisi, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi gibi üç öge birlikte kalkınma analizlerinde kullanılmaktadır.

2.1. ARAŞTIRMA ALANININ DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI

2. 1.1. Diyarbakır'ın Nüfus Yapısı, Göç Durumu ve Kentleşme Düzeyi

Diyarbakır, 2001 yılı itibarıyla 14 ilçe 835 köy ve bu köylere bağlı 999 mezrayı kapsayan 15.355 km²'lik alana sahip bir ilimizdir. İle bağlı ilçeler sırasıyla; Merkez İlçe, Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan'dır. İl sınırları içerisinde 13 ilçe ve 12 belde belediyesi bulunmaktadır. İlin Merkez İlçe belediyesi 1993 yılında Büyükşehir belediyesi olmuş ve Bağlar, Yenişehir ve Sur olmak üzere üç alt kademe belediyesi ine bölünmüştür (Coşkun, 2002:80)

1927 yılında Türkiye'nin nüfusu 13.648.270 iken Diyarbakır ilinin nüfusu 194.138 olarak tespit edilmiştir. Bu ilk nüfus sayımında Diyarbakır ilinin nüfusu nun 63 il arasında 32. sırada yer aldığını görmekteyiz. Güneydoğu A nadolu Bölgesinde yer alan Diyarbakır'ın yüzölçümü Türkiye'nin % 2'sine denk düşmektedir. Diyarbakır'ın hanehalkı büyüklüğü uzun yıllar önemli değişiklikler göstermemiştir. 1955 yılında Diyarbakır'ın hanehalkı büyüklüğü 6,1 kişi iken, 2000 yılında 6,8 kişi iye yükselmiştir. 1927-2000 yılları arasında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık olarak 5 kat artış göstermiştir. Diyarbakır'ın bu sürede nüfusunun 7 kat arttığı gözlenmektedir. İlde nüfusun artışı

incelendiğinde en düşük nüfus artış hızının % -5.8 ile 1940-1945 döneminde, en yüksek % 38.9 ile 1965-1970 döneminde ve devam eden 1990-2000 yıllarında görülen % 21.9'luk yıllık nüfus artış hızı dikkate değer artışlardır. 2000 yılında Diyarbakır ilinin toplamdaki nüfusu 1.362.708 kişi, kent merkezlerinin (ilçe merkezleri dahil) nüfusu ise 817.962 kişi, kentin bağlı merkez köylerle beraber toplam nüfusu 721.463 kişi ve kent merkezinin nüfusu 545.983 olarak hesaplanmıştır. Diyarbakır'da kent merkezindeki yaşayan nüfusun payı 1927 yılında % 24.4'e karşılık gelirken, 1950 yılına kadar olan sürede artışlar ve azalışlar gösterdikten sonraki süreçte sürekli bir artış göstererek 2000 yılında % 60'a ulaşmıştır (DTSO, 2004:1-2). Böylece, Diyarbakır 2000 nüfus sayımına göre 1.362.708 nüfusu ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin büyük kentlerinden biridir. Kilometrekareye düşen insan sayısı Türkiye ortalaması 88 iken , Diyarbakır'da bu sayı 90'dır. 1990-2000 döneminde yıllık nüfus artış hızı binde 21.73 iken, Türkiye ortalaması ise binde 18,3 olarak gerçekleşmiştir (<http://www.diyarbakir.gov.tr>,19. 04. 2007)). TÜİK'in 2007 yılında yaptığı nüfus sayımında Diyarbakır'ın toplam nüfusu 1 460 714 kişi, şehir nüfusu ise 855 389 kişi olarak hesaplanmıştır (<http://www.tuik.gov.tr>, 31.12.2007).

Diyarbakır, günümüze kadar, görece önemli bir kültür ve ticaret merkezi olma özelliğini korumuştur. 1950'den sonra yaşanan kentsel değişim Diyarbakır'da da etkisini göstermiştir. Bu tarihlere kadar, Suriçi'nde sıkışıp kalan kent, doğal nüfus artışı ve göçle şehre gelenlerin ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmiş ve yeni yerleşim alanları nın oluşması zorunlu olmuştur. Yeni yerleşim alanlarındaki temel sorunların, Türkiye'nin diğer kentlerindekiyle benzer özellikler taşıdığı görülmüştür. Ayrıca, 1950'lerden itibaren kırsal alanlardan Diyarbakır kent merkezine doğru başlayan göçle birlikte, kent kökenli ve kültürlü elit tabaka olarak nitelendirilen kesim bölge dışına göç etmeye başlamıştır. Bu eğilim, 1970'li yıllarda daha da hızlanmış, 1980'li ve 1990'lı yıllarda farklı bir ivme kazanmıştır. Diyarbakır kent merkezinin kültürel, dini -etnik dokusu bu süreçte belirgin ölçüde değişmiştir (Bağlı ve Cihan, 2007).

Doğu ve Güneydoğu'da dikkat çekici bir husus da kentleşmenin hızlanmış olmasıdır. Geçimini ağırlıkla geleneksel tarım ve hayvancılıktan sağlayan bölge nüfusunun, özellikle son yıllarda hem tarım ve hayvancılığa verilen desteklerin azalması hem de terör olayları nedeniyle kırsal alanlarda can ve mal güvenliğini risk altına girmesi, kırsal alandan kentlere yoğun göçün yaşanmasına neden olmuştur (Sönmez,

2007). Diyarbakır'da 2000 yılında kentleşme oranı % 60 olarak gerçekleşirken, 2007 yılında bu rakam tahmini olarak % 64 olarak hesaplanmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin 1990-2000 döneminde verdiği toplam 476 bin kişilik net göçe mutlak sayı olarak bakıldığında , en çok net göçün Şanlıurfa'dan 49 bin 312 kişi ile verildiğini, onu 48 bini aşkın net göçle Diyarbakır'ın izlediği i ve bu kentleri Erzurum, Mardin, Adıyaman ve Van'ın izlediği dikkat çekicidir. Yoğun göçlere rağmen Bölge nüfusunun, Türkiye toplamı içindeki payını koruması, Bölge'nin yüksek doğurganlık oranıyla açıklanabilir. Türkiye genelinde kadınların doğurganlık oranı (Bir kadının doğurduğu dönem boyunca -15-49 yaşları arasında doğurabileceği çocuk sayısı) 2,53 ; Doğu Anadolu'da 3,92, Güneydoğu'da ise 4,92 olarak belirlenmiştir (Sönmez, 2007). Diyarbakır'da net göç hızı % 44 olarak gerçekleşmiştir ve bu rakam ülke ortalamasının iki katıdır. Diyarbakır'dan batı illerine olan göç nüfus hızı ise % 48'dir (Aktaş, 2007).

Bölgedeki nüfus göçü nitelikli ya da nitelsiz işgücünün, irili-ufaklı sermaye-servetin göçü anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla, göçler yanı sıra yapısal olarak Bölge'nin gelişmesi için gerekli insan ve para kaynaklarının bölge dışına çıkması, bu da bu kaynağı çeken batı bölgeleri ile doğu arasındaki uçurumun açılması, eşitsizliğin büyümesi anlamına gelmektedir. Göçler, yoksulluk ve can güvenliği sorunun sonucu olarak ortaya çıkarak bölgeye, insan ve sermaye/servet kaybı yaşatarak, bölgenin daha da yoksullaşmasına yol açmaktadır (Sönmez, 2007).

Diyarbakır kent merkezindeki konut alanlarının yüzölçümü 598 hektar olup, bu alan içinde 66.500 civarında konut bulunmaktadır. Konutların yaklaşık 16.000'i, % 24'ü Suriçi Bölgesi'ndeki toplam 15 mahallede, geri kalan % 76'sı ise Kale-Kent dışında 1930'lardan sonra oluşan 15 mahallede bulunmaktadır. Diyarbakır'da, kilometrekareye düşen kişi sayısı 1927 yılında yaklaşık 13 kişi iken, 2000 yılında 90 kişiye yükselmiştir. Diyarbakır kent merkezinde ise yüz metrekareye (m²) yaklaşık 15 kişi düşmektedir. Bölgede 1980'li yılların ikinci yarısında başlayıp daha sonraki yıllarda yoğunlaşarak artan terör ve güvenlik olaylarının kent merkezindeki en önemli sonuçlarından biri, göç olgusuna dayalı hızlı nüfus hareketleridir. 1950'li yıllardan itibaren yaşanan ve daha çok ekonomik motivasyona bağlı olarak gelişen ilk dönem göçün aksine, 1990'lı yıllarda giderek yükselme eğilimi içine giren ikinci göç hareketi farklı sosyal dinamiklerden kaynaklanmış, ayrıca ani ve kitlesel bir şekilde gerçekleşmiştir. Kitlesel boyutta yaşanmış olması nedeniyle, göç eden gruplar kent

merkezindeki mevcut koşulları özümseyememiş, aksine kentsel alanlar hızla kırsal kimliğe bürünmeye (köylüleşmeye) ve gettolaşmaya başlamış; yetersiz olan kentsel altyapı ve üstyapılar bütünüyle tıkanmıştır. Yaşanan yoğun göç sonrasında, kent merkezinde başta sağlık, eğitim, konut ve istihdam olmak üzere çok boyutlu sorunlar ortaya çıkmıştır. Kadın ve çocuklar arasında, erkekler gruplarla kıyaslandığında, sorunların çok daha farklı ve fazla olduğu bilinmektedir. Fiziksel yer değiştirme yanında, sosyo-ekonomik çevrenin değişmesi, sosyal destek ağlarının zayıflama sı veya ortadan kaldırılması, şehir kültürüne uyum sağlamaya bağlı olarak kadınların ve çocukların sorunlarını kar topu gibi büyütmiştir. Göç sonrasında, yeni yerleşim alanlarına uyum sürecinde, kadın ve çocuklar açısından mevcut verili değerler sistemi ile sokaktaki yaşam çatışmış, bu durum çocuk ve kadın grupların önemli bir bölümünde davranış bozukluklarına yol açmıştır (Bağlı ve Cihan, 2007).

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu bölgesinin en yoğun nüfuslu kentlerinin başında gelir. Bir anlamda, 1990'ların başında yaşanan yerinden edilme sonucu oluşan göç olgusunun en ağır yükünü yaşayan illerimizden biridir. Diyarbakır kent merkezi, kendi merkeze bağlı köyleri, kendi merkezleri, ilçelerine bağlı köy ve mezralar ile çevre illerin kırsal yerleşim alanlarında yaşanan zorunlu göçün yöneldiği bölgedeki en merkezi konumdaki yerleşim alanıdır. Ayrıca Diyarbakır, hem kırsal alanlarından hem de kent merkezinden, batı ve güneydeki büyük illerimize zorunlu, ekonomik ve diğer göç türleri vermiş kent konumundadır. 1990'ların ilk yarısında, Diyarbakır'da yaşanan terör ve güvenlik olayları kaynaklı nüfusun sayısal boyutu hakkında elimizde birbirini tutmayan rakamlar mevcuttur. Diyarbakır Valiliğinin hazırladığı "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Çalışmaları" çerçevesinde verdiği bilgi notunda, terör eylemleri nedeniyle bir kısım köy ve mezralarda yaşayan vatandaşlarımızın 1992 -1994 yılları arasında yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir. İlde toplam 90 köy ve 304 mezra boşalmıştır. Bu boşalan yerleşim yerlerinden 74 köye ve 155 mezraya geri dönüşler yapılmış. Bu yerleşim birimlerinde ayrılan nüfusun 43.664 kişi (7.600 hane) olduğu, geri dönenlerin ise, 19.800 kişi (3.500 hane) olduğu belirtilmiştir. Bu yerleşim alanlarının terk edilme nedeni olarak, bazılarında " terör eylemleri" ve diğerlerinde "güvenlik nedeniyle" ibaresi yer almaktadır (Yükseker, 2006c:144). Terör ve güvenlik nedeniyle Diyarbakır'ın kırsal alanlarından kent merkezlerine olan göçün veya yerinden olmuş nüfusun sayısal büyüklüğü hakkındaki bilgiler birbirleriyle örtüşmüyor. Diyar Göç-Der 2003 Ağustosunda yaptıkları bilimsel olmayan tahmini bir

çalışmaya göre; Diyarbakır ilinde 133.000 kişi köy ve mezralardan zorunlu göçe tabi olmuş ve 41.000’den fazla kişi 2003 itibariyle geri dönüş yapmışlar. 1990’ları başlarında başlayan köy boşalma/boşaltmalarında toplam kaç kişinin göç ettiğini tam olarak bilinmemektedir. 1990 ve 2000 yılları Genel Nüfus Sayımları’na göre Diyarbakır şehir nüfusu 595.444’ten 817.692’ye çıkmıştır. Ancak yoğun göç dalgası, 1995-2000 tarihleri arasındaki süreyi kapsadığı ve 1995 yılında nüfus sayımı yapılmadığından göçün gerçek boyutunu sağlıklı bir veri olarak elde etmek güçtür. 2000 yılına kadar, Diyarbakır kent merkezine zorunlu göç edenlere “450 Evler” ve “500 Evler” gibi sınırlı sayıda kişinin yararlandığı konut edindirme faaliyetleri ile SYDV’nin münferit yardımları dışında hiçbir yardım programı yapılmadığı belirtilmektedir. KDRP çalışmaları çerçevesinde geri dönüş yapanlar ise bunun dışında tutulmaktadır (Yükseker, 2006:146-147).

Bugüne kadar zorunlu göç edenler için yapılan yardım programlarının, daha çok kırsal geri dönüşlere yönelik olduğu ve kent merkezlerine göç edenlere yönelik herhangi bir yardım çalışmasının yapılmadığı söylenebilir. Bu terkedilmiş veya yardım olanaklarından yoksun bırakılmışlık halinin zamanla bölgede yaşayan insanları özellikle de çocukları radikal yönelişlere ittiği gözlemlenmiştir. Örneğin, Mart -Nisan 2006 tarihleri içinde çocukların ağırlıklı olarak yer aldığı kitle hareketleri bu sorunun varlığını adeta haykırır gibiydi. Birçok kişi son dönemlerde gerçekleşen göç dalgasının da, 1950’li yıllarda yaşanan göç süreci gibi kentsel adaptasyon ile son bulacağını düşünmekteydi. Ancak bu göç süreci, yukarıda da ifade edildiği gibi, ani olmasından dolayı yol açtığı problemlerle farklı sonuçlar yarattığı görüldü. Son zamanlarda kapkaç, hırsızlık, yankesicilik ve madde bağımlılığı gibi toplumsal sorunların artışının nedeni olarak, yaşanan bu göç hareketini gören sosyal bilimci sayısı az değildir.

1990’larda neo-liberal ekonominin arsa ve konut piyasalarına yoğun olarak nüfuz ettiği yıllar olarak kabul edilir. Bu yeni yaklaşımın nüfuz ettiği yıllara denk gelen süreçte kırsal alanlardan kente yeni göç etmiş ailelerin, kayıt dışı konut (gecekondu) inşa edebilme olasılığını azalttığı kabul edilmektedir. Böylece kayıt dışı konut inşa süreci azalırken, kentsel ekonomide düzenli ve sosyal güvenceli iş bulabilme imkanlarında da azalan bir süreç ortaya çıktı. Bu şartlarda kırdan -kente yeni göç eden göçmenler, ülkemizin önceki göç süreçlerinin aksine, hızla kentli yoksullar konumuna girdiler. 1990 sonrası Güneydoğu kaynaklı zorunlu göçmenler; ani göç sürecine girmeleri ve geldikleri köyleriyle ilişkilerinin tamamen kesilmiş olması kente

tutunmalarını daha da zorlaştırmıştır. Böylece, bu göç mağdurları daha kolay kentli yoksullar haline gelebilmektedirler. Zorunlu göç sürecinde, en çok mağdur olanlar kadınlar ve çocuklardır. Çünkü bu süreçte kadınlar ve çocuklar, ekonomik şartların zorlamasıyla, zorunlu olarak ücretli emek piyasasına girme ihtiyacını duymaktadırlar. Aile üyelerinin/ebeveynlerin geldikleri yerler geçimlik tarım ekonomisinin başat olduğu köy alanlarıydı. Yeni kentsel alanlarda ise ücretli iş imkanlarının kısıtlı olmasında dolayı ebeveynler geçim problemi ile karşılaşmaktadırlar. Kent ortamında oluşan geçim derdi ve sosyal/kültürel baskılar, ailenin erkek/kadınları arasındaki ilişkileri hassas hale getirip, aile içi şiddete zemin hazırlamaktadır (Yükseker, 2006b:129-130).

Çalışmamızın verileri bütüncül bir şekilde incelendiğinde, görülecektir ki ailelerin kentte düştükleri geçim derdini aşmanın ilk yolu olarak, aile bütçesine katkıda bulunmaları amacıyla çocuklarını sokakta çalışmaya yönlendirdikleri veya zorladıkları görülmektedir. Bu bulgu, diğer çalışmalarda da saptanmıştır. Ebeveynin ve diğer yetişkin aile bireylerinin düzenli iş bulamamaları veya düşük ücretli bir iş bulmaları da, çocukların sokakta çalışmalarına yol açan temel etkenlerden biridir. Ayrıca, sokakta çalışan çocukların özellikle babalarının sürekli işsizliğinin; ailede ebeveynler arası tartışmalara, aile içi şiddete ve bazen de “babanın evi terk etmesi”yle sonuçlanan olaylara sebep olduğu çocuklar tarafından dile getirilmiş ve böyle bir eğilimin varlığı tarafımızdan da müşahade edilmiştir.

Belki kaygı verici olan durum, Diyarbakır’daki zorunlu göç mağdurlarının genelde suç ve özelde kapkaç ve terör eylemleriyle özdeşleştirilmeleridir. Bazı kapkaç veya yasadışı eylemlere katılanlar zorunlu göç mağdurları olabilir. Ancak zorunlu göçle, suç arasında istatistiki nedenselliğe dayanan herhangi bir araştırma yapılmış değildir. Kamuoyunda bu genel yargının kabul görmesi, söz konusu insanların “potansiyel suçlu” olarak görülmesine sebep olabilir. Burada gözden kaçırılan bir durum da, bu çocukların 1990’larda yaşanan göç sürecinde büyük bir travma yaşamış olmalarıdır. Zorunlu göç sayesinde kente yerleşen ailelerin karşılaştıkları işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar aile bireylerinin veya çocukların yaşamlarında bazı travmatik sonuçlar yaratabilir (Yükseker, 2006c:156-159).

Yükseker’in yerinde değerlendirmesiyle, sokakta çalışan çocuk sorunu ; ebeveynlerin işsiz olması veya iş bulamaması sonucunda, pek çok çocuğun eve gelip getirmesi için çalışmaya zorlanmalarından kaynaklanır. Yani, sokakta çalışan çocuk sorunu, ailenin çocuğu zorla çalıştırmasından ziyade, kentsel yoksulluğun bir

tezahürüdür. Babaların hasta ve yaşlı olmaları, aileleriyle olan düzensiz ilişkileri de çocukların çalışmasına doğrudan yol açan durumlardır (Yükseker,2006:229). Diyarbakır'da, ister doğal süreçte, isterse terör ve güvenlik nedeniyle yerinden edilen nüfus, daha önce de yetersiz olan kent altyapısını daha da yaşanılmaz hale getirmiştir. Kente gelen bu nüfus, sosyal özellikleri nedeniyle de kentte istihdam edilmedikleri için sosyal yardımlara bağımlı olarak yaşamak zorunda kalmıştır. Bu kesime yönelik yeterli hizmetlerin sunulmaması, çocukların sokakta çalıştırmak zorunda kalmaları ve bununla ilintili bazı asayiş sorunlarına neden olduğu ifade edilmektedir (Kudat ve Ark, 2006:53). Çocukların sokakta ebeveynlerce zorla çalıştırılmaları ve günlük gelir için kota konulması ailenin ekonomik olarak içerisinde bulunduğu zor durumdan kaynaklandığı çalışma verilerimizce de ortaya konulmuştur.

2. 1.2. Diyarbakır'ın Ekonomik Yapısı

Diyarbakır'da sanayi oldukça düşük yoğunlukta gelişmektedir. Sanayi iş kolundaki istihdam oranı % 3.82'dir. Türkiye ortalaması ise % 13.35'dir. İller sıralamasında da Diyarbakır 35. sırada yer almaktadır. Ayrıca Diyarbakır, Türkiye'nin nüfus bakımından 9. yüz ölçümde de 7. büyük şehridir. Oysa ki, Diyarbakır'ın 1930'lu yıllarda Türkiye'nin üçüncü büyük sanayi şehri olduğu resmi kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. 1970'li yıllarda, sosyo-ekonomik gelişmişlik il sıralamasında 40. sırada, 90'lı yıllarda 53. sıraya, günümüzde ise 63. sıralara kadar gerilemiştir. Bu durumun nedeni, 1960'lı yıllardan beri uygulanan ve bölge nin dinamiklerini ve koşullarını dikkate almayan kalkınma programları ile açıklanabilir. Diyarbakır tarımsal alanda 8. büyük kent olmasına rağmen, söz konusu ilin GSMH'ya katkısı % 0.1, dış ticaretteki payı % 0.02, GSYİH değeri % 1.15, kişi başına milli gelir 1313 \$, sanayi kuruluşlarında çalışan nüfus oranı % 3.8, üretim sektörüne olan katkısı % 0.3, istihdama olan katkısı % 0.01 gibi ülke ortalamasının çok altında seyretmektedir. İşsizlik oranı da çalışabilir nüfus skalasında % 30'lara kadar çıkmıştır (Aktaş, 2007).

Türkiye genelinde yoksulluk oranı % 20–25 iken Diyarbakır ilinin de içinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde günde 2 \$ altında ge liri olanların toplam nüfusa oranı % 60'tır. Diğer illerde % 20 düzeyinde de olan istihdam yaratan üst gelir grubu bölgede % 1–2 civarındadır. 07–50 yaş arası her yıl 200 bine yakın insan başka illere sezonluk işler için gitmektedir. Dikkatlerden kaçmam ası gereken bir konu da tarım ve

kırsal kökenli bu nüfus, emek yoğun iş ve yaşam kültürüne sahip olduklarından hane halkı büyüklüğü de 7,6 olarak ülke ortalamasının 2 katına yakındır (Aktaş, 2007). Genel anlamda ekonomik kaynaklar bölgeler arasında dengeli ve adil dağılımda yaşanan çarpıklık ve duyarsızlık, para ve sermayenin sadece yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu da bölgenin kalkınma dinamiklerinden yoksun olmasına yol açmıştır (Dağ ve Göktürk, 1993:6-7).

İşsizlik, Doğu ve Güneydoğu'nun yoksulluğunun önemli bir nedeni olarak son derece önem arz eden bir problemdir. Doğu ve Güneydoğu'daki işsizlik Türkiye ortalamasının çok üstünde seyretmektedir. Özellikle de kentlerde işsizlik daha yakıcı sonuçlar ortaya koymaktadır (Sönmez, 2007). Bölgenin tümünde genel işsizlik oranı 2006'da % 10.1 olarak belirlenmiştir. Oysa ki Türkiye ortalaması % 9.9 iken, bu oran Diyarbakır için % 12'dir. Bölgenin özellikle kentlerinde yaşanan çok şiddetli işsizlik sorununda, bölgenin tarım ve hayvancılığının çok hızlı şekilde gerilemesi etkili olmuştur. Bundan ayrı olarak, Güneydoğu ve Doğu'da gerçekleşen zorunlu göç nedeniyle köy ve mezarların boşaltılması uygulamaları da, tarımsal üretimde ve tarımla geçinen işgücünde önemli sorunlara yol açmıştır. Daha önceleri tarımda çalışan kırsal nüfusun çoğu kentsel alanlara göç etmek zorunda kalmıştır. Çünkü kırsal alanlarda yaşayan ve çoğunlukla da tarımsal faaliyetlerle ilgilenen bu nüfus; kırsalda geçinemedikleri, barınamadıkları, can ve mal güvenliği sorunu yaşadıkları için can havliyle kentlere sığınmışlardır. Söz konusu nüfus kentlerde de ücretli olarak iş bulamamış, birikimleriyle kurmaya çalıştığı işportacılık, küçük girişimcilik çabalarıyla tutunmayı denemiştir. Bu hızlı göçler başta Diyarbakır olmak üzere Van, Şanlıurfa gibi belli merkezlerde önemli "büyükşehir sorunları" yaratmıştır (Sönmez, 2007). Doğu ve güneydoğu Anadolu bölgeleri içerisinde yer alan şehirler genelde üretim, istihdam, insan kaynağı, sosyal altyapı, işsizlik ve yoksulluk bakımından Türkiye'nin diğer bölgelerinden önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Çeşitli insani gelişme endeksleri ve TÜİK'in kullandığı kişi başına düşen ortalama gelir endekslerine göre bölgede kişi başına düşen ortalama gelir, neredeyse Türkiye ortalamasının üçte birine denk gelmektedir. Bu durum 1990'lı yıllarda artma eğilimi göstermiş, Dünya Bankası ve TÜİK'in kullandığı yoksulluk tanımı göz önüne alındığında, iyimser bir tahminle bölgede ikamet edenlerin % 60'ının yoksulluk sınırının altında yaşadığı ve mevcut çatışma ortamı göç ve hızlı kentleşme gibi sorunlar yoksulluk sorununu daha ağırlaştırmıştır (Keyder, Üstündağ, 2006:90-91).

Tüm bölgede ve özelde Diyarbakır'da uzun süredir devam eden terör ve güvenlik olaylarının oluşturduğu kaos ortamının meydana getirdiği çarpıklıklar; istihdam sağlamayı güçleştirmiş ve dahası varolan istihdam alanlarının daha da daralmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle son zamanlarda yaşanan yoğun göç dalgası Diyarbakır'daki toplumsal, ekonomik gelişmeleri olumsuz bir şekilde etkileyerek işsizliği temel problemlerden biri haline getirmiştir.

Diyarbakır'ın kent ekonomisi tarım ve hayvancılık ağırlıklı olmak üzere küçük çaplı sanayi, turizm ve ticarete dayanmaktadır. Buna rağmen ilin yoğun göç alması ve nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının üzerinde olması nedeniyle işsizlik giderek artmıştır. İşsizlik oranı genelde % 14'e, şehir merkezinde % 30'a, ilçe merkezlerinde ise % 43'e ulaşmıştır. Kişi başına GSYİH'sında 1.313 \$ ile Türkiye sıralamasında 54. sırada yer almaktadır. 2003 yılında DPT tarafından yapılan araştırmada da sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Diyarbakır 63. sırada bulunmaktadır (Bağlı ve Cihan, 2007).

Göç öncesinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan, görece üretici bir konumda olan kadınlar göç sonrasında tamamıyla üretimden kopmuştur. Kadınların büyük çoğunluğu, kent ortamında olmalarına rağmen, toplumdaki yalıtılmış gettolarda, dar mekanlardaki kalabalık aile ortamlarında, töresel ve kültürel baskıya katlanarak yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmışlardır. Diğer taraftan, Diyarbakır'da, küçük ve orta ölçekli işletmelerde, kayıt dışı ekonominin kendi kuralları çerçevesinde, çocuk işgücünün kullanıldığı, bir başka anlatımla çocuk istismarının oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Bağlı ve Cihan, 2007).

Diyarbakır başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin diğer kentlerinde tarım sektöründeki istihdam oranı yüksek bir paya sahip olma vasfını hala koruduğu görülmüştür. Ancak 1980-2000 yılları arasındaki döneme baktığımızda, Diyarbakır'da tarım sektöründeki istihdamda sürekli düşüşler görülmektedir. İstihdam tarım sektörünün payı azalırken, hizmet sektöründe istihdam oranında sürekli artış göstermiştir (DTSO, 2004:2).

2.1.3. Diyarbakır'ın Eğitim ve Öğretim Göstergeleri

Diyarbakır'da okuma-yazma bilen nüfusun oranının, ülke genelinde olduğu gibi söz konusu kentte her iki cinsiyet için de sürekli artış gösterdiği gözlenmektedir. 1935 yılında ilde okuma-yazma bilenlerin oranı erkeklerde % 13, kadınlarda % 2.6'dır. Bu

oran 2000 yılında erkeklerde % 83.5, kadınlarda % 55.4 olarak tespit edilmiştir (DTSO, 2004:2). 2000 yılında ilköğretim düzeyinde okullaşma düzeyi Türkiye’de toplamda net olarak % 95.28, erkeklerde % 99.58 ve kadınlarda % 90.79 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2007, <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>, 27.11.2007). Bu tespitler Diyarbakır’ın genel Türkiye ortalamasında n daha düşük değerde okullaşma düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Kadınlarda , okullaşma düzeyinin ilk öğretim düzeyinde görülen düşük oran ortaöğretim ve yüksek öğretimde daha düşük değerleri göstereceğini kolaylıkla söyleyebiliriz. Çünkü 1997 yılından bu yana ilköğretim kesintisiz sekiz yıl olma zorunluluğu ilköğretim düzeyinde okullaşma düzeyini belirgin bir şekilde yukarı doğru çektiğini biliyoruz.

Okul öncesi eğitimde okullaşma oranı % 18, ilköğretimde okullaşma oranı % 96, ortaöğretimde okullaşma oranı % 50, mesleki ve teknik liseler okullaşma oranı % 4’tür. Ortalama sınıf mevcudu ilköğretim düzeyinde Diyarbakır’da 51 kişi, Türkiye’de 38 kişi ve bu sayı ortaöğretimde 47 kişi ve Türkiye geneli için 32 kişidir (Aktaş, 2007). Okul öncesi eğitimde ve ilköğretimde okullaşma oranları ülke ortalamasına yakın olmasına karşın, ortaöğretimdeki okullaşma oranı ülke ortalamasından geridedir (Diyarbakır % 50, ülke ortalaması % 66). Mesleki ve teknik liseler, okullaşma oranı açısından en büyük sorunlardan birisidir. Diyarbakır ortalaması % 4 iken, ülke ortalaması % 20’dir (Aktaş, 2007). Yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular, eğitimin bölgede istenilen amaca ulaşmasında karşılaştığı en büyük engelin, yaygın bir kan ı olan bölgenin kültürel yapısı değil, yoksulluk sorunu ve eğitim yatırımlarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Kurmuş, 2006:24, Keyder ve Üstündağ, 2006:91-92). Ayrıca genel anlamda Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde-özel anlamda da Diyarbakır’da- okula devamsızlık oranının yüksekliği ve okullaşma göstergelerindeki düşük oran mevsimlik tarım işçiliği ve diğer alanlarda ailelerin kısa dönemdeki ihtiyaçlarını karşılamak çocukların işgücünden faydalanmalarına bağlanabilir. Böylece ailelerin çocuklarını kısa dönemdeki ihtiyaçlarını karşılaması faaliyetlerine yönlendirmeleri, uzun dönemli eğitim getirilerinin önüne koymaktadır. Zorunlu ilköğretim in eğitim politikası ile ailelerin ihtiyaçları arasında bir çatışma söz konusudur. Ailelerin asli ihtiyaçları karşılanmadığı müddetçe de bu çatışmanın giderilmesi mümkün olmayacaktır (Keyder, Üstündağ, 2006:106-107).

2.2. DİYARBAKIR’DA SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLİŞKİLİ KURUMLAR VE FAALİYETLERİ

2.2.1. 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi’nin Birimleri ve Faaliyetleri

Çocukların çeşitli iş türlerinde çalışmaları, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, bölge (GAP kapsamındaki illerde ve özellikle Diyarbakır kent merkezinde) için de önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bölge nüfusunun demografik özellikleri gereği yaklaşık yarısının genç ve çocuklardan oluşması (0-14 yaş grubu çocukların oranı % 35’dir) ve hızlı nüfus artış sonucunda, kalabalık ailelerin geçim şartları zorlaşmaktadır. Özellikle kamu hizmetlerinden ve istihdam olanaklarından yararlanma düzeyi azalmaktadır. Kırdan kente göç hızı, göçmenlerin yoksulluk düzeyi ve kent için gerekli işgücü becerilerine sahip olmama gibi faktörler çocukların erken yaşta hayata atılmalarına, yani sokakta çalışmaya başlamalarına neden olmaktadır (Tuğrul ve Fazlıoğlu, 2001:305-306).

Köyden kente göç, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik, düzensiz gelir ve toplumsal değişimin yarattığı olumsuzluklar çocukların sokakta çalışmalarını etkileyen faktörlerdir. Göçe bağlı olarak ortaya çıkan “sokakta çalışan çocuklar” problemi İstanbul ve Diyarbakır kent merkezinde yoğunlaşmaktadır. GAP İdaresi, Diyarbakır Valiliği, ILO ve SHÇEK işbirliğinde Diyarbakır’ın bu özel konumundan hareket ederek, “Diyarbakır Kentinde Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi” hazırlamış ve üçüncü tarafların katkılarıyla Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ne bağlı olarak hizmet veren “75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi”nde uygulamaya konulmuştur. Bu proje kapsamında Diyarbakır’da 4 bin çocuğun çalıştığı tespit edilmiştir. Bu çocukların 2.500’ünün sokakta ve diğer kısmının küçük işletmelerde çalıştığı belirlenmiştir (Tuğrul ve Fazlıoğlu, 2001:306).

75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi, 19 Şubat 1999 yılında genel anlamda çocukları sokağın tehlikelerinden koruma ve özel anlamda da, sokakta çalışan çocukları sokaktan kurtararak; eğitim, sağlık, giyim gibi temel gereksinimini karşılama yı hedefleyen bir kuruluştur. Bu kuruluş kısacası çocuk işçiliğini ortadan kaldırma amacıyla kurulmuştur. Merkezde verilen hizmetler; Sokak Çocukları Rehabilitasyon Merkezi Derneği, Diyarbakır Rotary Kulübü, Kültürel Yaşamı Geliştirme Derneği gibi sivil toplum örgütlerinin yanı sıra Diyarbakır Valiliği ve merkezin bağlı bulunduğu

Diyarbakır İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü gibi kamu kurum/kuruluşlarının desteğiyle çalışmalarını sürdürmektedir.

Çocuk merkezi, gündüz olarak hizmet vermekte olan bir kuruluştur. Merkez kapsamında yapılan çalışmalar; sosyal hizmet uzmanları, psikolog, eğitim uzmanları ve öğretmenler tarafından yürütülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar tarafından yapılan sokak çalışmalarında, sokakta çalışan çocukların ve risk altında olduğunu tespit ettikleri çocuklarla tanışarak bunlarla bir güven ilişkisi geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede sokakta ve İlk Adım İstasyonunda ön görüşmeler yapılmaktadır. Bu ön görüşmeler sonucunda yüksek risk altında oldukları düşünülen ve rehabilitasyona açık olduğu tahmin edilen çocuklardan durumları uygun görülenler, merkeze geçici iki haftalık kayıtları yapılmaktadır. Bu iki haftalık sürede yapılan gözlemler sonucunda rehabilitasyona açık olduğu düşünülen çocuklar meslek elemanlarınca oluşturulan komisyonun kararı uyarınca ve İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü onayı ile kesin kaydı yapılır. 2004 Temmuz/ Ağustos aylarında çalışmamızı yaptığımız dönemde, merkeze kayıtlı çocuk sayısı 688'dir. Bunların 111'i kız ve 554'ü erkektir. Henüz kuruluşa kayıtları yapılmayan risk altındaki kayıtsız kardeşler ve sokakta yürütülen çalışmalarda toplam 4250 çocuğa ulaşılmıştır. Merkez yaptığımız çalışmalarda kendisine temel hedef olarak, Diyarbakır kent merkezinde çocuk işçiliğini ve özel hedef bağlamında da, sokakta çalıştırılan çocuklar sorununu ortadan kaldırmayı seçmiştir. Bu amaçlar çerçevesinde merkez aşağıdaki çalışmaları yürütmüştür.

2.2.1.1. Mesleki Faaliyetler

1. Bireysel Görüşme: Risk grubu içerisinde görülen ve sokakta çalışan çocukların problemlerine odaklanan bir çalışma niteliğini taşımaktadır. Bu görüşmeler sayesinde, rehabilitasyon amaçlı olarak çocukların gelişim evrelerine uygun bir biçimde özel problemlerinden kurtarılmaları hedeflenmektedir.
2. Sosyal Grup Çalışması: Risk altındaki çocuklardan ihtiyaç duydukları ve desteklenmeleri amacıyla her konuda grup sorumlularınca 8 ile 10 kişi arasında değişen sayıdaki çocukla yapılan ve yaklaşıp olarak bir öğretim dönemi boyunca süren çalışmalardır.

3. Toplumla Çalışma: Çeşitli sivil toplum örgütleri, dernekler, kamu kurum ve kuruluşları ile sorunun çözümü ve çözümde gereken kaynakların sağlanması yönünde işbirliği çalışmalarından oluşur.
4. Aile Görüşmeleri: Sokakta çalışan çocukların tekrar kazanılması çalışmaları çerçevesinde, sokakta tanışılan çocuklarla ve onların rızasıyla aileleriyle tanışma ve merkezin aileye tanıtılmasından oluşur. Aile ile yapılan çalışmalar sırasında durum tespiti yapılarak kimlik çıkarma, resmi nikah, yeşil kart ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı yardımları gibi konu larda hizmetin aileye ulaşmasıyla, çocuğun işgücüne katılımının engellenmesi amaçlanır.
5. Okul Ziyaretleri: Okul ziyaretlerinde amaçlanan çocukların eğitime kazandırılmasıdır. Burada, okulla problem yaşayan, okulu terk eden çocukların okula döndürülmesi, okula karşı olumsuz tutum ve inançların değiştirilmesi amaçlanmaktadır. Merkez, okula gitmeyen risk altındaki çocukların okula kayıtlarını yaparak, onların bir hafta izlenmelerini sağlar. Ayrıca, okula kayıt için gereken yaşı aşanların okuma- yazma kurslarına alınmaları ve açık ilköğretime kayıtlarının yapılması hedeflenir.
6. Sokak Çalışması: Meslek elamanlarınca, gündüz ve gece değişik saatlerde çocukların yoğun olarak bulunduğu mekanlara gidilerek, bazı tespitler yapılmakta ve bu ortamlarda güven ilişkisinin kurulması amacıyla bazı çalışmalar yapılmaktadır. Sokak çalışmalarının diğer bir amacı da, merkez hakkında bilgilendirme çalışması nı yapmaktır.
7. Okuma-Yazma Kursu: 1999 yılından bu yana açılan I. ve II. kademe okuryazarlık kurslarına katılan çocuk sayısı 105 kişi olup, bunlardan 65 çocuğa başarılı olmaları nedeniyle sertifika verilmiştir. Ayrıca 2003 Aralık ayında 15 çocuk için II. Kademe okuma yazma kursu açılmıştır.
8. Bilgisayar Kullanımı Kursu: Diyarbakır Halk Eğitim Merkezinin eğitici desteğiyle 2000 yılından başlayarak, bilgisayar kullanım kursuna 89 çocuk katılmış ve bunlardan 57 kişiye sertifika verilmiştir. Ayrıca bu dönemde 07-10 yaş grubundaki çocuklara basit düzeyde belgesiz bilgisayar kullanım kursu verilerek, çocukların boş zamanlarını merkezde geçirmeleri sağlanmıştır. Bu tip eğitici aktiviteler söz konusu yaş grubu içerisinde açık kapı sistemi ile devam ettirilmektedir. Ayrıca merkezdeki görevli kişiler tarafından değişik zaman ve sürelerde 100 çocuğa bilgisayar kullanım eğitimi verilmiştir.

9. Biçki/Dikiş Kursu: Merkezde 1999 yılından bu yana giyim kursu ve giyim tekamül kursları İl Halk Eğitim Merkezinin eğitici desteği ile açılmıştır. Bu kurslarda amaç risk altındaki çocukların abla larının kendi kendilerine yetebilme ve işgücü haline getirilmeleri hedeflenmektedir. Merkezin kuruluş yıllarında 40 kişi ve 2003-2004 eğitim-öğretim döneminde ise 24 genç kız bu eğitimden faydalanmıştır.
10. Müzik Grubu: Müzik atölyesinden profesyonel grup olarak faydalananların sayısı 40 kişi olmakla birlikte açık kapı sistemi ile merkeze devam eden tüm çocuklar için bu faaliyet sürdürülmektedir. Ayrıca 2003-2004 eğitim- öğretim döneminde 50 çocuk ile müzik eğitimi çalışmalarını devam ettirmektedir.
11. Etüt Hizmetleri: Merkezde kayıtlı bulunan ve okula devam eden çocuklara etüt hizmeti verilmektedir. Ayrıca tüm çocuklara kütüphane hizmeti verilmektedir.
12. Resim Atölyesi: Sosyal Kültürel Yaşamı Geliştirme Derneği'nin projelendirdiği Sanat Atölyeleri çalışması ilk olarak 2001 yılında başlamıştır. Söz konusu atölye çerçevesinde yıllık ortalama 100 çocuk bu faaliyetten faydalanmıştır. Risk altındaki çocukların duygu ve düşüncelerini resme aktararak ifade etmenin amaçlandığı çalışma, açık kapı sistemi ile merkeze devam eden tüm çocuklara açık olmakla birlikte, seçilen çocuklar hem atölye eğitmenleri hem de grup sorumlularınca yakından takip edilmektedir.
13. Ritim Atölyesi: Sosyal Kültürel Yaşamı Geliştirme Derneği'nin projelendirdiği Ritim Atölyesinde ise 2002 yılında 80 çocuk faydalanmıştır.

Yukarıda sıralanan faaliyet ve çalışmaların dışında AÇEV tarafından 35 anneye anne-çocuk eğitim programı verilmiştir. Ayrıca, 2003 -2004 döneminde de AÇEV ve AÇEV eğitimlerine 82 anne ile devam edilmektedir. Anne-baba okuluna 24 kişi ve serigrafi ile 6 gence iş edinmeye yönelik kurs verilmiştir.

2.2.1.2. Sosyal Faaliyetler

Bu faaliyetler kapsamında futbol takımı, voleybol takımı , masa tenisi takımı, folklor ekibi, satranç, bilardo, yüzme kursu (10 çocuk), çocukların tiyatro, sinema ve gezilere götürülmesi gibi etkinlikler yapılmıştır.

2.2.1.3.Sağlık Hizmetleri

Bu kapsamda da şu hizmetler yapılmaktadır. Sosyal güvenceden yoksun çocuk ve ailelerinin ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlandırılmaları (Bu hizmet merkeze kayıtlı tüm çocuklara verilmektedir), çocukların HBS aşısının yapılması, TBC taraması ve aşılanmanın yapılması, çocukların ağız/diş ve genel hijyen konularında eğitilmeleri .

2.2.1.4. Diğer Hizmetler

Çocukların eğitime kazandırılmaları çalışmaları çerçevesinde 2002-2003 eğitim-öğretim yılında toplam 150 çocuk okula kaydedilmiştir. 2003 -2004 eğitim-öğretim yılında ise, 108 çocuk Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına kaydedilmiştir. Bu çocukların 79'u ilk defa okula kazandırılanlardan oluşmaktadır. (İsmail Sarı tarafından hazırlanan kurumiçi 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi Brifing Raporu'ndan faydalanılmıştır).

Özellikle sokakta çalışan ve risk altındaki çocuklar, merkez personelince kullanılan araçlarla kentin belirlenen çeşitli yerlerinden toplanarak öğlen yemekleri verilmek üzere merkeze götürülmektedir. Buradaki asıl hedef, çocukların merkeze bağlılıklarını devam ettirme, sokaktan uzak tutma dır. Çalışmamızı sürdürdüğümüz süre boyunca çocukların öğlen yemeğine yoğun olarak katıldıkları görülmüştür. Öğlen yemek uygulamasının, çocukların hem sağlıklı beslenmeleri hem de merkezdeki faaliyetlere katılmalarını kolaylaştırdığı söylenebilir.

2.2.2. Ofis İlk Adım İstasyonu'nun Faaliyetleri

İlk Adım İstasyonları; sokağın tehlike ve risklerine maruz kalmamış, sokakta çalışmanın ve kısmen dahi olsa sokakta yaşamanın gerektirdiği olumsuz davranışları edinmemiş, 18 yaş altı çocukların, ailelerine ve yakınlarına dönüşleri sağlanabilecek olanların sorunlarının çözümünü amaç edinen bir merkezdir. Sokakta yapılan çalışmalarda ulaşılan çocuklar bu merkeze götürülüyor ve burada çocukların aileleri ve yakınları ile gerekli mesleki çalışmaların sürdürme leri, çocukların aileye, yakınlarına ya da durumlarına uygun bir kuruluşa yerleştirilme leri işlemi tamamlana kadar burada tutulmaktadırlar. Ayrıca çocukların ve aile bireylerinin sokak ve sokağın tehlikelerine ilişkin olarak bilinçlendirilmelerine yönelik çalışmaları yapmakta bu kuruluşun hizmet

amaçları arasındadır. Başka illerde yatılı olarak faaliyet gösteren bu merkez Diyarbakır'da gündüzlü olarak faaliyet göstermektedir. Durumu riskli görülenler 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne yönlendirilmektedir.

2.2.3. Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü'nün Birimleri ve Faaliyetleri

Daha önceki adı Küçükleri Koruma Şube Müdürlükleri, Çocuk Şube Büro Amirliği olarak bilinen şubeler Çocuk Şube Müdürlüğü ve Büro Amirliğine dönüştürülerek çocuk konusundaki adli -idari tüm işlemler bu büro içerisinde hizmet-içi eğitim almış, konusunda uzman, sosyal çalışanlarla da desteklenmiş Çocuk Polisi tarafından yürütülmesi esasına dayanır. Diyarbakır'da ki kuruluş 2002 yılı Ocak ayı itibariyle faaliyetlerine başlamıştır. Bu kuruluş bünyesinde çalışan çocuk polisleri; çocuk gelişimi, davranış bilimleri, mülakat teknikleri, iletişim becerisi gibi konularda hizmet içi eğitim almışlardır ve diğer resmi polislerden ayrı olarak sivil çalışmaktadırlar. Çocuk polisi, Çocuk Şube Müdürlüğü bünyesindeki tüm birimleri ile birlikte sivil olarak 24 saat esasına göre hizmet vermektedir. Aşağıda Diyarbakır'da faaliyet gösteren Çocuk Şube Müdürlüğü'nün birimleri ve faaliyetleri anlatılmaktadır.

2.2.3.1.Sosyal Hizmetler Büro Amirliği

Çocuk Şube Müdürlüğünce herhangi bir sebeple muhafaza altına alınan ya da suç işlediği şüphesi ile mahkemeye çıkarak serbest kalan çocukların kanuni mümessiline veya İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne teslim edilmesine kadar çocuk bakım ünitesinde muhafazasını sağlar ve onların barınma, beslenme, haberleşme, temizlik gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılar, gerektiğinde tedavilerini yaptırır. Sosyal hizmet uzmanına sosyal inceleme raporu hazırlatır ve bu rapora göre kanuni mümessillerine teslim edilmesi gerekenleri kanuni mümessillerine, teslim edilmeyenleri ise sosyal inceleme raporu ile birlikte İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne teslim eder.

Sorumluluklarını yerine getirmedikleri tespit edilen ana -baba vasi veya çocuktan hukuken sorumlu diğer kişiler hakkında İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bilgi verir Kanuni mümessiline teslim edilen veya suç işleyen çocuğun mümessiline rehberlik

hizmetinde bulunur. Muhafaza altındaki çocuğun boş zamanını değerlendirmesi için sosyal, kültürel ve eğitici faaliyetler yapar.

2.2.3.2. Çocuk Bakım Ünitesi

Korunmaya muhtaç, ihmal ve istismara maruz kalan, evden veya kurumdan kaçan, mülteci, refakatsiz, sokakta yaşayan, sokakta çalıştırılan, oturduğu yeri haber vermekten aciz, suça maruz kalan, kimliği tespit edilemeyen çocukların ailelerine veya ilgili bir kurum ya da kuruluşa teslim edilinceye kadar geçici olarak yemek, bakım, temizlik, oyun gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Çocuk Polisi bünyesinde hazırlan an birim Çocuk Bakım Üniteleridir (Güler, 2001).

Araştırma yaptığımız sırada, kurumda “Çocuk Bakım Ünitesi” gelen kız ve erkek çocuklarının yatakhaneleri nin ayrı ayrı odalar şeklinde düzenlendiği görülmüştür. Ancak, ünitenin temizlik ve yemek işlerini yapacak personel bulunmadığından (önceki aylarda valilikçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın bütçesinden ücreti karşılanarak geçici bir eleman birkaç ay çalıştırılmıştır), bu ünitenin kullanılmadığı müşahade edilmiştir. Şubede uzun süre kalması gereken çocukların boş vakitlerini geçirecekleri oyuncaklar mevcuttu.

2.2.3.3. Suç Önleme Büro Amirliği

Çocuğa karşı ve çocuk tarafından suç işlenmesi ni önleyici çalışmalar yapar. Suça maruz kalan, sokakta yaşayan, refakatsiz , oturduğu yeri haber vermekten aciz v.b çocukların kimlik tespitini yapar ve kanuni mümessillerini araştırır. Çocukların içki satışı yapılan bar, kafeşantan ve meyhane gibi yerler ile çocukların girme lerinin yasak olduğu yerlerde denetimler yapar ve buralarda çalıştırılıp çalıştırılmadıklarını kontrol eder. Çocuklara içki, tütün mamulü, pornografik malzeme, yayın, uyuşturucu, uçucu ve psikotrop maddelerin satılıp satılmadığını ve kullanıp kullandırılmadığını kontrol eder. Uçucu, uyuşturucu ve psikotrop madde kullanan veya kullandığından şüphe edilen çocuğu sağlık kuruluşuna ya da rehabilitasyon merkezine teslim eder. Zorunlu temel eğitim çağında olduğu halde okula gitmediği veya devam etmediği tespit edilen öğrenciler hakkında İl/İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bilgi verir. Çocuğun cinsel

faaliyet için kandırılması ve zorlanmasını, fuhuş veya pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini önleyici çalışmalar yapar.

2.2.3.4. Kayıp Çocuklar Büro Amirliği

Evden veya bulunduğu kuruluştan kaçan, sokakta yaşayan, kaybolduğu bilgi verilen çocukların ülke genelinde araştırılmasını sağlar. Bulunan çocukların kayıp olarak aranıp aranmadığını tespit eder. Sosyal İnceleme Raporu hazırlar ve evden kaçma nedeninin aile ve yakınlarının tutumlarından kaynaklandığının anlaşılması halinde, durumu İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bildirir. Buluntu bebekleri derhal İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne teslim eder.

2.2.3.4. Adli İşlemler Büro Amirliği

Suç işlediği şüphesi altında bulunan çocuklarla ilgili olarak suç tespiti yapar, suç delillerinin ilgili birimlerce toplanmasına sağlar ve derhal C umhuriyet Savcısına bilgi verir. Suç işlediği yönünde kuvvetli şüphe ile yakalanan çocuğa kanuni haklarını anlatır , kanuni mümessiline bilgi verir ve avukat tayin edilmesini sağlar. Cumhuriyet Savcısı tarafından gözetim altında tutulması istenen çocuğun zorunlu ihtiyaçlarını karşılar ve gerekirse sağlık tedavisini yaptırır. Takibi şikayete bağlı suçların çocuklar aleyhine işlenmesi durumunda mağdur olan çocuğun velisinin veya vasisinin şikayetini beklemeden hazırlık soruşturmasını başlatır. Sorumluluklarını yerine getirmeyen ve velayet hakkını kötüye kullanan ana-baba, vasi veya çocuktan hukuken sorumlu olan diğer kişiler hakkında Cumhuriyet Savcılığına bilgi verir (<http://www.iem.gov.tr/iem/?m=1&s=31&idno=55> , (15.02.07)).

Diyarbakır'da çocuk Şube Müdürlüğü kuruluş şemasına göre, şube müdürü ve şube müdür yardımcısı, sosyal çalışmacı ve idari/sosyal hizmet/suç önleme/kayıp çocuklar/adli işlemler büro amirlikleri bölümleri mevcuttu. Ancak sosyal hizmet bürosunda sosyal çalışmacı mevcut değildi. Bu nedenle Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bağlı 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi Müdürlüğünde görevli sosyal hizmet uzmanlarından zaman zaman (özellikle cinsel istismara maruz kalanlar için) faydalandığı da görülmüştür.

Çocuk polislerinin sivil elbiselerle çalışması, suç isnadı ile getirilen çocuğa kelepçe takılmaması ÇHS gereğince ve çocuğun yüksek yararı gözetilerek yapılmaktadır. Ancak çocuk şube müdürlüğü bünyesinde oluşturulan çocuk bakım üniteleri kız ve erkek çocukları için ayrı ayrı düzenlenmiş ve oyun salonları ve oyuncaklarla çocuklara hitap edecek şekilde düzenlenmesine karşın , kurumda ne bir psikolog ne de bakım uzmanı vardır. Bu ünite atıl bir vaziyette, boş durmaktadır.

III. BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Günümüzde tüm dünyada çeşitli nedenlerle formel ve enformel sektörlerde, açık ve kapalı alanlarda çalışan çocukların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çocukların çalışması insan hakları açısından çocukların aleyhine işleyen bir olgudur. Çocukların çalışmasından kaynaklanan hak ihlalleri kendisini çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde daha yoğun olarak belirgin hale getirmektedir. Bu çalışma, çalışan çocuklar sorunsalı içerisinde, sokağı çalışma mekanı olarak kullanan ve bundan kaynaklanan kaynaklanan tehlike/risklerle karşılaşma olasılığı olan çocukları konu edinmektedir. Bu çerçevede, Diyarbakır kent merkezi sokaklarında çalışan çocukların; yoksulluk, şiddet, suç, eğitim ve göç gibi değişkenler ile olan ilişkisi saptanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, çocukların çalışma yaşamına giriş nedenleri ve çocuğun çalışma yaşamında yer almasıyla, çocuk/toplum açısından ortaya çıkardığı sorunları öngörülebilir kılmak da bu araştırmanın önemli amaçlarından birisidir.

Ülkemizde çeşitli sebeplerden dolayı gerek okulla beraber, gerek okulu terk ederek/yarıda bırakarak veya hiç okula gitmeyerek çalışma yaşamına katılan çok sayıda çocuk vardır. Çocukların çalışma hayatına katılması, toplumsal yapıda da olumsuzluklara yol açabilmektedir. Sokakta çalışan çocukların hangi toplumsal kesimdeki ailelerin çocukları olduğu, çocukları sokakta bekleyen risklerin neler olduğu ve sokakta çalışmanın çocuk tarafından nasıl anlamlandırıldığı gibi sorunların yanıtlarının bulunması sokakta çalışan çocuklar veya çocuk işçiliği ve işgücü konusunda yapılacak iyileştirme çalışmalarına yol göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin biri olarak kabul edilen, sokakta çalışan çocuklar sorunu giderek ülkemizin önemli bir problemi haline gelmektedir. Bu sebeple sosyoloji disiplini de ciddi bir toplumsal sorun olarak algılanan bu olguya ilgisiz kalması beklenemez. Çünkü sosyal problemler, sosyolojinin önemli ilgi alanlarından birini teşkil etmektedir. Sosyolojinin, sosyal problemlerle olan ilişkisi de çok eskilere dayanmaktadır. Bir anlamda sosyal problemler, sosyolojinin ortaya çıkış gerekçesini oluşturmuştur. Comte, Marx, Durkheim ve Spencer gibi önde gelen düşünürlerin kendi yaşadıkları dönemlerde toplumsal değişmelerle birlikte anılmaya başlanan devrim,

endüstrileşme, kentleşme, sosyal hareketlilik gibi gelişmelerin toplumsal yaşamda yarattığı sorunlar üzerinde odaklaştıkları görülmektedir. “Sosyal düzenin” nasıl sağlanacağı ve değişmelerin ne tür sorunlar yarattığı/yaratacağı hususu, bu dönemin önde gelenlerinin önemli ilgi konularını oluşturmaktadır (Kızmaz, 2002:16-17). Bu nedenle, Becker, sosyolojiyi, “sosyal problemlerin bilimi” olarak kabul etmektedir. Ona göre sosyolog da, bu sosyal sorunları araştıran sosyal bilimcidir. Yani sosyolog, toplumsal problemlerin ortaya çıkma koşullarını araştırarak, toplumsal düzeni tehdit altında tutan bu problemlerden kurtarmanın yolunu arayan kişidir (Kızılçelik, 1996: 144). Ülkemizde de giderek daha yoğun bir şekilde Diyarbakır’da görülmeye başlanan sokakta çalışan çocuklar olgusunun sosyolojik açıdan incelenmesi bu nedenle önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın önde gelen amaçları şu şekilde formüle edilebilir:

1. Sokakta çalışan çocukların çalışma nedenlerinin saptanması. Burada, sosyo-demografik, ekonomik ve kültürel unsurlar irdelenecektir.
2. Sokakta çalışan çocukların profillerinin saptanması. Burada, söz konusu çocukların, nasıl bir ardalana sahip olduklarının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu çerçevede sokakta çalışan çocukların; yoksulluk göç, aile, işsizlik gibi değişkenlerle olan ilişkisi belirlenmeye çalışılacaktır.
3. Sokakta çalışan çocukların, sokakta karşılaşılabilecekleri risk alanlarını/unsurlarını saptamak. Bu bağlamda, çocukların bağımlılık yapıcı maddeler kullanma, şiddete maruz kalma, suça bulaşma ve sağlıklı gelişim olanaklarından yoksun büyüme durumları analiz edilecektir.
4. Sorunun çözümüne yönelik alternatif politikaların geliştirilmesine ön ayak olmak veya problemim çözümüne yönelik olarak, bu alana katkı yapmak tır.

Ülkemizde ve gelişmekte olan bir çok ülkede sokakta çalışan/çalıştırılan çocuklarla ilgili olarak yapılan araştırmalarda, bu konuya ilişkin farklı yaklaşımların geliştirildiği görülmektedir. Bu yaklaşımlardan bazıları, çocukların içinde bulunduğu yoksulluğu, çaresizliği acıma duygusuyla veya popüler gazetecilik bakış açısıyla ele alırken, bazı araştırmalar da bu çocukların durumlarını patolojik bir içerimle ele alarak, onları suçlu imgelerle etiketlemektedirler (Altuntaş, 2003:231-232). Bu nedenle söz konusu her iki yaklaşım da, sorunun çözümüne yönelik ciddi katkılar ortaya koymaktan uzaktır. Bu problemin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kaynaklarının, çocukların çalışma koşullarının, sosyal ilişki biçimlerinin ve içine düştükleri psikolojik sorunların

bilimsel bir bakışla ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede; sosyal öğrenme teorisi, alt kültür teorisi ve diğer sosyolojik yaklaşımların bu sorunun irdelenmesinde belirli düzeyde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, çocukların sokakta çalışmaları sonucunda, eğitsel gelişimlerinde ortaya çıkan problemler ve eğitim kurumlarıyla olan ilişkiler de değerlendirilmektedir. Çocukların sokakta çalışmalarıyla onların eğitimdeki başarı düzeylerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Bu araştırmanın amaçlarından biri de, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önemli kenti Diyarbakır örneğinde “sokakta çalışan çocuklar sorunu”nu araştırmaktır. Çünkü ülkemizin diğer illerde yapılan irili, ufaklı araştırmalarda, sokakta çalışan ve diğer risk altındaki çocukların genellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kentlerinden göç eden ailelere mensup oldukları dikkat çekmektedir. Bu araştırmalarda çocukların azımsanmayacak kısmı da Diyarbakır’dan göç eden ailelere mensup oldukları görülmüştür. Bu sebeple, sokakta risk altındaki yoğun çocuk nüfusu ile dikkat çekici bir vaziyet gösteren Diyarbakır kent merkezindeki sokakta çalışan çocuklar problemi araştırılması gereken bir konudur. “Zorunlu göç”ten kaynaklanan nüfus hareketinin getirdiği büyük orandaki nüfus kütesinin Diyarbakır kent merkezine yerleşmesi, sokakta çalışan çocuk probleminin burada daha yoğun görülmesine sebep olmuştur. Bütün sayılan sebeplerle ortaya çıkan sokakta çalışan çocuk probleminin gelişimi ve bu probleme yönelik çözüm önerileri de çalışmanın hedefleri arasındadır.

Bu araştırma; bu alandaki sınırlı olan literatüre imkanlar ölçüsünde katkı yapmayı da hedeflemektedir. Çünkü, yapılmış diğer çalışmalar, ya herhangi bir kuruluşun denetiminde olan çocukları araştırma konusu olarak seçmiş ya da sadece sokakta çalışan çocukları hedeflemiştir. Ancak, bu çalışmada, bu iki hedef kitlesi birlikte araştırılmıştır. Bir anlamda, gerek bir kuruluş bünyesinde (75.Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi ve Çocuk Şube Müdürlüğü) olan çocuklar ve gerekse hala halihazırda sokakta herhangi bir iş alanında çalışmaya devam eden çocuklar birlikte ele alınıp, araştırılmıştır. Bu şekilde; sorunun üç boyutu açılanmaya çalışılmıştır. Birinci boyut, sokakta çalışmaya devam eden çocukların karşılaşılabilecekleri risk durumunu saptamak olanağı vermektedir. İkinci boyut, suç işleyen çocukların durumunu saptama imkanı vermektedir. Üçüncü boyutu ise çocukların riskli, tehlikeli alanlardan kurtarılarak güvenli mekanlara yerleştirilmeleri, çocukların durumunu gözlemek ve bunları sokakta çalışmaya devam eden çocuklarla karşılaştırılmasını yapabilmek olanağına sahip

olabilmektedir. Ayrıca bu farklı kuruluş denetimindeki sokakta çalışan çocuklar ve sokakta serbest çalışan çocukların çalışmamızın kapsamına alınması, çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kıldığını ve sokakta çalışan çocuklar sorunun farklı değişkenler açısından geniş boyutlu bir çerçevede değerlendirmemize imkan sağlamıştır. Bu çalışmanın sokakta çalışan çocuklar sorununu; suç, eğitim, şiddet, göç, yoksulluk, madde kullanma gibi bir çok değişken çerçevesinde ele alması nedeniyle de literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Varsayımları

Çalışan çocuklar sorunu, çok boyutlu bir sorundur. Bu sorun; sorun alanı, sorunun ortaya çıkmasını etkileyen etmenler ve ortaya çıkan görünüm açısından çok yüzlü (multiple face) bir sorundur. Çalışan çocuklar sorununa etki eden ailesel faktörler, sorunun mikro yüzünü meydana getirirken; çocukların çalışmasına yol açan ülke düzeyindeki yoksulluk, işsizlik, değişim süreci, göç gibi faktörler ise sorunun makro yüzünü oluşturmaktadır (Küçükkaraca, 2001:354). Çalışmada sokakta çalışan çocuk sorununun temel nedenlerinden sayılan son zamanlarda bölge düzeyinde terör ve güvenlik nedeni yoğun istem dışı göç, yoksulluk, geleneksel kırsal kökenli değerlerin çocukların çalışmasına etkisi ve ülkemizde genel düzeyde var olan bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farkı gibi çocukların çalışmasına neden olan faktörler ile çocukların sokakta çalışmaya başladıktan sonra ortaya çıkan ihmal, istismar, sosyo-psikolojik ve fiziksel sorunlar, çalışmanın çocukların eğitimine olan olumsuz etkisi, çocukların sokakta edindiği arkadaşlardan veya çevreden gördüğü olumsuz davranışları model olarak eksik veya yetersiz sosyalleşmesi, madde kullanma alışkanlığını kazanma, suç işleme veya suça şahit olma gibi değişkenlerden oluşmaktadır. Bütün bu belirtilen öğeler çalışmanın çok yüzlü veya boyutlu olması, diğer bir ifadeyle mikro ve makro yaklaşımın birlikte kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, kuruluş denetiminde olan veya bu kuruluşlara gelen/getirilenler ile sokakta serbest bir şekilde herhangi bir kurumsal destekten yoksun olarak çalışan 18 yaş altındaki kız ve erkek çocukları kapsamaktadır. Kurumsal desteğe sahip olan sokakta çalışan çocuklar ile kurumsal destekten yoksun olarak sokakta çalışan çocukların aynı özellikleri gösterecekleri varsayımından hareketle, hazırlanmış olan anket ve görüşme soruları tüm çocuk grupları için de aynı olarak kullanılmıştır. Araştırma örnekleminde

heterojenliği sağlamak amacıyla, farklı yerlerdeki çocukların seçilmesi yoluna gidilmiştir. Sokakta çalışan çocuklarla ilgili araştırmaların çok fazla olmaması -özellikle yoğun bir sokakta çalışan çocuk grubunun bulunduğu Diyarbakır kenti için - ve bu sosyal olgunun çeşitli boyutlarıyla ortaya konulmasının gerekliliği görüşme tekniğini bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu sebeple araştırma; sokakta çalışan çocuklarla derinlemesine görüşme yapılmasını ve anket formunun uygulanmasını gerekli kılmıştır. Sokakta çalışan çocukların sorunlarının saptanmasında anket formunun uygulanmasının yanında derinlemesine görüşmelerin yapılmasının da gerekli olduğu düşünülmüştür. Derinlemesine görüşmede kullanılacak ayrı bir soru formu oluşturulamamıştır. Anket sorularının geniş ve bir çok özelliği içerisinde barındırdığı ve spontane gelişen konuşmalar sırasında önemli görülen ifadelendirmelerden sonra , çocukların anlatımları üzerine sohbet havasında konuşmalar yapılmıştır. Görüşmeler sırasında anlaşılmayan veya diğer çocuklara göre daha fazla şiddete uğrayan, yoksulluğu daha derinden yaşıyan, suç işleyen ve madde kullanma alışkanlığı olanlardan daha güvenilir bilgi elde etmek amacıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu şekilde, çocukların yaşadıkları sorunları daha da ayrıntılı anlatmaları sağlanmıştır. Bu tür önemli problemleri yaşıyan çocuklarla birebir tarafından görüşmeler yapılmış ve görüşme sırasında çocukların kendilerini ifade etmelerine yeterince zaman ayrılmıştır. Her çocukla ortalama olarak 1,5 ve 2 saat görüşülmüştür. Böylece, yapılan görüşmelerde çocukların kendi durumlarını kendi algılamaları çerçevesinde dile getirmeleri mümkün olmuştur. Çocukların dile getirdikleri, küçük notlar halinde anket formunda özellikle boş bırakılan sayfalarına yazılmıştır.

Bu araştırmanın dayandığı varsayımları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Ailelerin göç sonrası birtakım uyum sorunları yaşadığı ve bu uyum sorunlarının çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yarattığı varsayılmıştır. Bu nedenle, araştırma alanındaki çocukların sokakta çalışmaları veya çalıştırılmalarında; ekonomik yoksulluk, göç, terör ve zorunlu göç vb. etkenlerin belirleyici olduğu düşünülmektedir.

2- Sokakta bulunan çocuklar oldukça heterojen bir grup oluşturmaktadır. Ancak, sokaktaki çocuklar içersinde, en büyük kütleyi sokakta çalışan çocukların oluşturduğu ve sorunun çözümüne ilişkin yapılacak iyileştirici çalışmalarda da öncelik sokakta çalışan çocuklarına yönelik olmalıdır.

3- Sokakta çalışan çocukların mesleksi bir öğrenme sürecine katılmaktan uzak oldukları düşünülmektedir. Ayrıca, bu çocukların daha çok kişisel gelişimlerinin

engellendiği ve bilgi-beceri gerektirmeyen basit iş türlerinde yoğunlaştıkları düşünülmektedir.

4- Sokakta çalışan çocuklar, sokakta yaşayan ve sokaktaki diğer gruplarından farklı bir kategori oluşturdukları düşünülmektedir.

5- Hangi sebep olursa olsun çocukların sokakta çalıştırılmaları; onların ruhsal, zihinsel, ve fizyolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkilediği için çocuklar açısından bir istismar ve ihmal konusu olarak görülmelidir.

6- Sokakta çalışan çocukların, zaman süreci içerisinde suçlu davranışlara yönelebilecekleri tahmin edilmektedir. Bu çerçevede suçlu imge ve modellere yöneldikleri öngörülebilir.

3.3. Araştırmanın Metodu ve Teknikleri

Bu çalışma, teorik ve uygulamalı olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Bu çalışma, çocukların sokakta çalışmaları ile kırdan-kente göç, kentleşme, ekonomik yoksunluk, terör, eğitim, sosyo-kültürel yapı, aile, kente gelmeden önceki yerleşim yeri ve kentte yaşadığı semt, yaş, cinsiyet, yaptığı iş türü, aldıkları ücret, madde kullanma durumu, evde ve sokakta maruz kalınan şiddet, eğitim durumu ve suç gibi değişkenlerle olan ilişkisini saptamaya çalışmaktadır. Diyarbakır kentindeki sokakta çalışan çocuk olgusunun açıklamaya çalışan bu çalışmada, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi, 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi Ofis İlk Adım İstasyonu ile İl Emniyet Çocuk Şube Müdürlüğü'ne getirilen çocuklarla ve herhangi bir kurumsal çatıdan/destekten yoksun olup sokakta serbest çalışan çocuklarla bire bir görüşmeler yapılmış ve anket uygulanmıştır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü başlangıçta, yukarıda adı geçen kurumlarda kayıtlı olan ve buralara devam eden çocukların % 10'unu kapsayacak nitelikte olması hedeflenmişti. Ancak, 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne bağlı olarak çalışan ve sosyal hizmet uzmanları denetiminde ulaşılan sokakta çalışan çocukların durumlarının belirlenmesi, sokaktan uzak tutulması ve çeşitli etkinliklerin yapılması amacıyla önceki yıllarda faaliyet gösteren (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Konukevi'nin yanındaki boş alana yerleştirilen birkaç konteynırda), İlk Adım İstasyonu araştırmanın yapıldığı dönemde faaliyetlerini sürdürmemekteydi. Bu sebeple 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi Ofis İlk Adım İstasyonu'na çocuk kabul edilmediğinden buradan örneklem kapsamında

hiçbir çocukla görüşme imkanı olmamıştır . İlk Adım İstasyonunda görüşülmesi gereken çocuklar yerine, 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne devam eden çocuklardan daha fazla kişinin örneklem kapsamında ele alınması yoluna gidilmiştir. Böylece 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne devam eden 161 ve sokakta kurumsal destekten yoksun olarak çalışan 199 ve araştırma için izin alınan sürede sokakta çalışan ve suç isnadı ile Çocuk Şube Müdürlüğüne getirilen 40 çocuk olmak üzere toplam 400 sokakta çalışan çocukla görüşme ve anket çalışması yapılmıştır. Araştırma kapsamında , öğle yemeği için kurumun temin ettiği arabayla 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne getirilen, çocukların öğle yemeğine alınmadan önce isimlerini yazdırmaları gerekir. Bu listelerden önceden görüşülmeyenler arasından tesadüfi sistematik örneklem tekniği kullanılarak saptanan çocuklarla görüşülmüştür. Bunun yanı sıra, sokakta çalışmaya devam eden çocuklar ile herhangi bir suç isnadı ile çocuk şubeye getirilen çocuklar içerisinde görüşme isteğimize olumlu yanıt veren çocuklarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma ile ilgili verileri elde etmek için 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi ile Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü'ne getirilen ve sokakta çalışan çocuklara anket soruları uygulanmış ve görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın yapıldığı ortamda anket uygulanan ve görüşme yapılan çocuk dışında kimsenin bulunmamasına titizlikle dikkat edilmiştir. Anket ve görüşme soruları çocuklar a anlaşılır bir biçimde, araştırmacı tarafından okunarak, gerektiğinde bazı açıklamalar yapılarak yüz yüze doldurulmuştur. Çocukların anlattıklarından hareketle bazı sorular sorulmuş ve çocukların bu sorulara verdikleri yanıtlar anket formundaki boş yerlere yazılmıştır.

Çocuklarla anket formu doldurulduğu veya görüşme yapıldığı esnada, çocuklara bu tür çalışmalarda, ilgili kanunlar ve çocukların yüksek yararını gerektiren nedenlerle, isimlerinin/kimliklerinin gizli tutulacağı önemle vurgulandı. Çünkü çalışmayı yaptığımız bazı kurumların yöneticileri de çocukların kimliklerinin saklı tutulması gerekliliğini bize hatırlattılar.

Diyarbakır'da “sokakta çalışan çocuklar”a dair içeriden bilgiler edinme olanağını bulduğumu söylemek mümkündür. Çünkü çocukların yaşadıkları sorunları çoğu zaman olduğu gibi bana anlatma çabası içerisine girdiklerini gözlemledim. Çocuklarla kurulan uyumlu ilişkide; varolan sorunlarına bir çözüm getirebileceğim inancı, diğer görüştüğüm çocukların benim hakkımda olumlu düşünceler ifade etmeleri, onların içinde bulundukları güç koşullar karşısında onları dışlamak yerine anlamak yönündeki çabam-ancak onaylamak değil- gibi tutumlar, çocukların daha açık

fikirlilikle kendilerini ifade etmelerinde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca çocuklardan 14 yaşından küçük olanlarının sorunlarını anlatmakta açık davrandıkları ve 14 yaşından büyük olanların ise suç işlemiş veya suç eğilimli olanlarının sorularımıza doğru cevaplar vermedikleri tarafımızdan hissedilmiş ve bazen de arkadaşlarınca bu durum ifade edilmiştir. Her şeye rağmen, bizim verdiğimiz güven karşısında çoğunlukla çocukların ikna oldukları ve sorulara samimice cevap verdikleri kanaatine varılmıştır.

Çocuk ve Gençlik Merkezi ve Çocuk Şube Müdürlüğünde bize tahsis edilen odada çocuklarla yüz yüze görüşülerek anket soruları cevaplandırılmıştır. Sokakta serbest çalışan çocuklarla, görüşmelerde çok nadir de olsa yanımıza çevreden gelen bazı kişilerin bu görüşmeye müdahil olmak yönünde tutum sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bunlar genelde ideolojik argümanlarla, sokakta çalışan çocukların sorunlarının tamamının temelinde devletin uygulamalarının olduğunu ve bizim bunları gerçekçi olarak ifade edemeyeceğimizi söylemeye çalıştılar. Dışarıdan bu müdahaleler son derece rahatsız ediciydi. Sokakta görüştüğümüz çocuklarla da gerek anket formunun doldurulması ve gerekse görüşmelerin yapılması esnasında sadece görüşülen denekle birlikte olunmaya çalışılmıştır. Anket formunda bulunan soruların şıkları ve tutum belirlemeye yönelik sorular da sohbet havasında derinlemesine bilgi el de etmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca çocukların ailelerine yönelik ayrı bir soru formu hazırlanmamasına karşın, 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi uzmanlarının yaptıkları aile görüşmelerinde bazı ebeveynlerle sohbet havasında kendi ve sokakta çalışan çocuklarıyla ilgili sorular sorularak görüşmeler yapılmıştır.

Anket formuyla ulaşılan sonuçların yalnız başına yeterli olmayacağı düşüncesinden hareketle çoğu sokakta çalışan çocuklarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bundan ayrı olarak; sokakta çalışan çocuklar sorunu ile de ilgilenen bazı sivil toplum kuruluşlarının (ÇAÇA: Çocuklarla Aynı Çatı Altında Derneği, baro, Ticaret ve Sanayi Odası, Tabip Odası, GÜNSİAD, GAP -GİDEM) ve çocukların kaldıkları bazı merkezlerin yetkilileri ile de görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler kapsamında özellikle; çocukların sokakta çalışmasına neden olan faktörler ve karşılaşılabilecek riskler ile sorunun çözümüne ilişkin konular konuşulmuştur. Yapılan bu geniş kapsamlı görüşmeler araştırmanın değerlendirilmesinde bir kaynak olarak düşünülmüş ve zaman zaman bu görüşmelerde belirtilen fikir ve düşüncelerden faydalanılmıştır.

Çalışma alanından elde edilen ham verilerin anlamlı hale getirilip değerlendirilmesi için SPSS for Windows 9.0 paketi kullanılmıştır. Bu program paketi sayesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle sayı, yüzdelik dağılımı ve tablo verilerinin sonuçlarının birbiriyle karşılaştırabilme (çapraz tablo) ve bazı değerleri dışarıda bırakacak değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır .

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Diyarbakır kentinde sokakta çalışan çocuklardır. Bu sebeple, Diyarbakır kentinde bulunan Diyarbakır 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne gelen sokakta çalışan çocuklar, Diyarbakır Emniyet Müdürlüğüne bağlı Çocuk Şube Müdürlüğüne suç isnadı ile getirilen sokakta çalışan çocuklar ile herhangi bir kurumsal yapıyla ilgisi olmayan ve sokakta serbest çalışan çocuklar çalışmamızın örneklemi oluşturmuştur. Diyarbakır 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi sokakta çalışan ve suçla yönlendirilen sokakta çalışan çocukların topluma kazandırılmasını amaçlayan bir kuruluştur. Bu kuruluş bünyesinde beceri kazandırma, eğitim ve sağlık alanında hizmet verme ve çocukları rehabilite etme gibi sosyal hizmet faaliyetleri ni yürütmektedir. Böylece, sokakta bulunan en geniş çocuk kitlesi içerisinde geçişkenlik özelliği nedeniyle heterojen bir yapı gösteren Diyarbakır'daki sokakta çalışan çocukların tüm özelliklerinin tespit edilmesi ve seçilen örneklemin evreni iyi bir şekil de temsil edilmesine titizlikle dikkat edilmiştir.

Karatay'a göre, sokakta yaşayan ve çalışan çocuk gruplarıyla araştırma yapmak güçtür ve bu güçlüğün başta gelen sebebi sağlıklı bilgi alamama, çocukların sürekli yer değiştiren bir grup olmaları ve kesin sayılarının tespit edilmesinin zor olmasıdır. Bu sorunlar veya güçlükler araştırma örnekleminin evreni temsil edecek düzeyde belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu durumdan hareketle elde edilen anket ve görüşme verileri ancak uygulanan örneklem hakkında bir veri olarak kabul edilebilir (Karatay, 2000b:435).

Bu sebeplerle biz çalışmamızda seçilen örneklemin temsil kabiliyetini güçlü tutmak için çeşitli kuruluşlardaki ve sokakta serbest çalışan çocuklara * anket uyguladık

* Sokakta serbest çalışan çocuklar, aile denetiminden yoksun olarak çalışanlar örnekleme dahil edilirken, kentin önemli alışveriş merkezleri, camii, hastane, terminal, gar, parklar ve çocukların yoğun olarak bulunduğu caddelerdeki çocukların seçimine titizlikle dikkat edilmiştir.

ve görüşme yaptık. Ayrıca araştırmamızda Diyarbakır’da 2001 yılında SHÇEK - Sağlık Genel Müdürlüğü işbirliği ile 20 çalışmacının 5 iş gününde tespit ettiği 2325 (Ulaş, 2002) sokakta çalışan çocuk, evren olarak düşünülmüştür. Diyarbakır’da yaptığım gözlemler ve edindiğim izlenimler sonucu sokak ta çalışan çocuk sayısına ilişkin bu rakamın düşük olduğu düşünülmüş, 400 kişiye anket uygulanmış ve bu kişilerle görüşme yapılmıştır.

IV. BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu araştırma, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların genel bir profilini ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde araştırma örneklemine dâhil edilen sokakta çalışan çocuklarla yapılan anket çalışması ve yapılan yüz yüze görüşmelerin sonucunda elde edilen bulgular ve bu bulguların yorumlanmasına çalışılacaktır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında sokakta çalışan çocukların; cinsiyet, yaş, doğum yeri, ailelerinin göç etme durumları ve göç sonrası yaşadıkları sıkıntılar, ikamet yeri/mahalle, eğitim durumları ve eğitime ilişkin düşünceleri, konut ve barınma şartları, kaç yıldır çalıştıkları ve çalıştıkları iş türü, çalışma süresi ve koşulları, kazanç durumları ve kazançlarını değerlendirme biçimleri, çalıştıkları işten memnuniyet ve memnuniyetsizlikleri, maruz kaldıkları şiddet türleri, madde kullanma durumları, suç işleme ve suç eğilimleri, ailelerin sosyo-ekonomik durumları ve gelecekte beklenenleri gibi konulara açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

4.1. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

4.1.1. Cinsiyet

Sokakta çalışan çocuk nüfusu içerisinde çalışan erkek çocukların oranının yapılan birçok çalışmada daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kız çocuklarının sokakta bulunan çocuklar içerisinde en incinebilir ve yaralanabilir grubu oluşturmaları veya kız çocuklarına ilişkin toplumsal değerler, sokakta bulunan kız çocukların oranının azaltmaktadır. Başka bir ifadeyle, toplumsal değerler ve kültürel yapılar kız çocuklarının sokakta çalışmasını engellemektedir (bkz. Altuntaş, 2003, Karatay, 1999a, 1999b, Atauz , 1998, Akşit ve Ark, 2001).

Tablo 6: Sokakta Çalışan Çocukların Cinsiyetleri

	S	%
Erkek	347	86.8
Kız	53	13.3
Toplam	400	100.0

Yaptığımız çalışmada, sokakta çalışan çocukların % 86.8'ini erkek çocuklar oluşturmaktadır. Sokakta çalışan kız çocuklarının oranı ise % 13.3'tür. Gerek bu veriler, gerekse de dünyada ve ülkemizde yapılan kimi çalışmalarda, çocukların işgücünün her türünde cinsiyetler bağlamında bir dengesizliğin varlığına işaret etmektedir.

Sokakta çalışan çocuklar içerisinde; kız çocuk oranının erkek çocuk oranından daha az olması bugüne ait bir husus olarak değerlendirilemez. Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından gerçekleştirilen “1940’lı Yıllarda İstanbul’da Sokak Çocukları” adlı çalışmada* sokakta çalışan çocukların % 88’inin erkek, % 12’sinin de kız olduğu görülmüştür (Uluğtekin 1999’dan akt. Karatay, 2002b:469). İstanbul mücavir alan dışında kalan 23 ilçesindeki sokakta çalışan 905 çocuk üzerinde yapılan araştırmada, erkek çocuk oranı % 91, kız çocuk oranının da % 9 olduğu tespit edilmiştir (Karatay vd, 2000:471–476). Çocukların cinsiyet dağılımına ilişkin bulgunun, diğer kentlerde yapılan araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü görülmektedir. ILO/IPEC tarafından Uluslararası Çocuk İşçiliğini Önleme Programı çerçevesinde ülkemizdeki üç metropoldeki (Diyarbakır, İstanbul, Adana) sokakta çalışan çocuklar üzerine yapılan çalışmada, erkek çocuk oranı % 90.9, kız çocuk oranı da % 9.1 olarak bulunmuştur (Akşit vd. 2001:36). Sokakta çalışan çocukların cinsiyet dağılımına ilişkin bu oranlar Ankara, Mersin gibi kentlerimizde de yapılan çalışmalarda elde edilen bulgularla paralellik arz etmektedir (Bknz. Altuntaş, 2003, Göngür, 2003, Çevik, 1997). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sokaktan çalışan çocukların cinsiyet dağılımı ise şöyledir: Moskova’da (Rusya) % 80’ni erkek çocuk, % 20’si kız çocuk, Bükreş’te (Romanya) ise bu oran % 68’si erkek çocuk, % 32’si kız çocuk, Kabil’de (Afganistan) ise % 80.7’si erkek çocuk ve % 19.3’ünü de kız çocuklar oluşturmaktadır (ILO/IPEC: Moscow, International labour Office: 2001:23, Alexsandescu, 2002:25, ESCO, 2002:11).

Kız çocuklarının, sokakta çalışan çocuklar içerisindeki oranının az olması, kız çocukları için sokağın kriminal (taciz, fiziksel şiddet) nedenlerle güvenli olmaması, toplumun sahip olduğu geleneksel sosyo-kültürel değerlerin kız çocuklarını daha çok korumaya eğilimli olması gibi nedenlere bağlanabilir. Kız çocuklarının sokakta tacize veya tecavüze maruz kalmaları durumunda, ailenin dışlanma tutumuyla karşı karşıya gelme ihtimalleri daha yüksek olacaktır. Sokakta görüştüğümüz çocukların, son yıllarda

* Türkiye’de yapılan ilk araştırmalardan biri

kız çocukların sokakta görünürlük sayısında önceki yıllara göre bir artış gösterdiğini ifade etmişlerdir. Hatta bazı ailelerin, kız çocuklarının masumiyetinden dolayı fazla para kazandığını görünce, çevredeki akraba, tanıdık ve komşu belirtilmektedir. Sokakta çalışan kız çocuklarının büyük çoğunun yoksul ailelerden gelmeleri kız çocuklarının da, bu sebeple kız çocuklarını sokakta çalıştırdıkları ve parçalanmış ailenin çocukları oldukları ve bu sebeplerle çalıştıkları gözlenmiştir. Sokakta çalışan erkek çocukların ayakkabı boyama, simit satma, çöp (atık) toplama gibi fiziksel güç gerektiren işlerde çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra kızların ise su, eskimo (buzlu dondurma), kâğıt mendil, sakız, çekirdek satma gibi fazla fiziksel güç gerektirmeyen işler yaptıkları görülmüştür.

Çocuk işgücündeki kız ve erkek çocuk arasındaki eşitsizliği, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olarak değerlendiren görüşler vardır. TÜİK, 1994 Çocuk İşgücü verilerine dayanarak çalışan erkek çocuk oranının, çalışan kız çocuk oranından üç kat fazla olduğu saptanmıştır. Yetişkin kadınlar için yaygın olarak görülen ücretsiz çalışma biçimlerinin, kız çocukları için de geçerli olduğu belirtilmiştir. Geleneksel cinsiyete dayalı rol kalıpları gereği, kız çocuklarının erken yaşta başlanarak “iyi eş”, “iyi anne” olmaları yönünde sosyalleştikleri bir gerçektir. Çocuklar genelde bu sosyalleşme sürecinde kazandıkları cinsiyet rollerine uygun olarak ev işlerini gerçekleştirmektedirler. Cinsiyete dayalı rol kalıpları gereği evle, iş yeri ayrılmakta ve erkek dışarıda işe giderken kadın evde çocuklara bakacağı yargısına dayanmaktadır. Hatta ev dışı enformel işlerde de çalışma kız çocukları için ev işlerinin devamı niteliği taşıırken, erkek çocukları içinse meslek edineceği işlere yönlendirilme söz konusudur. Erkek çocuklar sanayi sektöründeki bütün iş kollarında istihdam edilirken, kız çocukları tarım sektörünün yanı sıra çoğunlukla imalat sanayinin dokuma, biçki, tütün, içki ve gıda dallarında ve hizmet sektörünün çocuk bakıcılığı, eğiticilik, temizlikçilik, yardımcılık gibi etkinliklerde istihdam edilmektedir (Karaduman Taş vd., 1997:2-7). Türkiye’de çalışan çocukların büyük bölümünün erkek çocuklardan oluşmasını, toplumsal yapı ve bu yapıyı temsil eder şekilde oluşturulmuş olan iş tanımına bağlayanlarda vardır. İş, mal ve hizmet üretimi olarak tanımlanırsa, bu hizmetleri yerine getiren tüm bireylerin de çalışan olarak tanımlanması gerekir. Oysa genel kabul, piyasaya yönelik mal ve hizmet üretiminin iş kapsamına girdiğidir. Böyle bir değerler dizisinden bakınca, ücretsiz yeniden üretim faaliyetlerini iş kapsamı dışında tutmuş oluruz. Toplumsal iş bölümü gereği, ücretsiz yeniden üretim faaliyetlerinin büyük ölçüde sırtlanan kadın ve çocuk

emeğini göz ardı etmiş oluruz. İş tanımının daha geniş kapsamlı bir şekilde hane içi işleri içerecek biçimde tanımlanması erkek ve kız çocukların çocuk iş gücüne katılımındaki dağılımı tersine döndürecektir. Ev içi işlere katılan çocukların büyük bölümünün kızlardan oluşmasıdır (Dayıoğlu Tayfur, 2005:46).

Bütün bu anlatılanlardan da anlaşılabilirceği gibi, Diyarbakır'da kız çocuklarının erkeklere göre sokakta çalışmasının veya çocuk iş gücünün diğer sektörlerinde az görülmesinin sebebi geleneksel aile içi rollerde aranmalıdır. Çünkü erkek çocuklar geleneksel rol kalıpları gereği üretim aracı olarak ailenin geçimini sağlamak için çalışırken, kız çocukları evde ev işlerini ve ailenin gözetimindeki alanlarda (tarlada çapa yapma, pamuk toplama, başka illerde fındık, narenciye ve pamuk toplama vb.) çalışmaktadırlar. Bu durumun, kız çocuklarının aile içerisinde kalmasını sağlamak, sokaktaki dışsal tehlikeli faktörlerden korunması amacıyla yapıldığını da söyleyebiliriz. Kız çocuklarının çalışması sadece sokakta yapılan işler için geçicilik özelliği göstermez. Hazır giyim, kumaş ve dericilik sektöründe çalışan - kısmen daha fazla sosyal güvencesi olan işlerde bile- kız çocukları çalışmaya evleninceye kadar devam ediyor ve kız çocukları bu çalışma alanını geçici bir görev olarak görmesi son derece manidardır. Hatta yapılan çalışma sonuçlarına göre kız çocuklarının kendisi bile, evi koca geçindirmeli düşüncesi ağırlıklı bir şekilde dile getirdikleri görülmüştür. Ancak; kocanın işsizliği, tembelliği, kötü alışkanlık sahibi olması gibi zorunlu şartların oluşması sonucu mecburen çalışma yaşamına katılacaklarını dile getirmektedirler. Kız çocukları için evlenmek, çalışma ortamından kaçış ve kurtuluştur. Kız çocukların tümü evlendikten sonra çalışmama yönünde fikir belirtmektedir (ÇSGB, 1995:88).

4.1.2. Yaş

Çalışmaya başlama yaşı, çocuk açısından önemli bir sorundur. Çalışmaya başlama yaşı, çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimini doğrudan etkileyen etmenlerden biridir. Bu sebeple, iş ya da çalışma hayatına başlama yaşı, çocuğun bedensel ve ruhsal gelişiminin tamamlanmasıyla tutarlı ve dengeli olması gerekir.

Günümüzde, özellikle gelişmekte olan birçok ülkede, çocuklar küçük yaşlardan itibaren çalışmaya başlamaktadırlar. Çocuğun erken çalışmaya başlama yaşı düştükçe bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenme düzeyi de artacaktır. Bütün bu sebeplerden dolayı, pek çok ülkede çocuğun iş hayatına başlama yaşına ilişkin hukuki ve yasal

düzenlemeler yapılmıştır (Duyar vd. 2003:92–93). Ancak, tüm bu önlemlere rağmen çocuklar çok küçük yaşlarda çalışmaya devam etmektedirler. Dolayısıyla çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak ifade edilebilecek pek çok işte milyonlarca çocuk hala çalıştırılmaktadır.

Uluslararası topluluk, ILO’nun 138 ve 182 sayılı Sözleşmelerine göre çocuk işçiliğinin kötü ve kabul edilmez dört biçimini belirlemiştir. Bunlar, kölelik, cinsel sömürü, yasadışı etkinlikler ve tehlikeli işlerdir (ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2004:4). Uluslararası topluluk tarafından belirlenen bu kategoriler içerisine Türkiye’de kaç çocuğun girdiğini kesin olarak bilinmemekle birlikte, sokakta çalışan/çalıştırılan ve yaşayan çocuklar bu kategori içerisinde ele alınmaktadır (Güder, 2002:188). 138 sayılı sözleşmeye göre, zorunlu eğitimini tamamlamamış, 15 yaş altındaki küçüklerin çalıştırılmasını yasaklanmış, 13-14 yaş grubu seçimini ülkelerin tercihinine bırakılmış ve bu yaştakilerin (13-14 yaş) ancak hafif işlerde çalıştırılmalarına izin verilmiştir. Ancak, 18 yaşına kadar olan çocukların sağlık, güvenlik ve moral gelişimlerini olumsuz etkileyecek işlerde çalışmaları da yasaklanmıştır. 182 sayılı sözleşme ise, 18 yaşın altındakileri çocuk olarak kabul ederek; çocukların alım -satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılmasını ve askeri çatışmalarda zorla tutulmasını/kullanılmasını, kölelik benzeri uygulama biçimleri gibi zorla ya da mecburi çalıştırılmasını, çocuğun fahişelik, pornografik yayınların üretiminde ve gösterilerde kullanılmasını veya uyuşturucu maddelerin üretimi, ticareti gibi yasal olmayan faaliyetleri çocuğun sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimine zararlı olan işleri çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak kabul eder. Bu ve buna benzer bildirge ve sözleşmelere rağmen dünyada günümüzde milyonlarca çocuk hala çalıştırılmaya devam edilmekte ve her gün bunlara yenileri katılmaktadır. Bu grupta yer alan çocukların sayısı ne yazık ki tam olarak bilinmemektedir (Anık, 2000:350-351)

Çocukların, çocuk işgücü piyasasına katılmasıyla ilgili yapılan pek çok çalışmada çocuğun ilk çalışmaya başladığı yaş ve çalışmaya devam ettiği süredeki yaşı sorulmaktadır. Yaş kriterinin çalışan çocuk açısından önemi, çocuğun küçük yaşlarda çalışmaya başlaması, onun yaşça bulundukları kritik dönemin gelişimleri için ileride bazı olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak çalışan çocuğun işgücü piyasasına katılmasını net olarak ortaya koymak için çocuğa çalışmaya başlama yaşının sorulması önemlidir.

Tablo 7: Sokakta Çalışan Çocukların Cinsiyet lerini Yaş Grubuna Göre Dağılımı

Cinsiyet		Yaş Grupları				Toplam
		6 yaş	7-10 yaş	11-14 yaş	15-18 yaş	
Erkek	S	1	11	236	99	347
	%	.3%	3.2%	68.0%	28.5%	100.0%
	%	100.0%	61.1%	83.7%	100.0%	86.8%
	%	.3%	2.8%	59.0%	24.8%	86.8%
Kız	S		7	46		53
	%		13.2%	86.8%		100.0%
	%		38.9%	16.3%		13.3%
	%		1.8%	11.5%		13.3%
Toplam	S	1	18	282	99	400
	%	.3%	4.5%	70.5%	24.8%	100.0%
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
	%	.3%	4.5%	70.5%	24.8%	100.0%

Araştırmaya katılan sokakta çalışan çocukların yaş dağılımlarına bakıldığında, yoğunluğun daha çok 11-14 yaş grubu aralığında en yüksek değeri aldığı görülmektedir. 6 yaş dilimi aralığında ise oranın en düşük olduğu belirlenmiştir. Burada 6 yaş diliminin seçilmesinin sebebi, 5 yaşının altındaki çocukların çalışmaya başlamaları için çok küçük olduğu ve bu yaşın örgün eğitim kurumlarına devam etme yaşı olmamasından hareketle alınmamıştır. Fakat 5 yaşlarındaki 4-5 çocuğun kendilerinden yaşça büyük abla ve ağabeyleriyle beraber çalıştıkları araştırma alanında görülmüştür. Böylece sokakta çalışan çocuklar arasında 5 yaşın da olan ve okul öncesi yaş dilimi olan 6 yaşından küçük çocukların da çalıştığı/çalıştırıldığı vakasıyla karşılaşabilmekteyiz. Yaptığımız sınıflamaya benzer olarak TÜİK'in Ekim 1994 ve Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarının karşılaştırıldığı ve Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketinin ortaya koyduğu eğilimlerin açıklandığı bir çalışmada da benzer yaş dilimleri ele alınmıştır. Bu çalışmada, çocuğun; uluslararası kabul görmüş bir tanımının olmadığı, “çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri” ve “çocuk hakları” ile ilgili anlaşmalara göre ise 18 yaş altındaki tüm bireylerin “çocuk” olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Bu sebeple, 5 yaşın altındaki çocuklar çalışmak için çok küçük olduğundan, 5-17 yaş dilimleri arasındaki bireylerin Çocuk İşgücü Anketi kapsamında “çocuk” olarak ele alındığı ifade edilmektedir (TÜİK, 2005:9; TÜİK, 2002b:XII).

Bu genel girişten sonra araştırma bulgularını şöyle yorumlayabiliriz: Çocukların yaş dilimleri aralığına bakıldığında 11–14 yaş grubunun en yüksek değeri aldığı (% 70.5) ve bu grubu oransal olarak 15–18 yaş dilimleri aralığının (% 24.8) izlediği görülmektedir. 7–10 yaş grubunun (% 4.5) evren içerisinde fazlaca bir oranı kapsamadığı görülmektedir. Tüm bu oransal veriler, bu çocukların ilköğretimin birinci kademesinin ikinci, üçüncü, dördüncü sınıfların da okuyan/okuması gereken bir dönemde sokakta çalışmaya başladıklarını göstermektedir.

Çalışmamızda Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar arasındaki en yüksek oranı 11–14 yaş grubuna giren çocukların oluşturduğu görülmektedir. Bu yaş dilimini oransal olarak takip eden diğer yaş dilimi ise 15–18 yaş aralığıdır. Çocuklar için bu yaş grupları, önemli bir yaşam evresinin başlangıcını ve bitişini ifade etmektedir. Ergenlik döneminin bölümleri olarak kabul edilen 12 -14 yaş ön ergenlik, 15-17 yaş orta ve 18-21 son ergenlik dönemleri bu yaş gruplarına tekabül etmektedir. Fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal değişmelerin hızlı yaşandığı ön ve orta ergenlikte çalışma yaşamına katılan çocukların gelişim süreçleri olumsuz etkilenmekte ve bu olumsuz durumun erişkinlik döneminde de olumsuzluklara yol açması kaçınılmazdır (Bahçecik vd., 2000:394). Çocukların bu dönemde kişilik gelişimlerinin ortaya çıktığı ve şekillendiği bilinen genel bir durumdur.

Ergenlik, çocukluk görevinin tamamlanması ya da ödüllendirilmesi eğil, kişinin yörüngesinin yeniden oluşması ve belirlendiği dönemdir (Boidin,1995:83).

Tablo 8 : Sokakta Çalışan Çocukların Cinsiyet lerinin Sokakta Çalışmaya Başlama Yaşına Göre Dağılımı

Cinsiyet		Sokakta Çalışmaya Başlama Yaşı									Toplam
		5 yaşında	6 yaşında	7 yaşında	8 yaşında	9 yaşında	10 yaşında	11 yaşında	12 yaşında	13 yaşında	
Erk.	S	23	33	57	75	49	54	26	20	10	347
	%	6.6%	9.5%	16.4%	21.6%	14.1%	15.6%	7.5%	5.8%	2.9%	100.0%
	%	92.0%	94.3%	80.3%	86.2%	89.1%	79.4%	89.7%	100.0%	100.0%	86.8%
	%	5.8%	8.3%	14.3%	18.8%	12.3%	13.5%	6.5%	5.0%	2.5%	86.8%
Kız	S	2	2	14	12	6	14	3			53
	%	3.8%	3.8%	26.4%	22.6%	11.3%	26.4%	5.7%			100.0%
	%	8.0%	5.7%	19.7%	13.8%	10.9%	20.6%	10.3%			13.3%
	%	.5%	.5%	3.5%	3.0%	1.5%	3.5%	.8%			13.3%
Topl	S	25	35	71	87	55	68	29	20	10	400
	%	6.3%	8.8%	17.8%	21.8%	13.8%	17.0%	7.3%	5.0%	2.5%	100.0%
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
	%	6.3%	8.8%	17.8%	21.8%	13.8%	17.0%	7.3%	5.0%	2.5%	100.0%

Tablodaki oranlara bakıldığında, çocukların çalışmaya başlama yaşının 8 yaşında en yüksek değeri (% 21.8) aldığı görülmektedir. Bu oransal yoğunluğu sırasıyla 7. ve 10. yaşlardaki çocuk oranı (% 17) izlemektedir. Sokakta çalışan çocukların sokakta çalışmaya başlama yaşını 5 yaş olarak belirtenlerin oranı (% 6.3) da yüksektir. 5 yaşında çocukların sokakta çalışmaya başlama nedeni ailelerin içerisinde bulundukları yoksulluğa bağlanabilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 Sayılı Kararı, iş hayatına başlamak için minimum yaş konusunda zorunlu okul eğitiminin tamamlandığı yaştan aşağı olmayacağını hükme bağlanmıştır. Durum ne olursa olsun, anlaşma gereğince bu yaş 15'ten aşağı olamaz. Anlaşmaya göre, değişik türdeki işler için farklı yaş eşikleri de belirlemiştir. Anlaşmada genel işler için temel minimum yaş 15, tehlikeli işler için 18, hafif işler için ise eşik olarak 13–15 yaşları belirlenmiştir. Örneğin, sağlık, güvenlik ve ahlak açısından sakıncalı olan işlere başlama yaşı 18 yaştan aşağı olamaz (Bequale, 1999:30–32). Bu sözleşmeyi imzalamış olan Türkiye de yaşa bağlı olan çocuk tanımını yasal olarak onaylamıştır.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na göre asgari çalışma yaşı 12'dir. Böylece, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağını vurgulamış olmaktadır. İlköğretim ve Eğitim Kanunu'na göre ise: “ İlköğretim çağında olup da zorunlu temel

öğretim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerlerinde veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılması yasaktır.” 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu’nun 71. Maddesi’nde ise: “On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez.”(İK.m.71.) Ayrıca, 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu’nun 85. maddesine göre; ağır ve tehlikeli işlerde, on altı yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocuklar çalıştırılmaz.

4.1.3. Doğum Yeri

İnsanoğlu için yaşanan yerleşim alanlarının davranış ve yaşam tarzlarını etkilediği söylenebilir. Aynı şekilde çalışan çocukların doğum yerlerinin bilinmesiyle ailelerinin göç etme zamanını tahmin etmek daha kolaylaşacaktır.

Tablo 9: Sokakta Çalışan Çocukların Doğum Yerleri

	S	%
Diyarbakır/Merkez	230	57.5
Diyarbakır/İlçe	130	32.5
Diyarbakır/Köy	13	3.3
Başka il	27	6.8
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, sokakta çalışan çocukların yarısından fazlasının (% 57.5) Diyarbakır kent merkezinde doğmuş oldukları görülmektedir. Böylece, araştırma kapsamında görüşülen çocukların ağırlıklı bölümünün Diyarbakır kent doğumlu oldukları dikkat çekmektedir. Diyarbakır kent merkezinde doğanların % 57.5’i ilçe merkezlerinde doğanlar (% 32.5) birlikte ele alındığında bu oran yaklaşık olarak % 90’ı bulmaktadır. İlerideki göç olgusu ile ilgili

tablolar incelendiğinde de görülecektir ki, Diyarbakır'ın özellikle ilçe ve köylerinden yaşanan göçün ilk uğrak yeri ve zorunlu ilk ikamet yeri Diyarbakır kent merkezidir. Diyarbakır'ın çoğu zaman Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin diğer illeri için de çekim merkezi olabilmektedir. Sokakta çalışan çocukların yarısından fazlasının kent doğumlu olmasına rağmen, ebeveynlerinin çok büyük oranı göç eden ailelerden oluşmaktadır. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ailelerinin çoğunluğu ilk olarak Diyarbakır kent merkezine göç etmişlerdir. Halbuki, çoğunlukla formel ve enformel sektörlerde çırak statüsünde çalışan çocuklarla ilgili yapılan araştırmalarda, çalışan çocukların ailelerinin aşamalı bir göç süreciyle kente yerleşen ve göç süreci içinde kente yerleşme çabasında olan ailelerin çocuklarının olduğu tespit edilmiştir.. Köyden kente göç zincirleme bir süreçte ve hanehalkı üyelerinin bir kısmının göç etmesiyle gerçekleşir. Göç süreci yaşa ve cinsiyete göre seçici bir süreç olarak devam eder. Bu sebeple kadınların, çocukların ve yetişkin erkeklerin göç tarihleri arasında farklılıklar olabilmektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993:63).

4.1.4. Çocukların Ebeveynlerinin Eğitim Durumu

Çocukların çalışmasını değerlendirme biçimi, onların ailelerinin eğitim ve gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır. Çalışan çocuklar çoğunlukla eğitim seviyesi düşük ailelerden geldikleri için, ailenin de çocuklarını yetiştirme ve sorumluluğu konusunda eksik bilgi seviyesi bilinçsizliğe neden olmaktadır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi , çocuk sorumluluğunu algılamasını etkilemektedir. Aynı şekilde ailenin eğitim düzeyinin, çocuğun çalışmasının şimdi veya gelecekte sebep olacağı tehlike ve riskleri tahmin etmeyi etkileyebilmektedir (Fidan, 2004:33-34).

Tablo 10: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Öğrenim Durumları

	S	%
Okur-yazar değil	315	78.8
Okur-yazar (ama ilkokul mezunu değil)	56	14.0
İlkokul mezunu	27	6.8
İlkokul terk	2	0.5
Ortaokul mezunu	2	0.5
Lise mezunu	0	0.0
Toplam	400	100.0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, çalışan çocukların % 78.8'inin annelerinin okur-yazar olmadıkları, % 14'ünün okur-yazar ancak herhangi bir okul mezunu olmadıkları ve % 7.3'ünün de ilköğretim mezunu oldukları görülmektedir. İlköğretim mezunu olanların önemli bir oranı (% 6.8) da ilkokul mezunu olduğu dikkat çekmektedir.

Ülkemizde eğitim düzeyinde cinsiyetler arasında eşitlikçi olmayan bir dağılım hem kırsal hem de kentsel kesimde ve her yaş grubunda mevcuttur. Kırsal alanlarda eğitim imkânlarından öncelikle erkekler yararlanmaktadır. Kentsel alanlarda eğitimde cinsiyet farkı genç kuşaklarda gittikçe azalmaktadır. Ancak, azalma daha çok ilköğretim düzeyinde kendini ortaya koymaktadır. Ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde oransal dağılımda erkek sayısındaki oranın yüksekliği günümüzde de devam etmektedir. TÜİK'in Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı verilerine göre, 2001–2002 yılının net okullaşma oranlarının cinsiyetlere dağılımı şöyledir: İlköğretim düzeyinde toplamda % 89.79, erkeklerde % 92.37, kadınlarda bu oran % 87.04'tür. Bu oranlar ortaöğretimde toplamda % 43.16, kadınlarda % 38.77, erkeklerde ise oran % 47.29'dur. Yükseköğretimde ise, toplamdaki oran % 11.84, erkeklerde % 12.58, kadınlarda ise % 11.07'dir (<http://www.die.gov.tr/tkba/istatistikler3.htm> 22/10/2005). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı tarafından yapılan “Türk Ailesinde Adölesanların Sorunları” adlı geniş kapsamlı araştırmada; kentsel kesimdeki annelerin eğitim düzeyinin, kırsal kesimde yaşayan annelerinkinden daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Kentsel kesimde diplomasız annelerin oranı % 22.1 iken bu oran kırsal kesimde % 42.4'e kadar çıktığı görülmektedir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1997:134–135).

Sakarya'da Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası kapsamında meslek alanlarında çalışan, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Merkezlerine devam eden ve edemeyen çırakların durumlarının incelendiği bir araştırmada, çocukların annelerinin % 70.6'sı ilkokul, % 5.9'u ortaokul mezunu, geriye kalanların (% 23.5) herhangi bir eğitim kurumunu bitirmedikleri sonucu elde edilmiştir. Eğitim durumlarının Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi bu kadar düşük olan ailelerden gelen çocukların kimi fakirlikten, kimileri de eğitimin önemini pek kavramadığından dolayı küçük yaştaki çocuklarının hayata atılmasını sağlamak için zor şartlarda çalıştırmakta, meslek sahibi olmaları için yönlendirmektedirler (HAK-İŞ ve ILO/IPEC, 2000:34).

Ülkemizde kadın eğitimindeki geri kalmışlık yasalarca temellendirilen fırsat eşitliğini bozacak niteliktedir. Özellikle kentsel alanlarda yoğunlaşan eğitim kurum ve programları, kırsal kesimde oldukça yetersizdir. Kırsal kesimde de eğitim, sosyo - ekonomik kalkınma düzeyine bağlı olarak ve yerleşim birimlerine göre de farklılaşmaktadır (Kırkpınar, 2001:297). Kadının eğitim imkanlarından en az faydalandığı bölgelerden olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapılan “Haydi Kızlar Okula Kampanyası” ile bu sorun kısmen de olsa çözüme kavuşturulmak istenmektedir.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların annelerinin eğitim seviyesinin düşük bulunması, çocukların düşük eğitim düzeyine sahip ailelerin çocukları olduğunu göstermektedir. Eğitimsiz annelerin kendilerine yakın eğitim düzeyindeki kişilerle evlenmesi, çalışan çocukların ebeveynlerinin düşük eğitim düzeyinde olmaları, yaşanılan bölge ve kentin de aynı olumsuzlukları içermesi çocukların eğitilmesi açısından yeni handikaplar yarattığı söylenebilir. Böylece, çalışan çocukların genelde ebeveynlerinin düşük eğitilmiş olması onların ancak enformel sektörde düşük ücretle üretime katılmalarını sağlamakta, bu da onların sosyo-ekonomik düzey yönünden de düşük bir seviyede hayatlarını idame ettikleri anlamına gelmektedir. Aile bireylerinin sosyo-ekonomik yönlerden toplumun alt statüde yer almaları, yaşadıkları olumsuzluk durumunun kısır döngüsel hale gelerek kurumsallaşmasına sebep olabilecektir. Ayrıca, çocukların ailelerinin % 81.8’si (bkz. tablo:22) son yirmi yılda başka yerlerden buraya göç etmiş olmaları, kırsal alanlarda eğitim imkanlarının eksik olması ve kültürel değerlerce eğitimin önemsenmemesi gibi nedenler çocukların ailelerinin düşük eğitim düzeyine sahip olmalarına yol açmış olabilir. Çalışan çocukların ailelerin geldikleri kırsal yerleşim yerleri, sosyo- ekonomik düzey ve eğitim imkânlarının en kısıtlı olduğu kırsal yerleşim alanlarıdır. Kadın eğitiminin önündeki sosyo -kültürel ataerkil değerler de hesaba katıldığında, eğitim düzeyinin düşük olmasının sebebi kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır.

Kadının, kentte geleneksel kırsal düşünüş tarzı gereği ücretli çalışmaması, ücretsiz aile işçisi olması ve arta kalan zamanlarında da çocuklarının bakımını yapması uygun görülmekte ve kadının sosyal yaşamda yer alması engellenmektedir. Kadın kentte olmasına rağmen çalışma yaşamını da yer almaz, böylece çok çocukluluk bir olgu olarak devam etmektedir. Kentte çocuğa bakmak yüksek maliyetli bir iştir. Aile üyelerinin tamamı bu yaşam şartlarını devam ettirmek için çalışmaktadır. Çocuklar ise

sanayi ve hizmet sektörü veya sokaklarda çalışarak, bu kervanın ve geleneksel-kırsal yaşamın kentte devam ettirilmesine çalışılmaktadır. Kadının okullaşması sağlanarak ve teknik becerilerle donatarak çalışma yaşamına katılması sağlanmalıdır. Ayrıca kadının bağımsız ve üretken birer kişilik edinmesini sağlamak suretiyle olmasıyla da çalışan çocuklar sorununa yaklaşmak gerekir (Fişek, 2000:2). Çalışan çocukların ailelerinin kalabalık ve eğitim düzeyinin düşük olması, ailedeki diğer çocukların da gelecekte çalışma ihtimalini çalışan çocuk adayı adayı kuvvetlendirmektedir. Öyleyse, kadının eğitimi önündeki engeller kaldırıldığında, kadının eğitim düzeyi artacak ve kadının sosyal güvencesi olan işgücüne katılımı artacaktır.

Tablo 11: Sokakta Çalışan Çocukların Babalarının Eğitim Durumları

	S	%
Okur-yazar değil	79	19.8
Okur-yazar (ama ilkokul mezunu değil)	117	29.3
İlkokul mezunu	158	39.5
İlkokul terk	18	4.5
Ortaokul mezunu	14	3.5
Lise mezunu	14	3.5
Toplam	400	100.0

Araştırma kapsamında görüşülen çocukların, babalarının % 43'ü ilköğretim düzeyinde (% 39.5'i ilkokul mezunu ve % 3.5'i ortaokul mezunu) bir diplomaya sahiptir. Babalarının % 19.8'i okur-yazar bile değildir. Lise düzeyinde bir öğretim kurumundan mezun olanların oranı ise % 4'tür. Geriye kalanları ise (% 29.3) okur-yazar ama herhangi eğitim kurumunda mezun değildir. Çocuklar ve görüştüğümüz bazı çocuk babalarının daha çok askerlik görevini yerine getirdikleri askerlik ocağındaki "Ali Okulunda" okuma-yazmayı öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu veriler, sokakta çalışan çocukların % 53.6'sının babalarının hiçbir eğitim kurumundan mezun olmadıklarını göstermektedir.

Sokakta ve hizmet sektöründe çalışan çocuklar üzerine yapılan araştırmada babaların büyük çoğunluğunun (% 56.9) ilkokul mezunu olduğu görülmüştür. Ancak, hizmet sektöründe çalışan çocukların yarı sıندان fazlasının babaları, ortaokul ya da lise düzeyinde bir öğretim kurumundan mezundur (Acar, 2000:92–93).

Karatay da, İstanbul'da sokakta çalışan çocuklarla ilgili araştırmasında, çocukların ebeveynlerinin eğitim durumunun düşüklüğüne işaret etmektedir. O söz konusu çalışmada, çocukların annelerinin % 72'sinin, babalarının ise, % 14'ünün okur-yazar olmadıklarını bulmuştur. Bu çalışmada annelerin % 86'sı ve babaların % 60'nın ilköğretim düzeyinde eğitim veren bir okuldan mezun olmadıkları sonucu elde edilmiştir. Karatay, sokakta çalışan çocukların ebeveynlerinin okullaşma düzeyinin düşüklüğünden hareketle, UNICEF'in Türkiye'de bölgeler arası eşitsizliğini konu edinen raporunda hiçbir eğitim alamayan 15-49 yaş arası kadınların illere göre dağılımını örnek vermektedir. Bu raporda İstanbul'da % 10.2 Bursa % 8.7, Antalya % 19.7, Adana % 17, Tokat % 11.5, Eskişehir % 11.4, Ankara % 9.2, Trabzon % 19.7, Samsun % 17.6, Diyarbakır % 42, Erzurum % 41.5, Şanlıurfa % 39 ve Elazığ % 31.4 olarak gerçekleşmiştir (Karatay, 2000a:513-514).

Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, çalışan çocukların anne ve babalarının büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin düşük seviyede olduğu müşahade edilmiştir. Çocukların ebeveynlerinin eğitimsiz olmaları veya eğitim düzeyinin düşük olması, çocukların sosyalleşme süreci üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyleri düşük olan ailelerin, eğitimin önemi konusunda bilinçli olmadıkları ve bu yüzden çocuklarını okula göndermek yerine çalışmaya yönlendirdikleri anlaşılmaktadır.

4.2. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÖĞRENİM VE EĞİTİM DURUMLARI

Bu bölümde sokakta çalışan çocukların eğitim durumları, eğitim kurumlarıyla olan ilişkilerinin niteliği ve eğitime ilişkin algılamaları üzerinde durulacaktır. Ayrıca görüşülen çocukların eğitimlerini yarıda bırakma ve okuldan kaçma nedenleri ve çalışmanın eğitimlerini nasıl etkilediği gibi değişkenlere ilişkin sorulara verilen cevaplar değerlendirilecektir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 18 yaşına kadar olan her insanı çocuk olarak kabul etmektedir. Türkiye bu sözleşmeyi kabul etmiş ve hayata geçirmek için taahhütlerde bulunmuştur. Çocukların bu sözleşmeden doğan en önemli haklarından biri de eğitim hakkıdır.

Çocuğun en temel haklarının başında eğitim hakkı gelir. UNICEF'in 1999 Raporunda belirttiği gibi, çocukların eğitim görmemesi birçok ciddi problemi beraberinde ortaya çıkarabilmektedir. Anne ve çocuk ölümlerinin önemli nedenlerinden biri, annenin okuma yazma bilmemesi ya da eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Kız çocuklarının okullaşmasındaki 10 puanlık bir artış sonunda çocuk ölümlerinde binde 4,1 azalmayı beraberinde getirmektedir. Böylece, çocuğun en temel hakkı olan yaşam hakkı ile eğitim hakkı arasında güçlü bir bağ kurulmuş olur.

Çocuk bedensel, zihinsel, duygusal, ahlaki ve sosyal gelişimi için eğitime gereksinim duyar. İnsanın doğuştan getirdiği yetenekleri geliştiren, onu üretken bir birey yapan, sağlığını, kendisini ve aile bireylerini gereği gibi koruma, kültürel bir açıdan zengin bir yaşam sürdürmesini sağlayan en önemli araç da eğitimidir. Eğitim, sadece bireylerin geleceği ve esenliği için değil, toplumların gelişmesi, ilerlemesi ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için de gereklidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesi, çocuklar için eğitim hakkını tanımakta ve taraf devletlere, çocuklara ücretsiz zorunlu temel eğitimi sağlamak, ortaöğretimi ve genel mesleki eğitimi çeşitli biçimlerde örgütlemek ve bunları tüm çocuklara açık bulundurmak yükümlüğünü yerine getirme sorumluluğu ile yükümlü kılmıştır. Ay rıca, taraf devletlere uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi tüm çocuklara yetenekleri doğrultusunda açık duruma getirilmesi ve meslek seçimine ilişkin olarak saygınlığını koruma görevlerini vermektedir. Şu halde hem bireyin hem de toplumun gelişmesi için, herkesin yeteneği ölçüsünde ve ilgileri doğrultusunda eğitim görmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Akyüz, 2000:396-397).

Türkiye'de yapılan araştırmalara göre çocuk işçiliği ile eğitim arasında çok yakın bir ikili ilişki olduğu tespit edilmiştir. Eğitim, zaman zaman çocuk işçiliğini önlemede en önemli etken olmanın yanında, çocuk işçiliğini besleyen bir unsur haline de dönüşebilmektedir.* TÜİK anketlerinden elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, çocuklar eğitim görüyor ise, çocukların çalışma oranı düşmekte, bunun tersine çocuk çalışmakta ise eğitime devam ve başarı oranı düşmektedir. Eğitimin içerik olarak tatmin edici olmaması, eğitimin maliyeti ve ulaşılabilirliğinin zorluğu, eğitilmiş kesimin karşılaştığı yüksek işsizlik oranı, ailelerin bilinçsizliği gibi unsurlar eğitime devamı azaltan etkenlerdir (ÇSGB, Çalışan Çocuklar Bölümü, 2004:14). Çocuğun eğitim

* Örneğin zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmış olması çocuk işgücünün azaltılmasına sebep olmaktadır. Okullarda eğitimin çoğunlukla kent merkezlerinde ikili (sabah ve öğlen devresi) bir biçimde yapılıyor olması da çocuk işçiliğini beslemektedir.

sürecine katılması sadece onun çalışma yaşamına katılmasını önlemekle kalm amakta, yetişkinlik döneminde daha sorunsuz bir yaşam sürmesini de sağlamaktadır. Toplumların geleceği olan çocukların, çocukluk evresinde yaşadıkları ve aldıkları eğitim çok önemlidir. Çocukların zihinsel, fiziksel ve psikolojik bir süreç olan gelişimlerini tamamlamadan oyun ve eğitimden yoksun kalarak çalışma hayatına katılmaları beraberinde birçok olumsuz durumu ortaya çıkarabilmektedir. Çocuğun eğitim sürecine katılmamasının kişilik oluşumu üzerinde de olumsuz etkileri olabilmektedir.

Çocuğun psiko-sosyal gelişimini gerçekleştirebilmesi, sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olabilmesi, gerekli akademik girdileri alması için uygun bir ortama sahip olması gerekir. Bu girdiler, çocuğa ebeveynleri, içinde yaşadığı toplum ve çevre ile eğitim imkanlarının sunulduğu okullar, öğretmenler ve diğer dışsal faktörler tarafından, sağlıklı ve kesintisiz bir şekilde çocuklara veriliyor olabilmesi çocukların yetişkinlik dönemine daha sağlıklı bir birey olarak girmesini sağlayabilir. Çocuk yaşamının her safhasındaki olaylardan ve anlardan zihinsel, duygusal, fiziksel girdiler ve davranışsal kazanımlar çıkarır. Eğer çocuk bu girdilerin olumlu, doyurucu kısımlarını yaşamışsa pozitif bir kişilik kazanmış olur. Yoksa, bu girdi ve kazanımlarındaki olumsuzluklar çocukta kötü izler bırakacak ve çocuğun kişisel gelişimine bir şekilde yansıyacaktır. Çocuğun kişisel gelişimini sağlayan zihinsel, duygusal ve fiziksel girdiler birbirlerinden bağımsız değildir, aksine birbirleriyle etkileşim halinde ve birbirlerine destek vermektedir. Ancak, bu girdiler arasındaki etkileşimde kişisel gelişimi esas olarak zihinsel gelişim yürütmekte ve güç zihinsel katmandan aşağı katmanlara doğru akmaktadır. Zihinsel girdiler çocuğun duygusal dünyasının gelişimini ve sağlıklı fiziksel gelişiminin temel gücünü oluşturmaktadır. Bu sebeplerden dolayı çocuğun zihinsel gelişimine temel katkı sağlayacak girdileri sağlamak temel eğitim imkânının çocuğa verimli bir şekilde sağlanması son derece önemlidir. Çocuğun herhangi bir şekilde çalışma hayatına katılması eğitimden yeterince yararlanmasını engellemektedir. Aynı şekilde çocukların olumsuz çalışma koşulları, ailelerinin sosyo-ekonomik zorluklar içinde olması çocuğun kişisel gelişimini sağlayan eğitim imkânlarından yeterince yararlanamamasını ve okuldaki akademik başarısını da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Söz konusu durum, yeterli destekten yoksun olan hem okuyan hem de çalışan çocukların eğitim kurumlarındaki başarısızlığının sebeplerini çok güzel bir şekilde açıklamaktadır (Şahabettinoğlu vd. 2002:239–240)

Birleşmiş Milletlere üye devletler “Binyılın Kalkınma Hedefleri” çerçevesinde 2015 yılına kadar gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin ikinci maddesi, “herkes için ilkokul eğitiminin sağlanması”dır. Bu maddede, bütün erkek ve kız çocukların ilköğretimi eksiksiz tamamlamalarının sağlanması amaçlanmaktadır. Birleşmiş Milletlerin “Çocuklara Uygun Bir Dünya” 10 Mayıs 2002 tarihli yedinci özel oturumunun 5. maddesinde de ilköğretimin kız-erkek için zorunlu, parasız, kaliteli nitelikte olması gerekliliği vurgulanmakta ve çocukların, bu eğitimi tamamlamaları hususuna dikkat çekilerek ilk ve ortaöğretimde toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi ifade edilmektedir (UNICEF, 2004a:9-22). Ayrıca, “Çocuk İşçiliğine Karşı Mücadele” bölümünün 34. maddesinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine son verilmesinde; sosyal, ekonomik kalkınmaya destek herkese eğitim için uluslararası işbirliği adımlarının atılması da hedeflendiği görülmektedir (UNICEF, 2004a:58). Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin (1989) 26. maddesi eğitim hakkını geniş bir açımla ele alır.

Tablo 12: Çocukların Cinsiyetlerine Göre Öğrenim Durumlarının Dağılımı

Cinsiyet		Öğrenim Durumu							Toplam
		Okur-Yazar değil	Okur-Yazar (ama ilkokul/ilköğretim mezunu değil)	İlkokul mezunu	İlkokul/ilköğretim terk	İlköğretim mezunu	İlköğretime devam etmekte	Ortaöğretime devam etmekte	
Erkek	S	19	1	1	36	12	238	40	347
	%	5.5%	.3%	.3%	10.4%	3.5%	68.6%	11.5%	100.0%
	%	82.6%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	82.9%	100.0%	86.8%
	%	4.8%	.3%	.3%	9.0%	3.0%	59.5%	10.0%	86.8%
Kız	S	4					49		53
	%	7.5%					92.5%		100.0%
	%	17.4%					17.1%		13.3%
	%	1.0%					12.3%		13.3%
Toplam	S	23	1	1	36	12	287	40	400
	%	5.8%	.3%	.3%	10.4%	3.5%	71.8%	10.0%	100.0%
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
	%	5.8%	.3%	.3%	9.0%	3.0%	71.8%	10.0%	100.0%

Araştırma grubumuzda görüşülen çocukların çok önemli bir bölümünün (% 71.8) ilköğretim düzeyindeki bir eğitim kurumuna devam ettikleri görülmektedir. Bu veri çocuklarını üçte ikisine yakın bir kısmının temel ve zorunlu temel eğitim sayılan

ilköğretime devam ettiklerinin ispatı olarak kabul edilebilir. Bu veriler, sokakta çalışan çocukların önemli bir kısmının ilköğretime devam eden çocuklardan oluştuğunu göstermektedir. Hâlbuki ilköğretim ve eğitim kanununa göre, ilköğretime devam eden ve on dört yaşını tamamlamamış çocukların çalışması yasaktır. Cinsiyetler bağlamında sokakta çalışan çocuklar ilgili verilerde görüldüğü gibi çalışan kızların % 92.5'inin ve erkek çocukların da % 68.6'sının ilköğretime devam edenlerden oluştuğu görülmektedir. Cinsiyetler arasındaki bu farklılıklar ileride derinlemesine değerlendirilecektir.

Araştırmada dikkate değer verilerden biri de, sokakta çalışan çocuklardan % 6.3'ünün herhangi bir eğitim veya öğretim kurumuna hiç devam etmemiş olmalarıdır. Bunun yanı sıra, çocuklardan % 9'nun da ilkokul/ilköğretime terk etmiş olmaları dikkat çekicidir. Geriye kalan çocukların % 9.8'i de, orta öğretime devam eden çocuklardan oluşmaktadır. Diyarbakır ilinde özellikle köy ilköğretim okullarının bir çoğunda ilköğretimin ikinci kademesi sayılan 6. 7. 8. sınıflar bulunmadığı için 5. sınıftan 6. sınıfa geçişlerde kız öğrenci devamlarında büyük kayıplar yaşanmaktadır. Kız çocukları ilköğretimin birinci kademesi sayılan 5. sınıftan sonraki sınıflara yaşları büyüyüp gelişkin hale geldiğini ileri süren aileleri tarafından, geleneksel değerler ileri sürülerek okula devam etmeleri engellenmektedir.

Çocuğun ekonomik etkinliklere katılması bazı durumlarda okullaşmasına engel olmayabilir, ancak, çalışmak çoğu defa çocuk için eğitimin önüne geçer (Altuntaş, 2003:143). Çocuğun çalışması, okullaşmasına her zaman engel oluşturmazsa da eğitimde esas olan akademik beceriyi edinmesinin önünde bir engel oluşturduğu söylenebilir. Kırsal bölgelerde çocuğun okulu bırakmadan, ev işleri ve tarımsal faaliyetlerini sürdürebilmesi mümkündür. Ama hem kentsel hem de kırsal alanlarda sıklıkla ekonomik faaliyetlere katılan çocuğun eğitimi sorunsuz sürdürebilmesi güçtür. Böylece çocuk, daha baştan onu çalışmaya iten ekonomik nedenler, ailesel baskı ve okulun öncelikleri arasında bir gerilim yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu dayanılmaz durum, çocuğun tamamen okulu terk etmesine kadar devam edebilmektedir. Çocuğun okulu terk etmesine sebep olan amillerden ilki, çocuğun okuldaki etkinlikler için çok fazla güç harcamasıdır. Okuyan çocuğun yeniden güç toplaması ve büyüme gereksinimlerini karşılamasını sağlamak için dinlenmeye ihtiyaç duyar. İkincisi ise gelişim evresinde olan çocukların uyku gereksinimlerinin yetişkin bireylerden fazla olmasıdır. Bu nedenle, çocuğun çalışmaya zamanının bir kısmını ayırması okulda

genellikle dikkat ve yoğunlaşma güçlükleri yaşamasına neden olmaktadır (Boidin, 1995:18). Böylece çalışan çocuk, çalışma etkinlikleri için zamanının ve gücünün çoğunu tükettiğinden okulda başarısız olmaktadır. Bu başarısızlık durumunda, çalışan çocuğun eğitimin ileri basamaklarına kadar gitmesini engellemektedir. Kent sel alanların sokaklarında çalışan çocuklar için çalışma, çoğunlukla süreklilik arz eden bir durumdur. Uzun süren çalışma saatleri ve sokakta akran gruplarında öğrendikleri davranış tarzları çocukların eğitim kurumlarıyla olan ilişkilerin de olumsuz etkileyebilmektedir.

4.2.1 Çocukların Okula Devam Etme Durumları

Bugün ülkemiz BM'nin "Binyıl Kalkınma Hedefleri" projesi çerçevesinde tüm kız ve erkek çocuklarının temel eğitimi alması yönünde belirlediği hedefe 2005 yılı sonunda ulaşamamıştır. Ancak, ilköğretime % 100 erişim ve devam hedefine ulaşma yolunda büyük ilerlemeler kaydedildiği bir gerçektir. Yapılan kampanyalar sayesinde ("Haydi Kızlar Okula") cinsiyetler bazında ilköğretime erişim ve devam konusunda başarılı iyileştirmeler sağlanmıştır. 2003 yılında kız ve erkek çocuklarının okullaşması arasında var olan % 7'lik fark 2005'te % 5.8'e inmiştir. Toplam kayıt oranları 1996 yılında % 81 iken, 2004'te toplam kayıt oranları % 92'ye yükselmiştir (UNICEF, 2006:14). Ülkemizde özellikle kırsal alanlarda kız çocuklarının okullaşma süreçlerini engelleyen veya olumsuz etkide bulunan bazı geleneksel ve ekonomik etkenlerin varlığı bilinen bir gerçektir. Özellikle ekonomik sorunların varlığı ve kız çocuklarının okullaşması yönündeki olumsuz değer yargıları, kız çocuklarının okul yerine ev ya da tarımsal iş alanlarında çalışmaya zorlandıklarını tahmin etmek güç değildir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin özellikle kırsal yerleşim alanlarında yaşanan terör ve güvenlik olayları nedeniyle pek çok okul kapatılmış veya öğretmensizlikten eğitime son vermek durumunda kalmıştır. Bu sebeple, buralarda ilköğretim ve sonrası eğitim kurumlarına erişim ve devam oranlarının genel ülke değerlerinin altında kalmasına sebep olmuştur. Kırsal alanlarda ve kent merkezlerindeki düşük gelirli ailelerin çocuklarının çalışma yaşamına erken yaşta başlamaları, eğitim maliyetleri ve çok sık bir şekilde öğretmen değişiminden kaynaklanan kalite sorunları, çocukların okula devamlarını ve okulda edinmeleri gereken akademik başarılarını olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir.

Tablo 13: Sokakta Çalışan Çocukların Şu Anda Okula Devam Etme Durumları

	S	%
Evet, devam ediyorum	326	81.5
Hayır, devam etmiyorum	74	18.5
Toplam	400	100.0

Örneklem kapsamında görüşülen sokakta çalışan çocukların büyük bir oranı (% 81.5) okula devam etmektedir. Okula devam etmediklerini belirtenlerin oranı da % 18.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran aslında küçümsenmeyecek düzeydedir.

Aşağıda verilen Ekim 1994 ve Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketlerinin sonuçlarına bakıldığında, ekonomik faaliyetlere katılan çocukların okula devam durumlarına ilişkin verilerin örneklem alanındaki oranlardan farklı olduğu görülecektir.

Ekim 1994 ve Ekim 1999 “Çocuk İşgücü Anketi” sonuçlarına göre, Türkiye genelinde çocukların okula devam durumlarına bakıldığında; Ekim 1994’de 16–14 yaş grubundaki çocukların % 86.9’unun okula devam etmekte olduğu görülmektedir. Bu oran Ekim 1999’da % 88.1’e yükselmiştir. Buradaki % 2.8’lik yükselmeyi 1997’deki İlköğretimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılmasına bağlayabiliriz. Çünkü çocuklar ilköğretimin sekiz yıla çıkarılmasıyla, artık beşinci sınıfta mezun olmamakta ya aynı okulda ya da başka bir okula -gerekirse taşınarak- ilköğretimin ikinci kademesine devam ederek ilköğretimi bitirene kadar eğitim kurumuyla ilişkisi devam etmektedir. 6–14 yaş grubundaki çocukların okula devam etme durumlarına bakıldığında, Türkiye genelinde hem kız hem de erkek çocukların okula devamında bir artış olduğu, hatta kız çocuklarında bu artışın kırsal alanlarda daha belirgin olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ekonomik faaliyetlere katılan erkek çocukların okula devam etme durumu Ekim 1994’te % 90 ve Ekim 1999’da % 90.9’a yükselmiştir. Söz konusu durum kız çocukları için Ekim 1994’te % 83.7 iken Ekim 1999’da % 85.3’e yükselmiştir (TÜİK, 2005:15).

Çocuk işgücüne dâhil olan çocuklar cinsiyet bağlamında ele alındığında, kır ve kentte farklılıklar arz ettiğini görmekteyiz. Kırsal alanda tarım sektörü daha etkindir, kentsel alan da ise sanayi sektörü etkindir. TÜİK’nin 1999 Çocuk İşgücü Anketinde kırdaki erkek ve kız çocuklarının istihdam oranlarının (% 55- % 54) birbirine yakın olduğu saptanmıştır. Çocuklar için cinsiyet bağlamında kentte sanayi sektöründe çalışan kız çocuklarının sayısı neredeyse yarı yarıya (% 25) düşmekte, erkek çocuklarda bu

oran kız çocuklarının üç katına (% 75) çıkabilmektedir. Erkek çocuklarının çalışma hayatına girerek ailenin geçimine katkı sağlamaya ilişkin gerçekleşen oranı arttıkça kız çocuklarının işgücü piyasasına katılma oran da azaltmaktadır. Böylece kentsel alanlarda çalışmak erkek işi olarak görüldüğünden, kız çocuklarının okula devam etme şansı artabilmektedir. Söz konusu edilen geleneksel ataerkil yapı, kentsel alanlarda kız çocuklarının okullaşmasında işleyen bir mekanizma görevini üstlenmektedir. Kız çocukları, erkek kardeşleri çeşitli sektörlerde işe giderken, okula devam edebilmekte, yaşlılarıyla daha uzun süre bir arada olmakta, kendini gerçekleştirebilmekte ve çocukluğunu yaşayabilme şansını yakalamaktadır. Bu durum kız çocuklarına Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel bir çocuk hakkı olarak kabul ettiği eğitim hakkından daha fazla yararlanabilme şansını verebilmektedir (Dikmen, 2001:333–338). İstanbul örneğinde elde edilen bu sonuçlar Diyarbakır için kısmen geçerlidir. Çünkü kız çocuklarından okulu terk eden yoktur. Kız çocuklarının okullaşmasında esas sorun ortaöğretimdeki okullaşma oranının düşük olmasıdır. Örneklem grubumuzda okulu terk etme, okuldan kaçma gibi davranışların daha çok erkek çocuklar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 1999–2003 yıllarını kapsayan verilere göre, özellikle kız çocuklarının okullaşmasında düşüşler olmuştur. 1999–2000 öğretim yılında ilköğretimden mezun olan kız çocuklarının 2000–2001 eğitim-öğretim yılında ortaöğretime kaydolma oranı % 93.6 iken, 2001–2002 öğretim yılında bu oran % 87.17'ye, takip eden 2002–2003 öğretim döneminde ise, oran % 82'ye kadar düşmüştür. 2003 yılında “Haydi Kızlar Okula Kampanyası” çerçevesinde 7 471 kız öğrencinin okula kazandırılmış olmasını düşündüğümüzde bu verilerin önemi daha da artmaktadır. Diyarbakır'da söz konusu olan okullaşma oranındaki düşüşler çok belirgin olmasa da erkek çocukların okullaşmasında da mevcuttur (Sarı, 2004:16–17).

Başta kırsal kesimde yaşayanlar olmak üzere, kız çocukları arasında ilköğretimin üçüncü sınıfında okulu terk etme oranının yüksekliği, 2001 yılında toplanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin ilk raporlarında dile getirilmiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve metropollerdeki sınıflarda donanım eksikliğine dikkat çekilmiş, çocukların okul öncesi ve orta öğretime devam etmesi için taraf devlete çağrıda bulunmuştur (SHÇEK, 2001:90).

Son dönemde yayınlanan kimi raporlara göre, tüm dünyada ilköğretim çağında olup hiç okula kayıt olmamış 104 milyon çocuk vardır. Bazı raporlara göre ise bu sayı

105 milyondur. UNICEF ise bu sayının daha yüksek olduğunu ve bu oranın 121 milyon civarında olduğu düşüncesindedir. Okul dışında kalan bu çocukların 55 milyonu erkek, 65 milyonunu da kızlar oluşturmaktadır. Eğitim , çocuklar için yaşamsal öneme sahiptir. Çünkü okula gitmek; çocuğun yaşamını dönüştürecek, öğrenme imkânı sağlayacak, kendi potansiyelini daha iyi fark etmesine yardımcı olacak, özgüvenini artıracak, farklı sosyal beceriler kazandıracak, şiddet, hastalık gibi sorunlardan nasıl korunabilecekleri gibi farklı stratejiler geliştirmesini sağlayabilecektir. Eğer ilköğretimde okulun kapıları çocuğun yüzüne kapatılırsa, çocuk sonraki yıllarda orta öğretim ve sonrasındaki öğretim kurumlarına devam etme şansını kaybedecektir. Çocuğun okula gitme şansını yitirmesi gerek erkek gerekse kız için olumsuz bir nitelik taşır. Ancak bu durum kız çocukları için daha ağır ve olumsuz sonuçlar doğurur. Çünkü kız çocukları ister eğitim görmüş olsun isterse de eğitim görmemiş olsun; HIV/AIDS, cinsel sömürü, kaçakçılık-satış gibi olumsuz durumlarla karşılaşmada, erkeklere göre daha dezavantajlı duruma sahiptirler. Burada yaşanacak olumsuzluklardan sadece kız çocukları değil, aile ve toplumun bütünü etkilenecektir (UNICEF, 2004b:7–10).

Çalışmamız sırasında okuyan kız çocuklarının sokaktaki tehlikelerden bir nebze olsun kendilerini daha fazla koruduklarını gözlemledik. Hiç okula gitmemiş kız çocuklarından birinin cinsel yönden istismar edildiği, sokakta çalışan arkadaşları tarafından ifade edildi.

Sokakta çalışan çocuklar arasında kentte doğmuş olanlarda okullaşma oranının da yüksek olduğu ve köy doğumlularda eğitim kurumlarına devam etmede biraz daha gevşek davranıldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 14: Sokakta Çalışan Çocukların Eğitimlerini Devam Ettirememe Nedenleri

	S	%
Ekonomik zorluklar	14	18.9
Ailenin ilgisizliği	32	43.2
Başarılı olamama	2	2.7
Okumayı sıkıcı bulma	3	4.1
Öğretmenlerin dayak atması	3	4.1
Ebeveynlerimin ölümü	3	4.1
Benim ilgisizliğim	7	9.5
Diğer	10	13.5
Toplam	74	100.0

Daha önceden belirtildiği gibi sokakta çalışan çocukların % 18.5'i hâlihazırda herhangi bir eğitim kurumuyla ilişkileri nin devam etmediğini belirtmişlerdir (bkz Tablo:13). Yukarıdaki tabloda da, bu çocukların okulla niçin ilişkilerinin kesildiğine ilişkin dağılımlar yer almaktadır. Bu tabloya bakıldığında çocuklar okulla ilişkilerinin kesilmesinin en önemli nedeni olarak “ailenin ilgisizliğini” (% 43 .2) göstermişlerdir. Bunu “ekonomik zorluklar” seçeneğini işaretleyenlerin oranı izlemektedir (% 18.9). Bu veriler, çocuğun okulla olan ilişkisinin kesilmesinde yaygın kanaatin aksine ekonomik faktörlerin değil, aileye ilişkin etkenlerin rol oynadığı görülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, ailenin bu ilgisizliğinin tümüyle ekonomik sorunlardan bağımsız olmadığıdır. Çocuk, ailesinin yaşadığı ekonomik problemlerden doğrudan etkilenmektedir. Çocuklar bu durumu, *“aslında ailemiz bizi okutmak istiyordu, fakat ailemin içerisinde bulunduğu maddi imkansızlıklar nedeniyle çalışmak zorunda olmam , eğitimimi devam ettirmemi engellemektedir”* düşüncesindedir.

Türkiye’de 15 yaşın altındaki her dört çocuktan biri sınırlı bir gelire sahip ailelerden gelmektedir ve bu aileler 2003 itibarıyla aylık 269 YTL’den az bir gelire sahiptir. Bir öğrencinin yıllık okul masraflarının ise öğrenci başına 1937 YTL’ye kadar çıkabildiği ve ailelerin % 71’inin ayda 500 YTL’den az bir parayla geçinmek zorunda oldukları göz önüne alındığında, Türkiye’de hanehalkı gelirinin birçok çocuk için eğitim maliyetlerini karşılayacak düzeyde olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (UNICEF, 2006a:9). Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar için başka birçok olumsuzluklar da, çocukların okullara erişimini ve devamını engellemektedir. Çocukların ebeveynlerinden birini kaybetmesi ne rağmen sosyal hizmet kurumlarının koruyuculuğuna dâhil olmaması, kırsal alanlardan göçen ailelerin kentteki yoksulluk hali gibi faktörler çocukların eğitimlerini tamamen bırakmasına veya ailenin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için kentteki niteliksiz işgününe katılmasına sebep olmaktadır. Ancak çocuklar, kendilerinin eğitimlerini yarıda bırakmalarının sebebi olarak, sıkça dile getirildiği gibi yoksulluğu ve yaşanan ekonomik problemleri değil, ailelerinin ilgisizliğini (% 43.2) belirtmeleri anlamlıdır. Ailenin, çocuğun eğitime karşı ilgisizliğini kendisinin eğitim kurumlarına devam etme ilişkisine bağlanabilir. Eğitime karşı ilgisizlik, aslında onların eğitim düzeyleri ile alakalı bir durumdur. Çünkü ebeveynlerin öğrenim düzeylerinin genelde düşük olduğu önceki tablolarda ortaya konulmuştur (bkz Tablo:10-11). Bazı çocuklar da eğitimlerini yarıda bırakmalarını veya eğitim kurumlarına hiç devam edememelerinin nedenleri olarak “diğer” seçeneğini (%)

13.5) işaretlemişlerdir. Bu seçeneği işaretleyenler genelde, “kötü arkadaşlar edinme”, “huysuz ve kavgacı olma” gibi etkenlere dikkat çekmişler.

Çalışan çocuklardan bir kısmı okula devam edememektedir, diğer kısmı ise hem çalışıp hem de okula devam etmektedir. Bu durum, sokakta çalışan bazı çocukların çalışma ile okula devam etme arasında bir gerilim yaşamalarına yol açmaktadır. Zamanla bu gerilimin çocukların okuldaki derslere yeterince zaman ayıramamalarına neden olduğu ve bunun da onların akademik başarılarını olumsuz olarak etkilediği bir gerçektir. Böylece okulda yeterince başarı göstermeyerek okulu terk etme yönünde bir eğilim oluşur.

Çocuk işçi için okula devam etmek çoğu kez mümkün olamamaktadır. Eğitimin parasız olduğu Hindistan’ın bazı eyaletlerinde ücretsiz kitap, okul kıyafeti ve öğle yemeği temin edildiği halde okullaşma oranı düşüktür. Bu durumun nedenleri vardır. Çocuğun okula gitmesi dolaylı maliyetle ailesi açısından gelir kaybına uğraması anlamına gelir. Yoksul birçok ülkede çocuğun okula gitmesi aileleri tarafından, iş bulma imkânlarını arttırıcı bulunmadığından ve hatta engellediğinden çocuklarını tercihen iş piyasasına sokma eğilimine girmektedirler. Eğitim ve çocuğun çalışması arasındaki ilişkiye salt ekonomik temelli bir sorun olarak bakmak yeterli ve doğru bir bakış açısı değildir. Ailelerin eğitime yüklediği değerler sisteminin de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Böylece sosyo-kültürel değerler sistemi çalışmayı teşvik edip, okula devamı sınırlandırabilmektedir. Çocukların mesleki statüde yaptıkları işler de çocukların okula devamını etkileyebilmektedir. Mesela; çöplerden dönüştürülebilir atık toplama işi çoğu kez çocuklar arasında düşük statülü ve meslek onuru düşük bir uğraş olarak görülmektedir. Bu türde işleri yapanlar, yaptıkları işleri gizlemektedirler. Bu türden işler, çocuğun okulla olan bağının kopmasını hızlandırabilmektedir (Altuntaş, 2005:60–62).

Çocuk işgücüne katılan kız çocuklarının okullaşma oranının erkek çocuklara göre düşük olması (1999’da fark 8 puan civarındadır), kısmen de olsa, kız çocuklarının hane içi üretime yoğun bir şekilde katılıyor olmasına bağlanabilir. 1994’te herhangi bir işle uğraşan 6-14 yaş grubundaki çocuk oranı % 33 iken bu oran 1999’da % 32’ye inmiştir. Bu oransal azalmadan çıkan sonuç çocuklar emek piyasasından çekilmekle beraber ev içi üretime devam ettikleri yönün dedir. Ev içi üretimin okulla uyumlu olması, çalışan çocuk sayısında önemli bir düşüş e neden olmamasına rağmen okullaşma oranını artırdığı gözlemlenmiştir (Dayıoğlu Tayfur, 2005:46-47).

Ülkemizde yapılan Ekim 1994 ve Ekim 1999 Çocuk İş gücü Anketlerine göre; 1994 yılında 6–14 yaş grubunda 1 milyon 490 bin kişi herhangi bir nedenle okula devam etmemekte, 1997 yılında zorunlu temel eğitimin (ilköğretimin) sekiz yıla çıkarılmasına rağmen, 1999’da okula devam etmeyen çalışan çocuk sayısı ancak 1 milyon 435 bin kişiye gerilemiştir (Karabulut, 2005:66). 1999 Çocuk İşgücü Anketine göre çalışan çocukların okula devam etmeme nedenlerinin başında ; okula ilgi duymama (% 30.8) gelmektedir. Okul masraflarının yüksek olması (% 23.7), uygun okulun olmaması (% 9.7), ailesine ev işlerinde yardım etmek zorunda olması (% 7.6) ve ailesinin izin vermemesi (% 7) gibi gerekçeler gelmektedir (Taştı, 2002:79).

Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi’nde kalan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmada, çocukların eğitim sürecini düzenli sürdüremeyişlerinin en önemli sebepleri olarak başarısızlık sebebiyle beklemeli olarak ara verme (% 42.86), okuldan ceza alma (% 17.15) ve okula geç yaşta başlama gibi nedenler belirtilmiştir (Çevik,1997:116). TÜİK tarafında ülkemizde çalışan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmaya göre, çalışan ve yoksul aile çocuklarının okulu terk etmelerinin nedeni olarak; okulda öğretmenleri, arkadaşları tarafından hor görülmeleri ve okulu eğlenceli bulamamalarına bağlamışlardır (Fazlıoğlu vd. 2006:2). Araştırmamızda sokakta çalışan çocukların % 10.9’u okulu terk etme nedeni olarak başarılı olmamayı, okumayı sıkıcı bulma ve öğretmenlerin okulda uyguladığı şiddete bağlamışlardır. Bu bulgu eğitim sistemimizde yaşanan bazı sıkıntıların da çocukların eğitimlerini tamamlamamalarına sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, hem bizim çalışmamızda hem de yapılan diğer çalışmalarda (bkz: Fişek, 1999:72) eğitim sistemimizde yaşanan sorunlar nedeniyle çocuklara yeterli ilgi ve rehberlik yapılmamasının bazı çocukların eğitim sisteminden kopmalarına ve erken yaşta çalışma yaşamına katılma larında etkili olduğu tespit edilmiştir.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar, okula devam edememe ve okulu terk etme nedenlerine ilişkin olarak şu açıklamaları yapmışlardır:

“Köyümüzü yaktılar, şehre geldik, durumumuz kötü olunca ve yaşım (10 yaş) biraz büyük olunca daha hiç okula gitmedim. Biz dokuz kardeşiz köyde doğan yedi kardeşim hiç okula gitmemişler. Çünkü köyümüzde okul kapalıydı. Ama keşke ben de okuma yazma bilseydim.” (D.O.10 yaş)

“ Ben ve ağabeylerim hem okula devam ediyorduk hem de sokakta iş yapıyorduk. Babam ağabeylerimi dövünce biri liseyi diğeri ortaokulu terk ettiler. Şimdi başka şehirlere gitmişler.” (E.S. 9 yaş)

“Babam sen kızsın evde kal, okula gitme diyor, ama ben okuyup öğretmen olmak istiyorum.” (F.N.12 yaş)

Bundan ayrı olarak görüşme esnasında bazı çocukların da daha vatandaşlığını ispat edecek nüfus cüzdanı olmadığı, konuşma zorluğu (kekeme) çektiği, altını ıslattığı, sokakta çalışmaya zorlandığı, aile içi şiddet gördüğü, okulda arkadaşlarını yaraladığı, suç işleme gibi davranışları sergiledikleri ve bu davranışlar yüzünden okulu terk ettikleri yönünde görüşler dile getirmişlerdir. Yatılı okula gönderilen bazı çocuklar da anne, baba ve kardeşlere duydukları özlem ve yatılı okulda yaşadığı sıkıntılardan dolayı okuldan sık sık kaçtıklarını, daha sonra bu durumun okulu terk etmeyle sonuçlandığını belirtmişlerdir. Yavuzer, çocukların genelde ergenlik döneminin başlarında yatılı okula verildikleri ve bu dönemin de çocukların ebeveynlerine en çok gereksinim duyacakları bir dönem olduğunun belirterek, söz konusu dönemde çocukların ebeveynlerinde ayrı kalmalarının onlarda bir takım uyum ve davranış bozukluklarına yol açtığını ileri sürmektedir (Yavuzer, 1991:180).

Çocukların; okul ihtiyaçlarını karşılama, aile bütçesine katkı da bulunma hatta bazen de ailenin geçiminin tamamını sağlama görevini yüklenmeleri gibi nedenler, onların eğitimlerine gereken önemi vermelerini engellemektedir. Çünkü, kendileri kadar ailelerinin de onların okumasına inanmaları ve bunu istemeleri önemlidir. Ancak, bazı ailelerin çocuklarının eğitim sürecine dahil olmaları konusunda çok da istekli oldukları söylenemez. Ailelerin; eğitimsizlik, yaşadıkları ekonomik zorluklar nedeniyle çocuklarının uzun ve masraflı bir süreç olan eğitim sürecine katılmalarını veya yarıda bırakmalarını çok önemsedikleri söylenemez. Çalışan çocukların eğitimlerini tamamlamadan eğitim kurumlarını terk etmeleri, ülkemiz açısından gelecekte daha niteliksiz insan gücünün yoğunlaşmasına sebep olacak ve böylece nitelikli insan gücü yönünden kayıplar söz konusu olacaktır.

Tablo 15: Sokakta Çalışan Çocukların Okul ihtiyaçlarının Kim/Kimler Tarafından Karşılandığı Durumu

	S	%
Kendim	141	37.7
Ebeveynlerim	117	31.3
Akrabalarım	13	3.5
Çocuk ve Gençlik Merkezi ve yatılı okul	88	23.5
Öğretmenlerim	5	1.3
Kendim ve Çocuk ve Gençlik Merkezi	10	2.7
Toplam	374	100.0

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de ilköğretim zorunlu ve parasızdır. Ülkemizde çocukların okul ihtiyaçlarından olan ders ve çalışma kitapları ilköğretimde devlet tarafından karşılanmaktadır. Geriye kalan temiz giysiler, önlük, çanta vb. okul araç ve gereçleri ve harçlıklar aileler tarafından karşılanmaktadır. Ancak araştırma sahasından elde ettiğimiz verilere bakıldığında, çocukların okul ihtiyaçlarının büyük bir kısmını (% 37.7) kendilerinin karşıladıkları görülmektedir. bu oran, son derece çarpıcı ve dikkat çekici bir gerçekliği ortaya koymanın yanı sıra aynı zamanda da oldukça dramatik bir olguyu da gözler önüne sermektedir. Aslında bu saptama, yoksulluğun çocuk dünyasına kadar olan derinlikli nüfuzunun bir ispatı gibidir. Sokakta çalışan çocuklardan göz ardı edilmeyecek oranı da (yaklaşık olarak % 26'sının) da okul ihtiyaçları Çocuk ve Gençlik Merkezi ve yatılı/pansiyonlu okullar tarafından karşılanmıştır. Bu bulgu da, devletin oluşturduğu kurumsal yapıların eğitim sürecindeki önemini ortaya koymaktadır.

Sokakta çalışan çocuklar okul ihtiyaçlarını karşılamak için, okuldaki ders saatleri dışındaki kalan dinlenme, tatil sürelerinin tamamını veya büyük bir kısmını çalışarak geçirmektedirler. Onların akranları ise zamanlarını dershanelerde, etüt merkezlerinde, okullardaki hafta sonu kurslarında, özel öğretmenler tarafından verilen sınava hazırlık derslerinde geçirmektedirler. Çalışan çocuklar, ders çalışmaya yeterince zaman ayırmadıklarından belli bir süre sonra, sınıf arkadaşlarına göre derslerde yeterince başarı gösterememekte ve bu durum çocukların okulla ve derslerle olan ilişkilerini zayıflatmaktadır.

Sokakta çalışan çocuklardan bazılarının devletin oluşturduğu sosyal hizmet kurumlarının vasıtasıyla ülke düzeyinde ortaöğretim kurumları sınavları ve yükseköğretim kurumları seçme sınavlarda iyi başarılar elde ettikleri tarafımızdan da görülmüş ve ulusal basında bu çocukların başarıları haber konusu edilmiştir. Ancak sokakta çalışan çocuklardan büyük bir kısmının aileleri kendi harcamalarını bile karşılamakta zorlandıkları için, çocukların okul araç-gereçlerini alabilmek ve okuldaki diğer masraflarını karşılayabilmek maksadıyla da olsa çalıştıkları kendileri ve aileleri tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 16: Sokakta Çalışan Çocuklardan Okula Devam Edenlerin Devam Ettikleri Sınıflar

	S	%
İlköğretim 1. Sınıf	6	1.8
İlköğretim 2. Sınıf	14	4.3
İlköğretim 3. Sınıf	37	11.3
İlköğretim 4. Sınıf	59	18.0
İlköğretim 5. Sınıf	54	16.5
İlköğretim 6. Sınıf	62	19.0
İlköğretim 7. Sınıf	45	13.8
İlköğretim 8. Sınıf	13	4.0
Ortaöğretim 1. Sınıf	28	8.9
Ortaöğretim 2. Sınıf	4	1.2
Ortaöğretim 3. Sınıf	4	1.2
Toplam	327	100.0

Tabloda görüldüğü gibi herhangi bir eğitim kurumuna devam eden çocukların % 88.7'si ilköğretim düzeyinde olan okullara devam ettikleri görülmektedir. Geriye kalan % 11.3'ü ortaöğretim kurumlarına devam eden çocuklar oluşturmaktadır. Yasal açıdan ülkemizde çocukların asgari çalışma yaşlarının çeşitli yasalarla belirlenmesine rağmen, çok sayıda çocuk formel ve enformel sektörlerde çalışmaya erken yaşlarda başlamaktadır. Ülkemizde zorunlu eğitim süresinin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması nın, çocukların çalışma hayatına erken yaşlarda katılımını engelleyeceği düşünülmektedir. Belirli bir oranda engellediği düşünülebilir. Ancak, eğitime aile tarafından biçilen değer, ailenin ekonomik olarak zor şartlarda bulunması ve ailenin geçimini karşılamada çocuktan başka kimsenin çalışıyor olmaması gibi nedenlerle eğitim kurumuna devam

etme yanında çocuk sokakta da çalışma hayatına katılmaktadır. Özellikle sokakta çalışan çocuklardan ilköğretime devam edenlerinin sayısal oranın yüksekliği kentlerdeki okulların fiziki şartlarının yetersizliği yüzünden ikili öğretim in (sabah-öğle) yapılıyor olması da çocukların okuldan sonra arta kalan zamanlarını çalışmak biçiminde geçirmelerine neden olmaktadır. Zaten bu zaman aileleri tarafından boş zaman olarak kabul edilmektedir. Böylece çocuk okula gittiği devresinin dışındaki zamanlarda çalışmak/çalıştırılmak zorunda bırakılmaktadır.

4.2.2. Çocukların Okul Başarı Durumları

Çocukların herhangi bir nedenle çalışma hayatına girmeleri, onların eğitim hayatını aksatmakta ve ileriki yaşamında da onları niteliksiz işgücü haline getirecektir. Çünkü çocuk okul ile iş hayatının zorlukları arasında sıkış tığından, birini diğerine tercih etmek zorunda kalabilir. Ancak, bu durum çoğunlukla çok küçük yaşlarda sokaklarda çalışmaya başlayan çocuklar için pek de mümkün olmamaktadır. Sekiz yıllık ilköğretimin zorunlu olması çocuğun okuldan ayrılmasını yasal olarak imkânsız hale getirmektedir. Çocuklar çalışma ile eğitim yaşamlarının ikisini de birlikte götürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu sebeple meslek öğreneceği enformel sektördeki çıraklık hakkını da kaybetmektedir. Çocuklar, bir yandan sokakta çalışmaya öte yandan da okula devam etmeleri durumunda ne herhangi bir mesleği öğrenebilmekte ve ne de okulda başarılı olabilmektedirler. Böylece sokakta çalışan çocukların ileriki yaşamlarında ekonomik olarak nitelikli bireyler olarak toplum hayatına katılmaları engellenmiş olmaktadır.

Tablo 17: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra, Okul Başarılarının Olumsuz Etkilenip Etkilenmediğine İlişkin Görüşleri

	S	%
Evet	324	86.4
Hayır	51	13.6
Toplam	375	100.0

Yukarıdaki tabloda görülebileceği gibi çocukların % 86.4'ü sokakta çalışmaya başladıktan sonra okuldaki başarılarının olumsuz yönden etkilendiğini belirtmişlerdir. Geriye kalan % 13.6'lık oran ise başarılarının böyle bir faktörden dolayı

etkilenmediğini dile getirmişlerdir. Bu yönde cevap veren çocuklar da genelde aileleri tarafından çalıştırılmayan ve çalışma imkanı bulunmayan pansiyonlu öğrencilerdir. İleriki bölümlerde de görülebileceği gibi çocukların sokakta uzun süren çalışma saatleri ile çocukların okuldaki akademik başarıları arasında bir ilişki vardır. Özellikle çocukların çalışma saati arttıkça başarı düzeyi düşmektedir.

Akyüz, çocuğun iş yaşamına atılması nın, çocuğun eğitiminde aksamaya neden olacağını ileri sürmektedir. Bu durumun, niteliksiz özelliklere sahip bireylerin, yoksulluklarının kurumsallaşmasına ve çocukların çalıştırılmasını zorunlu hale getiren koşulların yeniden üretilmesine neden olduğunu belirtir . Çocuğun erken yaşlarda çalışması hem eğitimdeki başarısını , hem de gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Bu durum çocukların temel hakları olan eğitim hakkından tam olarak yararlanmalarını da engellemektedir (Akyüz, 2000:515–517). Çocuk işgücünün hangi türünde olursa olsun çocuğun çalışması, gelecekte çocuklar için bir ikilem oluşturmaktadır. Derrien, bu ikilem durumun az gelişmiş ve gelişmiş ülke çocuklarına göre değiştiğini söylemektedir. Ona göre, gelişmiş ülke çocukları için okul zorunludur, atölye yasak tır ve sokak ise denetim altındadır. Az gelişmiş ülke çocukları içinse, okul bir düş, atölye zorunlu ve sokak özgürlük alanıdır. Bir üçüncü grup çocuk içinse, okul ve atölye ulaşılmaz olandır, sokak çalışma ve dayanışma alanıdır. Ama sokak o ölçüde de, suçu n ve her türlü tehlikenin ortaya çıktığı alandır (Derrien, 1994:104). Bu durum, çocukların yaşamları boyunca ülkelerinin ve ailelerinin ekonomik durumlarına göre değişebilmektedir. Çocukların okul ve iş hayatı, ailelerinin ve ülkelerinin ekonomik potansiye llere sahip olma ve bu potansiyeli kullanma durumları, çoğu zaman değişkenlik arz etmektedir.

Tablo 18: Sokakta Çalışan Çocukların Okuldaki Sınıf Geçme Dereceleri

	S	%
Öğretmenler Kurul Kararı/Ortalama Yükseltme Sınavı ile sınıfımı geçiyordum.	38	10.1
Geçer	30	8.0
Orta	85	22.7
İyi	144	38.4
Pekiyi	78	20.8
Toplam	375	100.0

Tablodaki veriler incelendiğinde, sokakta çalışan çocukların % 59.2'sinin sınıf geçme derecelerinin pekiyi ve iyi olduğu görülmektedir. Geriye kalan , yarıya yakın sokakta çalışan çocuğun okuldaki sınıf geçme derecelerinin düşük olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İlköğretimde Öğretmenler Kurul Kararı (Şube Öğretmenler Kurulu Kararı) ve orta öğretim kurumlarındaki Ortalama Yüks elme Sınavlarının okulda bir ve ya birkaç dersten başarısız olan öğrencilerin –genellikle de birkaç dersten- sürekli bir üst sınava geçmek için kullandıkları bir yöntem olduğu öğretmenler, öğrenciler ve velilerce açıkça bilinmektedir. Hatta ilköğretimde Öğretmenler Kurul Kararı ve ortaöğretimde de Ortalama Yüks elme Sınavlarının, başarısız öğrenciler ve okullarda sorunlar çıkaran öğrencilerin okuldaki öğretmenler ve okul yönetimleri tarafından okuldan uzak tutmak için bir yol olarak da zaman zaman kullanıldığı bilinmektedir. Böylece başarısız çocuklar, her yıl çoğu zaman derslere katılmadan bir üst sınıfa geçebilmektedirler. Derslere çok fazla katılmayan çocukların okuldaki derslere ilgisi azalmaktadır. Çocuklar derslerine gereken zamanı ayırmadıklarından, bu zamanlarını kendileri gibi başı boş, serseri tipli akran gruplarıyla beraber olmaya ayırıyorlar. Eğer beraber oldukları çocuklar sokakta çalışan çocuklar ise bu birliktelik, sokakta da devam etmektedir. Sokakta devam eden bu birliktelik, çocukların derslerine olan ilgilerini, çalışma zamanlarını tamamen aldığı için belli bir süre sonra çocuklar okuldan uzaklaşabilmektedirler. Eğitim düzeyi düşük olan ve eğitimin çocukların geleceği için öneminin pek farkında olmayan ailelerin, veli toplantılarına bile gitmediği söylenebilir. Alt sınıftan çocukların çoğunun sürekli sokakta çalışıyor olması ve ardından okula gitmeleri sonucunda oluşan yorgunluk, tükenme durumu çocuklarda dikkat eksikliğine yol açmaktadır. Okulda oluşan dikkat eksikliği, çocuğun akademik başarısını olumsuz etkileyerek okulda başarısız olmasına neden olmaktadır. Böylece çocuklar okuldaki denetimden giderek uzaklaşmakta ve daha denetimsiz olan sokaklardaki risklere açık hale gelmektedirler. Sokakla daha fazla bağ kuran bir çocuk, yaşamla tutarlı bir eğitim sisteminden uzaklaşmakta ve gelecekte kimlik kazanacağı, hayatını kolaylaştıracak, zorluklarla baş edebilme yollarını öğrenebileceği ve mesleki beceri edinebileceği en temel hakkını kaybetmektedir.

Yapılan araştırmalarda ailelerin sosyo -ekonomik seviyeleri yükseldikçe aile içi ilişkilerin daha olumlu bir hal aldığı ve çocukların okula uyum ve hazırlıkta daha az sorunla karşılaştıkları görülmüştür. Okulun karakter eğitiminde önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde (Haktanır ve Artar, 2001:141 -143), sokakta çalışan çocukların

tamamının sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerden geliyor olmaları, eğitim kurumundan tam olarak faydalanmaları ve olumlu karakter kazanmaları önünde engeller oluşturmaktadır.

4.2.3. Çocukların Okula İlişkin Görüşleri

Geleneksel toplumlarda kişi, yetişkin rollerini yerine getirmede gereken bilgi ve beceriyi örgün eğitim kurumlarında almaksızın kazanabilme şansına sahipti. Günümüzde kent toplumu olan ve endüstrileşen, hizmetler sektörü gelişen bir sosyal yapıda, örgün eğitim kurumlarından olan okul sistemi bireyin sosyalleşmesi için kaçınılmaz olarak zorunlu hale gelmiştir. Toplumsal ve ekonomik gelişmeyle birlikte nitelikli işgücüne ihtiyaç artmaktadır. Bu yüzden örgütlenen çağdaş toplumlarda ebeveynler, çocuklarına yetişkinliklerinde ihtiyaç duyacakları, kullanacakları bilgi ve beceriyi yeni kuşaklara aktarmada yetersiz kalmaktadır. Böylece, çocuğun sosyalleşmesinde okul merkezi önem arz etmekte ve aile sadece çocuğun sosyalleşmesinde okul sistemine yardımcı bir kurum işlevi görmektedir. Artık, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda insan gücünün gelişme kaynağını zenginleştirmek için okul sistemi genişletilmekte ve toplumu oluşturan bireylerin bu sistem içerisinde kalma yolları teknolojik gelişmelerle beraber nitelikli işgücüne sahip olmak, kentsel değerleri edinme, iş tutmanın ön koşulları okullaşmaya yönelik eğilimi zorunlu olarak arttırmıştır (Tatlıdil, 1997:600–601). Çocuklar, geleneksel toplumlarda var olan bilgi edinme yollarının –özellikle göçle kente gelenlerde- kentte ihtiyaçlarını karşılamadığını görüyorlar. Babalarının kentteki nitelikli işgücüne katılamadıkları ve okul sistemi vasıtasıyla eğitimin bazı bireylerin hayatlarını kolaylaştırdığını, daha iyi şartlarda yaşamlarını sürdürdüklerini görmektedirler. Hatta çocuklar eğitim olanakları ile belli mesleksi konum elde edenler gibi bir yaşama sahip olmadıklarını gördükçe kendisi gibi olmayanlara karşı düşmanca tavırlar içerisine girebilmektedirler. Bazen de, sokakta çalışan çocuklar, eğitim sisteminin görgü arttırıcı yönünü de kendi dışlanmışlıklarından kurtulmanın bir yolu olarak bakma eğiliminde olduklarından eğitim olanaklarına bir özlem duydukları da gözlemlenmiştir.

Tablo 19: Sokakta Çalışan Çocukların Okul Hakkındaki Düşünceleri

	S	%
Ben okulda bir şeyler öğrenmekten hoşlanırım	28	7.0
Ebeveynlerim benim okula gitmemi isterler	28	7.0
Ebeveynlerim maddi olarak beni okula gönderecek güçte değiller	44	11.0
Okul daha iyi bir yaşam elde etmemize yardım eder	7	1.8
Arkadaşlarımla daha rahat oyun oynadığım/spor yaptığım yerdir	1	.3
Yukarıdaki seçeneklerin tümüdür	292	73.0
Toplam	400	100.0

Tablodaki veriler incelendiğinde, çocukların büyük çoğunluğunun eğitime karşı olumlu duygular içerisinde oldukları görülmektedir. Çocukların, aileler ve toplumun diğer bireyleri tarafından yeterince yönlendirilmelerine rağmen eğitime ilişkin dile getirdiği olumlu düşünceler önemlidir. Çocukların ileride seçmek istedikleri meslek türlerine ilişkin veriler de dikkatlice incelendiğinde, çocukların ve ailelerinin özellikle gecekondlu ve kırsal kesimde yaşayan aileler tarafından genel kabul gören ve fazla kazanç getirici meslek türleri olan; doktor, mühendis, avukat, polis, subay, öğretmen ve hemşire gibi meslekleri tercih ettikleri görülecektir. Böylece çocuklara göre eğitim, daha çok iyi mesleklere ulaşmanın bir yolu olduğu için önemlidir. Ancak, eğitim sisteminin sadece meslek edinme rolü ile sınırlandırılmayacağı, kültür ve statü kazandıran vasfının da önemli olduğu hususunun çocuklar ve aileleri tarafından göz ardı edildiği görülmektedir.

TÜİK Çocuk İşgücü Anketlerinde (1994–1999) 6–17 yaş grubundaki çocukların şu anda yapmak istedikleri yönünde sorulan soruya, okula devam eden çocukların % 94.1'i okula devam etmek, % 2.1'i ise iyi bir işte çalışmayı istediklerini belirtmişlerdir. Okula devam etme isteği, hem çalışan hem de çalışmayan çocuklar için oransal olarak pek değişmemektedir. Herhangi bir eğitim kurumuna devam etmeyen çocukların % 43.3'ü okula devam etmeyi, % 25.5'i iyi bir işte çalışmayı, geriye kalan % 9.9'u da kendi işinde çalışıyor olmayı arzulamak tadır. Okula devam etmeyen ve çocuk işgücüne katılarak çalışan çocukların % 37.8' okula devam etmeyi, % 29.3'ü iyi bir işte çalışmayı, % 11.5'i de kendi işinde çalışmayı istediklerini belirtmişlerdir. Kırsal ve kentsel alanlarda ikamet edenler açısından bu oran değişmemektedir. Bu veriler, çalışan çocukların okula gitmeyi arzuladıklarını ve içinde bulundukları olumsuz ekonomik

şartların yarattığı memnuniyetsizliği, iyi bir işte çalışma veya kendi işinde çalışma yönünde bir düşüncenin ortaya çıkmasını etkilemediği söylenebilir. Çocukların iyi bir işte çalışmak istemeleri, ekonomik kaygılarının fazla oranda olmasıyla ilgili olarak kabul edilebilir. Çocukların, eğitim düzeyi yüksek bir aileye sahip olmadıkları ve bu sebeple bu yönde destek görmedikleri hususu, birçok çalışmada da ortaya konulmaktadır. Aynı çocuklara *gelecekte* ne yapmak istedikleri sorulduğunda da, çocukların büyük çoğunluğunun (% 85,4) okula devam edip eğitimi tamamlamayı istedikleri görülmüştür. Ayrıca dikkat çekici diğer bir hususta okula devam etmeyen çocukların % 54.7'sinin okula devam edip eğitimi tamamlama isteği yönünde fikir belirtmiş olmalarıdır (TÜİK, 2005:67-68; Çetin Güler, 2002:232).

Ankara ilini kapsayan çocuk işçiliğinin temel nedeni olarak iç göç değişkenini alan bir çalışmada, ailelerin % 21.5'i çocuklarının okumasını istedikleri yönünde fikir belirtmişlerdir. Ailelerin % 29.5'i de çocuklarının hem okumasını hem de çalışmasını istemişlerdir. Ailelerin, çocuklarının okula gitmelerinin yanı sıra ayrıca çalışmaları gerektiği yönünde de bir düşünceye sahip olmaları, ailelerin içinde bulundukları ekonomik koşullar ile açıklanabilir. Ancak, ailelerin % 17'sinin çocukları için hiçbir plana sahip olmamaları yönünde elde edilen bulgu dikkat çekicidir (İlik vd, 1994 -33). Aileler ekonomik olarak içerisinde bulundukları güçlüklerle rağmen, % 97.5'inin çocuklarının bir yüksekokul bitirmeleri yönünde de fikir belirtmişlerdir. Ailelerin bu isteklerinin temelinde kendilerinin şu anda yaşadıkları ekonomik zorluklar yatmaktadır. Çünkü onlar çocuklarının kendi durumlarına düşmesini istememektedirler (İlik vd., 1994:34). Yoksulluk nedeniyle eğitime devam edemeyen çocukların eğitim sistemine güvenlerinin fazla olduğunu diğer bir ifadeyle bu yönde güçlü bir arzuya sahip olduklarını gözlemek mümkündür. Daha çok ilköğretim düzeyinde bir eğitime sahip olan bu çocukların eğitim görerek kültürlü olmak ve iyi meslek edinmek için eğitimi önemsedikleri söylenebilir.

Sokakta çalışan çocuklarla yaptığımız görüşmelerde çocuklardan hiç okula gitmeyenlerinin de okul ve eğitime karşı pozitif düşüncelere sahip oldukları tarafımızdan da görülmüştür. Çocuklardan bazıları, sokaklardaki tabelalardaki yazıları, şehir içi belediye otobüslerinde ve minibüslerdeki yerleşim yerini belirten yazıları okuyamadıkları için çok üzüldüklerini belirtmişlerdir. Bazı çocuklar da okumanın kendileri için önemli olduğunu zengin çocukları okumasalar da paraları olduğunu ifade etmişlerdir. Burada, çocukların okumayı, içerisinde bulundukları ekonomik ve sosyal

sıkıntıları aşmanın bir yolu olarak gördükleri düşüncesine bağlanabilir. Çocuklar okula olan özlemlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“ Bizim köyü yaktılar. Bu yüzden şehre taşındık. Şehre taşındıktan sonra babam iş bulamadı, annemle tartıştılar. Babam bazen annemi dövüyordu. Daha sonra babam bizi terk etti. Evin büyük çocuğu olarak ben çalışmak zorunda kaldım. Gündüzleri tatlı ve su satma, ayakkabı boyama gibi sokakta yapılan birçok işi yapıyordum. Geceleri de sabaha kadar çöplerde atık maddeleri topluyordum. Bu kadar çok çalışmanın sayesinde Dicle Mahallesi’nde-ki bu mahalle Diyarbakır’ın en yoksul mahallerinin başta gelenidir- başımızı sokabileceğimiz bir iki gözlü küçük bir ev aldık ve kira ödeme derdinden kurtulduk. Bu yüzden ben hiç okula gitmedim. Keşke ben de okula gitseydim. Okula giden çocuklar gibi öğretmenim, kalemim olurdu ve ben de defterimi okşar, kokusunu alırdım.” (F. T, 15 yaşında)

Yoksul ailelerde, ebeveynlerin ve çocukların okula olan yoğun özleminin arka planında, kendilerinin içerisinde bulundukları sıkıntıları ve bu sıkıntılardan kurtuluş yolu olarak eğitimi olmanın görülmesidir. Ancak, bu düşünce daha çok ilköğretime devam eden çocuklar arasında yoğun olarak gözlenmektedir. Onur’a göre, Anadolu’da bugün de pek çok ailenin ve çocuğun gözünde yoksulluktan kurtulmanın en etkili yolu okuldan geçmektedir (Onur, 2005:315). Ancak bazı çocuklar da ülkemizdeki öğrenci seçme sınavlarını kazanan öğrenci sayısının azlığının, üniversitelerin bazı bölümlerinden mezun olan bireylerin işsiz kalmalarının, kendilerinin ve ailelerinin eğitime olan inançlarını sarstığını da ifade etmişlerdir. Çocuklardan bir kısmı da eğitimin sonuna kadar devam ettirilmesi gereği üzerinde durmakta ve ailelerinin ekonomik güçlerinin buna yetmediğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra yıllarca okuduktan sonra işsizlik korkusu sebebiyle eğitimin insan yaşamında bir zaman kaybı olarak düşünen çocuklar da vardır. Ancak, okula devam eden ilköğretim, ortaöğretim, okulu terk eden veya hiçbir eğitim kurumuna devam etmeyen sokakta çalışan çocukların tamamının okul ve eğitim hakkında olumlu düşüncelere sahip olmaları sadece istekle sınırlı kalmadığı ve bir özleme dönüştüğü, yukarıda F.T.’nin ifadelerince de doğrulanmaktadır. Çocukların bu özlemleri, ailelerin sosyo -ekonomik olumsuzlukları ile engellendiğinde, çocuklar kendilerini çalışma yaşamının içerisinde bulmaktadırlar. Böylece, çocukların eğitime ilişkin istekleri, özlem haline dönüşebilmektedir. Sonuçta çocuklar, ailelerinin yoksulluğundan dolayı sokakta çalıştıkları için eğitim imkanlarından yeterince faydalanmamakta, başarılı olamamakta veya okulu terk etme

durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bazen de okul ve eğitim kurumlarıyla hiç tanışmamaktadırlar. Çünkü, sokakta çalışan çocukların tamamı, içerisinde bulundukları şartların zorlamasıyla ailelerinin yaşadığı ekonomik yoksullukla mücadele etmenin bir yolu olarak çalışma yaşamına bir yerden başlamak zorunda kalmaktadırlar. Ailenin onun emeğine olan şu andaki ihtiyacı, onun eğitim yaşamını ve gelecekte yaşayacağı tüm hayatını olumsuz şekilde etkilemektedir.

4.2.4. Çocukların Okuldan Kaçma Durumları

Yaşadığımız yüzyılın başında okul, çocuk suçluluğunu yok edici bir unsur olarak görülüyordu. Ancak, okullar kurum olarak yaygınlaşmasına rağmen, tüm risk faktörlerini ortadan kaldırmadığı görüldü. Aslında o kulun tek bir kurum olarak tüm risk faktörlerini ortadan kaldırmasını beklemek bile doğru bir düşünme biçimi değildir. Her şeye rağmen eğitim ve öğretim sürecine katılan insanların başarılı bir toplumsallaşma ya ulaşmaları daha kolaydır. Eğitim ve öğretimin verildiği yer olarak okullar, çocukların gelişim ve uyum sorunlarını çözmeye, farkında olmadan bireye hayattaki güçlüklerle baş edebilme yolunda bir farkındalık kazandırmaktadır. Eğer okul bu görevlerini doğru bir şekilde yerine getirmezse, okuldan kaçma, hırsızlık gibi sorun ve suçların ortaya çıkabilme olasılığı yüksektir. Her şeye rağmen, daha fazla eğitim ve öğretim sürecine katılanların, bu sürece daha az bir süre katılanlara oranla daha az suç işledikleri yapılan araştırma sonuçlarında ortaya konulmuştur (bkz. Yavuzer, 2001:161-164, Kızmaz, 2002:187, Türkiye’de Çocuk Suçluluğu Araştırması, <http://www.adli-sicil.gov.tr/ISTATISTIKLER/COCUK.htm> 25.12.2007). Eğitim ve öğretim sürecinde başarılı olan çocuklar kendilerini ispatlamanın ve göstermenin bir yolu olarak, daha fazla çalışma, taktir görme, başarısını devam ettirme yolunu seçmektedir ler. Başarısız olan çocuklar ise, okulda uğradıkları başarısızlık nedeniyle başka alanlara özellikle de kendileri gibi başarısız akran arayışına yönelebilirler. Böylece, çocukların okulda uğrayacağı başarısızlık, çocuğun toplumsal yaşamda uyum şansını azaltarak, onu sokağa itmektedir.

Okuldan kaçma eylemi belirli durumlarda rastlanan bir durum olmasın a rağmen, kaçmanın bir alışkanlık haline gelmesi, dikkati çeken önemli bir çocuk sorunudur. Çocukların ev ya da okuldan önemli bir neden olmadan sık sık kaçma, gece geç saatlere kadar dışarıda kalma ve gezmeleriyle suçluluk arasında yakın bir ilişki olduğu yapılan

çalışmalarda ortaya konulmuştur (Yavuzer, 2001:187). Okulda derslerde gerekli olan başarı performansını göstermeyen, başarısız ve uyumsuz olan çocuklar genelde okuldan kaçma eğilimi sergilerler. (Balcıoğlu, 2001a:177). Okuldan veya evden yeterli bir sebep olmadan sık sık kaçma, gece geç kalma ve gezme alışkanlığı gibi eğilimi olan çocukların suçluluk riski daha yüksektir. Okuldan kaçan çocuklar genelde arkadaşlarıyla uyum sağlamayan çocuklardır (Balcıoğlu, 2001b:55).

Okuldan kaçma nedenlerinin ciddi bir şekilde incelendiği araştırmalar çok azdır denilebilir. Jeffs, İngiliz eğitim sistemini radikal bir şekilde eleştiren ve değerlendiren “Okulda ocuk Hakları” adlı çalışmasında, çocukların okula karşı muhalif bir davranış içerisine girmesine, zorunlu eğitim süresinin muhtemelen uzatılmasından dolayı, çocukların çeşitli biçimlerde direniş göstermelerine sebep olduğunu belirtir. Bunun en açık kanıtı olarak çocukların olgunlařtıķa okulu terk etme ve okuldan kaçma davranışlarının artmasınđ göstermektedir. Jeffs, yapılmış araştırma sonuçlarının okuldan kaçma davranışının bir “ortaöğretim sorunu” olduğu ve bu sorunun 13 yaşında başladığını ve giderek arttığını belirtir (Jeffs, 1993:74–77).

Çocukların okuldan kaçma oranlarını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Birincisi, ocukların okuldan kaçmaları anne-ve babalar açısından suçtur ve anne/babalar hakkında takibat yapılması gerekir. Dolayısıyla bu durumu otoritelerden saklamak hem kurumun hem ebeveynlerin yararınadır. İkincisi, yaygın yöntem ise, yıkıcı ya da sapkın eylemleri olan öğrencilerin bir iki derse gelip diğer derslerde ğretmen ve okul yönetiminin açığa vurulmayan işbirliği ile okul binasını terk etmesidir.*

Okuldan kaçma ile suç eğilimi arasında bire bir ilişki olduğunu söylemek zordur. Çünkü bu durumun okul zamanı suçlarıyla bağlantısı delillerle ispatlanmamıştır. Ancak okuldaki yoklamada bulunmama olasılığı fazla olan öğrencilerin sosyo - ekonomik ortamına bakıldığında, kayıtlı suç eylemlerinin oranı normun un biraz üzerinde olduğu görülmektedir. Okuldan kaçma, okuldaki yıkıcı davranışın olmasının göstergesi olarak da görülebilir. Lawrence, okuldan kaçma davranışlarını kategorik olarak; anlamsız muhalefet, akıl yürütmenin reddi, öğrenciler arasında fiziksel şiddet, öğrencileri ya da öğretmenleri tehdit etme, hırsızlık, şantaj, duvar yazıları, vandalizm, küfür, yoğunlaşmama, grltclk, başkalarını düşünmeme gibi nedenler den

* Diyarbakır’da özellikle saldırgan davranışları olan, madde kullanan bazı öğrencilerin okuldaki öğretmenler ve okul yönetimi tarafından okula gelmemeleri istenmekte ve yıl sonunda da okula gelip karnelerini alabilecekleri belirtilmektedir. Bu durum ocuk lar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir .

kaynaklandığını belirtir. Sınıf içerisindeki düzen/denetim ne kadar baskıcı bir tarzda olursa ve öğrenciye gösterilen saygı ne kadar azsa, okulda çatışma risk potansiyeli bu duruma paralel olarak artar (Jeffs, 1993:74-75).

Kuralların ihlali daha çok okul ve aile ile ilgilidir (okuldan kaçma, evden kaçma, geceyi anne-babadan izinsiz dışarıda geçirme gibi). Çocuk okuldan kaçmaya başladıktan sonra, okul kurallarını ihlal etmeye başlar. Bu kuralları ihlal etme yönünde bir eğilim ortaya çıkmaya başladıktan sonra, çocuk artık sadece okuldan kaçma eğilimini göstermekle kalmaz. Evden kaçma, anne ve babadan izinsiz geceyi dışarıda geçirme gibi davranış bozukluklarını da gösterir. Çünkü, bu çocuk okuldan kaçtıktan sonra okulun denetiminden kurtulmakta ve sokaktaki başıboş dolaşan veya okuldan kaçma eğilimini yoğun olarak gösteren yeni bir grubun sahip olduğu bir sosyal ilişkiler ağı içerisinde de kendini bulacaktır. Böylece, okuldan kaçma davranışını gösteren çocuklar, derslerde de gerekli akademik başarıyı gösterememekte ve belli bir süre sonra okulda arkadaşları, öğretmenleri ve okul yönetimi ile sorunlar yaşamaya başlamakta ve bu durum da çocukta okula karşı bir ilgisizliği beraberinde getirmektedir. Çocuk, çatışmalı bu alanda, okuldaki derslerinde başarı göstermek için gerekli olan çabayı harcamaktansa, sokağın çekici özgürlüğüne kapılıp okuldan kopabilmektedir. Böylece, okuldan kaçmanın; çocuğun sokağa ve suça itilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 20: Sokakta Çalışan Çocukların Okula Devam Ettikleri Son Eğitim -Öğretim Döneminde Okuldan Kaçma Sıklığının Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Son Eğitim-Öğretim Döneminde Okuldan Kaçma Sıklığı							Toplam
		Hiç kaçmadım	1-2 defa	3-4 defa	5-6 defa	7-8 defa	9 ve daha fazla defa	Bütün dönem boyunca	
Erkek	S	182	44	23	18	3	45	10	325
	%	56.0%	13.5%	7.1%	5.5%	.8%	12.0%	2.7%	100.0%
	%	81.3%	91.7%	88.5%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	86.9%
	%	48.7%	11.8%	6.1%	4.8%	.8%	12.0%	2.7%	86.9%
Kız	S	42	4	3					49
	%	85.7%	8.2%	6.1%					100.0%
	%	18.8%	8.3%	11.5%					13.1%
	%	11.2%	1.1%	.8%					13.1%
Toplam	S	224	48	26	18	3	45	10	374
	%	59.9%	12.8%	7.0%	4.8%	.8%	12.0%	2.7%	100.0%
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
	%	59.9%	12.8%	7.0%	4.8%	.8%	12.0%	2.7%	100.0%

Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, okula devam eden çalışan çocukların % 40'a yakının en az bir defa dahi olsa da okuldan kaçma davranışını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bütün dönem boyunca okuldan kaçıklarını belirtenlerin oranı % 2.7 olarak tespit edilmiştir. Bunların da tümünün erkek çocuklar olduğu görülmektedir. “Dokuz ve daha fazla defa” kaçıklarını belirtenlerin oranı da küçümsenmeyecek düzeydedir (% 12). Bu kaçanların da aynı şekilde erkek çocuklar olduğu gözlenmektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında, kız çocukların okula sıklıkla ve düzenli olarak gittikleri dikkat çekmektedir.

Okuldan sık sık kaçma eğilimi gösteren çocuklar belli bir süre sonra derslere karşı ilgisiz hale gelmektedir. Okula karşı oluşan bu ilgisizlik, okul hayatında başarısızlığı meydana getirmektedir. Böyle bir süreci yaşamaya başlayan çocukların ilk önceleri başarı düzeyleri düşmekte ve ardından derslerden kaçmaya başlamaktadırlar. Bu çocukların daha sonra, okul ve çevresini mekân edinen suç eğilimine sahip çocuklarla tanışmaya başlayarak okuldan kopma süreci hızlanmaktadır. Daha sonra bu süreçte çocuklar, belli bir süre sonra okula devam etmeyen ve okulla çok sıkı bağla ra

sahip olmayan bu yeni grubun alt-kültür değerlerini benimsemeye başlamaktadırlar. Aşağıdaki tablo verileri dikkatlice incelendiğinde, bu husus daha belirgin olarak görülmektedir. Bu durum emniyet çevreleri ve okul yöneticileri tarafından da ifade edilmiştir. Özellikle madde bağımlısı olan veya madde satan, okul çevrelerinde çocuklardan zorla para toplayan grupların olduğu da bilinmelidir.

Tablo 21: Sokakta Çalışan Çocukların Okuldan Kaçma Nedenlerinin Dağılımı

	S	%
Ekonomik zorluklar	9	6.0
Ailemin ilgisizliği	7	4.7
Başarılı olamama	5	3.3
Okumayı sıkıcı bulma	29	19.3
Öğretmenlerin dayak atması	19	12.7
Arkadaş grubumun etkisi	67	44.7
Benim ilgisizliğim	9	6.0
Diğer	5	3.3
Toplam	150	100.0

Çocukların okuldan kaçma nedenlerine bakıldığında, bilinenin aksine, çocukların ekonomik zorluklardan dolayı okulda n kaçmadıkları görülmektedir. Sokakta çalışan çocukların, okuldan kaçma nedenlerinin başında en çok; arkadaş grubumun etkisi (% 44.7), okumayı sıkıcı bulma (% 19.3), öğretmenlerin dayak atması (% 12.7) gelmektedir. Ancak, okuldan kaçma davranışını gösteren çocukların okuldan kaçma nedeninin % 76.6'sının (arkadaş grubumun etkisi, okumayı sıkıcı bulma, benim ilgisizliğim, başarılı olmama, büyük çocuklar tarafından tehdit ve şiddet uygulanarak okuldan alınıp çöpten atık toplama, çocuğun kendisinden kaynaklanan saldırgan davranışları gibi); okul ve aile içindeki ilgisizlikten kaynaklanan sebeplerle okuldan uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bu çocukların sokakta çalışmaları, onların okuldaki başarısızlığında büyük pay sahibi olduğu da bir gerçektir. Okuldan kaçan çocukların bir kısmı da, sokakta çalışırken tanıştıkları bazı çocukların bu eylemi gerçekleştirmelerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ekonomik nedenlerle çocuğun sokaktaki işgücüne katılması, çocuğu okul ve aile gibi iki temel kurumun koruyuculuğundan ve denetiminden uzaklaştırmakta, çocuğun okuldan kaçması

ebeveynler tarafından da denetimi güç olan mekanları yaşam alanı olarak tercih etmelerine neden olmaktadır. Bir anlamda çocuk, denetimsiz ve risklerle dolu ortamlarda yaşam mücadelesi içine itilmiş olur. Sokakta okulla bağıını koparmış veya ilişkisi zayıflamış olan çocuklarla arkadaşlık etme gibi sebepler ve aileden kaynaklanan sorunlardan dolayı çocuğun okuldan kaçma eğilimi artmaktadır. Okuldan kaçma eğilimi genel anlamda çocuklar arasında daha çok ilköğretimin ikinci kademesi olan 6–7–8. sınıflarında başlamakta ve bu süreç ortaöğretimde alışkanlık haline gelmektedir. Ancak, ilköğretimin birinci kademesinde ki çocuklar arasında okuldan kaçma olaylarının daha az olması, çocukların yaşça küçük olması, sınıf öğretmenlerinin bu devredeki öğrencilerini daha yakından izlemesine bağlanabilir.

TÜİK tarafından ülkemizde çalışan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmaya göre, çalışan ve yoksul aile çocuklarının okulu terk etmelerinin nedeni olarak; okulda öğretmenleri ve arkadaşları tarafından hor görülme ve okulu eğlence eli bulamamaları gibi nedenlerin olduğu saptanmıştır (Fazlıoğlu vd. 2006:2).

Okuldan kaçma eylemi sık rastlanan bir durum olmasına rağmen, bu durumun çocuk açısından bir alışkanlık haline gelmesi, zamanla sokaktaki çocukların ve sokakta çalışan çocukların sayısının artmasında etkili bir unsur olduğunu hesaba katmak gerekir.

4. 3.SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN AİLELERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, sokakta çalışan çocukların ailelerinin göç durumu, göç nedenleri, göçün yol açtığı sosyo-ekonomik sorunlar ve geldikleri yerleşim yerine dönme eğilimleri, ülkemizde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde son yirmi yılda yaşanan güvenlik nedeni göçlerin Diyarbakır kentinde yol açtığı sorunlar ve göç ile sokakta çalışan çocukların çalışması arasındaki ilişkiler analiz edilmeye çalışılacaktır. Çünkü, çocukların çalışmasına etki eden temel etmenler değerlendirilirken, ülkemiz açısından iç göçün önemli bir değişken olduğunu biliyoruz. Kırsal kökenli göç sürecinin çoğunlukla, ailenin yoksulluğundan dolayı başladığı önermesinden yola çıkıldığında, göçün olumsuz sonuçlarının çarpık kentleşme, işsizlik, kentsel yoksulluk, kentsel alanlarda uyum sağlayamama, çocuğun erken yaşta çalışma yaşamına katılması sonucu eğitim sisteminden yeterince faydalanmaması veya eğitim sisteminden kopması gibi yeni sürecin başlamasını kolaylaştırabilmektedir. Böylece ülkemizde enformel ve marjinal işlerde çalışan çocuklar probleminin altında ; göç ve

göçün beraberinde meydana getirdiği sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel değerlerdeki yozlaşma ve çözümlerin önemlice bir yer arz ettiğini söyleyebiliriz.

4.3.1. Ailelerin Göç Durumları

Bireyin sosyal davranışının biçimlenmesi veya yaşam tarzının oluşumunda, yaşanılan ortam önemli bir yere sahiptir. İnsanlar yaşadıkları ve bulundukları yerlerdeki yaşama süreleri ile onların sahip oldukları duygu, düşünce ve yaşam tarzları arasında yakın bir ilişkinin olduğu bilinmektedir.

Ülkemizin diğer illerinde sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalar dikkatli bir şekilde incelendiğinde, sokakta çalışan çocuk probleminin önemli bir yere sahip olduğu kolaylıkla görülecektir. Sokakta çalışan çocukların çoğunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli olması ise önemsenmesi gereken bir durumdur. İstanbul’da sokakta çalışan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmada, çocukların ailelerinin % 70’i Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinden göç ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, İstanbul sokaklarında çalışan çocukların geldikleri kentler sıralamasında Ağrı, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Bitlis ve Kars illerinden göç eden ailelerin çocuklarının popülasyonun temel kaynağı olarak tespit edilmiştir (Karatay, 2000a:485–487).

Tablo 22: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Göç Dağılımı

	S	%
Başka yerden buraya göç ettik.	327	81.8
Daha önce de burada ikamet ediyorduk.	73	18.3
Toplam	400	100.0

Tablodaki veriler incelendiğinde; sokakta çalışan çocukların ailelerinin çok büyük çoğunluğunun (% 81.8) herhangi bir nedenle bulundukları yerleşim yerlerinden - ki bu yerleşim yerleri çoğunlukla kırsal yerleşim yerleridir- göç ettikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Geriye kalan çocukların beşte birinden bile az bir kısmının (% 18.3) ailelerinin 20 ve daha fazla yıldır Diyarbakır’da ikamet eden ailelerden olduğu araştırmada görüşülen çocuklar tarafından dile getirilmiştir.

Bugün İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerimizde görülen sokakta çalışan çocuklar ve aileleri sorunu sanayileşme ile gelişen göç ve göçte yaşanan iten -çeken dinamiklerinin dışında ve kısmen istem dışı nedenlere dayanan iç göç sürecine bağlı olarak geliştiği söylenebilir. İstanbul'un Beyoğlu'nda gerçekleştirilen bir araştırmada, sokakta çalışan çocukların ailelerinin tamamının değilse de, önemli bir kısmının İstanbul'a ikinci kademedeki ve tercih ederek geldikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bu araştırmaya göre, sokakta çalışan çocukların ailelerinin çoğunluğu kırsal kökenlidir. Aileler ilk aşamada bölge içerisindeki ilçe merkezine veya il merkezine göç etmekte daha sonra büyük kentlerdeki akraba ve hemşehrilerinin yanına göç etmektedir. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin tamamına yakınının son 10-15 yıl içerisinde Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinden göç etmiştir. Kent merkezinde çeşitli yaşamsal risklerle karşı karşıya kalan çalışan çocukların tümünün ailelerini kapsayan göç hikâyeleri bilinmektedir. Ancak, ailelerin büyük çoğunluğunun hazırlıksız bir göç sürecine yakalandıkları bir gerçektir. Beyoğlu bölgesinde sokakta çalışan çocukların çoğu Güney Doğu Anadolu Bölgesinin kentlerinden gelen ailelerin çocuklarından oluşmaktadır. Oysa İstanbul'un başka bir bölgesinde bu durum aynı şekilde gözlenmemektedir (Karatay, 2000b:433-440).

Göç ve çalışan çocuklar olguları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan araştırmalardan biri de, 1996 yılında Mersin'e göç eden ailelerin çalışan çocukları üzerinde yapılan çalışmadır. Bu çalışmada 6-15 yaş grubunda toplam 253 çocuğa uygulanan anket ve görüşmeler sonucunda, örneklem grubundaki 153 sokakta çalışan çocuğun köken itibarıyla % 79.6'sının Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun herhangi bir kentinden gelen ailelerin çocuklarının oluşturduğu görülmüştür. Sanayi işletmelerinde çalışan çocukların ise % 50'si adı geçen bölgelerden gelen ailelerin çocukları, geriye kalan çocukların % 25'i ise Niğde, Hatay, Adana, Aksaray gibi illerden Mersin'e göç eden ailelerin çocuklarından oluşmaktadır (Açıkalın, 1997:616). Çalışan çocuklardan meslek kazanmaya yönelik olan sanayi kolları, küçük işletmeler ve hizmet sektörü gibi alanlarında faaliyet gösteren formel çocuk işgücüne katılımda da son dönemde yaşanan göçle gelen ailelerin çocuklarının oransal olarak yüksek olduğu görülmektedir. Ancak sokakta yapılan enformel işlerde hep çoğunluğun Doğu ve Güneydoğu kökenli olma durumu birçok çalışmada ortaya konulduğu söyleyebiliriz. Bu durumun bir sebebi ailelerin eğitimsizliğinden kaynaklanabilir, ancak en önemli nedenin; sokakta çalışan çocukların kazançlarının bazen ailenin yaşamsal faaliyetlerini devam ettirmeleri için

gerekli olan beslenme, barınma, giyinme gereksinimlerinin tamamını veya büyük bir kısmını karşılamasında hayati bir rol oynamasına bağlanabilir. Adana, Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul, İzmir, Samsun illerinde formel sektörlerdeki 7 ayrı iş kolunda 1717 çalışan çocuklarla ilgili çalışmada, çalışan çocukların ailelerinin % 49.6'sının başka illerden göç ettikleri ve göçmen ailelerin sırasıyla, Doğu, Güneydoğu ve Kuzey Anadolu illerinden göç ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışan çocukların ailelerinin toplamda % 55'i ekonomik sebeplerle yaşadıkları bölgeden ayrıldıkları görülmüştür (ÇSGB, 1995:129).

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar sorunu ile göç olgusu arasındaki ilişkiyi, göç türünü ve sürecini anlamak için sadece göç eden ailelerin bilinmesi yeterli değildir. Ailelerin göç ettikleri zaman diliminin bilinmesi de sorunun sebeplerinin ortaya çıkarılmasına ve çözüm yollarının kolayca bulunmasına yardımcı olabilir. Aşağıdaki tablo sokakta çalışan çocukların ailelerinin kaç yıldır Diyarbakır'a göç ettiklerini gösteren verileri içermektedir.

Tablo 23: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Kaç Yıldır Göç Ettiklerinin Dağılımı

	S	%
Bir yıldan az	3	0.9
1-4 yıl	19	5.8
5-8 yıl	50	15.3
9-12 yıl	88	26.9
12 ve daha fazla yıl	166	50.8
Toplam	327	100.0

Tabloya bakıldığında, çalışan çocukların ailelerinin yarısı (% 50.8) 12 ve daha fazla yıl öncesinde Diyarbakır kent merkezine göç eden ailelerden oluşmaktadır. Bu durum, araştırmanın yapıldığı 2004 yılı dikkate alındığında, sokakta çalışan çocukların ailelerinden göç edenlerin 1990 sonrası yoğunlaşan 2000 yılından sonra da gittikçe azalan bir göç süreci yaşadıklarını göstermektedir. Böylece, sokakta çalışan çocukların ailelerinin, bölgede yoğun olarak yaşanan zorunlu göç sürecinden etkilendikleri araştırma verilerimizce de doğrulanmaktadır. Çünkü, sokakta çalışan çocuklar içerisinde ailelerinin yaşadıkları yerleşim yerlerini terör ve güvenlik olayları nedeniyle terk ettiklerini beyan edenlerin tamamına yakın kısmının, yoğun göç dalgasının yaşandığı

1990-1996 döneminde göç ettikleri saptanmıştır. Bu durumda, zorunlu olarak yerinden olmuş nüfus arasında sokakta çalışan çocukların azımsanmayacak kısmının ailesinin olduğu sonucu elde edilmektedir.

Aşağıdaki tabloda da sokakta çalışan çocukların ailelerinin nereden göç ettiğine ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 24: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Göç Ettikleri Yerler

	S	%
Diyarbakır'ın ilçesi	65	13.1
Diyarbakır'ın köyü	219	67.0
Diyarbakır'ın dışındaki iller	43	19.9
Toplam	327	100.0

Araştırma alanındaki veriler incelendiğinde, sokakta çalışan çocukların % 81.8'inin ailelerinin Diyarbakır kentinin köy ve ilçelerinden göç ettikleri görülmektedir. Bu verilere göre, göçün çıkış noktasının çoğunlukla kırsal yerleşim alanlarındaki köy ve mezralar ve bunların bağlı oldukları ilçe merkezlerinden kent merkezine doğru gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Geriye kalan çalışan çocukların aileleri de çoğunlukla Mardin, Batman, Muş, Bingöl, Siirt gibi çevre illerin kırsalından Diyarbakır iline göç ettikleri bulgusu elde edilmiştir. Diyarbakır kent merkezinde sokakta çalışan göç çocuklarından, ailelerinin terör ve güvenlik olayları nedeniyle göç ettiklerini ifade edenlerin oranı % 42.8'dir. Söz konusu ailelerin % 12.1'i ilçe merkezinden, % 74.2'si köyden/mezradan ve % 13.5'i de diğer illerden göç ettikleri saptanmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan son dönemlerdeki göç olgusu, daha çok terörün hedefi haline gelen köy ve mezralardaki yerleşim yerlerinden bölgedeki veya bölge dışındaki kent merkezlerine doğru olan bir süreç şeklinde gerçekleşmiştir. Göç veren iller sıralamasında Diyarbakır kenti ve ilçeleri (Hazro, Bismil, Kulp, Dicle, Hani, Lice, Çınar, Silvan) % 19.5 ile ilk sırayı almaktadır. Köy ve mezra gibi kırsal yerleşim yerlerinden göç edenler, öncelikle kendi bölgelerindeki büyük yerleşim merkezlerine yönelmektedirler. Daha sonra, göçün yöneldiği bölgeler olan Akdeniz ve Batı Anadolu illerine doğru yöneldiği görülmektedir. Göçün, bölge içinde yoğunlaştığı kentlerde ilk sırayı, Diyarbakır (% 14.71) almaktadır. Bunu Siirt (% 7.34), Batman (% 6.07) ve Mardin (% 5.48) kentleri izlemektedir. Göç eden kesimin kendi yöreleri dışında tercih ettikleri kentler ise ilk beş sırayı Adana (% 7.08), Antalya

(% 5), İçel (% 4.65), İzmir (% 4.04), Manisa (% 3.64) kentlerinin izlediği tespit edilmiştir (Aksoy, 2005:2–3).

Güneydoğu Anadolu bölgesinde terör olaylarından kaynaklanan yoğun çatışmalar sebebiyle de Diyarbakır'ın bazı ilçe merkezlerinde yerinden edilme ler yaşanmıştır. Lice ilçe merkezi ile kısmen de Kulp ve Hani ilçe merkezlerinde, 1990'ların başlarından güvenlik güçleri ve terör örgütü arasındaki yoğun çatışmalardan dolayı, ilçe merkezlerinde yaşayan birçok kişi can güvenlikleri kalmadığı için il merkezine veya batıdaki büyük şehirlerimize göç etmişlerdir (Yükseker, 2006c:148). Araştırma verilerimizde, sokakta çalışan çocuklar arasında ailesi ilçe merkezlerinden göç eden veya ilçe merkezlerinde doğduklarını ifade eden çocukların oranı, yukarıdaki söylenenlerle birlikte değerlendirildiğinde sonuçlar daha anlamlı olacaktır.

Bölgede yaşanan son dönemdeki göç süreci, geçmişte ülkemizin yaşadığı göç sürecinden farklılıklar göstermektedir. Toprak dağılımındaki dengesizlik, yüksek nüfus artış hızı, tarımda makineleşme, kırsal alanın iticiliği, kentin çekiciliği, işsizlik vb. nedenler 1950'li yıllarda yaşadığımız göç sürecini n önde gelen nedenleri arasında yer almaktaydı. Geçmişte göçmenler geldikleri yerlerle ilişkilerini devam ettiriyorlardı. Göç etmiş olanların, bayram/yas ziyaretleri, tatillerde/yazın akraba ziyaretleri, erzak getirme, küçük çaplı yatırım yapma gibi geleneksel tutumları sürdürdükleri bilinmektedir.

Bölgede yaşanan son göç dalgası, göç veren il ve ilçelerin yoğun göç almasına neden olmuştur. Bu durum ne istihdam olanaklarının artmasına ne de göç edilen yeni yerleşim yerindeki yaşamın çekiciliğine bağlanabilir. Bu süreç, birçok yerleşim biriminde plansız, insanların iradesi dışında, terör olaylarının yarattığı sebeplerle evini köyünü, toprağını bırakarak hayatta kalmak umuduyla bilmediği ve çoğu zamanda geri dönüşü olmayan bir yola atılmak zorunda bırakılması anlamına geliyordu. Bu insanlar düne kadar köylerinde çiftçilik, hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Tavuğundan; yumurtasını, koyunundan; sütünü, yoğurdunu, peynirini, yününü, etini, tarlasında ekip biçtiği buğdayından; un, bulgur, ekmek elde ediyordu. Bağından ve bahçesinden elde ettikleri ürünlerle yaşamlarını sürdürüyor ve yaşamının diğer alanları için kazanç elde ediyorlardı. Kısacası, bu insanlar kendi ürettikleriyle yaşamlarını sürdürüyorlardı (TTB ve DTO, 1996:1–3).

Tablo 25: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Diyarbakır’a Göç Etme Nedenleri

	S	%
İş bulabilmek için	81	24.8
Eğitim için	13	4.0
Terör ve güvenlik olayları	140	42.8
Akrabam ve yakın çevrem olduğu için	42	12.8
Kan davası	12	3.7
Yoksulluk	23	7.0
Sağlık problemleri	8	2.4
Diğer	8	2.4
Toplam	327	100.0

Araştırma verilerinin gösterdiği gibi, sokakta çalışan çocuklardan aile sinin göç ederek Diyarbakır’a geldiğini belirtenlerin, göç etme sebebi olarak gösterdikleri en temel neden “terör ve güvenlik olayları” (% 42.8) dır. Çocuklar, ailelerinin çoğunlukla terörden kaynaklanan sebepler ve artan güvenlik olaylarının ortaya çıkardığı olumsuzluklar nedeniyle göç ettiklerini belirtmişlerdir. Terör ve güvenlik olaylarından kaynaklanan istem dışı göçün sebepleri ise; köylerin coğrafi nedenlerle güvenliğinin sağlanmamasından dolayı boşaltılması, terör örgütünün maddi istekleri, çocukların terör örgütü tarafından zorla dağa çıkarılması ve zorla yiyecek alma, korucu ol/olmama baskısı, köylerin yakılması, ailelerin baskı ortamından bıkmaları, yiyecek ambargoları, ailelerin çocuk ve gençlerini koruma, yayla yasakları, ekonomik faaliyet alanlarına ulaşmanın kısıtlanması veya tamamen yasaklanmasıdır. Terör ve güvenlik olaylarının yoğun olarak yaşandığı kırsal alanlarda ailelerin geçim kaynakları olan hayvancılık (yayla, mera) ve tarımsal diğer faaliyetleri (bağ, bahçe, çayır biçme alanları, tarla,) yapmalarının kendi güvenlikleri açısından risk oluşturması, onların göç etmelerinde etkili olmuştur. Çünkü ailelerin bu koşullarda yaşamlarını devam etmeleri oldukça güçleşmiştir. Kırsal alanlarda yaşayan vatandaşlar artık hayvancılık yapmak için yaylaya çıkmamakta, hayvanlarını otlatmak için meraya götürememektedir. Köyünden düne kadar çokta uzak sayılmayan bağ, bahçe, tarla ve otlığına gidip herhangi bir

ekonomik faaliyette bulunamamaktadır. Bu durum, geçinmesini sağlayan tüm ekonomik faaliyetlerinin gerçekleşmesini olumsuz bir şekilde etkilemekte ve ya imkansız hale getirmektedir. Bütün bu olumsuz şartlar ve kısıtlanmalar dolaylı yoldan kırsal alanlarda yaşayanların zorunlu göç etmesine sebep olabilmektedir. Kırsal alanlarda ailelerin bir kısmının göç etmesi geriye kalan akrabalar ve köylüler için örnek olmakta veya geriye kalanların kendilerini daha az güvende hissetmelerine sebep olmaktadır. Köyde kalanlar akrabalarının gitmesiyle kendilerini sahipsiz ve güçsüz olarak kabul etmekte ve yakın akraba/köylüsünün göç ettiği yere kendisi de göç ederek güvenli bir ortamda yardımlaşabileceklerini düşünmektedirler. Bu kadar olumsuzluğun yaşandığı bir alanda aileler eskiden sınırlı olsa da varolan sağlık, eğitim imkanlarından faydalanmanın imkansızlaşmasına sebep olan terör ve güvenlik olayları nedeniyle de göç etme sürecine katılmaktadırlar.

OHAL Bölge Valiliğince 1992–1994 yılları arasındaki dönemde 820’si köy olmak üzere toplam 3165 yerleşim biriminin boşaldığı (boşalan veya boşaltılan) ve bu yerleşim yerlerinden 387 bin nüfusun göç ettiği açıklanmıştır. Tüm bölgenin nüfusunun yaklaşık % 5’ne denk gelen bu göç dalgasının kısa zamanda gerçekleşmesi bölgedeki sosyal dengeleri tamamen alt üst etmiştir. Bu durum, özellikle bazı iller için tamamen dengeleri bozmaktadır. Bir kent merkezinin 1990–1997 yılları arasında kendi nüfusunun yarısı ve hatta fazlası kadar göç alması bölgedeki sosyal yapıda yaratacağı problemin büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Başbakanlık Aile Kurumu Başkanlığı, 1998:67–68). Ayrıca TBMM tarafından kurulan, Güneydoğuda Boşaltılan Köyler ve Göç Sorununu Araştırma Komisyonunun hazırladığı rapora göre, belirtilen süreçte yaşanan terör olayları nedeniyle, bölgede boşaltılan ve tahrip edilen yerleşim birimi (köy-mezra) sayısı 3428 civarındadır. Bu süreçte göç edenlerin sayısı iki milyon olarak tahmin edilmektedir. Ancak bu rakamlar İçişleri Bakanlığı ve OHAL Valiliği tarafından kabul edilmemektedir (Üstel vd, 2004:29–30). OHAL Valiliği; OHAL’in yürürlükte olduğu dönem boyunca, Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin yetki alanı kapsamında olan yerleşim birimlerinden yaygın şiddet ve terör örgütünün baskıları nedeniyle, köylülerin kendi istekleri çerçevesinde, 11 ilde toplam 811 köy ve 246 9 mezra (toplam 3280) idari bir karar alınmadan boşaltılmıştır, demektedir (Üstel vd, 2004:11). Türkiye’deki 1984 sonrası yaşanan yerinden edilmiş kişilerin sayısal boyutuna ilişkin yapılan güvenilir ve kapsamlı çalışmalardan biri de Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE)’nin DPT girişimi ile 2005 yılında yürüttüğü geniş kapsamlı çalışmadır.

“Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması” başlığını taşıyan bu çalışma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde son yirmi yıl içinde terör ve güvenlik olayları nedeniyle yerinden olan bu nüfusun; sayısal boyutu, göçün yöneldiği yerler açısından göç edenlerin tercihleri, yeni yerleşim yerlerinde karşılaşılan sorunlar, gerçekleşen geri dönüşler ve çözüm bekleyen sorunların saptanması ve beklentiler gibi konularda açıklayıcı bilgiler içermektedir. TGYONA çerçevesinde yapılan çalışmada yerinden edilenlerin yoğun olarak yaşandığı 14 il (Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) ile bu illerden yoğun göç alan 10 il (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Bursa, Antalya, Malatya, Manisa, ve Kocaeli) ile seçilen diğer 57 ildeki göçün yarattığı sonuçlar, sorunlar ve güvenlik nedeniyle son 20 yılda köylerinden/yaşadıkları yerleri terk etmiş olan nüfus hakkında bilgi toplamak ve geri dönmemiş, kentsel alanlarda kalanlar hakkında bilgi edinme amacı çeşitli raporlar, bilgi kaynakları taranarak, niteliksel ve niceliksel yaklaşımlar kullanılarak bölge içinde ve bölge dışındaki yerinden olmuş kişilerin göçleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

TGYONA çerçevesinde yapılan araştırma verilerine göre, Türkiye için genel anlamda yapılan göçlerde, ailevi nedenlerle gerçekleşen göç olgusu yapılan beşer yıllık tüm dönemlerde en önemli göç nedeni olarak tespit edilmiştir. Ailevi nedenlerle yapılan göçleri ise tüm beşer yıllık dönemlerde bireysel ve ekonomik nedenlerle yapılan göçler takip etmektedir. Göç dönemlerine bakıldığında, bireysel göçlerin payının arttığı ve ekonomik nedenlerle yapılan göçlerin de payının da giderek azaldığı görülmektedir. Güvenlik nedeniyle yapılan göçlerin 1991-1995 tarihlerinde yükseldiği ve sonraki dönemlerde (1996-2000/2001-2005) giderek azaldığı görülmüştür. Son 10 yılda görülen önemli bir gelişme de geri dönüşler şeklinde gerçekleşen göçlerde görülen artıştır. 1996-2000/2001-2005 dönemlerinde ailevi ve özellikle bireysel ve ekonomik göçlerin payı artmıştır. Bu araştırmanın verilerine göre, güvenlik nedeniyle yapılan göçlerin daha çok yoğun göç veren Doğu ve Güneydoğunun 14 ilinin kırsal alanlarından gerçekleştiği dikkat çekmektedir. 14 ilin kırsal alanlarından güvenlik nedeniyle gerçekleşen göçlerin sayısal büyüklüğü, Türkiye’de tahmini olarak 1986-2005 döneminde 837.200 kişidir. Ayrıca kullanılan diğer çeşitli yöntemlere göre 1986-2005 döneminde 14 ilin kırsal alanlarından gerçekleşen güvenlik nedeni göç edenlerin sayısal büyüklüğü en az 728.000; en çok da 946.4000 olabileceğidir. BM’nin Yol Gösterici İlkeleri’ne göre yerinden olmuş nüfusun çıkış noktası dik kate alındığında,

sürekli yaşadıkları yerleri terk edenler ifadesi çerçevesinde, 14 ilden güvenlik nedeniyle kentsel yerleşim alanlarına göç eden nüfusun tahmini sayısal büyüklüğü nün 953.680 ile 1.201.200 arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, 14 ilden 1986-2005 döneminde güvenlik nedeniyle meydana gelen göçleri n yaklaşık olarak % 80'i kırsal, % 20'si de kentsel çıkışlıdır. 1986-2005 yılları arasında gerçekleşen güvenlik nedenli göçlerin % 61.3'nün terör eylemlerinin yoğun olduğu 1991-1995 döneminde, % 31.6'sının 1986-1990, % 5,'inin 1996-2000 ve geriye kalan % 2.1'nin de 2001-2005 tarihleri arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca 14 ilden güvenlik nedeniyle göç edenlerin yaşadıkları yerleşim yerlerine bakıldığında, bu nüfusun yaklaşık yarısının 14 ilde, diğer yarısının 14 ilden yoğun göç alan 10 ilde ikamet ettikleri görülmektedir. Yerinden edilen nüfusun % 40.4'nü 14 ilin kentsel alanlarında, % 33.9'u da 10 ilin kentsel alanlarına ikamet etmektedirler. Söz konusu nüfusun % 15,6'sı 10 ilin kırsal alanlarında, geriye kalan % 10.1'nin ise 14 ilin kırsal alanlarında yaşamaktadır (HÜNEE, 2006:58-62). Ayrıca, bu çalışmanın sonuçlarına göre, güvenlik nedeniyle gerçekleşen göçlerin % 87'si kendi istekleri dışında gerçekleşmiştir ve bu göçü de aile göçü (% 55) niteliği taşımaktadır. Ayrıca göç edenlerin % 42'si de yerleşim yerini kısmen ya da topluca terk etmek suretiyle göç etmişlerdir (HÜNEE, 2006:107). Araştırmamızda da sokakta çalışan çocukların ailelerinin göç etme nedeni olarak terör ve güvenlik olaylarını belirtenlerin oranı % 42.8'dir. Böylece, TGYONA araştırma verileri de, araştırma alanından elde ettiğimiz verileri desteklemekte ve son 20 yılda ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan terör ve güvenlik eksenli istem dışı göç olgusu ile çocukların sokakta çalışması arasındaki yakın ilişki kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Başbakanlık Aile Kurumu Başkanlığı tarafından 4343 kişi üzerine gerçekleştirilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları adlı araştırma göç etme nedenlerine ilişkin olarak şu oranları saptamıştır: Göç edenlerin % 33.9'unun örgüt baskısı, % 24.4'ünün devletin etkisi, % 10'u korucuların baskısı gibi nedenlerle göç etmişlerdir. Araştırmada, terör ve güvenlik kaynaklı üç faktöre ilişkin olarak gerçekleşen toplam oran % 68'i bulmaktadır. Bu oranlar bize göçün temel nedenin terör ve güvenlik olaylarının oluşturduğu sebepler olduğunu göstermektedir (Başbakanlık Aile Kurumu Başkanlığı, 1998:70).

Erder, zorunlu göçü, hiçbir kurumsal düzenleme olmadan ve olağanüstü enformel süreçlerin koşullarında yerinden olmuş nüfus olarak kabul eder. Bu nüfus,

merkez ya da yerel düzeyde herhangi bir kurumsal yardım görmeden, kentsel alanlarda kaderlerine terk edilmiştir (Erder 1997'den aktaran: Göktürk ve Kaygalak, 2001:142). Yeni liberal politikalar yüzünden kentsel alanlarda artan işsizlik ve toplumsal kutuplaşmalar, zorunlu göçlerle de yoksulluğun kronikleşmesi nin ve mekansal yoğunlaşmasının önemli bir dinamiği halini almıştır. Daha önceki kademeli göç sürecinde, önceden gelen akraba, hemşerilerin sunduğu deneyim ve imkanlar sayesinde uyum sürecinin zorluklarını azaltıyordu. Tüm aile bireylerinin bir anda kente geldiği zorunlu göç türünde, ailelerin kente eklemelenmesini kolaylaştıran ilişki ağlarından mahrum kalmalarını ve geldikleri yerlere geçici de olsa dönme olanaklarını kaybetmeleri ile sonuçlanmıştır. Zorunlu göçün, gönüllü göçün sağladığı esnekliklere sahip olmaması, kente uyum/tutunma sürecinde olan göçmen kişilerin iş bulma, konut edinme mücadelelerinde yalnız kalmalarına neden olmuştur. Çoğunlukla, malını mülkünü geldiği yerde bırakan ve kente sermayesiz ve vasıfsız bir şekilde gelmiş göçmenler için yoksulluğun yerleşikleşmesi ihtimali yükselmektedir (Erder, 2001:296).

Çalışan çocukların ailelerinin geriye kalan kısmının genelde göç nedeni olarak ekonomik sebepler dile getirdikleri görülmektedir. Ekonomik kaynaklı göçün ("iş bulabilme") oranı % 24.8'dir. İş bulabilme, yoksulluk, akrabaların kente taşınmış olması gibi nedenler ülkemizin genelinde yaşanan diğer ekonomik göç süreçleriyle benzerlikler göstermektedir. Belirtilen nedenlerin toplam oranı % 44.6 gibi azımsanmayacak bir değerde gerçekleşmiştir. Böylece, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ailelerinin yaklaşık olarak yarısının terör ve güvenlik olaylarından kaynaklanan zorla yerinden edilme, diğer yarısının da ekonomik kaynaklı olarak göç sürecine katıldıkları görülmektedir. Diğer seçeneğinde ise çocuklar ailelerinin; aile içi tartışma, ebeveynin atamasının yapılmış olması, ebeveynin terk etmesi, boşanma ve depresyon (Bingöl/2003) gibi nedenlerle ailelerinin göç ettiklerini belirtmişlerdir.

İstanbul Beyoğlu bölgesindeki sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılan bir çalışmada da elde edilen veriler, bizim çalışmamızdaki verileri desteklemektedir. Bu çalışmada 216 çocuğu kapsayan örneklem grubunda çalışan çocukların ailelerinin tamamına yakın kısmının, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Mardin, Siirt, Batman illerinden geldikleri görülmüştür. İstanbul'a göç sadece bu üç ilden değil bölgenin diğer illerinden de yoğun olarak İstanbul'un diğer ilçe ve semtlerine gerçekleşmiştir. Çalışmada, ailelerin göç etme sebeplerine ilişkin olarak terör (% 47), işsizlik (% 43) vb. nedenler saptanmıştır (Karatay, 2000b:440-441). Terör ve işsizliğin kademeli göç

çerçevesindeki ilişkisi şu şekilde açıklanabilir : Terör ve güvenlik olayları çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşan yöre insanının çalışma alanlarını n daralması veya tamamen ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Böylece terör ve güvenlik olayları insanların geçinme faaliyetlerini ortadan kaldırarak işsizliğe yol açmaktadır.

İnsanların ister şiddete maruz kalma biçiminde olsun veya olmasın, bir kişinin veya grubun baskısı sonucu insan hakları ihlallerine uğrama ve can güvenliğinin tehlikede olması sebebiyle, bireysel ve aile bireylerinin tümü ile yaşadıkları yerleşim yerinden toplu veya ailece terk etme durumunda kalmaları , çatışma kökenli yerinden edilme olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde 1984-1999 döneminde yaşanan istem dışı göçü çoğunlukla bu gruba dahil edebiliriz. TESEV Araştırma Grubu tarafından Diyarbakır’da boşaltılmış köy temsilcileriyle yapılan görüşmelerde , güvenlik güçlerinin bir neden göstermeden veya korucu olmaları yönünde bir zorlamaya muhatap oldukları , terör örgütü elemanlarının kendilerine yiyecek vb. yardımlar yapma konusunda baskı yapmış olmaları gibi nedenlerden dolayı göç etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi Diyarbakır ilindeki göç nedeninin temelinde hem güvenlik güçlerinin hem de PKK terör örgütü elemanlarının baskıları olduğu görülmektedir (Ünalın ve Ark:., 2006:68-71).

Diyarbakır’a göç eden sokakta çalışan çocukların aile bireylerinin çoğunluğu eskiden yaşadıkları kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak ekonomik faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Kırsal alanlarda geçinmek için gerçekleştirmeleri gereken ekonomik faaliyet alanlarının kısıtlanması veya ortadan kalkması göçü zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca tarım ve hayvancılığın terör ve güvenlik kaynaklanan nedenlerle yapılmasının zorlaşması veya yeterli bir yaşam için gereken ekonomik doyumu sağlamaması ve kırsal alanlarda ailelerin yaşadıkları düşük refah düzeyi de , ailelerin göç etmelerinin sebepleri arasında sayılabilir.

4.3.2.1. Göç ile Birlikte Karşılaşılan Sorunlar

Çalışma alanındaki çalışan çocukların ailelerinin oransal olarak çoğunluğunun göçle Diyarbakır’a geldiğini ve göçle gelen aileler içerisinde zorunlu göçün azımsanmayacak bir orana sahip olduğu daha önceden ortaya konulmuştu. İster ekonomik/bireysel/ailevi sebeplerle , isterse de terör ve güvenlik nedeniyle göç edilmiş olsun göç eden kişi veya ailelerin göç süreciyle beraber sosyo-ekonomik durumlarında

değişimler yaşadıklarını bilmektedir. Gittikleri yerleşim yerlerinde, iş bulup çalışma ve ev sahibi olma gibi konulardaki güçlükler ve göç edilen yerlerde karşılaşılan uyum vs. göçmenlerin birtakım temel sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 26: Çalışan Çocukların Ailelerinin Önceden Yaşadıkları Yerleşim Yeri ile Şimdi Yaşadıkları Yerleşim Yerindeki Ekonomik Durumlarını Değerlendirme Biçimleri

	S	%
Babam iş buldu, çalışıyor, durumumuz daha iyi oldu .	81	24.8
Durumumuz bozuldu, geçim sıkıntısına düştük	156	47.7
Ekonomik açıdan değişen bir şey olmadı	52	15.9
Hepimiz beraber çalıştık (baba, kardeş ve çocuklar) durumumuz biraz daha iyi oldu	38	11.6
Toplam	327	100.0

Yukarıdaki verilere göre, sokakta çalışan ve ailesi göçle Diyarbakır kent merkezine yerleşen ailelerin önemli bir oranı (% 47.7) yaşadıkları göç süreciyle birlikte ekonomik durumlarında kötüleşme olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu oran tabloda en yüksek değeri teşkil etmektedir. Buna karşın görüşülen çocukların % 24.8'i de durumlarında olumlu bazı ekonomik gelişmelerin (iş bulma gibi) olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönde cevap verenlerin göç etme den önceki yerleşim yerlerinde yetersiz geçinme kaynaklarına sahip olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca da, kırsal alanlarda yetersiz arazi sahipliği ve diğer ekonomik unsurlar nedeniyle zaten yoksul olarak göç sürecinde katılmışlardır. Bu durumda olan ailelerin, yeni geldikleri yerleşim yerinde her bireyin ekonomik durumunun iyileşmesi veya kente tutunma için çalışma yaşamında yer almaktadırlar. Böylece bu söz konusu aileler eğitim, sağlık, konut imkanlarını (bir konutta çok kalabalık veya birden fazla evli kişinin bir arada kalması) ihmal etmektedirler. Araştırma alanında ortaya çıkan “hepimiz beraber çalıştık, durumumuz daha iyi oldu” şeklindeki değerlendirme bu kısmi iyileşmeyi anlatmaktadır. Halbuki kırsal alanlarda göç eden bu tür ailelerde varolan mal varlığı kişilere bölüştürüldüğünde elde edilen miktarın çok düşük olduğu kolaylıkla görülecektir.

Göçlerden önceki ve sonraki konut sahipliği, konut özellikleri ve refah durumuna ilişkin toplanan verilerde, yaşanan göç sürecinin yarattığı kayıp daha somutlaşmaktadır. Göç süreci ile birlikte konut sahipliği oranında büyük düşüşlerin

gerçekleştirdiği ve refah durumunda belirgin kötüleşme nin olduğu tespit edilmiştir. Göç öncesinde hanelerin % 18.2'sinin geliri temel ihtiyaçlarını karşılamak için yetersizken, göç sonrasında bu oran % 70.7'e yükselmiştir. Göç edenlerin çalışma ve refah durumlarındaki değişimler göz önüne alındığında, göçün hem erkek hem de kadın istihdamındaki açığı arttırdığı ve hanelerdeki yoksullaşmaya yol açtığı tespit edilmiştir (HÜNEE, 2006 82-83).Yaşam ortamlarından koparılan, beslenmedikleri, geçinmeye çalıştıkları ve üretim yaptıkları yerleşim yerlerini terk eden/etmek zorunda bırakılan bu insanlar yeni geldikleri yerleşim yerinde, eski yerleşim yerlerine göre daha fazla barınma, beslenme, eğitim, sağlık hizmetlerinden mahrum kalmaktadırlar. Göç etmek zorunda kalan bu ailelerin Diyarbakır, Adana ve Mersin başta olmak üzere büyük kentlere yerleşenlerin yaşadıkları ortamlarından, evlerinden, çalıştıkları tarlalarından ve bahçelerinden uzak kalmaları kendilerince önemli sorunlardır. Çok boyutlu hak ve ihlallerine maruz kalan bu kişiler göç ettikleri yerlerde toplumsal ya da psikolojik destekten de yoksun kalmışlar ve ya bu desteğin sağlanacağı ortamlar sağlanamamıştır. Göç eden ailelerde işsizlik önemli bir problem olarak öne çıkmıştır. Ailede bireylerinin tamamına yakını çalışmasına karşın elde edilen kazanç temel ihtiyaçları bile karşılayamamaktadır. Çalışan bireyler sigortasız ve ucuz işgücü olarak görüldüğünden işveren tarafından kazancı ve emeği istismar edilmektedir. Aileler maddi sıkıntılara bağlı olarak yeterli beslenemedikleri için sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Ayrıca, bu ailelerin bireyleri yeni geldikleri ortama kendilerini ait hissetmeme, dil ve kültürel farklılıkları ve giyim- kuşamdan dolayı çevrelerinden dışlanma riski ile karşı karşıya geldikleri de bir gerçektir. Bu aileler ekonomik zorunluluklarından dolayı kentin ucuz konut alanlarında yaşamaktadırlar. Bu onların sağlıklı olmayan barınma koşullarında yaşadıklarını göstermektedir. Yeterince eğitilmiş olmayan ve eğitim olanaklarından faydalanamayan bu aileler, çeşitli uyum bozuklukları yaşamakta ve bu uyumsuzluk hali de aile içi sorunlara yol açmaktadır (Kahraman vd, 2002:45).

TGYONA çerçevesinde yapılan çalışmada, güvenlik nedeniyle göç edenlerin yarısına yakının (% 44.5) herhangi bir işte çalışmadığı, diğer yarısının sigortasız işlerde çalıştığı (% 49.7) tespit edilmiştir. bu bulgular, göçmen ailelerin içerisinde bulundukları ekonomik durumu gözler önüne sermektedir. Bu ailelerin büyük çoğunluğunun kırsal alanlarda tarım ve hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı toprağa bağımlı bir yaşam sürmeleri ekonomik kayıplarını daha da arttırmaktadır (HÜNEE, 2006:77-79). Ev, bağ/bahçe ve topraklarını göç sürecinde terk etmeleri, ellerindeki

hayvanlarını, tarım araçlarını çok ucuza satmaları ve göç için yapılan masrafların yeni yerleşilen alanındaki ekonomik durumlarının eski yerleşim alanına göre daha kötü olmasına sebep olmuştur, denilebilir. Ayrıca kırsal alanlarda kendi hesaplarına tarım sektöründe aile işçisi olarak çalışanların, göç sürecinde kentsel alanlarda düşük eğitim vb. diğer nedenlerle kentte işsiz kalmaları kaçınılmaz olmuştur.

Tablo 27: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Diyarbakır’a Göç Ettiklerinde Karşılaştıkları Sorunları

	S	%
Herhangi bir sorunumuz olmadı	46	14.1
Ekonomik sorunlar yaşadık	235	71.9
Aile bireyleri arasında kavga, tartışma yaşadık	10	3.1
Kimseden yardım destek/görmedik	5	1.5
Yalnızlık çektik.	9	2.8
Hem ekonomik sorunlar yaşadık hem de aile bireyleri arasında kavga, tartışma yaşadık.	22	6.7
Toplam	327	100.0

Araştırma alanından edilen verilere göre, çocukların ailelerinin en büyük kütlesinin (% 71.9) göçle beraber karşılaştıkları başat sorun ekonomik kaynaklıdır. Ekonomik sorunlar yanında göç eden ailelerin çocuklarının; “*aile bireyleri arasında kavga, tartışma yaşadık, kimseden yardım destek/görmedik, yalnızlık çektik, hem ekonomik sorunlar yaşadık hem de aile bireyleri arasında kavga, tartışma yaşadık*” şeklinde gerçekleşen oranları da dahil ettiğimizde ailelerin % 80’ninden fazla oranının hem sosyo-ekonomik hem de sosyo-psikolojik sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Sokakta çalışan çocukların ailelerinin çoğunun birinci kuşak göçmen olduğu ve azımsanmayacak kısmında istem dışı göç süreci yaşadıkları daha önceki verilerde ortaya konulmuştu. Bu söz konusu göç süreci diğer göç süreçlerinden farklı olarak, bireyler açısından kentsel alanlarda sorunların daha yoğun ve sancılı yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu sancılı süreçte zorunlu göçe maruz kalanlar, kentte yoksullaşma sürecine girdiklerinden çocuklarını çalışma yaşamına katılmaları zorunlu hale gelmektedir. Çocukların çalışma yaşamına girmesi sokaktaki bir çok tehlike, riskler yanında eğitiminde de aksamalara ve kesintilere yol açmaktadır.

Ülkemiz için 1950’li yıllardan başlayarak yoğunlaşan göçlerde; ekonomik, bireysel ve ailevi faktörlerin başat olduğunu biliyoruz. Bu yıllarda göç süreci daha çok kademeli olarak göçenlerin kendi istekleri doğrultusunda ve kırsal alanlardaki itici etmenler ile kentsel alanların çekici etmenlerden kaynaklanan nedenlerin rol oynadığı bir süreci takip etmekteydi. Önce ailenin erkekleri kente göç eder, iş bulur ve bazen bulunduğu işte ustalaşırlardı. Kazandığı ücret köyden fazla ise köyden ailenin diğer erkekleri de çağrılır ve bazen de erkeklerin temizlik ve yemek işlerini yapmak için aileden eş ya da kız kardeşlerden biri beraberinde kente getirilirdi. Ailenin diğer üyeleri ise köyde kalır, tarım ve hayvancılık işlerini devam ettirirlerdi. Kentte alınacak veya yapılacak ev için köyden kazanılan ürünlerin satımından elden edilen para ile takviye yapılırdı. Daha sonraki yıllarda ailenin çalışabilecek durumda olan ve kentte işlerinden herhangi birinde ustalık kazanmış ve önceleri kente göçle gelip giden aile bireyleri, eş ve çocuklarının bir kısmı/tamamı kente göç eder. Köyde ailenin yaşlı ebeveynleri ve köydeki işleri yapacak bir iki genç/çocuk köyde kalır, hayvanların bakımını, tarla ve bahçe işlerini yaparlardı. Bütün bu süreçte, köy ve kentte kazanılan para ortak olarak kullanılır veya değerlendirilirdi ve köyde elde edilen ürünlerle kenttekilere takviye yapılırdı. Bu süreç ailenin tamamının göçü ile sonuçlanana kadar devam ederdi. Bu süreçte de, göç eden aileler ekonomik zorluklar yaşarlardı veya göç edilen yerde, yaşam tarzlarından dolayı dışlanmaya maruz kalırlar ve dışlanma hissi yaşarlardı. Ancak, terör ve güvenlik kaynaklı göçün kademeli olmamasının daha çok ekonomik sorunlara yol açtığı söylenebilir. Yaşanan şiddet ve terör ortamından göç eden aileler, gittikleri yerlerde de daha fazla dışlanma ve yabancılık hissi yaşarlardı.

Böylece kırdan-kente doğru olan ve daha çok kırsal alanda yaşanan sosyal ve ekonomik zorluklardan ve kentin cazibe merkezleri olma gibi nedenlerden kaynaklanan göç olgusu son dönemlerde bölgede yaşanan bu yeni tür göçten farklılıklar göstermektedir. Yeni tür göç olgusu, göç edilen bölge içi ve ya bölge dışındaki kentlerde sosyal yaşamda ve kentin çeperinde gettolaşmaya, kentin köylüleşmesine yol açmış ve kentin taşıyamayacağı kadar nüfusun yoğun olarak kısa sürede yer değiştirmesiyle de nitelikli olmayan işgücünde yoğunluk, konut, altyapı yetersizlikleri gibi bazı sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Son dönemdeki göç sürecinde kente gelenlerin uyum sağlama şansları yoktur. Çünkü, kentte ki komşularının büyük çoğunluğu ya kendi köylüsü ya da onlar gibi yeni tür göç dalgasıyla gelenlerden oluşmaktadır. Bu durum,

kırsal alanlardan gelenlerin kentin sahip olduğu kent kültürünü edinerek kentlileşmesini zorlaştırmakta ve kentlileşmede uyum sürecini uzatmaktadır.

Diyarbakır'daki göçmen ailelerinde yoksulluğun araştırıldığı bir çalışmada , göç ile kente gelenlerin % 47.8'inin çiftçi, % 47.2'sinin hayvan yetiştiricisi, % 5.3'ünün arıcı; % 0.8'inin işçi; % 2.2'sinin çoban, % 0.3'ünün de esnaf olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla göç edenlerin köy ve mezra gibi yerleşim yerlerindeyken tamamına yakını kendisini bir iş sahibi olarak gördüğü için, işsiz olduğunu beyan edenlerin oranı ancak % 0.1 oranında gerçekleşmektedir. Bu veriler “köydeki hayat standartlarına” verilen cevaplar ile de örtüşmektedir. Çünkü görüşülenlerin % 0.7'si ekonomik durumlarının “çok iyi”, % 40.3'ü “iyi” olduğunu söylerken, % 53.6'sı “normal” olduğunu beyan etmişlerdir. Böylece hayat seviyesi normal ve üstü olanların oranı % 96.4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ekonomik durumlarının yetersizliğini beyan edenler ise, % 3.6'dır. Yaşanan göçle beraber kente geldikten sonra ise % 30.5'i ekonomik durumlarının bozulduğunu ve geçim sıkıntısı çektiklerini ifade etmişlerdir (Aksoy, 2005:4-5). Kırsal alanlarda yaşayanların meslek durumları, yaşamlarını kazanma türleri ve yaşam tarzları nedeniyle geldikleri yeni yerleşim yerlerinde ilk defa karıştıkları yabancısı oldukları sosyal, ekonomik yapıya uyum sağlama da bazı güçlüklerin ortaya çıkma ihtimali yüksektir. Köyde veya mezrada iyi bir yaşam standardı olan insanların , kent şartlarında niteliksiz işgücü vasfını kazanmaları dolayısıyla onların ekonomik ve sosyal yaşam rollerinde bazı sıkıntılar ortaya çıkarması kaçınılmazdır.

Gerek bu araştırmada gerekse diğer araştırmalarda gözlemlenen bazı önemli saptamalar şu şekilde özetlenebilir:

Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler veya zorunlu göçü yaşayanların en sık belirttikleri ortak ve temel sorunlar olarak işsizlik ve yoksulluğun başı çektiği görülmektedir. Bu sorunun yoğun olarak yaşandığı Diyarbakır, Batman, Hakkâri gibi kentlerdeki yetişkin erkeklerin büyük bölümünün ortak problemleri işsizliktir ve çalışanların çoğu da düzenli olmayan gündelik gelirlere sahip tirler. İstanbul için ise geçim sorunu konusunda bir farklılaşma görülmektedir. Kentin çeperinde , sanayi bölgelerinde yaşayan zorunlu göç mağdurlarının en az birkaç üyesi atölyelerde çalışmaktadır. Kentin merkezindeki eski semtlerde yaşayanların durumu ise daha kötüdür. Eski merkezi semtlerde kalanların hayata tutunmaları için kadınların, gençlerin ve çocukların kayıt dışı ekonomik faaliyetler aracılığıyla aile bütçesine katkıda bulunmasıyla yaşam mücadelesi vermeleri ön plana çıkıyor. Çocukların çalıştırılma ları

ve istismarlarındaki artışın arkasında göç ve terör gibi faktörler yer alıyor. Özellikle İstanbul'un eski merkezi semtlerde yaşayan ailelerin temel geçim kaynaklarının önemli kısmı sokakta aile denetiminden uzak çocuklar tarafından sağlanmaktadır. Sanayi bölgelerinde yaşayan ailelerin çocukları ise, küçük yaşlarda konfeksiyon atölyelerinde çalışmak zorunda kalmaktadır (Aker vd. 2005:10-11). Çocuğun çok küçük yaşlarda işgücüne katılmak durumunda kalması çocuk açısından bazı problemlere yol açmaktadır. En önemli ve somut problem, çocukların eğitim ve diğer haklarından yararlanamamalarıdır. Diyarbakır, Hakkâri, Batman ve İstanbul'da yapılan çalışmalarda, aniden topraklarından kopan aileler istekli olmalarına rağmen çocuklarını okutamadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü, ekonomik problemler çocukların çalışmalarını gerekli kılmaktadır. Ayrıca 1990'lı yıllarda terör ve güvenlik olaylarından dolayı kırsal kesimde okulların kapalı olması, pek çok çocuğun okula gitme fırsatını dahi ortadan kaldırmıştır. Eğitim konusunda en dezavantajlı gruplar arsasında kız çocuklar yer almaktadır. Yeni gelen kentte ekonomik problemler başat olunca diğer ihtiyaçlar geri planda kalmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar madde kullanma, fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma, suça sürüklenme, ruhsal ve bedensel rahatsızlıklar geçirme, şiddete, kazalara ve yaralanmalara maruz kalma gibi ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalabilmektedirler (Aker vd. 2005:10-11)

Güvensizlik ve kendini dışlanmış hissetme duygusu vatandaşı sağlık kurumlarından faydalanmaktan uzaklaştırıyor. Özellikle ruhsal sorunlar ve yaşanmış olaylardan dolayı ortaya çıkan sarsıntılar kişinin ruhsal sorunlarını daha da ağırlaştırıyor. Kadınlarda baş ağrısı ve geçmeyen vücut ağrıları, çocuklarda altını ıslatma, farkındalık eksikliği, kekemelik gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin göç sonucu sorumluluğunu taşıdıkları ailelerinin geçimini sağlayamaz hale gelmeleri nedeniyle, geleneksel cinsiyet rollerinin sarsılmasına ve çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Kadınlar ve genç kızlar geldikleri ortama uyma ile geleneksel rol kalıpları nedeniyle eşleri, babaları ve kardeşlerinin artan baskıları arasında sıkışma ları, var olan sarsıntının yoğunluğu ruhsal sorunların yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bunların dışında zorunlu göç ile ciddi kontrol yitimi ve fiziksel yakınmalar, panik bozukluk, depresyon ve umutsuzluklara yol açmaktadır. Bölgede yaşanan göçle birlikte birçok ailenin geçim zorluklarıyla karşılaşmasına rağmen, onurlu bir yaşam kurma mücadelesini elden bırakmadıkları görülmektedir. Ayrıca, bugün kentlerimizde artan suç oranları, madde kullanımı, çocuk emeğinin istismarı, cinsel istismar ve kadınlara

yönelik şiddet gibi olumsuz süreçler ile zorunlu göç arasında bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz (Aker vd. 2005:10-22, Aker, 2006b:132-137). Göç öncesinde erkek için var olan geleneksel davranış kalıpları, yeni gelinen yerleşim yerinde ekonomik sorunlar, vasıfsız işgücü olma, kronik işsizlik nedeniyle evin reisi rolü tartışmalı hale gelmektedir. Erkeğin çalışmaması, evin sorumluluğunu kadının sırtına yüklemektedir. Kadın, aile kalabalık kişi sayısını da göz önünde bulundurarak çocuklarını zorunlu olarak- çoğu zaman da baskı ve şiddet uygulayarak - sokakta çalıştırmaktadır. Çocuklara sokakta günlük kazançları için belirlenen miktarda/kota koyarak para getirme koşulu getirilmektedir. Anne, çocukların kazandıkları parayla evin geçimini sağlamaya çalıştığı için baba için var olan babalık ve aile reisi olma rolleri sarsılmaktadır veya anne ve çocuklar tarafından kabul edilmemektedir.

Göç ister ekonomik, ister güvenlik gibi nedenlerle gerçekleşmiş olsun, göç edilen yeni mekândaki etkileşimde, erkek ve kadınların cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde farklı deneyimleri olmaktadır. Erkekler için yeni gelinen mekânda algıladıkları sorunlar, ekonomik sıkıntılar çekme ve gerekli maddi kaynaklara sahip olamama gibi unsurlar, toplumsal statüyü koruma ya da kazanma zorunluluğu ile bağlantılı etkenlerdir. Kadınlara göç edilen yeni mekânda, aile ve ev içi ilişkilerini düzenleme görevi düşmektedir. Göç edilen yeni mekânlardaki sorunlar genelde aileye ilişkin olduğundan kadınların, göçün yarattığı olumsuz sonuçlardan daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Çünkü göç edilen yeni mekândaki iş ve eğitim olanaklarının genelde kadınlar için sınırlı olması, kadınlara toplumun yaklaşımı, hane karakteristiklerindeki değişimle geniş ailenin geride kalması ve çocuk bakımı ve ev işlerinin tamamen kadının üzerinde kalması göç eden kadınların yeni çevrelerine uyumunu olumsuz olarak etkilemektedir (İlkkaracan ve İlkkaracan., 1998:4).

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı çerçevesinde yapılan Sağlık Sektörü Raporu'nda, terörden dolayı yaklaşık 20 yıl süren Olağanüstü Hal in, göçün, geleneksel toplumun daraltıcı yapısının ve yoksulluğun bölgede; psikosomatik hastalıklara, depresyona ve intihar gibi ruh sağlığını riske sokan sorunlara yol açtığı belirtilmektedir. Bu sorunlar aynı zamanda aile içi şiddet, suça eğilim ve madde bağımlılığını arttırmaktadır. Ruhsal alanlardaki risk faktörlerinden en çok kadın lar ve çocuklar etkilenmektedir. Kadınlarda düzensiz adet kanamaları, prematüre doğumlar gözlenirken; çocuklarda korku, kâbus görme, içe kapanıklık, saldırganlık, gece altını ıslatma gibi rahatsızlıklar sık görülmektedir. Bu belirtiler bölgede yaşayan kamu

görevlileri ve yakınlarında da görülmektedir (GKİB, DTO ve TBB, 2001:57). Diyarbakır'a ister istemli isterse zorunlu olarak göç eden sokakta çalışan çocukların kendileri ve aileleri için yıllardır yaşadıkları terör ve istikrarsız ortamın yarattığı olumsuzluklardan doğrudan etkilenmiş olmaları bile travmatik bir süreçtir.

Travmatik bir süreç olarak zorunlu göç; ailelerin parçalanması nı ve tekrar birleşmesini, güvensizlik, yalnızlık, yas gibi çeşitli bilişsel sorunları tetiklemektedir. Ayrıca, yerinden edilmiş kişiler, göç sürecinde toplumsal olarak da olumsuz süreçlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu olumsuzluklar; işsizlik veya geçici işlerde , sosyal güvenceden yoksun olarak çalışma, kadın ve çocukların çalışma yaşamına katılması ve barınmadır. Bilişsel ve toplumsal olumsuzlukların, doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu süreci yaşayan topluluklarda psikopatoloji sıklığını arttırdığını söyleyebiliriz. Yerinden edilen kişilerin yerinden edilmelerini tetikleyen travmatik süreç sonucu uğradıkları travmatik insan hakları sorunları, sosyo-ekonomik yoksulluk ve yoksunluk da, kişilerde psikolojik sorunlara yol açabilir (Aker, 2006a:60-63).

Göçten sonra, yukarıda sayılanların dışında, yeni yerleşim yerine uyum sağlayamama da sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca, aile ve akrabalık dayanışma ilişkilerinde farklılaşma ve çoğunlukla da çözülmenin olduğu birçok kişi tarafından ifadelendirilen bir durumdur. Aileler ve akrabalar kırsal alanda olduğu gibi yeni yerleşim yerinde beraberlikleri, sıkı ilişkileri, dayanışmaları ve sosyal olarak birbirlerinin davranışlarını kontrol edici olmaları, kentin yapısından dolayı kopmuş veya gevşemiştir. Bu durum, kentte bazı insanların davranışların ın daha da pervasızlaşmasına ve sosyal çözümlerin daha da yoğun olarak yaşanmasına yol açmaktadır. Ancak, Diyarbakır'da aynı ilçeden ve köylerden gelen yetişkinlerin kentte bu yakın ilişkilerini kısmen de olsa devam ettirdiklerini de görmekteyiz. Diyarbakır'da büyük binaların zemin katlarında Hani, Dicle vb. ilçelerin taziye evleri aç tıkları ve yaşadıkları bazı sorunlarda akrabalık, hemşerilik ilişkilerinin işlevselleştiğini görmekteyiz. Geleneksel değerle beslenen bu dayanışma ilişkilerinin, olumlu niteliklerinin yanında, bazen de töre cinayetlerinde olduğu gibi sertleşen bir davranış halini aldığını sık sık medyada çıkan örneklerde görebiliriz.

4.3.1.2. Göç Eden Ailelerin Geri Dönüş Konusundaki Görüşleri

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi çerçevesinde ve son zamanlarda sağlanan huzur ortamı ile köye dönüşlerin olduğu bilinmektedir. İç işleri Bakanlığı bu projeye ilişkin olarak 2004 yılında, on iki ilde boşaltılan köy ve mezralarda toplam 92 186 kişinin 621 köy ve 436 mezraya döndüklerini belirtmiştir. Her kentin valilikleri, geri dönüşler için boşaltılan köy ve mezralara elektrik, içme suyu, yol ve bazı altyapı hizmetlerinde katkı sağladığı, ayrıca ekonomik durumları iyi olmayan vatandaşlara evlerini yeniden inşa ve tamir etmeleri için inşaat malzemesi, inşaat ustası ve işçisi konusunda destek verdiği açıklanmıştır. Ayrıca köye dönenlere tarımsal faaliyetleri yeniden canlandırmaları için büyük ve küçükbaş hayvan ve çeşitli ağaç fidanlarının sağlandığı belirtilmiştir (Üstel vd, 2004:17). HÜNEE'nin, TGYONA çerçevesinde yaptığı araştırmanın verilerine göre, 14 ilin kırsal alanlarından güvenli nedeniyle yerinden olmuş nüfusun en az 91.000'nin; en çok da 101.200'ünün çıkış noktasına göç etmiş olabileceği yönündedir. Kentsel alanlardan göç edenler de dikkate alındığında, geri dönüş yapan nüfusun tahmini sayısal büyüklüğü, 112.000 -124.000'e kadar çıkabilmektedir. Ayrıca bu çalışmanın diğer verilerine göre, geri dönüş eğilimi daha çok orta ve orta yaş üstü gruptaki kişiler ve kadınlar arasında yoğunlaşmaktadır (HÜNEE, 2006:63-71).

Tablo 28: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Diyarbakır'a Göçle Geldikleri Yerleşim Yerine Geri Dönmeye İlişkin Görüşleri

	S	%
Evet	74	22.6
Hayır	253	77.4
Toplam	327	100.0

Tablodaki veriler incelendiğinde, son zamanlardaki göçle Diyarbakır'a gelen çalışan çocukların ailelerin çoğu (% 77.4) geldikleri yerleşim yerine geri dönmek istememektedirler. Geldikleri yere geri dönmeye ilişkin olumlu görüş bildirenlerin oranı 1/4'inden bile daha az bir orandadır. Ailelerin çoğu terör ve güvenlik olaylarının yarattığı zorunlu iç göç ve işsizlik problemleri ne rağmen terk ettikleri köylerine veya mezralarına dönmek istememektedirler. Böylece, yaşadıkları kentsel alanlarda yoksul da olsalar, artık geldikleri kentsel alanda yaşama tutunma mücadelesi verdikleri ve

dolayısıyla geri dönüş için olumsuz görüş bildirdikleri söylenebilir. Bu ailelerin bazıları batıdaki büyük illere göç etmiş oradaki şartlara uyum sağla yamayınca/tutunamayınca Diyarbakır'a tekrar geri dönüp yerleşmişler.

“Geldiği yerleşim yerine geri dönme”, göç yaşayanlar açısından farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Geri dönmeyi, bazıları hayatının kalan kısmını köyünde geçirmek; kimileri yaz mevsiminde memleketindeki tarlasını veya bağını bahçesini ekip, biçmek; kimileri içinse cenazeleri ve düğünlerini köyde yapmak şeklinde anlamaktadır. Göç süreciyle ilintili olarak bölgede yaşanan sağlık ve ruh sağlığı sorunları ve etkilenen kişi sayısı dikkate alındığında karşılaşılan sorunun bir afet durumu olduğu ortaya çıkmaktadır. Afetlerin ya da olağanüstü durumların temel özelliği, etkilenen kişilerin gereksinimleri ile sağlık ve diğer gereksinimler arasındaki dengesizliklerin olmasıdır. Son zamanlarda hükümet ve Avrupa Komisyonu İlerleme Raporu'ndaki saptamalarda “köye dönüş”e ağırlık verildiğini görüyoruz. Göçe tabii olanların büyük çoğunluğu hâlihazırda kentlerde yaşamakta ve yaşamaya devam etme eğilimindedir. Bu yüzden sorunun çözümüne yönelik olarak geliştirilecek politikaların kentte yaşayan göçmenlerin hedef kitlesi olarak alınacak nitelikte olması gerekir. Dahası sorunun çözümüne yönelik acil önlemlere ihtiyaç vardır. Çözüm yolları çok boyutlu olmalı ve sosyal politikalar kentlerde yaşamaya devam edecekler ve köye dönmek isteyenler için ayrı ayrı plânlanmalıdır. Sosyal politikaların temelini, istihdamı artırma ve kırsal alanlarda tarımsal ekonomiyi canlandırmaya yönelik çabalar oluşturmaktadır (Aker vd. 2005:6-18). Aslında, kentsel alanlara ekonomik sebeplerle göç edenler yaşadıkları yerleşim yerlerindeki üretim olanaklarının kendileri için yeterli olmamasından dolayı göç etmişlerdir. Terör ve güvenlik olayları ve bazen de ekonomik göçün iç içe geçtiği ve bu iki göçün beraber gerçekleştiği de olmuştur.

Yerinden edilme sorununun çözümü sadece, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) çerçevesinde kolayca çözüme kavuşturulamayacak kadar karmaşıktır. Yaşam alanlarında yeterli güvenlik sağlanmadan ve koruculuğun yol açtığı sorunlar çözülmeden, mülkiyet hakları (tapulu ve zilyete dayalı) iade edilmeden, maddi zararlar r tanzim edilmeden, mayınlar temizlenmeden ve daha genel anlamda bölgede barış ve istikrar sağlanmadan kalıcı çözümlere kavuşmak olanaksız görünmektedir. Çözümün sadece geri dönüş olmadığı ve kentsel alanlarda kalmak isteyenlerin beklentilerinin de dikkate alınması gerekir. Bu sebeple, kentsel alanlarda kalmayı tercih edenlerin ihtiyaçlarının da karşılanması gerekir (Yükseker, 2006a:42).

Gerek yaptığımız araştırmanın verileri gerekse de yapılan görüşmelerde, örneklem grubundaki göç etmiş ailelerin çocuklarının anlattıkları bilgiler, geri dönüş konusunda bir isteksizliğin varlığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede , kentte kalma isteğine ilişkin gerçekleşen yüksek oran veya göç öncesi yerleşim yerine geri dönüş konusundaki isteksizlik, göç etmiş ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik ciddi bir politikanın oluşturulmasını gerekli kılmaktadır . Özellikle Diyarbakır kenti gibi zorunlu göçten en fazla etkilenen bir yerleşim alanında; kentsel alanlarda kalmak isteyenlere yönelik iyileştirici ve rehabilite edici çalışmaların gerekliliği ortadadır. Ayrıca göç edenlerin göç türüne bakılmaksızın eskiden yaşadıkları yerleşim yerleriyle maddi ve manevi bağlarının devamı yönünde açılımlar sağlanmalıdır. Çünkü, bazen terör olayları bazen de güvenlik olayları nedeniyle, kentsel alanlarda yaşayanlar eskiden yaşadıkları yaşam alanlarıyla tamamen bağları kesilmiştir. Bu durum göçmenlerin birkaç günlük geri dönüşlerini bile imkansız hale getirmektedir. Bu kısa süreli dönüşlerin imkansızlığı büyük özlemlere dönüşerek yerlerinden edilmelerinde etkisi olan güç odaklarına karşı nefret beslemelerine sebep olabilmektedir.

Ülkemizde, kırdan-kente göç sürecini yaşayan göçenler kent çevrelerini hızla saran bir gecekondu kuşağı oluşturmaktadır. Bu, bir yandan kırsal değerlerin kente taşınmasına yol açarken öte yandan da kent koşullarına uyum sağlamada güçlük çeken yeni bir kuşağın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu süreçte kent ile eski yerleşim yeri arasında gidip gelen ve bazen de eski yerleşim yeri olan köye özlem duyan bir kuşak türemektedir (İlik ve Türkmen, 1994a:1). Ancak Diyarbakır'da son zamanlarda yaşanan yoğun göç dalgası ile kente uyum sağlama daha çok kentteki ekonomik ve istihdam alanına yönelik olarak görüldüğü, kent e daha çok göçle beraber gelen ve aynı sosyo-kültürel değerleri taşıyanlar oluşturduğu için , kır değerlerinin kentte baskın, meşru, uyulması gereken bir vaziyet arz ettiği söylenebilir. Böylece kent, uyum zorlukları yaşanan bir mekân olmaktan çıkıyor.

Kente göçenlerden köye, geri dönmeye ilişkin olumsuz bir tavır sergil emenin bazı önemli sebepleri vardır. Bunlar; göçenlerin uzun süredir köyle ilişkilerin güvenli k nedeniyle tamamen kesilmiş olması, yakın zamanda köyde herhangi bir ekonomik etkinliğin veya canlılığın olmaması, tarla, bağ-bahçelerin uzun süredir bakımsızlıktan verimsiz hale gelmesi ve oturulan mekânların çoğunun doğal ve doğal olmayan nedenlerle tahrip olması şeklinde belirtilebilir. Ancak, temel nedenlerin başında hala terörden kaynaklanan sorunlar veya güvenlik ortamının henüz tam olarak sağlanmaması

gelmektedir. Bu faktörlerin yanı sıra; kırdan kente göç etmiş/etmek zorunda kalanların kırsaldaki ağır iş yükü, fakirlik ve geleneklerin ağır baskısına rağmen dönmek isteyen bir grubun varlığı da inkâr edilmez. Ayrıca gidecekleri köyde çok az sayıda ailenin olması, köyün okulu, sağlık ocağının olmaması, iş imkanlarının olmaması, terör örgütünün faaliyetlerinin devam ediyor olmasından kaynaklanan korku ve kaygılar, çocukların okuyor olması, tarlaların çoğunun uzun süredir ekilmemesinden dolayı verimsizleşmesi, şehir hayatının daha rahat olması, geldikleri yerleşim alanındaki toprakların paylaşımından dolayı giderek küçülmesi veya toprağının olmaması, düzensiz de olsa kentte bir işe sahip olma gibi nedenler de geri dönüşün önündeki engeller olarak sayılabilir.

Kırdan-kente göç sürecine katılan kadınlarla ilgili yapılan bir çalışmada, kadınların çoğunun kentte yaşamayı, kırsal alanda yaşamaya tercih ettikleri tespit edilmiştir. Köyde eşleri ve eşlerinin aileleri için varolan zorluklar ve iş yükü baskısı göz önüne alındığında, kadınlar ve gelinlerin şehirdeki yaşamı tercih etmeleri anlaşılır bir nedene dayanmaktadır. Kadınlar için şehir, çekirdek aile olarak yaşama, kendi evinin işlerini organize etme şansını elde etme ile bağımsızlığının artması anlamına gelmektedir (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998:4). Benzer görüşler kendileriyle görüştüğümüz bazı çocuklar ve aileleri tarafından da dile getirilmiştir. Çocuklardan bazıları köyde; tarlada, bağda, bahçede çalıştıklarını ve okula gidemediklerini, şehirde çalışmayla beraber okula gitme olanaklarının olduğunu belirtmişlerdir. Görüştüğümüz sokakta çalışan *çocuklardan birisinin annesinin* ifadeleri yukarıdaki görüşlerle örtüşmektedir:

“Köyde olduğumuz zaman eşimin, ailesinin tüm işlerini ben yapıyordum. Yazın da tarlada, bağda, bahçede çalışıyordum. Kışın ev işleri ve çocuk bakımının dışında, hayvanlara da ben bakıyordum. Bütün bu işleri yapmama rağmen kendimi eşime, kaynanama ve ailesine beğendiremiyordum. Şimdi şehirdeyiz, ama ben evimin reisiyim. Fakirlikse her iki yerde de fakiriz. Ama şehirde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’ndan ayda bir yardım alıyoruz. Şehirde ailemizde herkesin yeşil kartı var. İsteddiğimiz zaman doktora gidiyoruz. Çocuk olmasını istemediğim zaman, sağlık ocağına gidiyorum, kordon bağıyorum. Ben köye bu sebeplerden dolayı dönmek istemiyorum.”

Köye dönüşü daha çok orta ve orta üstü yaşta olan yetişkinler istemektedir. Kent yaşamına alışan çocuk ve gençler ise özellikle geri dönmeme eğilimindedirler. Bu iki

farklı tutum karşısında yapılması gereken şey, kentteki yoksullukla mücadele edilirken öte yandan da mevsimlikte olsa köye dönüşleri ca zip hale getirmektir. Çünkü kırsal alandaki arazilerin değerlendirilmesi veya tarımsal ve hayvancılık sektörünün geliştirilmesi, bölge ekonomisi açısından elzemdir.

Köye dönmek isteyen -sınırlı sayıda da olsa- bazı çocuklar da özellikle ebeveynlerinin geri dönme konusundaki haklı taleplerini dile getirmişlerdir. Köye dönmek isteyenlerin çoğunluğunun kente hiçbir şekilde tutunamayan, kentte yoğun yoksulluk yaşayan, çocukları madde bağımlısı olmuş veya suç işlemiş ailelerdir. Bu aileler, kentin kendileri üzerinde olumsuzluk yarattığını belirtmişlerdir. Bu sebeple, bu aileler için eski yerleşim yeri olan köye dönmek, kentin olumsuzluklarından kurtulmanın tek yolu olarak görülmektedir. Köye dönmek isteyen bir çocuk:

“Köyde istedikleri yiyecekleri yiyebildiklerini, şehirde ise istediklerini alamadıkları ve en çok da köylerindeki cevizleri özlediğini, bu yüzden köye dönmek istediğini” belirtmiştir (A. U. 16 yaşında).

Başka bir çocuk da kentin kendi aileleri üzerindeki olumsuz etkisini:

“Şehre geldikten sonra ağabeylerim sokakta çalışıyorlardı. Sokakta kötü çocuklarla arkadaş oldular. Bali kullanmaya, bazen sokakta geceleme ve en sonda hırsızlık yapmaya başladılar. Babam buna çok üzüldü. Babam onları dövmesine rağmen, onları kurtaramadı. Şimdi ikisi de hırsızlıktan cezaevindeler. Babam ve annem, şehir bize hep kötülük getirdiği için köye geri dönmek istiyorlar.” şeklinde dile getirmiştir (K. S. 14 yaşında).

Teber, göç olayının yarattığı sorunları bir tür travma (örselenme) olarak kabul etmektedir. İnsanın doğduğu, büyüdüğü, çocukluk yıllarını geçirdiği annesi, babası, çevresiyle yaşadığı, ilk kültürle karşılaştığı yerden ayrılmak zorunda kalması, olumlu veya olumsuz sarsıntılar yaşamasına sebep olmaktadır. Zaman içindeki birikim normal bir kişilikte bile, ruhsal gerilimlere neden olabilmektedir. Göç eden bireylerde bir tür iç huzursuzluk, matlaşma, durgunlaşma, rahat hareket etmeme ve bir tür canlılık azalması görülmektedir. Bu göç ister iç göç, isterse dış göç olsun yarattığı sonuç açısından farklılık arz etmemektedir. Göç süreciyle beraber, insanlar doğup büyüdüğü, kalıplandığı bölgeden mekânsal, zamansal, tarihsel, kültürel bir kopuş yaşamaktadır. Eski yaşanan toplumun ve yeni gelinen toplumsal yapının beklentisi farklıdır. Beklenti farklılığı psişik durumu gerginleştirmeye yol açmaktadır. Böylece kökten kopma sendromu başlamakta ve yeni gelinen mekâna kök salmak kolay olmamaktadır. Aile

bireylerinde başlayan kendini evinde hissetmeme duygusu , birinci kuşaktan ikinci kuşağa da geçmektedir. Bu durum “sarkaç psikolojisi” olarak nitelendirilmektedir. Çocuk, ebeveynlerinin yaşam öykülerini dinleyerek içselleştirmekte ve kendi yaşamı ile ebeveynlerinin yaşadıkları arasındaki sınırı bu şekilde ortadan kaldırmaktadır (Teber, 2005:1–10). Son zamanlardaki göç ve özellikle zorunlu göç ile gelen çocukların kavgacı, gergin olma durumu ve anket ve görüşme yaptığım zamanlarda çocukların yüzlerinde gözlemlediğim matlaşma, hüznün ve ufuksuzluk duygusu, olaylara ve söylenenlere karşı lakayt davranış sergilemeleri gibi özellikler Teber’in “*göçmenlik*” veya “*İsviçre hastalığı*” olarak nitelendirdiği durumla örtüşmektedir. Hatta, çocukların arasında kayda değer bir grubun Diyarbakır’da doğmalarına rağmen, kente karşı olumsuz bir tutum ve duygu içinde olmaları dahası köy yaşamına özlem duyduklarını belirten bazı düşünceleri dile getirmeleri “*sarkaç psikolojisi*” çerçevesinde değerlendirilebilir.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ailelerinin çok büyük çoğunluğunun (% 81.8) son 20 yılda yaşanan göç sürecinde Diyarbakır kent merkezine taşınmaları ve bu göç sürecine katılan ailelerin yaklaşık yarısının bazı travmatik semptomlar ortaya koymaları nedeniyle, BM’nin Ülke İçinde Yerde Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler çerçevesinde; temel gıda ve içilebilir su, temel sığınak ve ev, temel tıbbi yardım ve sıhhi temizlik sağlanması gerekliliği konusunda devlete sorumluluk yüklemiştir. Ancak, TGYONA araştırması sonuçlarına göre, güvenlik nedeniyle yerinden olmuş olanları sadece % 13.2’si göç sonrası devlet kurumlarının desteği ni görmüştür (HÜNEE, 2006:84). Yol Gösterici İlkeler’de yer alan gönüllük esas alınarak, yoğun göç alan 14 ilin kentsel alanlarına göç etmiş olanları öncelikli nüfus olarak kabul edip, geri dönüş süreci merkez köyler uygulaması devreye konulması yararlı olacaktır. Öncelikli nüfus kapsamında, Van, Diyarbakır, Hakkari, Şanlıurfa, Mardin gibi illerin kent merkezlerindeki yerinden olmuş nüfusun büyüklüğünden kaynaklanan konut, altyapı, eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında yaşanan problemlerin çözümünde katkı sağlayacağı düşünülmektedir (HÜNEE, 2006:111). Ayrıca, yaşanan travmatik göç süreci, bölgede ve yaşanan kentte terör ve güvenlik olaylarından kaynaklanan problemler, yaşanan ekonomik sorunlar, eğitimsizlik, kentin istediği değerlerin yokluğundan dolayı maddi/manevi ihtiyaçları olan mutsuz geniş bir toplumsal kitleyi meydana getirmiştir. Bu kütlede yer alan kişilerin bir kısmı ülkemizin batı ve güney illerine göç etmişler, orada tutunamadıkları için Diyarbakır kent merkezine geri

dönmüşlerdir. Tarvmatik göç sorunu sadece; sokakta çalışan veya yaşayan, suç işleyen, madde bağımlısı olan kapkaçla özdeşleştirip Doğu ve Güneydoğu kentlerinden, ülkemizin diğer kentlerine gönderilen çocuklarla sınırlandırılmamalıdır. Çünkü göç bu sorunların tamamının sebebi değil, belki tetikleyicisi olmuştur. Bu mutsuz kütle zaman zaman uğradığı dışlanma nedeniyle kendini daha fazla mağdur görünür hale gelmiştir. Bu mağdur düşüncesinin kökleşmesiyle beraber, gelecek dönemlerde mağdurun yaptıkları yanlışların geniş toplum kesimlerince mazur görülmesi düşüncesini de beraberinde getirdiğinden, sorun daha da içinden çıkılmaz hale gelecektir. Öyleyse devletin ve toplumun diğer kesimlerinin bu mutsuz kütleye ekonomik destek sağlaması, meslek ve beceri edindirici faaliyetler gerçekleştirilmesi, ailede eşler arasındaki ideal ilişki biçimi ve çocuk bakımı gibi konularda bilgilendirici eğitimler verilmesi ile psikolojik sorunları rehabilite çalışmalarının yapılması elzem hale gelmiştir. Bu ailelerin öncelikli olarak; çalışan, madde kullanan, suç işleyen, kısmen sokakta yaşayan çocuk gruplarına yukarıda belirtilen desteklerin kurumsal bazda sağlanması gerekir.

4.3.2. Aile Yapıları

GAP Kalkınma Planı çerçevesinde yapılan bir çalışmada, GAP'ın kapsama alanına giren kentlerde aile yapısının çekirdek ve geniş aile arasında gidip geldiği belirtilmektedir. Çünkü, çekirdek aile türü, ailedeki yetişkin erkek çocuklarından birinin evlenmesiyle geniş aileye dönüşmektedir. Erkek çocuğun iş bulmak maksadıyla başka bir yerleşim yerine göç etmesi veya kendi sine yeni bir ev açmasıyla da geniş aile parçalanarak çekirdek aileye dönüşmektedir. GAP'a dâhil olan illerde, kırsal alanlarda çekirdek aile türü oranı % 60, kentsel alanlarda ise bu oran % 68 olup ülke geneline göre daha düşük orandadır. Kentsel alanlarda egemen olan çekirdek aile tipindeki ailelerin tam anlamıyla kırsal alan yaşam alışkanlıklarından kurtulamayan, öte yandan kentli olmaya özenecek biçimde tutumlar sergilemeye çalıştıkları belirtilmektedir. Geniş aile türünün kırsal alanlarda % 24 ve kent sel alanlarda ise % 13 olarak saptanmıştır (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1999:7-8). Aile türleri arasındaki geçişler bölgedeki istihdam olanaklarının yetersizliği, eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle süreklilik arz etmemektedir. Ailesini yeni kuran birey, bulunduğu kentte yetersiz istihdam olanakları ve eğitim düzeyinin düşük olması gibi sebeplerden dolayı daimi ve vasıflı bir işte çalışamadığından aile türleri arasında geçişlerin meydana gelmesine sebep

olmaktadır. Yeni evlenen ailenin erkek çocuğu, e vlenme ile beraber sorumlulukları artmıştır. Bulunduğu kentte iş bulamadığı için, metropol olan diğer kentlerde birkaç aylık dahi olsa, enformel sektördeki geçici, gündelik ve çoğu zaman sosyal güvenceden uzak işlerde çalışmak için gitme/göç etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Böylece ya eşini ailesinin yanına bırakıp gidecek ya da eşini de alıp çalışmak istediği kente doğru göç edecektir.

Tablo 29: Sokakta Çalışan Çocukların Aynı Evde Kimlerle Birlikte Oturduklarının Dağılımı

	S	%
Ben; kardeşlerim annem ve babam	101	25.3
Ben, annem, babam, bekâr ağabeylerim, ablalarım ve kardeşlerim	182	45.5
Ben, annem, babam, bekâr ve evli ağabeylerim, ablalarım ve kardeşlerim	19	4.8
Ben, kardeşlerim, annem, babam, babaannem, büyükbabam	7	1.8
Ben, annem, babam, büyükbabam, babaannem, bekâr ağabeylerim, ablalarım ve kardeşlerim	27	6.8
Ben, annem, babam, babaannem büyükbabam, bekâr ve evli ağabeylerim, ablalarım ve kardeşlerim	5	1.3
Ben, annem, kardeşlerim	59	14.8
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler, sokakta çalışan çocukların ailelerin % 70.8'nin çekirdek aile türünde olduklarını göstermektedir. Çocukların % 14.7'si geniş aileye mensuptur. Kentsel yerleşim alanlarında n ziyade kırsal alanlarda yaygın olan böyle bir aile türünün kentsel alanda hala devam ediyor olması, geleneksel geniş aile biçiminin kentteki varlığını koruduğunun veya ailelerin yoksulluğu yoğun olarak yaşadığının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu çalışma, geniş ailelere mensup olan çocukların kente son zamanlarda güvenlik ve terör olaylarından dolayı zorunlu göçe maruz kalan ailelerde yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışan çocukların, % 14.8'inin anne ve kardeşleriyle birlikte kaldıklarını belirtmeleri ilk olarak bu ailelerin parçalanmış aile türü olduğunu akl a getirmektedir. Çocuklar ailelerinin parçalanmasına ; babanın ölümü, babanın hapiste olması, ebeveynlerden birinin evi terk etmesi (çoğunlukla baba), yaşadıkları kentte iş bulamadığından babanın başka bir kente

çalışmak için gitmesi veya babanın başka bir kadınla evlenmesi, çocukların ebeveynlerinden birinin veya ikisinin ölümü, çocukların aileleriyle olan geçimsizliği nedeniyle yakın akrabasının yanında kalması gibi nedenler göstermişlerdir. TÜİK tarafından 2002 yılından bu yana yapılan yoksulluk araştırmalarında, hanehalkı türü ataerkil veya geniş olanlarda yoksulluğun hem kırsal ve kentsel yerleşim alanlarında daha yoğun ve can acıtıcı bir şekilde yaşandığını göstermektedir. Çocukların 1/3'üne yakın (% 29.5) kısmının geniş ailelerden gelmesi veya ailelerin in parçalanmış olması da yoksulluk nedeniyle küçük yaşlarda çalışma zorunluluğunu ortaya çıkarmış olabilir. GAP Kalkınma Planı çerçevesinde yapılan bir çalışmada, GAP'ın kapsama alanına giren kentlerde aile yapısının çekirdek ve geniş aile arasında gidip geldiği belirtilmektedir. Çünkü, çekirdek aile türü, ailedeki yetişkin erkek çocuklarından birinin evlenmesiyle geniş aileye dönüşmektedir. Erkek çocuğun iş bulmak amacıyla başka bir yerleşim yerine göç etmesi veya kendisine yeni bir ev açmasıyla da geniş aile parçalanarak çekirdek aileye dönüşmektedir. GAP'a dâhil olan illerde, kırsal alanlarda çekirdek aile türü oranı % 60, kentsel alanlarda ise bu oran % 68 olup ülke geneline göre daha düşük orandadır. Kentsel alanlarda egemen olan çekirdek aile tipinde ki ailelerin tam anlamıyla kırsal alan yaşam alışkanlıklarından kurtulama dıkları, öte yandan kentli olmaya özenecek biçimde tutumlar sergilemeye çalıştıkları belirtilmektedir. Geniş aile türü kırsal alanlarda % 24 ve kentsel alanlarda ise % 13 olarak saptanmıştır (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1999:7-8). Aile türleri arasındaki geçişler bölgedeki istihdam olanaklarının yetersizliği, eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle süreklilik arz etmemektedir. Ailesini yeni kuran birey, bulunduğu kentte yetersiz istihdam olanakları ve eğitim düzeyinin düşük olması gibi sebeplerden dolayı daimi ve vasıflı bir işte çalışmadığından aile türleri arasında geçişlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Yeni evlenen ailenin erkek çocuğu, evlenme ile beraber sorumlulukları artmıştır. Bulunduğu kentte iş bulamadığı için, metropol olan diğer kentlerde birkaç aylık dahi olsa, enformel sektördeki geçici, gündelik ve çoğu zaman sosyal güvenceden uzak işlerde çalışmak için gitme/göç etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Böylece ya eşini ailesinin yanına bırakıp gidecek ya da eşini de alıp çalışmak istediği kentte doğru göç edecektir.

Diyarbakır'da, sokakta çalışan çocukların mensup oldukları aile biçiminin genelde anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile tipinde olduğu görülmektedir. Çocuklardan bir kısmının da birden fazla evli çiftin bulunduğu ailelerde

ve kısmen de geçicilik arz eden hanelerde yaşa dıkları bir gerçektir. Sokakta çalışan çocukların genelde çekirdek aile türüne mensup olmalarına rağmen, aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi hanehalkı büyüklüğü bakımından söz konusu ailelerin kalabalık bir nüfusa sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 30: Sokakta Çalışan Çocukların Kardeş Sayılarının Dağılımı

Kardeş Sayısı	S	Toplam Kardeş Sayısı	%
Kardeşi olmayan	2	0	0.0
1 kardeşi	3	3	0.1
2 kardeşi	5	10	0.4
3 kardeşi	18	54	2.2
4 kardeşi	60	240	10.0
5 kardeşi	74	370	15.3
6 kardeşi	85	510	21.1
7 kardeşi	68	476	19.7
8 kardeşi	46	368	15.3
9 kardeşi	15	135	5.6
10 kardeşi	19	190	7.9
11 kardeşi	4	44	1.8
12 kardeş	1	12	0.5
Toplam	400	2412	100.0

Aritmetik ortalama : 5.3

Yukarıdaki tablonun verileri değerlendirildiğinde , Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların kardeş sayılarının aritmetik ortalamasına göre 5.3 kişi olduğu sonucu elde edilmektedir. Bu durumda, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukları ve ebeveynleri de bu orana dahil edildiğinde, ailedeki kişi sayısı 8.3’e kadar çıkabilmektedir. Bu oranlar kente yerleşmiş olmalarına rağmen geleneksel aile/akrabalık bağlarının kentlerde de kuvvetli olduğu, geniş aile türünün de azımsanmayacak oranda varolduğunu göstermektedir. Ailelerde görülen fazla çocuk sayısı, ülkemizde kırsal alanlarda kendisini çoğunlukla gösteren bir durumdur . Yüksek doğurganlık normları ülkemizde daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kırsal ve kentsel alanlarında yaygın olarak görülmektedir. Yüksek doğurganlık oranları sonucu ailelerde çok çocukluluk ve geniş aile türünün kentsel alanlarda da devam ettiğine bu yüzden şahit olmaktayız. Kırsal alanlarda varolan çok çocukluluk ve geniş aile, toplumsal yapı içerisinde aile bireylerine güç, kudret ve daha fazla çalışan kişi sağlama gibi güvenceler sağlamaktaydı. Kırsal alanlarda var olan bu toplumsal yapının fonksiyonelliği, kentsel alanlarda da aileler için güvenceler sağlamaya devam ettiği söylenebilir. Geniş aile türü,

birey veya çocuğun üretime katılması açısından bir değeri vardır. Bu sebeple geniş aile içinde yer alan bireylerin veya özellikle çocuk sayısının fazlalığı, ailenin ekonomik kazancı açısından son derece önem arz etmektedir. Çünkü çok sayıda çocuğun çalışması, ailenin ekonomik ihtiyaçlarının daha kolay karşılanmasını sağlamaktadır. Dahası, bazen kazançların biriktirilmesi de mümkün olabilmektedir.

Ülkemizde 2000 yılı itibariyle toplam nüfusa göre ortalama hanehalkı büyüklüğü 4,50 olarak tespit edilmiştir (<http://www.tuik.gov.tr>, 24.12.06). GAP illeri kapsamında yapılan bir çalışmada ise bölge de, ortalama hanehalkı büyüklüğünün kentsel alanlarda 4,7 iken, kırsal alanlarda ise 7,9 olduğu (GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1999:8) ortaya konulmuştur. Bu rakamlar dikkate alındığında, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ortalama aile büyüklüğünün yüksekliği daha iyi görülmüş olur. Böylece sokakta çalışan çocukların hanehalkı büyüklüğü ortalaması Türkiye ve bölgenin kentsel ve kırsal alanlarından bile yüksek bir değerdedir. Hanehalkı büyüklüğünün yüksek olmasının ekonomik temelli nedenleri olmasına rağmen, geleneksel toplumun değer yargılarınca desteklenen çok çocukluluk eğiliminin de kadının doğurganlığının sayısını artmasında etkili olabilmektedir. Ailelerin yaşadığı yoksullukla, ailedeki nüfus büyüklüğü ve ailedeki küçük çocuk sayısının, babanın yaptığı iş ve hanehalkı reisinin cinsiyeti arasında yakın ilişkiler olduğunu tahmin etmek güç değildir. Ailedeki birey sayısı arttıkça, ailenin gelir-gider durumu oransal olarak büyümektedir. Sokakta çalışan çocukların babalarının çoğunun düzenli bir işe sahip olmamaları veya işsiz olmaları da hanedeki gelir düşüklüğünün sebepleri arasında yer almaktadır. Ancak ailede çok küçük olmayan birkaç çocuk ve gencin çalışıyor olması hanenin gelirini artırmaktadır. Hane reisinin ve hanedeki diğer çalışanların düzensiz bir işe sahip olmaları veya işsiz olmaları hanede çocuk emeğiyle oluşan geliri önemli hale getirmektedir. Kadının toplumsal rol kalıpları gereği çalışmasının hoş karşılanmaması, iş imkanlarının azlığı/yokluğu ve kadının düşük eğitim seviyesi kadının hanehalkı reisi olduğu hane için ekonomik açıdan daha fazla dar gelirli yapacağı açıkça görülebilir.

Sokakta çalışan çocukların, çoğunlukla kalabalık ailelerden geldikleri ve dolayısıyla hanehalkı ortalaması büyüklüğünün de yüksek olduğu pek çok çalışmada ortaya konulmuştur. Söz konusu çocukların annelerinin büyük çoğunluğunun doğurgan yaşta olduğu ve bu durumun etkin aile planlanması çalışmalarının önemini de arttırdığı belirtilmektedir. Sağlık ve yardım kuruluşlarının ailelere bu konuda yardımcı olmaları, problemin çözümüne önemli bir katkısı olacaktır. Çocuk artışına paralel olarak

ailelerini yaşam düzeyleri bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (İlik ve Türkmen, 1994a:135, 1994b: 47-48, Sağır ve Aral, 2000:557). Atauz, 1999 yılında Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklarla ilgili yaptığı çalışmada, hanehalkı büyüklüğü dokuz ve daha fazla kişiden oluştuğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu veriler Türkiye ortalama hanehalkı büyüklüğünün üzerinde bir değeri teşkil etmektedir (Altuntaş, 2003:55). Son yirmi ve daha fazla yıldır yoğun olarak kırsal alanlardan göç alan Doğu ve Güneydoğu kentlerindeki göçmen ailelerinin ortalama hanehalkı büyüklüğünün 6.24 olarak tespit edilmesi (HÜNEE, 2006:30) kırsal kökenli göçmen ailelerin , aileye ilişkin geleneksel değer kalıplarını kentsel alanlarda da devam ettirdikleri anlamına gelir. Hanedeki çocuk sayısının fazlalığı bağımlı nüfusun oranını yükseltmekte ve böylece ailelerin normal yaşam standartlarını yakalayabilmeleri için daha fazla miktarda gelire sahip olmaları gerekmektedir.

Çocuklar arasındaki yoksulluğun ciddi bir sorun olarak ortaya çıktığı ülkeler dünyanın en yoksul bölgeleridir. Ayrıca bu bölgeler aynı zamanda dünyanın en fazla çocuk sayısının olduğu yerlerdir. Azgelişmiş ülkelerde nüfusun neredeyse yarısını 18 yaş altı çocuklar meydana getirirken, bu oran yüksek gelirli OECD ülkelerinde sadece % 22'dir (Stiglitz, 2004c:96).

Çocuk sayısının fazla olduğu ailelerde nüfusun yoğunluğu ve kalabalık olması çocuğun sağlıklı bir ortamda büyümesine ve çocuğun yeterince sevgi ve ilgi görmesine engel olmaktadır. Bazı çocuklar, ailedeki kalabalık nüfusun kendilerini ebeveynlerine unutturduğunu ve bu sebeple eve çok da gelmek istemediklerini ifade etmişlerdir.

4.3.2.1. Aile Parçalanması ve Sokakta Çalışan Çocuklar

Çocuklar için dünyadaki en önemli kişiler ebeveynleridir. Çocukların fiziksel, duygusal, sosyal gereksinimlerini en iyi şekilde ana-babaları giderir. Ebeveynler çocukluğun ilk dönemlerinden başlayarak, çocuk için bir güven hissi oluşturarak, sosyalleşmelerini sağlarlar. Çocuk büyüdükçe bu ilişki lerde değişimler olur. Ama her şeye rağmen ebeveynlerin rolü azalmaz, sadece farklılaşır (Walczak ve Burns, 1999:203-204). Çocuğun iyi bir şekilde beslenmesi, yeterli derecede giyinmesi, arkadaşları ve oyuncaklarıyla oynadığında oluşacak yaralanma ve incinmelerde veya hastalandığında hemen bakılması için ebeveynlerine ihtiyacı vardır. Çocuklar ebeveynlerin yanında toplumsal hayatın kurallarını ve disiplinini öğrenirler. Çocuklar

yaratılış itibarıyla hem anne hem de babaya gereksinim duyacak şekilde bir yaratılış doğasına sahiptirler. Anne- baba olarak her birinin farklı kişisel karakteristiklere sahip olması, çocuğun sosyalleşmesinin daha sorunsuz olarak gelişmesini sağlar. Anne ve babanın biyolojik olarak farklı bireyler olmaları, çocukların farklı iki cins tarafından sevilmesi ve değerlendirilmiş olmasını sağlar. Çocukta kendine güveninin gelişmesi ve kişisel değerinin artması için hem anne hem de babaya gereksinim duyar (Walczak ve Burns, 1999:225–226). Sokakta çalışan çocuklar için aile parçalanması ; ebeveynlerden birinin ölümü, boşanmalar, çeşitli nedenlerle ebeveynlerden birinin evden ayrı yaşaması (cezaevinde olma) veya ebeveynlerden birinin çocukları ve eşini terk etmesi anlamına gelmektedir. Aile parçalanması sonucu çocukları olumsuz etkileyen pek çok psikososyal problem ve travmalar ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz durumdan en çok da çocuklar etkilenmektedir.

Sokakta çalışan çocukların aile ilişkileri zaman zaman sorunlu bir hal almaktadır. Ailenin yoksulluğu, işsizlik, kötü konutlarda yaşama, özellikle babanın uzak yerlere ya da başka kentlere çalışmak için gitmesi ailedeki gerilimi arttırmakta ve parçalanmalara neden olabilmektedir. Sokağın özgür, başıboş ve tehlikeli ortamı, okuldaki başarısızlık ve okulu terk etme gibi sorunların , ailenin yaşadığı bazı sorunlarla birleşmesi sonucunda çocuğun aile ilişkilerini kopabilmektedir. Böylece, bugün sokakta çalışan çocukların bir kısmı yarının sokakta yaşayan/sokak çocuğu olmak için güçlü adaylardır (Zeytinoğlu, 1999:70-71).

Ailenin kurumsal olarak görevi üyelerine sevgi, koruma ve bakım sağlamaktır. Bu sebeple aileyi meydana getiren üyeleri arasında birlikteliklerin korunması, maddi kazanç, psikolojik ve sosyal desteğe gereksinim vardır. Geleneksel kırsal kesimde geniş aile ve köy halkı tarafından sağlanan bu hizmetlerin, kentsel alanlarda toplumsal kurumlar tarafından sağlanmaması, büyük ümitlerle kente gelen göçmen kitlelerin aile ilişkileri parçalanmakta ve çocuklarını başıboş bırakmaktadır (Zeytinoğlu, 1999:71). Bu olgusal durumun sokakta çalışan çocukların durumuyla birebir örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Tablo 31: Sokakta Çalışan Çocukların Ebeveynlerinin Hayatta Olma Durumu

	S	%
Evet, ikisi hayatta	365	91.3
Evet, babam hayatta	8	2.0
Evet, annem hayatta	26	6.5
Hayır, ikisi de hayatta değil	1	0.3
Toplam	400	100.0

Tablodaki verilere bakıldığında, çocukların % 91.3'nün ebeveynlerinin hayatta olduğu görülmektedir. Ayrıca sokakta çalışan çocukların %10'una yakın kısmının da ebeveynlerinden birini kaybettikleri tespit edilmiştir. Bu verilerde çarpıcı olan çocukların daha çok babalarını kaybetmiş olmalarıdır. Bu durumun sebebi nin; bölgede ve kentte yaşanan terör olayları, kan davası ve şiddet ortamında n kaynaklandığı söylenebilir. Bölgede kadınların çok doğum yapmaları ve kadınların sosyal güvenceden mahrum oldukları için doğumların doktor kontrolünden uzakta geleneksel yöntemlerle yapmaları da kadın ölümlerinin oranını artırıcı faktör olabilmektedir.

Anne veya babanın ölümü halinde, çocuğun hayatında bir boşluk oluşur. Öyleyse, burada çocuğun hayatında ana-babanın bıraktığı yeri birilerinin doldurması gerekir. Bölgenin ve ülkemizin sosyal hizmet alanlarındaki eksikliğini düşündüğümüzde, genellikle bu boşluğu dolduracak kamu ve sivil toplum kuruluşlarının olmadığı yeterli gibi, toplumumuzun geleceği olan bu çocukların emin ellerde olduğu da söylenemez. Çocukların ebeveynlerinden olan babayı kaybetmeleri, evde otorite boşluğu ortaya çıkarmaktadır. Böylece –özellikle- erkek çocuklar annenin sözünü daha az dinlemekte ve sokaktaki riskli akran gruplarıyla daha kolay bir şekilde buluşabilmektedir. Annenin ölümü halinde ise, babanın genelde dışarıda olması veya çalışmak için başka kentlere dönemlik çalışmaya gitmesi, çocukları sevgi ve düzenli korumadan yoksun bırakmaktadır. Böyle bir durumun sonucunda, çocuklar evde eksik sosyalleşebilmektedirler. Çocuklar bu açığı kapatmak için, sapkın davranış modellerinin yoğun olduğu gruplara kolaylıkla karışabilmektedir. Çocuğun ebeveynlerinden birini kaybetmesi, ruhsal yapısında ciddi psikolojik problemlere yol açabilmektedir. Ebeveynin kaybı sonucu en temel etken olarak, yoksulluk ailenin dengesini bozmaktadır. Böylece bu kayıplar, çocukların ailelerinin içerisinde bulundukları yoksulluğun kısır döngüleşebilmesine de sebep olabilmektedir.

Tablo 32: Sokakta Çalışan Çocukların Kiminle Beraber Kaldıklarının Dağılımı

	S	%
Ebeveynlerimle	329	82.3
Sadece annemle	54	13.5
Sadece babamla	8	2.0
Akrabalarım	8	2,0
Diğer	1	.3
Toplam	400	100.0

Sokakta çalışan çocukların çoğunun (% 82.3) ebeveynleriyle beraber yaşadıklarının ortaya çıkması, ailenin bütünlüğünün korunduğu anlamına gelmektedir. Bu durum her şeye rağmen sokakta çalışan çocukların bir şekilde ailenin denetimi altında oldukları sonucunu göstermektedir. Sokakta çalışan çocuklarla ilgili birçok öncül çalışmada da çocukların çoğunluğunun ebeveynleriyle beraber yaşadıkları sonucu elde edilmiştir. Çocukların % 17.8'i ya anne ve babadan birinin yanında kalmakta ya da akraba ve yalnız başına sokakta kaldıklarını belirtmişlerdir. Tabloda dikkat çeken oran da çocukların % 13.5'inin anneleriyle kaldıklarını söylemiş olmalarıdır. Bu durum, bu ailelerinin bazılarının kısmi ve sürekli olarak parçalanmış aileler olduklarını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; çocukların % 97.8'inin ebeveynlerinden ikisi veya biriyle beraber yaşadıklarını görmekteyiz. Çocukların ebeveynlerinin yanında kalmalarına rağmen çalışıyor olması, çocukların erken yaşta sokakta çalışmasında ebeveynin katkısı veya zorlaması olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 33: Sokakta Çalışan Çocukların Ebeveynleriyle Beraber Yaşayıp-Yaşamadıklarının Dağılımı

	S	%
Evet	309	77.3
Hayır	91	22.8
Toplam	400	100.0

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi sokakta çalışan çocukların çoğunun (% 77.3) ebeveynleri ile birlikte yaşadıkları görülmektedir. Ebeveynlerin % 22.8'inin de ayrı yaşadıkları dikkat çekmektedir. Bu veriler çocukların yaklaşık olarak beşte birinin

devamlı olmasa da, aile bütünlüklerinin bozulduğu, parçalanmış ailelerde yaşadıkları sonucunu ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda da çocukların ebeveynlerinden ayrı yaşamalarının sebepleri oransal olarak verilmiştir.

Tablo 34: Sokakta Çalışan Çocukların Ebeveynlerinin Ayrı Yaşamalarının Nedenleri

	S	%
Boşanma	10	11.0
Ailevi huzursuzluklar	17	18.7
Babamın başka bir ilde çalışması	21	23.1
Babamın cezaevinde olması	3	3.3
Annemin ölümü	9	9.9
Babamın ölümü	27	29.7
Diğer	4	4.4
Toplam	91	100.0

Tablodaki veriler, sokakta çalışan çocukların ebeveynlerinin ayrı yaşama larının önde gelen sebebinin, “babanın ölmüş” olduğunu (%29.7) göstermektedir. Bunu ikinci sırada, çocukların babalarının ekonomik sorunlardan dolayı başka illerde çalışmaları izlemektedir (% 23.1). Diyarbakır kentinde istihdam olanaklarının yetersizliği nedeniyle, bazı erkek ebeveynlerin büyük kentlerdeki geçinmenin de zorluklarını düşünerek, genellikle yaz mevsiminde inşaat sektöründe çalışma olanaklarının arttığı bir dönemde veya kışın Diyarbakır’da inşaat veya diğer sektörlerde iş imkanlarının azaldığı bir dönemde hanehalkı reisi çalışmak için ailelerini Diyarbakır’da bırakarak büyük kentlere birkaç aylık da olsa çalışmaya gitmektedirler. Mevsimlik veya sezonluk olarak başta büyük iller olmak üzere çalışmaya giden erkek ebeveynler İstanbul, İzmir, Mersin, Adana gibi kentlere göç edip tekrar yaşadıkları yerleşim alanına (Diyarbakır) geri dönmektedirler. Tabloda dikkat çeken diğer bir bulgu da, “ailevi huzursuzluklar” nedeniyle çocukların ebeveynlerinin ayrı yaşadıklarına ilişkin ortaya çıkan orandır (% 18.7). “Ailevi huzursuzlukların” anlamı daha çok kronik işsizlik ve yoksulluk eksenli olarak, ebeveynler arasında çıkan problemler, tartışmalar nedeniyle ebeveynlerden biri yalnız başına veya çocuklarını da yanına alarak/terk etme biçiminde gerçekleşen bir ayrılma biçimidir. Çocuklar ailevi huzursuzlukların temelinde, babalarının işsiz olması ve bununla ilgili olarak anneleriyle ortaya çıkan tartışma sonucunda babanın evi terk

etmesini göstermektedirler. Diğer önemli bir bulgu da, boşanmaya ilişkin orandır (%11). Ebeveynler arasındaki huzursuzluklar nedeniyle meydana gelen boşanma, terk etme, şiddet ortamı ve ebeveynlerden herhangi birisinin aile ortamında sürekli bulunmaması anne-baba ve çocuk ilişkilerinde zedelenmelere yol açmaktadır. Böylece çocuk da gerekli olan toplumsal uyumu sağlamada zorluklar yaşayabilmektedir.

Birey olarak çocuğun kişilik yapısının sağlıklı bir şekilde gelişmesi bireyin içerisinde bulunduğu aile ortamının sağlıklı olması ile ilintilidir. Çocuğun, çocukluk yıllarında aile ortamında sağlıklı aile ilişkilerinden mahrum kalması, ileride çocukta ruhsal gerginliklere yol açabilir. Ebeveynlerden mahrum kalmanın, sokakta çalışan çocuklar açısından daha büyük sorunlara yol açabileceği söylenebilir. Çünkü bu çocuklar yoksulluktan dolayı zaten iyi beslenme, barınma şartlarına sahip olamamaktadırlar. Bu olumsuz sosyo-ekonomik şartlara ilave olarak ebeveynlerinden herhangi birinden ayrı kalmaları, bu çocukları daha da güvensiz kılmaktadır.

4.3.2.2. Çocukların Evden Kaçma Durumları

Evden kaçma, çocukların ailelerinden izinsiz, habersiz olarak birkaç gün uzaklaşmasıdır. Çocukların evden kaçma probleminin temelinde; heyecan ve macera aramak ve aile içerisinde yaşanan sorunlardan kaçmak (ailedeki ihmal ve istismardan kaçma, fiziksel, duygusal, cinsel şiddet, akran grubunun teşviki ve kaçmayı özendirici bir ortamın olması, çocukların arkadaş seçimi), kıyafet zevki ve dışarıda kalma süresi nedeniyle aile ile çatışma içine girmesi, okul kuralları nedeniyle aileye yabancılaşması, ailede ihtiyaç duyulan maddi ve manevi destekten mahrum olma, aile içerisinde evden kaçan kardeşin olması, meşhur olma ve para kazanma hayallerini gerçekleştirme isteği, ailenin çocuğu yanında istememesi ve evden atması gibi nedenler gelmektedir (www.yeniden.org.tr, “Evden Kaçan Çocuk ve Gençler”, 13.01.07). Çocuklar, evden uzaklaşmakla sorunlarından kurtulacağını düşünür. Çocuğun evden kaçmasının diğer bir nedeni, evde kendisine yönelik olan tutumun sorgulanmasını sağlamaktır. Çok küçük yaşlarda güvenli olmayan ortamda kalan çocuk, ebeveynleri ve kardeşleri için ciddi bir tedirginlik ve korku kaynağıdır.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre; “evden kaçma” çocuğun yetersiz toplumsallaşmasının sonucu olarak anne-baba davranışlarına karşı anti sosyal olarak nitelendirilebilecek bir davranıştır. Reddeden, ihmal eden, aşırı kısıtlayan, ilgisiz

ebeveynlerin davranışları ile evden kaçma davranışı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kurtay vd., 2007:11).

Tablo 35: Sokakta Çalışan Çocukların Evden Kama Durumları

Cinsiyet		Sokakta Çalışan Çocukların Evden Kaçıp Kaçmadıklarının Dağılımı		Toplam
		Evet	Hayır	
Erkek	S	81	266	347
	%	23.3%	76.7%	100.0%
	%	97.6%	83.9%	86.8%
	%	20.3%	66.5%	86.8%
Kız	S	2	51	53
	%	3.8%	96.2%	100.0%
	%	2.4%	16.1%	13.3%
	%	.5%	12.8%	13.3%
Toplam	S	83	317	400
	%	20.8%	79.3%	100.0%
	%	100.0%	100.0%	100.0%
	%	20.8%	79.3%	100.0%

Araştırma alanından elde edilen verilerde görüleceği gibi, sokakta çalışan çocukların ¼'üne yakın oranında evden kaçma davranışında bulunmuştur. Tablodan görüleceği gibi, evden kaçma eyleminde bulunan çocukların % 97.6'sı erkek çocuklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kız çocukları arasında evden kaçma davranışını gösterenlerin oranı % 2.4'te kalmıştır. Evden kaçan bu iki kız çocuğu da, aileleriyle tartıştıklarından dolayı akrabalarına gittiklerini belirtmişlerdir. Kız çocuklarının evden ayrılmaları veya kaçmaları aileleri ve aile çevreleri tarafından pek hoş görülme mektedir. Aileler kız çocuklarının soka kta daha çok cinsel yönden istismar edilmelerinden dolayı onları korumakta ve kollamaktadır. Ancak aynı hassasiyet erkek çocukları için gösterilmemektedir. Çalışmamızda, evden kaçma eylemini gerçekleştiren erkek çocukların tamamının 11–18 yaş arasında oldukları görülmüştür.

Çocuklar için “fırtınalı gerginlikler dönemi” olarak adlandırılan 12 –18 yaş dönemi, erkek çocuklarının çalışmaya zorlandığı, kız çocuklarının da daha fazla sorumluluk verildiği dönemdir. Ayrıca bu dönemde çocukların, ebeveynlerden harçlık talebinde bulunma, dışarıda zaman geçirme, arkadaşlıklar edinme gibi davranışlar

yoğunlaşmaktadır. Çocukların bu taleplerinin karşılanmaması aile içerisinde gerginliklere yol açmaktadır (Yıldız vd., 2000:382) İstanbul, Kocaeli ve Edirne illerinde evden kaçan 109 çocuk üzerine yapılan çalışmada ; kaçan çocukların % 65.1'inin erkek, % 34.9'nun da kız çocuklarının oluşturduğu bulgusu elde edilmiştir. Kaçma eyleminin, 12–18 yaş diliminde yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Yıldız vd., 2000:381 -382). Çalışma evrenimizi oluşturan Diyarbakır'da , geleneksel sosyal değerlerin hâkim olması ve kız çocuklarının kaçma eylemini gerçekleştir meleri durumunda toplumdan şiddetli tepkilerle karşılaşabilme ihtimalinden dolayı kız çocuklarının sıklıkla evden kaçma eğilimi sergilemedikleri görülmüştür.

Bu araştırmanın verileri, yaz tatiline denk gelen bir dönemde toplandı. Söz konusu bu dönem, ailesinin bütçesine katkıda bulunmak veya okul harçlığının bir kısmını kazanmak isteyen çocukların sokakta çalışmalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Yaz tatillerinde, çalışan çocukların ailelerinin çoğunlukla çocuklarına ve çocukların eğitimine önem verdikleri gerek çocuklar ve gerekse sınırlı sayıda da olsa görüştüğümüz aile üyeleri tarafından da ifade edilmiştir. Bu açıklamadan kastımız tatillerde çalışan çocuk sayısının bu dönemde sayısal olarak artmasıdır. Aynı zamanda çalışan çocuk sayısının arttığı bu dönemde, evden kaçma oranı ve sıklığı da artmaktadır. Çocukların evden veya okuldan kaçmaları , onları aile ve okulun gözetimi ve denetiminden uzaklaştırmaktadır. Böylece sokağın cez p edici özelliği; okul ve aile kurumunun denetimini zayıflatmakta veya işlevsizleştirmektedir. Sokağın yeni mekân olma öncelliği ve rahatlık sağlayıcı bir hal alması çocuk için yeni bir sosyal çevre oluşturmaktadır. Bu sosyal çevre, daha çok alt sosyo- ekonomik sınıflardaki ailelerden gelen çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocuklar ; evde yeterli sevgi ve ilgi görememe, oynayacakları oyuncaklardan mahrum/yetersiz olmaları, ailedeki birey ve çocuk sayısının fazla olması ve geleneksel kırsal yerleşim alanlarındaki yaşama alışkanlığı gereği, evden çok ev dışındaki mekânlara, yani sokaklara yönelmektedir. Çalışan çocukların çoğunluğunun son yıllarda terör ve güvenlik olaylarından kaynaklanan zorunlu göçle kırsal alanlardan kente geldiği düşünüldüğünde, çocukların sokak ilgisinin nedeni daha kolay anlaşılmaktadır. Çünkü, kırsal yerleşim alanlarında yaşayan ailelerin çocukları; bağda, bahçede, tarlada, merada veya köy içerisinde güvenliğinden çok da endişe edilmeyen akraba ve komşu çocuklarının kullandığı mekanlarda kolaylıkla bulunabilmekteydiler. Bu ailelerden gelen çocuklar sokakları daha yoğun olarak kullanmaktadırlar. Ailelerin bir kısmı bu yüzden sokaktaki tehlikelerin farkında

bile değillerdir. Çocuklar yeni bir statü, rol ve değer arayışı ile sokakta edindikleri akran gruplarının içerisinde kabul görme veya kimlik edinme/edindirme sürecine girmektedirler. Bu süreçte, sokaktaki suç imge ve değerleri ile tanışmaktadırlar. Özellikle sokaklardaki suça eğilimli olan çocuklarla tanışarak onlardan etkilenmektedirler. Sokağı yoğun olarak kullanan çocuklar, bu gruplarla beraber sosyalleştikleri için toplumla bütünleşmeleri gereken doğru sosyalleşmeden yoksun kalmaktadırlar. Belirtilen bu nedenlerden dolayı sokağı yoğun olarak kullanan çocuklarda, evden kaçma sıklığı daha yoğun olarak gözlenmektedir. Evden kaçan çocukların önemli oranı -il dışına kaçanlar dâhil- iklim şartlarının çok olumsuz olmadığı zamanlarda evden kaçma eylemini gerçekleştirmektedirler. Bu dönemde gerçekleşen evden kaçma eylemlerinde çocuklar, akrabalarının yanına gitmeyi daha az tercih etmektedirler. Evden kaçma eylemini gösterenlerin çoğu, sokakta arkadaşlarıyla kalmayı tercih etmektedir. Bu durum bazı çocukların sokakta riskli gruplarla olan bağınu kuvvetlendirmektedir. Aşağıdaki tabloda da sokakta çalışan çocukların evden kaçma sıklıklarını belirten veriler görülmektedir.

Tablo 36: Sokakta Çalışan Çocukların Evden Kaçma Sıklığı

	S	%
1–2 defa	41	49.4
3–4 defa	18	21.7
5–6 defa	6	7.2
7 ve daha fazla	18	21.7
Toplam	83	100.0

Sokakta çalışan çocuklardan evden kaçma sıklıklarına bakıldığında ; çocukların % 50.6’sının üç ve daha fazla kez evden kaçma eğilimini gösterdikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Çocuklarla yapılan görüşmelerden edinilen izlenimlere göre, bir çocuğun 3’ten fazla evden kaçma eğilimi sergilemesi, onda ailesinden ayrı kalma düşüncesinin gelişmesinde etkili olmakta ve dolayısıyla çocuğun, eve bağlı olma ve evde bulunma cazibesi kaybolmaya başlanmaktadır. Evden kaçma eylemini gerçekleştiren çocukların ifadesiyle; “*evden ayrı kalma korkusunun geçmesi*” sonucu bu eylem alışkanlık halini almaya başlamaktadır. Çocukların ailenin denetim ve gözetiminden uzak kalmaları da, onları sapkın akran gruplarının etkisine açık hale getirmektedir.

Birkaç defa kaçma eylemini gösteren çocukların zamanla aileleriyle ilişkileri gevşemekte, ailesinin yanına dönmek istememekte ve sokakta kendisine yeni bir dünya kurmaya çalışmaktadır. Dünyasının inşa ettiği mekanlar; inşaatlar, fırınlar, gar, terminal, cami avlusu, surların burçları, Dicle Nehri kıyısı ve eski binalardır. Çocukların evden kaçma nedenleri, çoğu ailelerinin içerisinde bulunduğu olumsuz şartlardan kaynaklanmaktadır. Çocuklar evden kaçma eğilimi ile beraber sokakta akran gruplarıyla yeni ve katı kuralları olan yeni bir yapılanmanın içerisine girmektedirler. Bu, sokakta oluşan yeni yapılanmanın kuralları bazen gönüllü kabul edilmekte bazen de gözdağları ve şantajlarla kabul ettirilmekte ve çocuklar burada kalmaları için de suç değerlerini öğrenmeye ve madde kullanmaya yönlendirilmektedir. Bazen de bu çocuklar dayanıklılık testlerine tabi tutulmaktadırlar. *Bazı çocukların bu yapı içerisinde kalmalarını sağlamak için, söz konusu çocukların elbiseleri soyularak, çıplak bir kola şişesi üzerinde oturtularak veya grubun üyelerinden birinin çocuğun arkasına geçerek tecavüz eder vaziyette fotoğrafları çekilmektedir. Bu şekilde, ergenlik döneminde yaşayan bu çocukların, bu şantajlara boyun eğmeleri sağlanmaktadır. Bu durumu kabullenmeyenlerin fotoğraflarını aile veya arkadaşlarına gönderme veya kentin bazı yerlerine asma şeklinde bir şantajla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Çocukların sokakta kalmalarını sağlamak için çocuklar maddeye alıştırılmakta ve dayanıklılık/delikanlılık testlerine tabi tutulmaktadırlar. Bunlar; bali, tinerle vücudu yakma, kollarda sigara söndürme ve jilette kolların veya vücudun bazı yerlerinin kesilmesi şeklinde olabilmektedir. Bu yapılanmaya seçilecek elemanlar, Diyarbakır'da dükkânlardan küçük eşyalar veya manav ve pazarlarda meyve çalma dene melerine tabi tutulmaktadırlar. Böylece çocukların ellerinin kıvraklığı, koşmadaki hızları ve cesaretleri ölçülmektedir. Bu vasıfları gösteren çocuklar diğer büyük şehirlerde hırsızlık, yankesicilik ve kapkaç yapmaya gönderilmektedir.*

Malatya'da sokakta çalışan çocuklar üzerine yapılan bir çalışmada, çocukların % 10.27'sinin en az bir defa evden kaçtıkları belirlenmiştir. Evden kaçmayı düşünenlerin oranının ise % 15.07 olduğu görülmüştür. Evden kaçma nedeni olarak ilk sırada aile içi şiddet (% 86.66), evden kaçmayı düşünme nedenleri olarak da yine ilk sırada aile içi şiddet (% 68.18) gelmektedir. Evden kaçmayı düşünenlerin % 13.64'ü tek başına yaşamak istedikleri için, % 9.09'u ise çalışmak için kaçmak istediklerini ifade etmişlerdir (Çırakçı ve Çivitçi, 2004:4). Malatya ve Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların evden kaçma davranışları karşılaştırıldığında, Diyarbakır'da sokakta çalışan

çocukların Malatya’da sokakta çalışan çocukların iki katı oranında evden kaçma davranışı içerisine girdiğini görmekteyiz. Bu durum bile Diyarbakır’daki sokakta çalışan çocukların daha fazla sorunlu olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 37: Sokakta Çalışan Çocukların Evden Kaçma Nedenleri

	S	%
Yoksulluk	1	1.2
Evde dayanın olması	28	33.7
Ebeveynle geçimsizlik	8	9.6
Arkadaşların teşviki	21	25.3
Babanın alkolik olması	1	1.2
Üvey çocuk olma	2	2.4
Yoksulluk ve evde dayanın olması	2	2.4
Yoksulluk ve arkadaşların teşviki	9	10.8
Evde dayanın olması ve ebeveynle geçimsizlik	4	4.8
Ebeveynle geçimsizlik ve sokağın çekicil iği/özgürlüğü	5	6.0
Diğer	2	2.4
Toplam	83	100.0

Tablodaki verilere bakıldığında, çocukların evden kaçma nedenlerinin başında çocukların evlerinde aile içi fiziksel şiddet in geldiği görülmektedir. Aile içerisindeki fiziksel ve duygusal şiddet birlikte ele alındığında (evde dayanın olması, ebeveynle geçimsizlik, babanın alkolik olması, üvey çocuk olma), evden kaçan çocukların yarısının bu iki şiddet biçiminden dolayı evden kaçtıkları görülmektedir. Çocukların aile içerisinde fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalmalarının arkasında; çocukların ebeveynleri tarafından belirlenen miktardaki parayı getirmemeleri (kotalama), paralarını yiyecek veya oyuncak almaya harcamaları, çalışma sonucunda kazandıkları parayı kaybetmeleri, evde/sokakta hırsızlık yapma, evden kaçıp başka kentlere gitme, bazı ailelerde çocuklarının sokakta istemedikleri çocuk gruplarıyla arkadaşlık etmeleri, madde kullanma alışkanlığı ve sokakta çalışmayı istememe gibi nedenler yatmaktadır. Geriye kalan çocukların evden kaçma nedeni olarak gösterdikleri “arkadaşların teşviki” seçeneğinde ise akran grubunun etkisi ile bazı anti sosyal davranışların öğretilmesini belirtmektedirler. Buradaki “arkadaşların teşviki”, arkadaşlar tarafından hem zorla yaptırılan davranışlar hem de arkadaş gruplarındaki bireylere özenme şeklinde gerçekleşen bir etkilenmedir. Çocukların evden kaçma davranışını göstermelerinde ,

ailelerin çocuklarına karşı sergiledikleri tutumlar son derece önem arz etmektedir. Bir anlamda ailenin çocuklarına karşı fiziksel veya duygusal şiddet uygulamaları, çocukları evden uzaklaştırmaktır. Böylece çocuklar, ailenin gözetim ve denetiminde n uzaklaşmakta, suça veya suçlu akranların yanına itilmektedir.

Bu durumu yaşayan çocuklardan biri konuya ilişkin olarak şunları ifade etmiştir:

“İlkokula gidiyordum, yazın sokakta su satıyordum. Suyu satamadım. Yeterince para kazanmadan eve gittiğimde kötü şeylerin olacağını biliyordum. Bu sebeple eve babamın korkusundan gidemedim. Çünkü babam ın evde misafirin, komşunun yanında bana hakaret etmesinden ve dayak atmasından korkuyordum. O gece dışarıda yattım. Daha sonra ailem bana bir şey deyince sokakta kaldım ve eve gitmedim. Babamın bana karşı gerçekleştirdiği bu davranışlarından dolayı nisan ve mayıs ayı başladı mı kendimi sokağa atıyorum. Daha eve gitmiyorum. Şimdi yaşıım büyümüş olmasına rağmen, babamın beni toplumun içinde bozması, hakaret etmesi ve çocuklukta verdiği korku yüzünden eve gidemiyorum. Benim hayatım , sokaklarda, sevgiden mahrum geçti. Ölüm, ne zaman beni bulacak?” (F. B. 17 yaşında).

Çocuklarla yaptığımız görüşmelerde, çocukların evden kaçma öykülerini anlatırken dikkate değer bir süreçten bahsettikleri gözlenmiştir. Evden kaçmalarıyla ilgili ilk deneyimlerini anlatan başka bir çocuk , evden kaçma hikâyesini şöyle anlatmıştır:

“Sokakta ayakkabı boyuyordum. Arkadaşlarımla kazandığım paranın bir miktarını harcadım. Eve gidersem anne ve babamın bana kızacağını veya döveceği ni düşündüm. Bu sebeple, eve gitmek istemedim. Çok korkuyordum. Akşam karanlık olduktan sonra evimizin yakınına geldim. Komşumuzun evi zemin kattaydı. O gece , onların balkonunda yattım. Sabah uyandım eve yine korkumdan gidemedim ve baktım ki dışarıda yatma korkum geçmiş. Artık , ben istediğim zaman evden kaçıp evimizden uzak yerlerde (sokakta) kalacak cesareti kazandım. Sokakta kalmaya başladıktan sonra , orada yeni arkadaşlar edindim. Bu arkadaşlarımla bazıları nı kardeşlerimden bile daha çok seviyordum. Ama sokakta çok kötü günlerim de oldu. Sokakta baliye, esrara alışıım. Şimdi Allah razı olsun Rahmetli Emniyet müdürü Gaffar Okan bana sahip çıktı. Bana bir iş buldu, çalışıyorum ve çocuk gençlik merkezine devam ediyorum.” (Y. A. 15 yaşında).

Evden kaçma eğilimini sergileme ile fiziksel şiddete maruz kalma arasında yakın bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Fiziksel şiddet de çoğunlukla dayak atma

şeklinde gerçekleştirilmektedir. Çünkü, dayak atmak çoğu zaman çocuk terbiyesinin bir doğal sonucu olarak kabul edilir. “Kızını dövmeyen dizini döver,” “dayak cennetten çıkmadır,” “hocanın vurduğu yerde gül biter,” öğrenci okula kaydettiğinde öğretmenine hitaben, “eti senin kemiği benim” gibi sözler kültürümüzde dayanın eğitim ve terbiye etmenin bir aracı olarak görüldüğünü göstermektedir. Çocuklarını aşırı ve sürekli döven ebeveynler üzerinde yapılan araştırmalarda, bu davranışları sergileyen ebeveynlerin çevreden yalıtılmış, kendilerini değersiz gören, başkalarının duygularına duysız, ana - babaları tarafından sürekli dövülen, küçükken kendi hallerine terk edilen, gerçeklerden ve sorunlardan yoğun bir şekilde kaçış içerisinde olan, kimsenin kendilerine yardım etmeyeceğini düşünen, çocuklarıyla ilgili yüksek beklentiler içerisinde olan, çocuklarının kendilerini reddedeceğini düşünen ve kırgınlık ve gerilimle tepkide bulunan kişiler oldukları sonucuna varılmıştır. Ebeveynlerinden fiziksel şiddet gören çocuklar, ilk zamanlar öz benliğini ve gururunu korumak için çabalar. Küçük oldukları ve yaşamlarını sürdürebilmek için ebeveynlerine ihtiyaçları olduklarından dolayı dayanmak zorundadırlar. Zamanla ebeveynlerinden gördüğü fiziksel ve duygusal şiddet mesajlarını özümseyerek onurunu, değerini kaybeder. Kendisini, ebeveyninin baktığı gözle görmeye başlar. Utanç başlamıştır ve çocuğun benliğinde açılan boşluk onu ömür boyu mutsuz eder (Cüceloğlu, 1998:107-108). Diyarbakır’da yıllardan beri süren terör olaylarının beraberinde getirdiği şiddet ortamında yetişen çocukların sürekli şiddet olaylarına tanık olmaları, evde, sokakta ve eğitim yuvalarında fiziksel şiddete maruz kalmaları gelecekte kendilerinin de şiddet uygulayıcıları olacaklarının habercisi dir. Kentte yaşanan şiddet olaylarına tanık olan bazı çocuklarda “kekemelik” gibi konuşma problemleri ortaya çıkmıştır. Daha çok suç isnadı ile çocuk şube müdürlüğüne getirilen çocuklarla yaptığımız görüşmelerde, bu çocuklarda “*empati duygusu*”nun kaybolmaya yüz tuttuğuna şahit olduk. Sürekli hırsızlık, adam yaralama, yankesicilik yapan, aynı zamanda geceleri sokakta atık maddeler toplayan bir çocukla yaptığımız görüşmede, kendisine; “*Diyarbakırlı olan ve çevrendeki insanlardan pek de farklı olmayan bir bayan öğretmen, bankamatikten maaşını alırken, sen onun çantasını almaya çalışıyorsun. Bu sırada bayan yere düşüyor, yüzü ve kolları yaralanıyor. Aynı zamanda da hamile olan bayanın çocuğu karnında ölüyor. Sen bu duruma hiç üzülür müsün? diye soruldu. Çocuğun verdiği cevap çok ilginçti:*

“*Onlara bir şey olmaz. Çünkü onlar zengindirler.*” (M. R. 14 yaşında).

Bu durum, bazı çocukların biz ve öteki ayrımını yaptıklarını ve ötekilerin başına gelebilecek herhangi kötü bir eylemin, onların iç dünyalarında rahatsız edici etki yapamayacağını göstermektedir. Böylece, ötekinin hayatına ait olanları hissedememekte veya hissetmek istememektedir. Kullandıkları dil yıllarca terör örgütünün kullandığı biz ve öteki dilidir. En büyük tehlike çocukların, kendilerini hiçbir yere ait olarak hissetmemeleri ve aidiyet duygularını giderek kaybetmeye yüz tutmalarıdır. Çocuklarda kendilerine ait şeylerin dışındaki her şeyi, başkalarına ait olarak görüyorlar.

Çocuğun kendisini güvende hissetmediği sağlıklı aile ortamları da, onun evden kaçmasına sebebiyet vermektedir. Çocuğun kendisini az bir miktarda olsa bile rahat kabul ettiği- her ne kadar tehlikeli olsa da- sokak ortamı ve yakın arkadaş ilişkisi de çocukların aile denetiminden uzak akran gruplarıyla sokakta kalmasına yol açmaktadır. Çocukların maruz kaldıkları aile içi şiddet, ailenin içerisinde bulunduğu yoksunluk, yoksulluk, göç ile beraber ailelerin yaşadıkları sorunlar nedeniyle, çocukların aile ve okul kurumuyla olan ilişkileri zayıflamış, bazı durumlarda da kopma durumuna gelmiştir.

Çocukların evden kaçma nedenlerine ilişkin yapılan başka bir çalışmada (İstanbul, Kocaeli, Edirne illeri) evden ayrılanların nedenleri olarak sırasıyla; aile anlaşmazlıkları, İstanbul'u görmek isteme, macera arama, hapisten çıktıktan sonra gidecek yerinin olmaması, okula gönderilmeme, okulda başarısız olma, babanın suçluluğu ve daha sonra çeşitli oranlarda üveylik, anne-baba dayaağı, arkadaşına uyma, maddi yetersizlik saptanmıştır (Yıldız vd., 2000:383-384). Ayrıca bizim çalışmamızda "ebeveynle geçimsizlik" olarak kategorileştirdiğimiz etkeni Yıldız vd. "aile anlaşmazlıkları" olarak dile getirmiştir. Ayrıca Yıldız vd. bu kategori kapsamında; annenin gayri-meşru ilişkisi, çocuğun gayri-meşru ilişkilere zorlanması, zorla evlendirilme, anne-babanın ayrı olması, sevdiği gence kaçma, hamile kalıp terk edilmesi, kardeşlerine bakmak zorunda bırakılması gibi nedenleri ele almıştır. Ayrıca bu araştırmada eğitim düzeyinin düşüklüğü, ailedeki çocuk sayısının fazla olması ve ailenin yeterli ilgiyi/sevgiyi çocuğa göstermemesi arasında istatistiksel anlamda anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Yıldız vd., 2000: 382 -386). Yıldız vd.nin yaptığı araştırma daha çok sokakta yaşayan çocuklar üzerine gerçekleştirilmiş bir araştırmadır. Diyarbakır üzerine gerçekleştirilen bu araştırma ise, sokakta yaşayan çocuktan çok sokakta çalışan çocuk üzerine odaklanmıştır. Bu sebeple evden kaçmaya ilişkin olarak bu iki araştırmanın bulgularının örtüşmemesi normal olarak karşılanmalıdır. Ancak

Diyarbakır’da hem sokakta çalışan hem de sokak ta suça itilen ve kısmen mevsimsel olarak sokakta yaşayan özellikle erkek çocukların ın evden kaçmalarıyla benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz.

Çocukların evden kaçma nedenlerine ilişkin olarak; aile çevresinin mutlu bir ortama sahip olmayışı, ebeveynler arasındaki sürekli geçimsizlik, çocuğun ebeveynlerce sevilmemesi, ihmal edilmesi, kardeşler arasında ayırım yapılması gibi nedenleri de sıralamak mümkündür. Çocukların evden kaçma eylemini göstermelerinin iki nedeni olabilir. Birincisi aile çevresince cezalandırılma korkusu, ikincisi ise kendisine iyi davranmayanları cezalandırmadır. Yavuzer tarafından suçlu çocuklarla ilgili yapılan bir çalışmada, deneklerin % 59’nun babalarının fazla iş vermesi ve yaptıkları hatalarından dolayı yaşadıkları cezalandırılma korkusu nedeniyle evden kaçma eylemine g i riş t i k l e r i görülmüştür. Ayrıca yapılan bu çalışmada, evden kaçma eyleminin sonucunda çocukların azımsanmayacak bir oranının mala ve cana karşı suçlar ile cinsel suçlara karış tıkları tespit edilmiştir (Yavuzer, 2001:186-187).

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların evden kaçma nedenlerine bakıldığında , çocukların ailelerinin tamamının sosyo -ekonomik seviyesi düşük ve önemli bir kısmının terör ve güvenlik olaylarından dolayı istenmeyen hazırlıksız bir göçe tabii tu tulan, kente tutunamayan, aile içerisinde yeterince sevgi görmeyen mutsuz ailelerden geldiklerini söyleyebiliriz. Böylece sokakta çalışan çocuklar arasında uyum ve davranış bozuklukları açısından en riskli olan davranış evden kaçma eylemidir. Diyarbakır’da evden kaçma eylemini gösteren sokakta çalışan çocuk grubunun en çok büyük kentlere kaçma eğilimleri sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 38: Sokakta Çalışan Çocukların Geceyi Sokakta Geçirip Geçirmedikleri ve Sokakta Geceyi Geçirme Sıklığı

	S	%
Hayır	324	81.0
1-2 defa	39	9.8
3-4 defa	8	2.0
5-6 defa	5	1.3
7-8 defa	1	0.3
9 ve daha fazla defa	23	5.8
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların 1/5’ine yakın bir kısmının geceyi dışarıda, ailesinden ayrı geçirdiğini görmekteyiz. Yapılan araştırma sırasında geceyi dışarıda geçiren çocukların tamamının erkek çocuklar olduğu kız çocuklarında bu davranışın görülmediği tespit edilmiştir. Kız çocuklarının evden kaçıp geceyi dışarıda geçirme melerinde, bölgede ve Diyarbakır özelinde sosyo-kültürel değerlerin, kız çocuklarının namusunun korunmasının önemli sayılmasına bağlanabilir. Bu sebeple ebeveynler, kız çocuklarının evden kaçmalarını namus meselesi görüp şiddetli tepki vermelerinden dolayı bu davranış engellenmektedir. Erkek çocuğun dışarıda geceyi geçirmesine namus meselesi yapılmadığından ve kendi başının çaresine bakması gerektiği inancı ihmalkar davranan ebeveynlerin bu konuda rahat bir tutum takınmalarını kolaylaştırmaktadır. İlk önceleri aileler, erkek çocuklarının dışarıda kalmalarına tepki vermektedirler. Ancak, belli bir süre sonra erkek çocukların aile içerisinde yaşadıkları yoksulluk, şiddet, sevgisizlik ve akranlarıyla oluşturdukları arkadaş gruplarıyla kurulan yakın ilişki, sokaktaki özgürlüğe ve maddeye alışma, hırsızlık, yankesicilik, gasp olaylarına karışmaları ndan dolayı emniyetle başları derde girmektedir. Bu söz konusu nedenler onların ebeveynleriyle pek de sıkı olmayan ilişkilerini zedelemekte veya bitirmektedir. Çocukları n, ergenlik döneminde yaşadıkları problemleri aşmada ebeveynlerinin eğitimsizliği de eklenince, bu durum çalışan çocukların problemlerini daha da derinleştirmekte ve kronik bir hal almasına sebep olmaktadır. Çocukların ergenlik döneminde aile otoritesine, yasaklara karşı çıkma davranışı göstermeleri ve erkek çocuklarına ilişkin geleneksel bakış açısı (“kadın değil ki başının çaresine bakmasın veya namusu lekelensin.”) ile dışarıda geceyi geçirme arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Bu durum erkek çocukları daha korumasız kılmakta ve sokaktaki tehlike ve risklere daha açık bir hale getirmektedir. Çocuklar özellikle de babanın bu dönemdeki duyarsız davranışlarına içerlenmekte ve bazen babaya karşı bir nefret duygusu geliştirmekte ve nefret duygusu düşmanlığa bile dönüşebilmektedir.

Hırsızlık, yankesicilik, kapkaç, adam yaralama gibi suç isnadı ile çocuk şube müdürlüğüne getirilen çocukların saygısız, saldırgan davranışlar sergiledikleri, verdiği zararlardan pişmanlık duymadıkları, kurallara ve otoriteye baş kaldırma eğilimi içinde oldukları (çocuk şubede tuvalete ihtiyacını gidermek için kullanması gerekirken , idrarını dışarıya boşaltma), evden kaçıp geceyi dışarıda geçirme alışkanlıkları yoğun olarak gösterdikleri gözlenmiştir. Eğer varolan toplumsal normlara uyma hali normal

ifade ediyorsa, toplumsal kurallardan sapma, ihlal etme ve uymama normalin dışındaki bir haldir. Bu hal bir davranış bozukluğu olarak ifade edilebilir. Ancak bu çocuklar kendi grupları içerisinde ele alındıklarında oldukça sosyal oldukları görülmektedir. Belki bu sosyal gruplarda bir tür suç değerleriyle sosyalleşen çocukların varlığından bahsedilebilir. Araştırma alanında n verilerin toplandığı dönemde Diyarbakır Şehirlerarası Otobüs Terminali çevresinde çalışan çocuklarla anket ve görüşmeler sırasında, burada çalışan çocukların kendi aralarında çok yakın ilişkiler kurduklarını gözlenmiştir. Sokakta çalışan çocuklardan; simit, sakız, mendil, çiğköfte satma vb işleri yapanlar ile otobüsleri temizleyen, yıkayan, yolcuların eşyalarını taşıyanların farklı gruplar oluşturdukları ve bu iki grubun üyelerinin kendi aralarında samimi ilişkiler geliştirdikleri müşahade edilmiştir. Bu iki gruptan ayrı olarak, başka çocuk gruplarının varlığına da burada rastlanılmıştır. Bu iki geniş grubun yaptığı işleri yapan ve işlerinde belli bir istikrar bulunmayan, çoğunlukla uçucu ve yapıştırıcı madde kullanan ve hırsızlık, yankesicilik yapan başka bir grup bulunmaktaydı. Diğer bir grup ise hiç çalışmayan ve ikinci gruba daha çok benzeyen ve çoğunlukla yaz aylarında sokakta yaşayan çocuklardan oluşmaktaydı. Bu grupta bulunan çocukların daha agresif ve dışa kapalı oldukları gözlenmiştir. Geceyi dışarıda geçirme davranışının daha çok ikinci grubu oluşturan, madde kullanan, suç işleyen ve suç eğilimli olanlar arasında yaygın olduğu söylenebilir.

4.3.3. Aile Üyelerinin Gelir Getirici Herhangi Bir İşte Çalışma Durumları

Aile gelirinin düzeyi çocukların yaşama, büyüme ve gelişimleri için temelde gerekli olan mal ve hizmetlerden mutlak anlamda yararlanmalarını belirleyen önemli bir göstergedir. Gelişmekte olan kırk üç ülkeyi kapsayan bir araştırmaya göre, maddi varlık açısından en geri beşte birlik dilimdeki ailelerin çocuklarının, beş yaşına gelmeden ölme olasılığının, en üstteki beşte birlik dilimdeki ailelere mensup olanların çocuklarına göre ölme olasılığından iki kat daha fazladır. Ailelerin gelir düzeyinin düşük olması, çocuklar açısından, daha az sağlık hizmetlerinden faydalanma anlamına gelmektedir. Çünkü anne ve babanın eğitim düzeyinin düşüklüğü, kırsal ve gecekondu alanlarındaki imkânsızlıklar diğer etkenlerle etkileşim halinde bile olsa, çocukların sağlık hizmetlerinden faydalanma ve eğitim düzeylerini belirleyen etmenin ailenin sahip olduğu gelir düzeyi çerçevesinde olduğunu göstermektedir. Bu problem daha çok gelir

düzeyi ülkedeki ortanca gelirin yarısından daha düşük olan haneler içerisinde yaşayan çocukları kapsamaktadır (UNICEF, 2004c:27). Ülkemizde 15 yaşın altındaki her dört çocuktan birinin sınırlı gelire sahip ailelere mensup olduğu ve bu ailelerin 2003 yılı itibariyle aylık gelirlerinin 269 YTL'den az olduğu düşünülmektedir. Düşük gelirli ailelerin çocukları ilköğretim ücretsiz olmasına rağmen, okul kıyafeti, ulaşım, kırtasiye ve yemek ücretlerini ödeyememe durumundan dolayı okula kayıt yaptırmama riski altındadırlar. Bu çocukların ailelerine maddi destek sağlamak için çalışma/çalıştırılma ve okulu terk etme olasılıklarının daha fazla olduğu söylenebilir. Çocukların eğitim sisteminin dışında kalmaları halinde yetişkinliklerinde de muhtemelen yoksul kategorisinde yer alacaklardır (UNICEF, 2006a:9-10).

Çocukların çalışmaya başlamaları ile aile reisinin işsiz olması veya ailenin düşük gelir düzeyine sahip olması arasında yakın bir ilişkiden söz edebiliriz. İşsiz olan ve düşük gelir düzeyine sahip olan ailelerin çocuklarının, daha fazla çalışma yaşamına katıldıkları veya bu vasıflara sahip ailelerin, çocuklarını çalışmaları için teşvik ettikleri veya zorladıkları söylenebilir. Çocukların çalışarak elde ettikleri gelir, aile gelirini bazen doğrudan bazen de dolaylı bir şekilde etkileyebilmektedir. Kazançlarının tamamını ailelerine verenlerin gelirleri aile bütçesini doğrudan etkilerken, kazançlarını okul harçlığı için ayıran ve giyeceklerine harcayanlar da, aile bütçesine dolaylı olarak katkı yapmış olmaktadır.

Bireyin çalışma yaşamına katılması sonucunda, kendine güveni, saygısı artar ve gelecek kaygısı azalır. İşsizliğin yarattığı gerginlikten uzaklaşır, yaşam doyumu yükselir. Böylece çalışan birey içinde bulunduğu aile ve diğer toplumsal kümelere içerisinde saygı görür ve karar süreçlerine daha etkin bir şekilde katılma imkanına kavuşur (Karataş, 2001:82). Fromm'a göre çalışma, insanı doğanın tutsaklığından kurtarır ve onu bağımsız/özerk bir varlık haline getirir (Fromm, 1982'den akt. Karataş, 2001:81).

Tablo 39: Sokakta Çalışan Çocukların Babalarının Ücret Getirirci Bir İşte Çalışma

Durumu

	S	%
Evet, çalışıyor	296	74.0
Hayır, çalışmıyor	104	26.0
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların babalarının çalışma durumlarına bakıldığında, çocukların babalarının $\frac{3}{4}$ ’üne (% 74) yakın bir oranın ücret getirici herhangi bir işte düzensiz de olsa çalıştığı görülmektedir. Geriye kalan $\frac{1}{4}$ ’inin ise ücret getirici bir işte çalışmadığı ve işsiz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Tablodaki veriler babanın yaptığı iş türü veya meslekle beraber değerlendirildiğinde anlamlı sonuçlar ortaya koyabilir. Takip eden tabloda, babalardan çalışanların yaptıkları iş türlerinin daha çok eğitim gerektirmeyen gündelik, vasıfsız, düzensiz, mevsimlik iş türleri olduğu görülecektir. İnsanların eğitilmiş olup olmama durumlarına göre, yapacakları iş türleri de değişebileceği bilinen bir durumdur. Çalışan çocukların babalarının eğitim durumunun düşüklüğü ve Türkiye’nin ortalamasının altında olması da göz önüne alındığında, babaların yaptıkları iş türleri kolaylıkla tahmin edilecektir. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ailelerinin % 81.8’inin sonradan Diyarbakır’a göç eden ailelerden oluştuğu tabloda verilmişti (bkz. Tablo: 22). Söz konusu göç, daha çok Diyarbakır’ın köy ve ilçelerinin kırsal alanlarından veya çevre illerin kırsal alanlarından gerçekleşmiştir. Buralarda bireylerin çoğunlukla eğitim seviyesinin düşük ve ücretsiz tarım işçisi olarak, tarım ve hayvancılıkla ilgili faaliyetleri gerçekleştiren kişiler olması, yeni gelen kent merkezinde yapabilecekleri işler hakkında bazı ipuçları verebilmektedir.

Tablo 40: Sokakta Çalışan Çocuklardan Babası Ücret Getirici İşlerde Çalışanların Yaptığı İş Türleri

	S	%
Kamu işçisi	7	1.8
Özel sektör işçisi	26	6.5
Memur	10	2.5
Seyyar satıcı	42	10.5
Gündelikçi	104	26.0
Kapıcı	4	1.0
Çiftçi	15	3.8
Esnaf	32	8.0
Emekli/işçi	4	1.0
İşsiz	104	26.0
Diğer	52	13,0
Toplam	400	100.0

Çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmaların hemen hemen hepsinde , ebeveynlerin yaptığı iş türü veya mesleği-özellikle babanın- ile ilgili sorular önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel değerlerin hâkim olduğu toplumlarda baba , ailenin geçimini sağlayan yegâne kişidir. Bu geleneksel rol kalıpları gereği araştırma alanından elde edilen verilerin yorumlanması önem arz etmektedir. Sürekli bir işe sahip olanları gruplandırmış bir hale getirirsek; kamu işçisi, özel sektör işçisi, memur, esnaf, kapıcı, emekli kamu ve özel sektör işçisini tam olmasa da bir kategori olarak düşünebiliriz. Yukarıdaki tabloya göre bu grubun oransal değeri % 20.8’dir. Geriye kalan seyyar satıcı, gündelikçi (inşaatlarda sıvacı, boyacı, duvarcı, fayansçı, amelelik vb işler), çiftçi ve diğer seçeneğinden (yaşlı, vefat, çöp toplama, hamal, eskici, at arabacısı, hayvan pazarında cambaz, hurdacı, hapiste , sürekli hasta, evi terk edenler) meydana gelen bu ikinci grubu da “geçici, vasıfsız, gündelikçi, çalışma imkânı olmayanlar” olarak ayrı bir grupta bir araya getirebiliriz. Bu ikinci grubun oransal değeri % 53.3 olarak gerçekleşmiştir. Üçüncü grup ise, herhangi bir işte çalışmayan işsizlerden oluşmaktadır (% 26). Sonuç olarak tablodaki verilerde görülüyor ki, gündelikçi olarak ara sıra çalışanlar ile işsizlerin oranı toplam olarak düşünüldüğünde bu oran % 52’yi bulmaktadır. Görüldüğü gibi Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklardan babası gelir getirici bir işte çalışanların da çoğunluğu enformel sektörde çalışmaktadır. Enformel sektör, tarım, imalat, ticaret ve hizmet gibi iş alanlarında çalışanları nitelemektedir. Küçük atölyelerde, işletmelerde yapılan faaliyetler, bireysel çalışmalarla gerçekleşen ticaret ve hizmet işleri, belli bir işyeri olmaksızın yapılan işler ise enformel sektör kapsamına girmektedir. Belirtilen işlerden büyük bir bölümü kayıtsız işlerden oluşmaktadır. Bu % 52’lik oranı teşkil eden hanehalkı reislerinin sonradan göçle Diyarbakır’a gelen sokakta çalışan çocukların babaları oldukları görülmektedir. Kentsel işgücü piyasası içerisinde, özellikle göçmenlerin enformel sektörde yoğunlaştığı daha önce yapılan bazı çalışmalarda da ortaya konulmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden güvenlik nedeniyle gerçekleşen zorunlu göç dolayısıyla, kentlerdeki enformel iş piyasasının (belli bir sermaye ve vasıftan yoksun) genişle diği düşünülmektedir (Göktürk ve Kaygalak, 2001:122).

ODTÜ Kentsel Politika Planlanması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 2001 Stüdyo Çalışması çerçevesinde Diyarbakır’da kent yoksullarından oluşan 126 kişilik hane reisinin istihdam durumlarının değerlendirildiği araştırma sonuçları, Ankara ve Zonguldak’ta yapılan alan çalışmalarıyla karşılaştırılmıştır. Araştırma verilerine göre,

hane reislerinin çalışma durumlarına bakıldığında, Diyarbakır'daki kent yoksullarının 2/3'sine yakın kısmının (% 61.1) işsiz ya da düzenli bir işten yoksun olduğu son ucu elde edilmiştir. Söz konusu araştırmada yoksulluk oranı Ankara için % 12.7, Zonguldak için ise % 12.4 olarak gerçekleşirken, Diyarbakır için bu oran % 61.1 olarak saptanmıştır. Bu oranlar, karşılaştırıldığında, yoksulluk ve istihdam sorunu açısından Diyarbakır kentinin ne denli olumsuz bir görünüm sergilediği belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Diyarbakır'da hane reisi olan babaların ancak % 12.7'si diğerlerine nazaran daha düzenli bir gelir olanağı olan ücretli-maaşlı işlerde çalışmaktadır. Geriye kalanlar ise işsiz ya da düzensiz işlerde çalışmaktadırlar. Hane reislerinin kente geliş tarihleri ve çalışma durumları karşılaştırıldığında, “gönüllü” ya da “zorunlu” göç süreçleriyle kente gelmiş olmanın istihdamda çokta farklılık yaratmadığı gözlenmektedir. Kente 1985 sonrası “gönüllü göç” ile gelen hane reislerinin % 57.4'ü, 1985 sonrası “zorunlu göç” süreci ile gelen hane reislerinin ise, % 67.3'ü düzensiz çalışan ya da işsiz olan bireylerdir. Bu durum Diyarbakır'da kısıtlı olan kent istihdamının, yaşanan yoğun göç ile beraber artan arzı karşılayamadığı ve kent yoksullarının işsizlik sorunu kronik bir hal almıştır (Coşkun vd, 2001:153-157). Diyarbakır'da sanayinin gelişmemiş olması, kentte istihdamın daha çok hizmet sektöründe yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Kentin emek pazarında çalışanlar zorunlu olarak hizmet sektörüne yönelince, enformel sektörün kent yoksulları için önem arz eder hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Kısıtlı olan istihdam imkânları yüzünden aile bireyleri (daha çok erkekler ve çocuklar) çoğu hayatta kalmak için bu esnek emek pazarında sürekli bir yarış içerisinde olmuşlardır. Bu sebeple Diyarbakır'da her köşe başında seyyar satıcılara veya bulduğu bir el arabası, kasa veya el üstünde taşıyabilen bir şeyler satmaya çalışan çocuklara ve yetişkinlere rastlamak mümkündür.

TMMOB tarafından bölge içi göçten kaynaklanan toplumsal problemlerin Diyarbakır ölçeğinde değerlendirildiği 1045 kişilik örneklem grubundaki bir araştırmada, hane reislerinin istihdam durumu ve süreleri ile ilgili sonuçlar a bakıldığında; % 21.05'inin işsiz, % 37.22'sinin de günübirlik i ler yapan kişiler konumunda olduğu görülmektedir. Ayrıca % 5.65'inin de pamuk, fındık vb. gibi mevsimlik ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu dönemde çalıştıkları ve yılın belli döneminde de i siz kaldıkları tespit edilmiştir. Sürekli i  sahibi oldukları saptananlar % 27.71'lik oranla sınırlı kalmıştır. Bunun yanı sıra deneklerin % 30.66'sının son birkaç yıldır sürekli i siz, geçici i  i, marjinal işlerde çalışan ve mevsimlik işçilerden m eydana geldiği

belirlenmiştir. Ayrıca, hane reislerinin % 64.3'ünün sosyal güvencesi olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Bu durum hane reislerinin yaptığı günübirlik ve mevsimlik geçici i leri yapan bireylerin istihdam durumlarıyla paralellik göstermektedir. Araştırmada dikkat çekici olan diğer bir husus da, g   eden nüfusun Diyarbakır'daki çalışma  a ı  nda olan toplam nüfusun % 34.06 oranında olduğudur. Nitekim i siz olup i  arayanların % 34.73' n  zorunlu göç sürecindeki grup olu tırmaktadır. Zorunlu g   le gelenlerin % 67.21'nin i  araması, sorunun b y kl  n  ortaya koyması açısından  onemlidir. Geldikleri yerlerde "tarımla u ra an" bu ailelerin , sınırlı istihdam alanına sahip olan Diyarbakır'da "vasıfsız i  i" istihdam olanaklarından yaralanma şansını ne ka dar azalttığı açıkça görülmektedir (TMMOB,1996:37 41). Ara tırmamızdaki  ocukların ailelerinin % 81.8'inin göçle Diyarbakır'a gelenlerin oluşturması , hane reisinin istihdam şekli konusunda bir fikir verdiği gibi çocuğun sokakta çalışmaya ba lamasının da anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır. Hanehalkı reisinin kentin gerektirdiği nitelikli i  c  vafını taşımaması, kentteki "vasıfsız i  i bolluğu" g   etmiş ailelerin kente tutunmasını zorlaştırmaktadır. Böylece, ailenin  ocuk eme ine olan ihtiya ı zorunlu hal e gelmektedir, denilebilir.

 alı an  ocukların babalarının i  c  nitelikleri ailenin geçimini sağlamak için elde ettikleri gelir miktarı ile çocukların ailenin geçimini sağlamak veya katkıda bulunmak için i  yaşamına katılmaları arasında bir ilişki mevcuttur. Pek çok çalışmada çocuklar babalarının meslekleri olarak "gündelik ve geçici i ler" olarak belirtmişlerdir. Hanehalkı reisinin eğitim düzeyinin d  uk olması ve kentte uygun i  becerilerine sahip olmamaları nedeniyle gündelik ve geçici işlerde çalışma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır ( ilik ve Türkmen, 1994a:27 28). Sokakta  alı an çocukların babaları çoğunlukla i  i, seyyar satıcı, pazarcılık ve i portacılık gibi i leri yapmaktadırlar. Hizmet sektöründe çalışan çocukların babaları daha çok memur ve işçilerden oluşmaktadır. Hizmet sektöründe çalışan çocukların babalarının eğitim düzeyi ile sokakta çalışan çocukların babalarının eğitim düzeyleri kar ıla tırıldı ında, hizmet sektöründe çalışan çocukların babalarının eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Acar, 2000:94 95).

Sokakta  alı an çocukların ailelerinin g   hik yelerine bakıldığında, çoğunlukla son dönemde Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin kırsal alanlarından istem dışı olarak var olan kurulu düzenlerinden kopan ailelerin çocukları oldukları birçok araştırmada ortaya konulmuştur. Bu araştırmanın anket ve görüşmelerini yaptığımız

dönemde çocukların ifadelerine göre, ebeveynlerinin arasında sık sık şiddetli tartışmaların olduğu vurgulanmıştır. Bu tartışmalarda anne nin genellikle şiddete maruz kaldığı ifade edilmiştir. Sürekli yaşanan bu durumun ebeveynler ve çocuklar arasında var olan ailesel bağları zayıflattığı veya bazı ailesel rolleri değiştirdiğini söylemek mümkündür. Geleneksel toplumsal düşünce yapımızda ailenin varlığının devam ettirmesi için gerekli ihtiyaçların temininde hane reisi olan baba sorumlu olduğundan, aile bireylerinin geçimini sağlamakla da baba görevlidir. Ancak, kentin gerekli kıldığı iş niteliklerini taşımayan baba, kentte var olan “vasıfsız işgücü yoğunluğu”ndan çalışmamaktadır. Baba işsiz olduğundan eve para getirememektedir. Aynı şekilde evin geçimini sağlamak için annenin kendi vasıflarına uygun işi bulamaması ve çalışan kadın/genç kızların kötü yola düşebileceği inancı/kaygısı veya bu eğilimi destekleyen geleneksel kodların varlığı vs. ailenin geçimini sağlama görevini çocuğa yüklemektedir. Bazen de anne, çocuklar üzerinde baskı kurarak, belirlenen miktarda parayı kazanma/denkleştirme zorunluluğu getirerek evin geçimini sağlamaya çalışır.

Evdeki tartışmaların bir nedeni babanın işsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Babanın işsiz olması ve eve para getirememesi evde tartışma konusu olmakta ve bazen kadının, eşine yönelttiği suçlamalar erkeğin evin reisi olma statüsünün tartışılmasına yol açmaktadır. Böylece baba, evin geçimi için gerekli olan parasal katkıyı sağlayamadığından, babanın evdeki otoritesi giderek sarsılmaya başlamaktadır. Anne, artık hanenin reisidir. Evin geçimi için gerekli olan malzeme ve alınacak eşyanın tedariki ve borç paranın sorumlusu kadın olmaktadır. Anne, çocuklarına günlük getirecekleri para miktarının limitini koymakta ve denkleştirmediklerinde de bazen onlara şiddet uygulamaktadır. Babaların bir kısmı işsizlikten kaynaklanan bu rol değişimini kabul etmemekte ve kısa yoldan para kazanma yollarından olan gayrimeşru işlere girmektedir. Gayrimeşru işlere karışan bazı babaların tutuklanması veya ailesini terk etmesiyle de aileler parçalanmaktadır. Diğer kısmı ise birkaç çocuğun beraber sokakta çalışarak kazandığı parayla ailenin geçindiğini görünce bu durumu kanıksamakta, iş aramayı bırakmakta ve zamanlarını kahvehanelerde geçirmektedir. Görüşülen çocuklardan biri, anne ve babası arasındaki tartışmanın nedeni ve yaşadığı korkuyu şu şekilde dile getirmiştir:

“ Babam ve annem dün gece çok tartıştılar. Ablalarım ve ben çok korktuk. Annem, babamdan, ablalarım için, yarın pamuk tarlasından yanlarında akşama kadar azık olarak götürmeleri gereken, ekmek ve karpuz almasını istemişti. Babam

çalışmadan eve geldiğinden, annemin istediklerini alamamıştı. Annem bu yüzden babamla sık sık tartışır. Bizi sokakta çalışmaya, abla larımı da pamuk tarlasında çapaya gönderir.” (E. Y, 12 yaşında).

Tablo 41: Sokakta Çalışan Çocukların Annelerinin Ücret Getirici Herhangi Bir İşte Çalışma Durumu

	S	%
Evet, çalışıyor	40	10.0
Hayır, çalışmıyor	360	90.0
Toplam	400	100.0

Çalışan çocukların annelerinin çalışma durumu incelendiğinde, neredeyse tamamına yakın kısmının (% 90) ev dışında herhangi bir gelir getirici işte çalışmadığı görülmektedir. Aile dışında ücret getirici herhangi bir işte çalışmayan annelerin hepsi gelenek ve görenekler tarafından tanımlanan toplumsal kadın rolleri gereği ev işleri, çocuk bakımını üstlenen ev hanımı olma görevini yerine getirdikleri söylenebilir. Annelerin eğitim durumlarını gösteren veriler incelendiğinde, annelerin ¾'üne yakın kısmı (% 78.8) okur-yazar bile değildir. Geriye kalan anneler içerisinde orta öğretim kurumlarına devam etmiş bir kadın dahi bulunmamaktadır. Kadınlar sanayinin gelişmediği, hizmet sektörünün kent işgücünün oluşmasında temel belirleyici olması, öğrenim düzeyinin düşük olması, kentin istediği işgücü becerilerine sahip olmama ve kadınlara biçilen geleneksel rol kalıpları yüzünden çalışma hayatından uzak durmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca eş, anne ve evlenmek üzere olan genç kızlar geleneksel aile içi konumları gereği ev işlerini ve çocuk bakımını üstlenmektedirler. Gerek kadının evle sınırlı toplumsal rolün varlığı gerekse de kadın ve kızların çalışmasının olumsuz karşılanması gibi nedenler kadının çalışma hayatına katılmasını engelleyen önemli faktörlerdir. Araştırma alanında anket ve görüşmeler yaptığımız dönemde çocuklara, “*Annelerinin veya kız kardeşlerinin ücret getirici herhangi bir işte çalışıp çalışmadığını*” sorduğumuzda çocukların bu soruya karşı tepki gösterdiklerini gözlemledik. Çocuklar, çalışan kadınlar/kızların eğitimsiz oluşlarını da göz önünde bulundurarak (sosyal güvencesi olmayan memurluk, işçilik dışındaki işlerde) ekonomik yoksulluğa rağmen, çalışmalarını hoş karşılamadıklarını ve çalışanlara da hoş bakmadıklarını ifade ettiler. Hatta bazıları ileri giderek “*annem veya kız kardeşlerim*

kötü kadın mı ki gidip dışarıda çalışsın” gibi ifadelerle tepkide bulundular. Kadınlardan çalışmak isteyen veya çalışmak zorunda olanların yukarıda saydığımız engelleyici nedenlerin varlığına karşın, büyük çoğunluğunun eğitimsiz olmalarından dolayı kentin niteliksiz işgücü gerektiren işlerini yapmak zorunda kalmaktadırlar. Kadınların yaptıkları işlerin başında; tandırda yaptığı ekmeği ve yetiştirdiği sebze ve yeşillikleri satma, temizlik işlerine gitme, evde elbise dikme ve nakış yapma, çocuk bakımı ve kasiyerlik yapma gibi iş alanları gelmektedir.

Diyarbakır’da göç ve yoksulluğu temel alan bir çalışmada görüşülen 117 kadından sadece 7’sinin ev dışında çalıştığı belirlenmiştir. Kentteki ekonomik gelişmenin ve istihdam olanaklarının yetersizliği ve toplumsal yapının kadına verdiği ev içi roller kadının ev dışında çalışmasını engellemektedir (Çoşkun vd., 2002:159). Söz konusu çalışmada elde edilen sonuçlar, şu anki çalışmamızı destekleyen veriler içermektedir. Kentte yukarıda sayılan etmenlerin kadının istihdamını engelleyen faktörler olduğu ve kadın ve çocuk istihdamına olan talebi engellediğini bu çerçevede söyleyebiliriz. Ancak ekonomik zorunluluğun veya yoksulluğun can acıtıcı bir şekilde olması, kadının ev dışında gelir getirici işlere katılmasını ve çocuğun da sokakta çalışmasına sebep olmaktadır. Yoksa, kadın ve çocuklar kentin yoğun işgücü talebi yüzünden çalışma yaşamına katılmamaktadırlar.

Göç değişkenini ele alan tablolardaki veriler incelendiğinde , sokakta çalışan çocukların ailelerinin çoğunun bölge içindeki kentlerin kırsal alanları ile Diyarbakır’ın ilçe, köy ve mezralarından zorunlu göç olgusuyla gelen aileler olduğu görülecektir. Pınar ve İpek İlkkaracan (1998)’a göre, göç süreci kimi kadınlar için kültürel nedenlerle yabancı oldukları bir ortamda hareket özgürlüklerini kısıtlamakta ve erkeklere oranla iş piyasasına daha zor katılmalarına sebep olmaktadır. Bu durum, göç etmiş kadınların ‘ev kadını’ rolünü eskisine oranla daha fazla benimsemelerine yol açmaktadır. Ayrıca, Ümraniye’de yaptıkları bir çalışmada, İstanbul’a göç etmiş kadınların yarısına yakın kısmının ‘ev kadınlama’* tezine uygun olarak ev kadınlığını benimsediklerini ancak göçün aynı oranda kadın için ev kadınlığından çalışma yaşamına geçişini getirdiğini belirtmektedir (İlkkaracan ve İlkaracan., 1998:305-308).

* Göç eden kimi kadınların kültürel nedenlerle yabancı bir ortamdaki hareket özgürlüklerinin giderek kısıtlanması, erkeklere oranla iş gücü piyasalarına katılımlarının daha zor olduğu ve bu yüzden göç etmiş olan kadınların ‘ev kadını’ rolünü eskisine oranla daha fazla benimsemek zorunda kalmaları anlamında kullanılmaktadır .

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sosyal anlamda kapalı bir yaşam süren geleneksel halk tabanı, kadının ev dışında çalışmasını pek hoş karşılamadığı bilinen bir gerçektir. Burada kadınların çoğunun eğitimsiz olması, gündelik işlerde çalışan kadınlar hakkında Diyarbakır kentinde pek de hoş karşılanmayan söylenti/gerçeklerin (özellikle kadınların fuhuşta kullanılması) de kadın istihdamını engellediğini söyleyebiliriz.

Köylü kadınlar, kırsal alanlarda tarımsal üretimin hemen her aşamasında aktif bir rol oynamaktadırlar ve bu üretimin gerektirdiği her türlü bilgi ve beceri ile donanmış bir durumdaydılar. Kente göç ettiklerinde bütün bu donanımlarının kentteki iş alanları, yani ücretli çalışma için bir işe yaramadığının farkına varmaları, önemli bir kimlik bunalımının başlangıcıdır. Kente göç eden kadınlara kentsel aile modelinin değerleri dayatılmış ve bu kadınlar “ev kadınlığı” statüsünü ister istemez kabul etmişlerdir (Ecevit vd. , 2000:153).

Araştırma kapsamındaki kadınların büyük çoğunluğunun kırdan göçle gelen kadınlardan meydana gelmesi, kentin talep ettiği üretim süreçlerindeki eğitim ve beceriyi gerektiren düzeye sahip olmamaları gibi nedenler ev dışında gelir getirici bir işte çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Böylece kadın ev le sınırlı bir role hapsedilmektedir. Bu durum kırdan gelen kadınlar için beraberinde bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kırdan kadın üretim süreçleri gereği ilkbahar mevsiminde tarlada, bağda, bahçede; kışın da hayvanların bakımıyla aktif olarak iş yaşamına katılırken, kente gelince üretici olma konumunu kaybetmektedir. Sadece evdeki işlerle ve çocuk bakımıyla ilgilenmektedir. Göç etmiş kadın, kentteki diğer kadınlarla kendi durumunu karşılaştırarak içinde bulunduğu dezavantajlı konumun bilincine varmaktadır. Bu farkındalık onu üzmemekte ve bazen de ruhsal problemlere yol açabilmektedir.

Dünyanın hemen her yerinde kadının işgücü alanındaki oranının düşük olduğu, bu oransal düşüklüğün gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığı ILO’nun araştırmalarında da ortaya konulmaktadır. Kadınlar kırsal alanlarda daha fazla oranda işgücüne katılmaktadır. Kentlerde oransal işgücüne katılım oranı azalmaktadır. Kentsel alanlarda kadının işgücüne katılımının az olmasında; kırdan-kente göç olgusu, okullaşma oranlarındaki artış, ümidi kırılmış işsizlerin fazla olmasından kaynaklanır. Kırsal alanlarda üretime katılan ve iktisaden faal olan kadın, göçle beraber kentte istihdam dışı kalmaktadır. Kadın kentte çoğunlukla ev kadını olmakta veya enformel sektörde çalışarak işsizlere katılmaktadır (Gündoğan, 2004:437–440). Dünyadaki

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakıldığında, kadının işgücüne katılım oranının gelişmiş ülkelere kıyasla az gelişmiş ülkelerde daha düşük olduğu görülmektedir. Aynı şekilde ülkemizde de, kadının kentte işgücü piyasasında yer olma oranları nın diğer bölgelere nispeten gelişmişlik göstergeleri açısından da ha az gelişmiş bir bölge görünümü sunan Güney Doğu Anadolu’da düşük oranda olduğu herkesçe bilinen bir durumdur.

Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde ikamet eden 15 yaş üstü evli kadınlarla ilgili yapılan bir araştırmada, kadınlar ın eğitim düzeyine ilişkin şu oranlar saptanmıştır. Kadınların % 62.2’si hiç okula gitmemiş ya da ilkokulu terk etmiş, % 27.9’u ilkokul mezunu, % 9.8’i ise ortaokul ya da üstü eğitim almıştır (İlkkaracan, 1998a:173–174). Eğitim düzeyinin bu denli düşük olduğu, sanayinin gelişmediği ve enformel sektörde çalışan sayısının fazla olduğu bir yerde , kadının çalışma hayatına katılmasının zorlukları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kadının alışma yaşamında yer alma talebi, sadece maddi kazanç açısından değerlendirilemez. Kadın, alışma hayatına katılmakla yeni bir statü, kişilik kazanmakta ve toplumsal yaşamda kalarak sosyalleşmektedir. Dahası kadın toplumsal hayata katılarak, evin dışındaki hayatı tanımakta ve kentte yaşamla mücadele yollarını öğrenmektedir. Ancak kırsal alanlardan göçle beraber gelen kadınlar çoğunlukla, kırsal alanda tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyorlardı. G ile beraber çalışma yaşamının dışında kaldılar. Bu durum onların “ev hanımı/kadını” konumunu pekiştirmesine yol açtı. Aşağıdaki tabloda sokakta çalışan bazı çocukların annelerinin yaptıkları iş türlerine ilişkin veriler görülmektedir. Diyarbakır’da çalışan çocukların annelerinin çalıştığı iş türlerine bakıldığında, genelde sosyal güvenceden yoksun enformel sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 42: Sokakta alışan çocuklardan Annesi cret Getirici İşlerde alışanların Yaptığı İş Türleri

	S	%
Evde temizlik	19	47.5
Büroda temizlik	5	12.5
ocuk bakımı	3	7.5
Diğer	13	32.5
Toplam	40	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, çocuklardan annesi çalışanların oransal olarak evde temizlik (% 47.5), büroda temizlik (% 12.5), çocuk bakımı (% 7.5) ve ‘diğer’ seçeneğinde (% 32.5) belirtilen tuğla fabrikasında mevsimlik işçi olarak çalışma, tarlada pamuk çapalamaya ve ya toplamaya gitmek, evde dikiş dikmek, nakış işleri yapmak gibi işlerde çalıştıkları saptanmıştır.

Çalışan gündelikçi 151 kişilik kadın grubu ile ilgili yapılan bir çalışmada, çalışan kadınların çalışma nedenlerine bakıldığında kadınların çoğunlukla, ailelerinin ve kendilerinin maddi sıkıntıda oldukları (% 35.8), hem maddi sıkıntı içerisinde olma hem de başka bir iş bulamama (% 24.5), eğitim durumları dolayısıyla başka iş bulma şansına sahip olmama (% 23.2) ve ailelerinin bütçesine bir katkıda bulunma (% 9.3) gibi gerekçeler ileri sürdükleri saptanmıştır (Kalaycıoğlu vd., 2001:88).

Agarwal, “Çocukların Esenliği ve Annenin Mülkü” adlı çalışmasında, çocukluk dönemindeki insan yeteneklerinin gelişmesi büyük ölçüde ailenin ve devletin çocukları yoksunluktan korumasıyla mümkün olabileceğini belirtir. Ayrıca Agarwal’a göre, annenin konut, toprak (tarım arazisi) gibi özel varlıklara ve orman gibi topluluk varlıklarına erişimi birçok durumda başta kızlar olmak üzere çocukların yaşamını, sağlığını, eğitimini ve fiziksel güvenliğini sağlayarak yoksullukla baş edebilmesine yardım etmiştir. Bu durumda kadınların tarım arazisi, konut ve toplum kaynaklarına ulaşmasının sağlanması, çocukların gelecekteki esenliğini doğrudan etkileyecektir. Bu şekilde gerek evde gerekse toplumda çocuklara daha fazla destek ortamlarının yaratılması sağlanmış olur (Agarwal, 2004:24–25).

Çalışma alanında görüştüğümüz bazı çocuklar babalarının çeşitli sebeplerle eşini ve çocuklarını terk ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu çocukların bazıları da babalarının işsizlik yüzünden oluşan huzursuzluktan evi terk ettiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak; annenin çalışma yaşamına katılamaması ve babanın da çoğunlukla niteliksiz özellikteki işlerde bile iş imkanını bulamaması, çocukların çalışma yaşamına katılmalarını zorunlu hale getirmektedir. Yetişkin aile bireylerinin düzenli bir işe sahip olamamaları veya çalışma yaşamından tatmin edici bir ücret alamamaları aile içerisinde tartışma, aile içi şiddet, evi terk etme gibi sorunlara yol açmaktadır.

Tablo 43: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Aylık Gelir Durumu

	S	%
100–200 YTL arası	82	20.5
201–300 YTL arası	127	31.8
301–400 YTL arası	89	22.3
401–500 YTL arası	44	11.0
501–600 YTL arası	31	7.8
601–700 YTL arası	13	3.3
701ve üstü	14	3.5
Toplam	400	100.0

Bir ailenin aylık geliri en azından aile bireylerinin asgari temel ihtiyaçları nı (yiyecek, giyecek ve barınma gibi) karşılayacak düzeyde olmalıdır. Ancak ailelerin hayatta kalabilmeleri için yeterli gıda, giyim ve olanaklarına sahip olmaları da yetmemektedir. Çünkü ailenin gelirinin, barınılan yeri ısıtmaya, gerekli ev donanım ve dayanıklı tüketim maddelerine (televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi vb.) sahip olmayı ve sosyal faaliyetlere katılmaya yettiği oranda yeterliliğinden söz edilebilir. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ailelerinin aylık gelirlerinin düşük düzeyde olmasının nedenleri olarak; düzenli bir işe sahip olamama, işsizlik, aile bireylerinin hastalığı, ebeveynlerden birinin ölümü, eğitimsizlik, ailelerin büyük çoğunluğunun son zamanlarda göçle kente geldikleri için kentin istediği gerekli işgücü becerilerine sahip olamamaları ve ailedeki nüfusun kalabalık olması gibi etkenler gösterilebilir.

Tablodaki veriler incelendiğinde, ailelerinin aylık gelir ortalamasının son derece düşük olduğu görülmektedir. Ailenin ortalama gelirini 400 YTL’den aşağı olduğunu belirtenlerin oranı % 74.6 olarak gerçekleşmiştir. Ailelerin % 52.3’ünün aylık geliri ise 300 YTL ve aşağı olarak saptanmıştır. Bu rakam, araştırmanın yapıldığı dönemdeki net asgari ücretin de altında bir rakamdır. Geriye kalan % 25.6’lık orandaki ailelerin aylık gelirleri 401–500 YTL ile 701 ve üstü YTL aralığındadır. Bu veriler, çocukların neredeyse tümünün ekonomik yönden zorluklar içerisinde olan “dar gelirli” ailelerin diğer bir deyişle yoksul ailelerin çocukları olduklarının ispatıdır.

Ailelerin çok çocuklu olması da ailenin geçimini güçleştirmektedir. Böylece, çocukların beyanlarına dayanılarak yapılan aylık gelir tahminlerine göre, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ailelerinin alt sosyo-ekonomik gurubun özelliklerini

taşıdıkları ve yaşam standartlarının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ailelerin aylık gelirlerinin asgari ücretin altında olmasına karşın, kent e yeni yerleşmiş ailelerin yaşam koşullarının zorluklarını aşmak için diğer geçimlik üretim tarzlarına da bakmak gerekir. Göç etmiş bazı aileler geldikleri yerleşim alanlarıyla bağını devam ettir mektedirler. Özellikle ilkbahar ve yaz mevsiminde birkaç defa bile olsa, buralara uğramaktadırlar. Kırıldaki eski yerleşim alanına gitmelerinin sebebi; burada ailenin ekonomik bütçesine katkı yapabilecek bazı faaliyetlerde bulunabilmektir. Örneğin; tarlayı ekip biçmek, meyve ve sebzelerini değerlendirmek gibi. Bu şekilde eski yerleşim alanından getirdikleri veya ücret karşılığı sattıkları onların ekonomik güçlükleri bertaraf etmede bazı katkılar sağlamaktadır. Bu tür olanaklara sahip olmak bazen yoksulluğun şiddetini hafifletebilir. Ancak Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların yoksul ailelerinin hepsinin böyle bir şansı yoktur. Çünkü, kırsal alandaki terör ve güvenlik önlemleri , çoğu zaman bunu imkânsız kılmaktadır. Ancak bu araştırmanın verilerinin elde edildiği dönemde, terör eylemlerinin zayıflaması ve güvenlik gerekçesiyle daha önceden alınmış bazı sert tedbir ve önlemlerin yumuşatılması, ailelerin bir kısmının dönemsel olarak eski yerleşim yerlerine gidip, kentteki ekonomik güçlüklerini hafifletici bu tür işler yapmalarının önünü açtığı söylenebilir. Aylık ortalama geliri 150 YTL’nin altında olduğunu belirten A.T (16 yaşında) *“Bu kadar az miktardaki parayla nasıl geçiniyorsunuz?”* diye sordüğümüzda, şöyle cevap vermiştir:

“Köydeki tarlamızdan elde ettiğimiz buğdaydan; un ve bulgur elde ediyoruz. Bu sebeple ekmeğe para vermiyoruz. Annem ekmeğimizi mahalledeki tandırda pişiriyor. Benim okul sonrasında sokakta çalışarak kazandığım parayla geçinmeye çalışıyoruz. Elektrik ve su parası vermiyoruz. Telefonumuz yok. Diğer harcamaları da kıstığımız için bu parayla daha kolay bir şekilde geçiniyoruz.”

İstanbul’da çalışan çocukların aileleriyle ilgili yapılan bir araştırmada, ailelerinin tümüne yakın kısmının alt gelir düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yaşadıkları yerler genellikle 20 m2’lik alanlardan daha küçük olduğu, okuma-yazma düzeylerinin düşük olduğu, babalarının çoğunlukla işsiz veya çalışmadığı, ailelerin 1/3’nin İstanbul’a sonradan göç ettiği ve işsizlik oranının göç etmiş ailelerde, göç etmeyenlere nazaran daha yüksek düzeyde olduğu sonucu ortaya konulmuştur (Karatay, 2000a:466–467).

Tablo 44: Sokakta Çalışan Çocukların Ailesinde/Hanesinde Çalışan Kişi Sayısı

	S	%
Bir kişi	262	65.5
İki kişi	81	20.3
Üç kişi	26	6.5
Dört kişi	6	1.5
Hiç kimse çalışmıyor.	25	6.3
Toplam	400	100.0

Tablodaki veriler incelendiğinde, sokakta çalışan çocukların ailesinde/hanesinde çalışan kişilerin sayısını “bir kişi” diye belirtenlerin oranı % 65.5’tir. Bu çalışan kişiler de çoğunlukla baba veya erkek ağabeylerdir. İkinci sırada, çalışan kişi sayısını “iki” olarak belirtenlerin oranı gelmektedir (% 20.3). Ailemde “hiç kimse çalışmıyor” diyen çocukların oranı ise % 6.3’tür. Ailede hiç kimsenin çalışmıyor olması, babanın ücret getirici bir işte çalışmama durumunu ortaya koyan verilerle çelişmemektedir. Çünkü, bu tabloda da görüldüğü gibi çocukların aileleri kente tutunmak, kentteki ekonomik zorluklarla baş etmek için ailedeki herkesin ucuz enformel işgücü piyasasının içerisinde bulunma gayreti içerisinde olduğunu görmekteyiz. Çocuklar, babalarının ve ağabeylerinin özellikle inşaat sektöründe-hem Diyarbakır’da hem de Diyarbakır dışındaki başta anakentler ve illerde- ve diğer enformel sektörlerde çalışıp ailelerinin kötü giden ekonomik kaderini düzeltmek ve katkıda bulunmak için yoğun çaba içinde olduklarını belirtmişlerdir. Ailedeki herkesin çalışarak kötü giden ekonomik durumlarını iyileştirmek için bir çaba içerisine girdikleri söylenebilir. Baba bazen bir veya iki çocuğu ile birlikte ücret getirici işte çalışmaktadır. Genelde çok küçük yaştaki çocuklar ve anne ile kız kardeşlerin çalışmaya pek katılmadıkları söylenebilir. Kimi ailelerin ekonomik olumsuzlukları ortadan kaldırmak için çocuklarını çalışmaya zorladıkları bir gerçektir. Bu aileler, kentsel alanlarda çocukları okula gönderme yerine sokakta veya diğer enformel sektörlerde çalışmaya sevk etmektedirler. Bazen de genç yetişkin erkekler diğer illere gönderilmekte veya çalışmaya gitmektedirler. Aile bireylerinin çalışarak kazandıkları paralar genelde aile reisinde toplanmaktadır.

Çalışan çocuklardan % 28’inin ailelerinde “iki ile dört kişi”lik çalışan olduğunu belirtmişlerdir. Birden fazla çalışanı olan ailelerin geçimlerini sağlamak için elde edecekleri küçük miktardaki gelir için çocukların ve özellikle genç erkek yetişkinlerin

yoğun çaba içerisine girmeleri de ailedeki çalışan birey sayısını arttırmaktadır. Yakalanılan hazırlıksız göç, Diyarbakır ve bölge kentlerindeki bölgeler arası azgelişmişlik, istihdam olanaklarının yetersizliği, ailedeki fazla birey sayısı, düşük eğitim ve kentin gerektirdiği vasıflardaki işgücü piyasasında yer a lamama durumu, ailelerde birden fazla kişinin enformel emek piyasasında iş aramasına/çalışmasına sebep olmaktadır. Bu durum kadınların emek piyasasına girişini engellemekte ve kadının yerine, ailenin yaşadığı ekonomik sıkıntıları aşmak için aile bütçesine katkıda bulunmak için çocuk emeğine başvurulmaktadır. Bazı ailelerin belli bir yaşa kadar bile olsa kız çocuklarını okula dahi göndermeyip, sokakta çalıştırdıkları müşahade edilmiştir. Ailedeki bireylerin çalışması ve kentte oluşturulan yapı nın bilinmesi açısından Z.S'nin ifadeleri öğreticidir:

“ Köyümüzden göç edip şehre geldik. 12 kişilik bir aileyiz. Babam, annem ve 16 yaşından büyük ablalarım dışındaki herkesi çalışmaya gönderiyor. İlköğretim dördüncü sınıfa giden bir tek küçük erkek kardeşim var. Babam, kardeşim dışındaki başka hiçbirimizi okula göndermedi. Ağabeylerim Diyarbakır'da iş bulamadıkları için İstanbul'da inşaatlarda çalışıyor. Ben ve yaşça küçük olan erkek ve kız kardeşlerim sokakta sürekli çalışıyoruz. Ağabeylerimin, benim ve kardeşlerimin kazandıkları paranın hepsi babamda toplanmaktadır. ” Z. S. (13 yaşında).

İç göç ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkinin irdelendiği, değişik sektörlerde çalışan 444 çocuk üzerine yapılan bir çalışmada, eve gelir getiren kişilere ilişkin olarak % 51.8'ini erkek çocuklar, % 40.4'ünü babalar, % 3.8'ini kız çocukları ve % 3.6'sını da annelerin oluşturduğu yönünde bulgular saptanmıştır. Bu veriler ailenin ekonomik yükünü, daha çok erkek çocuklar ve babaların yüklendiğini göstermektedir (İlik ve Türkmen, 1994a:27). Araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu verilerde de görüldüğü gibi, ailede iş üretebilecek tüm bireylerin iş hayatına yönlendirilmeleri halinde bile aile yoksulluğunun önüne geçilememektedir. Çünkü aile bireylerinin çoğunun göçmen olması ve eğitim düzeylerinin düşük olması veya kentsel alanlarda gerekli olan mesleki anlamdaki bilgi ve becerilerden yoksun olmaları , yapılan iş karşılığında alınan ücreti düşürmektedir. Çocukların küçük yaşlardan itibaren çalışma ya başlamaları, yoksulluğun yeniden üretilmesine ve kurumsallaşmasına neden olabilmektedir.

Tablo 45: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerini Ekonomik Açıdan Hangi Düzeyde Gördüklerinin Dağılımı

	S	%
Orta gelirli	174	43.5
Fakir	139	34.8
Çok fakir	87	21.8
Çok zengin	0	0.0
Zengin	0	0.0
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların hiçbiri kendi ailesinin ekonomik konumunu “*zengin ve çok zengin*” olarak belirtmemişlerdir. Çocukların % 43.5’i ailelerinin “*orta gelirli*” olduğunu belirtmişlerdir. Ailelerinin orta gelirli olduğunu belirten çocukların büyük çoğu görüşmeler sırasında, özellikle ekonomik durumlarını belirtirken “*Allah’a şükürler olsun, biz günübirlik dahi olsa geçinebiliyoruz . Daha kötü durumda olan aileler var, onları düşündüğümüzde kendi ekonomik durumumuzun daha iyi olduğunu görüyoruz*” sözünü sıklıkla ifade ettikleri gözlenmiştir. Bu yönde ifadeler çocukların kendi durumlarını başka ailelerin durumları ile karşılaştırdıklarını, diğer bir ifade ile empati yaptıklarını göstermektedir. Bu karşılaştırma aynı zamanda onlarda bir rahatlama duygusunu da ortaya çıkarmaktadır.

Çocukların ekonomik durumlarını kendileriyle aşağı -yukarı aynı şartlarda veya aynı şartlardan daha düşük düzeyde olanlar la karşılaştırdıklarını gözlemledik. Daha çok kendi durumlarını yakın çevrelerinde yaşayan kişilerle ve tanıdıklarının durumlarıyla karşılaştırmalarından dolayı kendi ekonomik durumlarını daha iyi görmektedirler. Hatta sokakta çalışan bazı çocukların, kendileri gibi sokakta çalışan arkadaşlarının yaşadıkları yoksulluklarından etkilenip sokakta kazandıkları gelirlerinin bir kısmını arkadaşlarıyla paylaştıklarını belirtmişlerdir. Ailesinin “*fakir*” veya “*çok fakir*” olduğunu belirtenlerin toplam oranı % 56.6’dır. Yaptığım görüşmelerde bu kategorideki çocukların çoğunun ailelerinin yoksulluk derecesinin yüksek olduğu kanaatine vardım. Bu ailelerden gelen çocukların, ailelerinin ekonomik durumunun çok kötü olmasından dolayı ailenin bir ferdi olarak çocuklardan bir kısmının gönüllü ve bir kısmının da zorunlu olarak çalıştıklarını/çalıştırıldıklarını belirtmişlerdir. Bütün bu saptamalar çocuk işçiliğinin; yoksulluk ve ailenin gelir düzeyinin düşük olmasıyla ilintili olduğunu göstermektedir.

TGYONA çerçevesinde yapılan ve güvenlik nedeniyle yerinden olmuş nüfusun kendi maddi durumlarını çevredeki hanelerle karşılaştırmaları istenen çalışmada, göçmen ailelerin % 26.3'ü “ancak yeterli” ve % 57.5'i de “yetersiz” cevabını vermiştir (HÜNEE, 2006:39). Bu veriler elde ettiğimiz verileri destekler niteliktedir.

Çocuklardan bazıları da, kimi çocukların yararlandıkları ve kendilerinin yararlanmadıkları fırsatları ileri sürerek ileri derecede yoksun olmadıkları halde içinde bulundukları koşulları daha olumsuz olarak sunmaya çalışmışlardır. Bu durum görece yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Çocukların içinde bulundukları pozisyonları nasıl tanımladıklarına ilişkin yapılan araştırmalarda, görece çocuk yoksulluğunun; gerek zengin gerekse yoksul ülkelerdeki çocuklar üzerindeki sonuçlarının benzer olduğu tespit edilmiştir. Yetişkinlerin mutlaka zorunlu saymadıkları mal, hizmet ve fırsatlardan yoksunluğun bazen çocuklar açısından farklı ve daha derinden hissedilerek değerlendirilebildiği de görülmüştür. Böylelikle çocuklar, başkalarının sahip oldukları yaşam tarzlarını ve fırsatlarını kendileri açısından ulaşılması, erişilmesi güç olanaklar olarak görebilirler (UNICEF, 2004c:26–27). Bu sebeple yoksulluk ve çocuk işçiliği gibi çalışmalarda, çocukların gündelik hayatları, kendi yaşamlarını ve deneyimlerini nasıl yorumladıklarının saptanması önem arz etmektedir. Çocuk eğitimi de, çocukların kendilerini algılama biçimini veya alanını keşfetmeye yönelik olmalıdır (UNICEF, 2004c:34).

Tablo 46: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışan Kardeşi Sayısının Dağılımı

	Kız		Erkek	
	S	%	S	%
Çalışan kardeşi olmayanlar	346	86.5	206	51.5
1 kardeşi çalışan	30	7.5	129	32.3
2 kardeşi çalışan	24	6.0	47	11.8
3 kardeşi çalışan	-----	-----	14	3.5
4 kardeşi çalışan	-----	-----	2	.5
5 kardeşi çalışan	-----	-----	2	.5
Toplam	400	100.0	400	100.0

Sokakta çalışan çocukların cinsiyetler bağlamında oranlarıyla ilgili birçok çalışmada erkek çalışan çocuk oranının yoğun olduğu herkes tarafından kabul edilen bir

olgusal durumdur. Çalışan kız çocuk oranı daha azdır. Ancak çalışan kız ve erkek çocuk oranları sektörlere göre değişebilmektedir.

Tablodaki veriler dikkatlice incelendiğinde, sokakta çalışan çocuklardan kardeşi çalışmayanların oranı cinsiyetlere göre oransal olarak farklılıklar göstermektedir. Sokakta çalışan kız çocuklarının % 86.5'inin kardeşi/kardeşleri sokakta çalışmamaktadır. Buna karşın erkek çocuklarında bu oran % 51.5'tir. Bu veriler, sokakta çalışan kız çocuklarının % 13.5'inin kardeşlerinin sokakta çalıştığını göstermektedir. Sokakta çalışan erkek çocukların % 48.6'sının kardeşlerinin de kendileri gibi sokaktaki işgücüne katıldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Tabloya göre, Diyarbakır'da sokakta çalışan kız çocuklarının % 6'sının iki ve daha fazla çalışan kardeşi vardır. İki ve daha fazla kardeşi sokakta çalışan erkek çocukların oranı ise % 16.8'dir. Böylece Diyarbakır'da çocuklarını sokakta çalıştıran ailelerin kız çocuk çalıştırmalarına kıyasla daha çok erkek çocuklarını çalıştırma yönünde bir eğilime sahip oldukları anlaşılmaktadır. Çocuklarla yapılan görüşmelerde, sokakta çalışan çocukların kendilerini ailenin geçimini üstlenmede sorumlu birer birey olarak gördükleri izlenimi edinilmiştir.

4.3.4. Aile Üyelerinin Sahip Olduğu Dayanıklı Tüketim Malları

Evlerde bulunan ev donanım ve dayanıklı tüketim malları ile ailenin sosyo - ekonomik düzeyi arasında bir ilişkinin olduğu bilinen bir gerçektir. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin sahip olduğu eşyalar aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 47: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Sahip Olduğu Eşyalar

	S	%
Hiçbirine sahip olmayan	5	1.3
Buzdolabı	22	5.5
Çamaşır makinesi	6	1.5
Televizyon	17	4.3
Buzdolabı ve çamaşır makinesi	15	3.8
Buzdolabı ve televizyon	147	36.8
Buzdolabı, çamaşır makinesi ve televizyon	188	47.0
Bilgisayar	0	0.0
Araba	0	0.0
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ailelerinin sahip olduğu ev eşyası oranlarına bakıldığında ailelerin % 93.1’nin buzdolabına, % 52.3’ünün çamaşır makinesine, % 88.1’i televizyona sahip olduğu görülmektedir. Televizyon, buzdolabı ve çamaşır makinesine her üçüne birden sahip olanların oranı % 47’dır. Bu veriler ışığında ailelerin % 53’ünün kentte yaşayan ailelerin sahip olması gereken zorunlu ev donanım eşyasının hepsine birden sahip olmadıkları sonucunu ortaya koymaktadır. Bu durumun yanı sıra çocuklar, ailelerinin ev donanım eşyalarını a sahip olduklarını belirtenlerin de çoğunlukla eşyalarının ikinci el olduğunu veya çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin hiçbirisi bilgisayar ve arabaya sahip değildir. Çocuklara, “Bilgisayarınız veya arabanız var mı?” sorumuza çoğunun bu sorumuzu tebessümle karşıladıklarına şahit olduk. Çocuklar sanki “*bunlar bizde ne arar*” der gibiydiler.

Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği tarafından zorunlu göç eden ailelerin sahip olduğu ev donanım eşyalarına ilişkin tespit edilen veriler, önemli ölçüde konuya ilişkin araştırma bulgularımızı doğrulamaktadır.

Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği tarafından zorunlu göçe maruz kalmış Diyarbakır, Batman, İzmir, İçel’e yerleşen 2139 kişi yi kapsayan ailelerin göç sonrası oluşan sorunlarıyla ilgili çalışmada, Diyarbakır’da ikamet eden 463 zorunlu göç mağduru kişi ile görüşülmüştür. Diyarbakır’a yerleşen bu göç eden ailelerin sahip olduğu ev eşyası ile ilgili oranlar şöyledir: Diyarbakır ilinde göç edenlerin oturduğu

konutların % 86.6'sında buzdolabı, % 18.6'sında çamaşır makinesi, % 2.2'sinde bulaşık makinesi, % 25.7'sinde fırın, % 44.3'ünde ocak, % 79.3'ünde televizyon, % 24.4'ünde radyo, % 1.7'sinde bilgisayar, % 14.5'inde dikiş makinesi, % 52.1'inde telefon, % 46.4'ünde kaset çalar, % 4.1'inde şofben olduğu tespit edilmiştir (Barut,2006:83–91). Güvenlik nedeniyle yerinden olmuş ailelerin % 2.2'nin çamaşır makinesi, telefon ve cep telefonu, buzdolabı, fırın, t, elektrik süpürgesi, televizyona sahip olmadığı tespit edilmiştir (HÜNEE, 2006:37). Aslında insan yaşamını kolaylaştıran bu ev donanım araçlarının ve dayanıklı tüketim mallarının hiç birinin olmadığı ailelerin oranının daha fazla olduğu ve sokakta çalışan ocuk aileleri ile göçmen ailelerde bu oranın daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

4.3.5. Aile Her Hangi Bir Sosyal Yardım Kuruluşundan Yardım Alma Durumları

Türkiye'de; yoksulluğun azaltılması, muhtaç durumda olan kişilere ve gruplara sosyal desteğin sağlanması konusunda ciddi bir çabanın varlığı dikkat çekmektedir. Bu konuda, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) ile Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) gibi kurumlar ve kuruluşlar yoksullukla mücadele etme konusunda oluşturulmuş kurumsal yapılardır. Bunlara ek olarak, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gibi bölgesel gelişmeyi hedefleyen programları geliştirmekle yükümlü olan bazı kuruluşlar ile cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmayı hedefleyen Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlar eklenebilir (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), 2006:87).

Yoksulluk, toplumlar tarafından oluşturulan kurum, kuruluş ve bireylerin dayanışma duyguları ile ortadan kaldırılmadığı zaman, sonuçlarıyla pek çok sosyo - ekonomik ve sosyo-kültürel maliyetler ortaya çıkarabilmektedir.

Yoksulluğun toplumsal maliyetleri arasında , ekonomik büyüme için gerekli olan insan gücü tabanının kısıtlanması başta gelir. Yoksulluğun sreğenleşmesini önlemenin bir yolu yoksul aile çocuklarının eğitiminin desteklenmesi dir. Türkiye'de kuşaklararası yoksulluk sarmalının kırılmasında yoksul aile çocuklarının eğitiminin desteklenmesi yaşamsal önem taşımaktadır. Süreğen ve kuşaklararası yoksulluğun toplumsal sonuçlarından biri de, yoksulluğun sonraki kuşaklara aktarılmasıyla oluşan toplumsal

dışlanmadır. Bu dışlanmanın sonucunda, bireylerin toplumsal bağılılıkları zayıflamaktadır. Dışlanan yoksul gruplar genel olarak, topluma ve siyasal kurumlara yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşma ileride toplumda ciddi siyasal ve sosyal sorunlara yol açabilir. Örneğin toplumsal dışlanma, beraberinde suç oranlarını yükselterek toplumun esenliğini tehdit edebilmektedir (SYDTF, 2004:20). Yoksul bireyler toplumdan dışlanmaktadır. Yoksulların, yardımla yaşadıkları için başkalarına bağımlılıktan utanç duydukları, zavallı ve çaresiz konumunda kişiler olarak görülmekten sıkıntı duydukları yapılan araştırma (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kamuoyu Araştırması Nihai Rapor (Haziran 2004)) sonuçları ile ortaya konulmuştur (SYDTF, 2004:20). Ayrıca konuya ilişkin yapılan çalışmada odak grup toplantılarına katılan kişiler yoksulluğun; işsizlik, eğitimsizlik, meslek ve beceri yoksunluğu, ailede sürekli hasta ve özürlü olması, göç, geleneksel değerlerden dolayı kadınların çalışmasına izin verilememesi, yoksulların çalışmayı külfet saymaları, yaşam koşullarının oluşturduğu yılgınlık nedeniyle hayatını idame ettirme faaliyetlerinde bulunmakta zorlanma ve çocuklarını bile okutmama düşüncesinin oluşması (bir anlamda yoksulluk kültürü), ailenin çok kalabalık olması, aile planlanmasının uygulanmaması gibi nedenleri olduğunu ifade etmişlerdir. Toplumun varıl kesimleri de; yoksul mahallerinin yayılmasıyla toplumsal düzenin bozulduğu, kentlerde artan yoksullar yüzünden can/mal güvenliğinin azaldığı, yoksulluğun ahlaki değerleri azalttığı, insanların devlete ve topluma güvenini zayıflatığı gibi yoksulları öteki, bir alt-sınıf, alt-kültür grubu olarak tanımladıkları gözlenmiştir (SYDTF, 2004:53-54). Çalışmamızın anket ve görüşmelerini yaptığımız sıralarda, Diyarbakır Ofis Semtinde oturan gençlerin Bağlar Semtinden gelen çocukları/gençleri “bunlar Bağların çocuklarıdır, onlardan her şey beklenir” şeklindeki söylemleri ile onları dışlayıcı ve ötekileştirici bir tutumla andıklarına şahit olunmuştur. Yine hırsızlık, yankesicilik yapan ve bu isnatla araştırma süresi içerisinde birden fazla kez çocuk şube müdürlüğüne getirilen bir çocukla yaptığımız görüşmede, “Neden insanlara zarar veriyorsun, zarar verdiğin kişiler de senin gibi yoksul değiller mi?” dediğimde çocuk, “Ben o kadar şerefsiz biri miyim ki, gidip kendi mahalleimde hırsızlık yapayım? Ben hırsızlık yaparsam, gidip Ofiste, Gazilerde* veya İstanbul, İzmir’de yaparım.” Bu durum, varıl ve yoksul kesimlerinin birbirlerini öteki sayma durumunu çarpıcı bir şekilde ortaya

* Diyarbakır’ın orta ve üst sosyo-ekonomik statüsündekilerin oturduğu semtlerdir.

Bu ifadelendirmelerde, toplumda oluşan bu “ötekileştirme duygusu”nun ileride toplumsal bütünleşmeye ve harmoniye zarar vereceği unutulmamalıdır. Öyleyse, toplumdaki yoksulluk sorunu, toplumsal yapıda ciddi yarılmalara, bölünmelere yol açmadan çözüme kavuşturulmalıdır.

Ülkemizde yaşanan terör ve güvenlik olayları sonucu binlerce insan yerinden yurdundan hazırlıksız bir göç yaşamıştır. Bugün göçün sonucunda kentlerimizde sokakta çalışan ve sokakta yaşayan, şiddete uğrayan, risk karşısında görece donanımsız çocuklarımız ve kentin istediği sosyo-ekonomik yeteneklerden yoksun aileler vardır. Öyleyse, bizler bu hazırlıksız göçün sonuçlarını sosyal bir afet olarak kabul edip, sosyal dayanışma içerisinde sosyal yardım ve sosyal hizmet programlarıyla çözmeye çalışmalıyız. Bu durumu yaşayan ailelere rehabilitasyon çalışmalarıyla destek sağlanmalı ve ciddi ekonomik sorun yaşayanlar ve işsiz olanlar tespit edilmeli, gerekli ekonomik ve mesleki desteklerin bir an önce sağlanabilmesi için işbirliği ve çabalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sokakta çalışan çocuklar, diğer çocuk kategorisinden farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklere sahip ailelerden gelmeleri, yaptıkları işler, bulundukları mekanlar, sokağı kendileri gibi kullanan çocuk ve genç gruplarının sapkın eylemlerinin mal edilmelerinden dolayı, toplumda kendilerinin ötekileştirildiklerini düşünmektedirler. Sokakta çalışan çocukların çoğunun, kırsal veya küçük kentsel alanlardan göç eden ailelerden gelmeleri de sosyal dışlanmaya maruz kalmalarında etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 1990’ların başında yaşanan zorunlu göçün sonucunda göçmenlerin; kentsel yoksulluk, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmama, sosyal güvenceden yoksun olma, işgücü piyasasına yeterince katılmama, işsizlik ve kentsel mekanda ayrımcılığa uğrama gibi ciddi sosyo-ekonomik engellerle karşılaştıklarını biliyoruz. Bu yoksunluklar sosyal dışlanmanın göstergeleri olarak ele alınabilir. Bir dizi sürecin yarattığı sonuçlarla oluşan sosyal dışlanma, bazı yurttaşların aynı ortamda yararlandığı ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel etkinliklerden bazılarının faydalanmamasını da kapsamaktadır. Zorunlu göçle birlikte çoğu insanın sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları bir gerçektir. Geleneksel geçim kaynaklarından kopma, sosyal yurttaşlık haklarından yararlanmama, konut sıkıntısı, işgücü piyasasında rekabet edememe, yoksulluk, çocuk emeğinin istismarı, eğitim hakkı ve fırsatlarından yararlanamama, kent ortamında ayrımcılığa uğrama, sağlık sorunları ve

sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamama dolayısıyla oluşan süreçler, göçmen aile bireyleri açısından sosyal dışlanma anlamına gelir (Yükseker, 2006d:216-217). Bu araştırmada da, göçle birlikte kent merkezine yerleşen ailelerin çok boyutlu olarak “sosyal dışlanma” bağlamında görülebilecek bir mağdur iyeti yaşadıkları saptanmıştır.

Uzun erimli olmayan, günlük hayat mücadelesine ilişkin çabalar olarak ifadelendirilen geçinme stratejisi, göçmen ailelerin yerlerinden edilmeleri sonucunda maddi zararlarının karşılanmaması, sosyal yardımın kısıtlı olması ve çoğunlukla geleneksel geçinme kaynaklarından koparak kentsel alanlara gelmeleriyle zorlu bir mücadeleye dönüştü. Aileler giderlerini en az düzeyde tutma çabalarıyla kentsel alanlarda yeni geçinme stratejileri geliştirdiler. Bunlar; konut ihtiyaçlarının ucuza karşılanması, gıda tüketiminin sınırlandırılması (yani kötü beslenme), çocuklardan bazılarının okula gönderilmeyerek eğitim masraflarının kısılması ile gelirlerini en üst düzeye çıkarmak için de aile bireylerinin birden fazla üyesinin gelir getiren işlerde çalışması ve burada özellikle çocukların çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmalarıdır. Diyarbakır kent merkezine göç eden ailelerin geçinme stratejileri geliştirmek için, çalışma yaşamına çok fazla üyesini sokarak soyo-ekonomik durumlarını geliştirmeleri çok da mümkün değildi. Mevcut seçenekler arasında; yetişkin erkeklerin inşaat sektöründe vasıfsız işçi olarak çalışmaları veya pazarcılık/işportacılık yapmaları, erkek çocukların sokakta meyve-sebze satmaları, küçük kız çocuklarının sokakta mendil/su satmaları ve ailenin tüm bireyleriyle gerçekleştirilen mevsimlik tarım işçiliğini sayabiliriz. Böylece Diyarbakır’da yetişkin erkeklerin genelde işsiz olmalarından dolayı işporta ve inşaat işçiliği dışında aile bütçesine katkıda bulunacak işleri edinme imkanlarının olmadıkları görülmektedir (Yükseker, 2006d:222-225). Kırsal alanlardan, kentsel alanlara doğru yaşanan son yoğun göç dalgası ile gelen göçmen veya yerinden edilmiş kişiler, kentsel alanlarda yaşamlarını sürdürebilmek için yarattıkları yeni geçinme stratejilerinin beraberinde sosyal dışlanmayı da körüklediğini söyleyebiliriz. Çocuk emeğinin bir geçinme stratejisi olarak devreye konulmasıyla/çocukların sokakta çalışma yaşamına katılması bu açıdan önemlidir. Yetişkin erkeklerin ve kadınların kentsel alanlarda iş bulamaması veya çalışamaması, çocuk emeğine olan gereksinimi diğer bir deyişle çocuğun çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmasını doğurmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini il merkezlerinde ve İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Mersin gibi büyük şehirlerimizde, 1990’lı yıllardan beri yoğunlaşan “sokakta çalışan çocuklar” veya “sokakta yaşayan çocuklar” sorununu ile son dönemlerde

gerçekleşen yoğun göç arasındaki ilişkiyi doğrular niteliktedir. Çocuk emeği sorunu, günümüz Türkiye’ sinin büyük kentlerinde ortaya çıkan çocuk emeğinin istismarı sadece zorunlu göçle ilgili bir konu da değildir. Bu sorunun arka planında; sosyal hizmet ve çocuk korumanın yetersizliği, kent yoksulluğu, çocuk emeğinin kullanılması konusundaki bazı kültürel normlar, kırsal alanlarda tüm aile bireylerinin ücretsiz aile emeğinin bir parçası sayılma düşüncesinin göçten sonra da kentsel alanlarda devam etmesi gibi nedenler de bulunmaktadır. Ancak, zorunlu göç sonrası oluşan yoksulluğu aşmada çocuk emeğinin bir geçinme stratejisi olarak seferber edildiği ortadadır (Yükseker, 2006d:227-228).

Sosyal yardım, toplum örgütlenmesiyle doğrudan ilintili olarak ortaya çıkan “yoksunlaşma” olgusunun hafifletilmesine, geciktirilmesine, geçici olarak giderilmesine karşı insani bir hizmet alanı olarak tanımlanır. Sosyal yardım, mutlak anlamda insani bir olgudur ve bu olguyu harekete geçiren bizatihi insanın varlığıdır. Toplum, eğer sosyal yardım olgusuna gerekli sorumlulukla yaklaşmadığı takdirde, toplumun ödeyeceği maliyet ve ilerideki sonuçları çok daha büyük olmaktadır (www.sydtf.gov.tr 15.08.2006). Sosyal yardım programları; hedef alacağı gruplar açısından sağlayacağı katkılar/kazanımlar, toplumun amaçlarına sağlayacağı katkı (toplumsal değer) ve toplumun adalet değerleriyle uyumlu etkin yöntem ve araçlarla sunulması (meşruiyet) çerçevesinde ele alınmalıdır (SYDTF, 2004:212). Sosyal yardımlar sayesinde, yoksulluk/yoksunluk içerisine bulunan bireylerin, toplumun diğer kesimlerinin sahip olduğu yaşam düzeyine yakınlaştırarak yoksul sayısının azaltılması hedeflenir. Bu durum dolaylı olarak toplumda sosyal adalet duygusu sağlayarak, toplumda var olacak huzursuzlukları ve gerginlikleri engelleyici bir rol oynamaktadır.

Sosyal hizmet kavramı ise, bireyin yaşadığı problemler sonucu oluşan sıkıntıların giderilmesini sağlayan ve bunun için de genel örgütlü yöntemlerin kullanılmasını öngören bir terimdir. Sosyal hizmetler başlangıçta gönüllülük esasına dayanıyordu ve yoksulluğun hafifletilmesini amaçlıyordu. Günümüzde ise sosyal hizmetler profesyonelleşerek ekonomik refahın yanı sıra zihinsel ve duygusal boyutları kapsayan geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur (Marshall,1999:674–675). Sosyal hizmet anlayışı birey, grup ve toplum olarak insanların doğal yetenek ve yaratıcı güçlerini harekete geçirerek sosyal, duygusal ve ekonomik sorunların çözümlenmesine yardımcı olur. Kişi, grup ve toplumu kendi gelişimleri için seçilen hedeflere etkin bir şekilde katılımını sağlar. Böylece, bu hedefler sayesinde yoksulluk ve zihinsel

yetersizlikler geliştirilmesi ve toplumun harekete geçilmesi sağlanmış olmaktadır. Sanayileşen ve hızla gelişen ülkemiz için sosyal hizmet perspektifi önemli bir fonksiyonu yerine getirecektir. Çünkü sosyal hizmet perspektifi; kentleşme, sanayileşme, hızlı nüfus artışları ile ortaya çıkan sosyal, ekonomik, kültürel sorunların yanında herhangi bir nedenle yoksunluk içinde bulunan kişi, grup ve toplumların sorunlarını önlemek ve koşullarını iyileştirmek için yapılan tüm faaliyetlerde sosyal hizmetin devreye konulmasını gerektirmektedir (Koçyıldırım, 2001:154-155). Diyarbakır'da GAP İdaresinin öncülüğünde kurulan ve İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinin (ÇATOM) bir nebze olsa da, kentteki dezavantajlı konumdaki sokakta çalışan çocuklar, sokakta çalışan çocukların anne ve kız kardeşleri, zorunlu göç mağdurları ve diğer dezavantajlı konumdaki kadınlar için sosyal hizmet işlevi yerine getirdiği söylenebilir.

Kasım 1995 yılından başlayarak, GAP bölgesi'nde daha çok göç etmiş yoksul ailelerin oluşturduğu kentin gecekondulu mahallerinde ve kadınların marjinalleştiği merkezi konumdaki köylerde topluma dayalı, Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur. ÇATOM'larda hedef kitle 15-50 aralığındaki yaşta bulunan kadınlara yönelik olarak sosyal ve kültürel (okuma-yazma, rehberlik, ev ekonomisi, beslenme, sohbet toplantıları, bilgisayar ve el sanatları), sağlık ve poliklinik hizmetleri (genel sağlık, anne-çocuk eğitimi, gezici sağlık hizmetleri kabini) ve gelir getirici (kilim, trikotaj, Oltu taşı işletmeciliği ve seracılık) programları kapsamında eğitim ve uygulama çalışmaları yapmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında Eylül 1999 tarihi itibarıyla 21 ÇATOM'da yaklaşık 25 bin kadına ulaşılmıştır (Tuğrul ve Fazlıoğlu, 2001:303-304).

Aşağıdaki tabloda, sokakta çalışan çocukların ailelerinin ve ya kendilerinin herhangi bir ekonomik destek görüp-görmediklerine ilişkin dağılımlar görülmektedir.

Tablo 48: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin veya Kendilerinin Herhangi Bir Sosyal Yardım Kuruluşundan Yardım (odun, kömür, gıda vb.) Alıp-Almadıklarının

Dağılımı

	S	%
Evet	187	46.8
Hayır	213	53.3
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen verilere bakıldığında , Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ailelerinin veya kendilerinin yarısına yakın kısmının (% 46.8) bir sosyal yardım kuruluşundan yardım aldığı görülmektedir. Çocuklara yardım türleri ve hangi kurum/kuruluşlardan yardım aldıkları da sorulmuştur. Çocuklardan aileleri yardım alanların çoğu, Diyarbakır Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakf ı’ndan yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çocukların çok az bir kısmı da ailelerine 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi tarafından yardım edildiğini belirtmişlerdir. Ailelerin Diyarbakır Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’ndan kuru gıda, odun-kömür yardımı ve bir kısmının da ahevinden yemek aldıkları tespit edilmiştir. 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi’nden yardım alan çocukların, genellikle, okul için ger ekli olan kırtasiye malzemeleri (önlük, çanta gibi malzemeler ile nadiren elbise) aldıklarını ifade etmişlerdir. Esasen adı geçen merkez sokakta çalışan çocukların eğitim , sağlık ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayarak çocukların sokakta çalışmalarını engelle mek suretiyle çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerin i önleme amacıyla kurulmuştur. Diyarbakır’da sosyal yardım yapan en büyük kurumlardan olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın yaptıkları çok amaçlı faaliyetler aşağıda görülmektedir.

Diyarbakır Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından desteklenen 1.500 tezgahlı 34 halı dokuma atölyesinde; 1650 genç kız, hazır giyim atölyesinde 50 bayan, ayakkabı atölyesinde 17 bedensel engelli, ev tekstili ve galoş atölyesinde 5 bedensel engelli, hediyelik eşya üretim atölyesinde 5 bedensel engelli, mum üretim atölyesinde 10 bayan olmak üzere toplam 1737 kişinin istihdamı sağlanmaktadır . Diyarbakır Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’na son yıllarda yardım almak için başvuranların sayısı hızla artmaktadır. 1998 yılında vakıftan yardım alanların sayısı 26.866 kişi iken, 2001 yılında bu sayı 44.211 kişi olmuş, 2003 yılında 131.315 kişiye yükselmiştir (Sarı, 2004: 30). Bu rakamlar vakıftan yardım alanların katlanarak büyüdüğünü ve yoksulluğun da kentte artarak kronikleştiğini göstermektedir.

Diyarbakır’da yoksul olanlar ve risk altındaki kişiler için hizmet vermeye yönelik sosyal hizmetler alanında hizmet veren kurumlardan biri de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurum Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak çalışan, Diyarbakır Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü’dür. Bu kurum ; korunmaya muhtaç çocuk, ayni-nakdi yardım, özürlü kimlik kartı, evlat edinme vb. alanlarda hizmet vermektedir. Bu kuruma da hizmet alanlarıyla ilgili başvuruların ve yararlananların sayısı son yıllarda artmaktadır

(Sarı, 2004:29). Ülkemizde genel anlamda yaşanan 2001 yılı ekonomik krizi sonrasında Dünya Bankası ve AB ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde yoksulluk içerisinde ki gruplara çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Ancak, zorunlu göç mağdurlarının durumu biraz daha farklıdır. Sosyal yurttaşlık haklarının kullanılması açısından baktığımızda; baraj yapımı ve doğal afetler sonrası taşınmaz malları istimlak edilen veya hanelerini yitirenlere “sosyal risk” ilkelerine göre devletlerin çeşitli yükümlülükleri yerine getirmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yükümlülükler; geçici/kalıcı konut sağlanması, hanelerinin/mülklerinin bedellerinin ödenmesi şeklinde Türk Kamu hukuku çerçevesinde öteden beri uygulanan uygulamalardır. Ancak, OHAL döneminde yaşanan zorunlu göç sonrasında bu öngörülen uygulamaların pek gerçekleştirildiği söylenemez. Zorunlu göç mağdurlarının uğradıkları maddi kayıpların tazminatı ile ilgili zararlar ancak 2004 yılı Temmuz ayında yürürlüğe giren, 5233 sayılı “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkındaki Kanun”la bir nebze de olsa yaklaşık on yıllık bir gecikmeyle giderilmeye çalışıldı. Göçün yaşandığı dönemde, insanlara barınma, gıda yardımı gibi konularda çok zayıf uygulamalar görüldü. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’nın sınırlı miktarda nakit ve gıda yardımı dışında, göçmen ailelerin kaderleriyle baş başa bırakıldığını söyleyebiliriz. Türkiye genelinde uygulanan mevcut yardım programlarından göç mağdurları, özellikle 2000’li yıllardan başlayarak artan bir şekilde yararlanabilme imkanına kavuştular. Bunlar Yeşil Kart uygulaması, Dünya Bankasının 2001-2006 yıllarını kapsamak üzere, 2001 yılı ekonomik krizinin olumsuz etkilerini gruplarca azaltmak amacıyla verdiği 500 milyon dolarlık “Sosyal Riski Azaltma Projesi” (SARP), Dünya Bankası’yla imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) kredisi kapsamında 2 milyondan fazla çiftçiye her yıl verilen ve 2007 yılı sonuna kadar devam edecek olan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) gibi yardım türleridir. Bütün bu yardım programlarını genel anlamda değerlendirdiğimizde, bazılarının tek seferlik ya da SARP ve TRUP örneklerinde olduğu gibi belli bir süre sonra sona erecek olan çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu tür programların doğrudan göç mağdurlarına yönelik olmaması da , onlara özgü koşulları göz ardı ettikleri anlamına gelmektedir (Yükseker, 2006:220-222).

Sonuç olarak Diyarbakır, son dönemlerde aldığı yoğun göçün yarattığı problemlerin üstesinden kalkabilecek olanaklara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın şeker, kuru fasulye, yağ gibi dört-beş kalemlik gıda çeşidinden oluşan bir yardım paketi ile yoksulların tüm

ihtiyaçlarının karşılanması olanaklı değildir. Bundan ayrı olarak , ailelerin diğer sosyo-psikolojik sorunlarının giderilmesi ve rehabilite edici çalışmaların yapılmasının da gerektiği bir gerçektir.

4.3.6. Konut ve Barınma Durumu

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde 640 milyona yakın çocuk ciddi bakımda barınacak yer yoksunluğu içerisinde. Barınma sorununu en şiddetli biçimde yaşayanlar Sahra Güneyi Afrika'sındaki çocuklardır. Bununla birlikte bu sorun Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ciddi boyutlarda hissedilmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın kırsal alanlarında çocukların barınmaya ilişkin yaşadıkları sorunlar kentte yaşayan çocuklara kıyasla dört kat daha fazladır (UNICEF, 2004:22). Yoğun bir şekilde gerçekleşen göç, kentsel alanlarda kötü nitelikli konutlarda yaşa yanların sayısını arttırmaktadır. Göçle birlikte; aşırı kalabalık, kötü ısınma koşulları, göçmen aileler arasında astım ve tüberküloz vakalarının görülme sıklığını da arttırmaktadır. Ayrıca bu olumsuz şartlar; temiz suya ve güvenli sanitasyonu (sağlık ve hijyen için gerekli önlem ve koşulları içerir) erişimi de çoğunlukla zorlaştırmaktadır. 2003 yılı ülkemizde hanehalkları itibariyle % 10'nun temiz suya erişimi ve % 13.5'nin de güvenli sanitasyonu bulunmamaktadır. Bu oranlar kırsal alanlarda % 80'e yaklaşmaktadır (UNICEF, 2006a:13). İyi bir konutta temiz içme suyu, tuvalet bulunma imkanı, zemin malzemesinin kaliteli olması, ısınma şartlarının iyi olması ve oda sayısı önem arz eder . Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ailelerinin önemli bir oranının yaşadığı semtlerdeki konutlar oturmaya son derece elverişsiz nite liktedir. Oturulan bu konutlar hijyenik özellikler taşımaktan son derece uzaktır. Aşağıdaki iki tabloda çocukların barınma durumlarına ilişkin veriler bulunmaktadır.

Tablo 49: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Oturulan Evin Mülkiyet Durum u

	S	%
Kendi evimiz	233	58.3
Kira	134	33.5
Akrabalarımızın, yakınlarımız yanında kalıyoruz.	10	2.5
Akrabalarımızın evi, kira almıyorlar.	19	4.8
Diğer	4	3.4

Toplam	400	100.0

Araştırma verileri incelendiğinde, sokakta çalışan çocukların ailelerinin üçte ikisine yakın (% 58.3) kısmının kendi evlerinde oturdukları görülmektedir. Ancak, azımsanamayacak oranda da (% 41.8) mülkiyete sahiplik açısından oturdukları evlerinin kendilerine ait olmadıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan % 33.5'i oturdukları evin “kira” olduğunu ifade etmişlerdir. Bundan ayrı olarak bazı erkeklerin de başka kentlerde çalışmak için gittikleri ve dolayısıyla eş ve çocuklarını akrabalarının yanına yerleştirdikleri tespit edilmiştir. Bazı ailelerin de, akrabalarına ait ama çok da kullanışlı olmayan evlerde kira ödemedi kaldıkları saptanmıştır. Akrabalarının yanında kalan veya akrabalarının kira almadan evlerinde barındırdıkları ailelerin, çok yoksul aileler olduğunu söylemek mümkündür.

Ankara’da çocuk işçiliği ve iç göçle ilgili yapılan bir araştırmada, çalışan çocukların ailelerinin oturdukları evin mülkiyet durumuna bakıldığında ; % 78.5’inin kendilerine ait evlerde kaldıkları, % 19.5’inin kirada kalanlar ve küçük bir kısmının da akraba ya da eşinin ailesi ile kaldıkları görülmüştür. Araştırmacılar, ev sahibi olma oranının yüksek olmasını, ailelerinin yüksek gelire sahip olmasının göstergesi olarak görülmeyeceğini, evlerin genelde gecekondur ve ucuza mal edilebilecek türden malzemeden yapılmış olduğu hususuna dikkat çekmektedirler (İlik ve Türkmen, 1994a:24). Çalışmada elde edilen veriler bizim çalışma alanından elde ettiğimiz verileri doğrular niteliktedir. Çalışan çocukların ailelerinin oturduğu evin mülkiyet durumunu n ve ikamet edilen mekânın sahip olduğu şartları n, oturulan mekânın türünün bilinmesiyle daha kolay anlaşılabilirliği kanaatindeyiz.

Tablo 50: Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Oturdukları Konut Türü

	S	%
Müstakil ev	67	16.8
Apartman dairesi	117	29.3
Gecekondur	208	52.0
Avlulu ev	8	2.0
Toplam	400	100.0

Örneklem grubunda görüşülen çocukların, % 29.3’ü apartman dairesinde oturduklarını belirtmişlerdir. Apartman dairesinde oturduğunu ifade eden çocukların

bahsettikleri apartman dairelerinin kentin eski semtlerinde olduğu ve kullanılmaya çok da uygun olmayan apartman daireleri olduğu, çocukların ailelerinin oturduğu semtlere/mahallere bakıldığında daha kolayca görülecektir. Çünkü bu mahalle/semtlerde ev ve apartman dairelerinin iç içe geçtiği, sağlık koşullarını içermediği ve oldukça köhne binalar olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu bu binalar örneğin; Kaynartepe, Beş Nisan, Dicle, Fatihpaşa, Azizye ve Seyrantepe gibi genellikle yoksulların yaşadığı mahallelerde bulunmaktadır.

Sokakta çalışan çocukların ailelerinin önemli bir oranı % 70,8'nin müstakil ev dedikleri çok da sağlıklı olmayan evlerde oturdukları görülmektedir. Geriye kalan ailelerin de gecekondulu diye adlandırılan bir iki odalı küçük mekânlar ve Diyarbakır'a özgü olan, geniş ailelerin oturdukları "Avlulu Evler" olarak isimlendirilen sağlıklı şartlardaki mekân türlerinde ikamet ettikleri görülmektedir. Avlulu Evler, geniş bir avlu içerisinde iki katlı üç/dört bölümden oluşur. Her bölümde iki oda, küçük bir mutfak ve banyo bulunur. Alt katta büyük ve ortak kullanılan bir mutfak, kiler, banyo ve tuvalet bulunur. Ayrıca avlunun içerisinde havuz, şadırvan ve şadırvanın çevresinde oturmak için bir taştan seki bulunur. Bu evler çok eski evler olduğu için şu an yıkık dökük bir görünüm sergilemektedirler. Çocukların gecekondulu diye tarif ettikleri yerler ise Diyarbakır kentinin çeperinde bulunan ve bazı yerlerde de kent merkezindeki ucuz konut alanlarıdır. Buradaki gecekondulu ifadesi diğer büyük şehirlerimiz için kullanılan gecekondulu nitelemesinden farklı yerleşim alanlarını tanımlamaktadır.

İzmir'de ILO/IPEC programı çerçevesinde ayakkabı, oto tamir ve hazır giyim iş kollarında çalışan 150 çocuk ve bu çocukların içerisinde seçilen 50 çocuğun ailesi ile yapılan çalışmada, görüşülen 50 ailenin 48'i nin gecekonduda oturdukları saptanmıştır. Bu evlerin bazılarında elektrik ve su bile bulunmadığı müşahade edilmiştir. Ayrıca bazı evleri banyo ve tuvaletlerin konutun dışında olduğu ve bu meskenlerin evdeki aile bireyleri için son derece yetersiz olduğu tespit edilmiştir (Bostancı, 2002:56 -59).

Ankara'da sokakta çalışan çocuklarla ilgili bir çalışmada da, çocukların kendilerinin veya ailelerinin ikamet ettikleri barınma ve konut koşullarının sağlıklı, kötü durumda olduğunu ifade etmişlerdir. Çocuklardan bazıları; bekâr evlerinde, özellikle çöp toplayıcılarının çöplerin toplandığı ardiyelerin olduğu semtlerde ki –tuvalet ve banyonun olmadığı sacdan yapılmış tek gözlü derme çatma barakalarda- barındıklarını belirtmişlerdir. Çünkü Ankara sokaklarında çalışan çocukların küçümsenmeyecek bir kısmı, ailelerinden bağımsız olarak göç etmişlerdir. Çöp toplayan

çocukların tamamı, ayakkabı boyayan ve simit satıcılarının büyük bir oranı arkadaş, hemşehri, kardeş gruplarıyla bekâr evlerinde ya da çöp ardiyelerinin olduğu sağlık açısından oldukça riskli sayılan kötü koşullarda barındıkları gözlenmiştir. Çocuklardan bağımsız olarak veya aileleriyle kalanların ucuz konutların olduğu semtlerde yoğunlaştıkları görülmüştür (Altuntaş, 2003:171–175).

Diyarbakır'ı araştırma evreni olarak ele alan bu araştırma, sokakta çalışan çocukların ailelerinden bağımsız olarak arkadaş, hemşehri, kardeş gruplarıyla bekâr evlerinde barınan veya kalan herhangi bir çocuk saptanmamış tır. Çocukların tamamı aileleriyle birlikte kalmaktadırlar. Sadece ailesiyle sorun yaşadığını belirten bir çocuk ablasında kaldığını belirtmiştir. Ancak, yaz mevsiminde bazı çocukların sokakta kalma eğilimi gösterdiğine şahit olduk ve bu durum çocuklar tarafından da belirtilmiştir. Özellikle madde kullanan, suç işlemiş ve suç eğilimi gösteren çocuklar da bu eğilimin daha fazla olduğu müşahade edilmiştir. Ancak bazı çocuklar; İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli gibi kentlere çalışmak için gittikleri dönemlerde bekâr evlerinde kaldıklarını belirtmişlerdir.

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların, konut ve barınma koşulları konusunda bir fikir edinmek için aşağıdaki çocuğun anlattıkları oldukça önem arz etmektedir.

“ Evimiz tanırlık diye ifade edilen tek bir gö zden oluşur. Evin penceresi yok, sadece bacası var. Annem, babam ve dokuz kardeş bu evde kalıyoruz. Yazın evimiz çok sıcak olduğundan boğulma hissi yaşıyorum ve dayanamayıp dışarıda (sokakta) yatıyorum. Sokakta yattığım için kötü çocuklarla kaldım. Beni baliye alıştırdılar. Bana zorla gece boyunca çöp toplattırıyorlar. Bazen de bana cin sel tacizde bulunmak isteyen/bulunanlar oldu.” (M. E. 11 yaşında).

Konut yetersizliği problemi yaşayan ailelerdeki çocukların sağlıklı bir gelişme göstermeleri oldukça güçtür. Ya çocukların aileleriyle kaldıkları konuttaki kişi sayısı fazladır ya da Diyarbakır'da çocukların da belirttiği gibi birkaç aile bera ber aynı konutu kullanmaktadır. Yapılan çalışmalarda, sağlıksız konutlarda yaşayan ailelerde büyüyen çocukların bu olumsuzluklardan (birlikte yatma, aile içi şiddet) son derece etkilendikleri ve çocuğun gelecek dönemlerinde bu problemlerin bir şekilde kendisini dışı vurduğu ortaya konulmuştur (Kart, 2003:94). Ayrıca, Bıyıklı'ya göre, oda başına düşen kişi sayısının üçü aştığı durumlarda, ebeveynin, çocuğunu şiddetle cezalandırma eğilimi artmakta ve çocuklar bu süreçte haksız yere hırpalanmaktadır. Bu şekilde cezalandırılan çocuk, isyan duygusuna kapılarak suça yatkın hale gelmektedir (Bıyıklı 1972'den

aktaran, Kart, 2003:94). Özellikle, zorunlu göçün bir sonucu olarak Doğu ve Güneydoğu kentlerinin çeperindeki gecekondu semtlerinde, bir hanede 10 kişinin veya aynı hanede 2-3 ailenin bir arada yaşadığı görülmüştür. Bu şartlarında yaşayan bireyler; sağlıksız altyapı ve temiz içme suyu eksikliği, sağlıksız konut şartları, atıkların oluşturduğu tehlikeler, kötü ve sağlıksız beslenme, sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve ekonomik sebeplerle yeterince sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Bütün bu sebeplerin sonucunda, burada yaşayan bireylerin hastalanmaları kolaylaşmakta ve iyileşmeleri zorlaşmaktadır (Aker, 2006b:134)

Sonuç olarak; çocuklar güvenli ve sağlıklı ortamlardan yoksun yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum gelecek dönemlerde çocuklar açısından kapsamlı ve kalıcı sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Çocukların dar, sağlıksız, kalabalık ailelerdeki gelişimlerinin olumlu olarak seyredeceğini beklemek oldukça güçtür. Çocuklar için kritik öneme sahip olan bu dönemde, yaşadıkları yoksulluk ve yoksunluk onların gelecek düşlerini şimdiden yıkmakta, onları yaşamın güç ve zor yanıyla tanışır hale getirmektedir. Olumsuz barınma koşullarında sosyalleşen çocuğun yaşam a tutkuyla bağlanma veya çocukluğunun, çocukça yaşama olanağı ortadan kalkmıştır.

4.4. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN YAPTIKLARI İŞLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

Sokakta çalışan çocukların çalışma mekanlarının sokak olması nedeniyle, çocukların doğrudan doğal ortamdaki iklim koşullarından, diğer sektörlerde çalışan çocuklara göre daha fazla etkilenmektedirler. Çünkü, sokakta çalışan çocukların çalışma mekanlarının sokak olması, sıcak veya soğuk havalarda da çalışmak durumunda olmaları, mevsimsel değişimlerden doğrudan etkilenmeyi beraberinde getirmektedir. Sokakta çalışan çocukların yaptıkları tekdüze işler, uzun süre devam eden çalışma saatleri, yeterli ve dengeli beslenememe, uzun süre trafiğin ve insan kalabalıkları gibi gürültünün yoğun akışının içerisinde bulunma, sürekli ve sık yer değiştirme, uzun süre aynı pozisyonda beton üzerinde oturma veya simit ve tatlı tepsisini baş üzerinde taşımadan kaynaklanan bedensel ve ruhsal sıkıntılara maruz kalmalarına yol açmaktadır. Araştırma alanındaki çocuklarla görüşmelerde bulunduğum dönemde, çalışan çocukların bir kısmının; yemek ihtiyaçlarını lokanta ve büfelerde tost ve kebab türü yemeklerde kullanılan ekmeklerin kesilen uçlarını isteyerek karşıladıkları

görülmüştür. Bazı zamanlar bu ekmekleri isteyen çocukların sayısının fazla olmasından dolayı çalışan çocukların aç kaldıkları hem tarafımdan gözlenmiş hem de çocuklar tarafından dile getirilmiştir. Böylece çalışan çocuklar çalışma ortamı, çalışma türü nedeniyle sağlık ve güvenlikleri tehdit edilmiş olur. Çünkü, sürekli uzmanlık veya bilgi - beceri gerektirmeyen aynı işi yapmak çocuklarda bedensel ve zihinsel yüklenme yoğunluğuna sebep olabilmektedir.

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların yoğun olarak yaptıkları iş türleri gruplandırılarak tabloda verilmiştir. Çocukların sokakta yaptıkları iş türleri mevsimlere ve gün içerisindeki zamana göre değişebilmektedir.

4.4.1. Çocukların Sokakta Yaptıkları İş Türleri

Altuntaş tarafından Ankara'da sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılan bir çalışmada, çocukların iş türleri; simit, mendil satma, ayakkabı boyama ve atık (çöp) toplama şeklinde gruplandırılmıştır. Sokakta çocuklar tarafından yapılan bu iş türlerinin, sermaye gerektirmemesi ya da az sermaye gerektirmesi, herhangi özel bir beceri gerektirmemesi, iş türlerinin hızlı iş değişimine imkân tanıyacak biçimde örgütsüz oluşu, işin yapısı gereği bir süreklilik gerektirmemesinden dolayı eğitimle beraber sürdürülme olanağının olması, çeşitli işler arasından geçiş kolaylığının olması, beceri edinmek için zamana ihtiyaç gerektirmemesi gibi unsurlar sokakta yapılan işlerin ortak özellikleri olarak belirtilmektedir. Sokakta çalışan çocukların yaptıkları iş türlerinin örgütsüz oluşu, yapılan işler arasındaki değişimlere olanak sağlamakta ve sokakta çocuklar tarafından birden fazla işi yapmayı kolaylaştırabilmektedir. Çocuklar tarafından sokakta yapılan iş türleri; iklim koşullarına, müşteri taleplerine veya sermaye birikimine bağlı olarak geçişlere izin verebilmektedir. Genel eğilim, çocukların ilk başladıkları işi devam ettirme yönündedir. Kuşkusuz sokaktaki güç dinamiğine göre belirli işler belirli çocuk gruplarının denetimindedir ve çocuklar belirli düzeyde beceri/alışkanlık kazandıktan sonra mevcut olan işlerini sürdürmektedirler (Altuntaş, 2003:173–180). Sokakta çalışan çocukların yaptıkları iş türleri dikkate alındığında, çocukların çoğunun yaptıkları işlerin marjinal olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, çöp toplamada çalışan çocukların bir emek kaynağı olarak, yetişkinler kadar önemli olabildiğini görebilmekteyiz.

Tablo 51: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Yaptıkları İş Türleri

	S	%
Simit satma	35	8.8
Çekirdek satma	22	5.5
Ayakkabı boyama	86	21.5
Mendil, peçete satma	31	7.8
Pazarda el arabası ile eşya taşıma	6	1.5
Çöp toplama	17	4.3
Sakız satma	19	4.8
Araba camı silme-yıkama	7	1.8
Pazaryerinde seyyar satıcılık yapma	10	2.5
Küçük süs eşyalarını satma	12	3.0
Eskimo ve su satma	42	10.5
Tartıcılık yapma	9	2.3
Yukarıdaki iş türlerinde iki veya daha fazlasını yapma	61	15.3
Diğer	43	10.8
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların yaptıkları iş türleri cinsiyetlere göre farklılaşabilmektedir. Kız çocukları daha çok mendil, peçete, sakız, eskimo ve su satma gibi basit, bilgi, beceri ve fazla fiziksel güç gerektirmeyen işleri yapmaktadırlar. Erkek çocuklar ise sırasıyla en çok ayakkabı boyama, pazarda el arabasıyla eşya taşıma, simit satma ve tabloda adı geçen iş türlerinden iki veya daha fazlasını birlikte yapma gibi işleri yapmaktadırlar. Ayakkabı boyama, simit satma, pazaryerinde seyyar satıcılık yapma, çöp (atık) toplama gibi iş türleri erkek çocukların yaptıkları, kız çocuklarının yapmadıkları iş türleri arasında yer almaktadır. Her iki cinsiyetten çocukların yaptıkları işler ise sakız, çekirdek, su, eskimo, kağıt mendil satma ve baskül ile tartı işlemidir. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların en fazla yaptıkları iş türleri ; ayakkabı boyama, eskimo/su satma ve gün içerisinde birden fazla iş (sabah erkenden tatlı satma (04–10 saatleri arası), su/eskimo satma (11–15 saatleri arası), ayakkabı boyama (16–20 saatleri arası) ve çok yoğun çalışan çocukların (21–03 saatleri arası) çöp/atık toplama işidir. Gün içinde birden fazla iş türünü yapanların ailelerinin, daha çok yoksul oldukları veya

parçalanmış aileye mensup çocuklar oldukları görülmüştür. Çoğunlukla birden fazla iş türünü yapan yoksul ve parçalanmış aile çocukları genelde 12 yaşından büyük erkek çocuklardır. Kız çocuklarının çok az kısmı, gün içerisinde birden fazla iş türünü (sabahleyin tatlı satma ve öğleden sonra su, eskimo ve çekirdek satma) yapmaktadırlar.

Diyarbakır kentinin ilkbahar mevsiminin son ayı ve yaz aylarında havanın fazla sıcak olması nedeniyle su, buz ve eskimo (şekerli suyun buz haline getirilmesi) satışları daha fazla oranda olmaktadır. Çocukların yaptıkları bazı işlerin iklim koşulları (havaaların sıcak veya soğuk olması) tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Kışın kâğıt mendil satışı ve yaz aylarında su, çekirdek ve eskimo satışı rağbet edilen işlerin başında gelmektedir.

Sokakta çalışan bazı çocuklar, daha önce hizmet sektöründe (berber, terzi çırağı, kahvehanede ve lokantada garson ya da sanayide çırak) çalıştıklarını ifade etmişlerdir. İşten ayrılmalara; işlerin yoğunluğunu, yorucu olmasını, az ücret verilmesini, özgürlüklerinin kısıtlanmasını ve ustalardan fiziksel şiddet görmelerine bağlamışlardır. Bazı çocuklar yukarıda sayılan nedenlerden ve bazen de sokakta günlük olarak daha fazla para kazanıldığı gerekçesiyle, sokakta çalışmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Çocukların kapalı bir işyerinde düzenli olarak çalışmak yerine sokakta çalışmayı tercih etmelerinde, çalışan çocukların büyük çoğunluğunun (% 81.5) okula devam ediyor olmasına da bağlanabilir.

Tabloda verilerde görüldüğü gibi Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların en yoğun olarak çalıştıkları iş türünün, ayakkabı boyacılığı olduğu görülmektedir. Benzer sonuçlar İstanbul'da sokakta çalışan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmada da elde edilmiştir (Karatay, 2000a:538).

4.4.2. Çocukların Sokakta Çalıştıkları Yıl Durumu ve Günlük Çalışma Süreleri

Sokakta çalışan çocuklar kurumsallaşmayan ve düzenlenememiş bir yapı arz eden sokak işlerini yaparken, aynı zamanda gelişimleri için tehlike oluşturacak zor şartlar altında çalışmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar, uzun çalışma süreleri ve tehlikeli çalışma koşullarına rağmen, sosyal ve yasal düzenlemelerin dışında istismara açık kategoriyi teşkil etmektedirler (Altuntaş, 2003:188). Sokakta çalışan çocukların, sokakta ne kadar çalıştığını saptamak birkaç açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, araştırma örneklemindeki çocukların çalışma sürelerinin halihazırdaki yasal mevzuata

ne denli uygun olup olmadığını anlama açısından önem taşır. İkincisi, çocuğun sokakta kalma süresinin bilinmesinin, bir anlamda çocuğun; aile ve okul kurumlarıyla olan ilişkisini, bağlılık düzeyini anlama fırsatı vermektedir. Bir anlamda çocuğun iş gerekçesiyle sokakta kalış süresinin azlığı ve fazlalığı, çocuğun sokak kültürü ile olan mesafesini anlamada katkı yapabilir.

Farklı iş kollarında ve türlerinde çalışan çocukların çalışma süreleri , kendilerinin veya ailelerinin yoksulluk derecesine göre arttığı veya azaldığı söylenebilir. Ancak, çalışan çocukların günlük çalışma süreleri ve çalışma yaşamındaki yılların sayısı, mevsim şartlarına, yapılan işin türüne ve eğitim kurumlarıyla olan ilişkinin devam edip etmemesine göre de değişebilmektedir. Çocukların sokakta kalma süreleri yıl ve günün içerisindeki zaman süresi olarak arttıkça , bu durum beraberinde çocuk için önüne geçilemez sorunlara yol açmaktadır. Çalışan çocuklar, çalışma yaşamında yer aldıkları ve dolayısıyla kurumsal denetimlerden mahrum kaldıkları için , gelecekte sahip olmaları gereken insanca bir yaşama kavuşamayabilirler. Ayrıca çocukların çocuk işgücüne katılmalarıyla da çocuklar açısından ekonomik sömürüden korunma hakkı zedelenmektedir. Çocuklar için ekonomik sömürüden korunma hakkı, çocukların yaptığı iş türünün yaşına uygun olması ve işin çocuğun gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açmaması olarak tanımlanabilir.

Bu durum çocuğun sokakta çalışmaya başlama yaşı ve günlük, haftalık çalışma süresi, çalışmayı yıl olarak devam ettirmesiyle birlikte çalışmanın süregelen hale gelmesi olarak değerlendirilebilir.*

Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi'nin sonuçlarına göre, Türkiye'de ekonomik işlerde çalışan çocukların yarısından fazlasının (% 52.1) tam zamanlı çalışma süresi olarak kabul edilen 40 saat ve daha fazla süre çalıştığı sonucu elde edilmiştir. Türkiye'de ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi ise 37.4 saattir. Kentsel yerlerde 51 saat, kırsal yerlerde ise bu 30.5 saattir. Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan erkek çocukların % 43.4'ü, kız çocukların ise % 52.2'si haftada 40 saatten az çalışmaktadır. Genel olarak erkek çocuklarının fiili çalışma süreleri, kız çocuklarından daha uzun süreyi kapsamaktadır. Kentsel alanlarda çalışan çocukların haftalık çalışma süreleri ise kırsal alanlarda çalışan çocukların çalışma sürelerinden daha uzundur. Kentsel yerlerde haftada 40 saatten daha az süreyle çalışan çocukların oranı % 15.9 iken, kırsal yerlerde bu oran % 64.2'dir. Kırsal alanlarda çalışan çocukların kentsel alanlarda çalışan çocuklara göre günlük ve haftalık çalışma sürelerinin az olması, kırsal alanlarda ağırlıkta olan tarım sektöründeki esnek çalışma saatleriyle açıklanabilir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların % 85.6'sı günde 7.5 saatten fazla çalışmaktadır ve bu çocukların % 56'sı yıllık izin kullanamamaktadır. Ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık

* Borçlar Kanunu göre; 18 yaşın altındakilerin gece süresi nde ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır (Madde 330). Avrupa Sosyal Şartı ilkelerin in 7. maddesinde ise, çocuklar ve gençler uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkına sahiptir. Avrupa konseyi 1994 yılında çalışma zamanı ile ilgili aile içerisindeki ev işlerinden tehlikeli ve zararlı olmayacağına inanılan iş türü ile ilgili şu hususlar belirtilmektedir. İşin niteliği çocukların gelişmelerine veya sağlık ve güvenliklerine zararlı etkisi olmayan ve okula devamını, mesleki eğitimi veya yetkili merciler tarafından onaylanmış eğitim programına katılımını veya bu tür faaliyetlerden yararlanmasını engellemeyen bir tarzda olması gerekmektedir. Ayrıca konsey çalışma zamanına göre; uygulama veya ulusal mevzuatla yasaklanmamış olmak şartıyla okul dönemlerinde ders saatleri dışında olmak üzere günde 2, haftada 12 saat; günlük çalışma süresi hiçbir halde 7 saati aşmamak koşuluyla çalıştırılabileceğini öngörmektedir. Bu sınırlamanın çocukların 15 yaşına ulaşmaları halinde 8 saate çıkarılabileceği belirtilmektedir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde günde 7, haftada 35 saatlik olan çalışmanın; çocukların 15 yaşına ulaşmaları halinde bunun haftada 40 saate çıkarılabileceği ifade edilmektedir. Ulusal mevzuatla zorunlu tam gün öğrenim dışına çıkarılan çocuklar tarafından yapılan günde 7, haftada 35 saatlik hafif işler ve Üye Devletler çocukların akşam 8, sabah 6 saatleri arasında çalışmalarını yasaklayan işler için zorunlu önlemleri alacaklardır (ÇSGB/ÇÇB 2005: 15). 4857 sayılı İş kanunu'nun 63. maddesine göre; genel bakımdan çalışma süresi haftada en çok kırk beş saattir. Sağlık kuralları bakımından günde ancak yedi buçuk saat ve daha az çalışması gereken işler, ÇSGB ile Sağlık Bakanlığı tarafından müştereken hazırlanacak bir yönetmelikle d üzenlenir. Burada yasal düzenlenmelerin daha çok formel sektörde ve ev içinde yapılan çocukların eğitimi aksatmayan, sağlık ve güvenliklerine zarar vermeyen hafif işleri yapan çocukları kapsamaktadır. Bu yasal düzenlenmeler esas alınacaksa sokakta çalışan çocukların tümünün, çalışma süreleri ve çalışma ortamlarının çocukların eğitime, sağlığına ve güvenliğine verdiği zarar nedeniyle sokaktan çekilmelerini gerektirir.

çalışma süreleri çok uzundur. Bu süre çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte ve aynı zamanda da okula gitmelerini engelleyebilmektedir (ÇSGB: Çalışan Çocuklar Bölümü, 2004:13–22, TÜİK, 2005:54–57, ÇSGB: Çalışan Çocuklar Bölümü, 2006a:14). Çocuk işgücüne katılan çocukların, tüm sektörlerdeki çalışma dönemlerine baktığımızda bu çocukların genelde ergenlik veya son ergenlik dönemlerinde oldukları görülmektedir. Bu hassas dönemde çocuğun günlük çalışma süresinin fiili olarak bir yetişkininden fazla olması, çocuğun gelişimi açısından son derece endişe vericidir.

Tablo 52: Sokakta Çalışan Çocukların Okulların Açık Olduğu Günlerde Sokakta Çalıştıkları Ortalama Süre

	S	%
2–3 saat	48	12.8
4–5 saat	242	64.6
Çalışmam	85	22.6
Toplam	326	100.0

Araştırma alanından elde edilen verilerde, sokakta çalışan çocukların % 64.6'sının okulların eğitim ve öğretime açık olduğu sırada günde 4–5 saatlik zamanını sokakta çalışarak geçirdikleri görülmektedir. Okulların açık olduğu bir dönemde 2 –3 saat çalıştıklarını belirten çocukların oranı % 12.8'dir. Okulların eğitim ve öğretime açık olduğu dönemde hem sokakta çalışıp hem de okula devam eden çocukların toplam oranı % 77.4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Geriye kalan çocuklardan % 22.2'lik oran ise okulların açık olduğu dönemde derslerine çalıştıkları veya yatılı/pansiyonlu okullarda okudukları için sokakta çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü, yatılı/pansiyonlu okullarda okuyan çocuklar haftanın tatil olmayan günlerinde okuldan ayrılamamaktadırlar. Bu çocuklara sadece hafta sonları ve tatil günlerinde ailelerinin yanında kalmalarına izin verilir. Bu çocuklar genelde izinli ayrıldıkları tatil olan günlerde sokakta çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Yatılı/pansiyonlu okullarda okumayanlar içerisinde az bir kısmı, okulların açık olduğu zamanlarda derslerini çalıştıkları için sokakta çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu son gruptaki çocuklar kendileri ve ailelerinin eğitimlerini önemsedikleri ve bu sebeple eğitimlerini devam ettireceklerini ifade etmişlerdir. Böylece Diyarbakır'da sokakta çalışan kız ve erkek çocukların çoğunun okulların açık olduğu zamanda bile günde 4–5 saat çalıştıkları

ortaya çıkmaktadır. Bu durum çalışan çocukların çoğunun çalışma saatleri cinsiyetler arası bir farklılaşma olmadığına göstergesidir. Ülkemizde kent merkezlerinde okullarda genellikle ikili (sabah/öğlen) eğitim yapılmaktadır. Çocuklar sabah devresinde okula gittiklerinde saat 12.00 civarında okuldan ayrılmaktadır. Belirtilen devrede okula giden ve aynı zamanda çalışan çocuğun kış mevsiminin kısa günlerinde saat 16.00'ya kadar çalıştıkları anlamına gelir. Bu çocuklar kış mevsiminin soğuk havasında n olumsuz etkilenmektedirler. Bu çalışan çocuklar eve döndükten sonra, oluşan fiziksel yorgunluktan okulla ilgili çalışmalarına ayıracak zamanları ve gücü kalmamaktadır. Bu durum, öğlenci çocuklar için de geçerlidir. Çünkü, bu çocuklar da sabah saat 7'de çalışmak için evden ayrılmakta, saat 11'de eve gelip okul için hazırlanmaktadır.

Görüldüğü gibi çoğu çocuk, bir yandan ücret getirici işlerde koştururken öte yandan da okula devam etmeye çalışmaktadır. İş hayatı, çocukların derslerine çalışmalarına ayırmaları gereken zamanı alıp götürmektedir. Okul dışında kalan zamanlarını ödev yapmaya veya ders çalışmaya ayıramama durumu çocukların akademik başarılarını giderek düşürmektedir. Akademik başarısızlık ta çocuğun okula olan bağlılığını zayıflatmaktadır. Bu süreçte bazı çocuklar okuldan kopar hale gelmektedir.

Diyarbakır'daki Koşuyolu Belediye Parkı'nda çalışan çocuklardan biriyle anket çalışması ve görüşme yaptığımız sırada endişe içersinde bir kadın çocuklarıyla neler konuştuğumuzu öğrenmek için yanımıza yaklaştı. Kendisine s okakta çalışan çocuklarla ilgili bir çalışma yaptığımızı ve çocuğuna zarar verecek biri olmadığını anlattık. Kadın ikna olduktan sonra kendisiyle de bir görüşme yaptık. Sokakta çocukların çalışmalarının ortaya çıkaracağı tehlike ve risklerden bahsettik. Sokakta çalışan A. K. (13 yaşında) ve B. K. (11 yaşında)'nin annesi olan M. K. (38 yaşında) kadın zorunlu göç mağduru olduklarını ve yoksulluktan dolayı çocuklarını çalıştırdıklarını, eşinin bir şirkette asgari ücretle çalıştığını, kendisinin okula giden i ki çocuğunu yaz tatillerinde ve okulun tatil olduğu hafta sonlarında bu parka getirdiğini, günde birkaç saat çocukların bu parkta çalıştırdıklarını, kendisinin de çocukların çalıştıkları bu sürede kendilerine göz kulak olduğunu, sokaktaki tehlikelerin fark ında olduğunu, çocuklarını bu tehlike ve risklerden korumak için burada olduğunu ve çocuklarının okumasını önemseydiğini belirtmiştir. Buna benzer başka vakalara da rastlanılmıştır. Bu ve buna benzer olaylar, çocukların ebeveynleri tarafından gözetlendiklerini göstermektedir. Ayrıca, sokakta

alışan ocukların bir kısmının da sokaktaki iş türlerini yapan aile bireyleri , akraba, tanıdık, komşular tarafından da gözetlenip korundukları müşahede edilmiştir.

1972 yılında İngiltere ve Galler’de yapılan “Okul Dışı alışma” adlı bir araştırmada kırk adet orta dereceli okulda, 1413 erkek, 1361 kız örnek grup olarak seçilmiştir. Örneklemeye dahil olan çocuklar 13-16 yaş aralığındaydı. Araştırmanın amaçlarından biri, yarım mesai çalışmanın çocukların eğitsel gelişimleri üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Araştırma sonucunda, çocukların yarım -günlük çalışmalarının, onların okuldaki davranışları üzerinde olumsuz etkiler yarattığı saptanmıştır. Araştırma sosyo-ekonomik statü gibi faktörlerden bağımsız olarak; okul dışı zamanlarının büyük bir kısmını çalışarak geçiren çocukların daha az becerikli, daha az alışkan ve daha az terbiyeli olma eğiliminde olduklarını ortaya çıkar mıştır. Ayrıca, bu çocukların okula daha düzensiz devam ettikleri, sıkça okuldan kaçtıkları, az alıştukları veya hiç çalışmadıkları, daha az dakik oldukları ve erken yaşta okulu bırakmak istedikleri gibi sonuçlar elde edil miştir (Lennan, 1993:151-152). Çalışmamızda ocukların % 77.4’ünün okulların açık olduğu dönemde ez az 2 saat ve en çok 5 saat sokakta alıştukları göz önüne alındığında, çocukların çalışmalarının eğitim kurumlarındaki başarıları üzerinde ki olumsuz etkileri daha kolayca anlaşılabilir.

4857 sayılı İş Kanunu’na göre; “temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Ancak, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabılır. Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz.” İş Kanunu eğitim ve öğretimin yapıldığı dönemde çocuklar için günde en fazla 2 saat çalışmayı öngörmesine rağmen Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların çoğunun bu öngörülen srelerden fazla alıştukları sonucu elde edilmiştir.

Tablo 53: Sokakta Çalışan Çocukların Okulların Tatil Olduğu Günlerde Ortalama Çalıştıkları Saatler

	S	%
2-3 saat	34	8.5
4-5 saat	103	25.8
6-7 saat	163	40.8
10 ve daha fazla saat	100	25.0
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, Diyarbakır kentinde okulların tatil olduğu zamanlarda sokakta çalışan çocukların yarısına yakın kısmının (% 40.8) günde ortalama 6-7 saat sokaktaki çocuk işgücüne katıldıkları görülmektedir. Bu gruptaki çocukların genelde sabah 08.00'da işe başladıkları ve öğleden sonra saat 15.00'da eve döndükleri gözlenmiştir. Bu çalışma saatlerinin çocuklar açısından daha az riskli olduğu zaman dilimini kapsadığını söylemek mümkündür. Ancak çocukların ¼'ünün, 10 ve fazla saat çalıştıkları sonucunun ortaya çıkması, ürkütücü olarak değerlendirilebilir. Bu grupta çalışan çocuklar ya sabahın erken saatlerinde çalışmaya başlamakta ya da gece vakitlerine kadar çalışmaya devam etmektedir. Sabahın erken saatleri ve gecenin geç saatlerinde kentlerde çocukların en fazla istismara uğrayacağı zaman dilimleridir. Çocukların bu zaman diliminde fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmaları daha kolaylaşabilmektedir. Son yıllarda Diyarbakır'da artan fuhuş olaylarından çocukların olumsuz etkilendikleri gözlenmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemde parklarda bazı kadın ve erkekler arasındaki fuhuş pazarlığında, sokakta çalışan çocukların kullanıldığına dair hem çocukların bu konuda anlattıkları bazı hususlar oldu hem de zaman zaman bu yönde bazı olaylara tanıklık ettik.

Çocuklar; aile ve okul denetiminden uzak kaldıklarında boş olan zamanlarını sokakta çalışarak geçirmektedirler. Çocukların uzun bir süreyi sokakta çalışarak geçirmeleri onların yaşamları üzerinde olumsuz bazı sonuçlar yaratmaktadır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür.

1. Yetersiz veya yanlış sosyalizasyon,
2. Sağlıksız ortamlarda çalışmanın getireceği fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar,
3. Sokakta herhangi bir şiddet veya kötü muamelenin mağduru olabilmek,
4. Anti sosyal veya suçlu gruplarla yakınlaşma ve bu süreçte suça eğilimli olma,

5. Çocuğun ahlaki gelişiminin olumsuz etkilenmesini vb.

Aynı şekilde, Karatay, sokakta çalışan çocuklar için asıl tehlikenin, çocukların fazla satış yapmak için gecenin geç saatlerinde ; barların ve yoğun trafiğin olduğu yerlerde gecenin geç vakitlerini tercih etmeleri dir (Karatay, 2000b:448).

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların çoğunun, okulların tatil olmasıyla birlikte çalışma sürelerinin arttığı görülmektedir. Okulla ilişkisi devam etmeyen çocukların çalışma süreleri çoğunlukla gün boyu devam etmektedir. Böylece; okulla ilişkisi olma, yaş, cinsiyet, sokakta bir grubun üyesi olma, madde bağımlısı erkek çocukların oluşturdukları çetelerle ilişki içinde olma gibi faktörler çocukların sokakta çalışma süreleri üzerinde etkili olan faktörlerdir. Sokaklarda çöp toplayan çocuklar, diğer çalışan çocuk gruplarından yaşça daha büyük olmaları dolayısıyla sokakta gecenin geç saatlerine kadar çalışabilmektedirler. Bu gruptaki çocukların suç a karışma ve madde kullanma eğilimlerinin daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bu tespitlerimiz, çocuk gençlik merkezinde çalışan uzmanlar tarafından da dile getirilmiştir. Sokaktaki tehlikelere rağmen, Diyarbakır’da gecenin geç saatlerine kadar sokaklarda çalışan çocukları görmek mümkündür. Ayrıca sokakta çalışan çoğu çocuk sokakları daha erken terk edebilmektedir. Bunun nedeni, kendilerine fiziksel ve cinsel şiddet uygulayab ilecek ve kazandıkları paralarına el koyabilecek bazı serseri veya madde bağımlısı grupların saldırılarına maruz kalabilme korkusudur. Cinsiyet bağlamında bakıldığında genel olarak kız çocuklarının sokakta çalışma sürelerinin, erkek çocuklara kıyasla daha kısa olduğu gözlenmiştir.

Çocukların çalışma süresinin uzun sürmesi nedeniyle bazı çocuklar yorgunluk, yıpranma ve kazalara maruz kalabilmektedirler. Sonuçta gelişim sürecinin kritik evresinde/evrelerinde bulunan çocukların fiziksel, ruhsal gelişimleri bu olumsuz şartlardan etkilenmektedir. Uzun süren çalışma süreleri ve olumsuz çalışma koşulları , çocukların çocukluklarını yaşamaları nın önünde en büyük engeli oluşturmaktadır.

Tablo 54: Sokakta Çalışan Çocukların Haftada Ortalama Çalıştıkları Günler

	S	%
1–2 gün	11	2.8
2–4 gün	32	8.0
5–6 gün	96	24.0
7 gün	261	65.3
Toplam	400	100.0

Tablolardaki verilerden de görüleceği gibi, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların 2/3’sinin haftanın tüm günlerinde sokakta çalıştıkları görülmektedir. Standart bir çalışma süresi olmayan ve denetimden uzak bir mekanda çalışan bu çocukların çoğunun okula devam ettiği önceki verilerimizce de ortaya konulmuştur. Diyarbakır’da sokakta çalışan ve okula devam eden çocuklar hem okulların açık olduğu hem de tatil olduğu günlerde haftanın tüm günlerinde çoğunlukla çalıştıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Okulla ilişkisi devam eden çocukların bir kısmı daha çok okul ihtiyaçlarını ve harçlıklarını karşılamak için çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, çalışan çocuklardan haftada 5–6 gün çalıştıklarını belirtenlerin çoğu pazar günlerinin tatil olması nedeniyle işyerlerinin çoğunlukla açık olmaması ve insanların tatil olmasından gündüzün geç saatlerinde sokağa çıkmalarından dolayı pazar günleri çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Bu duruma rağmen sokakta pazar günü çalışanların da bu günün sabah erken saatlerini tercih etmedikleri görülmüştür. Sokakta çalışan çocukların yaptıkları işin niteliği gereği düzensiz iş türü niteliği taşımış olması çocukların günlük, haftalık çalışma ve dinlenme sürelerini belirlemeyi bazen kendileri bazen de ebeveynleri karar vermektedir. Böylece pazar günleri, bazı çocuklar için yeterince müşteri bulamadığı gerekçesiyle çalışma günü olarak seçilmemektedir. Normal yetişkin bir insan için haftalık çalışma süresi 5 gün ve günlük çalışma süresi 8 saattir. Bu veriler, çocukların çoğunun yetişkin insanlardan daha fazla sürelerde ve kötü koşullarda çalıştığını göstermektedir. Ayrıca bu veriler, çocukların haftanın çoğu günlerini ve gün içerisindeki zamanlarının çoğunu sokakta aile, okul gibi kurumsal yapıların denetiminden uzakta geçirdikleri sonucu nu ortaya koymaktadır. Sokakta çalışan çocukların yaşlıları için hiç de günün uygun olmayan saatlerinde ve tehlikeli ortamlarda çalışmaları, Diyarbakır’ın özel şartları göz önüne alındığında, durum daha vahim hale gelir. Bu durum, batıdaki bazı büyükşehirlerimizde yapılan hem sokakta çalışan hem de diğer sektörlerde çırak olarak çalışan çocuklarla ilgili yapılmış çalışmalarda, diğer sektörlerde çalışan çocukların ücretlerinin, sokakta çalışan çocuklara göre daha düşük olduğu yönündeki bulgu, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar için geçerli değildir. Çünkü Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların sayısı fazla olduğundan, günlük kazançları da daha az olmaktadır.

Tablo 55: Sokakta Çalışan Çocukların Yıldır Sokakta Çalıştıkları

	S	%
1-2 yıl	88	22.0
3-4 yıl	137	34.3
5-6 yıl	88	22.0
7-8 yıl	70	17.5
8-10 yıl	11	2.8
10 ve daha fazla yıl	6	1.5
Toplam	400	100.0

İşin çocuklar açısından süregelenleşmesi çocukların sokaktaki işgü cüne katılma süresinin uzaması ve çocuğun sokakta yapılan işlerle kendini bütünleştirmesi anlamına da gelebilmektedir. Araştırma alanından elde ettiğimiz verilerde, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 22’sinin 1-2 yıldır sokakta çalıştıkları görülmektedir. Çocukların büyük çoğunluğunun (% 78.1) 3-4 yıl ile 10 ve daha fazla yıldır sokakta çalıştıkları görülmektedir. Bu verilere göre Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğu için sokakta çalışmak artık süregelenleşen , kendi işi olma halini almış olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırma alanından elde edilen veriler, Diyarbakır’da sokakta çalışan kız ve erkek çocuklarından her iki grubuna mensup olan çocukların çoğunluğunun 1 ile 8 yıldır sokakta çalıştıklarını göstermektedir. Kız çocukları, 7-8 yıldan sonra çalışmamaktadır. Böylece 6 yaşında çalışmaya başlayan bir kız çocuğu en fazla 14 yaşına kadar çalışmaktadır. 14 yaşından sonra kız çocuklarının sokakta uğrayacağı cinsel istismar riskine karşı ve büyüyen kız çocuklarının sokakta çalışma larının toplum tarafından hoş karşılanmaması gibi nedenlerle çalıştırılmamaktadırlar. Bu nedenle erkek çocukların kız çocuklarına göre daha uzun yıllar sokaklarda çalıştıkları söylenebilir. Hatta bazı erkek çocuklar 16-18 yaşlarından itibaren sokak gezmek suretiyle yaptıkları işlerini bırakmakta, daha çok hastane, cami, alışveriş merkezleri, devlet kurumları, okullar gibi belirli mekanların veya kendilerince belirlenen yerlerinde simit, poğaç, su gibi gıda maddeleri veya giyim eşyalarını satmaya devam etmektedirler.

Karatay, İstanbul’da sokakta çalışan çocuklar üzerine yaptığı bir çalışmada, sokakta çalışan çocukların çoğunluğu (% 31.1) son bir yıldır sokaktaki iş türlerini

yaptıklarını tespit etmiştir. Böylece bu çocukların çoğunluğu için sokakta çalışma ken di işi olma anlamında süregelen bir çalışma süresi olmamıştır (Karatay, 2000a:501).

Araştırma alanından elde edilen veriler; sokakta çalışan çocukların çalışma sürelerinin uzun olduğu (okulların açık ve tatil olduğu günlerde), çok küçük yaşlarda sokakta çalışmaya başladıkları ve bu işi sokakta uzun yıllar sürdürdüklerini göstermektedir. Bu veriler ışığında, sokakta çalışan çocukların kendi yaş gruplarındaki diğer çocuklara göre sosyal faaliyetlere katılmak için yeterli zamana sahip olamadıklarından, sosyal yönden gelişimlerinin engellendiği ni söylemek mümkündür.

Tablo 56: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıklarında n Bugüne Kadar İşlerini Değiştirme Sıklığı

	S	%
Hiç değiştirmedim.	23	5.8
1-2 defa	86	21.5
3-4 defa	146	36.5
5-6 defa	38	9.5
7 ve daha fazla defa	107	26.8
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklarda, yaptıkları işleri değiştirme eğiliminin fazla olduğu görülmektedir. Çocuklardan yaptıkları işleri değiştirmeyenlerin oranı % 5.8’lik gibi küçük bir orana karşılık gelmektedir. Geriye kalan çalışan çocukların çoğu (% 94.2) sokakta yaptıkları işleri sık sık değiştirdikleri ni ifade etmişlerdir. Araştırma alanından elde edilen veriler bütünsel olarak değerlendirildiğinde sokakta yapılan işlerin; genelde örgütlü ve kurumsal yapıdan uzak, acil para gereksinimi karşılayan, mevsimlere ve günün belirli saatlerine göre farklılık arz eden iş türleri olduğu görülmektedir. Diyarbakır’da araştırma alanında çocuklarla yapılan görüşmelerde, bazı çocuklar günün belirli saatlerinde değişik işleri yaptıklarını da ifade etmişlerdir. Aileler veya çocuklar günlük kazançlarını en yüksek oranda tutacakları iş türlerine göre - yukarıda belirtilen etmenler çerçevesinde - sık sık iş değiştirdikleri söylenebilir. Örneğin, çocukların yazın sıcak aylarında soğuk su, kışın soğuk aylarında kağıt mendil, akşam parklarda çekirdek satma gibi daha çok gelir elde etmeye yönelik olarak gün içerisinde veya mevsimsel durumlara göre farklı işler yaptıkları görülmektedir.

İnsanlar genellikle yaptıkları işleri devam ettirme eğilimindedirler. Bu durum , genelde tüm insanlar ve özelde de çalışan çocuklar için genel bir eğilimdir. Çocukların genelde yapılan işlerle ilgili bilgi ve beceriye sahip olma, yapılan işin oturulan mekâna yakın olması, ebeveynlerin izin verdiği işler olması (Karatay, 2000a:503), yakın arkadaş ve akran gruplarıyla beraber aynı ortamda ve yapılabilir olması, yapılan işten duyulan memnuniyet, yapılan işin toplum tarafından geçim kaynağı olarak görülmesi ve elde edilen kazancın yeterli olması gibi nedenlerle iş değiştirmeme eğilimi gösterirler. Ancak Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların yaptıkları işi sık değiştirdikleri saptanmıştır. Bu eğiliminin arkasında yoksulluk ve varolan günlük kazancın yükseltilmesi olduğu söylenebilir.

4.4.3. Çocukların Çalıştıkları Semtler

Yaptığımız çalışmanın hedef kitlesinde, Diyarbakır kent merkezinde sokakta çalışan tüm çocuklar bulunmaktadır. Bu yüzden, Diyarbakır kent merkezinde sokakta çalışan çocukların yoğun olarak bulundukları veya çalıştıkları yerlerin belirlenmesi amacı güdülmüştür. Araştırma sahasına gidilmeden önce yaptığımız genel gözlemlerde, çocukların genellikle gar, terminal, semt pazarları, büyük alışveriş merkezleri, merkezi konumdaki camii, hastanelerin bulunduğu yerler ile ana yollar da trafiğin yoğun olduğu yerlerde çalıştıklarını gözlemlemiştik. Bu yüzden sokakta serbest çalışan çocuklara uygulayacağımız anket ve yapacağımız görüşmelerde de bu yerleri göz önüne aldık.

Tablo 57 : Sokakta Çalışan Çocukların Diyarbakır’da Çalıştıkları Yerler/Mekanlar

	S	%
Sadece tren garında	3	.8
Şehirlerarası otobüs terminali ve ilçe garajlarında	26	6.5
Park yerlerinde	38	9.5
Herhangi belirlenmiş bir yer yok	218	54.5
Hastaneler çevresinde	46	11.5
Büyük camiiler çevresinde	17	4.3
Semt pazarlarında	26	6.5
Büyük alış-veriş merkezlerinin çevresinde	11	2.8
Diğer	15	3.8
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların yarısına yakın kısmının (% 44.5) daha önce tahmin ettiğimiz mekânlarda çalıştıkları tespit edilmiştir. Çalışma alanından elde ettiğimiz verilerden de görüldüğü gibi Diyarbakır’ın sokaklarında çalışan çocukların , çalışmak için sürekli belirledikleri herhangi bir mekân söz konusu değildir. Bir anlamda, çalışmak için herhangi belirlenmiş bir yerin olmadığını belirtenlerin oranı % 54.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi Diyarbakır sokaklarında çalışan çocukların mevsim ve günün şartlarına göre daha fazla satış veya iş yapabilecekleri yerleri tercih etmelerine bağlanabilir. Bazı çocukların, ailelerinin içerisinde bulunduğu yoksulluktan dolayı bir günün belirli saatlerinde birden fazla iş türünü yaptıkları , çocukların yaptıkları iş türlerinin sürekli değiştiği ve buna bağlı olarak da çalışma mekânlarının da sürekli değişkenlik arz ettiğini göstermektedir. Diyarbakır kent merkezinde çalışan çocukların bir gün içerisinde birden fazla iş türünü yapmaları ve belirlenmiş bir mekânda çalışmama eğiliminin varlığı, sokakta çalışan çocuk sayısının yoğun olması nedeniyle az bir kazanç elde etmelerine de bağlanabilir. Bu yüzden çocuklar sık sık yaptıkları işlerin mekânlarını ve yaptıkları işleri değiştirerek ailelerinin bütçesine daha fazla katkıda bulunmak için çabalamaktadırlar. Kız ve erkek çocuklarının çoğu, çalışma yerlerini biraz önce saydığımız nedenlerden dolayı gün içerisinde değiştirdikleri verilerimizde de ortaya çıkmaktadır.

Diyarbakır’da çocuklar daha çok büyük camilerden Ulu Camii, Ofis Camii, Hz. Süleyman Camii, Nebi Camii, Melik Ahmet Camii v.s. hastanelerin çevresinde, alış-veriş merkezlerinden Galeria, Migros ve Gima; Sanat Sokağı (genelde yoğun olduğu ve trafiğe kapalı olduğu için sıcak yaz gecelerinde Diyarbakır’daki okumuş gençlerin yoğun olarak bulunduğu bir mekândır), Diyarbakır Belediyesi Konukevi, tarihi Diyarbakır kent surlarının (beden) çevresi, üst geçitlerde (Ofis), trafiğin yoğun olduğu cadde (Lise Caddesi/Çamlıca) ve ışıkların bulunduğu mekânları çalışma alanı olarak tercih etmektedirler. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar arasında , çalışma mekânı konusunda bir hakimiyet mücadelesinin varlığı gözlenmiştir. Bu çerçevede belirli yerlerin parsellendiği ve bazı yerlere belirli grupların hakim olduğu görülmüştür. Ancak, Diyarbakır’da bu mekânın akraba ve hemşehri grupları tarafından sahiplenmesi Ankara, İstanbul, İzmir vb. kentlerdeki kadar kat ı bir tarzda olmadığı görülmüştür (bkz. Altuntaş, 2003:181) Diyarbakır’da daha çok büyük camii, hastane ve satışların çok yapıldığı noktalar yaşça yetişkin olan bireyler tarafından mekân edinilmekte ve bu mekanlarda kendilerinin veya akraba çocuklarının çalışmasına izin verilmektedir. Sokakta çalışan diğer çocuklardan genellikle yaşça küçük grubunun bu mekânlarda çalışmalarına izin verilmemektedir. Aksi taktirde çocuklara fiziksel şiddet uygulanmaktadır.

Tablo 58: Araştırmanın Yapıldığı Dönemde, Sokakta Çalışan Çocukların Önceki Haftada En Çok Yaptıkları Faaliyetleri

	S	%
Sokakta çalıştım.	324	81.0
Dilendim	9	2.3
Esnafin yanında çırak olarak çalıştım .	23	5.8
Çocuk ve Gençlik Merkezi’ndeki faaliyetlere katıldım .	18	4.5
Diğer	26	6.5
Toplam	400	100.0

Araştırma kapsamında görüşülen çocukların % 80’ini görüşme tarihinden önceki bir hafta içerisinde sokakta çalıştıklarını ifade etmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen çocuklardan % 6.5’i de diğer seçeneğinde ifade ettikleri ; sokakta boş gezme, evde kalma, evlere temizliğe gitme, tarlada çapaya veya sulamaya gitme, inşaatta çalışma ve başka şehirlere gezmeye gitme gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Araştırma kapsamında

görüŖülen bazı çocuklar Çocuk ve Gençlik Merkezi'ndeki faaliyetlere katıldıklarını (% 4.5), bunun dışında kalanlar da sokakta çalışma, dilenme, esnafın yanında çırak olarak çalışma gibi faaliyetlerde bulunduklarını belirtmişlerdir. Bu veriler, çocuklara yönelik olarak kurulu bulunan çocuk ve gençlik merkezinin, çocukları sokakta çalışmaktan ve bulunmaktan kapasite yetersizliği ve verilen eğitim ve sosyal hizmet faaliyetlerinin sınırlılığı nedeniyle çocukları tümüyle sokaktan uzak tutmadığı şeklinde yorumlanabilir. Böylece, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların yaptıkları faaliyetlere bakıldığında, çocukların hemen hemen tamamını çocuk işçi olarak görmek mümkündür. Çünkü, UNICEF tarafından yapılan çalışmalarda çocuk işçi kriterleri kapsamında Ŗu hususlar belirtilmektedir: "Araştırmayı önceleyen hafta içinde en az bir saatlik ekonomik faaliyette bulunana veya en az 28 saatlik ev işi yapan ve yaşları 5 -11 arasında olan çocuklar ile araştırmayı önceleyen hafta içinde en az on dört saatlik ekonomik faaliyette bulunana veya artı ev işleri toplamı olarak en az 42 saat çalışan ve yaşları 12 -14 arasında olan çocuklar"(UNICEF; 2006b:50) çocuk işçi kapsamında görülmektedir.

Sokakta yapılan bazı iş türleri, çocuk işgücüne dahil edilmeyecek bir yapı arz etmektedir. Özellikle kağıt mendil ve sakız satma ve araba camı silme bunların başta gelenleridir. Bu iş türlerini yapan çocukların, satış yapmak için uzun süre boyunca bir kişinin peşinden hiç ayrılmadan ona dil dökerek sakız ve kağıt satmaya çalışmaları çocuklar açısından bilinçli olarak yapılan bir davranış olsa da, bu faaliyeti bir tür dilencilik olarak değerlendirebiliriz. Çocukların dilencilik şeklinde zorla veya yalvararak satış yapma yoluna gitmelerinin arka planında, bazı çocukların aileleri tarafından günlük kazançlarının kotalanmasıyla da ilgili olduğu düşünülebilir.

Sokakta çalışan çocuklardan "başıboş gezdim ve başka şehirlere gezmeye gittim" gibi ifadeleri kullananların genelde kapkaç, yankesici, hırsızlık vb. suçları işleme ve çeteler tarafından kullanılma gibi illegal işlere bulaştıkları veya bulaştırıldıkları yönünde diğer çocuklar bazı imalar da bulunmuşlardır.

4.4.4. Çocukların Akranları ile Olan İlişki Düzeyleri

Sokakta çalışan çocukların tamamının bireysel olarak çalıştıklarını söyleyemeyiz. Çocukların sokakta oluşturdukları gruplar ve bu grupların da liderleri vardır. Sokakta çalışanlar arasında grup liderliğini büyük ağabey, abla, akraba ve komşu çocuklarından bir yapmaktadır. Sokakta çalışan çocukların grup liderlerinin özellikleri

olarak; yaşça büyük olma, satışta yol göstericilik özelliği ne sahip olma, kavgada güçlü ve korkusuz olma ve akşamları eve giderken, sabah işe gelirken yanındaki bireylerin korkmadan, kendilerini güven içerisinde hissetme gibi özelliklere dikkat çekilmiştir . M.Ç. (15 yaşında) grubun sokaktaki fonksiyonunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Sokaktaki grubumuzun üyeleri sokaklardaki kavgalarda birbirini korur. Çünkü, birbirimizi korumadığımız zaman hepimiz zarar görürüz ve çalıştığımız mekanda bir daha grubumuzdan kimse satış yapamaz.” (M.Ç. 15 yaşında).

Sokakta yalnız çalışan çocuklar yaşça büyük ve genellikle 12-18 yaş arasındaki erkek çocuklardan oluşmaktadır. Bu erkek çocuklar , yaptıkları işlerin yapısı gereği daha çok geniş bir alanda gezerek iş yapan, simit ve tatlı satıcısı, ayakkabı boyacılarından oluşmaktadır. Bu çocuklar korunma ve destek gruplarından yoksun olarak çalıştıkları için “kendilerini koruma yöntemi” olarak “tırnak uzatma” yoluna gittikleri görülmüştür. N. Ü. (12 yaşında) konuya ilişkin olarak şunu belirtmiştir:

“Kavgalarda kendimi korumak, sapıkların bana zarar verme sini engellemek veya zor durumda kaldığımda korunmak için, uzattığım tırnaklarımla bana zarar vermek isteyen yüzünü yırtıp kaçıyorum. Bana zarar vermek isteyen kişiye verdiğim yaranın acısı geçene kadar, ben kaçarak oradan uzaklaşıyorum.” (N. Ü. 12 yaşında).

Bu gruptaki çocukların, sokakta kendilerine zarar vermek ve kötü muamelede bulunmak isteyen kişilerin en hassas olan yüz çevresi, dudak ve boyun çevresinde tırnakla açacakları yaraların oluşturduğu acı ve kanama tedirginliğinden faydalanarak bulunulan mekandan koşarak uzaklaştıklarını belirtmektedirler. Bu nedenle sokaktaki çocuklar arasında çok sayıda çocuğun, tırnaklarını uzattıkları görülmüştür.

Konanç tarafından Ankara’da sokakla ilişkisi olan çocuklarla gerçekleştirilen bir çalışmada; akran ilişkileri hakkında verilen yanıtlarda, çocukların yakın arkadaş ve akraba çocuklarından oluşan sosyal destek ve koruma grupların sahip oldukları tespit edilmiştir. Sokakta çocuklara karşı fiziksel istismarın yaygınlığının az olması , bu grupların varlığına bağlanmaktadır. Koruma ve destek gruplarında desteğin dilenci gruplarda daha kuvvetli olduğu görülmüştür (Konanç 1988’den aktaran, Zeytinoğlu, 1989:247).

Tablo 59: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Yalnız/Grup Halinde Gitme Durumları

	S	%
Yalnız giderim.	146	36.5
Arkadaş grubumla giderim.	254	63.5
Toplam	400	100.0

Çocuklar genellikle akraba, komşu, mahalleli, aynı köyden gelenler ve kardeş grupları olarak belirledikleri veya tanımladıkları kişilerle benzer mekanlarda çalışmaktadırlar. Yapılan iş türleri ile grup halinde veya yalnız çalışma arasında yakın bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. A yakkabı boyacılığı, simitçilik, tatlı satıcılık gibi işler, yapısı gereği, bireysel olarak yapılan işlerdir. Bu işler fiziki gücü fazla olan ve az çok kendisini koruyabilecek erkek çocuklar tarafından yapılmaktadır.

Tablo 60: Sokakta Çalışan Çocuklardan Grup Halinde Çalışmaya Gidenler İçerisinde, Grup Liderlerinin Olup-Olmadığının Dağılımı

	S	%
Evet	80	31.5
Hayır	174	68.5
Toplam	254	100.0

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi bazı çocuklar (% 31.5) birlikte çalıştıkları arkadaş grubunda kendilerine öncülük eden bir liderin olduğunu belirtmişlerdir. Genelde lider; güçlü, kavgacı, cesaretli, yaşça büyük ve sokakta daha çok çalışma tecrübesi olanlar arasından seçilir. Söz konusu lider küçükleri korur, görevlendirir, gözetler, satış yapılan mekana başka çocukların girmesini engeller ve daha fazla satış yapmanın yollarını öğretir. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların kendi aralarında bir kaç gruba ayrıldıkları gözlenmiştir: Birinci gruptaki çocukların amaçları sadece ailelerinin bütçesine katkıda bulunmak ve ya okul ihtiyaçlarını karşılamak olarak belirlenmiştir. Bu birinci grup, sokakta çalışan grupların en geniş kitlesini oluşturmaktadır. İkinci grup ise sokakta çalışmakla birlikte, suçlu çocuklarla beraber olan, madde kullanmaya yeni başlayan ve sokakta hırsızlık, yankesicilik yaptırılan/suçta itilen gruptur. Sokaktaki üçüncü grup ise daha çok sokağı hırsızlık,

yankesicilik, gasp, hap ve esrar satma gibi faaliyetler için kullanan ve kendi aralarında organize olmuş, yaşları genellikle 16 ve üstü olanlardan oluş an bir gruptur. Ailelerinin bütçesine katkıda bulunmak için sokakta çalışan çocuklar ile diğer iki grup birbirleriyle çatışma içerisindeyler. Çünkü suçlu ve suça itilen çocuk grupları, yeni elemanları sokakta çalışan gruplar arasından devşirmektedirler. Aile, eğitim, çocuk polisi ve gençlik merkezi gibi kurum/kuruluşlar tarafından sokaktaki bu riskler için bilgilendirilen bu çocuklar, suçlu gruplar ile çocuk ve mekân kaptırmama yüzünden bir çatışma içerisine girmektedirler. Bu çocuk grupları, çalıştıkları mekânlarda birbirlerini koruyup kollamakta, kavga halinde birbirlerine yardım etmektedirler.

Çocukların sosyal gelişimlerinin sağlanması için spor yapmaları, kütüphaneye gitmeleri, gezmeleri, ders çalışmaları gibi etkinlikleri arkadaşlarıyla yapmaları önemlidir. Diğer bir ifadeyle arkadaşlık, çocuğun sosyal gelişimi açısından önem arz etmektedir. Ancak Diyarbakır'da arkadaş grupları halinde sokakta çalışan çocuk gruplarının, sokaktaki çocuklardan ayrı olarak başka arkadaşlar edinmeleri oldukça güçtür. Böylece çocuklar tek boyutlu bir şekilde olumsuz tutum, bilgi, beceri ve tavırlara sahip modeller edinerek sosyalleşebilmektedirler.

4.4.5. Çocukların Sokakta Karşılaştıkları Tehlike ve Kazalar

1999 Ekim Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, ülkemizde ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma ortamından kaynaklanan kazalara ve hastalıklara maruz kalma oranı % 1.6'dır. Bu sonuçlar çalışan çocukların belirtilen oranının bir iş kazası veya meslek hastalığına maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Çocukların çalışma ortamında en çok sırasıyla kırık ve çıkık, burkulma veya incinme ve enfeksiyon hastalıklarına maruz kaldıkları sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar, çalışan çocukların çalışma ortamından kaynaklanan nedenlerden dolayı çeşitli risk ve fiziksel zorluklarla karşı karşıya olduklarını ortaya koymaktadır. Çocuk işgücüne katılan ve çalışan çocukların iş ortamından kaynaklanan iş kazası ve meslek hastalıklarına maruz kalma oranları kırsal ve kentsel alanlarda ve cinsiyetlere göre farklı oranlar göstermektedir. Kentsel alanlarda daha çok enfeksiyon hastalıklarına maruz kalma yüksek bir orana sahipken, kırsal alanlarda kırık, çıkık, burkulma ve incinme gibi kazalara maruz kalma oranı yüksek çıkmaktadır. Cinsiyetler bağlamında Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocuklarda kazaya maruz kalma oranları incelendiğinde, erkek çocukların kırık -

çıkık, burkulma ve incinme gibi iş kazalarına, kız çocuklarının ise daha çok yara, yanık ve enfeksiyon hastalıklarına maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu sonuçlar erkek çocuklarının daha fazla güç gerektiren işleri yapmalarından kaynaklanmaktadır denilebilir. Genel anlamda çalışan çocukların çalışma ortamları fiziksel açıdan çok riskler içermektedir (TÜİK, 2005:65). Çocuk işgücü anketleri kentsel alanlarda daha çok formel sektörlerde çalışan çocuklara ait bilgileri derlemektedir. Enformel sektördeki çalışan çocuklara ait bilgileri ise çok da derinlemesine incelememektedir. Sokakta çalışan çocuklar, TÜİK tarafından yapılan Çocuk İşgücü Anketlerinin (1994, 1999, 2006) kapsama alanında bile hiç değerlendirilmemiştir.

Tablo 61: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Maruz Kaldıkları Kaza Durumu

	S	%
Evet	160	40.0
Hayır	240	60.0
Toplam	400	100.0

Araştırma alanında görüşülen sokakta çalışan çocukların hiç de azımsanmayacak bir oranının (% 40) çalışma ortamından kaynaklanan nedenlerden dolayı çeşitli türlerdeki kazalara maruz kaldıkları görülmektedir. Sokakta çalışan çocuklar, sokakta çalışmaya başladıktan sonra genellikle kayma, düşme ve trafikteki araçların çarpması gibi kazalara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, çocuklar trafiğin yoğun olduğu ortamları çalışma mekânı olarak sık sık kullanmaları onların trafik kazalarına daha çok maruz kalmalarına yol açmaktadır. Örneğin bazı çocuklar, yoğun trafik akışı olan bazı yol kenarlarında araba camlarını silmek için koştururlarken bazen kazaya maruz kalabilmektedir. Görüştüğümüz çocuklar içerisinde kazaya maruz kalanlarının vücutlarında belirgin kaza izler görülmüştür. Sokakta çalışan çocuklardan bazıları için bazen kazaya maruz kalmak, çok hafife alınan, gülüp geçilmesi gereken bir tarzda olağan bir olay olarak görülebilmektedir. Çünkü, kazaya maruz kalan çocukların çoğunun birden fazla kaza geçirdikleri ve dolayısıyla çalışma ortamlarında bu tür kazalara maruz kalmak çok da önemszenmeyebilmektedir. Çocuklar, bazen kaza anında, araç sürücülerinin kendilerini yerden kaldırdıklarını herhangi bir şeyleri olup olmadığını sorup kendilerine bir miktar para verdiklerini belirtmişlerdir. Özellikle ağır kazalara

maruz kalanların çok iyi şartlarda tedavi olmadıkları ve dolayısıyla kaza izlerini hala vücutlarında belirgin bir şekilde görül düğü gözlenmiştir.

Sokakta çalışan çocukların çalıştıkları ortam, birçok riskleri ve tehlikeleri içerisinde barındırmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar iş kazası ve çalışma ortamından kaynaklanan bazı hastalıklara maruz kalanlarının, geçirmiş oldukları rahatsızlıkları bilgisizlik ve yoksulluk nedeniyle tedavi etmedikleri tespit edilmiştir. Çocukların ellerinde, yüzlerinde yaralar ve maruz kaldıkları kazaların izleri görülmektedir. Çocukların ciltlerinin canlılığını kaybetmiş ve soluk bir halde olduğu gözlenmiştir. Ancak çocuk ve gençlik merkezleri tarafından kabul edilen çocuklara sağlık karnesi verilmekte ve bu kurumun hemşiresi bile bulunmaktadır. Kurumun hemşiresi, hasta olan çocukları hastanelere yönlendirmek ve ya tedavileri için gerekenleri yapmakla görevlidir. Ancak, çocuk ve gençlik merkezinde çocukların bu sorunlarıyla ilgili bilgilendirme ve yönlendirme çalışmalarının istenilen düzeyde yapıldığı söylenemez.

4.4.6. Çocukların Kazanç Durumları

Yapılan çalışmalarda, genellikle sokakta çalışan çocukların kazançlarının formal hizmet sektöründe çalışan çocuklara oranla daha fazla olduğu saptanmıştır. Çocukların bu sebepten dolayı hizmet sektörünün kapalı çocuk emeği piyasasında çalışmaktansa, sokakta çalışmayı tercih ettikleri kabul edilmektedir. Aynı şekilde formal sektörde oluşan kapalı çocuk emeği sömürüsünün olumsuz etkileri sadece ülkemize has bir olgu da değildir (Karatay, 2000a:504). Çalışan çocukların günlük kazançları nın ülke içindeki bölgelerin ve illerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaştığını söylemek mümkündür. Bu sebepten ötürü Diyarbakır ve Şanlıurfa'da sokakta çalışan çocukların günlük kazançları, İstanbul ve Ankara'da sokakta çalışan çocukların kazançlarına göre daha düşük bir orandadır. Diyarbakır'da, her tür güvenceden yoksun ve zor çalışma koşullarında çalışan çocukların kazançları asgari ücretin yarısının da altında bir düzeydedir. Bu para ailede birkaç çocuğun çalışmasıyla birlikte, aile için geçimlik bir kaynak olabilmektedir. Altuntaş, bu durumu Türkiye'deki bölgeler arası gelişmişlik farkıyla açıklanabileceğini söylemektedir. Bu durum, yoksullukla özdeşleşen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan, daha varlıklı olan bölgelere doğru olan hareketliliğin sebebini de açıklar mahiyettedir (Altuntaş, 2003:70-71). Phillips, çalışan çocukların yaptıkları iş türleriyle gelirleri arasında bir ilişkinin olduğunu ve sokakta çalışan çocuk grubu arasında en fazla

kazananların ayakkabı boyacıları olduğunu belirlemiştir. Ayakkabı boyayan çocuk grubunu; otellerde çalışanlar, çay satıcıları, çanta taşıyıcıları, eskiciler ve garajlarda çalışan çocuk grupları takip etmektedir (Altuntaş, 2003:71).

Tablo 62: Sokakta Çalışan Çocukların Ortalama Günlük kazançları

	S	%
1-2 YTL	201	50.3
3-4 YTL	128	32.0
5-6 YTL	46	11.5
7-8 YTL	12	3.0
9-10 YTL	4	1.0
11 ve daha fazla YTL	9	2.3
Toplam	400	100.0

Tablodaki veriler dikkatlice incelendiğinde , sokakta çalışan çocukların günlük ortalama kazançları temel alınarak yapılacak basit bir matematiksel hesaba göre, günlük 1 YTL kazanan çocuğun aylık geliri 30 YTL, 2 YTL kazanan çocuğun aylık geliri de 60 YTL olur. Bu matematiksel işleme göre, çocukların % 50 .3'ünün günlük 1-2 YTL'lik kazançla aylık kazancı 30-60 YTL, % 32'sinin günlük 3-4 YTL'den aylık kazancı 90-120 YTL, % 11.5'nin günlük 5-6 YTL'den aylık kazancı 150-180 YTL, % 3'nün kazancı günlük 7-8 YTL'den 210-240 YTL arası bir değere denk düşmektedir. Bu verilere göre, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukları n % 96.8'inin emeğinin karşılığı olarak kazandığı aylık para, 1 Ocak-30 Haziran tarihleri arasında 16 yaşından küçükler için geçerli net asgari ücret miktarı olan 257 YTL 94 YKr liralık ücretin altında bir miktara tekabül ettiği görülmektedir. Böylece çocukların ancak % 3.2'sinin ortalama aylık gelirleri asgari ücretten az bir miktar fazladır. Çocukların ortalama günlük gelirleri 3.07 YTL, aylık ortalama gelirleri de 92.1 YTL'dir. Çalışan çocukların kazançlarının hanelerine olan katkısı birbirinden farklılık arz etmektedir. Çocukların kazandıkları paranın hane aylık gelirine olan katkısı minimum % 4 .29, ortalama katkısı % 28.31 ve maksimum ise aile gelirin tamamına kadar olan oranlara göre değişebilmektedir. Bu veriler, sokakta çalışan çocukların kazandıkları paranın aileleri açısından önemini ortaya koymaktadır.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların elde ettikleri ortalama günlük para miktarına cinsiyetler açısından bakıldığında; erkek çocukların % 70.4’nün, kız çocuklarının ise % 94.4’nün 1–4 YTL arasında kazandıkları sonucu elde edilmektedir. Böylece Diyarbakır’da erkek çocukların, kız çocuklarına göre daha fazla para kazandığı sonucuna varılmaktadır. Bu durumun sebebi, erkek çocuklarının günlük çalışma sürelerinin daha fazla olması, daha fazla kazanç sağlayan simit satma, ayakkabı boyama, atık toplama gibi işlerden yapmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Kız çocuklarının ise, çoğunlukla mendil, çekirdek, su satma gibi fazla güç gerektirmeyen, daha basit ve az kazanç getiren işlerde çalışmalarına bağlanabilir.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların çalışmalarının karşılığı olarak elde ettikleri günlük kazançlarının düşük olması, Diyarbakır’daki ekonomik ve sosyal yaşamın düşük düzeyde seyretmesine de bağlanabilir. Çünkü bu çocuklar, sokakta çalışmaktan memnun olmamalarına rağmen, ailelerinin kazandıkları paraya acil ihtiyaç duymalarından dolayı tehlikeli çalışma şartlarında bile olsa, kendilerinin çalışmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Formel sektörde çalışan çocuklar için, çoğunlukla çalışmalarının karşılığı olarak kazandıkları paranın hem kendileri hem de aileleri tarafından, sokakta çalışan çocuklarla karşılaştırıldığında çok da önemsenmeyen bir durum arz etmemektedir. Formel sektörde çalışan çocukların çoğu daha çok meslek edinmek amacıyla çalışmaktadırlar. Bu sektördeki bazı çocukların (berber, oto tamiri) günlük kazançları da çoğunlukla, müşterilerin verdikleri bahşişlerden oluşmaktadır. Araştırma alanında görüştüğüm bazı çocuklara ve aile büyüklerine “*neden çocuklarının hizmet sektörünün meslek kazandıran bölümlerinde çalışmadıklarını*” sorduğumda, çocuklar ve aile büyükleri çocuklarının çalışma sırasında maruz kaldıkları fiziksel ve d uygusal şiddeti sebep olarak göstermişlerdir.

TÜİK tarafından yapılan 1999 Çocuk İşgücü Anketleri sonucuna göre ekonomik işlerde çalışan çocukların çoğunun (% 62.6) faaliyetlerinden dolayı elde ettikleri aylık kazancı, 1999 yılı itibariye 16 yaşından küçü kler için belirlenen net asgari ücretin altında olduğu tespit edilmiştir. Çalışan çocukların faaliyetleri karşılığı elde ettikleri günlük ve aylık ortalama kazançlarının düşüklüğü, çocuk işgücünün bir boyutunun da çocuğun ucuz işgücü olarak görülmesinden k ayrılmaktadır. Cinsiyetler bağlamında kız çocuklarının, erkek çocuklarına göre daha fazla gelir elde ettikleri görülmüştür. Ayrıca ekonomik faaliyet kolu ayırımı çerçevesinden bakıldığında; hizmet ve tarım sektörlerinde çalışan çocukların, sanayi ve tic aret sektöründe çalışan çocuklara göre

daha düşük kazanç elde ettikleri sonucu elde edilmiştir. Hanehalkı aylık gelirin miktarındaki düşüşe paralel olarak ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısı artmaktadır. Başka bir deyişle, hanehalkı gelirinin yükselmesiyle çocuğun haneye getireceği gelirin önemi azaltmaktadır. Ekonomik işlerde faaliyet gösteren çocukların aylık kazançları, hanehalkı gelirinin % 20'lik kısmını oluşturmaktadır. Böylece hanenin sahip olduğu gelirle, çocuğun işgücüne katılması arasında bir paralellik ortaya çıkmaktadır. Bu durum çocuk çalıştırılmasının yoksullukla olan bağı gözler önüne sermektedir (TÜİK, 2005:62–64).

4.4.7. Çocukların Kazançlarını Değerlendirme Durumları

Sokakta çalışan çocukların yaptıkları işler niteliği gereği düşük kazanç ve vasıfsız bir nitelik arz etmektedir. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların fazlalığı, çalışan çocukların kazançlarını azaltmaktadır. Çocukların günlük kazançlarını değerlendirme biçimleri, ailelerinin yoksulluk düzeyi ile doğrudan ilişkilidir.

Tablo 63: Sokakta Çalışan Çocukların Kazandıkları Parayı Nasıl Harcadıkları/Kime Verdikleri Durumu

	S	%
Hepsini ebeveynlerime veriyorum	288	72.0
Bir kısmını ebeveynlerime veriyorum	61	15.3
Okul ihtiyaçlarıma harcıyorum	29	7.3
Giyecek, içecek gibi özel ihtiyaçlarıma harcıyorum.	22	5.5
Toplam	400	100.0

Tablodaki verilere bakıldığında, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların çoğu (% 72) kazandıkları parayı ebeveynlerine verdiklerini belirtmişlerdir. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların % 97.8'inin ebeveynleriyle beraber kalmaları da, elde ettikleri kazançlarının hemen hemen tamamını ailelerine vermelerinde etkilidir. Çünkü İstanbul, Ankara, İzmir, Adana vb. büyük kentlerde sokakta çalışan çocukların bazıları ailelerinden ayrı bekâr evlerinde kaldıkları için kazandıklarının önemli bir kısmını kendi harcamaları için kullanmaktadırlar. Diyarbakır'da çalışan çocuklar arasında ebeveynlerinde ayrı olarak bekâr evlerinde kalan çocuğa bu araştırmanın örneklem grubunda rastlanılmamıştır. Ancak, Diyarbakır'dan biraz önce adı belirtilen büyük

kentlerimize gidip sokakta çalışan çocuklar üzerine yapılan bazı çalışmalarda (Altuntaş, 2003, Karatay, 2000a:504) çocukların bazılarının bekar evlerinde kaldıkları ve kazançlarını kendi ihtiyaçlarına harcadıkları, arta kalanını da ailelerine gönderdiklerini söylemişlerdir.

Çocukların çoğunun kazandıkları parayı ebeveynlerine verdikleri ni belirtmeleri, sokakta çalışan çocukların çalışma sonucunda elde ettikleri ücretleri üzerinde tümüyle tasarruf sahibi olmadıkları anlamına da gelmektedir. Ailenin gelir durumu ve sokakta çalışan çocuğun kazandığı parayı kullanma biçimi arasında da yakın bir ilişki vardır. Ailenin gelir düzeyi arttıkça, çocuklar ücretlerini okul ihtiyaçları ve harçlık için kullanmaktadırlar. Ancak, çocuklar içerisinde kazançlarının bir kısmını ebeveynlerine bir kısmını da okul ve yiyecek ihtiyaçlarına harcadıklarını ifade eden bazı çocukların, ailelerinin içerisinde bulundukları yetersiz ekonomik durumdan kaynaklanan sebeplerden dolayı şimdilik kazançlarını ailelerine verdiklerini belirtmişlerdir. Bu sebeple de bu çocuk grubunun aileleri tarafından sokakta çalışmaya yönlendirdikleri söylenebilir. Bütün bu veriler, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların çalışma larında, ailelerin içerisinde bulunduğu ekonomik yetersizlikten kaynaklanan nedenlerin etkili olduğunu göstermektedir. Çocukların çoğunun kazancını ailesine vermesi, ailelerinin ekonomik olarak dar gelirli olduğunu ve çocuklarının kazancına gereksinim duyduklarını göstermektedir. Bütün bu veriler, çocukların asli ihtiyaçlarının aileleri tarafından karşılanması gerekirken, tam tersine çocukların hem kendilerinin hem de ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılama mücadelesini verdiklerini göstermektedir. Bazı çocukların da yetersiz aile bütçesine katkı yapmak amacıyla çalışmaya başladıkları söylenebilir. Ailenin gelir durumuna göre, çocukların kazançları kullanılmaktadır. Bazı çocuklar da ailelerinin bazı ihtiyaçlarını (okul aidatı, kırtasiye ihtiyacı, yol masrafı, kantinden alınan yiyecek) karşılayamadığından dolayı sokakta çalışmaya başlamaktadırlar. Eğer aile ekonomik olarak zor şartlar altında ise, çalışan çocukların kazançları günlük gıda tüketim için kullanılmaktadır. Çalışan çocukların aile gelirleri bulundukları çevrelerine göre kendi günlük gıda ve yiyecek ihtiyacını karşılıyorsa, çocukların kazançları biriktirilerek okul ihtiyaçları/harçlık, ev eşyası alma k için kullanılmaktadır. Dahası, çocukların kazançlarını biriktirmesiyle ev alan (son derece sağlıksız, eski ve ucuz evler) –sınırlı da olsa- bazı aileler de söz konusudur. Sonuç olarak, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların çoğunun kazançlarının ailelerinin

denetimi altında olduğu ve çoğunlukla kazançlarını ailenin günlük tüketim ihtiyaçları (daha çok gıda harcamaları) için kullanıldığı söylenabilir.

4.5. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN YAPTIKLARI İŞİ DEĞERLENDİRME BİÇİMLERİ

4.5.1. Memnuniyet Durumları

Çalışan çocuk gruplarının çalışmaktan memnun olma durumları formel ve enformel sektörlere göre farklılık arz etmektedir. Sokakta çalışan çocukların çalışmaktan memnun olma durumuna baktığımızda; çocuklarının ailelerinin yoksul olmaları, ailelerinin istekleri veya zorlamaları bazen de çocukların ailelerinin yaşadıkları yoksulluğu görmelerinden dolayı çalışmaya başlamaktadırlar. Bütün bunlarla birlikte; geçim sıkıntılarının ailede yoğun olarak konuşulması veya tartışılması ve bu söz konusu tartışmaların ebeveynler arasında problemlere sebep olması, çocuğa telkin edilen erken sorumluluk verme/kazanma duygusu çocukları çalışmaya yöneltmektedir. Çocuk, çalışarak ailesinin bütçesine katkıda bulunma, okul ihtiyaçlarını karşılama, okul harçlığını çıkarmayı istemekle ailesine yük olmak istememektedir. Çocuk ailede yaşanan tartışma, kavgalara kendince bir çözüm yolu bulmaya girişmek için “ekmek kavgasına” girdiğinde, ailesinin yaşadıkları sorunları çözeceği inancı ndan hareketle kendince durumdan vazife çıkararak çalışma ya başlamaktadır. Çalışmanın sıkıntılarına ve zorluklarına rağmen, çocuk çalışmaktan dolayı gururlu bir edayla memnuniyetini ifade eder. Formel sektörde çalışan çocukların, yaptıkları işleri daha fazla sevmelerinde, meslek öğrenme ve para kazanma gibi önemli faktörler etkili olabilir. Çünkü bu iki faktör, formel sektörde çalışan çocukların gelecek le ilgili beklentilerini de olumlu etkilemektedir. Formel sektörde, çocuk çalışıkça meslek öğrenecek ve ileride daha fazla para kazanacak ve dolayısıyla kendi işyerini açma olasılığı güçlenecektir. Formel sektörde çalışan çocukların yaptıkları işi sevmelerinde, meslek öğrenme amacı son derece önemlidir (ÇSGB, 1995:134, Öztürk ve vd., 1997:27). Bütün çalışan çocuk gruplarında ortak bir öncelik durumuna baktığımızda ise, çocukların ailelerini parasal yönden desteklemek amacıyla üretime katıldığını görmekteyiz. Çalışan çocuklar işin güçlüğü, yorucu olması, iş ortamından kaynaklanan bazı tehlike ve risklerin farkında olmalarına rağmen çalışmayı sürdürmektedirler. Çalışan çocukların, genelde gelir düzeyi düşük ailelerden gelmeleri çocukları aile

bütçesine katkıda bulunmaya ya da ailelerinin ve kendi geçimlerini sağlamaya zorlamaktadır.

Tablo 64: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaktan Memnuniyet Durumları

	S	%
Evet	229	57.3
Hayır	171	42.8
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların yarısından fazlasının (% 57.3) sokakta çalışmaktan memnun olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Geriye kalan çocukların % 42 .8’i çalışmaktan memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Çocukların sokakta çalışmaktan duydukları memnuniyetleri veya memnuniyetsizliklerinin arka planındaki sebepleri bilmeden doğru değerlendirmelerde bulunmak güçtür. Bu nedenle çocuklara aşağıdaki tablolardan da görülebileceği gibi çalışmaktan memnun olma veya memnun olmamaya ilişkin sorular sorulmuştur. Bu çalışmada, diğer araştırmalardan ayrı olarak çocukların hem memnuniyet duyma hem de memnuniyet duymama nedenleri birlikte saptanmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki tabloda çocukların çalışmaktan memnun olma nedenleri ve buna ilişkin dağılım verilmiştir.

Tablo 65: Çocukların Sokakta Çalışmaktan Memnun Olma Nedenleri

	S	%
Kazandığım parayla kendi ihtiyaçlarımı karşıladığım için	52	22.7
Kazandığım parayla ailemin ihtiyaçlarını karşıladığım için	105	45.9
Aile içerisindeki huzursuzluktan uzaklaştığım için	7	3.1
Para duygusu beni mutlu ettiği için	5	2.2
Kendimi geleceğe hazırladığım için	20	8.7
Arkadaş grubumla hoşlandığım işler yaptığım için	28	12.2
Diğer	12	5.2
Toplam	229	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların yarısından fazlasının sokaktaki çalışma koşullarının zorluğu, sokaktaki tehlike ve risklere rağmen , çalışmaktan memnun

olduklarını ifade etmiş olmaları dikkat çekici bir bulgudur. Tablodan da görüldüğü gibi, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların, % 45.9'u sokakta çalışmayı memnuniyet verici olarak belirtmelerinin nedeni olarak, kazandıkları parayla evin ihtiyaçlarını karşılamayı belirtmişlerdir. Bu oran Diyarbakır'da sokakta çalışan ve sokakta çalışmaktan memnun olduğunu belirten çocukların yarısına yakın kısmının ailesinin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda oldukları anlamına gelmektedir. Çocuklar bulundukları sosyal konumları gereği temel ihtiyaçlarının aileleri tarafından karşılanması gerekir. Ancak, bir çocuğun; kazandığı parayla ailesinin veya kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması veya bu sebeple çalışma yaşamına katılması çocuk gelişimi ve çocuk hakları açısından kabul edilmez bir husustur. Çünkü çocukların temel ihtiyaçları öncelikle aileleri tarafından karşılanması gerekmektedir. Ailenin bu asli yaşamsal ihtiyaçları karşılayamaması halinde de devletin bu görevi yüklenmesi gerekmektedir.

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar arasında diğer seçeneğin i işaretleyen bazı çocuklar çalışmaktan memnun olma nedeni olarak; *“boş gezip sokakta kötü ve serseri çocuk olmak istememe”* gibi bir gerekçe ile açıklamaya çalışmışlardır. Araştırmanın sonuçları ve görüşmeler böyle bir izlenimi güçlendirmiştir. Bu durum ister, çocukların hayatı erken yaşta tanıma gibi bir eğilime sahip oldukları yönünde bir gerekçe ile açıklansın, isterse çocukların çalışmama durumunda, serseri ve anti sosyal çocuklarla birlikte olabilecekleri yönündeki kaygı ile açıklansın, sonuçta çalışan çocuk ile iyi çocuk arasında bir ilişki kurulduğu diğer bir deyişle, iyi çocuğun aile bütçesine katkıda bulunan veya kendi harcamalarını, ihtiyaçlarını çalışarak kazanan çocuk olduğu yönünde bir algı durumu olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışan çocukların, çalıştıkları işin niteliğinin ve çalışma ortamının, sağlık ve güvenlikleri açısından olumsuz sonuçlar yaratacağının farkında olmamalarının, onların kendi haklarının bilincinde olmadıkları ve işgücü alanında yaşanılacak istismarlara açık olduklarını göstermektedir (Zeytinoğlu, 1989:245).

Tablo 66: Çocukların Sokakta Çalışmaktan Memnuniyet Duymama Nedenleri

	S	%
Az kazandığım için	14	8.2
Çok yorulduğum için.	35	20.5
Sokakta çok tehlikeler var olduğu için	74	43.3
Okula ve derslerime gereken önemi veremediği için	32	18.7
Bana bir meslek kazandırmadığı için	16	9.4
Toplam	171	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar arasında sokakta yaptığı işten memnuniyetsizlik ifade eden çocukların en büyük kütesini (% 43.3) sokakta var olan tehlike ve risklerden dolayı memnuniyetsizliğini belirtenler oluşturmaktadır. Bu veriler Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların önemli oranının çalışma yaşamına ilişkin ciddi risklere maruz kalabilme olasılığından memnuniyetsizliklerini ifade etmelerine rağmen, çalışmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Bu veriler sokakta çalışan çocukların maruz kaldıkları şiddet ve istismarın çeşitliliğine ve yoğunluğuna işaret eder. Çocukların sokakta yaptıkları faaliyetlerden memnuniyetsizliklerini sokaktaki tehlike ve risklerden bahsederek belirtmeleri, çocukların sokakta çalışmanın güvenli olmadığı konusunda kısmen de olsa bir bilince sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Konuya ilişkin emniyet ve sosyal hizmet yetkilileri ile yaptığım görüşmelerde bu yetkililerin, sokakta çocuklara yönelik gerçekleşen şiddet ve istismarın boyutu konusunda yetkili bir bilince sahip olmadıkları izlenimi edindim. Sokakta çalışan çocuklara ilişkin olarak düşük günlük kazanç, meslek edinememe, bedensel yorgunluk ve okul derslerine gereken önemi verememe gibi konular üzerinde odaklandıkları görülmektedir. Bu sonuçlara göre çocukların bir yönüyle sokaktaki tehlikelerin tam farkında olamadıkları anlamına gelmektedir.

1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre çalışan çocukların % 44’ü yaptığı işten memnun değildir. Çalışan çocuklar mevcut yapılan işten memnun olmama nedenleri olarak; ücret ve gelir düşüklüğü (% 50.6) ve işin yorucu olmasını (% 41.9) göstermişlerdir. Cinsiyetler bağlamında bakıldığında ise, kız çocuklarının ücret düşüklüğünden ziyade yapılan işin yorucu olmasını daha yüksek bir oran da ifade etmiş oldukları görülmektedir (TÜİK, 2005:62). Formel sektörlerde veya hizmet sektöründe çalışan çocukların kapalı alanlarda ve hiç olamasa denetimin olduğu mekanlarda

çalışmaları, maruz kalacakları ihmal ve istismarları bir yere kadar engelleyebilmektedir . Yine de bu çocukların sokakta bazı suç ve sapkın eğilimi olan çocuklardan etkilenmeyecekleri anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde bu çocukların cinsel ve fiziksel saldırılara uğramayacaklarının hiçbir garantisi yoktur. Çünkü, araştırma evrenimizdeki sokakta çalışan çocukların % 75'i 6-14 yaş dilimindeki çocuklardan oluşmaktadır. Çocukların üretimin her alanındaki çalışma ortamlarından, koşul ve ilişkilerinden olumsuz etkilenmeleri nedeniyle sağlık ve güvenlikleri tehdit edilmiş olur. Çocukların, yetişkinlere göre daha kırılgan bir yapıya sahip olmaları ve daha çabuk etkilenir olmaları, sağlık ve güvenliklerinin de daha yoğun olarak bu olumsuzluklardan etkilenebileceği anlamına gelir. Sokakta çalışan çocuklar, çocuk işgücü içerisinde öncelikle korunması gereken çocuk grubudur. Çünkü, sokakta çalışan çocuklar çok sayıdaki risklere açık alanlarda çalışmaktadırlar. Araştırma bölgesinde yaşanan terör olayları olgusu ve bunun yarattığı ekonomik problemler çocukların yasal olmayan koşullarda çalışmalarına adeta zorunlu hale getirmektedir. Sonuçta korunması gereken çocuklar, korumasız ortamlarda yaşına, bedenine zor gelen işlerde gün boyu çalışma ya devam etmektedirler. Ailenin yaşadığı ekonomik yoksunluk nedeniyle çalışan çocukların, çalışmaktan çok memnun oldukları söylenemez. Bu düşüncemizi babasının uzun süren işsizliği sonucunda çalışmaya başladığını söyleyen C. A.'nın sözleri doğrular niteliktedir.

“ Sokakta çalışmaktan memnum olduğumu söylüyorum. Aslında, sokakta çalışmaktan çok memnun olduğum söylenemez. Babam çalışsaydı ve eve ben bakmak zorunda kalmasaydım, memnun olmadığımı söylerdim. Ben çalışmadığım zaman eve ekmek alacak hiç paramız olmaz.” (C. A . 11 yaşında).

Bu çocuğun ifadelerinden anlaşılacağı gibi, kendisinin çalışmaya başlamasında babasının işsizliği neden olmuştur. Babanın uzun süren işsizliği , çocuğu zorunlu olarak ailenin geçimini sağlayan kişi konumuna getirmiştir.

4.5.2. Yaptıkları İş Konusundaki Görüşleri

Sokaklarda bulunan çocukların, sokakta bulunma nedenlerinin başında görülen/derinleşen toplumsal eşitsizlikler faktörü unutulup, çocuklar toplumun baş belası olarak algılanmaya başlandığı dikkat çekmektedir. Bazı yönetici veya bireyler tarafından bu çocukların kentlerin görünür anlamda olmalarının, kent imajı açısından

olumsuz bir görüntü oluşturduğu düşünülmektedir. Bu nedenle kimi çevreler tarafından kendilerinin “turistlere rezil edenler” olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu anlayış, onlardan kurtulmaları gerektiğini dile gerektirmektedir. Aynı benzer işi yapan yetişkinler de, onları rakip olarak gördükleri için istemiyorlar. Sokaklardaki küçük bir çok grubunun bir takım küçük suçlara karışmasının, medya tarafından abartılarak verilmesi sokaktaki bütün çocukları şüphe altında bırakmaktadır. Kentte asayiş ve düzeni sağlamakla görevli polis ve zabıta da, bu çocukları kamu düzenini bozan odak olarak görmektedir. Çünkü bu çocuklar kavşaklarda trafiği engelleme, tretuvarları işgal etme, sağlıksız mal satma, ucuca madde kullanma, dilenme ve ufak tefek hırsızlıklar yaparak görevlilerin uygulamaya çalıştıkları yasaları ihlal ediyorlardı (Atauz, 1998:69).

Aşağıdaki tabloda, sokakta çalışan çocuklar grubunu oluşturanların, yaptıkları işlere dair tür önemler atfettiklerine yer verilmektedir.

Tablo 67: Sokakta Çalışan Çocuklar İçin Sokakta Çalışmanın Hangi Anlama Geldiğine İlişkin Görüşleri

	S	%
Sokakta çalışmak hayatı öğrenmenin/esnaf olmanın ilk adımıdır	10	2.5
Sokakta çalışmazsam ailem aç kalır	139	34.8
Sokakta çalıştığım için kendimden utaniyorum	22	5.5
Zengin çocukları sokakta çalışmadığı için onlardan nefret ediyorum	46	11.5
Sokakta çalışmanın yasak olduğunu bilmeme rağmen, yoksulluktan dolayı çalışmak zorundayım	61	15.3
Kendimi dışlanmış olarak hissediyorum	16	4.0
Sokakta çalışmak zorunda bırakılmazsam hiç çalışmak istemem	106	26.5
Toplam	400	100.0

Çocuklar içerisinde bulundukları yaş itibarıyla, düşüncelerini ifade ederlerken doğrudan anlatma yolunu tercih ettikleri söylenebilir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında, çocukların ailenin ekonomik problemlerinden dolayı çalışmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Çocukların % 34.8’i “Sokakta çalışmazsam ailem aç kalır” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bunu ikinci sırada, “Sokakta çalışmak zorunda bırakılmazsam hiç çalışmak istemem” diyenlerin oranı (% 26.5) izlemektedir. Bundan ayrı olarak tabloda dikkat çeken diğer

bir bulgu da, çocukların % 11.5'i zengin çocukları çalışmadığı gerekçesiyle onlardan nefret ettiklerini belirtmiş olmalarıdır.

Yoksul olan çocuklar, kendilerine göre daha iyi şartlarda yaşayan çocukların yaşamlarına özendikleri ve kendilerinin de aynı yaşam tarzına neden sahip olamadıklarını sorgulamaktadır. Bu sorgulama bazen, iyi bir yaşama sahip olan bireylere yönelik bir tepkiye bile dönüşebilmektedir. Çocuklukta ortaya çıkan yoksulluk eksenli yoksunluklar çocuklarda; bazı kıskançlıklara, saldırgan eğilimlere ve başkalarına zarar vermeye bile dönüşebilmektedir. “Zengin çocukları sokakta çalışmadığı için onlardan nefret ediyorum” i fadesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Bir anlamda, yoksulluk içerisinde yaşayan çocuklar, yaşadıkları yoksunluklar nedeniyle toplumun diğer kesimlerini öteki sayma veya kendilerini onlardan ayrı tutma eğilim sergiledikleri söylenebilir. Çocuklukta gelişen bu düşünce, yetişkinlik döneminde de devam ederek toplumsal bütünleşme önünde engeller oluşturabilir. Çünkü, çocuklukta gelişen olumsuz tutumlar sonucu gelişen sosyalleşme sürecinin problemlili olması, yetişkinlik dönemdeki yaşamları derinden etkileyebilmektedir. Toplumsal entegrasyonu engelleyici tutum, düşünceler sosyalleşme süreciyle oluşmaktadır. Araştırma alanında görüştüğüm suç işlemiş ve suça itilmiş bazı çocukların, kendilerinin dışlanmış olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Benzer bir biçimde ekonomik durumu iyi olanların kendilerini önemsemediklerini, acılara duyarsız kaldıklarını beyan etmişlerdir. Aşağıda bazı çocuklara sorulan zengin çocukların dan neden nefret ettiklerine ilişkin soruya verdikleri yanıtlar yer almaktadır. Bu soruya verilen cevaplar, çocukların değerlendirmelerindeki çarpıcılığı ortaya koymaktadır.

“Benim gibi çalışmayan zengin çocuklarından nefret etmemin nedeni; babalarının onlara telefon alması, arabalarının olması, okulda, ‘biz yaz tatilinde pek çok kenti ve yeri gezdik’ demelerinden dolayısıdır. Ayrıca onların her istekleri aileleri tarafından karşılanırken, neden ailem benim hiçbir isteğimi karşılayamıyor? İşte bunun için onlardan nefret ediyorum”. (A.L. 14 yaş)

“Ben bir gün çevrede bazı çocuklarda gördüğüm bisikleti n benzerini babama bana da almasını istedim. Çünkü herkesin bisikleti vardı, ama benim bisikletim yoktu. Her gün diğer çocuklar atariye gidiyorlar, onların bir günde harcadığı parayı biz üç günde çalışarak kazanabiliyoruz. Bir gün çarşıya giderken, okuldan arkadaşlarımdan biriyle karşılaştım. Arkadaşımda çok para olduğunu gördüm. Arkadaşım parasıyla atariye gitti. Ben de paramla kağıt mendil al dım. O günden sonra, onun parası çok

olduğundan dolayı, benim de onun kadar param olmadığı için, ondan nefret ediyorum.”
(K.S. 12 yaş).

M.Ö. (11 yaşında): *“Bazıları biz fakiriz diye bizi sevmiyorlar ve bazıları da bize gösteriş (hava atma, bizi küçümseme, dışlama) yapıyor. Sattığımızın temiz olmadığını söyleyip almadıkları için, onlardan nefret ediyorum.”*

“Giysileri çok temiz olduğu için onları kıskanıyorum. Ayakkabı boyadığımdan, ellerimi yıkamama rağmen kiri çıkmadığından ve bu sebeple benimle okulda arkadaş olmadıklarından dolayı onlardan nefret ediyorum.” (V. V. 10 Yaşında).

“Sattıklarımızı almadıkları için onlardan nefret ediyorum.” (İ.G 15 yaşında).

Çalışma alanında görüştüğüm sokakta çalışan çocukların, kendilerine yönelik bu olumsuz tutum ve düşünceleri içselleştirdikleri görülmüştür. Kendilerine ilişkin bu tutum ve düşüncelerin kendilerinin yoksulluklarından kaynaklandığını düşünmektedirler. Bu durumun da bazen çocukları daha hırçınlaştırabileceği ve gelecekte bu duygunun intikam almaya dönüşebileceği söylenebilir.

Sokakta çalışan çocuklar, zenginlerin, “kendilerine insan” gibi davranmamalarından ve parayı “köpek gibi” önlerine atmalarından şikayet etmektedir. Zengin-yoksul ilişkisinin tahayyüldeki biçimleri kurulan ilişkiye dair ip uçları veriyor. Yoksul-zengin ilişkisi özdeşleştirilen metaforik dil sayesinde “tıksınç” olarak kurulmasını içerir (Erdoğan, 2002:44). Sokakta çalışan çocukların, çalışarak yoksul ailelerinin bütçelerine katkıda bulunmayı bir gurur kaynağı olarak görmeleri, yoksulun yaptığı marjinal olsa da merkezi konuma getirip büyülenmenin nesnesi olur. Aynı şekilde zengin tarafından da iğrenmenin nesnesi olabilmektedir (Erdoğan, 2002:45). Sokakta çalışan çocuğun, kendisi gibi sokakta çalışmayan veya parası olan, tatile gitme imkanı olan, bisiklet, giysi ve temiz elbiselere sahip olan zengin çocuklarına karşı duydukları nefreti ve zengin çocuklarının da sokakta çalışan çocuğun sattıklarını pis ve kirli addetmesi, okulda onunla arkadaşlık etmemesi gibi durumlar “tıksınç”(toplumsal - sınıfsal kurgunun bir iğrenme-aşağılama ilişkisi çerçevesinde gelişmesi) kavramı ile açıklanabilir.

Çalışan çocukların bir kısmının, özellikle kız çocukları ve ayakkabı boyayanlar, sokakta çalışmaktan utandıkları ve kendilerini dışlanmış olarak hissettikleri yönünde beyanlarda bulunmuşlardır. Kız çocuklar daha çok yaşça büyümeleri , erkek çocuklarda sokakta çalışmayan arkadaş ve öğretmenleriyle karşılaştıklarında utandıklarını dile getirmişlerdir.

Sokakta çalışan çocuklar dezavantajlı ailelerden geldikleri için ebeveynleri arasındaki çatışmaları olumsuz biçimde algılamaları daha yüksek seviyede olabilir. Böylelikle sokakta çalışan çocuklar, kendilerinin çalışma hayatına atılmalarıyla bu sorunun çözüleceği kanaati doğmaktadır (Sağır ve Aral, 2000:557).

4.5.3. Sorunları Konusundaki Görüşleri

Yavuzer'e göre, farklı gruplara uygun biçimde davranan, ilişki kuran, toplumca kabul gören tutum, tavır geliştiren, toplumsal yaşama katılan kişi sosyal açıdan uyumludur. Toplumsal ortamda aldığı rol ve ilişkiden kişi yeterince doyum sağladığında mutlu olur. Aile içerisindeki olumsuz engellemeler, yetersiz ve zayıf güdülenme ve modellemeler çocukların sosyal açıdan bağımsız tipte olmalarına rağmen, iyi bir sosyal uyum göstermelerini engeller. Böylece iyi bir sosyal uyumu sağlayamayan kişi ya a-sosyal ya da anti-sosyal olabilmektedir. A-sosyal kişi iyi bir toplumsallaşmadan yoksun, toplumun kendisinden beklentilerinden habersiz bir bilinçle sahip olur. Anti -sosyal kişi ise, toplumun ve toplumu meydana getiren kişi ve grupların kendisinden istediklerini bilir, ama bunları kasten yerine getirmez, karşı çıkar. Gerektiğinde boyun eğmeyen, zarar veren ve kendi arzularına öncelik veren kişidir (Yavuzer, 2001:24-26). Çocukların uygun bir öğrenme, deneyim ve davranışlarına sahip olmamaları, onların uyumsuz bireyler olup, toplumsal yaşamda kendilerine ve topluma zarar vermeye başlamalarına yol açabilir. Bu durum çocukların, topluma ve sosyal yaşayışa karşı tavırlarının biçimlenmesinde, aile içerisindeki ilk öğrenme ve deneyimleri önemli kılmaktadır. Sokakta çalışan çocukların uzun bir süre ve günün büyük bir kısmını çalışarak sokakta geçirmeleri, ailedeki sosyal uyumu ve deneyimi öğrenmelerini engellemektedir. Çocukların sokakta çalışmak yerine, sosyal yaşamda etkin bir biçimde yer almaları gerekir. Bu sebeple sokakta çalışan çocukların özel konumundan dolayı aile ve okulla olan ilişkileri önem kazanmaktadır. Çünkü eğer ebeveynler, evde kendilerini özdeşleştirecekleri uygun modelleri çocuklara sunamazlarsa, çocuklar bu modelleri dışarıda ararlar. Sokakta çalışan çocukların dışarıda arayacakları model kişi ise daha çok toplumun alt-kültür grupları içerisinde yer alan çocuklardır. Bu çocuklar da, çocukların sosyal uyumlarını ciddi bir biçimde olumsuz etkileyeceği ortadadır.

Tablo 68: Sokakta Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sıkıntı ve Sorunlarını Anlattıkları

Kişiler

	S	%
Kimseye anlatmam	167	41.8
Gruptaki arkadaşlarıma anlatırım	136	34.0
Aileme anlatırım	93	23.3
Diğer	4	1.0
Toplam	400	100.0

Tablodaki verilere bakıldığında, çocukların yarısına yakın bir kısmı (% 41.8) karşılaştığı sorun ve sıkıntıları kimseyle paylaşmama ktadır. İnsanoğlunun hayatında önemli ve kuşatıcı, sırların, sorunların, dertlerin paylaşarak soğurulduğu güvenli bir kurum olan aile kurumu, çocukların hayatında belki yaşça biraz küçük olmalarından kaynaklanan bağımlılıklarının da etkisiyle daha önemli bir konuma sahiptir. Ancak çalışan çocukların sadece % 23.3'nün sorun ve sıkıntılarını aileleriyle paylaştıkları görülmektedir. Çocukların % 34'ünün ise, sorun ve sıkıntılarını payl aşmak için arkadaş grubunu tercih ettikleri görülmektedir. Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, çocuklar ya sorunlarını kimseyle paylaşmama eğilimi sergilemekte, ya da sorunlarını anlatmaya kara verdiği zaman da en çok ailelerini tercih etmek yer ine arkadaşlarını tercih ettikleri görülmektedir.

Toplumun ve bir grubun üyesi olarak birey, biyo-kültürel ve sosyal bir varlıktır. Birey doğuştan getirdiği gizilgüçlerle ve toplumdan gelen etkilerin bir sentezinin sonucunda çevresine uyumu sağla maktadır. Öğrenme, katılma ve alıştırma toplumsallaşmanın temel belirleyicileridir. İnsanoğlunun en büyük başarısı, sağlam ve dengeli toplumsallaşma sürecinde günlük davranış gelişiminin yeni deneyimler ve yaşantılarla kazanmasıdır. Böylece hiçbir çocuk doğuştan sosyal veya anti-sosyal olarak dünyaya gelmez. Çocukta beraber olma güdüsü, yaşamın ilk yıllarından başlayarak gelişir. Çocuğun topluma ve sosyal yaşantılara karşı tavırlarının biçimlenme veya başkalarıyla nasıl geçineceği hususu büyük ölçüde yaşamının ilk yıllarındaki öğrenme deneyimlerine bağlı olarak gelişmektedir. Bu deneyimler çocuklara, aile ve okul gibi iki temel kurumdaki yetişkin ve öğretmenlerin rehberliğinde verilen imkanlar ve bu imkanları değerlendirmesi için gereken motivasyona bağlıdır. Charlotte Bühler toplumsallaşmayı, bireyin öğrenme sürecine ve doğal yapısından kaynaklanan

kalıtsal kökenli davranış eğilimlerine bağlar. Bühler, üç farklı sosyal tipten bahseder. Bunlar sosyal açıdan kör tip, sosyal açıdan bağımlı tip ve sosyal açıdan bağımsız tiptir. Bizim için önemli olan çocuk grubu; diğerlerini dikkate almadan, sadece kendileriyle ilgilenen kör tip diye ifadelendirilen ve grupla ve öteki çocukların faaliyet ve etkinliklerinden açık bir biçimde etkilenen sosyal açıdan bağımlı olan gruptur. Bu grup, diğer çocukları dikkate almadan, sadece kendileriyle ilgilenirler (Yavuzer, 2001:21-24). Çünkü yukarıda da yapılan değerlendirmelerde çocukların kendilerini ailelerine ifade etmemeleri bir problem olarak belirtildi. Kanımca aile içerisinde özellikle, ebeveynler tarafından yeterince sevgi görmeyen çocuklar içe kapanıp sorunlarını kimseye açmamaktadır. Bu sebeple bu çocuklar kendi kendileriyle ilgilenen, sosyal açıdan kör tipi olarak tanımlanan çocuklar olmaktadır. Bazı çocuklar da dışarıdaki çocukların faaliyet ve etkinliklerine açık biçimde ilgi göstererek akran gruplarına yönelmekte dolayısıyla arkadaşlarına sosyal açıdan bağımlı tipler olmaktadır. Böylece sokakta çalışan çocukların çoğunun ilgisinin aile dışında olduğu nu söylemek mümkündür. Aile dışı ilgi de, çocukların aileye aidiyet duygusunu zamanla zayıflatmaktadır. Sokakta çalışan çocukların ailelerine sorunlarını anlatmamaları, akran gruplarına olan bağımlılıkları, çocukların daha kolay sokağa yönelmesinde etkili olmaktadır.

Sokakta çalışan çocukların günün büyük bölümünü, sokakta ve yetişkinlerle bir arada çalışarak geçirmeleri çocukların kendilerini yalnız hissetmelerine yol açabilir (Sağır ve Aral, 2000:556). Sokakta çalışan çocukların çoğunun ailelerinin yaşadıkları göç nedeniyle, kendi yaşam alanlarından kopup gelmeleri, kentte soyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yönden sorunlar yaşadıkları daha önce ifade edilmişti. Yoksulluk, göç, şiddet ortamında yaşamak gibi unsurlar ailede ebeveyn veya yetişkinlerle uyum sorunları yaratmakta ve duygusal parçalanmalara yol açmaktadır. Bu süreçte meydana gelen olumsuz etkilerden çocuklar daha fazla etkilenmektedirler. Çünkü çalışan çocukların çoğunun aileleri, insanca bir yaşamsal faaliyet için gerekli temel ihtiyaçlardan olan barınma, giyim ve beslenme ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından dolayı çocuklarını çalıştırmaktadırlar. Çocukların sokakta çalışmaları, onların aileleriyle başarılı ilişkiler geliştirmelerine engel oluşturabilmektedir. Çocukluk yıllarında, aile içerisinde ebeveyn ve diğer aile bireyleriyle gerçekleşmeyen olumlu uyarımlar, tavır ve tutumlar çocukların mutsuz, başarısız olabilmelerine yol açabilir. Çocukların zamanlarının çocuğunu sokakta çalışarak geçirmeleri, onların ebeveyn, kardeş ve diğer aile üyeleriyle yeterli düzeyde etkileşimde bulunmalarını engellemektedir. Aile

içerisinde ve sokakta, çocuklara karşı zaman zaman gerçekleşen dışlanma ve incitici davranışlar çocuklarda intikam alma ve kendisini küçük ve değersiz görme, endişe gibi olumsuz uyarımların oluşmasına sebep olmaktadır. Çocukların bir kısmının, sokakta çalışırken öğretmen ve arkadaşlarını gördüklerinde veya ayakkabı boyadıkları için ellerinde oluşan boyanın çıkmamasından kendilerinin arkadaşları tarafından küçümsendiğini, bu durumun da gururlarına dokunduğunu ifade etmeleri yukarıda söylediklerimizi doğrulamaktadır. Çocukların karşılaştığı olumsuz uyarımların sürekli olması veya bu uyarımların çocuklar tarafından içselleştirilmesi ise bir takım uyum sorunlarına yol açacağını şimdiden öngörmek mümkündür.

4.5.4. Çalışma Nedenleri

Derrien’de çocukların çalışmasını/çalıştırılmasını azgelişmişliğin ortaya çıkardığı yoksulluğun bir sonucu olduğunu belirtir. Çocukların % 98’inin gelişmekte olan ülkelerde kendi geçimlerini ve ailelerinin geçimini sağlamak için çalıştıkları belirtilmektedir. Çocukların çalışması, genel ve mesleki eğitimde, gelir dağılımında, beslenmede, sağlıkta azgelişmişliğin sürmesine katkıda bulunarak, ekonomik azgelişmişliği ve yoksulluğu beslemektedir. Bu sebeple çocukların çalışması/çalıştırılması, çocukların ve ailelerin cezalandırılmasını öngören yönetmeliklerle önlenmez. Çocukların çalışma hayatına girmeleri, azgelişmişlik ve yoksulluk arasındaki kısır döngünün bir sonucudur (bkz. Derrien, 1994:91 –101).

Çocukların erken yaşta çalışma yaşamına katılması ile yoksulluk, sosyo-ekonomik politikaların getirdiği baskıların yanı sıra ailelerin destek sisteminin ortadan kalkması ile yakından ilişkilidir (Altuntaş, 20003:14). Aşağıdaki tabloda, çalışan çocukların bakış açısıyla sokakta çalışma nedenleri görülmektedir.

Tablo 69: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışma Nedeni/Nedenlerine İlişkin Görüşleri

	S	%
Yoksulluk	135	33.8
Para kazanma isteği	4	1.0
Babamın işsiz olması	39	9.8
Babamın hasta olması	1	0.3
Babamın ölümü	5	1.3
Evin geçimini sağlayacak başka kimsenin olmaması	31	7.8
Ebeveynlerimin zorlaması	30	7.5
Çalışan arkadaş ve yakınların etkisi	15	3.8
Aile bütçesine katkıda bulunmak	62	15.5
Hayat deneyimi kazanmak ve meslek edinmek	17	4.3
Okul ihtiyaçlarını karşılamak	42	10.5
Diğer	19	4.8
Toplam	400	100.0

Yukarıdaki tablonun verileri incelendiğinde, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar içerisinde çalışmalarının nedeni olarak doğrudan yoksulluğu belirtenlerin oranı % 33.8’dir. Babamın işsiz/hasta/ölmüş olması, evin geçimini sağlayacak kimsenin olmaması, aile bütçesine katkıda bulunmak, okul ihtiyaçlarını karşılamak, ebeveynlerimin zorlaması, çalışan arkadaş ve yakınların etkisi, hayat deneyimi kazanmak ve meslek edinmekle ve diğer seçeneğinde belirtilen babanın terk etmesi, cezaevinde olması, yaşlı olması, kendi ihtiyaçlarını karşılamak seçeneklerinin de yoksulluk olgusunun sonuçlarının zorlamasıyla meydana geldiğini söyleyebiliriz. Çocukların bir kısmı da ‘diğer’ seçeneğini belirtmişlerdir. Bu seçeneği sokağın çekiciliğinden dolayı sokağa alıştıklarını ve sokakta arkadaş gruplarıyla beraber olmayı arzulayanlar işaretlemişlerdir.

Tablodaki verilerde görüldüğü gibi, çocukların çalışması/çalıştırılması olgusu yoksullukla ilintili bir gerçekliktir. Böylece kentsel alanlarda yoksul ailenin çocuğu olmak, erken yaşta çalışma yaşamına katılmayı zorunlu hale getirir. Çalışmaya başlayan çocuğun okula devam etmesi, okula devam ediyorsa da derslerinde başarılı olması oldukça güç görünmektedir. Çocuğun eğitim imkanlarından diğer akranları gibi yeterince faydalanamaması, ileride yetişkin bir birey olduğunda da, kalifiye bir çalışan olarak yaşamını devam ettiremeyeceği anlamına gelir. Bu ailenin, yeni bireylerinin de

eğitim olanaklarından yeterince faydalanamaması yoksul ve eğitimsiz ailelerin çocuklarının niteliksiz işlerde çalışması/çalıştırılmasını gerektirmekte bu da yoksulluğun bir kısır döngüleşme sonucu olarak ortaya çıkan fenomen olduğunu göstermektedir. Bu saptama, sokaktaki çocuk işçiliği ile mücadele etmenin yolunun, yoksullukla mücadele etmekten geçtiğini ortaya koymaktadır. Sokakta çalışan çocukların çoğu, kente yeni yerleşen kır kökenli birinci kuşak göçmen ailelerin çocukları veya kentte uzun süre yaşamasına rağmen yaşadıkları olumsuzluklar nedeniyle düzenli bir iş edinememiş ailelerin çocuklarıdır. Aileler çoğu zaman bu çocukların kazandıkları paraya acil ihtiyaç duymaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar arasında, hayat deneyimi kazanmak veya salt para kazanmak amacıyla çalışanlar olmasına rağmen en yaygın çalışma sebebinin yoksulluk olduğu tartışma götürmez bir gerçekliktir.

1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre ekonomik işlerde çalışan 6 –17 yaş grubundaki çocukların % 38,9’u hanehalkı gelirine katkıda bulunmak, % 19,8’i hanehalkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak, % 15,9’u ailesi istediği için, % 10,4’ü de iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak için çalıştıklarını belirtmişlerdir. Cinsiyetler bağlamında bakıldığında da, Türkiye genelinde hanehalkı gelirine katkıda bulunmak ve hanehalkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak iki cinsiyet türünde de ilk iki sırayı almaktadır. Üçüncü sırada ise çalışmanın nedeni olarak; erkek çocukları için iş öğrenmek, meslek sahibi olmak yer alırken, kız çocuklarında ailenin isteği çalışmanın nedeni olarak gösterilmektedir. Türkiye genelinde gerek kırsal alanlarda gerekse kentsel alanda çalışan çocuklar çalışma nedeni olarak ilk sırada hanehalkı gelirine katkıda bulunmayı sebep olarak belirtirler. Ancak kentsel alanlarda iş öğrenmek, meslek sahibi olmak oranı yüksekken, kırsal alanlarda hanehalkının gelirine katkıda bulunmak ve ailenin isteği daha yüksek bir orana sahiptir (TÜİK, 2005:65 –66). TÜİK’nin verileri kentsel alanlarda formel sektörde çalışan çocuklara yoğunlaştığı için iş öğrenmek, meslek sahibi olmak yüksek oranda görünmektedir. Kırsal alanlarda ise, aileler gelecekte çocuklarına yapacakları işleri öğrenmeleri veya ailenin ihtiyaç duyduğu ücretsiz işgücünü karşılama amacıyla, çocuklarını çalıştırmaya yönlendirmektedirler. Çünkü kırsal alanlarda ailelerin çoğu, çevrelerindeki diğer aileler gibi çocuklarını çalışmaya yönlendirmektedirler.

Çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında, aile bağları kopmamış çocuklarda temel güdünün ailesine ve özellikle kendisini dünyaya getiren, büyüten, bakan annesine

yardım etme üzerine inşa edildiği görülür. Çocuklar ailesine bakmayı, yardım etmeyi kendisinin bir görevi olarak görür. Babası olmayan ailede ise, çocuklar çalışarak bir anlamda baba rolünü üstlenirler (Sağır ve Aral, 2000:555). Bu araştırmada, sokakta çalışma yaşamına katılma ile geleneksel değerlerin zorlayıcılığı arasında kaçınılmaz bir ilişkinin varlığı gözlenmemiştir. Her ne kadar çocukların çoğu çalışmanın ayıp olmadığını, çalışmanın gerekliliğini, aile bütçesine katkı yaptıklarını, hayat deneyimini öğrendikleri gibi nedenlerle de açıklamaya çalışsalar da, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların neredeyse tamamının ailelerinin yoksul olduğunu söyleyebiliriz. Çocukların çoğu ailelerinin içerisinde bulundukları yoksulluğu bir nebze de olsa, kendilerinin emekleriyle gidermeye çabaladıklarını belirtmişlerdir. Onlar aslında bu önemli sorumluluğu üstlenmekle de bir yandan kendilerinin ne kadar önemli bir iş yaptıklarını hissetmeye çalıştıkları dikkat çekmiştir.

Bölgenin, özelde de, Diyarbakır kentinin en önemli demografik özellikleri arasında, nüfusun yaklaşık yarısının genç ve çocuklardan oluşması ile nüfus artış hızının yüksek olması bulunmaktadır. Bununla ilintili olarak, Diyarbakır ili için 1990 yılı verilerine göre, 0-14 yaş grubundaki çocukların oranı % 47'dir (GAP, 2004).

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların yoğun olarak bulunmasının sebebi ; çocuk nüfusun fazla olması, işsizlik oranının yüksek olması, ailelerde yoksulluğun yoğun olarak yaşanması ve son zamanlarda ekonomik veya terör ve güvenlik eksenli yaşanan yoğun kırsal kökenli göç faktörlerine bağlanabilir. Böylece Diyarbakır'da yoksul olan bu ailelerin çocukları çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmayı hedeflemektedirler. Ancak, çok sayıda çocuğun aynı anda çalışmaya başlaması ile birlikte, sokakta çalışan çocukların kazanacağı günlük para miktarı azaltılmaktadır. Bu yüzden Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların günlük kazançları diğer kentlerimizde sokakta çalışan çocukların günlük kazançlarına göre daha düşük bir düzeyde seyretmektedir. En az 6 çocuklu ve anne, baba, nine, dede ile birlikte sayıları 10-12 kişiyi bulan geniş ailelerde tek başına aileyi geçindirmeye gücü yetmeyen, kentin gerektirdiği iş için gerekli eğitim, beceriye sahip olmayan babanın yanı sıra evin çocukları da sokaklarda su -mendil, sakız satarak, ayakkabı boyayarak ve çöp toplayarak aile ekonomisine katkıda bulunmaya çalışmaktadırlar.

4.6. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN AİLE İÇİ ŞİDDETE MARUZ KALMA DURUMLARI

Bu bölümde, sokakta çalışan çocukların, sokakta ve aile içerisinde maruz kaldıkları istismar ile ihmal türleri ve düzeyinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Aile bireylerinin ve ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşüklüğü, ailelerin çoğunun geleneksel kır kökenli birinci kuşak göçmen olması, ebeveynlerin ve diğer aile bireylerin içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yoksunluk, yıllardır devam eden terör ve güvenlik olaylarının aile içi şiddet düzeyi üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bölgenin istikrar ve güvenden yoksun yapısından en olumsuz etkilenen kesiminin çocuklar olduğu bir gerçektir. Çocuklar hem sokakta, hem de aile ortamında şiddetin mağduru olabilmektedirler. Burada, çalışan çocukların aile içi şiddete maruz kalma düzeyleri irdelenecektir.

Aile içi şiddet bir bireyin aile içerisinde diğer aile bireylerinin fiziksel saldırısına uğraması olarak tanımlanır. Daha geniş anlamda ise, aile içi şiddet bireylerin yaralanması, sindirilmesi, öfkelenilmesi, duygusal baskı altına alınmasına yol açan davranışlar bütünüdür. Şiddetin biçimleri dövme, yaralama, sakat bırakma gibi fiziksel şiddet şekillerinden, cinsel saldırı, tecavüz (ensest) ve öldürmeye kadar değişebilir. Diğer yandan gözle görülemeyecek ve somut olarak saptanamayacak olan sözlü, duygusal ve zihinsel şiddet biçimlerini de kapsamaktadır (AAKB, 2000:7). Aile içi şiddet dünyada ve ülkemizde sık rastlanan ve dışarıya az yansıtılan bir olgudur. Kadına yönelik olan fiziksel şiddet daha büyük ölçüde gizlenmektedir (AAKB, 2000:201).

Aile içi şiddetin çeşitli türleri vardır. Bu şiddet türleri tarih boyunca, aile içerisinde fiziksel, cinsel, psikolojik kötü davranış şeklinde ortaya çıkan ve genellikle yenilenen bir ilişki süreci biçiminde devam edebilmektedir. Aile içerisinde ki şiddet herhangi bir bireyin, ailenin diğer herhangi bir bireyine karşı uyguladığı bir şiddettir. Aile içi şiddet en yaygın biçimiyle eşler arasında kocanın, karısına ve ebeveynlerin çocuklara karşı yönelttikleri şiddet biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Şiddete maruz kalma, niteliği ve şekli nedeniyle araştırmacılar tarafından kendi içerisinde gruplandırılmıştır. Eşe karşı uygulanan şiddet (spouse abuse/wife abuse) ve çocuklara karşı uygulanan şiddet (child abuse) diye ayrılmıştır. Çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmaması, psikolojik baskı uygulanması (child neglect) bir tür saldırı olarak kabul edilmektedir (AAKB, 2000:7-8).

Aile içi şiddet, çocuklara karşı daha çok fiziksel şiddetin en bilinen türlerinden olan dayak atma şeklinde görülmektedir. Geleneksel toplumsal düşünce yapımızda, dayak toplumsallaşmanın ve terbiye etmenin bir yolu olarak uzun yıllar bir yöntem olarak kabul edilmiştir. “*Eti senin, kemiği benim.*” “*Kızını dövmeven dizini döver.*” ve “*dayak cennette çıkmadır.*” gibi atasözleri dayanın çocuk eğitiminde terbiye etme aracı olarak seçilen bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim ve aile gibi önem arz eden iki temel kurumun, kalıplaşmış halk düşüncesinden etkilendiğini gösterir. Aile içi fiziksel şiddet başta olmak üzere, çocuklar şiddetten kurtulmak için evden kaçma davranışını göstermektedirler. Bu durum, çocukların aile bütünlüğünü bozmakta ve çocukların sokaktaki diğer birçok riskle beraber şiddete maruz kalmalarını da kolaylaştırabilmektedir.

Çocukken evde şiddete maruz kalan bireylerin ileride hem evde hem de sokakta şiddet uygulayan insanların davranış kalıpları arasında bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Çocukken şiddetle toplumsallaşmanın, ergenlikte toplumsal ve kültürel girdilerle yeni bir boyut kazandığı ve ev içi şiddet ile sokaktaki şiddet farklı biçim ve nedene dayansa da, bu iki şiddet türünün kesiştiği görülmüştür (AAKB, 2000:12).

Çocuklara karşı uygulanan şiddetle ilgili araştırmalarda, sorunun karmaşık bir görünümü olduğu görülmüştür. ABD’de New Hampshire Üniversite’ne bağlı Family Violence Research Laboratory tarafından yürütülen ve 8 binden fazla aileyi kapsayan, 1975–1985 tarihleri arasında uygulanan anketlere dayanan araştırmada, Amerika’daki çocukların % 97’sinin fiziksel cezalandırmaya maruz kaldığı ve bu durumun bir nesil sonra çocuk istismarı ve koca tarafından uygulanan şiddeti artırıcı bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Çocuğa karşı şiddet bebeklikten başlayıp ve çocukların yarısında aileyi terk edene kadar devam etmektedir. Her yedi çocuktan birinde şiddet çocuk istismarı sayılabilecek boyuttadır (AAKB, 2000:17). Aile içi şiddetin olduğu hanelerin çoğunda, çocuklar şiddet eylemine bir şekilde tanık olmaktadır. Aile içerisinde şiddetin olduğu hanelerde, çocukların bu şiddette şahit olmamaları için genellikle pek çaba gösterilmemektedir. Genelde aile içerisinde şiddet davranışının patlak vermesiyle birlikte çocuklar bir köşede unutulduğundan, şiddete tanık olmalarına izin verilmiş olmaktadır. Baba daha çok “gözü kimseyi görmeyecek” bir ruh hali sergilemekte, anne ise doğal olarak çocuklara ilgisini yöneltecek bir davranış içerisine girememektedir. Çocukların ebeveynler arasında oluşan aile içi şiddete tanık olmaları nedeniyle olumsuz etkilenmektedir. Şiddetin sürekli ve yoğun olarak yaşandığı ailelerdeki çocuklarda

ciddi psikolojik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu tür çocuklarda “içe kapanma, saldırganlaşma, huysuzlaşma, durgunluk” gibi başlıca psikolojik sorunlar saptanmıştır.

AAK tarafından Türkiye genelinde 3112 kadın ve 1318 erkek üzerine yapılan araştırmada, aile içerisindeki şiddetin sıklığı ve yoğunluğu sosyo-ekonomik statü, gelir, kadının çalışma durumu, eşin içki içme alışkanlığı (daha çok erkeğin), eğitim, hanedeki birey sayısının çokluğu, çocukluk döneminde şiddete maruz kalma sıklığı gibi değişkenlerle yakın bağlantı içerisinde olduğu sonucu elde edilmiştir (bkz. AAKB, 2000:171–199). Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre hanelerin % 34’ünde fiziksel şiddet, % 53’ünde de sözlü şiddet bulgularına rastlanılmıştır. Çocuklara yönelik fiziksel şiddete rastlanma olasılığı, en az % 46 olarak hesaplanmıştır (AAKB, 2000:205).

Bütün bu açıklamalarla amaçlanan, şiddete maruz kalan çocuklar probleminin anlaşılmasına yönelik bir ön bilgi oluşturmaktır. Bunu yapmakla, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların aile içinde maruz kaldıkları şiddet davranışının sonuçlarının öngörülmesinin daha olanaklı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 70: Sokakta Çalışan Çocukların Aile İçi Fiziksel Şiddette (dayak) Maruz Kalma Durumları

	S	%
Ailede sürekli dayak yerim	18	4.5
Ailede bazen dayak yerim	272	68.0
Ailede hiç dayak yemem	110	27.5
Toplam	400	100.0

Araştırma alanında elde edilen bulgulara bakıldığında, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların $\frac{3}{4}$ ’üne yakın bir kısmının çeşitli nedenlerle aileleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Bu veriler ışığında, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların yoğun bir şekilde aile içi şiddete maruz kaldıkları söylenebilir. Sokakta çalışan çocukların, sokakta da çeşitli kişi/kişilerce ve çeşitli türlerde şiddete maruz kaldığı/kaldıkları göz önüne aldığımızda, çocukların çok yoğun şiddet ortamında yaşadıkları sonucu daha kolay görülmüş olmaktadır. Çocuklarla yaptığımız görüşmelerde, özellikle ergenliğin başlangıç evresinde olan bazı çocuklar, aile içerisinde maruz kaldıkları duygusal (küfür, hakaret etme, sokakta kazandıkları para miktarı ve okuldaki başarı yönünden karşılaştırma) ve dayak şeklinde gerçekleşen

fiziksel şiddet nedeniyle evden kaçıp geceyi dışarıda geçirme davranışı gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Çocukların, yaşadıkları Diyarbakır kentinde şiddeti destekleyici geleneksel kültür kalıplarının günümüzde bile etkisini etkin bir biçimde sürdürmesi, terör ve güvenlik olaylarının oluşturduğu şiddet ortamının varlığı, sokakta çalıştıkları için sokaktaki şiddete maruz kalmalarına uygun ortamın oluşması, eğitimsizlik gibi nedenlerden dolayı, ihmal ve istismar sayılabilecek şiddetin türlerine maruz kalma olasılığını arttırmaktadır. Şiddet doğal ve göz ardı edilmesi gereken bir durum değildir. Bunun için sokakta çalışan çocukların devam etmekte olan bu şiddet ortamından uzaklaştırılması bir zorunluluk halini almıştır .

Evde çocukların şiddete maruz kalmaları ve istismar edilmeleri , onları sokaklara yönltebilir. Çocuğun sokağa yönelmesi ise çocuk açısından yoksulluğun daha da pekişmesini sağlayabilir. Sokağa yönelen çocuklar , ayrımcılık yüzünden okullarda öğrenme engelleriyle karşılaşp okulu bırakabilir. Çocuğun sömürüsünün devamı halinde çocukların okul dışında sağlıksız ortamlarda ve ileri boyutlarda fiziksel - psikolojik suiistimallere maruz kalarak yoksulluğun derinleşmesine meydan verir (UNICEF, 2004c:26). Çocuğun aile içerisinde şiddete maruz kalması çocukları aile denetiminden uzaklaştırmaya zorlamaktadır. Bu durum da, çocukların eksik ve kötü ortamlardaki kişi/kişilerin davranış tarzlarından etkilenmelerine sebep olabilir. Aşağıdaki tabloda çocukların aile içeriinde maruz kaldıkları fiziksel ve duygusal şiddetin nedenleri görülmektedir. Bu tablonun verilerine bakıldığında, ebeveynlerin şiddet tutumunu sergilemelerinin temelinde çocukların sapkın ve suç davranışına yönelmelerini engellenmek gibi bir anlayışın yat tığı anlaşılmaktadır.

Tablo 71: Sokakta Çalışan Çocuklardan Aile İçerisinde Şiddette Maruz Kaldıklarını Belirtenlerin, Şiddette Maruz Kalma Nedenlerine İlişkin Görüşleri

	S	%
Çalışmak istemediğim için ve istenilen düzeyde eve para getirmediğim için	54	18.8
Suç/sapkın tutumlar ve kötü arkadaşlara takıldığım için	86	29.6
Kötü alışkanlık yapıcı maddeler kullandığım için	7	2.4
Sinirlilik ve alkol gibi babamdan kaynaklanan nedenlerden dolayı	12	4.3
Çalışmak istemediğim, suç/sapkın tutumlar ve kötü arkadaşlara takıldığım için	21	7.2
Suç/sapkın tutumlar ve kötü arkadaşlara takılma, kötü alışkanlık yapıcı maddeler kullandığım için	31	10.6
Suç/sapkın tutumlar ve kötü arkadaşlara takılma, istenilen düzeyde eve getirmediğim için	14	4.8
Çalışmak istemediğim, suç/sapkın tutumlar ve kötü arkadaşlara takıldığım, istenilen düzeyde eve para getirmediğim için	31	10.6
Diğer	34	11.7
Toplam	290	100.0

Tablodaki veriler dikkatle incelendiğinde, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 72.4’nün aileleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Çalışan çocukların çoğunlukla fiziksel veya duygusal şiddete maruz kalma sebeplerine bakıldığında, aileler hem çocuklarını sokakta çalıştırarak risk ve tehlike altına sokmaktadırlar, hem de çocukların sokakta çalışmalarından kaynaklanan risk ve tehlikelerden korumak, uzak tutmak için de şiddet uyguladıkları görülmektedir. Aileler, çocuklarını sokaktaki bazı çocuk gruplarından (hırsızlık, yankesicilik, gasp, kavga edip adam yaralama, serseri bir biçimde boş gezen, madde kullanan çocuklardan) uzak tutmak için aile denetiminde tutmanın bir yolu olarak şiddete başvurmaktadırlar. Diğer bir deyişle, çocuklar sokakta çalışırken ailelerin denetimi dışında kalırlar, aileler de çocuklarını aile denetiminde tutmak ve onların sokakta gördükleri yanlış davranışlarından uzaklaştırmanın bir yolu olarak onlara şiddet uygulamaktadırlar. Her ne kadar bu yöntem doğru olmasa da, sokakta çalışan çocukların çoğunun kırsal kökenli birinci kuşak göçmen olmaları, çocuğun emeğine ihtiyaç duymaları ve geleneksel aile

yapısında “dayak atma”nın terbiye etmenin bir yolu olarak görülmesine de bağlanabilir. Araştırma alanından elde edilen verilere göre, sokakta çalışan ve evde fiziksel/duygusal şiddete maruz kalan çocukların şiddete maruz kalma nedenlerinin başında en çok “suç/sapkın tutumlar ve kötü arkadaşlara takıldığım için” seçeneğini işaretleyenler gelmektedir (% 29.6). İkinci sırada ise çocukların sokakta çalışmaya zorlanması ve günlük kazançlarının kotalanması anlamına gelen “çalışmak istemediğim ve istenilen düzeyde eve para getirmediğim için” seçeneği gelmektedir (% 18.8). Üçüncü sırada ise (diğer seçeneğinde) çocukların evde kardeşleriyle kavga etmeleri ve okula gitmek istememeleri (bir yönüyle okula gitmek istememelerinin nedeni sokakta çalışma sırasında veya okulda beraber olunan akran ve arkadaş gruplarının olumsuz etkilenmelerinden kaynaklandığını söyleyebilir.), gece geç saatlere kadar sokakta kalıp eve geç gitmeleri, sokakta kavga etme gibi nedenler bulunmaktadır. Ebeveynler ve ailenin diğer bireylerinin, suç/kabahat işleyen çocuklarına yaklaşımlarının genellikle fiziksel ve duygusal şiddet biçiminde gerçekleştiğini görmekteyiz. Böylece sağlıklı aile ilişkileri, olumsuz ebeveyn tutumları, çocukları ebeveynlerinden daha da uzaklaştırıp sokakta suç eğilimleri olan çocuklarla arkadaşlık kurmalarında etkili olabilmektedir. Halbuki ebeveynlerin çocukları konusundaki sorumluluğu; barınma, giyim ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlandırılmaz. Bu sorumlulukların yanı sıra ebeveynlerinin çocuklar ile ilgilenme, onları anlamaya çalışma, sevgi ile yaklaşma gibi çocukların diğer gereksinimlerini de karşılama gibi sorumlulukları vardır. Araştırma alanından elde ettiğimiz verilerde de görüldüğü gibi, ebeveynlerinin çocuk sayısının fazlalığı yoksulluk, ailelerinin yaşadıkları travmatik göçün getirdiği sorunlar, eğitimsizlik gibi faktörler ebeveynlerin çocuklara gerektiği tarzda bir tutum geliştirmesini kısmen de olsa engellemektedir. Bir anlamda çocuklarına yeterli zaman ayırma ve yeterli sevgi ve ilgiyi gösterme açısından ebeveynler son derece duyarsız davranmaktadırlar. Bu durum Diyarbakır’da kurulu bulunan 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi gibi kuruluşları daha önemli kılmaktadır. Çünkü bu kurumda çocuklara çeşitli eğitsel ve beceri faaliyetleri ve sosyal destek amaçlı hizmetler verilmektedir. Bu kuruluşlarda, çocukların beslenme, giyim gibi bazı temel ihtiyaçlarını karşılanmasının yanı sıra, çocukların toplumla bütünleşmeleri için gerek çocuklara gerekse de ebeveynlerine rehberlik amaçlı eğitici hizmetler sunması gerekmektedir. Çünkü sokakta çalışan çocukların önemli bir oranının ebeveynleri ile bazı sorunlar yaşadıkları söylenebilir.

Sinirlilik, babanın alkol alması ve evde kardeşler arasındaki kavga da aile içi şiddetin nedenleri olarak belirtilmiştir. Bu nedenlerin dışında araştırma evreni için aile içi şiddette etkili olan faktörlerden biri de, ailelerin çocuklarının sokak ortamında meşru olmayan veya sapkın tutum edinmelerini engellemek veya bu konuda onları caydırmak için yapılan baskı ve tartışmalardır. Burada amaç, çocuklarını kötü alışkanlığa karşı korumaktır.

Sağır ve Aral, sokakta çalışan çocukların aile ilişkilerinin algılama biçimleri üzerine yaptıkları bir çalışmada,* sokakta çalışan çocukların çoğunun yapılan kötü şeyler karşısında, cezalandırılma yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu, sokakta çalışan çocukların yaptıkları kötü şeyler karşısında, dayak da dahil aile içerisinde bazı cezalara maruz kaldıkları şeklinde yorumlanabilir (Sağır ve Aral, 2000:555).

Genellikle, ailelerde çocuğa karşı bir saldırganlık durumunda anne koruyuculuk görevi görmektedir. Sokakta çalışan çocuklar, evde kendisi ve kendisi ile ilgili veya kendisi dışındaki bir tehlike ile karşı karşıya kalması durumunda, annenin koruyuculuğuna sığınmaktadır. Ancak bazen de anne ve baba aynı tutumu takınarak, çocuğu savunmasız bırakabilmektedir (Sağır ve Aral, 2000:556). Sokakta çalışan çocukların, kötü olarak değerlendirilebilecek davranışlarının, ebeveynleri tarafından birlikte cezalandırmasının arkasında, çocuklarını koruma kaygısı yatmaktadır. Sokakta çalışan çocuklara karşı ebeveynlerinin olumlu tutum ve davranışlara sahip olmadığı yapılan fiziksel ve duygusal şiddetin yoğunluğundan anlaşılabılır. Çocuklarla yaptığım görüşmelerde ve araştırma verilerince de tabloda doğrulandığı gibi, aileler çocuklarının suç işlemeye eğilim göstermeleri veya sapkın akranlarla arkadaşlık etme durumunda çok ciddi bir tepki verdikleri tespit edilmiştir. Bu tepki bazen kendilerine yönelik sorgulayıcı bir nitelikte olduğu gibi bazen de çocuklara yöneltilmiş fiziksel şiddet biçiminde de olabilir. Ebeveynlerin çocuklarının suç işlemleri veya madde kullanmaları karşısında gösterdiği sert tepkiler, çocuklar tarafından sevilmedikleri, istenmedikleri biçiminde yorumlanmaktadır. Böylece çocuklar daha fazla aile denetiminden uzaklaşarak sokaktaki tehlikelere açık hale gelmektedirler. Diyarbakır'da sokakta çalışan ve kardeş sayısı fazla olan kalabalık ailelerin çocukları başta olmak üzere; ailede suç ve madde kullanan, evden/okuldan kaçan, geceyi dışarıda geçirme gibi olumsuz davranışlar gösteren çocukların hem kendi kardeşleri hem yakın akraba ve hem

* Gösterilen resimlerde çocuğun ebeveyn sevgisi, yaptığı kötü işler karşısında aldığı cezalarla ilgili algılamaları ölçen değerlendirme.

de komşu çocuklarınca model olarak benimsendikleri görülmüştür. Olumsuz davranışsal eğilimlere, sahip çocuklarla yaptığım görüşmelerde, onlardan ailesini ve kardeşlerini anlatmalarını istediğim zaman, ailede olumsuz model örneklerinin çoğunlukla görüldüğü tespit edilmiştir.

Madde kullanma alışkanlığı ile suç işleme arasında bir ilişkinin varlığı çok sayıda araştırma ile ortaya konulmuştur. Özellikle uyuşturucu gibi illegal madde bağımlılarında, madde kullanma ve suç ilişkisi daha belirgindir. Uyuşturucu madde bağımlıları ile ilgili yapılan bir çalışmada, bağımlıların cezaevi ne daha sık düştükleri tespit edilmiştir. Uyuşturucu bağımlılarının; madde kullanma, satma, bulundurma, hırsızlık yapma, adam yaralama, gasp gibi suçları da işledikleri görülmüştür. Bağımlıların % 45'i işledikleri bir suç nedeniyle cezaevine girmiştir. Cezaevine girenlerin beşte biri madde ile ilgili olmayan suçları işlemişlerdir (Tamar ve vd., 1996:23). Ayrıca, uyuşturucu madde bağımlılarının hırsızlık, madde satışı, fuhuş gibi suçlar işleyerek ekonomik gelir elde ettikleri görülmüştür (Tamar ve vd., 1996:33).

4.6.1. Kotalanmış Çalışma Ücreti ve Aile İçi Şiddet

Yoksulluk içerisinde bulunan aileler, yaşadıkları zorlukları aşmak için çocuklarını da çalışma yaşamında yer almaya teşvik etmekte veya zorlamaktadırlar. Ebeveynler yaşadıkları yoksulluktan dolayı kendi aralarında sık sık tartışmaktadırlar. Tartışma ve kavgaların yoğun olarak görüldüğü ailelerde çoğunlukla aile içi fiziksel şiddet olayları da görülmektedir. Oluşan bu kötü ortamdan en çok çocuklar etkilenmekte ve çocuklar da fiziksel şiddette maruz kalmaktadır. Sokaklarda çöpten atık toplayan, ayakkabı boyayan, simit, sakız, çekirdek, mendil ve su satan, trafiğin yoğun olduğu caddelerde arabaların camlarını silen bu çocuklar, bir yönüyle, yoksul ailelerden gelen çocuklardır.

Sokakta çalışan bazı çocuklar, kendilerine ebeveynleri tarafından belirlenen miktarda parayı eve götürmek zorunda hissetmektedirler. *Çocuklara günlük kazanç kotası genellikle anneler tarafından konulmaktadır. Çocuklar belirlenen kotadaki parayı denkleştirmediklerinde, şiddet davranışı ile karşılaşma olasılıkları artmaktadır. Bu şiddet davranışı da genellikle anne tarafından gerçekleştirilmektedir.* Çünkü, bu aileler, çocuğun/çocukların sokakta çalışarak kazandıkları parayla geçinmektedirler. Ailenin zorunlu olarak çocuğun kazancına olan gereksinimi yüzünden, çalışan

çocukların günlük kazançları kotalanmıştır. Çocuklar kota konulan günlük ücretleri eve döndüklerinde tamamlamak zorundadırlar. Eğer kotalanmış ücreti denklendirilmemişse, çocuk eve döndüğünde fiziksel veya duygusal şiddete maruz kalabilmektedir. Çocuğun istememesi durumunda bile zorla bir işte çalıştırmak veya işe yollamak, eline hiç para vermemek gibi nedenler de ekonomik şiddet olarak kabul edilir. Böylece bu çocuklar kotalanmış ücretler nedeniyle hem fiziksel şiddete hem de ekonomik şiddete maruz kalma boyutuyla da istismara uğramaktadırlar. Bu kotayı tamamlayamama yüzünden, bazı çocukların sokakta kalmayı/gecelemeyi -bütün korku ve risklerine rağmen- tercih etmektedirler. Bu ailelerdeki ebeveynler arasında yaşanan tartışmalar, babanın işsiz olması ve eve para getirememesinden kaynaklanmaktadır. Babanın işsizliği çok uzun süreli olduğunda, eşi tarafından sürekli tartışma konusu yapılabilmektedir. Ailedeki bu tartışmalar, baba için katlanamaz duruma geldiğinde, babanın evi terk etme ihtimali söz konusu olabilir. Böylece, aile babanın kronik işsizliğinden kaynaklanan sebeplerle parçalanmış olur. Anne, yeni yapılanmış ailede, babanın sorumluluklarını yüklenir. Anne artık hanesinin revidir. Bakkaldan gerekli olan ihtiyaçları ve borç parayı alan kişidir. Aile reisi olan annenin, artık tek gelir getiricisi çalışan çocuklarıdır. Aylık sabit bir çalışanın olmadığı bu ailede, çocukların sokakta günlük kazançları kotalanır ki, ailenin geçimi sağlanabilsin. Çalışan çocukların günlük ücretleri kotalandığı için, çocuklar kotayı tutturmak için çok satış yapmak zorundadır. Yeni ailenin tek gelir getiricisi konumunda olan sokakta çalışan çocuklar, konulan kotayı denkleştirmedeği zaman çeşitli yollara başvurdıkları görülmüştür. Çevredeki esnaftan borç alma, fazla kazandığı günler günlüğü az göstererek kotayı tamamlayamadığı günler için para biriktirme, kendisi gibi sokakta çalışan arkadaşlarından borç alma, dilenme, hırsızlık yapma veya sokaktaki insanların duygularını harekete geçirmek için yağmurlu havalarda yağmur altında ıslanmış olara k satış yapmaya çalışma, satacağı eşyayı elinden yere bırakarak sürekli ağlama, sattığı ürünleri (simit, tatlı, mendil v.b) yere dökerek daha sonra ağlayarak toplama gibi yöntemlerini kullanmaktadırlar. Aile tarafından günlük ücretleri kotalanan çocukların 14-15 yaşlarından sonra aile ilişkilerinde bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Çocuklar genelde ailelerinin kendilerinden daha fazla para kazanmalarını istemelerinden şikayetçilerdirler.

Tablo 72: Sokakta Çalışan Çocuklar Sokakta Çalışırken Eve Para Götürmediklerinde Karşılaştıkları Davranış Biçimleri

	S	%
Ailem bir şey demez	180	45.0
Dayak atarlar	85	21.3
Korkumdan eve gidemem	15	3.8
Korkarak eve giderim	99	24.8
Sadece kızarlar	21	5.3
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler de görüldüğü gibi, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 45’nin, eve döndüklerinde belirlenen parayı götürmediklerinde herhangi olumsuz bir durumla karşılaşmamaktadırlar. Geriye kalan çocukların % 55’inin farklı düzeylerde; istenilen parayı götürmedi kleri zaman bazı sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Aynı zamanda da bu oran, çocukların çoğunun eve belirli bir miktarda parayı götürmek zorunda oldukları anlamına gelir. Bu durumun nedeni, ailelerin çocuklarını sokakta çalıştırmak suretiyle geçimlerini sağlamak zorunda olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Araştırma verileri, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 25.1’i dayağa maruz kalma ve korkudan eve gidememe gibi bir durumu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu saptama çok belirgin olarak çocukların eve istenilen parayı götürememe durumunda fiziksel bir şiddetle karşılaştığını göstermektedir. Çocukların % 3.8’i “korkudan eve gidemem” demelerinin anlamı, maruz kalacağı şiddetin büyüklüğünü göstermektedir. Bu sebepten, bu çocuklar geceyi sokakta geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Sokakta geceyi geçirmenin meydana getireceği riskleri düşündüğümüzde, işin vahameti daha kolay anlaşılacaktır. Araştırma alanında yaptığımız görüşmelerde, çok yoksul ve parçalanmış ailelerde, çocukların günlük kazançlarının kotalandığı tespit edilmiştir.

Bu çocuklardan G. A. (12 yaşında) şunları ifade etmiştir:

“Babam bizi dört sene önce terk etti. O zamandan bu yana annem, beni diğer iki kardeşimle beraber çalışmaya gönderiyor. Herkes için belirlediği miktarda parayı eve döndüğümüzde getirmemizi zorunlu kılıyor. Belirlediği parayı eve götürmediğimizde bizi hortumla dövüyor (çocuk bu sırada sırtındaki hortum izlerini gösteriyor. Sırt bölgesinde hortumun oluşturduğu çürükler görülmektedir). Ben, annemin beni

dövmesine çok üzülüyorum. Ama, annemin bizi dövdüğü gibi 5 yaşında olan kardeşimi de dövmesine çok üzülüyorum. Çünkü kardeşim daha çok küçüktür. Biraz önce Çocuk ve Gençlik Merkezi'nde tuvalete gittim. Sabahtan beri kazandığım 75 YKr' lik lirayı tuvalete düşürdüm. Akşam olunca eve nasıl döneceğim. Annem yine hepimizi hortumla dövecek.”

İ.G. (15 yaşında) ise konuyla alakalı olarak şunları dile getirmiştir:

“ Annemin belirlediği miktarda parayı eve götürmediğim zaman annem, beni ve ağabeyimi döverdi. Bazen korkudan dışarıda yatıyordum. Sokakta bali ve hap kullanmaya alıştım. Daha sonra sokakta tanıştığım bir adam bize hırsızlık yaptırdı. Aldığımız parayı bölüştürüyorduk. Ben getirdiğim parayı , anneme verip dayaktan kurtuluyordum.”

M. Ç. (10 yaşında) de benzer ifadeler kullanmıştır:

“Bazen çok acıktığımda kazandığım parayla bir şeyler alıp yiyiyorum. Akşam eve dönünce annem beni evde döverdi. Bu yüzden bazen sokakta yatıyorum.”

Çalışan çocukların % 5.3'ünün de eve döndüklerinde belirli miktarda para getirmediğinde, duygusal şiddet olarak ifadelendirilebilecek azar, kızma, küfür, akşam yemekten mahrum bırakılma, çevredeki çalışan akran çocuklarla karşılaştırılma gibi davranışlarla yüz yüze geldikleri tespit edilmiştir.

Sokakta çalışan çocuklarının % 45'nin aileleri çocuklarının eve döndüklerinde, çocukları için belli miktarda para getirmediğinde onlara karşı herhangi bir şiddet davranışı içerisine girmemeleri, çocukların kazandıkları günlük paraya gereksinim duymadıkları anlamına gelmemektedir. Bu ailelerden gelen çocuklardan birine “eve, para götürmediğinde veya yeterince satış yapmamandan dolayı az para götürdüğün zaman ebeveynlerinin tavrı nasıl olur?” K. R. (14 yaşında)'nin verdiği cevap kimi çocuklar açısından sevindirici bir durumdur.

“Sokakta çalıştıktan sonra eve döndüğümde hiç para getirmediğimde veya diğer günler kadar para getirmediğimde, annem ve babam bu durumun sebebini sorarlar. Daha sonra, benim üzülmemem için beni öperler, hayatta insanın sürekli aynı kazancı elde edemediğini, kazanmanın bazen de nasip olduğunu belirtirler.”

Sokakta çalışan çocukların, çalışmadıkları zaman aile bireylerinde n şiddet gördüklerine ilişkin bulgular diğer araştırmalarda da elde edilmiştir. Karatay'ın İstanbul'un Beyoğlu bölgesini kapsayan çalışmasında, sokakta çalışan çocukların % 26'sının çalışmadığı takdirde baba, anne ve ağabey tarafından şiddet gördükleri sonucu

elde edilmiştir. Ancak Karatay kendi gözlemleri ne dayanarak, çocukların fiziksel şiddet beyanlarını önce söyleyip sonra reddetmeleri nedeniyle şiddet olayının gözlenenden daha yüksek bir oranda olacağını düşünmektedir (Karatay, 2000a:506).

4.6.2. Aile İçi Cinsel İstismara (Ensest) Maruz Kalma Durumları

Ensestin Türkçe karşılığı, fücurdur. Çocuk cinsel istismarının bir biçimi olarak, eşler dışında, aile bireylerinden birinin cinsel doyum elde etmek amacıyla ailenin diğer bir üyesi ile cinsel temasa kadar olan eylemlerini kapsamaktadır. Bu istismarda güvene ihanet ve çocuk masumiyetinin istismar edilmesi söz konusudur. Bu ilişki türünde mutlaka kan bağıını aramak gerekmez, aynı ailenin üyeleri olması yeterlidir (Topçu, 1997:43-44).

Finekelhor ve arkadaşları tarafından 1990'lı yıllarda yapılan çalışma, toplumdaki nüfusun önemli bir kısmında kadın ve erkeklerin geçmişte cinsel istismar öykülerine sahip oldukları belirtilmektedir. Araştırmalarda, çocukların çoğu kez tanıdıkları kimseler tarafından, cinsel istismara maruz kaldıkları ve mağdur çocukların büyük bir kısmının da bu yaşantılarını gizli tuttıkları sonucuna varılmıştır. Cinsel istismar suçlarının, sadece % 20'sinin kayıtlara geçebildiği ve mağdurların 3/4'nün bu yaşadıkları deneyimi gizledikleri düşünüldüğünde, gerçekte var olan cinsel istismar oranının daha fazla olduğu söylenebilir (Topçu, 1997:29-30). Cinsel istismar kurbanlarının kendilerine istismarda bulunanları genelde tanıdığı, güvendiği kişiler arasından çıktığı ve istismara uğrayan çocukların çoğunun sorunlu ailelere mensup (parçalanmış aile, babanın şiddet eğilimli veya alkolik olması gibi) olduğu hususu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Topçu, 1997:29-37).

Polat, ensesti cinsel istismarın en büyük alt unsuru olarak kabul eder ve önceden var olan aile ilişkileri çerçevesinde uygunsuz bir cinsel davranışı temsil ettiğini belirtir. Yapılan araştırmalar cinsel istismar olaylarının büyük bir oranının gizli kaldığını ortaya koymaktadır. Ensest biçimindeki istismarların ancak % 10'unun ortaya çıkartıldığı veya bilindiği belirtilmektedir. Ayrıca yapılan bu çalışmalarda, kız çocuklarının, erkek çocuklara nazaran daha fazla oranda cinsel istismara maruz kaldığı görülmüştür. Ancak erkek çocukların da kurban olabilecekleri unutulmamalıdır. Cinsel istismar olayları, çoğu zaman başka bir olaya bağlı olarak ve tesadüfen ortaya çıkmaktadır. Çocuklar, kendilerine karşı yapılan bu istismarı başkasına ya deneyimi aktarmak veya ilişkiyi

bitirmek amacıyla anlatır. Eğer bu istismarda çocuk yabancının tacizine uğramışsa, bunu daha kolay bir şekilde aile ve tanıdıklarına anlatabilmektedir. Ancak saldırganın tehdit ve şantajları, çocukların bu konuya ilişkin bildiklerini anlatmalarını engelleyebilmektedir. İkinci grupta ise çocuklar, aile içerisinde tanıdık biri tarafından cinsel istismara uğruyorsa, çocuk çaresizlikten ve sığınacağı birini bulamama, aileden kimsenin kendisine yardımcı olamayacağı düşüncesinden dolayı içe kapanabilmektedir. Cinsel istismara maruz kalan çocuklarda depresyon, suçluluk ve aşağılık duygusu, endişe, korku, saldırgan davranışlar sergileme, zayıf özsaygı gibi psikolojik örselenmeler yaşanabilir. Çocuk cinsel istismarının, genellikle çocuk ruhsal gelişiminde kalıcı hasarlar meydana getirmektedir. Çocuk yaşadığı bu travmanın sonuçlarından, ancak disiplinlerarası bir ekibin (çocuk psikiyatrisi, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı) çok yönlü bir takım çalışmasıyla kurtulabilir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, toplum içerisinde fiziksel istismardan daha çok cinsel istismar olgularına rastlanmaktadır. Cinsel istismar olgularını çocukların korku ve utanma gibi nedenlerle saklamayı tercih ettikleri görülmüştür (Polat. 1998b:14-21).

Tablo 73: Sokakta Çalışan Çocukların Evde Cinsel Şiddete Maruz Kalma Durumları

	S	%
Evet, kaldım	0	0.0
Hayır, kalmadım	400	100.0
Toplam	400	100.0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında çocukların hiçbirinin aile içinde cinsel tacize uğramadıklarını belirttikleri görülmektedir. Ancak evde cinsel tacizin varlığı, diğer şiddet türlerine göre en çok saklanan veya gizli kalan istismar türüdür. Bu duruma karşın çocuklar, sokakta cinsel şiddete maruz kalmayı bir risk olarak kabul ettiklerinden dolayı daha kolay bir şekilde kabul ettiği görülmüştür. Kültürel nedenler, çocukların yaşlarının küçük olmasından dolayı yaşanan çaresizlikten aileye veya cinsel şiddetine maruz kaldığı kişiye olan bağımlılık, cinsel şiddetin ortaya çıkmasıyla oluşacak onursuzluk kaygısı tacizde bulunan kişinin bildirilmesi durumunda kendisine yönelik baskının artabileceği korkusu gibi faktörler evdeki cinsel taciz olaylarının ortaya çıkmasını engellemekte veya bu olayların gizli kalmasına neden olmaktadır . Yani cinsel şiddetin gözlemlendiği durumlarda muhtemelen fiziksel, duygusal, ekonomik şiddet (çocuğun

ailenin korumasına yaşı itibariyle muhtaç olmasının istismar edilmesi) beraber görülmektedir.

Yaptığımız görüşmelerde, aile içerisinde cinsel şiddet hiçbir çocuk tarafından kabul edilmemiştir. Bu nedenle cinsel şiddetin bu boyutu ile ilgili çocuklardan bilgi alınamamıştır. Diyarbakır İl Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü'nde görüştüğümüz yetkililerin, bu konu ile ilgili az da olsa bazı şikâyetlerin geldiği, ancak pedofil ve enstest cinsel istismar türlerinin daha çok gizlendiğinden raporlaştırılmadığını ve dolayısıyla takibinin yapılmadığı ifade edilmiştir. Ancak enstest türü cinsel istismara ilişkin bazı olaylardan haberdar olduklarını belirtmişlerdir.

Yapılan diğer bazı çalışmalarda da, yukarıda belirttiğimizi nedenlerle uyuşan bazı gerekçelerle çocukların bu tür cinsel istismara boyun eğdikleri saptanmıştır. Mağdur çocukların kendilerine karşı fiziki kuvvet kullanılacağı korkusu, bilgisizlik, istismarcıya olan duygular, aileye tehdit, güçsüzlük, annenin maruz kalınan şiddeti ortaya çıkaracağı duygusu, istismarcının yetke konumunda olması gibi nedenlerle cinsel taciz olayının gerçek boyutuyla ortaya çıkmasını olanaklı kılmamaktadır (Topçu, 1997:49-50). Son zamanlarda kent merkezlerine doğru yaşanan yoğun göç dalgası, ailelerin barınmalarında sorunlara yol açmıştır. Aile ortamında bazen bir oda da on kişinin yattığı olmaktadır. Toplumda çok fazla ortaya çıkmayan aile içi cinsel istismarın yaşanan konutla ilgili olarak arttığı düşünülmektedir (Çelik, 2006:178). Sokakta çalışan çocukların azımsanmayacak kısmının kötü ve dar mekanlara sahip konutlarda yaşıyor olmasının, cinsel yönden olumsuzluklara yol açabileceğini ve çocukların bu durumdan etkilenebileceğini söyleyebiliriz.

4.7. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN MARUZ KALDIKLARI RİSKLER

Sokakta çalışan çocuklar sokakta, evde, okulda şiddetin çeşitli türlerine maruz kalmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar her gün biraz önce sayılan mekanlarda duygusal, fiziksel, cinsel, ekonomik şiddet davranışlarından herhangi biri veya bir kaçıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocuklar zaman zaman sokakta itilip sarsılma, tokat yeme, tekmelenme, tükürülme, yumruklanma, kol kıvrılma, kol/bacak kırılma, saçından sürüklenme, bıçak vb. araçlarla yaralanmaya kadar varan bazı fiziksel şiddet türlerine maruz kalırlar. Bazen de duygusal şiddet olarak adlandırılan -küçük olduğu için- azarlanma, korkutulma, sürekli aşağılanma, küfür edilme, tehdit edilme, istediği

yerde satış yapmasını engelleme, sürekli sorguya çekilme, aşağılayıcı isim takma, sık sık alay edilme, etnik kimliğine yönelik hakaret edilme gibi davranışlara maruz kalırlar. Şiddet, kişinin fiziki ya da ruhi olarak zarar görmesidir. Böylece şiddet fiziksel ve duygusal olmak üzere iki tür olarak ortaya çıkmaktadır. Sokakta çalışan çocukların, çeşitli sebeplerle aile içi şiddete (fiziksel ve duygusal şiddet) maruz kaldıkları önceki verilerimizde açıkça görülmektedir. Çocuğun kişiliği her şeyden önce aile ortamında şekillenir. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin yaşadıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar çocuklara da yansımaktadır. Bu durum, çocukların ve ailelerinin ilerleyen dönemlerde toplum düzenine adapte olmalarında ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalmalarına yol açabilir.

Çocuklar, ebeveynlerinin ve ailenin diğer üyelerinin eğitimsizliği, yaşadıkları ekonomik sorunlar, kişisel rahatsızlıklar ve sosyal olaylar ve bazen de terör ve güvenlik olaylarının oluşturduğu şiddet ortamı nedeniyle şiddetin çeşitli türlerine maruz kalmaktadırlar. Eğitimsizlik nedeniyle aileler çocuklarına yeterince sevgi, ilgi gösterememekte ve bu durumun sonucunda çocuklar bütünsel anlamda problemli olmaktadır. Ailelerin zorunlu iç göç, yoksulluk, kentin istediği işgücü vasıflarını taşıyamama, kronik işsizlik gibi nedenlerle sürekli geçimini sağlayamamalarından dolayı stres ve gerginlik içerisinde olmaları, çocuğun sağlıklı yetişmesini imkânsız hale getirmektedir. Çocuklar, maruz kaldıkları şiddetin etkilerini ileriki yaşamlarında da hissetmektedirler. Çocukluk döneminde maruz kalınan şiddetin gelecek dönemlerdeki etkisi; başkalarına şiddet uygulama, evden-okuldan kaçma, okulda başarısızlık, madde kullanma veya bağımlısı olma, sokaktaki suçlu gruplara katılma, psikolojik ve sosyal problemler yaşama şeklinde gerçekleşmektedir. Çocuklar ailelerinin ve kendilerinin içerisinde bulundukları olumsuz şartlar, nedenler ve ortamlardan dolayı sokakta, evde, okulda şiddete maruz kalmaları sonucu şiddeti de öğrenmektedirler. Bu çocukların bir kısmı, bütün sayılan nedenlerden şiddetin çocukları olmaktadır. Yarın bu çocukların başkalarına şiddet uygulayamayacaklarını kim söyleyebilir?

Çocuklar şiddete maruz kalırlarken, aynı zamanda da istismar edilmektedirler. Çocuk istismarı, çocuğa bakmakla yükümlü olan kişiler tarafından yapılan zarar verici davranışlar olarak tanımlanır. Fiziksel istismar, şiddetin en yaygın olan tipi olarak görülmektedir. Fiziksel istismar, çocuğun kaza dışı olarak yaralanması anlamında kullanılmaktadır. Özellikle fiziksel istismar, fiziksel hasara neden olan kırık, yanık, ekimoz ve kesiklerden veya tokat/çimdik atma, ısırma ve çeşitli objeler kullanarak

(kemer, kayış, hortum, sigara, ütü, sıcak su ve yiyecekler) yapılan cezalandırma biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel istismarın çeşitli şekillerde yapılan tanımlarında uzlaşılan ortak nokta, çocuğun sağlığını olumsuz yönden etkileyen ve iz bırakan lezyonların bulunmasıdır. Sonuçta, çocukta fiziksel şiddetin kullanılması sonucu oluşan çürük, iz bırakan her şey fiziksel istismar kapsamına girmektedir. Eğer çocuk ebeveyn tarafından kaza dışı yaralanmalara maruz kalmışsa buna “ebeveyn tarafından istismar” buna karşılık okul, yetiştirme yurdu, kamp gibi kurumlarda yönetici veya öğretmen tarafından uygulanmışsa “kurumda istismar” olarak adlandırılmaktadır. Çocukta yaralanma olmadan yapılan sözel olumsuz davranışlar, duygusal örselenmeler duygusal istismar olarak kabul görmektedir (Polat, 1998a:5–9). İstismar sadece çocuğun bakımından sorumlu olan kişilerin (ebeveyn, öğretmen vb.) çocuklara uyguladıkları fiziksel ve duygusal şiddet değildir. Herhangi bir yetişkinin, çocuklara karşı şiddet kullanmış olması da istismar olarak görülmektedir. Eğer bu kötü muameleyi devlet memuru (öğretmen, polis, sağlık personeli vb) işlemişse, bu hem bir insan hakkı ihlali hem de bir istismardır. Bu yönüyle devlet memurunun eylemleri, ebeveyn veya herhangi bir vatandaşından farklılık gösterir. Yani devlet memurunun çocuklara karşı şiddetin derecesine göre çocuğu istismar etmesi, memuriyet görevinden men cezasını gerektirir (Akço, 1998:12–13). Türk Medeni Kanunu Madde 267’e göre; Anne baba, çocuklarını tedip (terbiye, yetiştirme) hakkına maliktir (sahiptir). Tedip hakkına sahip olan kişilerin sahip kişilerden kimlerin anlaşılacağı Türk Ceza Kanunu (TCK)'nın 477. Maddesinde genel olarak ifade edilmiştir. Bu maddeye göre çocuk üzerinde tedip hakkına sahip kişiler; anne-baba, vasi, koruyucu anne-baba, öğretmen ve esnaflardır. Bu kişiler yasa ile tanınan terbiye ve disiplin yetkilerini kullanırken serbest değildirlir. Türk Ceza Kanununa göre terbiye ve disiplin araçlarının kötüye kullanılarak çocuğun sağlığının bozulması veya yakın bir tehlikeye uğramasına neden olunması bir suç teşkil etmektedir (Hancı, 2006:1). Bu maddeden çocuğa fiziksel şiddet içermeyen ancak onun sağlığına zarar veren bölümüne duygusal istismarı da dâhil edebiliriz (Akço, 1998:12).

4.7.1. Çocukların Karşı Karşıya Geldikleri Fiziksel ve Duygusal Şiddet

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların bacak, sırt bölgelerinde çürükler, el ve kollarda sigara yanıkları, kafa kırıkları, yapıştırıcı ve uçucu madde dökülerek yapılmış olan yanık izleri tarafımızdan gözlenmiştir. Aynı şekilde bu husus çocuklar tarafından

da belirtilmiştir. Bu durumda çocuklara karşı bir eylemin istismar sayılabilmesi için eylemin yetişkinden çocuğa karşı yapılması veya aralarında belli bir yaş diliminin aranması, çocuklar açısından çok da anlamlı değildir. Çünkü sokakta yaşayan veya sokakta çalışan dezavantajlı çocuk grupları akranları tarafından da fiziksel, cinsel, duygusal şiddete uğramaktadırlar. Çocuklara karşı yapılan fiziksel istismarın ortaya çıkarılması, muhtemel diğer istismarları da önleyebilir. Ailelerin, sosyal hizmet kurumlarının ve toplumun bu durumun farkına varmalarıyla fiziksel istismarın gelecekte yaratacağı ciddi problemler için bir farkındalık oluşturabilir. Aşağıdaki tabloda Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların, sokakta çalışmaya başladıktan sonra uğradığı fiziksel şiddet oranları görülmektedir. Bu soruya cevap veren çocuklar duygusal şiddeti bir şiddet olarak kabul etmediklerini, daha çok fiziksel şiddete maruz kalan çocukların bu soruya cevap verdiklerine dikkat etmek gerekir.

Tablo 74: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıklarında n Bugüne Kadar Fiziksel Şiddete Maruz Kalma Durumları

	S	%
Evet	317	79.3
Hayır	83	20.8
Toplam	400	100.0

Tablodaki verilere bakıldığında, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğunun (% 79.3) sokakta çalışmaya başladıktan sonra fiziksel şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Çocukların çalışma mekânları olan sokakların, onlar için sağlıklı olmaları ve çocukların maruz kaldıkları fiziksel şiddetin yoğunluğundan dolayı çocukların ruhsal yapıları bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Sürekli şiddete maruz kalan çocukların da, belli bir süre sonra saldırganlaştıkları ve kendilerini korumak için çeşitli yöntemler geliştirdikleri görülmüştür. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların tırnaklarının uzunluğu araştırma alanında dikkatimizi çekti. “Neden tırnaklarınız uzun?” diye sordüğümüzda çocuklardan biri şu şekilde cevaplandırmıştır:

“Tırnaklarım benim için can kurtarıcı vazifesi görmektedir. Sokaktaki herhangi bir kişinin, özellikle ballici, büyük çeteci çocuklar, paramı almak isteyenler ve kebrağların (çocukları cinsel yönden istismar etmek isteyenler) saldırılarına maruz kalmam durumunda, karşımdakinin yüzünü ve vücudunun diğer yerlerini tırnaklarımla

parçalamama yarıyor. Karşımdaki kendisini toparlayana kadar ben kaçıp kurtuluyorum.” (A.U. 10 yaşında).

Çocuklar bu yöntemle kendilerine yönelen fiziksel, cinsel saldırıları engellediklerini ifade etmektedirler. Tırnak uzatmanın, sokaktaki şiddet türlerinden kurtulmanın bir yolu olarak çocuklar tarafından benimsenmesi sokaktaki şiddetin boyutlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Formel sektörde (oto tamiri, tekstil, imalat) çalışan çocukların çalışma ortamlarından kaynaklanan olumsuzluklarla ilgili yapılan bir çalışmada çocukların; kirlilik, gürültü, kötü kokular, havasızlık, tozluluk, kalabalık, karanlık, hakaret edici konuşmalar ve dayaktan şikâyet ettikleri görülmüştür. Çocukların % 25’nin fiziksel travmaya uğradıkları belirlenmiştir. Çocukların yaşı küçüldükçe, duygusal ve fiziksel şiddetin oransal olarak arttığı da görülmüştür. Çocukların çalışma ortamlarında fiziksel, duygusal ve ruhsal açıdan maruz kaldıkları istismar yüzünden ruhsal sağlıklarının olumsuz etkilendiği ve bu süreçte çocuklarda saldırganlık, çekingenlik, toplumdan soyutlanma, suç işleme eğilimleri geliştiği (Görak ve Gülçiçek, 2000:334–335). Formel sektörde çalışan çocukların diğer sektörlerde çalışan çocuklara nispeten daha az fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldıkları söyleme mümkündür. Çünkü bu sektörde çalışan çocuklar genelde akraba veya tanıdık iş sahiplerinin yanına yerleştirilmektedir. Bu sebeple buradaki çocuklar genelde daha fazla korunmaktadırlar.

Tablo 75: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışırken Şiddete Maruz Kaldıkları

Kişi/Kişileri

	S	%
Kimseden Şiddet görmeyenler	83	20.8
Büyük çocukların	89	22.3
Polislerin	32	8.0
Zabıtalının	14	3.5
Esnafların	20	5.0
Balicilerden	77	19.3
Büyük çocukların, zabıtalının	12	3.0
Büyük çocukların, esnafların	26	6.5
Esnafların, balicilerden	17	4.3
Büyük çocukların, zabıtalının, esnafların	11	2.8
Diğer	19	4.8
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların büyük çoğunun (% 79.2) sokakta çalıştıkları süre zarfında fiziksel şiddete maruz kaldıkları önceki tabloda belirtilmişti. Çocuklar, sokakta sadece bir meslek grubunun veya sokaktaki akran ve gençlik gruplarının şiddetine maruz kalmamakta, birden fazla kişi veya meslek mensubunun fiziksel şiddetine maruz kalmaktadırlar. Çocuklar en çok, sokakta kendilerinden yaşça büyük olan çocuklar tarafından fiziksel şiddete uğra maktadırlar. Çocuklar sokakta farklı kişi ve grupların şiddetine maruz kalırken de, çoğunlukla “büyük çocuklar”ın fiziksel saldırılarına uğramaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar, “büyük çocuklar”ın şiddetine maruz kalma nedenlerine bakıldığında; bulunulan mekanda başka çocukların çalışmasını engelleme, zor ve şantajla paralarını alma, çocuğun sattıkları mal ve gördükleri hizmetin karşılığını vermeme veya bu büyük çocuk grubuna dahil olan çocukların bir bölümünün katıldıkları çete türü yapılanmalar nedeniyle sokakta çalışan çocukları gruplarına dahil etme ve çocuklara istemedikleri halde hırsızlık gibi eylemleri yaptırma, cinsel yönden istismar etme gibi gerekçelerin olduğu görülmektedir. Burada görüldüğü gibi “büyük çocuklar” homojen bir grup değildir. Büyük çocuklar bazen müşteri, esnaf olduğu gibi bazen de madde bağımlısı-ki çoğunlukla balici-, serseri, hırsızlık ve yankesicilik yapan (sokakta başıboş gezenler) kişi ve gruplar da olabilmektedir. Sokakta çalışan çocukların, yaşlarının küçük olması ve fiziksel gücünün

yetersizliğinden dolayı bu çocuklar farklı nedenlerle ve çeşitli türlerdeki şiddetin mağduru olabilmektedirler. Şiddet mağduru olan çocuklar, eğer şiddeti kabul edilebilir bir davranış biçimi olarak öğrenirlerse, toplumsal ilişkilerinde saldırganlaşma eğilimi gösterebilirler. Diyarbakır'da, yoğun olarak zorunlu göç mağduru çocuklarının devam ettiği okullarda, şiddet olaylarının çok fazla olarak yaşandığı eğitimciler tarafından dile getirilmektedir. Diğer seçeneğinde ise, sokakta kendilerini cinsel yönden istismar etmek isteyen veya yetişkinler arasındaki fuhuşta aracı olmalarını isteyen ve toplum tarafından kebrağ olarak tanımlanan bireylerin uyguladığı şiddet türü yer almaktadır. Sokakta çalışan çocuklar; uzun süren çalışma saatleri, sık sık iş değiştirme, yetersiz beslenme, ağır iş yükleri ve kazalara uğrama gibi içerdiği riskler açısından son derece yoğun düzeyde bir mağduriyet yaşayan bir grubu oluşturmaktadır. Sokakta çalışan çocuk grubunun çalışma ortamları, tehlikelere maruz kalma açısından önemli riskler içerir. Bu çalışan çocuk grubu fiziksel ve cinsel istismara açık ortam ve koşullarda çalışırlar. Sokakta çalışan çocuklar zaman zaman zabıta ve polislerle sık sık karşı karşıya gelmekte ve dolayısıyla bazı zamanlar, bu iki meslek grubundan kötü muamele görebilmektedir. Çetelere katılma, zararlı maddeleri kullanma, okulu terk etme, aile ile sorunlar yaşama, evden kaçma, zamanının çoğunu sokakta geçirme gibi faktörler çocuğu sakağa eğilimli hale getirmektedir (Karabulut, 1996:18).

Diyarbakır'da bazı zamanlarda ilin yöneticilerinin, sokakta çocukların çalışmasını gerekli kanunlar gereği engellemeye çalışmalar ı durumunda, çocuklar polis ve zabıta'nın şiddeti ile karşı karşıya gelebilmektedirler. Ancak, benim çalışma alanında olduğum dönemde, çocukların sadece trafiğin yoğun olduğu caddelerde çalışmaları engellenmeye çalışılıyordu. S. B. (10 yaşında)'nin ifadelendirmelerini bu şiddeti doğrular niteliktedir.

“Ben ve üç arkadaşım sakız satıyorduk. Polisler bizi aldılar. ‘Neden çalışırken insanları rahatsız ediyorsunuz?’ diye bizi dövdüler. İki gün yataktan kalkamadım. Üstelik eve geldiğimde, annem neden para getirmedi diye beni dövdü.” (S. B. 10 yaşında).

Ayrıca, sokakta çalışan çocukların sağlığa uygun olmayan yiyecekler satmaları, esnafı rahatsız edici davranışlarda bulunmaları, dilenir bir şekilde zorla satış yapmaya çalışmaları gibi nedenlerle de polis ve zabıta tarafından çeşitli şiddet ve istismarlara maruz kalabilmelerine neden olmaktadır.

Sokakta çalışan çocukların birçok kişi tarafından ve birçok şiddet türlerine maruz kalmaları nedeniyle bir kolektif hareket içerisine girip, kendi lerine karşı gerçekleştirilen bu olumsuz davranışlara aynı şekilde karşılık vermek için şiddete yönelebilirler. Bu durum, sosyal psikoloji disiplini açısından “sapmış rol modeli” olarak tanımlanmaktadır. Çocukların sokakta, evde ve okulda maruz kaldıkları şiddet, onların organize çeteler tarafından kullanılmasını kolaylaştırmaktadır. Çocuklarda bu kolektif örgütlenmeler içerisinde bulunma klla uğradıkları haksızlıkları veya şiddeti ortadan kaldıracabileceklerine dair bir inanç oluşabilmektedir. Böylece şiddetin mağduru olan çocuklar aynı şekilde toplumdaki kişi ve gruplara karşı acımasız bir tutum içine girebilirler. Kapkaç, hırsızlık ve yankesicilik yapan bazı çeteler, yoksul ailelerden gelen çocuklardan bazılarının ailelerine maddi yardımlarda bulunmaları ve hasta olan aile bireylerini tedavi ettirmeleri de, çocukların bu tür çetelere sadakatle bağlanmalarına neden olmaktadır.

4.7.2. Çocukların Maruz Kaldıkları Cinsel Şiddet

İngilizce’de “abuse”, “abus” sözcüklerinin karşılığı olan kelime Türkçe’de, “istismar”dır. İstismar kelimesi genel olarak kötü kullanma, zarar verme, sömürme, suiistimal etme, uygun olmayan bir biçimde kullanma, kötü muamelede bulunma gibi anlamlara gelir. İnsan ilişkilerinde istismarın oluşumu ; taraflardan birinin bilinçli veya bilinçsiz olarak diğerine zarar verme, incitme, üzme şeklinde tezahür etmektedir. Bir kimsenin istismar edilmesinin anlamı; o kimsenin zararına veya aleyhine olacak biçimde kabul edilmeyen, uygun olmayan muamele, davranış ve durumlara maruz bırakılmasıdır. İstismarda kasıtlı olarak kötü amaçlı kullanım söz konusudur. Bu sebeple istismar sadece kişiler için değil , sosyal kurumlar ve toplumlar için de geçerlidir (Topçu, 1997:19). İstismar kavramını kısaca tanımladıktan sonra , cinsel istismar kavramını tanımlayıp ve çocuklar için hangi fiil ve ilişkilerin cinsel istismar kapsamında ele alındığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Erotik arzuların ve cinsel doyum amacının da yönlendirilmesiyle ortaya çıkan uygunsuz, çarpık, bencil davranış ve fiiller cinsel istismar kapsamında ele alınabilir. Kutchinsky; çocuğa yönelik olarak bir yetişkin veya yaşça oldukça büyük bir kişi tarafından cinsel doyum elde etme amacı güden eylemleri çocuk cinsel istismarı olarak kabul etmektedir. Bifulco ve arkadaşları ise cinsel istismarı; gelişimini henüz

tamamlamamış durumdaki bağımlı çocukların ve ergenlerin tam olarak kavrayamadıkları veya bilerek kabul edemeyecekleri cinsel ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlarda görüldüğü gibi çocuk açısından cinsel istismar , çocuğun yaşça daha büyük bir kişi tarafından cinsel amaçla kullanılmasıdır. Ancak cinsel istismar sadece çocuğun cinsel maksatlarla kullanılması olarak da görülmemelidir. Böyle bir ilişkiye izin verilmesi, duyarsız kalınması, teşvik edilmesi, bu ilişkiden çıkar sağlanması da istismar olarak nitelendirilmelidir. Çünkü cinsel istismara göz yummak, eyleme katılmakla eş anlama gelmektedir. Toplumun, topluluğun ve çocuktan sorumlu kişi ve kurumların önemli bir görevi de çocukları gelebilecek bu tehlikelerden ve zararlardan korumaktır (Topçu, 1997:20). Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin veya ebeveynlerin çocuğun bu davranışlarına şahit olduğu halde göz yummaları da istismar olarak kabul edilmektedir (Ziyalar, 2000:521). Çocuk cinsel istismarı; okşamaktan, cinsel temasta bulunmaya kadar farklı nitelikteki davranışları kapsar. Çocuğa cinsel ilişkileri göstererek, pornografi ya da teşhircilik yoluyla da cinsel istismar yapılabilir. Çocuğun cinsel organını okşama, parmak veya başka nitelikteki nesneleri sokma veya yetişkinin cinsel organını okşamasını, ellemesini, kendisine mastürbasyon yaptırmayı istemesi gibi davranış ve fiiller de cinsel istismar kapsamında görülen davranışlardır. Bu fiiller, aynı yaştaki ergenler arasında cinsel nitelikteki bir ilişki biçiminde olabildiği gibi, yetişkin bir kişinin kız veya erkek çocuğa sadistçe yönelttiği cinsel saldırı (tecavüz) veya aynı aile mensuplarının ya da yakın dostlarının birkaç yıl boyunca sürdürdükleri ensest (fücur) cinsel ilişkileri de kapsar (Topçu, 1997:21).

Evden kaçan çocukların ekonomik nedenlerle cinsel istismarın en kötü biçimlerinden olan fahişeliğe zorlandıkları, itildikleri bilinen bir gerçektir. Çocuk fahişeliğinin bir pazar haline gelmesinde, cinsel ilişkide bazı erkeklerin bakireliğe önem vermesine de bağlanabilir. Çocuk fahişeliği , uluslararası gezilerin kazanç kaynakları arasında sayılmak ve pedofil eğilimleri olan batılı erkeklerin gelişmemiş Güneydoğu Asya ülkelerinin ekonomik, yasal koşullarından dolayı, çocuklarla cinsel ilişki kurma olanağına sahip olmaktadır (Topçu, 1997:20). Çocuk cinsel istismarı, günümüz dünyasında çözülmemiş en önemli insanlık sorunlarından bir olarak ortada durmaktadır. Çocukların cinsel amaçlarla kullanılması ve çocuklar açısından cinsel istismarın en kötü biçimlerinden olan çocuk fahişeliği, pornografisi ve seks turizmi kaygı verici bir biçimde artarak devam etmektedir. Günümüz dünyasında beş yaşın altındaki çocuklarda dâhil olmak üzere milyonlarca çocuk ve genç çeşitli şekillerde

cinsel istismarın kurbanı olmaktadır. UNICEF'e göre tüm dünyada 2 milyona yakın çocuk ya fahişe olarak ya da porno filmlerine malzeme olarak kullanılmaktadır. Çocukların cinsel istismarı sadece azgelişmiş ülkelerde değil, gelişmiş Avrupa ülkelerinde de yoğun bir şekilde varlığı gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde çocukların bedenlerinin pornografik resim ve film endüstrisinde kullanılması da bir tür cinsel istismardır. Batılı ülkelerde gezi broşürlerinde 10 yaşındaki çocukların fahişe olarak kullanıldığına tanık olmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalarda ABD'de de 40 milyon insanın, Kanada'da 3 kadından birinin, çocuklukların da cinsel yönden istismara uğradıkları saptanmıştır. ABD'de her yıl yaklaşık olarak 100.000 çocuğun herhangi bir şekilde cinsel yönden istismar edildiği tahmin edilmektedir (Topçu, 1997:14).

Çocuklara karşı erişkin bazı kimselerin duydukları bu cinsel eğilim örneklerine Kuzey Amerika ülkelerinde yaygın olarak rastlanmakla birlikte tüm dünya toplumlarında da görmek mümkündür. Bu sorunun günümüzde sürüp gittiğinin güçlü kanıtları bulunmaktadır. Mesela, Güney Amerika'da erkek sokak çocuklarının cinsel istismarı yaygın bir şekilde devam etmektedir. Çocukların seks turizminde kullanılması da bazı ülkelerde yaygındır. Örneğin, Güneydoğu Asya'da Bangkok'ta (Tayland) 16 yaşından küçük 30.000 fahişenin bulunduğu belirtilmektedir. Sri Lanka'da binlerce erkek çocuk, sahillerde fahişelik yapmaktadır. Rusya'da sadece Moskova'da 1000 kadar çocuğun fahişelik yaptığı bilinmektedir. Her yıl binlerce çocuğun açık veya gizli olarak ve çeşitli şekillerde diğer insanların cinsel iştahlarına kurban edildiği, bir mal gibi pazarlandığı bir dünyada yaşamaktayız (Topçu, 1997:16). Maddi yoksunluk içerisinde olan çocuklar daha fazla kaçırılma, alınıp/satılma ve fuhuş sektöründe kullanılmaya açık hale gelmektedirler. Yapılan tahminlere göre her yıl 1,2 milyon çocuk ya kaçırılmakta ya da alınıp satılmaktadır. Çoğunluğu kız çocuklarından oluşan 2 milyona yakın çocuk milyarlarca doların döndüğü ticari seks endüstrisi içerisinde cinsel anlamda sömürülmektedir (UNICEF, 2004c:26). Krivacska, çocuk istismarının önem arz eden bir biçimi olarak cinsel istismarın gelişmiş pek çok ülkede araştırma ve önleme güçlükleri olan bir sorun olarak ortada durduğunu belirtmektedir (AAKB, 2000:17).

Son yıllarda ülkemizde de, bazı küçük yaştaki çocukların; aile bireyleri, sokakta yaşayan ve çoğunlukla madde kullanan ve pedofil eğilimli kişiler tarafından cinsel yönden istismar edildiğine ilişkin olayların kitle iletişim araçlarına yansıdığı bir gerçektir. Hatta internette çocuk pornografi sitelerini kullanmanın ülkemizde yaygınlaştığı da çeşitli iletişim araçlarında dile getirilmektedir (bkz. Turgut, 2006).

Çocukların cinsel yönden istismar edilmelerinin en ağır biçimi cinsel ilişkide bulunma ve cinsel saldırıdır. Cinsel saldırı, ailelerin en duyarlı oldukları ve çocuklarını yabancılara karşı uyardıkları istismar türüdür. Cinsel saldırı biçiminde çocukların istismar edilmesinin en çok büyük şehirlerde, savaş ve sosyal çatışma dönemlerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Topçu, 1997:12). Cinsel içerikli temas olarak tanımlanan çocuk cinsel istismarı, çocuğunun duygusal ve bilişsel pek gelişmediği bir dönemde gerçekleştiği için bunun etkisi çocuğun sonraki dönemlerinde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuk cinsel istismarının bir toplum için ne denli ciddi problemlere yol açtığı, yaygınlığı ve sıklığı ile ilgili sayısal kanıtlar ancak 1970’li yıllarda ABD’de daha yoğunluklu olarak gündeme gelmiştir. Günümüzde de sosyal bilimlerde çocuk istismarının yaygınlığı konusunda bir görüş birliği olmadığı söylenmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda, çocuk cinsel istismarının yaygınlığı ile ilgili istatistikler kamuoyunda yersiz nitelikteki kaygılara yol açacak düzeyde olduğu belirtilmektedir. Çocuk cinsel istismarının yaygınlığı ve sıklığı ile ilgili farklı sayısal verilerin nedeni araştırma macıların kavramı tanımlama konusunda ortak bir düşünceye sahip olmamaları ve verilerin alındığı bölgelerin farklı özelliklere sahip olması gösterilmektedir. Daha çok ABD ekseninde yapılan çocuk cinsel istismarının yaygınlığı ve sıklığı ile ilgili çalışmalar, 1950’li yıllarda A. Kinsey ve arkadaşlarının elde ettiği kadın ve erkeklerden elde edilen verilere göre; kadın deneklerin % 24’nün ergenlik dönemi öncesi bir yetişkin ile cinsel bir deneyime sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu verilere ciddi eleştiriler getirilmiştir. Ancak bu çalışma verilerinin, 1970’li yıllardan bu yana yapılan çalışmalar da öncülük ettiği belirtilmektedir. Son yıllarda nüfustaki cinsel istismarın yaygınlığı ile ilgili yapılan çalışmalarda kadınlar için % 6’dan % 62’ye, erkekler içinse % 3’ten % 16’ya kadar olan değerler elde edilmiştir. Batı kaynaklarında en az 4 kız ve 10 çocuktan birinin cinsel istismar kurbanı olduğu tahminleri ileri sürülmüştür. ABD’de üniversite öğrencilerinden oluşan 266 erkek ve 530 kadın üzerine yapılan bir çalışmada, kadınların % 11, erkeklerin % 4’nün, 12 yaşından önce bir yetişkin tarafından istenmeyen bir cinsel yaşantı ile karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Yapılan tüm araştırmalarda cinsel istismarın bir defaya mahsus teşhircilik, çocuk tarafından reddedilen cinsel ilişki teklifleri, kısa bir süre cinsel bölgeye dokunma ve zor kullanarak uzun süren ve yinelenen cinsel istismar türleridir. Çocuk cinsel istismarıyla ilgili

değerlerin nasıl olduğu ancak yapılacak birçok bilimsel veriler sonucunda elde edilebilir (Topçu, 1997:227-30).

Türk Ceza Kanunun da yer alan Madde 102’de cinsel saldırı ile ilgili birinci bölümünde: “Cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlâl eden kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, iki yıldan yedi yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” hükmü çerçevesinde uygulanır. Ancak Türk Ceza Kanunu’nda çocukların cinsel yönden istismarı daha geniş ve açık ifadelerle açıklanmaktadır. *

Çocuk cinsel istismarını; sadece bedenle temas, çocuğun kendisinden büyük birisi tarafından güç kullanma ile cinsel olarak kullanılması, erkek egemen otorite sinin patriyikal toplum düzenin hakim olması ve kadını cinsel bir obje görülmesi, cinsel istismar sırasında ortaya çıkan semptom ve rahatsızlık veya bir yetişkinin psiko -seksüel gelişimini tamamlamamış bir çocuğa yönelik haz duyması (Ziyalar, 2000:521) olarak değil, bütün bunların birleşiminden oluşan kriterler içerisinde bir tanımlamak daha doğru olacaktır. Çocuk cinsel istismarını yukarıda belirtilen bir çok unsuru içerisinde barındıran (Amerikan Birleşik Devletleri), Çocuk İstismarı Koruma ve Tedavi

* Çocukların cinsel istismarı Türk Ceza Kanun’un Madde 103’ün birinci fıkrasında; “ *Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel istismar deyiminden;*

a) *On beş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış,*

b) *Diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile ve ya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar, anlaşılır.*

(2) *Cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hüküm olunur.*

(3) *Cinsel istismarın üstsoy, ikinci veya üçüncü derecede kan hısmı, üvey baba, evlat edinen, vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, sağlık hizmeti veren veya koruma ve gözetim yükümlülüğü bulunan diğer kişiler tarafından ya da hizmet ilişkisinin sağlad ığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle gerçekleştirilmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.*

(4) *Cinsel istismarın, birinci fıkranın (a) bendindeki çocuklara karşı cebir veya tehdit kullanmak suretiyle gerçekleştirilmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.*

(5) *Cinsel istismar için başvuru olan cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması hâlinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır .*

(6) *Suçun sonucunda mağdurun beden veya ruh sağlığının bozulması hâlinde, on beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur.*

(7) *Suçun mağdurun bitkisel hayata girmesine veya ölümüne neden olması durumunda, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur.”*

Görüldüğü gibi Türk Ceza Kanunun 103. Maddesi ve takip eden 104. Maddenin birinci fıkrasında da; “ cebir, tehdit ve hile olmaksızın, on beş yaşını bitirmiş olan çocukla cinsel ilişkide bulunan kişi, şikâyet üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” (Türk Ceza Kanunu, Kanun No. 5237: Kabul Tarihi: 26.9.2004). Böylece Türk Ceza Kanunu çocukların cinsel ilişkide bulunması için 18 yaşından büyük olması gerektiği açıklanmaktadır. Kanun 18 yaşından küçüklerin cinsel ilişki için rıza gösterme ehliyetine sahip olmadığını da belirtir. Bu durumda, 18 yaşından küçüklerle karşı gerçekleştirilecek her türlü cinsel eylem suç kapsamına girmektedir. Çocuklara karşı gerçekleştirilecek sarkıntılık, laf atma, fuhşa teşvik gibi eylemler de cinsel birleşme şartı aranmaksızın cezalandırılır (Akço, 1998:14).

Kanunu'nda görmek mümkündür. Bu kanundaki tanımlamaya göre çocuk cinsel istismarı; istihdam etme, kullanma, ikna etme, teşvik etme, baştan çıkarma gibi yolları kullanarak herhangi bir çocuğu açıkça cinsel davranışlara zorlamayı ya da bu tür davranışlar görsel amaçlarla hizmet için taklid etmeyi, ırza geçmeyi, sarkıntılığı, fahişeliği, cinsel sömürünün diğer türlerini ve ensesti içerir (Ziyalar, 2000:251).

Çocuk cinsel istismarı, sadece yetişkinlerin çocukları istismarı şeklinde meydana gelmemektedir. Bir çocuğun diğer bir çocuk tarafından belirgin bir güç ve kontrol sağlanarak da gerçekleştirilmesi mümkündür. Polat, çocuk cinsel istismarını şiddet sırasına göre sınıflandırmaktadır. Erişkin birisi tarafından uygulanan amaca ulaşmayan kucağa oturtma ve teşhircilik gibi basit cinsel istismardan cinsel saldırıya kadar devam etmektedir. Cinsel taciz ise bir erişkin ile çocuk arasında cinsel ilişkinin gerçekleşmediği ama okşama, dokunma ve masturbasyonun yapıldığı olaylardır. Yüz yüze ya da telefonda açık saçık konuşmalarla çocuğu şaşırtmak, şoka sokmak ve onda cinsel uyarımlar yaratmaya çalışma biçimindeki olayları da sözel cinsel istismar olarak tanımlanmaktadır (Polat. 1998b:5-8). Sokakta çalışan çocuklar çalışma mekanlarının sokak olması ve sokakta uzun süren çalışma saatleri dolayısıyla bir çok kişi ile bire bir muhatap olmaktadırlar. Çocukların sokakta bir çok kişiyle yaptıkları işin gereği kurdukları ilişki cinsel yönden istismar edilme lerini kolaylaştırmaktadır.

Sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar, çalışma mekanları dolayısıyla her türlü istismar ve sömürüye açık bir konumda bulunmaktadır lar. Aile içerisinde zor koşullar, çatışma, şiddet, cinsel istismar, ekonomik problemler çocukları n evden kaçmalarına ve sokakta yaşamalarına neden olabilmektedir. İstanbul'da cinsel istismara uğrayan çocuklar arasında doğu bölgesinde doğmuş olanlar daha yüksek bir orandadır (Yücel ve ark, 2006:25). Sokakta çalışan çocuklar yaptıkları işlerin mekanı o larak sokaklarda yaptıkları faaliyetler ve uzun çalışma süreleri nedeniyle çocuk cinsel sömürüsüne maruz kalma riskleri daha da artmaktadır.

Tablo 76: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Kendilerine ve Arkadaşlarına Cinsel Taciz de Bulunulma Durumu

	S	%
Evet	79	19.8
Hayır	321	80.3
Toplam	400	100.0

Araştırma alanının elde edilen verilere bakıldığında , sokakta çalışan çocukların 1/5'inin kendilerine veya arkadaşlarına sokakta çalışmaya başladıktan sonra cinsel tacize uğradıklarını belirtmişlerdir. Çocuklarla yaptığımız görüşmelerde , çocukların genelde arkadaşlarına veya tanıdıklarına yönelik gerçekleşen tacizleri çok daha kolay bir şekilde ifade ettikleri görülmüştür. Çocukların bir kısmı da, cinsel istismara maruz kalan çocuk arkadaşlarının olmasını, dışarıdan kendilerine karşı gelebilecek taciz olaylarına karşı koruma konusunda daha bilinçli kıldığını ifade etmişlerdir. Bu çocuk grubu, sokaktaki cinsel istismarın varlığını kabul etmekte , ancak, arkadaşlarına nazaran kendilerinin sokaktaki tehlikelerin farkında olmalarının kendilerini bu durumdan kurtardığını ileri sürmektedirler. Bu durumu, çocuklar rahat bir edayla “*evet ben böyle bir olayla karşılaştım, ancak kendimi kurtardım*” gibi ifadelerle anlatabilmektedirler. Kız çocukları ise, hem sokakta çalışan erkek çocuklar hem de müşteri ve sokaktaki esnafın daha çok cinsel içerikli küfürlerine maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Çocukların bir kısmının aileleri tarafından ücretlerinin kotalandığı belirtilmişti. Bu çocuklar, kendileri için belirlenen miktardaki parayı denkleştirmek için çevredeki esnaftan, diğer çalışan arkadaşlarından borç para alma yoluna gitmektedirler. Kotalanmadan kaynaklanan sebeplerle, arkadaşlarından bazılarının-özellikle kız çocukları- cinsel yönden istismar edildiğini/edenlerin olduğunu dile getirmişler.

Çocukları cinsel yönden istismar eden istismarcılar , çocuğu kendi cinsel istekleri doğrultusunda kullanabilmek için, çocuğun karakterini, gereksinimlerini, içerisinde bulunduğu durumu kendi lehine kullanır. Çocuğun arkadaşlığı olan gereksinimini fark eder ve bunu kullanmak için yollar arar. Aile içerisinde, okulda sorunları olan çocukları seçer ve istismarını sürdürebilmek için zaman içinde gözdağı verme , tehdit ve şantaj gibi yöntemlere başvurur (Polat. 1998b:36). Sokakta çalışan çocukların, belli miktarda parayı akşam eve getirmeye zorlayan ailelerin bu yöndeki davranışlarını fark eden istismarcı kişiler, çocukların bu gereksinimlerini kullanarak cinsel yönden daha kolay bir şekilde istismar etmeye yönelmektedirler. Aile tarafından günlük ücrete konulan kota, çocukların kazançlarının bir kısmı ile yiyecek almaları sebebiyle aile içi şiddete maruz kalmaları da, sokakta kolay bir şekilde cinsel istismara maruz kalmalarına yol açabilir ve çocuğun bu istismardan korunmasını engelleyebilir. Böylece sokakta çalışan çocukların diğer çalışan çocuklara nazaran daha fazla oranda istismar edildiğini söyleyebiliriz.

Ailelerinin kısıtlı olan bütçelerine katkıda bulunmak veya bir meslek öğrenmek amacıyla küçük yaşlarda; sanayide, tarımsal alanda, esnaf ve sanatkarın yanında, enformel sektörün değişik alanlarında, sokakta, evde çalışan küçük yaştaki çalışan çocuklar, çalışma biçimleri ve sektörleri ne olursa olsun çalışma yaşamlarında ortak risk ve tehlikelerle karşı karşıya gelmektedirler. Çalışan çocuklar, çocukluklarını yaşamaları gereken bir dönemde çalışma yaşamına katılmalarından dolayı bu haklarından yoksun kalmaktadırlar. Ayrıca, çocuklar ekonomik sömürü ve kötü çalışma koşulları nedeniyle sağlık sorunlarına maruz kalırlar. Çok yaygın olamasa da, cinsel istismara maruz kalan çalışan çocuklar vardır (Karabulut, 1996:15). TESK'in 2001 Çalışan Çocuk Raporu'nda, özellikle sokaklarda simitçilik, boyacılık, kağıt mendil ve su satıcılığı gibi işlerde yasadışı olarak çalıştırılan çocukların, Türkiye ve İstanbul düzeyinde yapılan araştırmalar sonucunda, 18 ve daha küçük yaştaki çocukların azımsanmayacak sayıda kız çocuğunun cinsel açıdan sömürüldüğü ortaya konulmuştur (Güder, 2002:192). Çalışan çocukların cinsel yönden istismar edildiği bir çok çalışma tarafından da ortaya konulmuştur.. Cinsel yönden suiistimal edilmiş bir çocuğun, bu örselenmenin üstesinden gelebilmesi için yıllarca süren terapiye ihtiyacı var. Diyarbakır'da sokakta çalışan ve ekonomik, fiziksel, duygusal ve cinsel yönden istismara uğramış çocukların hepsinin uzun süren ilgi ve özene ihtiyaçları var. Ancak, cinsel yönden istismar edilen bir çocuk için rehabilitenin daha uzun süreli/soluklu olması ve bu travmanın izlerini silmenin yollarına da erkenden başlamak gerekir.

Tablo 77: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Kendilerine ve Arkadaşlarına Cinsel Tacizde Bulunan Kişiler

	S	%
Serseri çeteleri	8	10.1
Sapıklar	25	31.6
Sarhoşlar	4	5.1
Büyük çocuklar	32	40.5
Pezevenkler	5	6.3
Zabıtalılar	3	4.1
Polisler	0	0
Esnaflar	2	2.1
Toplam	79	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların, sokakta çalışmaya başladıktan sonra cinsel istismara maruz kaldıkları kişi/kişilerin oranına bakıldığında, çalışan çocukların en fazla kendilerinden yaşça büyük olan “büyük çocuklar” tarafından cinsel yönden istismar edildiği görülmektedir. Tablonun verilerde kullanılan “büyük çocuklar” ve “serseri çeteleri” gibi ifadelendirmelerden, genellikle 18 yaşından büyük olmayan ve herhangi bir nedenle sokakta bulunan çocuk grupları anlaşılmalıdır. Böylece cinsel istismara uğrayan çocukların % 50.6’sının herhangi bir nedenle sokakta bulunan kendi akranları olan çocuk grupları tarafından gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Sokakta çalışan çocuklar cinsel istismarda saydıkları kişi ve gruplar arasında ikinci en büyük kütleyi % 31.6 ile sapıklar oluşturmaktadır. Sokakta çalışan çocukları cinsel yönden istismar eden/etmek isteyen ve çocuklar tarafından “sapıklar” diye belirtilen grupta ; kendi akranları, yetişkin yaştaki pedofil eğilimli kişileri sayabiliriz. Çocukların bir kısmı da sokakta kadın fuhşunu ve pazarlanmasını yapan, Diyarbakır’da halk arasında ve çocuklar tarafından kebrağ olarak adlandırılanlar tarafından cinsel istismara uğramaktadırlar. Sokakta çalışan bazı çocukların daha az dikkat çekmesi gibi nedenlerle bu fuhuş çeteleri tarafından özellikle parklarda erkekler ve kadınlar arasında yapılan fuhuş işinde arabulucu görevini gördükleri çocuklar tarafı ndan ifade edilmiştir. Aynı zamanda bu yönde bazı vakaların varlığı da araştırma esnasında gözlenmiştir.

Birçok ülkede – özellikle Latin Amerika’da- sokaktaki çocukların polisin yoğun bir şekilde şiddetine maruz kaldığı herkesçe bilinmektedir. Sokaktaki çocuklar, sokağı fazla kullanmaları nedeniyle, diğer pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de polis, zabıta, esnaf, müşteriyle sokağı ortak mekan olarak kullandıklarından , çocukların çeşitli şekillerde şiddete maruz kaldıkları da bilinmektedir. Çalışmayı yaptığım dönemde çocuklardan bazıları polis tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ifade ettiler. Bu duruma karşılık tabloda da görüldüğü gibi hiçbir çocuk ima yoluyla da olsa polis tarafından cinsel yönden istismar edildiklerini ifade etmemişlerdir.

Çalışma alanında görüştüğümüz çocuklardan bir kısmı, kendilerinin yoksulluklarını ve çalışma istemlerini kullanan kişilerce istismar edilmek istendiklerini ifade etmişlerdir. Bu çocuklardan biri şunları ifade etmiştir:

“Bir gün esnaftan biri ‘benim halı tamir atölyem var , sen de gel yanımda çalış ’ dedi. Ben de bir işim olacağı için bu teklifi kabul ettim. Atölyeye gittiğim zaman ‘seni işe almam için senin sağlıklı olup olmadığına bakma m gerekir. Bunun için soyunman gerekir.’ dedi. Ben elbiselerimin bir kısmını soydum. Adamın bakışlarından ve

vücuduma dokunmalarından kötü niyetli bir kişi olduğunu anladım. Hemen giyinip oradan ayrıldım. Bir daha oraya uğramadım.” (E. A. 14 yaşında).

Başka bir çocuk ise konuya ilişkin olarak şunları belirtmiştir:

“Biz yedi kardeşiz. Köyden Diyarbakır’a göç ettik. Babam, beni ve kardeşlerimin hiçbirini okula göndermedi. Sokakta bana para verme, korkutma ile kötü şeyler yapmak isteyenler oldu. Çoğu zaman bana kötülük yapmak isteyen biri olduğu zaman bağıırıp, akrabalarımızın çocuklarından yardım istiyorum. Ben yardım isteyince onlar da kaçıp uzaklaşıyorlar.” (E. P. 12 yaşında kız çocuğu).

Başka bir çocuk ise ailelerin ilgisizliğinden ve sokakta çocuklar üzerine kurulan korku, baskı, tehdit ve şantaj yoluyla cinsel yönden istismar edilmelerde n bahsetmektedir:

“ Büyük çocuklar, burada su satan bir kızı bıçakla korkutuyorlar ve onu her gün alıp Kayabaşı’na götürüyorlar. Ona tecavüz ettikleri söyleniyor . Kız korkusundan bunu ailesine söyleyemiyor. Bu kızın sokaktaki birçok kişi tarafından tacize uğradığı ve sık sık Kayabaşı’na götürüldüğü söyleniyor.” (E. K. 13 yaşında).

Ayrıca sokakta çalışan bazı çocukların yoksulluğundan kaynaklanan taciz olaylarının olduğu belirtilmektedir.

“Para, yiyecek, güvercin vermek vaadiyle küçük çocukları kandırıp bir yerlere götürüp, kötü şeyler yaptıkları söyleniyor.” A. Y. (15 yaşında).

Daha öncede anlatıldığı gibi sokakta çalışan çocuklar kendi içinde çeşitli gruplara ayrılmıştır. Ailesi ile zayıf ilişki olan, suç imgelerini edinmiş, suç işleyen veya suça itilmeleri nedeniyle suç işleyen çocuklarla beraber olan ve bazen de sokakta serseri davranışlarda bulunan, kapkaç, gasp ve darp etme, hırsızlık, yankesicilik gibi davranışları sergileyen bu gruptaki çocuklar zaman zaman sokakta çalışmayı da bu olumsuz davranışlarını kamufle etmek için kullanmaktadırlar. Bu gruptaki çocukların çoğunlukla madde kullanma davranışı ve kısmen sokakta yaşama eğilimleri mevcuttur. Bu anlatılan çocuk grubunun üyeleri; suç işleyen, kendi grubunun kurallarına, hiyerarşisine uymayanlara baskıda bulunan, sokakta çalışan çocuklara baskı, şantaj korkutma gibi nedenlerle sözlü tacizden fiili tecavüze kadar bir çok istismar türlerine başvuran gruptur. Sokakta çalışan çocuklar, bu çocuk grubunu “büyük çocuklar, sapıklar ve baliciler” olarak adlandırmaktadırlar.

Çocukların sokakta çalışmaya başladıktan sonra genel anlamda cinsel yönden istismara maruz kalma oranlarına bakıldığında, kız çocuklarının % 47.2’sinin, erkek

çocukların ise % 15.6'sının kendileri veya arkadaşlarının böyle bir durumla karşılaştıkları sonucu elde edilmiştir. Kız çocuklarıyla yaptığımız görüşmelerde, sokakta kendilerinin daha çok cinsel istismarın sözlü şekli olarak ifade edilen açık saçık cinsel içerikli küfürlerle, cinsel uyarımlar yaratan davranışlara maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Kız çocukları, erkeklere nazaran daha fazla cinsel istismara uğramaktadırlar. Diyarbakır'da kız çocuklarının sokağı daha erken terk etmeleri, geceyi dışarıda geçirmemelerinden dolayı, bu kız çocuklarının genelde gündüz gerçekleşen sözel cinsel istismarla karşı karşıya kalma sebepleridir. Ancak sokakta çalışan bazı çocuklar araştırma sırasında, bazı kız ve erkek çocukların yaşça büyük erkek çocuklar tarafından cinsel istismarın en kötü biçimi sayılan cinsel saldırı/tecavüz, korkutma ve şantaj gibi davranışlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma sırasında edinilen izlenimlere göre, kız çocukları sözlü cinsel istismarın dışında kalan cinsel istismar türlerine daha az maruz kalmaktadırlar. Çünkü, Diyarbakır'da kız çocukları içerisinde evden kaçıp geceyi sokaklarda geçiren çocuk yoktur. Kız çocukları, cinsel istismara maruz kalmanın yoğunlaştığı vakitlerde (sabahın erken saatleri ve gecenin geç saatleri) sokağı daha az kullanmaktadırlar. Erkek çocuklar da sabahın erken saatleri ve gecenin geç saatlerine kadar sokakta kalma veya geceyi sokakta geçirme davranışı göstermektedirler. Özellikle sokakta çalışan, kısmen sokakta yaşayan ve geceyi sokakta geçiren çocukların, pedofil eğilimli kişiler -ki çocuklar bunları çoğunlukla sapık olarak adlandırmakta- ve yaşça büyük olan, madde kullanan, suç eğilimi fazla olan erkek çocuklar tarafından fiili livata/tecavüz e uğrama olasılığı yüksektir. Önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi, bu çocuklar diğer çocuk grubunun kendilerinin oluşturduğu yapılanmalarda yer almaları ve sokaktaki hakimiyetlerini ispatlama gibi nedenlerle de, çocukları cinsel yönden istismar etmektedirler. Aynı şekilde sokağı daha fazla süre kullanan, gecenin geç saatlerine kadar sokakta kalan veya geceyi sokakta geçiren çocukların -ki bunlar tamamen erkek çocuklardır- için pedofil eğilimi olan çocuklar tarafından cinsel yönden istismar edilme riski vardır. Çapraz tablo sonucuna göre, erkek çocukların daha çok sapıkların, büyük çocukların, cinsel istismarına uğradıkları sonucu elde edilmektedir.

Diyarbakır'da çok yaygın bir şekilde çocukların ahlaki yapılarına zarar verecek cinsel içerikli cd ve diğer yayınlara kolay bir şekilde ulaşılmasıyla da çocukların istismar edildiği düşünülebilir. Bu durumun kanıtı olarak, birkaç yıl önce (2000-2003) porno içerikli CD'lerin açıkça sokaktaki seyyar satıcı tezgahlarında satılması örneği

verilebilir. Bu cinsel içerikli malzemeler hem sokakta çalışan çocuklar tarafından satılmakta hem de çocukların kolay bir şekilde ulaşabilecekleri yerlerde bulunmaktadır. Ancak son zamanlarda yapılan denetimlerle bu satışların aleni şekilde sokakta yapılması kısmen de olsa engellenmektedir. Bu cinsel içerikli malzemeler içerisinde doğrudan çocuk cinsel istismarıyla ilgili (çocuk pornosu) olanlar da bulunmaktadır. Şu anda ise çocuk cinsel istismarına sebep olan malzemeler küçük CD dükkanlarında gizli bir şekilde yine de küçüklerin kolaylıkla ulaşabileceği mekanlarda kopyalanarak satışı devam etmektedir.

İstanbul ve Diyarbakır örneğinde çocuklara yönelik ticari cinsel sömürüsü ile ilgili yapılan bir çalışmada, cinsel sömürünün nedenleri arasında; yoksulluk, işsizlik, eğitim sistemindeki boşluklar, değişen değerler, yasalar ve bunların uygulanmasındaki yetersizlikler, risk altındaki çocuklara ve ailelerine yönelik kuruluşların yokluğu ve göç faktörleri sayılmaktadır. Politik nedenli göçler bölgede yaşanan sorunlarda belirleyici bir faktördür. Ancak çocuk cinsel istismarında , bu faktörler tek başına başlıca bir faktör olarak görülmemelidir. Diyarbakır'da çocuklara yönelik cinsel sömürünün, çocuk fuhuşunun giderek yaygınlaşan ve artış gösteren bir problem olduğu belirtilmektedir. Diyarbakır'da çocuklara yönelik cinsel sömürünün mağduru olan çocukların , bu söz konusu eylemlerin genelde organize suç örgütleri tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Çocuk cinsel sömürü en fazla Fatihpaşa ve Suriçi gibi yoksul mahallerde görülmektedir (Yücel ve ark, 2006:73-77). Bu araştırmanın ve bizim çalışmamızın sonuçları sokakta çalışan çocukların cinsel yönden istismar ve sömürüye ne kadar açık olduğunu ortaya koymaktadır.

4.7.3.Suç Çeteleri Tarafından Kullanılma Durumu

Bugün ülkemizin büyük kentlerinde yaşanan bir çok sorunun nedeni, 1990'lı yılların başından itibaren, yaşadıkları yerleşim yerlerinden terör ve güvenlik olaylarından dolayı kent merkezlerinin çevrelerine gerçekleşen zorunlu göç olgusudur. Günümüzde ise zorunlu göç ile birlikte yoksulluk, kültürel uyumsuzluk, gasp, kapkaç, yankesicilik, fuhuş, uyuşturucu, madde bağımlısı çocuklar, genel anlamda çocuk işçiliği ve özel anlamda da sokakta çalışan çocuklar gibi bazı sosyal problemlerle medya ve akademik çevrelerde gündeme gelmektedirler.

Bu zorunlu göç sürecine katılan yetişkin erkekler, ülkemizin büyük ve diğer orta boy kentlerinde, daha yoğun olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kentlerinde özel beceri gerektirmeyen, sosyal güvenceden yoksun, enformel sektörde ucuz işgücü olarak yaşam mücadelesine giriştiler. Yaşam tarzı, alışkanlık, sahip oldukları eğitim nedeniyle kent yaşamıyla bütünleşme sürecinde, kültürel uyum problemleri yaşadılar. Kentsel alanlarda kendileri gibi enformel sektörde çalışanlar bile onları istemediler. Ülkemizde varolan yoksulluk ve işsizlik ve son olarak yaşadığımız (2001) ekonomik kriz, kentsel alanlarda onların ekmek kavgalarını daha zor hale getirdi. Aileler yaşadıkları ekonomik problemlerden dolayı sosyal çözümlere, parçalanmalara maruz kaldılar. Böylece soysal problemlerin karmaşık yumağında kalan aile bireyleri ve özellikle korunmaya en fazla ihtiyaç duyan çocuklar fuhuş, yankesicilik, gasp, kapkaç gibi sorunlu ilişkiler ağındaki suç örgütleri/çetelerine daha açık hale geldiler. Çocuklar öncelikle ailenin yaşadığı ağır ekonomik sıkıntıların aşılmasında ekonomik kazanç unsuru olarak görüldü. Çalışmamızın verilerince de ortaya konulduğu gibi, ailenin yaşadığı ekonomik sorunlar sebebiyle çocukların günlük kazançları kotalandı ve belirlenen parayı denkleştirmeyen çocuklar evde fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldılar. Sokakta çalışan çocukların bir kısmı da kentte gördükleri üst sınıfın ekonomik ayrıcalık ve yaşamlarına öykündüler. Bu öykünmeyi gerçekleştirme nin normal yollardan gerçekleşmesinin güç olması, onları gayri meşru yollara yönelttiği söylenebilir. Bu durum, çocukların kentte meşru olmayan yaşamlardan etkilenir hale gelmelerine sebep oldu. Aynı şekilde çalışan çocuklar; konulan günlük kazanç kotaları, aile içi fiziksel/duygusal şiddet, yoksulluk, aileleriyle yaşadıkları sorunlar nedeniyle üzerlerinde hissettikleri veya gördükleri baskılar arasında sıkıştılar. Bu çocuklar belirtilen nedenlerden dolayı evden, okuldan kaçmaya başladılar. Kurumsal yapıların denetiminden kopunca da, suç örgüt/çetelerine açık hale gelerek, sokaktaki alt -kültür gruplarının kültürüyle kültürlenmeye başladılar. Sokakta çok sayıda çocuğun olması da, sokaktaki suç örgütlerine seçebilecekleri, eleyebilecekleri, deneyebilecekleri kadar çok sayıda bağımlı çocuğun devşirtilebildiği bir alanda manevra imkanı sağladı. Çeteler ; gasp, kapkaç, hırsızlık, uyuşturucu madde satıcısı/kuryeliğinde kullan ılmak üzere illerden kaçınılarak büyük kentlere götürülen çocuk haberlerine kitle iletişim araçlarında sıklıkla rastlanır oldu. Medyanın gündeme taşıdığı haberlere ilişkin anlatımlar bu çalışmanın yapıldığı dönemde bazı çocuklar tarafından da dile getirilmiştir. Dahası, medyaya yansımayan bazı olaylar bile bu görüşmeler esnasında dile getirilmiştir.

Araştırma alanında çocuklarla yaptığımız görüşmelerde , çocukların sokakta oluşturulmuş çeteler tarafından, Diyarbakır'da manav ve bakkallarda küçük hırsızlıklar yaptırılarak denendikleri, maddeye alıştı rılarak kendilerine bağımlı kılındı kları, ailesine çocuk başına belirlenen miktarda para aylık olarak ödenerek kiralandığı, bali/tinerle yakma veya sigara söndürme gibi fiziksel işkence ile tehdit edildikleri ve şantajda kullanmak üzere çocukların, çıplak bir şekilde soyularak arkalarına geçip tecavüz eder vaziyette veya çıplak şekilde kola şişesine oturtularak fotoğraflarının çekil diği (çocuklar eğer istediklerini yerine getirmedikleri zaman bu fotoğrafların mahallelerine asılacağı, arkadaşlarına veya ailelerine gönderileceği) veya ailelerine rağmen zorla kaçırılarak hırsızlık, kapkaç, yankesicilik, gasp, madde satıcılığı ve kuryeliği alanında kullanıldıkları gibi bazı hususlar çocuklar tarafından ifade edildi.

Ülkemizde en sağlam olduğu savunulan kurumlar ın başında gelen aile kurumu ; göç, yoksulluk ve kronik işsizlik gibi sorunlar karşısında giderek zayıflamaktadır. Bu sorunların etkili olduğu ailelerde özellikle aile içi şiddet, ebeveynler arası tartışma, boşanma gibi problemler sıklıkla yaşanmaktadır. Aileler çocukları için “eve para getirsin de nasıl getiriyorsa getirsin” anlayışına doğru savrulabilmektedir. Çocuğun sokakta uğrayacağı ruhsal, fiziksel, cinsel ihmal ve istismar , ailenin uğradığı sosyal ve kültürel erozyon nedeniyle görmezlikten gelinmektedir. Sokaktaki çocuk grupları arasında en geniş kütleyi oluşturan grup sokakta çalışan çocuk grubudur. Böylece sokakta çalışan çocuk çok rahat suç örgütleri nin faili veya mağduru olabilmektedir. Çünkü balici, tinerci, uyuşturucu madde ve kadın tacirleri s okakları kullanan bu çocuklar için tehlike saçmaktadır .

2004'te kapkaçı karışan 229 kişiden 127'sinin 17 yaş ve altı olduğu ve 'Kapkaç Olaylarına Karışmış Kişiler ve Risk Altındaki Çocukların Sosyo - Kültürel Analizi ve Rehabilitasyonu Projesi'yle ilk etapta ulaşılan 20 çocuğun 13'nün madde bağımlısı olduğu yönündeki saptamalar, (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=140119> 12/01/2005) sokakta çocukların suça ne denli yaklaştığı konusu nda bir fikir vermektedir. Diyarbakır'da son yıllarda hızlı bir şekilde artan bir çocuk suçluluğu olgusu var. İstanbul, Ankara, Mersin, Adana, İzmir gibi kentlerimizde suç işleyen ve suça itilen, sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocukların önemli bir oranını Doğu ve Güneydoğunun kentlerinden göç eden ailelerin çocukları olduğu birçok araştırma sonucunda ortaya konulmuştur (Altuntaş, 2003, Karatay, 2000a). Elimizde kesin veriler olmamakla birlikte 1990'lı yıllarda yaşanan yoğun göç ile sokakta yaşayan ve s okakta

alışan ocuk problemi arasında yakın bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz. Sokakta yaşayan ve sokakta çalışan, suç işleyen veya suça itilen, madde bağımlısı, her yönü ve türüyle ihmal ve istismar edilen sokaktaki ocuk problemini çözmenin yolu ; bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik gelişmişlik farkını gidermek , şiddet ve terör ortamının ortadan kaldırılmasını sağlamak ve belli bir istikrarın oluşturulmasıdır. Yoksa Diyarbakır başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğunun kentlerinden batıdaki illerimize suçlu ocuk akışı devam edecektir. Medyada , başta Diyarbakır olmak üzere Güneydoğu'dan zorla kaçırılan ve İstanbul'daki çete evlerinde eğitilip suça itilen çocuklara ilişkin haberler zaman zaman yer almaktadır. Bu haberlerde çocukların nasıl işkence gördükleri, tehdit, şantaj ve eziyetle nasıl kullanıldıkları na ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Genelde çetelerin gözdesi olan çocuklar; akıllı, cin gibi zeki, cesur, eli çabuk, hızlı koşucu, ağzı sıkı ve ay parçası yüzünden masumiyet akan çocuklardır. Ayrıca ocukların kaçmaları veya aldıkları parayı tam getirmemeleri durumunda çete elemanları tarafından çocukların sırtlarını çivi ile çizme, kollarını kırma, hortum ve kemerle dövme, kezzap (tuz ruhu) dökme ile korkutma, aile bireylerini öldürme kle tehdit etme gibi şantaj, işkence ve tehditlerle korkutulmaya çalışılmaktadır. Görüşme esnasında, güvenlik birimlerince herhangi bir suç isnadı ile ocuk polis şubesine getirilen bazı çocuklar bu tür işkence ve şantajın varlığına ilişkin bilgiler aktarmışlardır. Bu nedenle güvenlik birimleri tren garı ve otobüs terminalinde 18 yaşından küçük (eteler genellikle 13-16 yaşındaki çocukları tercih etmektedirler) ocukların denetimini yapmaya başladıktan sonra bu kez de çeteler hava yoluyla ocuk kaçırmaya başladılar. İstanbul'daki 30 kapkaç çetesine en çok Diyarbakır'ın Kaynaratepe, Muradiye, Hasırlı, Fatihpaşa, Yenikapı, Saraykapı, Lalebey, Cumhuriyet, Aziziye, Mevlana Halit ve 5 Nisan mahallelerinden ocuk götürülüyor. G çocukları (ocukların kendi ifadeleriyle gurbette giden çocuklar) ilk işlerine Diyarbakır'da başlıyor. Biraz palazlanınca İstanbul'daki çetelerin yanına gönderiliyor (Aydın, 2004; Ay, 2006). Diyarbakır başta olmak üzere doğu illerinden getirdikleri ocuklara Türkiye'nin birçok ilinde gasp, kapkaç ve yankesicilik ile silah ve uyuşturucu ticareti yaptırdığı belirlenen çeteye düzenlen operasyonda çetenin terör rgt biçiminde ülke ve il, bölge, ev sorumluları biçiminde örgütlendiği belirlendi (Gne, 2005). Diyarbakır'da daha çok hem sokakta çalışıp hem hırsızlık, kapkaç, yankesicilik yapan çocuklarla ocuk şube müdürlüğünde yaptığımız görüşmelerde çocukların bir kısmının ailelerinin bilgisi dahil inde belirlenen miktarda parayla aylıklı (2004 yılında 200-250 YTL) olarak çetelere kiralandığı

şeklinde ifade edenler de oldu. Suç işleyen veya suça itilen çocukların Diyarbakır'dan seçildiği ve eğitildiği daha önce ifade edilmişti. Çocuk şubeye suç isnadı ile getirilen çocuklar içerisinde görüşme yapılanların çoğu okulu terk eden, yaz aylarında büyükşehirliere çalışmak için giden ve madde kullanan çocuklar oldukları görülmüştür. Bu suç isnadı ile gelen çocukların bir kısmı , yaptıkları suçlara bazı polislerin de ortak oldukları veya göz yumdukları yönünde ifadeler kullanmışlardır. Organize suç örgütleri yaşları küçük çocukları suç eylemlerinde kullanmaları veya 18 yaşından küçük çocuklara verilen cezanın caydırıcı ve rehabilite edici olmaması gibi nedenlerle , çocuklar tarafından istismar edilmektedir.

Günümüz dünyasında, genel sosyal sorunlardan biri olarak evden kaçma, üzerinde önemle durulması gereken olgulardan biridir. Ancak “arkadaşlarla kaçmalar olgusu” müdahaleci ve kontrolcü ailelerin çocuklarında daha fazla görülebilir. Bu ailelerdeki çocuklar ve gençler istek ve arzularına karşı çıkılacağı düşüncesinden hareketle isteklerini yerine getirmek adına bir meydan okuma şekli olarak kaçma, tatile gitme, akranlarla beraber kalma eylemlerine girişmektedirler. Bazı çocukların evden kaçma tutumunu sergilemesinin temelinde; arkadaşlarıyla bir macera, özgürlüğünü kazanma ve büyüdüğüne dikkat çekme gibi nedenlerin olduğu söylenebilir. Evden kaçma eyleminde bulunan çocukların, ülkemiz gibi gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi sosyal sınıf/katmanlar arasındaki ekonomik yaşam standartlarındaki gelişmişlik düzeyi arasındaki farklılıklardan da kaynaklanabilmektedir. Çünkü evden kaçma olayları, sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi düşük ailelerde/sosyal yapılarda daha fazla görülebilmektedir. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük sosyal yapılarda çocukların evden kaçma davranışının daha yaygın ortaya çıktığı emniyet tarafında yapılan istatistiklerde de görülmektedir. Evden kaçan bu çocukların sağlıksız bir ortamda yetiştikleri söylenebilir. Bu çocukların yetiştikleri ortamın elverişsizliği nedeniyle suça bulaşmaları veya kronik suçlu haline gelmeleri daha kolaylaşmaktadır. Ailenin sosyo-ekonomik yönden düşük düzeyde olması evden kaçmada önemli bir faktördür (Gümüsel, 200:1-4). Sokakta çalışan çocukların tamamının soyo -ekonomik düzeyi düşük ailelerden gelmeleri onların evden, okuldan kaçmalarını ve suça bulaşmasını daha kolaylaştırabilmektedir.

Aşağıdaki tabloların verileri Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ülkemizin diğer illerindeki suç ve suç organizasyonlarınca kullanılıp kullanılmadığı veya böyle bir eğilimin olup olmadığını ortaya koymaya yöneliktir.

Tablo 78: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışırken Tanıştığı ve Büyük Şehirlere Gidip/İlişkisinin Devam Ettiği Arkadaşlara Sahip Olma Durumu

	S	%
Evet	57	14.3
Hayır	343	85.8
Toplam	400	100.0

Yukarıdaki tablonun bulgularına bakıldığında, sokakta çalışan çocukların % 14.3'nün sokakta çalışırken tanıştığı ve büyük şehirlere gidip/ilişkisinin devam ettiği arkadaşlara sahip oldukları görülmektedir. Bu veriler bu çocukların tümünün yukarıda belirtilen suç yapılanmalarıyla ilişkili olduğu söylenemez. Ancak, bu çocukların hangi sebep veya sebeplerle olursa olsun başka kentlere aile denetiminin dışında gitmeleri bu tür yapılanmalar tarafından kullanılmalarını kolaylaştırabilecektir.

Çalışmayı yaptığımız sırada; çocuklar sokakta, mahallede, okulda tanıştıkları bazı arkadaşları tarafından İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin gibi kentlerde tanıdıkları veya arkadaşları olduklarını, bu arkadaşların kendilerini gezdireceklerini veya buralarda daha fazla para kazanacakları gibi vaatlerle çağırıldıklarını belirtmişlerdir. Çocukların bir kısmı, ailenin yeterince sevgi gösterememesini, ilgisizliğini, yoksulluğunu içersine girdikleri yeni sosyal çevre de gidereceğini düşündüklerinden bu tür yapılanmaları olumlu karşılamışlardır. Çocuklar aile, okul gibi kurumların denetimi dışında kaldıkça daha fazla zamanı sokakta geçirmekte ve bu durum onların sokaktaki suç eğilimli kişi/kişilerle bir şekilde tanışmalarını kolaylaştırmaktadır.

Tablo 79: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışırken Tanıştığı ve Büyük Şehirlere Gidip/İlişkisinin Devam Ettiği Arkadaşlara Sahip Olanların Büyük Şehirlere Gidip - Gitmeme İstekleri

	S	%
Evet	23	5.8
Hayır	377	94.3
Toplam	400	100.0

Araştırma alanında sokakta çalışan çocuklara sokakta çalışırken, tanıştıkları bireyler içerisinde büyük kentlere gidenlerle beraber gidip gitmedikleri yönündeki soruya genellikle çocukların tepki gösterdiğini ve “Biz hırsız mıyız?” veya “Biz böyle

bir yapının içerisinde yer almayız. Biz onları tanıyoruz ve bizim onlarla işimiz olma z.” şeklinde cevaplamışlardır. Çocukların bu yöndeki anlatımları bu grubun varlığını ortaya koymaktadır. Bu tür yapılanmalardan haberdar olan veya bizzat kendi leri bu yapılanmalarda yer alan bazı çocukların bu soruya doğru cevap vermedikleri düşünülmektedir. K. S. (13 Yaşında)’nin konuya ilişkin anlattıkları dikkat çekicidir: *“Hırsızlık çetesi birkaç defa beni kaçırmak için teşebbüste bulundu, babam da korkutmak için akrabalarıyla hırsızları tehdit etti ve böylelikle beni rahat bıraktılar.”*

Çünkü çocuklar; aile içerisindeki ilgisizlik, sevgisizlik ve yoksulluktan kurtulmanın bir yolu olarak böyle bir yola başvurdıklarını söyle nebilir. Sokakta çalışan çocukların, ailelerinin yaşam standartlarının düşük olması ve Diyarbakır’da sokakta çalışmanın getirdiği günlük kazançlarıyla kendisinin ve ailesinin arzu ve isteklerini bu sınırlı imkanlarla karşılayamayacağı düşüncesi de , büyük kentlere gitme isteklerine neden olabilmektedir. Aşağıdaki tabloda, örneklem grubundaki çocukların diğer büyük kentlere gitme nedenleri görülmektedir.

Tablo 80: Sokakta Çalışan Çocukların Büyük Şehirlere Gitmek İstemelerinin Sebepleri

	S	%
Ailemden daha iyi bir yaşama sahip olmak istediğim için	4	17.4
Burada daha fazla para kazanılmadığı için	6	26.1
Büyük şehirlerde daha fazla iş imkânı olduğu için	2	8.7
Daha çok macera yaşamak istediğim için	2	8.7
Ebeveynlerim arasındaki problemlerden sıkıldığım için	2	8.7
Ebeveynlerimle bazı problemlerim olduğu için	2	8.7
Arkadaş grubum orada olduğu için	5	21.7
Toplam	23	100.0

Araştırma alanından elde edilen verilerde, çalışan çocukların ailelerinden daha iyi bir yaşama sahip olma isteği, çalıştıkları ilde daha fazla para kazanılmadığı ve büyük şehirlerde daha fazla iş imkânı olduğu gibi gerekçelerle başka illere gitme isteğini d ile getirenlerin toplam oranı % 52.2’lik bir orana karşılık gelmektedir. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ikamet ettikleri yerden başka bir kente aile lerinden ayrı olarak gitme yönünde istekli olanların gitme nedenlerine bakıldığında, ekonomik kaygıların ilk sırada geldiği görülmektedir. Bu durum, çocukların çok küçük yaşlarda

ciddi ekonomik sorunlarla karşılaştıkları ve bu soruna kendilerince çözüm arayışına girdikleri biçiminde açıklanabilir. Yaşadıkları kentte ailelerinin ekonomik sıkıntılarını giderecek düzeyde bir kazanç elde etmemelerinin de başka kente gitme yönündeki istekleri üzerinde etkilidir.

Daha çok macera yaşama isteği, ebeveynlerle yaşanan sorunlardan kurtulma, ebeveynlerinin kendi aralarındaki sorunlardan uzaklaşma ve arkadaş grubuyla birlikte olmak için gitme isteğini dile getirenlerin aslında bir anlamda aile içinde yaşanan problemlerden bir kaçıışı arzulamaktadırlar. Bu durum da, çocukların aile içerisinde sağlıklı bir etkileşim sürecini veya huzurlu bir aile ortamına sahip olmadıklarını göstermektedir. Sonuç olarak; sokakta çalışan çocukların ister ekonomik sorunlardan, isterse de içerisinde bulundukları sosyal ortamdan kurtulmanın bir yolu olarak başka kentlere ailelerinden ayrı olarak gitme yönünde bir isteğe sahip olmaları, onlara bu imkanları sunan bazı çetelerin veya illegal oluşumların tuzağına düşmelerini kolaylaştırmaktadır.

Tablo 81: Sokakta Çalışan Çocukların Gitmek İstedikleri Şehirleri

	S	%
İstanbul	14	60.9
İstanbul dışındaki iller	14	39.1
Toplam	23	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar en çok ülkemizin batı bölgelerindeki gelişmiş kentlerden İstanbul’a gitmek istediklerini belirtmişlerdir (% 60 .9). Ülkemizde hayatın tüm alanlarında cazibe merkezi olarak herkesin hayallerini süsleyen İstanbul kenti; macera, renkli hayat, ünlü olma, iş ve aş sahibi olmak isteyenler için cazip bir kenttir. İstanbul kentine ilişkin olarak ifade edilen “taşının, toprağının altın olduğu” metaforunun Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların zihin dünyasında hala varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Belki, Diyarbakır’daki sokakta çalışan çocuklar ailelerinin yaşadığı yoksulluk, göç ve olumsuzlukları aşmanın bir yolu olarak, İstanbul’a gitmek istemektedirler.

Tablo 82: Sokakta Çalışan Çocukların Gitmek İstedikleri Şehirlerde Yapmak İstedikleri İş Türleri

	S	%
Tekstil	7	30.4
İnşaatta	4	17.4
Fabrikada	1	4.3
Arkadaşlarımla ortak iş (gezmeye, hırsızlık)	1	4.3
Sokakta Çalışma (ayakkabı boyama, simit, çöp, kâğıt mendil)	6	26.1
Esnafın yanında çalışmak	3	13.0
Seyyar satıcı	1	4.3
Toplam	23	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların ailelerinin yaşadığı yerleşim alanlarından başka kentlere gitme sebepleri arasında; ailelerinin yaşadıkları yoksulluğu bir şekilde hafifletme kaygısı vardır. Diyarbakır’da sokakta çalışan suç işleyen/suç isnadı ile polis tarafından alıkonulan ve madde kullanan çocuklar arasında, ülkemizin batı illerindeki kentlerine gitme eğiliminin daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bu husus, çocuklar tarafından da dile getirilmiştir ve aynı şekilde araştırma alanından elde edilen verilerde de sabıka kaydı (sicil kaydı) olan ve madde kullanan çocuklar arasında bu eğilimin daha fazla olduğu çapraz tablo verilerinde görülmüştür. Başka kentlere gitmek isteyen çocukların çalışmak veya yapmak istedikleri iş türlerine bakıldığında, çoğunlukla tekstil atölyelerinde, sokakta, inşaatta, esnafın yanında çalışma şeklinde olduğu gözlenmektedir. Burada suç eğilimi ve madde kullanma alışkanlığı olan çocukların başka kentlere gitme nedenlerini ve yapacakları iş türlerini gerçeği ya nsıtır biçimde olduğu konusunda ciddi kuşkuların olabileceği burada belirtilebilir.

4.8. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SUÇ LULUK DURUMLARI

Çocuk ve suç kavramları insanın zihin dünyasında meydana getirdiği çağrışımlardan dolayı bir biriyle uyuşmayan iki kavramdır. Çocuk masumiyeti, saflığı, güzelliği, sevgiyi tanımlamaktadır. Suç kavramı ise, kötü, yanlış, günah, hukuka uygun olmama, kabahat, haksızlık, zulüm, acımasızlık, korku, endişe gibi insanda olumsuz duygulara ve çağrışımlara yol açan durumları betimlemektedir. Halbuki, bizim sosyo-

kültürel değerlerimizde çocuk günahsızdır, kötü olanı bilmez. Bu birbirine zıt anlamlandırmalardan dolayı suç ve çocuk kavramının yan yana gelmesi bile hoş görünmemektedir.

Suç, insanoğlunun tarihinde hep varolan toplumsal bir problem olmuştur. Yani suçun tarihi ile insanoğlunun tarihini eşzamanlı olarak sayabiliriz. Bu nedenle, tarih boyunca her toplumda suç teşkil edecek anti -sosyal davranışları nedeniyle toplumsal ya da yargısal yaptırımlara konu olan kişilerin varlığı, toplumların önde gelen yöneticileri, hukuk adamları ve bilim insanlarının ilgisini çekmiştir.

Suç, eylem olarak kişinin, kişisel alanı aşırıp kamusal alana giren yasak olan kural ya da yasaları çiğneyen, bu duruma bağlı olarak meşru ceza ve yaptırımların uygulandığı, kamusal otoritenin müdahalesini gerektiren fiilleri kapsamına almaktadır. İdeal durumlarda suçla başa çıkmayı amaçlayan formel sistem bir kamu kuruluşunun yönetimindedir ve bu kuruluştaki formel sistemi temsilen hareket eden görevliler (örneğin, polis gücü) bulunur. Hukuk ve yetki açısından bakıldığında ise suç, kötü niyetli ve pervasızca bir hareketi yapmaktan dolayı ortaya çıkan davranışlardır. Ancak çocuklar ve akıl hastaları söz konusu olduğunda yapılan bazı fiiller bir suç oluşturmaz ve cezalandırılmaz. Yalnızca, çocuklar ve akıl hastaları bu eylemlerinden dolayı bazı değişik gözaltı biçimleri ve terapötik tedavilere tabii tutulurlar (Marshall, 1999:702). Suç olgusu; biyoloji, psikiyatri, din, hukuk ve sosyoloji gibi disiplinler tarafından farklı perspektiflerden tanımlanabilir. Suçun farklı disiplinler tarafından ele alınması, suçlulukla ilgili çok sayıda yaklaşım biçimini de beraberinde meydana getirmiştir. Suç ile ilgili tanımlama ve kategorileştirmelerin çokluğunun diğer bir nedeni de, yargısal sistemlerdeki farklılıklar, belirli davranışların kültürel yorumlanmaları ve sosyo -ekonomik koşulların varlığıdır. Suç davranışsal anlamda, sapkın bir eylemi ifade eder. Çünkü suç, burada hukukun ve normun belirli biçimde ihlali anlamına gelir. Sosyolojik açıdan suç, toplumsallığı yaralayan ve formel sistem tarafından cezalandırılması öngörülen davranışları ifade eder. Böylece suç olgusu, toplumun geneli tarafından benimsenen değer ve normlardan sapmayı ifade eden ve hukuki bir işlemi gerektiren sosyal olgudur (Kızmaz, 2002:7-8).

Bir eylemin suç olarak ortaya çıkması için, formel sistemin idari bölümü tarafından fark edilmesi ve müdahale edilmesi gerekir. Yani suç eylemi polise bildirilmeli ve polis (veya başka bir kuruluş) tarafından kayda geçirilmelidir. Böylece, söz konusu hareket suç istatistiklerinin bir parçası haline gelir ve gerekli soruşturmalar,

mahkemelerle suç eylemleri toplumsal kurallarla gizli suçları dışlayabilir. Çünkü, suçların önemli bir kısmı gizli suçlar arasında kalıp hiçbir şekilde dışa yansımamaktadır. Örneğin; aile içi şiddet, etnik azınlıkları hedef alan saldırılar, ahlak dışı hareketleri ve ırza geçme gizli suçları bu kategori içerisinde sayabiliriz. Özellikle suçlulukla ilgili yapılan incelemeler, çocuklar tarafından işlenen suçların büyük bölümünün kayıtlara geçmediğini doğrulamıştır (Marshall, 1999:702).

19. yüzyılın başlarından itibaren sanayi devriminin etkileriyle ortaya çıkan olumsuz şartların çocuk suçluluğunu arttırdığı kabul edilmektedir. Ayrıca çocukları suça iten nedenlerin farklılığı, fizyolojik olarak içerisinde bulundukları durum ve çocukların işledikleri suçlardaki manevi unsur farklılığı, yetişkin suçluluğu ile çocuk suçluluğu arasında bir ayrım yapmayı gerekli kılmıştır (Balo, 2003:35). Çocuk suçluluğu veya suçun oluşumu ne salt insanın ruhundaki kötülük, ne kalıtsal ve bedensel özellikler, ne de salt toplumsal etkenlerden kaynaklanır. Ama, kimi zamanlar bu etkenlerin hepsinin birden etkili olduğu bir gerçektir (Yavuzer, 2001:29). Sosyolojik anlamda, sosyal bir olgu olarak suç evrenseldir, tüm toplumlarda ve zamanlarda varolmuştur. Suç tek tek bireylerin istek ve iradeleri dışında, ekonomik, sosyal, kültürel gibi birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkar. Böylece, suç her ne kadar bireyler işlemiş olsa da, suçu yaratan sebepler toplumsaldır. Genel anlamda yetişkin suçluluğu ile çocuk suçluluğunu yaratan etmenler benzerlikler gösterir. Ancak, çocuk suçluluğu ; suç işleyenler, suçun niteliği, hukuksal düzenlemeler ve uygulamalar bakımından yetişkin suçluluğundan farklılık göstermektedir. Çocuk 0-18 yaş arasında kabul edilen ve henüz gelişimlerini tamamlamadıkları, sorumluluğunun bilincine tam varamadıkları için bireylere özgü hukuksal düzenlemeleri gerektirmiştir. Suç ve ceza ilişkisi uluslararası hukuksal düzenlemeler (Çocuk Hakları Sözleşmesi) ve ulusal hukuk metinlerinde (Çocuk Koruma Kanunu) çocukları koruma, topluma kazandırma amacını gütmekte ve “çocuk yüksek yararı”nı gözetmektedir. Çocuk suçluluğunda, suç davranışı çocukların ihtiyaçlarının tatminine yöneliktir. Örneğin çocuk suç türlerinden en sık olarak görüleni olan hırsızlık temel ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Çocuk suçları, yetişkin suçları kadar profesyonel ve organize değildir. Çocuk çeteleri ve mafya türü suçlar arasında büyük farklar vardır (Bal, 2004:23-24).

Diyarbakır’da Çocuk Şube Müdürlüğü intikal eden mala ve şahsa karşı işlenmiş olay sayısı 2001’de 760, 2002’de 1301, 2003’te 1127, 2004’te 1509, 2005’te 1334’tür. Bu verilerde şahsa karşı gerçekleşen suçların, mala karşı işlenen suçlardan ; çocuk

tarafından işlenen suçların da, çocuğa karşı yapılan suçlardan fazla olduğu tespit edilmiştir. Böylece 2001-2005 yılları arasında çocuklar tarafından ve çocuğa karşı gerçekleşen ve polise intikal (kanunla ihtilafa düşen çocuk) eden ortalama yıllık olay sayısı 1206.2'dir. Bir önceki ve bir sonraki yılın verileri dikkate alındığında, veriler gittikçe artan suç eğilimlerini doğrulamakta olduğu görülmektedir. Çocuk suçlarında, yoğun olarak şahsa karşı yapılanlar içerisinde; kesici aletle yaralama, darp, silah kullanma, cinsel istismar, intihar, yaralama, öldürme, çocuk kaçırma, silah kullanma, evden kaçma gibi olaylar da yer almaktadır. Mala karşı yapılan suçlar arasında ise, hırsızlık, yankesicilik, kapkaç, oto hırsızlığı, gasp gibi suçlar yer almaktadır. Diyarbakır'da Çocuk Şube Müdürlüğüne intikal eden mala karşı suçlar belirtilen yıllarda, büyük çoğunluğu çocuklar tarafından gerçekleştirilen hırsızlık, yankesicilik, oto hırsızlığı, gasp şeklinde oransal olarak sıralanmaktadır. Çocuklar tarafından işlen en suçların yoğun olarak gündüz 06-12/12-18 ve akşam 18-24 saatlerinde işlendiği yine polis kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ancak emniyet birimleri adli boyutun dışında (yakalama, savcılığa sevk gibi) herhangi bir hizmet vermemektedir (Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şubesi Müdürlüğü, 2004). Diyarbakır Çocuk Şube Müdürlüğünün 2002 yılında faaliyete başlaması ve il de yaşanan yoğun terör olaylarından güvenlik olaylarının daha fazla önemsenmesi, 2002 yılından önceki verilerin çok sağlıklı olamayacağı yetkililer tarafından ifade edilmiştir. Çalışma alanında bulunduğumuz zamanda da suç isnadı ile getirilen çocuklarla ilgili istatistiki verilerin çok sistemli olarak işlenmediği müşahade edilmiştir. 2004 yılından sonra TÜİK tarafından Güvenlik Birimlerine Gelen Çocuk ve Gençlerle İlgili İstatistik Formu ile verilerin daha sağlıklı toplanacağını söylemek mümkündür.

Diyarbakır'da 50 suçlu çocuk ve 50 de suç işlemeyen çocuk üzerine karşılaştırmalı yapılan bir araştırmada suça eğilimli çocukların bazı özellikleri şu şekilde saptanmıştır: Suça yönlendirilen çocukların % 15'nin 12-13 yaş, % 75'nin 14-15 yaş, % 10'nun da 16 yaşında olduğu görülmüştür. Suça yönlendirilen çocukların yaş ortalaması 13.50'dir. Bu çocukların % 20'si okur yazar değil, % 68.8'i ilköğretimin I. kademesini terk, % 11.2'sinin de ilköğretim mezunudur. Suça yönlendirilen çocukların % 50'si evden kaçma eyleminde bulunmuş, çocukların % 50'sinin anne-babası alkol ve uyuşturucu kullanıyor, % 15'nin de ailesinden biri cezaevine girmiştir. Çalışmada suç a yönlendirilen çocuklarda ebeveyn kaybı, içki, uyuşturucu kullanma ve ailede cezaevine giren sayısı, saldırganlık eğilimleri suça yönlendirilmeyenlere göre daha fazla ve aile

ilişkileri sağlıklıdır. Ayrıca suça yönlendirilen çocukların ebeveynlerinin eğitimi düzeyleri de daha düşüktür (Erdoğan, 2005:106-111).

Çalışan çocuklar, ailelerinin yoksulluklarından dolayı ekmek parası kazanma savaşımı içinde çocukluklarını yaşayamadan olgunlaşırlar. Erken yaşlarda çalışma hayatına giriş yapan çocukların sağlıklı bir kişilik veya sosyalleşme sürecini yaşamaları oldukça güçtür. Her yönüyle dengesiz olan bu yaşam, geleceğe ilişkin güvensizlik, uyum ve davranış bozukluklarına neden olmaktadır. Çalışan çocukların içerisinde azımsanmayacak çapta bir potansiyel suçlu grubunun varlığı söz konusudur. Geleceğin işsiz ve başarısız yetişkin grubunu oluşturacak bu çocukların suçlu olmalarında içerisinde bulundukları sosyo-ekonomik şartlar ve çalışma mekanlarındaki faaliyetler son derece önem arz etmektedir. Burada en önemli sorun çocuk ve gençlerin grup ve toplum içerisinde sosyo-ekonomik statüye kavuşamamalarından kaynaklamaktır (Yavuzer, 2001:237-239).

Yoksul ailelerden gelen çocuklarının başları genellikle yasalarla derde girmektedir. Bu durumun sonucunda, çeşitli nedenlerle suç işleyen/suçlanan çocukların haklarına gerekli duyarlılığı gösteremeyen ceza adalet sistemleri de yoksulluğun bir süreç halinde devam etmesine katkıda bulunur. Çocukların yiyecek çalmaları veya dilencilik yapmaları sonucunda gözaltına alınmalarına sebebiyet veren olgu genellikle yoksulluktur. Çocukların herhangi bir sebeple küçük yaşlarda suç türlerinden biri nedeniyle tutuklandıklarında veya hüküm giydiklerinde, ailelerinin ve toplumun korumasından ayrı kalmaktadırlar. Böylece, çocukların yetişkinlik döneminde toplumsal hayatta iyi bir yer edinmelerini gerekli olan becerileri edinme dönemi yoksulluğa maruz kalmaları nedeniyle büyük ölçüde kaybedilmiş olur. Öyleyse, çocukların bu dönemde yoksulluğa maruz kalmaları veya bir şekilde yoksulluğu yaşamaları onların toplumsal hayatla bütünleşmeleri kısmen de olsa engellemiş olmaktadır. Bu dönemde suç işleyen ve ya suç isnadı ile tutuklanan/hüküm giyen çocuklar, serbest kaldıktan sonra da çevrelerince damgalanabilmekte ve bu durumda olan çocukların toplumla yeni den bütünleşmelerinde güçlükler yaşanabilmektedir. Böylece bu çocuklar, daha sonraki yaşamlarında kendi alt-kültür gruplarında kalarak marjinalleşebilmekte ve bu durum yoksulluğa çanak tutarak, yoksulluğun kuşaklararasıda devam eden bir süreç dönüşmesini sağlamaktadır (UNICEF, 2004c:26).

TCK'da çocukların ceza ehliyeti konusu suçun işlendiği tarih itibariye bulunulan yaş itibariyle 0-11 yaş grubu, 11-15 yaş grubu ve 15-18 yaş grubu olmak üzere üç

kategori öngörülmüştür. Ceza hukuku karşısında sorumlu luk yaşı, 12 yaşı sonrası olarak belirlenmiştir. İkinci grupta bulunan küçüklerin işlediği iddia olunan suçun farik ve mümeyyizi olmaları halinde indirimli ceza sorumluluğu kabul edilmiş, üçüncü grubu oluşturan çocukların ceza hukuku karşısında sorumluluğu p rensip olarak kabul edilmiş ve ancak indirimli ceza uygulanmasına tâbi tutulmuşlardır (Balo, 2003:32). Çeşitli nedenlerle 18 yaşından küçük çocuklar tarafından işlenen suç, cürüm ve kabahatler çocuk suçu olarak kabul edilir. Bu nedenle ülkemizde hukuki bakımdan suçlu çocuk 18 yaşından küçük çocukların hukuki anlamda yasa normunu ihlal etmesiyle meydana gelir. Yukarıdaki yaş grupları yargılama hukukumuzda çocukların korunmasının gerektiğinin esas alınmasından kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde, 1993 yılında çocuk mahkemeleri tarafından verilen kararların % 19'u beraat iken, bu oran 2000 yılında % 11.3'e ve 2001 yılında % 4.4'ye düşmüştür. Bu sonuçlar çocukların mümkün olduğu kadar ceza adalet sistemine dahil edilmemesi gerektiğine ilişkin ilkeye uygun olmasından kaynaklanmıştır (Balo, 2003). Ancak bu durumun polis, basın ve diğer meslek erbabı kişiler tarafından da eskiden olan mahkumiyet oranlarının düşüşü de göz önüne alınarak bu durumu sanki bir güvenlik zafiyeti olarak suçlularla mücadelenin yapılamaması şeklinde yorumlanmıştır. Bu yüzden de savcı ve hakimlerin suçlandığı da olmuştur. Çocuklar için belli bir yaştan sonra sorumluluk yaşının başlaması suç işleyen çocuklar ve organize suç örgütleri tarafından da kullanıldığını biliyoruz. Çocuk Şube Müdürlüğünde yaptığımız çalışmalar sırasında gün aşırı suç işlemiş/suç isnadı ile gelen çocuklarla karşılaştım. Çocukların bir kısmı tarafından bu durumun istismar edildiğini söylemek mümkündür. Çocuk şubesindeki rahat tutumları, korkusuz davranışları, kendilerine bir cezanın verilmeyeceği düşüncesiyle pervasız davranışlar sergilemelerini gözlemek olasıdır.

Tablo 83: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Polis Tarafından Alınoulma Durumları

	S	%
Evet	158	39.5
Hayır	242	60.5
Toplam	400	100.0

Tablodaki verilere bakıldığında, sokakta çalışan çocukların 2/5'sinin herhangi bir sebeple polis tarafından alıkonulduğu görülmektedir.

Karatay tarafından yapılan bir çalışmada, sokakta çalışan çocukların % 70'inin sokakta çalışırken, polis ve zabitanın müdahalesine maruz kaldıkları, bu müdahalenin bazen başka bir yere gitmeye zorlama veya doğrudan şiddet şeklinde gerçekleştiği saptanmıştır. Polis ve zabitanın müdahalesi özellikle işlek ana caddeler ve iş merkezleri gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, çocukların fazla olduğu ve sorunlu bölgeler olarak bilinen bölgelerde bu müdahalenin daha fazla gerçekleştiği belirlenmiştir. Çocukların % 33'nün polis tarafından alıkonulduğu ve % 60'nın da zabıta tarafından en az bir kez malzemesine el konulduğu sonucu elde edilmiştir (Karatay, 2002a:88). Çocukların ilk suçları çoğunlukla küçük ve mala karşı suçlardır. İlk suçlarında yakalanan çocuklara karakol, savcılık ve mahkeme, cezaevi/ıslahevi süreçleri ve yaşantıları çocukların etiketlenmesine sebep olmaktadır. Eğer bu süreçlerde çocukların topluma kazandırılmasına yönelik başarılı çalışmalar görülme, çocuklar damgalanma sonucu kendilerini suçlu olarak algılamaya başlarlar. Kendi özsayıgılarını korumak için topluma karşı düşman olmaya başlarlar. Bu yüzden bu süreçlerdeki yetişkinlerin, resmi şahsiyetlerin ve çocukların yakın çevresinin çocuklara olan yaklaşımları önem kazanmaktadır (Bal, 2005:21-22).

Çocukların polis tarafından gözaltına alınmaları veya suç isnadı ile savcılığa sevk edilmeleri ve bazen suç isnadı ile savcılığa gönderilen çocukların medya tarafından suçlu olarak gösterilmeleri/etiketlenmeleri çocuklar açısından olumsuzluklara yol açmaktadır. Yani çocuğun etiketlenmesi sonucunda daha fazla suç eğilimine girme riski de ortaya çıkabilir. Aşağıdaki tabloda, çocukların polis tarafından alıkonulma/gözaltına alınma sebeplerinin dağılımının, sokakta çalışan çocukların polisle etkileşimde bulunma sebeplerini daha açık bir şekilde açıklayacak niteliktedir.

Tablo 84: Sokakta Çalışan Çocukların Po lis Tarafından Alıkonulma/Gözaltına Alınma Sebepleri

	S	%
Geceyi sokakta geçirdiğim için	5	3.6
Suç ve sapkın eylemler (kapkaç, hırsızlık, kavga, madde kullanma/satma) içerisinde olduğum için	93	58.8
Şüphe üzerine	14	8.6
Sokakta çalıştığım için	46	29.1
Toplam	158	100.0

Araştırma alanından elde edilen veriler e bakıldığında, dikkati çeken en önemli bulgunun sokakta çalışan çocukların 1/5'ine yakın bir kısmının, “suç ve sapkın eylemler (kapkaç, hırsızlık, kavga, madde kullanma/satma) içerisinde olma”dan kaynaklanan nedenlerden dolayı alıkonulma/gözaltına alındığını belirtenlere ilişkin gerçekleşen oran olduğu görülmektedir. Sadece bu veriler bile, sokakta çalışan her beş çocuktan birinin suç işleme eylemine bir şekilde dahil olduğunu göstermektedir. Çocuklarla yapılan görüşmelerde çocuklar, gece geç saatlere kadar dışarıda gezme yi veya geceyi dışarıda geçirmeyi daha çok suç eylemlerinde bulunan veya suça itilen çocukların davranışı olduğunu belirtmişlerdir. Böylece polis tarafından alıkonulan çocukların % 62.4’ü suç işleyen ve suça itilme potansiyeli olan çocuklar olarak kabul edilebilir. Tamamıyla olmasa da “şüphe üzerine” gözaltına alındığını ifade eden bazı çocukların doğru söylemedikleri, kurum yetkilileriyle yapılan görüşmelerde anlaşmış ve arkadaşları tarafından da ifade edilmiştir. Bu çocukların bir kısmı da suç ve sapkın davranışlarda bulunabilmektedir. Geceyi dışarıda geçirme eyleminde bulunan, şüphe üzerine alıkonulan/gözaltına alınanların bir kısmının da dahil edilmesiyle sokakta çalışan çocukların azımsanmayacak bir kısmı suç işlemleri nedeniyle “suçlu çocuk” olarak değerlendirilebilir.

Ergenlik döneminde, çocuklar hızlı bedensel ve ruhsal bir gelişim yaşarlar. Yaşadıkları bu hızlı gelişmenin yarattığı dengesizlik, bilgi ve deneyim eksikliği gibi nedenlerle sosyal normlara, toplumsal kabullere karşı çıkarlar veya aileleriyle sürtüşmeler yaşarlar. Yaşanan hızlı bedensel ve ruhsal gelişmeler, çocukluktaki yanlış eğitim, yetersiz ilgi ve sevgi, ahlaki kuralların yozlaşması ve yarattığı karmaş a, göçler, hızlı ve düzensiz kentleşme, sanayileşme, ekonomik bunalımlar sosyo -ekonomik kaynaklı nedenler çocukları/ergenleri suça iten nedenler arasında sayılabilir (Yavuzer,

2001:32-33). Genel bir eğilim olarak çocuk suçluluğunda son yıllarda bir artış görülmesi, ülkemizde yaşanan hızlı kentleşmeye bağlanabilir. Diyarbakır’da ise yaşanan yoğun göçle nüfusun hızlı artması ve son yirmi yılda yaşanan terör ve güvenlik olaylarının oluşturduğu yıkımın çocukların suça itilmesinde temel iki önemli etken olduğu düşünülebilir. Çünkü, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını izleyen yıllarda savaşın getirdiği yıkım nedeniyle ergen suçluluk oranlarında tüm dünyada artışlar olduğu da tespit edilmiştir (Yavuzer, 2001:32). Sokakta çalışan ve suç işleyen çocuklar sokakta maruz kaldıkları şiddet dolayısıyla da suç işlemektedirler. Yani genel anlamda sokakta denetim dışında kalan çocuklar sokakta yaşayan çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar ve diğer çocuk grupları hem suça maruz kalmaktadırlar hem de suç işlemektedirler. Böylece suçun mağduru olma ile suç işleme birbirini beslemiş olur. Müstecaplıoğlu, sokakta yaşayan ve istismar edilen çocuklarla ilgili “Kardeş Kanı” romanında bu durumu, devrilen domino taşlarına benzetir. Biri seni ezer, canını yakar, sen de bir başkasını ezersin o da bir başkasını. Birisinden bir şiddet görürsün, aşığılanırsan sen de hıncını başkasından alırsın. Böylece sen birini ezesin, başka biri senin üzerine düşer ve domino taşı gibi seni ezer (Müstecaplıoğlu, 2006:131-132). Yaptıkları hırsızlıklarda benden farklı mekanlarda yaşayanlar veya farklı sosyal/ekonomik/kültürel özellikler gösterenler benim mağduriyetimin müsebbibidirler. Ben de onlara zarar vererek hakkımı alıyorum, anlayışında olduklarını ifade etmeye çalışıyorlardı. Araştırma sırasında çocuklarla yaptığım görüşmelerde, bu duruma yakın düşünceler bazı çocuklar tarafından dile getirilmiştir. Çocuklardan özellikle suç işleyen/suç isnadı ile alıkonulanlardan bazıları “*benim mağduriyetime sizle sebep oldunuz ve sizler benim yaptıklarımı da mazur görmek zorundasınız*” anlayışında olduklarını gördüm. Sokakta çalışan ve suç eğilimi olan veya bu eğilime sahip çocuklarla daha fazla sosyal ilişki kuran çocuk grubu sokakta maruz kaldıkları şiddet türleri nedeniyle oluşan örselenmelerden, aile içerisinde yeterli sevgi görememe nedeniyle kimseye güvenemeyen, kendine ve çevresindekilere zarar vermede bir sorun görmeyen çocuklarda saldırganlık gibi anti-sosyal davranışlarda bulunma eğiliminin artışı gözlenmektedir. Bu durum, suçlu alt-kültürünü oluşturan çocuklarda bir tür davranış kalıbı/örüntüsü haline geldiği bile söylenebilir. Bu durum özellikle göç çocuklarında daha yaygın bir durumdur.

Çocuklar ilk sosyal deneyimleri, sosyal ilişkileri, tavır ve tutumları içerisinde doğdukları ailede veya ebeveynlerinden ve diğer aile bireylerinden öğrenirler. İşte

çocukların kişilikleri bu çevrede oluşmaya başlar. Çocuklar da oluşan bu ilk deneyimler, çocuğun yaşamsal alanda göstereceği daha sonraki davranışlarına kılavuzluk eder. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ailelerinin yaşadıkları eğitimsizlik nedeniyle çocuklarına çok iyi model olmadıkları görülmektedir. Çocukların yoksulluk nedeniyle sokakta çalışmaya başlamaları, onların kişiliklerinin önemli oranda sokak koşullarında şekillenmesine yol açmıştır. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların suç işleme lerinde ailelerin yaşadıkları sorunlar nedeniyle oluşan düzensiz, bozuk aile yapısı ve çocukların yaşadıkları yerleşim mekanlarındaki kişi/k işilerin olumsuz davranışları gibi etkenlerin son derece etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların aileleri genelde suç eğilimleri fazla olan mekan ve mahallerde oturmaktadırlar. Bu durum, çocukların suçlu modellerle sık sık karşılaşmalarını sağlayarak suçlu değerleri benimsemelerini kolaylaştırabilmektedir. Yapılan bir çok sosyolojik çalışmada, çocuk suçluların yoksul ailelerden geldiği ortaya konulmuştur (Bal, 2004, Erdoğan, 2005, Erkan ve ark, 2002). Böylece ailelerin yaşadığı ekonomik yoksunlukla, çocukların suç işleme eğilimi arasında yakın bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Bazen de, çocukların ailesinde de suç işleyen veya suçluluk davranışlarını gösteren kişilerin olması da çocuklara model olmaktadır. Çocukların suçlu olmasında, aile yapısının rolünden de söz edilebilir. Çünkü, çocukların davranış edinmesinde aile ve aile çevresi temel etkenlerin başında gelmektedir. Sokakta çalışan ve suçluluk davranışı gösteren veya suça itilen bazı çocukların ailelerinde; baba, ağabey/kardeşlerin suç ve suçlulukla ilgili davranışlarda bulundukları görülmüştür. Aşağıda bazı aile bireylerine ilişkin anlatımlarına yer verilmiştir:

“Babam paramızı kötü kadınlar için harcıyordu. Evde yedi yıl boyunca anneme ve kardeşlerime dayak atıyordu. Annem bazen yediği dayaklardan dolayı yataktan kalkamıyordu. Biz uzun süre babaannemde kaldık. Şimdi annem boşanmak için mahkemeye baş vurmuş. Babam şu anda bizi terk etmiş ve eve gelmiyor.” (E. Ç. 15 Yaşında).

“ Babam sürekli kumar oynar ve kazandığı parayı boşa harcardı. 5 -6 senedir nereye gittiğini bilmiyoruz. Ağabeylerim de 13 yaşından beri sokakta çalışmaya başladılar. Sokakta hırsızlık yapanlar la arkadaş oldular. Böylece eve geç gelmeye ve bazen de hiç gelmemeye başladılar. Şuan iki ağabeyim hırsızlıktan cezaevinde ler. Ağabeylerim hırsızlık başta olmak üzere diğer suçlardan dolayı sürekli cezaevine girip çıkıyorlar.” E. K. (10 yaşında) “Ağabeyim de önceleri sokakta çalışıyordu. Şimdi hap

alıp, bazen sokakta kalıyor. Serseri olmuş ve arkadaşı esrardan dolayı hapistedir.” (M. Y. 16 yaşında).

“Ağabeylerim küçükken sokakta simit satıp, ayakkabı boyuyorlardı. Babam sürekli onları başkalarıyla kıyaslıyor ve az para kazandıkları için onlara sert davranıyordu. Böylece onlar da sokakta kalmaya başladılar. Sokakta serseri oldular ve hırsızlığa alıştılar. Şimdi ağabeyle rim evde bizi dövüyor. Babam da onları dövüyor. Hırsızlıktan dolayı her gün kapımıza polisler ve mal sahipleri geliyor. Babam bunun utancından köye dönmek istiyor.” (Y. G. 14 yaşında).

Diyarbakır’da çocukların çoğunun, sokağı çok fazla kullandıkları kısa bir gözlem sonucunda herkesin görebileceği bir durumdur . Çocukların bu kentte sokağı çok fazla kullanmalarının altında çocuklarının ailelerinin çoğunluğunun kırsal alandan göç etmelerine ve kırsal alanda herkesin yaptığı işler nedeniyle dış mekanları fazla kullanmalarına bağlanabileceği daha önce belirtilmişti. Diyarbakır’da çocukların suç serüvenlerine bakıldığında, çocukların sokağı fazla kullanmalarıyla suç işleme eğilimi olanlar arasında yakın bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Çocukların çoğu, sokağın verdiği özgürleştirici fırsat nedeniyle başı boş şekilde sokaklarda dolaşmaktadır. Sokakta çalışan veya başıboş dolaşan çocukların, sokaktaki suçlu çocuklarla aynı mekan kullanmaları nedeniyle bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde suçlu çocuklarla ilişki kurmaları kolaylaşmaktadır. Sokakta çalışan veya sokağı yoğun bir şekilde kullanan özellikle yoksul ailelerin çocukları, bazı suçlu çocukların sahip oldukları imkanlardan etkilenirler. Özellikle hırsızlık, yankesicilik veya gasp yaparak elde ettikleri para ve parayı harcama biçimleri diğer çocuklarda bir ilgi ve arzulanma duygusunu yaratmaktadır. Bunun yanında, bu çocukların kendi aralarında yarattığı sıkı ilişki, rahat davranışları, birebirlerini korumaları, paylaşmaları, rahat harcayabilme gibi davranışlar diğer çocuklar üzerinde etkili olmaktadır.

Bazı çocukların, suçlu çocuklarla kurdukları ilişkiler sonucunda, okula devamlarında aksamalar meydana gelmekte veya eve gece geç saatlere kadar gitmeme ve okuldan veya evden kaçma eylemleri başlamaktadır. Böylece çocuklarla ebeveynlerin ve öğretmenlerin ilişkileri bozulmaya başladığında, çocuklara gereken ilgi artık eskisi gibi gösterilmemektedir. Çocuklar tarafından işlenen bir suç eyleminin tekrarlanma olasılığı yüksektir. Bu çocuklara sıklıkla çocuk şube müdür lüğüne götürülür. Çünkü Diyarbakır’da suç işleyen çocukların bir kısmı daha çok hırsızlık, yankesicilik gibi suçları bir iş olarak yaptıklarından, bu suçların sıklıkla işlenmesi veya

tekrarlandığını söylemek mümkündür. Bazı çocuklar da işledikleri suçları örtbas etmek için sokakta para getirici bir işte çalıştıkları görüntüsü vermektedirler. Surların çevresinde sigara, cep telefonu satan ve şehrin merkezi yerlerinde seyyar satıcılık yapanların suç olaylarını organize ettikleri de görülür.

Çocuğun yaşı büyükse, işlediği suçtan dolayı ıslahevine/cezaevine girmesi onun suçlu çocuklarla tanışması, daha da profesyonelleşmiş bir hale gelmesi anlamına gelmektedir. Çocuğun cezaevi/ıslahevinde organize suç örgütleriyle bağlantı kurması da kolaylaşmaktadır. Çocuklar değer kazanmak (paraya sahip olmak, iyi elbiseler almak, lokantada yemek yemek vb.), suçlu arkadaşlarının gözüne girmek veya kendisine model olanlara benzemek için de suçluluk davranışlarına/eylemlerine girişmektedirler. Sokakta çalışan çocuklardan suç işleyenlerinin ailelerinin genelde yoksul ve işsiz oldukları ve şiddet olaylarının yaşandığı aile ortamından geldikleri söylenebilir. Evde yaşanan bu olumsuz durumlar, çocukları sokaktaki suçlu çocuk gruplarına daha fazla yaklaştırmaktadır. Diyarbakır'da çocuk ıslahevinin olmaması nedeniyle tutuklu çocukların yetişkin suçlularla bir arada tutulmaları da başka bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü ülkemizdeki uygulamada suç işlemiş çocuk tutukluluk döneminde cezaevine, hükümlülük durumunda ise ıslahevine gönderilmektedir. Sokakta çalıştıktan sonra suç işleme serüvenine katılan bir çocuk durumunu şu şekilde anlatmaktadır :

“Terörden dolayı köyümüzü boşaltılar ve biz de çare olarak Bingöl’ün Genç ilçesinin bir köyünden akrabalarımızla Diyarbakır’a taşındık. Babam Diyarbakır’da hastalıktan öldü. Annem geçimimizi sağlamam için kardeşlerimle sokakta tatlı satmamı istedi. Tatlı satma ile başlayan sokakta çalışma yaşamım, sokaktaki diğer birçok işi yapmamla devam etti. Babamın ölümünden sonra, dedemin ve amcalarımın bana kucak açacaklarını, sahip çıkacaklarını düşündüm Ama yanlış düşünmüş, onlar bana sevgi bile göstermediler. Sokakta tanıştığım suçlu çocuklardan dolayı dedem ve amcalarım beni sık sık dövdüler. Yediğim bu dayaklar ve hakaretler beni onlara daha yakınlaştırdı. Çünkü artık sık sık evden kaçıyor, bazen sokakta geceliyordum. Ben evdeki yoksulluktan, annemin para istemesinden huzursuzluk duyuyordum. Evde yaşanan sıkıntılardan kurtulmak, sokakta ve çevrede gördüğüm arkadaşlarım gibi adam yerine konulmak istiyorum. Bana da değer verilmesini, lokantada yemek yemeyi, paramın, spor ayakkabılarımın, elbiselerimin ve kız arkadaşlarım ın olması için sokaktaki suçlu çocuklarla beraber oldum. Böylece sokakta madde kullanmaya başladım. Vücuduma jilet atarak onlar gibi kendimi ispatlamaya çalıştım.” (U. K. 16 yaşında).

Bazen sokakta çalışan, kısmen sokakta yaşayan ve madde kullanan çocuk gruplarında kendine zarar verme davranışı; delikanlılık ve dayanıklılığın bir göstergesi olarak görülmektedir. Çocukların çoğu suçu tek başına işlemediklerini ve grup halinde işlediklerini belirtmişlerdir. Yani sokaktaki tüm çocuk grupları arasında bir grup bilinci, dinamizmi oluşmakta, bu bilinç ve dinamizm içerisinde çocuklarda gelişen grup aidiyet bilinci ile de daha kolay bir şekilde organize olup suç işleyebilmektedirler. Bu durumu engellemenin yolu, çocukları sokaktan uzak tutmanın yollarını aramakla mümkün olabilir.

Diyarbakır’da suça yönlendirilen çocuklar üzerine yapılan bir çalışmada; çocukların evden kaçmaları, suç işleyen arkadaşlara sahip olmaları, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ebeveynlerin çocuklarının yanında sürekli tartışma ya da kavga etmeleri, evde dayak yeme biçiminde gerçekleşen fiziksel şiddete maruz kalma ve sokakta çalışmalarıyla saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu, çocuğun yetiştiği aile ortamı ile çocukların saldırganlık eğilimlerine sahip olmaları arasında yakın bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu nedenle, çocuklardaki saldırganlık eğiliminin sonlandırılmasında aile temelli müdahaleler son derece önem arz etmektedir (Erdoğan, 2005:111-113).

Batıda yapılan çalışmalarda da, gençler ve çocuklar arasında işlenen suçların çoğunun “organize suçlar” biçiminde, 3-5 kişilik gruplardan oluşan, oyun grubu şeklinde başlayan ve grup içerisinde arkadaş ilişkilerinin önemini belirten sosyo-kültürel eksenli çalışmalar vardır. Gerçekten de, çocuklar içerisinde bulundukları oyun grubunda “sosyal kabul görmek” ve bir “statü” sahibi olmak için grup içerisinde dayanışmayı önemsemektedirler. Çocukların arasında bir oyun grubu olarak başlayan bu beraberlik, kendine özgü bir şekilde giderek suç çetesi dönüşebilmektedir. Böylece çocukların kontrolü aileden, sokakta oluşan/oluşturulan yapılanmalara geçmeye başlanmaktadır. Çocuklardaki saldırgan, çekingen, kolay etki altında kalma, otoriteye başkaldırma gibi eğilimler onların çeteye katılımını kolaylaştırmaktadır. Çocuklar (özellikle erkek çocuklar) giderek çete üyelerinin sahip olduğu argo, uygunsuz söz ve hareketler, alkol ve uyuşturucu kullanıma ve olumsuz cinsel eğilimler göstermeye başlamaktadırlar. Cohen’in güzel ifadesiyle; suçlu alt-kültürlerinin en önemli özellikleri; olumsuzluk, dengesizlik, çabuk karar değiştirme, grup özerkliği, geçici ve kısa süreli haz duymadır (Yavuzer, 2001:47-49). Diyarbakır’da sokakta çalışan ve suç işleyen/suç isnadı ile alıkonulan çocukların cinsiyet dağılımına bakıldığında suç

türlerinin tamamının erkek çocuklar tarafından işlendiği, suç işleyen/suç isnadı ile alıkonulan kız çocuklarına çalışmamızda rastlanmadığı görülmüştür. Araştırma alanından elde ettiğimiz bu veriler Diyarbakır Emniyet Müdürlüğüne bağlı Çocuk Şubenin istatistik verileri ile örtüşmektedir. Aşağıda suç işleyen veya suça itilen çocukların suçluluktan dolayı oluşan sicil kayıtlarına ilişkin oranlar görülmektedir.

Tablo 85: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışmaya Başladıktan Sonra Sicil Kaydına Sahip Olma Durumları

	S	%
Evet	35	8.8
Hayır	365	91.3
Toplam	400	100.0

Diyarbakır’da sokakta çalışmaya başladıktan sonra sicil kaydı olan çocukların tüm çalışan çocuklar içerisindeki oranı % 8.8’dir. Sicil kaydı olan çocukların cinsiyet durumuna bakıldığında tamamının erkek çocuklardan oluştuğu ve bu erkek çocukların % 40’nın, 10-14 ve % 60’nın da 15-18 yaş grubunda yer aldıkları görülmektedir. İnsanların hayat hikayelerinde suçun yoğunlaştığı ve suç eğrisinin zirve yaptığı bir yaş dilimi vardır. Bu yaş çoğunlukla 14’tür. 14 yaş, gerek İngiltere ve bazı Avrupa ülkelerinde, gerekse ülkemizde en çok suç işlenen yaş olarak tespit edilmiştir. Bu sebeple, Batı ülkelerinde ve Amerika’da suçluluk genellikle bir ergen davranışı olarak görülmektedir. Suçun bir ergen davranışı olarak görülmesi, suçlu çocukların cezalandırılmalarından ziyade, ıslahını gerektirmektedir. Bu çerçevede suçlu çocuk psikolojik davranışlarıyla “sui generis” (kendine özgü) olarak görülmüştür. 20. yüzyılın başlarında, suçlu çocuklar bu eğilimler çerçevesinde görüldüğü için çocuk mahkemeleri ortaya çıkmıştır (Balo, 2003:35, Yavuzer, 2001:32).

Sosyolojik bir olgu olarak çocuk suçluluğu çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Diyarbakır özelinde düşündüğümüzde çocuk suçluluğu ve özellikle sokakta çalışan çocukların suç işlemelerinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların suçluluk eğilimlerinin temelinde özellikle terör ve güvenlik nedeniyle yaşanan göç ve bu göç sürecinde ortaya çıkan işsizlik ve yoksulluk faktörleri bulunmaktadır. Bundan ayrı olarak, ailelerin kalabalık olması, göç edenlerin kentin istediği işgücü becerilerinden mahrum olmaları, geleneksel/kırsal

anlayışla çocukların çalıştırılması gerektiği inancı, sokağı fazla kullanma anlayışı, bölgede terör ve güvenlikten kaynaklanan şiddet ortamında yaşama/olaylara tanıklık etme, yerleşilen kentsel alanlardaki yerleşim yerlerindeki kişilerin suç eğilimli olması, ailelerin yaşadığı sosyal sorunlar, değersel sistem bakımından kente uyum sağlayamama, ailelerin çocuklarına yaşamada karşılaşacağı sorunlarla baş edebilme yöntemlerini öğretememesi, ailenin; terör ve işsizlik yüzünde parçalanması, aile içi ve okuldaki şiddet, eğitimsizlik, organize suç örgütlerinin ailelerin ve çocukların içerisinde bulundukları olumsuz koşulları istismar etmeleri, medyada görülen mafya türü örnekliklerin çocuklar tarafından gerçekmiş gibi görülüp uygulanmaya çalışılması, okullardaki rehberlik servislerinin sistemli ve doğru yöntemlerle bu çocuklara yaklaşmaması gibi çok sayıda etken birbiriyle ilintili bir şekilde çocukların suça itilmesinde etkili olabilmektedir.

Bu çalışmanın verilerine göre toplam 400 çocuktan 140 çocuğun ailesi terör ve güvenlik nedeniyle bulundukları yerleşim yerinden göç etmişlerdir. Toplam 400 çocuğun 35'inin poliste sabıka kaydı/suç işleme fişi bulunmaktadır. Bu 35 çocuğun 12'si zorunlu göç mağduru ailelerin ve diğer 11'nin de ailesi başka sebeplerle Diyarbakır kent merkezine göç etmişlerdir. Geriye kalan 12 çocuğun ise ailesi uzun yıllardır kente yerleşmiş olanlardan meydana gelmektedir. Sicil kaydı olan çocukların % 34.3'ünün aileleri zorunlu göçle kente gelen ailelere mensup çocukların dan oluşmaktadır. Bu söz konusu oran, tüm sokakta çalışan çocuklar (400 çocuk) içerisinde zorunlu göçmen ailelerin çocuklarının suç işleme oranını göstermektedir (% 3). Aslında bu veriler, uzun yıllar kente yerleşmiş olmalarına rağmen kente tutunamayan, aile lerde çeşitli sorunlar yaşayan çocukların da suç işlediklerini göstermektedir. Araştırma alanında edinilen izlenimler ve yapılan görüşmelerde, çocukların suç işleme eğilimi ile ailenin yaşadığı yoksulluk, yoksunluk, ilgisizlik, mağduriyet, aile parçalanması ve arkadaş etkisi arasında bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Tablo 86: Sokakta Çalışan Çocukların Hangi Suçtan Sicili Kayıtlarının Olduğu Durumu

	S	%
Hırsızlık	16	45.7
Kapkaç	2	5.7
Yankesicilik	3	8.6
Uyuşturucu madde satma ve kullanma (esrar ve hap)	2	5.7
Kavga ve adam yaralama	8	22.9
Hırsızlık, kavga ve yaralama	4	11.4
Toplam	35	100.0

Araştırma alanından elde edilen verilerde görüldüğü gibi, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklardan suç işleyenlerin, sicil kaydına (yetişkinler için sabıkalı kaydı tutulmaktadır) sahip olma durumuna bakıldığında, bu çocukların yarısına yakın (% 45) kısmının hırsızlık suçundan kaynaklanan nedenlerle sicil kaydına sahip oldukları görülmektedir. “Hırsızlık, kavga ve yaralama” seçeneğine ilişkin gerçekleşen % 11.4’lük oran da buna dahil edildiğinde hırsızlık suçundan dolayı sicil kaydı bulunanların oranı 55.4’e yükselmektedir. Hırsızlık suçundan sonra sicil kaydı en fazla suç türü “kavga ve adam yaralama” (% 22.9) suçudur. Böylece sokakta çalışan çocukların işledikleri suç türü ile sicil kaydına sahip olma durumuna bakıldığında; hırsızlık, kavga ve adam yaralama suçu toplam olarak % 80’lik bir oranı bulmaktadır. Bu sonuçlara göre, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklardan suç işleyenlerin en fazla hırsızlık suçunu işledikleri ortaya çıkmaktadır. Kavga ve adam yaralama suçunda çoğunlukla hırsızlık, yankesicilik, kapkaç gibi mala karşı suçları işleyen çocuklar tarafından işlendiği yaptığımız çalışma sırasında çocuklar ve çocuk şubedeki yetkililer tarafından ifade edilmiştir. Ancak, ailesinin bütçesine katkıda bulunmak isteyen sokakta çalışan bazı çocukların; başıboş, serseri bir biçimde gezen bazı çocuklar tarafından kazandıkları paralarının veya sattıkları malzemelerinin alınma riskine karşı yanlarında kesici ve delici aletler taşıdıkları, saldırıya uğramaları durumunda bazı yaralanma olaylarına karıştıkları tespit edilmiştir. Çalışma sırasında kendini koruma amacıyla adam yaralama suçundan gözaltına alınan çocuklarla yaptığım görüşmede, bu çocukların sokakta kendilerine şiddet uygulanması ve malzemelerinin alınması karşısında kendilerini korumak amacıyla şiddete başvurduklarını belirtmişlerdir.

Formel sektörde, 10 971 işyerinde çırak öğrenci olarak çalışan 19 883 kişiyi kapsayan bir araştırmada, çırak öğrencilerin son 10 yıl içindeki suç işleme durumlarına bakıldığında çocukların 366'sının suç vakalarına karıştığı tespit edilmiştir. Bu suç eylemlerinin % 61.2'sinin hırsızlık ve geriye kalan suçların da darp, gasp, örgüt ilişkisi, uyuşturucu kullanma/satma ve diğerleri şekline sıralandığı sonucu elde edilmiştir. Suç işleyen 366 kişinin sadece 78'i iştirak ettikleri suç dolayısıyla mahkumiyet almıştır. Ayrıca aynı süre içerisinde 77 çırağın suça dolaylı olarak iştirak ettiği, 358 çırağın mahkemeye intikal etmeyen yüz kızzartıcı suç işlediği ve 32 çırağın da organize suç odaklarıyla işbirliği yaparak suç işledikleri tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre , çırak öğrenciler arasında suç işleme sayısının çok yüksek olmadığı söylenebilir (Öztürk ve vd., 1997:30-31). Formel sektörde çırak öğrenci olarak çalışan çocukların denetim altında olmaları, meslek edinme düşünceleri ve geleceğini şimdiden riske etmeme düşüncesi ve onları suç işlemekten alıkoymaktadır, denilebilir. Çünkü, çocuklar işyerinde öğretici ustalardan mesleki öğretimle birlikte eğitim de görmektedirler. Ancak sokakta çalışan çocukların, sokakta organize ve bireysel suçlularla karşılaşma olasılığının yüksek olması ve bu çocukların tamamen denetim dışında çalışmaları, onların suç işleme eylemlerine katılma oranını artırabilecek faktörlerdir.

Gerek TÜİK'in 2000 yılı adalet istatistiklerinde ve gerekse Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verilerinde, ülkemizde çocuklar tarafından işlenen suçlar içerisinde mala karşı işlenen suç türü olan hırsızlık ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise, çocuk mahkemeleri tarafından verilen kararlar yönünden bakıldığında ise şahıslara karşı müessir filler yer almaktadır. Ancak, hükümlü çocuklar açısından bakıldığında gasp suçu ikinci sırada yer almaktadır (Balo, 2003:37). 11-15 yaş grubundaki suç işlemiş çocukların sosyo-kültürel özellikleriyle ilgili yapılan 250 kişilik bir çalışmada, çocukların en çok hırsızlık suçunu işledikleri ve hırsızlık suçunun 13 yaş diliminde arttığı ve 14 yaşında da bu suç türünün yoğun olarak görüldüğü diğer yaş gruplarında ise azaldığı görülmüştür. Hırsızlık, yaralama ve cinsel suçların en sık 13, 14, 15 yaş gruplarında en sık işlenen suç türleri olduğu da tespit edilmiştir. Suç türleri arasında en sık tekrarlanan suç türünün hırsızlık olduğu ve hırsızlık suçunun genelde ekonomik kaynaklı faktörlerden kaynaklandığı görülmüştür. Hırsızlık suçunu işleyen çocukların, bu suç türünü bir defa işlemeleriyle bu suçun alışkanlık halini aldığı ve çocukların yaşadıkları koşulların aynı kalması, sisteme karşı olumsuz duyguları beslemeleri de bu suçun süreklilik kazanmasına sebep olduğu belirtilmektedir. Hırsızlık

suçunun genelde okul ve mahalle arkadaşlarıyla birlikte işlendiği görülmüştür (Yakışıklı, 1999:117-119). Çocuk ve gençler arasında en fazla işlenen hırsızlık suçu, onların üretici olmadıkları dönemlerinde yoğunlaşmaktadır. Çoğunlukla işsiz, çırak, öğrenci olan küçüklerin hırsızlık yaptıkları ve bu suç türünün toplumun tüm katmanlarında yaygın olmakla birlikte, daha çok orta sınıftaki ailelerin çocukları tarafından işlendiği ve hırsızlık suçunun 9/10'unun grup arkadaşlarıyla beraber bir grup faaliyeti olarak gerçekleştiği saptanmıştır (Yavuzer, 2001:46-48).

Yankesicilik ve sahtekarlık gibi vakaları bir tür yenilenen hırsızlık halleri olarak değerlendirebiliriz. Çocukların gösterdiği bu olumsuz davranışlar, aileleri tarafından çoğunlukla kısa süre sonra fark edilir ve ailelerin bilinen yöntemlerle de sorunu çözemedikleri görülür. Halbuki, davranış sorunları içerisinde nedenleri bilinen ve gerekli önlemlerle en kolay önlenebilen suç hırsızlıktır. Çünkü, çocuklarda hırsızlıkların büyük bölümünün aile çevresi tarafından çocuğa mülkiyet ve mülkiyetle ilgili haklara saygı gösterme konusunda gerekli kavram ve alışkanlıkların verilme mesinden kaynaklanan başarısızlıklardan ileri gelmektedir. Çocuklarda mülkiyet kavramı doğuştan yoktur. Çocukların çevresinde gördükleri ve hoşuna giden eşyaları düşünmeden kendilerine mal edinmeye çalışmaları mülkiyet kavramının sonradan kazanılan bir davranış olmasından kaynaklanır. Böylece, mülkiyet kavramı aile tarafından çocukların gelişimleri göz önüne alınarak empoze edilmelidir. Genellikle bir grup faaliyeti olarak başlayan hırsızlık eylemi, heyecan verici deneyimler yaşamak veya çevresini atlatarak bir üstünlük ve egemenlik duygusu elde etmek, haset, kıskançlık ve aşağılık duygusu nedeniyle hoşlanılmayan kişiyi yoksun bırakma veya ebeveyn baskısından kaynaklanan duygusal etkileşim eksikliği ne karşı ebeveyn otoritesi ve onun bir uzantısı olan okul, daire ve devlet otoritesine yöneltmesi amacıyla da yapılabilmektedir. Öte yandan çocuklarda şiddetle gereksinim duyulan veya istenilen ve gerçekleşmeyen bir istekten kaynaklanan hırsızlıklar da görülebilir. Ancak, iyi bir şekilde verilmiş/öğrenilmiş mülkiyet hakkı davranışının önemli gereksinimlerde bile çocuklar için önleyici olduğu görülmüştür. Çocuklardaki bu isteklerin önlenmesi ve çocukların ruhsal olarak doyurulmaları için yararlı bir takım faaliyetlere yönlendirilmeleri gerekmektedir (Yavuzer, 2001:185-186). Diyarbakır'da gördüğüm genellikle hırsızlık, yankesicilik yapan çocuklar arasında hızlı, kıvrak şekilde bu suçu işleyen çocukların bu eylemlerini övdükleri ve iyi bir meziyet olarak takdim ettikleri görülmüştür. Mesela, Diyarbakır Şehirlerarası Otobüs Terminalindeki bir çocuğun

ellerinin küçük olmasından dolayı, nasıl iyi yankesicilik yaptığı övünülecek bir durum olarak arkadaşları tarafından anlatılmaktaydı. Aslında ilk başlarda Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların ailelerin eğitimsizliğinden ve yaşadıkları yoksulluktan dolayı çocuklarını eğitememeleriyle başlayan hırsızlık, yankesicilik gibi eylemler, bazen de çocukların şiddetle istedikleri ve gerçekleşmeyen isteklerini gerçekleştirme hevesiyle başladığı söylenebilir. Daha sonra bu olumsuz davranışlar, bir grup faaliyeti olarak heyecan verici deneyimler yaşamak veya çevresini atlatarak bir üstünlük ve egemenlik duygusu elde etmeye dönüşmektedir.

4.9. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN MADDE KULLANMA DURUMLARI

Ülkemizde çoğu zaman tüm medya kaynaklarında çocuk ve gençler arasında giderek yaygınlaşan uçucu, yapıştırıcı ve uyuşturucu madde bağımlılığı ile ilgili birçok haberle karşılaşmaktayız. Bu tür haberlerde daha çok madde bağımlısı olan çocuk ve gençlerin herhangi bir suça karışmaları veya suç isnadı ile alıkonulmalarıyla daha yoğun bir şekilde gündeme gelmektedir.

Madde kullanımı ve bunun sonucunda meydana gelen madde bağımlılığına ilişkin sorunların ilk ortaya çıkışı medeniyetlerin kurulması kadar eskidir. 1960 -1970'li yıllardan sonra çeşitli uyuşturucu maddelerin bulunabilir/kullanılabilir hale gelmesiyle birlikte, zaten var olan alkol ve sigara gibi maddelerin kullanımının yol açtığı sorunlara yenilerinin eklenmesiyle problem daha karmaşık hale gelmiştir. Madde bağımlılığının yol açtığı problemler bireysel olmaktan çok sosyal sorunlara yol açması nedeniyle de toplum sağlığını tehdit etmektedir. Çünkü, bağımlı kişilerin varlığı, hem bağımlının uğradığı işgücü kaybı hem de yasadışı eylemlere yol açmasıyla cezaevi yaşantılarına sebep olması, yol açtığı çeşitli sağlık sorunlarıyla ciddi ekonomik kayıplara yol açmaktadır. İşgücü kaybı, suç işleme gibi sorunlar toplumu sosyal olarak olumsuz yönden etkilemektedir. Sosyolojik bir birim olan ailenin en fazla bağımlılık sonucu oluşan sorunlardan etkilenmesiyle toplumsal yapının diğer unsurları da bu olumsuz durumdan etkilenmektedir (Tamar, Defne ve ark, 1996:4). Madde kullanma alışkanlığı ile ilgili yapılan birçok çalışmada, sokakta çalışan çocukların çoğunlukla ergenlik evresinde olmaları, sokakta kolay kolay denetim altına alınamayan bir mekanı çalışma alanı olarak seçmeleri gibi hususlar çocukların madde kullanma alışkanlığını

edinmelerini kolaylaştırabilmektedir. Madde kullanma alışkanlığı giderek bağımlılığa dönüşmektedir.

Bağımlılık; kişinin kullandığı maddeyi birçok defa bırakma girişiminde bulunmasına rağmen, giderek madde dozunu arttırması, kullanmayı bıraktığında yoksunluk belirtilerinin görülmesi ve zararlarının bilinmesine karşın madde kullanımının sürdürülmesi, zamanının ve enerjisinin büyük bölümünün madde arayarak geçirilen ve tekrarlayan bir hastalık durumudur. Kişinin kendisine, hayatına, çevresine zarar verecek tarzda maddenin kötü kullanımı biçimde ortaya çıkan bağımlılığının sebepleri arasında; okul başarısızlığı, ailesel ve yasal sorunlar, ebeveynlerin boşanması/ayrı yaşaması, ebeveynlerin kendi aralarında ve çocuklarıyla olan kronik çatışmaları, aile içerisinde sözel ödüllendirmenin olmaması ve olumsuz duyguların daha yoğun ifade edilmesi, güvensiz aile ortamı, aile ve çevrede model örneklerin olması, ebeveynlerin mesafeli ve cezalandırıcı tutumu (Ögel ve vd., tarihsiz, :5, Tamar, Defne ve ark, 1996:5-6) yanında madde bağımlılığının fizyolojik, psikolojik ve sosyal yanları da bulunmaktadır. Reckless'e göre uyuşturucu madde bağımlılığı önceden hazırlıklı oluş (doğal eğilim), zihinsel yetersizlik ve gerilik, bedensel hastalıklar ve toplumsal koşullardan kaynaklanabilir. Ancak madde bağımlılığının açıklamasının kolay olmayacağı, temeline inildiğinde davranışın ortaya çıkma sebebinin çok karmaşık olduğunu belirtilmektedir (Yavuzer, 2001:192). Madde bağımlısı çocukların çoğunlukla hırsızlık, yankesicilik gibi yasadışı eylemlere katılmaları, kullanıldıkları eroin, kokain, esrar, sakinleştirici ve uyuşturucu haptara yönelmeleriyle oluşan madde yoksunluğu arasındaki bir ilişkiden bahsedilebilir. Bazen bağımlı çocukların, ailelerinin çocuklarının kullandıkları maddeleri alacak kadar maddi güçten yoksun olmasının da çocukların suç işleme davranışı içerisine girmelerini kolaylaştırmaktadır. Madde kullanımı olan çocukların saldırgan eğilim içerisine girerek okulda ve sokakta kolay bir şekilde kavgaya girmek sonucu adam yaralama, okuldan ve evden kaçma, geceyi dışarıda geçirme, hırsızlık yapma, kendi vücuduna zarar verme gibi davranışsal problemler içerisine girdikleri ve genellikle Diyarbakır'da suç işleme davranışı gösteren çocukların çoğunun madde bağımlısı oldukları çalışma sırasında gözlenmiş ve görüştüğüm çocuklar tarafından da bu hususlar dile getirilmiştir. Yasal olmayan maddeyi kullanan çocukların ailesi ve çevresiyle bağları zayıflamakta ve yasadışı yapılanmalarda yer almaları kolaylaşmaktadır. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin içerisinde bulundukları eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyin düşüklüğü düşünüldüğünde, bu

çocukların içerisinde bulundukları bu olumsuz koşullardan kurtulmalarının oldukça güç olduğu görülmektedir.

Türkiye’de uyuşturucu maddenin yaygınlığı açısından gelişmiş ülkelere kıyasla daha avantajlı bir pozisyonda olduğumuz söylenebilir. Batı ülkelerinde madde kullanım yaygınlığının % 20 oranında olduğu belirtilirken, bu oranın ülkemizde % 7.5 civarında olduğunu ifade edilmektedir. Bağımlılık oranı 1991’de % 2 civarındayken, bu oran 1998 yılında % 7.2’ye ulaşması, ülkemizde bu oranının katlanarak devam eden bir yükseliş içerisinde olduğunu göstermektedir (Verimli, 2002:132). Uçucu ve yapıştırıcı maddeleri sadece sokak çocukları kullanmıyor. İsteddiği kursa gidemeyen yoksul aile çocukları da istediklerine kavuşma hayalini görmek için kullanmaktadır. Bu maddeleri kullananlar genelde gevşeme, halüsinasyon görme, eğlenme ve ağrılarını azaltmak için kullanmaktadır. Bu maddeler, öncelikle solunum sisteminin bozulmasına, karaciğer ve böbrek hasarına, işitme azalmasına, doğrudan beyni etkileyerek hesap yapamama gibi bozukluklara yol açar ve aynı zamanda kavrama yeteneğine zarar verir. Tiner ve bali (uçucu ve yapıştırıcı maddeler) kullanım dozuna göre kullanan çocukların maddelerin etkisiyle kalp damarlarında genişleme, böbrek yetmezliği, çarpıntı, ölüm, görme kaybı, unutkanlık, plan yapamama, yavaşlık, sakarlık, ezik konuşma, dengesiz yürüm e, solunum güçlüğü, baş dönmesi, karın ve baş ağrısı, kas zayıflığı, bulantı ve burun kanaması, dışkı ve idrar tutmada güçlük, saldırgan/agresif ve tehlikeli davranış, suça eğilim, intihar, kaza ve yaralanma ve etrafından olup bitenden habersizlik durumu gibi zararlara yol açmaktadır. Böylece bağımlılık yapıcı maddeler ciddi ruhsal, zihinsel ve sosyal sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Aslında Türkiye’nin uyuşturucu sorunu olmakla birlikte, daha çok uçucu madde problemi nin olduğu söylenebilir. Son yıllarda ülkemizde ilk ve orta öğretimde okuyan çocuklar arasında uçucu madde kullanımının yaygınlığını tespit etmeyi amaçlayan çalışmalarda; ilköğretimdeki öğrencilerin madde kullanma oranının % 3.2, ortaöğretim öğrencilerinde de % 5.2 olduğu tespit edilmiştir (Verimli, 2002:134-136, Ögel ve vd., tarihsiz: 8-10).

Tablo 87: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Çalışma ya Başladıktan Sonra Bağımlılık Yapan (sigara, bali, tiner, alkol vb) Maddeleri Kullanan Arkadaşlara Sahip Olma Durumu

	S	%
Evet	262	65.5
Hayır	138	34.5
Toplam	400	100.0

Dezavantajlı bir grup olarak Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların arkadaşlarının da kendileriyle benzer özelliklerde olduğu düşünülerek, bu yönde sorular sorulmuştur. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, çocukların % 65.5'i arkadaşlarının çeşitli türlerdeki maddeleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Çalışma alanında, madde kullanan çocukların kendi aralarında sıkı ilişkiler geliştirdikleri ve birbirini kollayan tavırlar sergiledikleri gözlenmiştir. Bu grup bilinci ile gayri meşru işlere girdikleri ve madde alımı için hırsızlık, yankesicilik, kapkaç ve yasal olmayan maddelerin satımı gibi suçları işlediklerini ifade etmişlerdir. Sokakta çalışan çocukların çoğunun erkek olması, aile denetiminden uzak kalmaları ve iyi bir şekilde devam eden aile ilişkilerine sahip olmamaları, cesaret kazanma isteği, kullandıkları maddelerden özellikle uçuşu olanlarının kolay elde edilmesi, illegal maddelerin sokakta satılıyor olması, sapkın akranların varlığı, aile ve çevrede bu maddeleri kullananların olması gibi nedenler, sokakta çalışan çocukların daha kolay madde kullanmalarını kolaylaştırmakta veya hızlandırmaktadır.

Uyuşturucu madde kullananlarla ilgili yapılan bir çalışmada, madde kullanma alışkanlığı ile ailevi sorunlar ve arkadaş etkisi bağımlıların aileleri ve kendileri tarafından en önemli etken olarak kabul edilmiştir (Tamar ve vd., 1996:45-47). Çocuklarla yapılan görüşmelerde ve elde edilen verilerde, bağımlı çocukların çoğunun madde kullanmaya arkadaşları vasıtasıyla başladıklarını ifade etmeleri bu anlamda yapılan diğer çalışmaların verileri ile örtüştüğünü göstermektedir.

Tablo 88: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Tanıştıkları Arkadaşlarının Kullandıkları Bağımlılık Yapıcı Madde Türleri

	S	%
Esrar	4	1.5
Sigara	139	50.0
Esrar, sigara	6	2.2
Yapıştırıcı madde (bali), sigara	29	11.0
Sigara, alkol	14	5.3
Esrar, Yapıştırıcı madde (bali), sigara	4	1.5
Hap, sigara, alkol	2	.7
Esrar, yapıştırıcı madde (bali), sigara, alkol	46	17.5
Esrar, hap, sigara, alkol	8	3.0
Yapıştırıcı madde, hap, sigara, alkol	3	1.1
Esrar, uçucu madde (tiner) yapıştırıcı madde (bali), hap, sigara, alkol	7	2.6
Toplam	262	100.0

Araştırma alanından elde edilen verilerde görüldüğü gibi, sokakta çalışan çocukların sokakta çalışmaya başladıktan sonra arkadaşlarının hangi tür bağımlılık yapıcı maddeleri kullandıklarıyla ilgili soruya verdikleri cevapta, arkadaşlarının aşağıdaki maddeleri kullandıkları belirlenmiştir:

- Sigara
- Esrar
- Alkol
- Uçucu maddeler (tiner gibi)
- Yapıştırıcı maddeler (bali gibi)
- Haplar (ecstasy ve çocuklar arasında roj adı ile bilinen rohypnol (flunitrazepam) ve rivotril (klonezepam)dir.)
- Çeşitli ağaç ve bitki yaprakları sigara şeklinde sarılarak içilmektedir. Çocukların çoğu bu içilen maddenin içeriğini ve türünü bilmemektedirler.

Sokakta çalışan çocukların arkadaşlarının sigara dışındaki bağımlılık yapıcı maddeyi kullanma oranı % 30.5 (123 kişi)'tir. Sigara dahil bağımlılık yapıcı madde kullanan arkadaşına sahip olma oranı % 65.5 (262 kişi) olarak tespit edilmiştir. Genel anlamda ülkemizde ve özel anlamda da Diyarbakır'da sigara kullanma oranının fazla

olduğu bir gerçektir. Sigara içme davranışı özellikle ergenlik çağındaki çocuk ve gençler arasında yaygınlaşmaktadır. Ülkemizin bazı yörelerinde ve özellikle de Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sigara içmenin erkek çocuklar arasında büyüme, erkeklığe adım atma, delikanlı olma gibi anlamları vardır. Sigara kullanma oranın yüksek olması ile bu toplumsal düşüncenin varlığı arasında bir bağ kurulabilir. Sokakta çalışan çocukların % 30.5'nin sigara dışındaki bağımlılık yapıcı maddeleri kullanan arkadaşlara sahip olmaları ise içerisinde bulundukları tehlikeyi daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü sigara dışındaki bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma çocukların vücut sistemlerinde geri dönüşüm z hasarlara yol açmaktadır. Sigara dışında kullanılan bir kısım maddelerin illegal, maddeler olması, çocukların suç işlemelerine neden olmaktadır.

2001 yılında, Türkiye genelindeki farklı coğrafi bölgelerden seçilen 9 ildeki toplam 24 000 kişilik ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan çocuk/genç arasında madde kullanma alışkanlığı ile ilgili bir çalışmada; çocuk ve gençlerin çoğu, ilk olarak denedikleri maddenin kendilerinden yaşça büyük ya da kendi yaşıtı bir arkadaş tarafından verildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada, ilk uçucu maddeyi kullanmayı deneyen öğrencilerin % 24.7'si ilk esrar deneyenlerin % 24.2'si bu maddelerin bir grup arkadaş tarafından paylaşıldığını ve ilk defa eroini deneyenlerin % 21.8'i de kendilerinden yaşça büyük bir arkadaş tarafından verildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca ilköğretim öğrencilerinin % 29.8'i sigara, % 18.6'sı alkol, % 6'sı esrar, % 9.5'i sakinleştirici ve uyuşturucu hap, % 4'ü arkadaşlarının uçucu madde kullandığını ve ortaöğretim öğrencilerinin ise % 82.9'u sigara, % 66.0'sı alkol, % 10.3'ü esrar, % 18.4'ü sakinleştirici ve uyuşturucu hap, % 8.2'si de arkadaşlarının uçucu madde kullandığını söylemişlerdir (Ögel ve Liman, 2003: 1-33). Ülkemizde son yıllarda çocuk ve gençler arasında giderek artan madde kullanımının toplumumuzun geleceği için tehlikelere sebep olacağı herkes tarafından paylaşılan bir yargıdır. Bu yargıdan hareketle, daha alt sosyal ve ekonomik düzeyde bulunan, daha az ilgi ve sevgi görmüş olan sokakta çalışan çocukların bağımlılık yapıcı madde kullanma riskinin daha yüksek olabileceği öngörülebilir.

Alkol kullanma, çocuk ve genç şiddet suçlarında önemli bir faktördür. Genellikle şiddet eylemlerinin alkolün tüketildiği mekanlarda yoğunlaşması, alkol ile şiddet arasındaki ilişkiyi ele vermektedir. ABD 'de yapılan çalışmalarda öldürme ve yaralama gibi şiddet suçlarını işleyenlerden azımsanmayacak orandaki kısmının alkol

almış olmaları, alkol ve suçun oluşumu arasındaki ilişkiyi daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kızmaz'ın suç ve suçlulukla ilgili yaptığı bir çalışmada, ülkemizde madde bağımlılığı ve özellikle alkol kullanma ile yetişkin suçluluğu arasında yakın ve tatmin edici bulgulara ulaşamadığını belirtmektedir. Ancak, alkol kullanma sırasında bireyde oluşan “ahlaki yetersizlik” ve “ toplumsal değerlere uygun kontrol mekanizmanın ” zayıflaması gibi nedenlerin suçu hızlandırıcı veya meşrulaştırıcı bir etki yapacağı belirtilmektedir. Böylece alkol ve uyuşturucu madde kullanan bireylerin toplumun norm ve kurumlarına karşı gelmede cesaret verici bir durumun da suç işlemeyi daha kolaylaştırıcı kıldığını dile getirmektedir (Kızmaz, 2002:230-334). Ayrıca, Yavuzer bir çalışmada, alkol kullanma alışkanlığının çocuk ve genç suç türleri içerisinde özellikle mala karşı olan suç türü arasında daha yüksek etkide bulunduğunu belirtir (Yavuzer, 2001:192). Araştırma çerçevesinde gördüğüm bazen sokakta çalışan, sokakta başıboş gezen ve kısmen de sokakta yaşayan madde bağımlısı bazı çocukların; kullandıkları maddeleri satın almak için hırsızlık, yankesicilik, k apkaç yaptıklarını kendileri belirtmişlerdir. Bu ifadeler madde kullanma davranışı ile suç işleme davranışı arasında bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

2001 verilerine göre, UMATEM'de (Bakırköy Ruh ve Akıl Hastalıkları Hastanesi Uçucu Madde Araştırma ve Tedavi Merkezi) yatarak tedavi gören madde bağımlısı çocukların madde kullanma nedenlerine bakıldığında; anne -baba ayrılığı, eğitimsizlik ve sokakta yaşamanın etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, bağımlı çocuk ve gençlerin kullandıkları maddeler oransal yoğunluğuna göre sigara, bali, tiner, alkol, esrar, hap ve eroin şeklinde sıralanmaktadır. Sokakta yaşayanların , evde yaşayanlara göre daha fazla tineri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Çocukların madde kullanmaları sonucu kendine zarar verme davranışı içerisine girdikleri ve uçucu/uyuşturucu madde temini için yasal olmayan yollara başvurdıkları görülmüştür. Ayrıca bu çocuklarda kesici, delici alet ve tabanca taşıma, çetelerde yer alma ve yasalarla sorun yaşama davranışlarının yoğun olarak görüldüğü tespit edilmiştir (Verimli, 2002:137-142).

Bazı kriminologlara göre, toplumu önemli ölçüde etkileyen kurbandsız ya da mağduru olmayan suçlardan olan uyuşturucu kullanma, fahişelik, yasadışı kumar gibi hareket ve eylemler yasalara aykırı olmasına rağmen, fiili birlikte işleyenler kendi aralarında anlaşır durumlarını dışa yansıtmadıkları için kayıtlara geçmeden gizli suçlar olarak kalmaktadırlar (Marshall, 1999:703). Diyarbakır'da çocuk şube müdürlüğü yetkileriyle yaptığımız sohbetlerden birinde, yetkilerden birinin sokakta madde kullanan

bazı çocukların olduğu, vatandaşlar tarafından şikayet edildiğinde belirtilen yere gittiklerini, ancak madde kullanan çocukların bir suç işlemediklerini ifade etmiştir. Ayrıca, kendi düşüncesinin de çocuklara karışılmaması gerektiği yönünde olduğu görülmüştür. Bu durumun sebebini ise, çocukları çocuk şubeye getirdiklerinde herhangi bir müdahalede bulunamadıklarını, çocukların kendileri için sorunlar çıkardığını ve çocuklar gönderebilecekleri madde bağımlılığını tedavi edici bir merkezin olmaması şeklinde açıklamaktadır. Böylece yasalara göre aykırı olan bir eylemin bir biçimde gizli kaldığı görülmektedir.

Tablo 89: Sokakta Çalışan Çocukların Kullandıkları Madde Türleri

	S	%
Hiçbir maddeyi kullanmayan	230	57.5
Sigara	117	29.3
Yapıştırıcı madde (bali), alkol	18	4.5
Uçucu madde (tiner), sigara	2	.5
Alkol, sigara	13	3.3
Sigara, esrar	4	1.0
Yapıştırıcı madde (bali), alkol, sigara	5	1.3
Yapıştırıcı madde (bali), alkol, sigara, esrar	8	2.0
Uçucu madde (tiner), alkol, sigara, hap	3	.8
Toplam	170	100.0

Araştırma alanından elde edilen verilere göre, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların yarısına yakın kısmının (% 42.5) bağımlılık yapıcı maddelerden biri veya bir kaçını kullandıkları görülmektedir. Sokakta çalışan çocuklar tarafından en fazla oranda kullanılan bağımlılık yapıcı madde sigara içme alışkanlığıdır. Sigaranın yapılan diğer çalışmalarda da en yüksek oranda kullanılan alışkanlık yapıcı madde olduğu saptanmıştır. Mesela, Sağlık Bakanlığınca yapılan bir çalışmada sigara içme alışkanlığının toplumun tüm kesimlerinde yaygın olduğu ve lise çağındaki çocuk/gençlerde de bu oranın % 82 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir (Polat, 1997:63). Ayrıca, çocukların yarısına yakın kısmının sigara kullanıyor olması diğer daha zararlı bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmaları için de başlangıç oluşturabilir. Sokakta çalışan çocuklar arasında sigaradan sonra yapıştırıcı madde (bali) ve alkol kullanma alışkanlığının oransal olarak fazla olduğu görülmektedir. Sokakta çalışan çocukların %

13.5'nin (53 kişi) sigara dışında bağımlılık yapıcı madde kullandıkları sonucu ortaya çıkmış olur. Cinsiyetler bağlamında bakıldığında, bağımlılık yapıcı madde kullanımı gösteren çalışan çocuklar arasında kız çocuklarının hiçbir bağımlılık yapıcı madde kullanmadıkları tespit edilmiştir. Kız çocukların içerisinde bağımlılık yapıcı madde kullanma davranışının görülmemesi ailelerin kız çocuklarına karşı daha fazla koruyucu olması, kız çocuklarının sokakta yapılan faaliyetler için daha az bir süre sokakta kalmaları ve madde kullanma davranışının en çok kısmen sokakta yaşayan, evden kaçan ve zaman zaman geceyi sokakta geçiren çocuklar arasında yaygın olmasına bağlanabilir. Ayrıca madde kullanan çocuklar arasında görülen cinsel sapmalar ve kullanılmalar aileleri kız çocukları konusunda daha hassas kılmaktadır.

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar sigara, esrar, alkol, tiner, bali, hap gibi bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmaktadırlar.

Daha önceki tablo verilerini değerlendirdiğimizde ifade ettiğimiz gibi, bağımlılık yapıcı madde kullanımının bu çocukların vücut sistemlerinde çeşitli türlerde hasarlar oluşturmaktadır ve bu maddelerin bir kısmının illegal maddeler olması nedeniyle de çocukların bu maddelerden yoksun olma durumunda; çocuklarda suça eğilim, saldırgan davranışlar gösterme ve bu maddeleri satan organize olmuş illegal yapılar tarafından kullanmaya müsait bir hale gelme riski ortaya çıkacaktır. Çünkü bu çocukların ailelerinin ekonomik durumları iyi olmadığı için söz konusu bazı bağımlılık yapıcı maddeleri alacakları paraya sahip değillerdir. Ancak illegal madde satışı yapan örgütlerin sattığı maddeleri satma ve hırsızlık, yankesicilik, gasp , kapkaç gibi mala yönelik eylemlerinden dolayı elde ettikleri paralarla bu maddeleri alabilecekleridir. Çalışma alanında, sokakta çalışan çocuklarla görüşmeler yapılan dönemde, bizim yanımızda oturan 15-16 yaşlarında olan ve büyükçe bir pastane tepsisi üzerinde simit, poğaçaya satan çocuğun esrar sattığını ve bir sarımlık (bir sigara tanesi kadar) kısmını 5 YTL' ye olduğu çocuklar tarafından dile getirilmiştir. Bu çocuk hemen yanımızdan tepsisini alarak ayrıldı. Ayrıca, hasta hanelerin bulunduğu civarda çocuklarla görüştüğümüzde de sokakta çalışan bir kısım çocuğun çevrede bulunan askeri alanların tel örgüleri arasından erlere çeşitli bağımlılık yapıcı maddeler sattıklarını ifade etmişlerdir. Böylece sokakta çalışan çocukların bir kısmının illegal madde satıcıları tarafından kullanıldığı da ortaya çıkmış olmaktadır. Ögel ve arkadaşları, sokakta yaşayan çocukların bağımlılık yapıcı madde kullanmalarıyla ilgili yaptıkları bir çalışmada, bağımlılık yapıcı madde kullanımının maddeyi kullanan kişinin vücudu,

yaşamı üzerinde ve tümsel anlamda da tüm toplumda sorunlara yol açtığını belirtir. Madde kullanıcısı olan çocuklar maddeyi satın al mak için paraya ihtiyaç duyarlar. Satın almak için gerekli parayı temin etmek için hırsızlık, para karşılığı seks yapmak zorunda kalma, şiddet kullanma veya görme, yangın çıkarma, toplum tarafından reddedilme, suç ilişkisine girme gibi olumsuzluklara da sebep olurlar. Sokakta yaşayan çocuklar uçucu maddeleri kolay ve yasal olarak elde edebilmektedir. Sokakta yaşayan çocuklarda , oluşan sokak kültürünün izlerini silmek güçtür (Ögel ve ark, tarihsiz:12-13).

2003 yılında suç isnadı ile Çocuk Şube Müdürlükleri ne getirilen 0-10 ve 11-18 yaş gruplarındaki toplam 36 665 çocuğun bağımlılık yapan madde kullanma sıklıklarını gösteren istatistiki verilerde bu maddeleri kullanılma sıklığının 11-18 yaş gruplarında daha fazla yoğun olduğu tespit edilmiştir. Çocukların oransal olarak sigara (% 78), alkol (% 10), yapıştırıcı (% 6), çözücü (% 3), hap (% 2) ve uyuşturucu (% 1) gibi maddeleri kullandıkları görülmüştür (Bal, 2005:37).

Sokakta çalışan 200 çocuğun sağlık, sosyal ve beslenme durumlarını ortaya koymaya çalışan bir çalışmada ise, sokakta çalışan çocukların % 53.3'nün herhangi bir madde kullanmadığı, % 38.5'nin sigara, % 6.5'nin alkol, % 1.5'nin yapıştırıcı madde olan bali kullandıkları tespit edilmiştir (Şanlıer ve Demirci, 2003:420).

Bütün bu veriler göstermektedir ki, çocuğun herhangi bir nedenle sokağı bir faaliyet veya yaşam alanı olarak yoğun bir şekilde kullanması ile madde kullanma davranışı arasında doğrusal bir ilişki vardır. Sokakta yaşayan çocukların, sokağı bir yaşam alanı, sokakta çalışan çocuklar da sokağı yaptıkları işler nedeniyle bir faaliyet alanı olarak kullanmaları nedeniyle madde kullanma alışkanlığını kazanmaları daha da kolaylaşabilmektedir.

Tablo 90: Sokakta Çalışan Çocuklardan Bağımlılık Yapıcı Maddeleri Kullandıklarını Belirtenlerin Bu Maddeyi Kullanma Süreleri

	S	%
Çok az kullandım ve bıraktım	72	42.4
Bir yıldır kullanıyorum	37	21.8
İki yıldır	11	6.5
Üç yıldır	12	7.1
Dört yıldır	38	22.4
Toplam	170	100.0

Araştırma kapsamına dahil olan çocukların genel anlamda bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma dağılımına baktığımızda, çocukların % 42'sinin belli bir süredir bağımlılık yapıcı maddeleri kullandıkları görülmektedir. Bağımlılık yapıcı madde kullanan çocukların % 42.5'i de daha sonra madde kullanmayı, çeşitli kişi/kuruluş/kurumların yardımlarıyla bıraktıklarını belirtmişlerdir. Bırakanlar içerisinde merak ve özentî ile çok kısa süre içinde başlayıp da sonra terk edenler bu oran içerisinde önemli bir yekunu oluşturmaktadır. Araştırma alanında çocuklarla görüştüğümüzde çocukların bir kısmı merak, özentîyle ve bazen de sokakta tanıştıkları bazı kişilerin kendilerini yönlendirmeleri/baskıları sonucu bağımlılık yapıcı madde kullanmaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumu ailelerine açmalarıyla aileden bazı kişilerin veya Çocuk ve Gençlik Merkezinin sokakta ve kurumda yaptığı çalışmalar sonucunda , bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmanın zararlarını anlatmalarıyla oluşan bilinçlenme sonucu madde kullanımını terk ettikleri belirtilmiştir.

Sokakta çalışan ve bağımlılık yapıcı herhangi bir maddeyi kullanan 170 çocuğun % 57.8'nin (98 kişi) madde kullanma davranışlarına devam ettikleri görülmektedir. Bağımlılık yapıcı maddeleri kullanan çocukların % 42.4'ü ise bu maddeleri kısa bir süre içinde kullanıp sonradan da bu maddeleri kullanmaktan vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Ancak daha önceden madde kullanma alışkanlığı olan bu çocukların tekrar madde kullanmaya başlamaları mümkündür. Bu yüzden de bu çocukların hiç madde kullanmayan çocuklara göre daha riskli bir kategoriye oluşturdukları söylenebilir.

Tablo 91: Sokakta Çalışan Çocukların Bağımlılık Yapıcı Maddeleri Kullanma Nedenleri

	S	%
Arkadaş çevresi ile birlikte olmak için	5	2.9
Özentî ve merak için	7	4.1
Arkadaş çevresi ile birlikte olmak özentî/merak için	5	2.9
Can sıkıntısını gidermek, eğlenmek, heyecan yaratmak için	5	2.9
Ailevi ve kişisel sorunlardan dolayı	3	1.8
Arkadaş çevresi ile birlikte olmak ve özentî/merak için	134	78.8
Arkadaş çevresi ile birlikte olmak, özentî/merak ve can sıkıntısını gidermek, eğlenmek, heyecan yaratmak için	11	6.5
Toplam	170	100.0

Tablodaki veriler incelendiğinde, çocukların bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma nedenlerinin başında, “arkadaş çevresi ile birlikte olmak, özentî ve merak” (% 78.8) seçeneğinin geldiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda madde bağımlılığının genellikle, ergenlik döneminde başladığı tespit edilmiştir. Çocukların içerisinde bulundukları ergenlik dönemi; özentî, merak ve arkadaş gereksiniminin önemsendiği bir evredir. Bu dönemde arkadaşlığın başat olmasından kaynaklanan nedenlerle bağımlılık yapıcı madde kullanıma oranının daha yüksek gerçekleşeceği bir gerçektir. Yaptığımız bu çalışmada Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar arasında madde kullanımının kısmen sokakta yaşayan çocuklarla ve zaman zaman geceyi dışarıda geçiren, evden/okuldan kaçan ve suç işleyen/suç isnadı ile alıkonulan çocuklar arasında daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Kısmen sokakta yaşayan çocuklardan, özellikle bali kullananların, bu maddeyi neden kullandıkları ve kullandıktan sonra neler hissettikleriyle ilgili olarak yaptığımız görüşmelerde, bazı çocuklar çarpıcı anlatımlarda bulunmuşlardır. Örneğin;

“Ben bali alırken karşımda bulunan bir apartmanı kendime ait hissediyorum. Bu apartmanı kendime göre yeniden düzenliyorum, güzelleştiriyorum. Bazen de simit tepsimi otomatik bir silaha dönüştürüyorum. Simit tepsimden oluşan bu otomatik silahımla tüm bakkal, market ve mağazaların pencerelerini tırıyorum. Bu işyerlerinden bisküvi, çikolata, sakız, sigara, meyve ve elbiselerden istediğimi alıyorum. Benim bir arkadaşım vardı. Onun da; kardeşi ölmüştü. Bali kullanmadan önce çubuklarla hayali bir mezar yapardı. Bali kullandıktan sonra kardeşine yaptırdığı bu hayali mezarın başında ağlar ve triplere girerdi. Arkadaşlarımızdan hiç kimse hayali olarak çubuklardan yapılan bu mezara dokunamıyordu. Bu çubuklara dokunanlara karşı agresifleşirdi ve çok kötü kavgaya tutuşurdu. Bizler bali kullanırken birkaç arkadaş beraber olurduk. Bazen herkes kendine ayrı bir hayal kurardı bazen de hepimiz beraber aynı hayali kurmaya başladık.” (K. G. 13 yaşında).

Sokakta çalışan çocukların madde kullanma davranışının arka planında yaşadıkları sosyal ve psikolojik problemler gelmektedir. Yukarıdaki anlatımda da görüldüğü gibi madde kullanma ile ezilmişlik, yoksulluk, sevgisizlik duyguları arasında bir ilişki vardır. Çünkü çocukların madde kullandıktan sonra sahip olmak istedikleri ; bisküvi, çikolata, sakız gibi gıdalar veya giyim eşyaları diğer çocuk akranlarının çok kolay ulaştıkları nesnelerdir.

Bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma davranışının arka planında, özellikle alkol kullanımında, depresyon ve gerilmişlik duygusunu hafifletme, travmatik olayların yarattığı düş kırıklıklarıyla başa çıkabilme gibi nedenler i görebiliriz. Bağımlılık yapıcı madde kullanma miktarının artmasıyla, kişinin çevreye bakış açısı olumsuzlaşmakta, bu duruma paralel olarak da benlik değeri ve saygısında hasarlar meydana gelebilmektedir. Kişiler yaşadıkları ekonomik ve sosyal sorunların benlik kontrolünün duygularında yarattığı sarsılmaları azaltma nedeniyle de bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma yoluna gittikleri de görülmüştür. Böylece yaşamsal alanda oluşan tatminsizliği bastırabilme, hayatın maddi sıkıntılarından kurtulma, aile ve arkadaşlık sorunlarını hafifletme gibi nedenler bağımlılık yapıcı madde kullanmayı etkileyebilmektedir (Yaşar, 2003:279-281).

Mersinde sokakta çalışan 818 çocuğun % 9.3'ü, kısmen sokakta yaşayan 91 çocuğun % 9.9'u ve sokakta yaşayan 7 çocuğun % 0.8'inin madde kullanma yaygınlığını etkileyen faktörlerle ilgili bir çalışmada; en az bir defa sigara içme oranı % 67 olarak bulunmuştur. On altı yaş altındaki çocuklarda sigarayı deneme oranı % 36.3 iken, 10-14 ve 14 yaş üzerinde sırasıyla % 72.4 ve % 80'dir. Genel olarak çocukların ilk defa sigarayla karşılaşma yaşı 9.7 ve halen sigara içen çocuk oranı % 20.3 olarak tespit edilmiştir. Çocuklarından sigara paketi taşıyanların oranı % 6.3'tür. Çocukların sokakta geceklemeleri ile sigara ve illegal bir madde ile karşılaşma olasılıkları arasında yakın bir ilişki vardır. Araştırma kapsamındaki çocukların bir defa alkol kullanma oranı % 10 olarak tespit edilmiştir. Alkolle karşılaşma yaşının 11.6 şu anda alkol kullananların oranının % 2.7 olduğu görülmüştür. Yaş artışı, okur-yazar olmama ve okulu terk, bağımlılık yapıcı madde kullanmayı etkileyen faktörler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sigara ve alkolü kullanmanın diğer illegal maddeleri kullanmayı arttıran temel risk faktörleri olduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca ülkemizde sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar arasında sigara ve alkol kullanma oranları diğer ülkelere nazaran daha azdır. Bu söz konusu duruma karşın, bu çocukların ülke içerisindeki diğer yaşlılarına göre daha çok bağımlılık yapıcı madde kullanma alışkanlığına sahip oldukları da bir gerçektir. Bu sonuçlar çocukların aileleri ile olan ilişkilerinin madde kullanımını engellediği anlamına da gelebilmekte ve madde kullanımını önleme çalışmalarında ailenin yer almasının önemine de işaret etmektedir (Öner ve arkadaşları, 2004:233-237).

Araştırmamızın verileri ile Mersin'de yapılan çalışmadaki verilerin önemli ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Diyarbakır'da, tamamıyla aile ilişkilerinden mahrum olan

sokakta yaşayan çocuk grubunun olmadığı daha öncede ifade edilmişti. Ancak havaların ısınmasıyla beraber sokakta kısmen yaşayan bir çocuk grubunun varlığı inkar edilmez. Yaptığımız çalışma sırasında bu durum hem tarafımızdan gözlenmiş, hem de çocukların kendileri tarafından da ifade edilmiştir. Özellikle okul ve aile gibi kurumsal yapılarla ilişkileri zayıflamış olan çocuklarda madde kullanma eğiliminin daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklarda madde kullanan çocukların, maddeyi kullanmaya başlama nedenlerinin başında; arkadaş çevreleriyle kurdukları özdeşimi göstermektedirler. Madde kullanım davranışı edinmede arkadaş çevresinin etkisi çoğu çalışmada ortaya konulmuştur. Diyarbakır'da sokakta çalışan madde bağımlısı olan çocukların özellikle bazı maddeleri tamamıyla sokaktaki arkadaş gruplarıyla birlikte kullandıkları bir gerçektir. Bali, tiner gibi maddeleri kullanan çocuklar maddeyi kullanma yeri olarak sokaktaki تنها mekanları (sur burçları ve çevresi, eski yıkılmak üzere olan kimsenin yaşamadığı evler, parklar, inşaatı devam eden binalar, Dicle Nehri kıyısı ve köprü altları vb. yerler) tercih etmektedirler. Ancak bazı çocuklar da esrar, uyuşturucu hap ve alkolü bazen oturdukları evlerde de kullandıklarını ifade etmişlerdir. Tamar ve arkadaşları uyuşturucu madde bağımlısı olan kişiler üzerine yaptıkları bir çalışmada, madde bağımlılarının kullanım alanı olarak en sık (% 60.2) evi kullandıkları sonucunu elde etmişlerdir. Bu durum genel olarak dünyada madde kullanıcılarının grup halinde ve sokakta gang adı verilen çetelerle birlikte ya da galeri adı verilen ortak kullanım yerlerinde kullanmalarından farklılık arz etmektedir. Ülkemizdeki bu farklılık ailenin çocuğuna sahip çıkması ve onu sokağa terk etmemesinden kaynaklanmaktadır (Tamar ve vd., 1996:52). Sokakta çalışan çocukların ailelerinin ilgisizliği suç ve suç gruplarının kucağına itmektedir. Çünkü madde kullanma ile suç işleme arasında bir ilişki vardır. Diyarbakır'da kısmen sokakta yaşayan ve bazı zamanlar Diyarbakır dışındaki illere giden madde bağımlısı ve suç işleyen bazı çocukların; aileleri tarafından dışlandıkları, evde şiddete maruz kaldıkları, evden kovuldukları tespit edilmiştir. bu çocukların aileleriyle duygusal bağları zayıfladığı ve bazı zamanlar bu durumun özellikle babaya karşı bir kin ve nefrete dönüştüğü görülmüştür. Böylece bu çocuk grubunun bazen aileleriyle birlikte yaşamalarına rağmen, aile ile olan birliktelikleri zayıflamıştır. Bu süreçte, çocuğun aile ve toplum ilişkisi daha da zedelenmekte ve çocukların toplumla bütünleşmesi daha da zorlaşmaktadır. Bu oluşan olumsuzluk hali, bu çocukların rehabilitasyonunu da güçleştirmektedir.

Aşağıda yer alan ifadelerde Diyarbakır’da sokakta çalışan bazı çocukların arkadaş çevresinin etkisiyle madde kullanmaya başladıkları görülmektedir.

“Sokakta bazı bireyler çocuklara sigara verip onları alıştırıyor. Daha sonra diğer maddeleri de kullanmalarını istiyorlar ve bunu bazen de zorla yaptırıyorlar.” (F. A. 13 yaşında).

“Sokakta tanıştığım bir arkadaşımla bir gün bir eve gittim. Arkadaşım gittiğimiz evde sigara içtik. Daha sonra o evde bulunan ve yaşça benden büyük olan gençler değişik bir sigarayı bana ve arkadaşıma verdiler. Sigarayı içtikten sonra başım dönmeye başladı. Ondan sonrasını hatırlamıyorum. Bu evde tanıştıklarım benimle arkadaş olmak istediklerini söylediler ve sonradan da sokakta hırsızlık yapmamı istediler. Ben bu durumu aileme anlat tım. Ailemin bu gençleri yanımdan uzaklaşmaları ve Çocuk Gençlik Merkezine devam etmem beni onlardan uzaklaştırdı.” (G. R. 14 yaşında).

Sonuç olarak sokakta çalışan çocukların madde kullanmalarında etkili olan bazı faktörler şu şekilde belirtilebilir:

1. Maddeyi kullanmama durumunda arkadaş grubu tarafından reddedilme korkusu,
2. Cesaret örneği sergileme,
3. Aile ve çevrede yaşadıkları ilgisizlik ve sevgisizlik,
4. Sorunları unutmama,
5. Arkadaş grubundaki saygınlığını devam ettirme isteği,
6. Aile parçalanması, aile içi şiddet,
7. Arkadaşlara özentisi,
8. Dikkat çekme.

4.10. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN İSTEKLERİ VE GELECEĞE İLİŞKİN BEKLENTİLERİ

Oyun, çocukların bedensel, psikolojik, sosyal ve zihinsel gelişimi nde önemli bir yere sahiptir. Çünkü oyun oynamak çocukluk evresine özgü psikolojik, fizyolojik ve sosyal gelişimi açısından önem taşır. Oyun, çocuklar için genellikle kendiliğinden oluşan, içten gelen ve hür iradeye dayalı olarak ortaya çıkan hayati öneme sahip bir olgudur. Bu oyun süreci bebekliğin ilk evrelerinden itibaren basit hareketlerle başlar,

ergenliğe kadar gittikçe karmaşıklılaşarak yoğun olarak devam eder. Ancak ergenlikle beraber sona ermez, bu evrede ilgilenilecek yeni keşifler nedeniyle daha az ilgilenir. Çocuklar hayatlarının bu evrelerinde ders çalışırken, yemek yerken, ağır bir iş yaparken bile oynusu bir tavır içerisine kolaylıkla girerirler. Çocuklar oyun oynarken üst düzeyde bir öğrenmeyi de gerçekleştirebilirler. Böylece, oyun her halükarda çocuklar açısından çeşitli işlevlere sahiptir. Çocukların oyun süreçleri gözlemlenerek onların sorunları, özlemleri, korkuları, istekleri, kişilik özellikleri hakkında tanımlamalar yapılabilmekte ve saplantı şeklindeki korkuları, yapılan rol denemeleriyle psikolojik sağaltım yoluyla tedavi yöntemi olarak ta kullanılmaktadır. Oyun sayesinde çocuklarda biriken saldırganlık eğilimleri ve enerji birikimleri zararsız bir şekilde yönlendirilebilmektedir. Ayrıca oyun bir takım becerilerin edinmesinde ve zihin- kas koordinasyonun sağlamasında, algılama, tepki verme hızı, kendisini akranlarıyla karşılaştırabilme ve değerlendirmede önemli fonksiyonlara sahiptir. Grup halinde oynanan oyunlarda da çocuklar oyun içerisinde farklı roller ile toplumsal sosyal roller hakkındaki bilgileri ve kuralları, yaptırımları, duygularının paylaşımını ve sosyal etkileşim gibi olumlu ve olumsuz yaşantıları edinir. Bu süreç çocuklar için önemlidir. Çünkü bu süreçte gerçekleşen sosyal öğrenme çocuklar için zevkli olduğu gibi kalıcı bir nitelik taşır (İzci, 2005:1-3). Sokakta çalışan çocukların açısından sokak bir oyun veya eğlence mekanı olmasına rağmen, içerdiği riskler (suç davranışı öğrenme, şiddet veya cinsel saldırılara maruz kalma, fiziksel, bedensel ve ruhsal gelişim açısından sorunların ortaya çıkması ve.) yönünden ciddi riskleri ve tehlikeleri içermektedir. Sokaktaki çocukların çoğunun aile denetimi ve ilgisinden yoksun olmaları ve bir kısmının da okulla bağlarının kesilmiş olmasının, onların sokaktaki alt-kültür gruplarının davranışlarını edinmelerini kolaylaştırabileceği öngörülebilir.

Son yıllarda çocukların gelişiminde oyunun rolleriyle ilgili ; psikoloji, eğitim, antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerin giderek artan bir ilgisinin olduğu görülmektedir. Oyunla bilişsel gelişim arasındaki ilişkiyi ortaya koyan önemli kuram sal çalışmalar bulunmaktadır. Bu kuramsal çalışmaları yapanların başta geleni Piaget ve Vygostky'dir. Piaget oyunu daha çok bilişsel gelişim açısından, Vygostky ise sosyokültürel yaklaşımlı zihinsel gelişim açısından ele almıştır. Piaget'e göre çocuk oyun sayesinde hemen hemen tüm duyu-devinim şemalarını ve nesneleri kullanmasını öğrenir. Çocuk oyunda sembolik bir biçimde dışsal gerçekliği, yer değiştirmeleri, ödünleme, doyum, çatışma, dilekleri egoda özümleyebilmektedir. Böylece Piaget,

çocukların kurallı oyunlar sayesinde zaman zaman sembolik olarak olsa da ego içerisinde özümleme ile toplumsal yaşam arasında bir dengenin olduğunu varsayar. Vygostky'nin sosyokültürel yaklaşımlı zihinsel gelişim kuramı ise , oyun sırasında çocuğun zihinsel olarak toplumsal biçimlenmesini esas alır. Vygostky, oyunun sembolik olarak konular, öyküler, roller gereği çocuğun kendi toplumlarının sosyokültürel malzemelerini, kavrayışları ve kendisini toplumun bir parçası olarak görmeleri nedeniyle toplumsal olarak kabul eder. Böylece Vygostky, çocukların belirgin bir biçimde fizyolojik ve psikolojik eğilimlerle doğmalarına karşın , yeteneklerinin büyük ölçüde kültürel pratikler ve içinde buldukları toplumun düşünce sistemleri tarafından biçimlendiğini ileri sürer. Birçok araştırmacı için oyun, çocuklar için yüksek düzeyde psikolojik gelişim sağlamaktadır. *Çocuk, kültürel mirası taşıyan yetenekli, bilgili akran ve yetişkinleri içeren bir toplumsal bağlam içerisinde öğrenir ve gelişir.* Sonuçta çocuklar, oyun aracılığıyla kendi isteklerini gerçekleştirme, kendi seçtikleri kurallara uyma ile bireysel doyuma ulaşma arasındaki işbirliğini öğrenirler. Sonuç olarak, Vygostky, kişinin dünyasının genişletme fırsatı veren oyunun, okulöncesi çocuk bilişsel gelişim için yararlarını, ileriki yaşlardaki bir eğitim için de başarılı bir öğrenme gelişimine katkı sağladığını belirtmektedir (Nicolopoulou, 2004:137-162). Böylece bu yaklaşımlar, oyunun kişinin fiziksel, psikolojik, zihinsel gelişim ve sosyal öğrenme sürecindeki önemini ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda sokakta çalışan çocukların sokakta yapmak istedikleri faaliyet türleri görülmektedir.

Çocuk olmanın vazgeçilmezi arkadaşlarıyla birlikte oyun oynamaktır. Çocukların hayal güçlerinin gelişmesi ve toplumsal yapının kurallarını öğrenmeleri için oyunlar ve oyuncaklar sosyalleşme sürecinde önemli bir işlev görmektedir. İlköğretimin birinci kademesine (okul öncesi ve ilköğretimin birden beşinci sınıfa kadar olan bölümü) devam eden çocuklar 6-12 yaşları arasındadırlar. Bu yaşlardaki çocukların yaşamlarında oyun oynama, çocukların en mutlu oldukları etkinliklerin başında gelir. Çocuklar yaşadıkları toplumun bir bireyi olmaları ailede başlar ve okulla devam eder. Bu dönemde bu iki kurumda da çocukların oyunla topluma kazandırılmaları amaçlanmaktadır.

Tablo 92: Sokakta Çalışan Çocukların Sokakta Yapmaktan Hoşlandıkları Tutumlar

	S	%
İstediğim yiyeceği yemek	12	3.0
Oyun oynamak	64	16.0
Özgür olmak	23	5.8
Çalışmak	67	16.8
Para dilenmek	3	.8
Arkadaşlarımla birlikte gezmek	66	16.5
Hem oyun oynama hem de arkadaşlarımla birlikte gezmek	160	40.0
Diğer	5	1.3
Toplam	400	100.0

Araştırma alanından elde edilen verilere bakıldığında; sokakta çalışan çocukların çalışmaktan çok “oyun oynamak, özgür olmak, arkadaşlarımla birlikte gezmek ve hem oyun oynama hem de arkadaşlarımla birlikte gezmek” gibi istekleri dile getirdikleri görülmektedir. Bu veriler, sokakta çalışan çocukların okul dışında kalan zamanlarının önemli bir kısmını sokakta çalışarak geçirmeleri nedeniyle oyun ve diğer sosyal etkinliklere gereksinim duyduklarını göstermektedir. Çocukların toplum içerisindeki sosyal ve kültürel etkinliklere sokakta çalışmalarından dolayı yeterli düzeyde katılamamaları onların toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmaktadır.

1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan 6–17 yaş grubundaki çocukların, şu anda ne yapmak istedikleri yönündeki bir soruya; okula devam edenlerin % 94.1’i ve devam etmeyenlerin % 43.3’ü okula devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Çocuklar daha sonra iyi bir işte çalışmayı, kendi işinde çalışıyor olmayı dile getirmişlerdir. Çocuklarda öncelikle okula gitmenin ağır basan bir özlem olarak belirtilmesi sevindiricidir. Ayrıca, çalışan çocuklar çalışma ortamından kaynaklanan memnuniyetsizliğin bir sonucu olarak da iyi bir işte veya kendi işinde çalışmayı arzulamaktadırlar (TÜİK, 2005:67).

Sokakta çalışan çocukların geleceğe ilişkin beklentilerinin bilinmesi onların şu anda içinde bulundukları koşullar konusunda bize bir fikir verebilir. Ancak çocukların gelecekle ilgili çok bilinçli bir beklenti içinde olduklarını söylemek mümkün değildir. Yine de, yapılan görüşmelerde geleceğe ilişkin olarak çocuklar eğitimin önemine,

sokaktaki tehlikelerin bilincinde olma, gelecekte çocuklarına karşı daha toleranslı ve ilgili olacaklarına ilişkin değerlendirmelerde bulundular. Çocukların çoğu, sokakta yaptıkları işin beceri ve meslek kazandıran bir nitelik taşımasından dolayı yaptıkları işin kendi geleceklerine çok da yararlı olacağını düşünmemektedirler. Sokakta çalışan çocuklar, kendi çocuklarını sokakta çalıştırmayacaklarını ve eğer okumak isterlerse sonuna kadar okutup iyi bir meslek edinmelerini sağlayacaklarını, okula giden çocuklarına ebeveynlerinden daha fazla ilgi göstereceklerini, eğer okumak istemeseler bile onları sokakta değil, son çare olarak meslek öğrenecekleri işlerde çalışmalarını sağlayacakları yönünde düşünceler dile getirmişlerdir. Ayrıca sokakta çalışan çocuklar sık sık iyi bir ebeveyn olacaklarını ifade etmişlerdir. Çocuklar öncelikle devletin daha sonra da zengin kişilerin ve sivil toplum kuruluşlarının, çalışan veya korunmaya muhtaç çocukların sorunlarına karşı bir duyarlılık göstermelerini talep etmişlerdir.

Meslek, bir kimsenin yaşamını sürdürmek ve geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş olarak tanımlanır. Meslek, bireyin toplumsal yaşamda yer alması için bir zorunluluğu ifade eder. Günümüz modern toplumlarında meslek seçmek, aile ve eğitim kurumlarında çocukları “mesleğe yöneltme” çabaları uzmanlar tarafından yapıldığını biliyoruz. Mesleksizlik bir kimse için işsizliği ve güçsüzlüğü ifade eder. Çocuğa, daha küçük yaşlardan itibaren “iş ve meslek sevgisi” aşılama aile ve eğitim kurumlarının ödevidir. Baltacıoğlu, eğitimin amacının “mesleki kişilik” geliştirmek olduğunu ileri sürmektedir. Kişinin ekonomik ve ruhsal bir kişilik kazanması bireyin bir mesleğe sahip olmasıyla mümkündür. Ayrıca, Tonguç, mesleki oyunların çok küçük yaşlarda başlamasının önemli bir eğitim olayı olarak kabul etmektedir. Bu sebeple çocuğun iş yapanlara dikkat ettiğini, ilgi gösterdiğini, onların yaptıklarını taklit ettiğini ve dolayısıyla çocuğun böylelikle farkında olmaksızın kendini mesleğe hazırlamış olduğunu ileri sürmektedir (Binbaşioğlu, 2000:210–213). Aşağıdaki tabloda, çocukların ileride sahip olmak istedikleri meslek türleri görülmektedir.

Tablo 93: Sokakta Çalışan Çocukların Gelecekte Sahip Olmak İstedikleri Meslek ler

	S	%
Oto tamircisi	18	4.5
Berber	9	2.3
Öğretmen	103	25.8
Polis	34	8.5
Mühendis	24	6.0
Asker/Subay	11	2.8
Avukat	21	5.3
Doktor	104	26.0
Futbolcu	14	3.5
Diğer	62	15.5
Toplam	400	100.0

Tablodaki veriler incelediğinde çocukların ¼'inden biraz fazlası (% 26) doktorluk, avukatlık (% 5.3) gibi toplumda saygınlığı olan serbest meslekleri tercih ettikleri ve bu meslek tercihlerinin toplamı % 31.3'lük bir değeri bulduğu görülmektedir. Çalışma alanında edinilen izlenimlere göre, çocukların yoksulluk içinde bulunmaları ve aile bireylerinin ciddi hastalıklara maruz kalmaları, bu meslek tercihlerinde bulunmalarını etkilemektedir. Diğer bir deyişle, bölgedeki insan hakları ihlallerinden dolayı avukatlık, hastalığın getirdiği çaresizlikten ve yoksulluktan dolayı da doktorluk , öğretmenlik ve mühendislik gibi meslekler belirtilmiştir.

Çocukların doktorluk mesleğinden sonra en çok öğretmenlik mesleğini % 25.8 ile tercih ettiklerini görmekteyiz. Toplumumuzda “örnek insan”, “toplumun yaratıcı ve yapıcı ögesi”, “yeni kuşakları yetiştiren” gibi vasıfları üzerinde toplayan meslek türü olarak öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu bir bakış açısını olduğu görülmektedir. Çocukların çoğunun ilköğretim düzeyindeki okullara devam ediyor olmaları ve bu evrede çocukların öğretmenlerine duydukları yakın ilgi ve öğretmenlerini model kişi olarak kabul etmeleri de bu mesleğin tercihinde etkili olabilmektedir.

Bölgede ve Diyarbakır kentinde uzun bir süreden beri yaşanan terör ve güvenlik olaylarına rağmen çocukların % 11.3'ü polis, asker/subay gibi meslekleri tercih etmek istemeleri önemsenmelidir. Diyarbakır Çocuk Şube Müdürlüğü'nde yaptığımız çalışmalarda son dönemlerde ülkemizde oluşmaya başlanan demokratikleşme

abalarının, azalan terörün ve güvenlik güçlerinin olumlu tavırlarının , çocukların bu meslekleri tercih etmelerinde olumlu katkılar sağladığı çalışanlar tarafından da ifade edilmiştir.

Ankara’da sokakta çalışan çocuklar üzerine yapılan bir çalışmada, çocukların gelecekte sahip olmak istedikleri mesleklere bakıldığında bizim çalışmamızın verileriyle çok benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Ç ocukların seçmek istedikleri mesleklerin toplumda saygınlığı, parası ol an, yüksek eğitimi gerektiren ve büyük kabul gören doktorluk, avukatlık, mühendislik vb. serbest meslekleri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Daha sonra polis, öğretmen, asker gibi meslekler tercih edilmektedir (Çevik, 1997:100–101).

Çocukların bir kısmı popüler kitle iletişim araçlarındaki yayın, film, dizi ve programlardan etkilenererek futbolcu, ses sanatçısı ve mafya babası olmak istediklerini dile getirmişleridir.

“Büyüyünce sanatçı ya da mafya babası olacağım. Silah zoruyla zenginlerden para alacağım ve büyük bir işadami olacağım. Topladığım paraları fakirlere dağıtacağım” (Z. B. 14 yaşında).

Çocukların geldikleri ailelerinin sosyo-ekonomik yapıları ve bulundukları sosyal çevre gereği, aileleri tarafından ve kendilerinin daha fazla eğitim gerekti rmeyen oto tamircisi, berber, ayakkabı tamircisi, marangoz, tesisatçı, bakkal, seyyar satıcı, şoför, lokantacı, inşaatta duvarcı/fayansçı, emlakçı, tornacı vb. meslekleri seçmek isteyenler örneklem içerisinde kayda değer bir oranı oluşturmaktadır. Tablodaki diğer seçeneğinde oto tamircisi ve berber dışındaki meslek türleri yer almaktadır.

Görüşme yapılan dönemde bazı çocuklara; “gelecekte hangi mesleği seçmek istiyorsunuz?” sorusu sorulduğunda çocukların “ben hiçbir şey olmak istemiyorum”, “bunu hiç düşünmedim”, “vallaha öyle bir şeyi hiç düşünmedim” şeklinde cevaplandırmışlardır. Bu açıklamaların irdelenmesi gerekmektedir. Çocuklara, “neden hiçbir şey olmak istemiyorsun?” sorusu tekrar sorulduğunda; ailelerinin içerisinde bulundukları yoksulluğu, aile içerisinde yaşanan sıkıntıları, aile bireylerinden birinin ölümünü, çocuk olarak çalışmanın zorluklarını ve bu durumun meydana getirdiği kızgınlıkları dile getirdikleri görülmüştür. Çalışan çocuklarda; ailede ve yaşananlar çevrede bu tür bir soruyla ilk defa karşılaşmış gibi bir izlenim edinmek mümkündür. Bu durum, çocuklarda gelecek düşüncesine sahip olmama ve bir ufuksuzluk problemi

olarak kabul edilebilir. Diğer bir deyişle bu ilgisizlik, çocukların daha çok anlık ve günübirlilik bir yaşam sürdürdükleri anlamına gelebilir.

Çocukların gelecekte seçeceği mesleğin belirlenmesinde aile açısından en belirgin etken ailenin içerisinde bulunduğu ortamdır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi, ailenin geliri, toplumsal konum gibi etkenler çocuğun mesleğinin belirlenmesinde önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların cinsiyetleri de çocuğun mesleğinin belirlenmesinde etkilidir. Ailelerin kız ve erkek çocuklar için sahip oldukları geleneksel toplumsal değerler kız çocukları için daha çok ev işlerinin atfedilmesi farklı cinsiyetlerdeki çocukların eğitimlerinin yönünü ve meslek seçiminde farklılıkları beraberinde getirmektedir (Çetin Güler, 2002:233). Böylece Çocuğa çok küçük yaşlardan itibaren meslek düşüncesinin verilmesi gerekir.

Yapılan araştırmalar, erkek çocuklarının babalarının mesleğine benzer mesleği seçme eğilimini ortaya koydukları görülmektedir. Baba-oğul arasında kuşaklar arası mesleki değişkenlerin geçişi, yakın ve samimi bir baba -oğul ilişkisinin varlığına dayandırılmaktadır. Ancak, yakın ilişkiye rağmen, babanın mesleki prestiji ve ekonomik statüsü de, mesleğin seçiminde önemli bir etkindir. Bu durumda, eğer yakın baba -oğul ilişkisi varsa, yüksek statülü işlerde çalışan babaların oğulları babalarınınkine benzer meslekleri seçme eğilimi gösterirken, düşük statülü işlerde çalışan babaların oğulları ise, daha yüksek statülü meslek seçme eğiliminde olmaktadırlar. Daha yüksek sosyal statüdeki erkekler, çocuklarına daha yakın ve daha çok destekleyici olurlar. Yüksek sosyal statüdeki erkekler, kendi kendilerini yönetebildikleri mesleki faaliyetlere sahip oldukları için onlardan beklenen, çocuklarının içsel psikolojik gelişimlerine daha ilgili olmalarıdır. Psikolojik özelliklerin kullanılmasıyla artan ebeveyn -çocuk ilişkileri, erkekler için mesleki başarılarının nedenleri arasında yer almaktadır. Kohn'a göre, sınıfa bağlı ebeveyn değerlerinin varlığı, kuşaklar arasında sosyal sınıf üyeliğinin sürekliliğine yardım etmektedir. Ebeveyn -çocuk ilişkisi çocuğun yetiştirilme tarzına bağlı olarak çocuğun ilerdeki meslek yaşamını etkilemektedir (Özen Kapız, 2003:4). Çocuğun meslek edinmesinde ailenin sahip olduğu ortam, olumlu baba -oğul ilişkisi, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik düzey gibi etkenler yönünden sokakta çalışan çocukların çok olumlu ilişkilere sahip olmaması meslek seçimlerini olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir, denilebilir.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sokakta çalışmanın çocukların bedensel, ruhsal, fiziksel ve zihinsel gelişimleri üzerinde olumsuz sonuçlar yarattığı tartışma götürmez bir gerçekliktir . Çocuğun eğitim imkanlarından yeterli düzeyde yararlanamaması, çocuğun sokakta maruz kaldığı/kalacağı her türlü şiddet, ihmal, istismar, suç işleme, suça itilme veya suçluluk davranışlarını model alma, madde kullanma alışkanlığını edinme veya bu maddeleri satan/kullanan çocuklarla aynı ortamda bulunma bu olumsuzlukların başta gelenleridir. Ayrıca sokakları mesken tutmuş sapkın gruplara veya çetelere (genelde hırsızlık, yankesicilik ve kapkaç suçlarını işleyen gruplar) katılma olasılığı veya bu gruplar tarafından mağdur edilme, polis ve zabıtayla karşı karşıya gelme gibi risk ve tehlikelere maruz kalmak gibi davranışlar dikkat çekicidir. Aynı şekilde çocuklar sokakta çalıştığı süre boyunca aile ve okul gibi kurumsal destekten yoksun olarak büyümek durumunda kalmaktadırlar. Sokakta çalışan çocukların karşı karşıya kaldığı tehlike ve riskler öyle ilk bakışta ve basit bir iki gözlem sonucunda ortaya çıkarılacak bir olgusal durum değildir. Sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklar fiziksel görünürlülük açısından çok belirgin olarak göz önünde olmalarına rağmen, yaşadıkları sorunları konusunda toplumun bu çocukları çok iyi tanıdığı veya bildiği söylenemez. Toplum tarafından çok da bilindiği söylenemez. Bütün bu sayılan olumsuz nedenler, normal çocukluk gelişim sürecine aykırılık ifade eder. Çocuklar tarafından sokakta yapılan işler sonucunda meydana gelen biraz önce saydığımız olumsuzlukları dahi bir tarafa bırakırsak; yapılan işin monotonluğu, oyun oynamayı engellemesi, yapılan işin yapısı gereği sürekli ayakta bekleme, işin yetenek ve maharet kazandırıcı olmaması bile sokakta yapılan çocuk faaliyetlerinin, iş veya olumlu sosyalleştirici olma özelliğini ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Sokakta çalışmanın bu anlayış çerçevesinde, çocuğun çalışmasından çok çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak tanımlanmaktadır. Çünkü çocuğun sokakta çalışması sonucu uğradığı olumsuzluklar, elde ettiği kazanımlarını ortadan kaldırmaktadır. Bu söz konusu durum, çalışmamızın verilerinde açıkça ortaya konulmuştur. Böylece hangi sebep olursa olsun çocukların sokakta çalıştırılmaları; onların ruhsal, zihinsel, ve fizyolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkilediği için çocuklar açısından bir istismar ve ihmal olduğuna dair varsayım doğrulanmıştır.

Ülkemizde, uzun yıllar özellikle de yaz tatillerinde veya okuldan arta kalan zamanlarda çocukların sokakta basit bazı işleri yapmalarıyla ; ekonomik hayatı tanıma, kötü arkadaş edinmeme, paranın kıymetini öğrenme gibi sosyalleştirici özelliği öne sürülerek hoş görülmüş ve çoğu zaman da övülen bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Böylece, aileler çocuklarının sokakta çalışmasını teşvik etmiş ve toplumun geneli tarafından da bu faaliyet takdir görmüştür. Bu yıllarda, sokakta çalışma çocuklar için geçici bir faaliyet olarak görülüyordu. Günümüzde ise çocukların çoğunluğu için yapılan sokak işleri geçici bir faaliyet olmaktan çıkmış asıl iş haline dönüşmüştür. Çocukların yıl olarak çalışma süreleri ve yıl içinde çalıştıkları günler bu durumu ortaya koymaktadır.

Bu araştırma alanını, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önemli kenti Diyarbakır'da "sokakta çalışan çocuklar" oluşturmaktadır. Diyarbakır kentindeki sokakta çalışan çocuk olgusunun açıklamaya çalışan bu çalışmada, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi, 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi Ofis İlk Adım İstasyonu ile İl Emniyet Çocuk Şube Müdürlüğü'ne getirilen çocuklarla ve herhangi bir kurumsal çatıdan/destekten yoksun olup sokakta serbest çalışan çocuklarla bire bir görüşmeler yapılmış ve anket uygulanmıştır. Böylece 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne devam eden 161 ve sokakta kurumsal destekten yoksun olarak çalışan 199 ve araştırma için izin alınan sürede sokakta çalışan ve suç isnadı ile Çocuk Şube Müdürlüğüne getirilen 40 çocuk olmak üzere toplam 400 sokakta çalışan çocukla görüşme ve anket çalışması yapılmıştır. Diyarbakır'ın araştırma alanı seçilmesinin birkaç önemli nedeni vardır : Birincisi, ülkemizin diğer illerinde yapılan irili, ufaklı araştırmalarda, sokakta çalışan ve diğer risk altındaki çocukların genellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kentlerinden göç eden ailelere mensup olmalarının görülmüş olmasıdır. İkincisi, bu araştırmalarda çocukların azımsanmayacak kısmının da Diyarbakır'dan göç eden ailelere mensup olduklarının saptanmasıdır. Üçüncü önemli neden ise, bölgede yıllarca devam eden terör ve güvenlik eksenli göç ile sokakta çalışan çocuklar sorunun nasıl etkilendiğini saptamaktır. Bu sebeple, sokakta risk altındaki yoğun çocuk nüfusu ile dikkat çekici bir vaziyet gösteren Diyarbakır kent merkezindeki sokakta çalışan çocuklar araştırılmayı hak eden bir konudur.

Örneklem kapsamındaki, sokakta çalışan, yaşları 6-18 arasında değişen, 347 erkek, 53 kız olmak üzere toplam 400 çocuk katılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre,

sokakta çalışan çocukların çoğunu 11-14 yaşları arasındaki erkek çocuklardır. Bu söz konusu çocukların çoğu okula devam etmektedir.

Diyarbakır'da çocukların sokakta çalışmaya başlama yaşlarına bakıldığında, çocukların çalışmaya başlama yaşının 8 yaşında en yüksek değeri (% 21.8) aldığı görülmektedir. Bu oransal yoğunluğu sırasıyla 7 ve 10 yaşlardaki çocuk oranı (% 17) izlemektedir. Sokakta çalışan çocukların sokakta çalışmaya başlama yaşını 5 yaş olarak belirtenlerin oranı (% 6.3) da yüksektir. 5 yaşında çocukların sokakta çalışmaya başlamaları ailelerin içerisinde bulundukları yoksulluğa bağlanabilir. Sokakta çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşlarının, diğer sektörlerde çalışan çocuklara nazaran daha küçük yaşlarda gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumun sebebi, ailelerin geldikleri soyo-kültürel çevre, göç, yoksulluk gibi değişkenlerden kaynaklanır. Sokakta çalışan çocukların çalışmalarını engelleyen yaptırımların kolay denetlenilebilir olmaması, yapılan sokak işlerinin esnek yapısı gereği okul ile beraber devam ettirilebilen yapısı, ailenin içerisinde bulunduğu olumsuz sosyo-ekonomik şartlar ve sosyo-kültürel değerlerin çocuk çalışma olgusunu destekleyici özelliği gibi nedenler küçük bedenlerin küçük yaşlarda çalışmalarına sebep olabilmektedir. Erken yaşlarda sokakta çalışmaya başlamak çocuk açısından, sokağın içerisinde barındığı riskler sebebiyle, ilerideki yaşamında onarılmaz zedelenme, eksik sosyalleşme, alt-kültür değerlerini edinme, suç işleme veya suça itilme, madde kullanma alışkanlığını kazanma ve cinsel yönden istismar edilme gibi bazı riskleri de beraberinde getirebilir. Sokakta çalışan çocuk sokakta bazı riskler ile karşılaşmanın yanı sıra satış yapmak için karşısındaki insanlardan beklenti içerisine girmektedir. Bazen bu ısrarlı beklenti bir tür dilencilik dönüşmekte ve çocuğun kişiliği olumsuz etkilenmektedir. Aynı şekilde çoğunlukla, çocuğun onuru kırılmakta ve insanlara karşı olumlu duygular beslemesi giderek güçleşmektedir. Sokakta çalışan çocukların çoğunun bulundukları yaş itibarıyla ergenlik evresinde bulunmaları, bu evrenin kendisine has zorlukları, çocukların sokakta bulunmalarının da yarattığı risklerle birleştiğinde, gelecekte bu çocukların daha fazla olumsuzluklardan etkilenmelerine sebebiyet verebilmektedir. Sosyo-ekonomik yoksunlukları nedeniyle sokakta çalışan bu çocukların içinde bulundukları ergenlik evresinin kırılgan ve çabuk etkilenebilir özelliği nedeniyle sokakta ki olumsuzluklardan kötü şekilde etkilenebileceği söyleyebilir.

Sokakta çalışan çocukların büyük bir oranı (% 81.5) okula devam etmektedir. Örnekleme dâhil olan çalışan çocukların azımsanmayacak orandaki bölümü de (% 18.5)

okula devam etmediğinin ortaya çıkması değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Sokakta çalışan çocukların okula devam etme durumlarına bakıldığında, çocukların çoğunun okula devam ediyor olması en azından okulların açık olduğu süre içerisinde bile çocukların kısmen de olsa denetim altında oldukları anlamına gelmektedir. Bununla ilintili olarak, çocukların eğitim kurumunda olumlu bir sosyalleşme sürecini yaşamaları ve okulda oldukları süre içerisinde sokaktan uzak kalmaları bu çerçevede görülebilecek olumlu hususlardır. Çocuklar okula devam etmekle; denetim altında kalma, doğru rol modellerinin denetiminde (öğretmenler) sosyalleşme, eğitimi devam ettirme şansına sahip olmaktadır. Bu söz konusu durum, çocukların gelecekte yoksulluk kısır döngüsünden kurtulmasını sağlar. Öte yandan çocuğun eğitim kurumlarına devam etmesinin getirdiği katkılar, toplumsal bütünleşmeye de katkı sağlamaktadır. Çocuk ailesinin yaşadığı yoksulluk düzeyine göre, okula devam edebilmekte ve ailenin yaşadığı yoksulluğun kurduğu baskı sebebiyle de aile bütçesine katkıda bulunmak veya ailenin geçimini sağlamak nedeniyle okulu tamamen bırakabilmektedir. Çocuğun erken yaşta çalışmaya başlaması veya erken yaşta ekonomik kaygılara sahip olması onu yetişkin gibi davranmaya yöneltecektir. Bu da, çocuğun kendi dönemine özgü olarak sosyalleşmesini engellemektedir. Çünkü çocuğun erken yaşta sokaktaki çeşitli kişi ve gruplarla kuracağı sosyal ilişkilerin çok sağlıklı ilişkiler olmadığını kolaylıkla söyleyebiliriz. Dahası, çocuğun erken yaşta çalışma yaşamında yer alması iyi bir eğitim almasını engellemektedir. İyi eğitim alamayan bir çocuğun, bir yetişkin gibi çalışma yaşamına yönelmesi yoksulluk sorununu çözmemekte bilakis bu sorunu gelecek döneme aktarılmasına diğer bir deyişle yoksulluğun kısır döngüleşmesine yol açmaktadır.

Sokakta çalışan çocukların çoğunun kırsal alanlardan göç eden ailelerin çocukları olması, ailelerin çocuğun çalıştırılmasını öncelikli hale getirmekte dir. Bu da çocuğun eğitimi ikinci plana itmektedir. Bazı ailelerin kentte yaşamlarını idame etmeleri, çocuğun kazancına bağlıdır. Göçmen ailelerin kentte barınması oldukça güç ancak bir zorunluluktur. Çünkü ailelerin çoğunun geldikleri eski yerleşim alanlarına geri dönüş yapmaları bölgede süren çatışma nedeniyle neredeyse olanaksızdır. Bazı çocukların eğitim alanında bazı sorunlar yaşamalarının arka planında göç -yoksulluk ilişkisi bağlamında ortaya çıkan problemleri görmek gerekmektedir. Sokakta çalışan çocukların büyük oranı okula devam etmelerine karşın, arta kalan zamanlarını sokakta çalışarak geçirmek zorundadırlar. Bu zorunluluk; çocukların okul başarılarını olumsuz

olarak etkilemektedir. Bu çocukların çoğunun eğitimlerini ileri düzeye taşıyacakları düşünülse, sokakta çalışan çocuklar içerisinde örgün eğitime devam edenlerinin mesleki eğitim görmeleri onların geleceğe ilişkin bir ümitle bakmaları açısından önemlidir. Genel anlamda çalışan çocuklar ve özel anlamda sokakta çalışan çocuklar için daha önemlisi; güvenilir, erişilebilir kaliteli bir eğitim olanağının yaratılması ve ailelerin çocuklarını okula göndermeleri konusunda bilinçlendirilmeleri yönündeki çabaların çocuk işçiliğinin azaltılmasında etkili unsurlar olduğunu söylemek mümkündür. Genel anlamda çalışan çocuklar özel anlamda ise sokakta çalışan çocuklara yönelik olarak çeşitli sosyal hizmet kuruluşları tarafından yapılan çalışmalarla çocuk işçiliğinin sonlandırılması veya bitirilmesi güç görünmektedir. Bu çocukların eğitime yönlendirilmesi ve kendi akran gruplarıyla iletişim becerilerinin geliştirilmesi için rehabilitasyona tabi tutulmaları gerekir. Çünkü sokakta çalışan çocuklar ; sokakta ve evde maruz kaldıkları istismar nedeniyle bedensel, ruhsal ve sosyal yönden çeşitli örselenmeler yaşamış olabilirler. Bu sebeple de, çocuklarda oluşan korku ve güvensizlik durumu profesyonel anlamda psikolojik danışma hizmetlerinin verilmesini gerektirir. Sokakta çalışan çocukların, Diyarbakır gibi yoğun terör ve güvenlik olayların yaşandığı ve çocukların azımsanmayacak kısmının ailesinin zorunlu göç mağduru olmaları gibi nedenler rehabilitasyona yönelik faaliyetlerin verilmesini elzem hale getirmektedir. Çocuklara yönelik rehabilitasyon çalışmaları, aile dışarıda bırakılarak yapılamaz. Ailelerin çocuk yetiştirme ve bakımı, yoksulluğu azaltıcı ve gelir getirici mesleki eğitim faaliyetleriyle desteklenmesi daha geniş kapsamlı çalışmalar gerektirmektedir. Genel anlamda ülkemizde ve özel anlamda Diyarbakır'da mesleki ve teknik okulların nitelik ve kapasitelerinin artırılması, mesleğe ve yaşama yönelik bir eğitim programının gerekliliği ortadadır. Son yıllarda ülkemizde ve özellikle Diyarbakır'da mesleki eğitim verilen okullarda eğitim görenlerin sayısının oransal olarak azalma göstermesi, hemen hayata atılmak zorunda olan yoksul aile çocukları açısından olumsuz bir durum ortaya çıkarmaktadır. Sokakta çalışmak, yapısı gereği mesleki bir özellik taşımadığından, çocuklara aileleri tarafından gelir getiren iş olarak bakılabilmektedir. Sokakta çalışan çocuklar, sanayi ve diğer sektörlerde çırak olarak çalışan çocuklara göre daha korunaksızdır. Sanayide çalışan ve çırak olarak eğitimlerini devam ettirenlerin ileride kazanacakları meslekler, sokaktaki örnek model bireylerden daha ortalama düzeydeki bireylerle olmak, çocuğa örnek olumlu modeller sağlayabilir ve çocuğa aile sıcaklığında bir ortam yaratabilir.

Çocukların sokakta bulunma nedenlerine bakıldığında, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler için farklı unsurların etkili olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizlik, işsizliğin kronikleşmesi, artan yaşam stresleri, aile değerlerinin çözülmesiyle ailelerde görülen parçalanma gibi unsurlar sayılabilir. Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde ise kırsal alanlardan kent merkezlerine doğru yaşanan yoğun göç, gelir dağılımındaki eşitsizlik, göçmen ailelere yeterli sağlık ve eğitim hizmetlerinin götürülmemesi, işsizlik, yoksulluk, hızlı nüfus artışı, aile yapısının çözülmesiyle oluşan aile parçalanması ve geleneksel çevre değerlerinin çocuğun sokakta bulunmasına ilişkin olumlu algısı sayılabilir. Diyarbakır bağlamında düşünüldüğünde ise son yıllarda yaşanan yoğun istemli ya da istem dışı göç, kentin kaldıracabileceğinden fazla nüfus akınına sebep olmuştur. Yaşanan yoğun göç dalgası kentte yaşam koşullarını ağırlaştırmış, işsizlik ve yoksulluğu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Söz konusu olumsuzlukların, aileleri çocukları korumada yetersiz ve çaresiz bıraktığı söylenebilir. Bu şartlar ve ortam da, aile değerlerinin ve bütünlüğünün bozulmasına sebep olmaktadır. Çocuklar önceleri çok masum bir sebep olan aile bütçesine katkı amacıyla sokağa çıkmaktadır. İlk zamanlarda aile bağları güçlü olan çocuk, sokakların sunduğu çarpık ortam ve yoksulluk durumu, çocukları sokakta birçok tehlikeye açık hale getirmekte ve suça yakın bireylerin kucağına itmektedir. Genelde çalışan çocuklar ve özelde sokakta çalışan çocuklar sorununa, kırsal kökenli birinci kuşak göçmen hanelerdeki ailelerce çocuğun çalışmasının bir geçim stratejisi olarak görülmesini sağlayan sosyo-kültürel değerlerce pekiştirilmesi, ailelerin uzun süren yoksulluk ve işsizlik nedeniyle sosyal güvencelerinin kaybolması çerçevesinde bakmanın doğru analizler yapmamıza yardımcı olacağı söylenebilir. Bütün bu sebeplerden dolayı çocukların sokakta çalışması ile son yıllarda kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleşen göç arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Sokakta çalışan çocukların çoğunun ailelerinin göçmenlerden oluşmasından dolayı çocuk emeğinden yararlanılması oranını yükseltmektedir. Göçmen ailelerin kırsal alanlarda çocuk emeğinin kullanılmasına ilişkin algılamalara ek olarak kentsel alanlardaki yoksulluğun da etkisiyle daha çok çocuk emeğinden faydalanma yoluna gideceklerini söylemek mümkündür. İstanbul, Ankara, Mersin, Eskişehir, İzmir gibi kentlerimizde yapılan irili ufaklı araştırmalarda sokakta çalışan çocukların çoğunlukla göç çocukları olduğu tespit edilmiştir. Sokakta çalışan göç çocuklarının geldiği bölgeye bakıldığında ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kentlerinden gelenlerin yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Aynı şekilde bu

çalışmalarda, sokakta çalışan çocukların ailelerinin hatırı sayılır bir kısmının da Diyarbakır'dan göç ettikleri görölmüştür. 1980'li yılların sonlarında başlayarak hızlanan ve 1990'lı yılların sonlarına kadar yoğun bir şekilde devam eden kırsal kökenli taravmatik zorunlu göç ile çocukların sokakta çalışması arasında Türkiye düzeyinde bir ilişkiden bahsedebiliriz. Çünkü söz konusu göçte azımsanmayacak miktardaki nüfus Diyarbakır'a göç etmiştir. Bu sebeple Diyarbakır'da, sokakta çalışan çocuklar sorunu ile zorunlu i göç arasında bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların doğum yerleri ve ailelerinin göç etme sürelerine bakıldığında, sokakta çalışan çocukların çoğunun ailelerinin birinci kuşak göçmen oldukları görölmektedir. Sokakta alışan çocukların ailelerinin göç etme durumlarına bakıldığında ise sokakta çalışan çocukların ailelerinin % 81.8'inin herhangi bir nedenle bulundukları yerleşim yerlerinden -ki bu yerleşim yerleri çoğunlukla kırsal yerleşim alanlarıdır- göç ettikleri araştırma verilerimizce ortaya konulmuştur. Geriye kalan çocukların beş te birinden bile az bir kısmının (% 18.3) aileleri 20 ve daha fazla yıldan beri Diyarbakır'da ikamet edenlerden meydana gelmektedir. şu anda sokakta çalışan çocukların ailelerinin yarısı (% 50.8) 12 ve daha fazla yıl öncesinden Diyarbakır kent merkezine göç eden ailelerden oluşma kta, bu da göçün bölgede terör ve güvenlik olaylarının yoğunlaştığı döneme denk gel diğini göstermektedir. Böylece sokakta çalışan çocukların ailelerinin bölgede yoğun olarak yaşanan zorunlu göç sürecini yaşadıkları araştırma verilerimizce de doğrulanmaktadır. Çünkü sokakta çalışan çocuklar içerisinde ailelerinin yaşadıkları yerleşim yerlerini terör ve güvenlik olayları nedeniyle terk ettiklerini beyan edenlerin tamamına yakın kısmının , yoğun göç dalgasının yaşandığı 1990-1996 döneminde göç ettikleri saptanmıştır. Bu durumda, sokakta çalışan çocukların azımsanmayacak kısmının zorunlu olarak yerinden olmuş ailelerin çocukları veya zorunlu göç çocukları olduğu ortaya çıkmaktadır. alışan ocukların çoğunun ailelerinin yakın dönemde kente göç etmiş olmaları onların kente uyum gösterme konusunda henüz bazı problemler yaşadıkları anlamına gelmektedir. Göç etmiş ailelerden çocuğu sokakta çalışanlar -ki şu anda sokakta çalışan çocukların %81.8'ni oluştırmaktadır- ailelerinin göç etme nedeni olarak en çok "terör ve güvenlik olayları"nı belirtmişlerdir (% 42.8). Bu sonuçlar, sokakta çalışan çocuklar sorunu ile zorunlu göç arasındaki ilişkiyi ortaya koymasından son derece önem arz etmektedir. Özellikle terör ve güvenlik olayları nedeniyle köylerini terk ederek şehir varoşlarına yerleşen insanlar arasında, kırsal alanlarda var olan geleneksel aile bağları ve değerleri, şehirleşme kùltürü ile birlikte özölmeye başlamıştır. Geleneksel yapının

çözölmeye başlaması, toplumsal ve sosyal çöküntüye sebebiyet vermektedir Yaşanan göç sürecinin, ailenin ekonomik yapısında meydana getirdiğı çöküş de, anne ve babanın çocuklar üzerindeki otoritesini zayıflatmaktadır. Ayrıca çocukların çoğunun ailelerinin ilk kuşak göçmen olmasından dolayı ailelerin kırdaki üretim ilişkisi ile kentteki üretim ilişkisi arasında uyum problemi meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Hatta Diyarbakır’da ailelerin çoğunun bu kırsal üretim ilişkisi çerçevesinde çocuklarının sokakta çalışmasını hoş görmektedirler. Bunun yanı sıra çalışan ve çalışmayan tüm çocukların kırsal yerleşim alanlarında olduğu gibi, evden çok sokağı daha yaygın kullanmalarının da arka planında daha önce yaşanan yerleşim alanında ki geleneksel yaşam biçimi ile ilişkilendirilebilir. Araştırma alanından elde edilen sonuçlar; ailelerin göç sonrası birtakım uyum sorunları yaşadığı ve bu uyum sorunlarının çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ve bu nedenle, araştırma alanındaki çocukların sokakta çalışmaları veya çalıştırılmalarında; ekonomik yoksulluk, göç, terör ve güvenlik olaylarından kaynaklanan “zorunlu göç” gibi unsurların belirleyici etkenler olduğu varsayımı doğrulanmıştır. Zorunlu göçü ile çocukların sokakta çalışmaları arasındaki ilişkinin sanılandan daha yoğun olduğu saptanmıştır.

Çocuklar kendilerine örnek olacak iyi “rol modelleri”ni aile ve sokakta görmemeleri de problem yaratmaktadır. Özellikle sokakta seçilen “rol modelleri”nin genelde toplumsal değerleri benimsememiş, alt -kültür gruplarından gelmeleri de ileride sadece çocukların için değil, toplum için de sorunlara yol açacaktır . Çünkü bu çocukların, sokağın kural ve değerlerini benimsemelerini n engellenmemesi durumunda, sokakta edindikleri sosyalleşme değerleriyle meydana gelen kimlikleri sokaktaki suç ve yasadışı yapılanmalarının içerisinde yer alma ihtimallerini arttıracakını söyleyebiliriz. Yani bizim sokaklarımız eskiden bu kadar alt -kültür değerlerinin hakim olduğu ve çocuklar için tehlikelerin yaygınlaştığı mekanlar değildi. Bir anlamda sokaklar güvenli mekanlar olmaktan çıkmıştır. Bu sebeple çocuğun sadece sokakta çalışması değil, uzun bir süre sokağı oyun ve dinlenme mekanı olarak kullanması da, risklere açık olması açısından tehlikeli bir durum halini almıştır. Bu tespiti Diyarbakır için yapmak daha kolaydır. Çocuğun çeşitli sebeplerle kısmen sokakta yaşaması, geceyi sokakta geçirmesi veya gecenin geç saatlerine kadar sokakta kalmasının bir süreç halinde devam etmesiyle çocuğun kendi aile çevresiyle sosyal ilişkisinin azalması paralellik arz etmektedir. Çocuğun aile çevresiyle olan sosyal ilişki düzeyindeki azalmayla beraber, çocuk sokakta edindiğı yeni arkadaş gruplarıyla sosyal ilişki düzeyini arttırmaktadır. Böylece çocuk

için güvenli yaşam alanları azalmakta ve ileride onarılması imkansız bir çok olumsuzlukların yaygın olduğu stresli bir yaşam başlamaktadır. Sokak çalışma ile sokakta yaşama arasındaki geçişkenlik eğilimi- tamamıyla erkek çocuklar arasında- kesinlikle söz konusudur. Diyarbakır’da kısmen ve mevsimlik olarak sokakta yaşayan çocuklar bunun göstergesidir. Sokakla yoğun ilişkisi bulunan tüm çocukları “sokak çocukları” üst başlığı altında toplamak doğru bir yöntem değildir. Araştırmamızın sonuçlarına göre, sokakta yapılan sokak işlerini baz alarak bu çocukların hepsini homojen kabul edip “sokakta çalışan çocuk” üst başlığı altında toplamanın da doğru bir yöntem olmadığı söylenebilir. Diyarbakır’da bulunan 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi ilk kuruluş yıllarında sokakta çalışan tüm çocuklara aynı çatı altında hizmet sunmayı hedeflemişti. Ancak kısa bir zaman içinde bunun riskli sonuçlar yaratabileceği fark edildi. Sokakta çalışmakla beraber suç işleyen, suça itilen, kısmen sokakta yaşam deneyimi olan çocukların tamamen ailenin sosyo-ekonomik yoksulluğundan kaynaklanan nedenlerle sokakta çalışan ve sokaktaki en büyük kütleyi oluşturan çocuklara olumsuz davranışlar kazandırdıkları ve kurumlarının çevresinde çocuklar arasında şiddet olaylarının arttığı gözlemlendiğinden bu uygulamadan zorunlu olarak vazgeçilmiştir. Bu yaşanan örnek durum, çocukların benzer özellikleri dikkate alınarak hizmet modellerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece araştırma öncesi ortaya konulan; sokakta çalışan çocukların oldukça heterojen bir grup ve sokaktaki çocuklar içerisindeki en büyük kütleyi oluşturduğu varsayımı doğrulanmıştır.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların günlük kazançları çok düşüktür. Çocukların % 96.8’nin emeğinin karşılığı olarak kazandığı aylık para, 1 Ocak–30 Haziran tarihleri arasında 16 yaşından küçükler için geçerli net asgari ücret miktarı olan 257 YTL 94 YKr’lik altında bir miktara tekabül etmektedir. Çocukların ortalama günlük gelirleri 3,07 YTL, aylık ortalama gelirleri de 92,21 YTL’dir. Çocukların kazançlarını çoğunlukla ailelerine vermeleri, çocukların ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalıştıklarını doğrulamaktadır. Bu söz konusu durum araştırma alanından elde ettiğimiz veriler tarafından doğrulanmaktadır. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların çoğunun (% 72) kazandıkları parayı ebeveynlerine verdiklerini belirtmeleri, ailenin çalışan çocuklarının kazandıkları paraya acil bir şekilde ihtiyaç duydukları anlamına da gelmektedir. Aynı şekilde Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 97.8’nin ebeveynleriyle beraber kalmaları da kazançlarının tamamını ailelerine vermelerinde etkilidir. Çocukların kazandıkları paranın hane aylık gelirene

olan katkısı minimum % 4.29, ortalama katkısı % 28.31 ve maksimum ise aile gelirinin tamamına kadar olan oranlara göre değişebildiği görülmektedir.

Sokakta çalışan çocukların yaptıkları iş türlerine göre onları değişik risklerin beklediği görülmektedir. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların yapılan iş türlerine göre en risk altında olan grup, çöp (atık) toplayıcılarıdır. Çünkü bu çocuklar gecenin geç saatlerine kadar çalışmaktadırlar. Bu sebeple, sokaktaki tehlike ve risklere daha açık hale gelmektedirler. Bu çocuklar arasında bağımlılık yapıcı madde kullanan ve sapkın, suç ve şiddet eğilimine sahip olanlar daha yoğun olarak görülmektedir. Sokakta yapılan işlerin belirli bir özel nitelik ve sermaye gerektirmemesi, çocukların kolaylıkla bu işlere girip çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Çünkü sokakta çalışan çocukların yaptıkları sokak işleri yoksul ailelerinin bütçesine kısa yoldan katkıda bulunmayı gerektiren iş türleridir. Bu sebeple çocukların yarattıkları işler çoğunlukla sermayesiz, geçici ve düzenli olmayan bir nitelik arz etmektedir. Sokakta çalışan çocukların yaptıkları işin sokakta yapılıyor olması veya işin geçici niteliği, onların okulda ve evde çabuk sıkılmalarına sebep olmaktadır. Bu durumun ileride yetişkin bir birey olduğunda da çalışan çocuğun bilgi-beceri gerektiren düzenli işleri yapmalarını engelleyebileceğini söylemek mümkündür. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların yaptıkları iş türleri cinsiyetlere göre de farklılaşabilmektedir. Kız çocukları daha çok mendil, peçete, sakız, eskimo ve su satma gibi basit, bilgi, beceri ve fazla fiziksel güç gerektirmeyen işleri yapmaktadırlar. Erkek çocuklar ise sırasıyla en çok ayakkabı boyama, pazarda el arabasıyla eşya taşıma, simit satma ile aynı gün içinde bunlardan birkaçını birlikte yaptıkları tespit edilmiştir. Ayakkabı boyama, simit satma, pazaryerinde seyyar satıcılık yapma, çöp (atık) toplama gibi iş türleri sadece erkek çocuklar tarafından yapılmaktadır. Kız çocukları bu işlerde pek çalışmamaktadırlar. Erkek ve kız çocukların ortak yaptıkları işler ise; sakız, çekirdek, su, eskimo, kağıt mendil satma ve baskül ile tartı yapmadır. Kız çocuklarının yaptıkları işleri yapan çocukların yaşça küçük oldukları görülmüştür. Bu sonuçlara göre, sokakta çalışan çocukların mesleksel bir öğrenme sürecine katılmaktan uzak oldukları, kişisel gelişimlerinin engellendiği ve bilgi-beceri gerektirmeyen basit iş türlerinde yoğunlaştıkları varsayımı da doğrulanmıştır.

Sokakta çalışan çocuklar, çalışma koşulları nedeniyle bazı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar; uzun süren çalışma saatleri, yapılan işin güvenlikten yoksun, sağlıksız olması ve kötü ortamlarda yapılması, yetersiz beslenme gibi problemler; çocukların fiziksel ve psiko-sosyal gelişimlerini olumsuz bir şekilde

etkileyebilmektedir. Sokakta çalışan çocukların bir kısım; akranlarının veya çevrenin çalışma yaşamında yer almalarından dolayı onları olumsuz değerlendirmelere konu edindiğini düşünmektedirler. Çevrenin onlara yönelik bu olumsuz bakış açısı onlarda; kendilerini farklı, aşağı, yoksul, kirli görme duygusu içine girmelerine neden olmakta bu da zihinsel gelişimleri üzerinde bazı olumsuzluklar doğurmaktadır. Sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğunun ergenlik evresinde bulunmaları, gelişimlerini daha da risk altına sokmaktadır. Çünkü çocuk istismarının en çok yaşandığı ve çocuğun çalıştırılmasının en riskli olduğu yaş grubu, 5-14 yaş grubudur. Araştırmamızın verilerine göre sokakta çalışan çocukların yaş dilimleri oranına bakıldığında, yoğunluğun daha çok 11-14 yaş grubu aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu da çocukların içinde bulunduğu riskin boyutunu ortaya koymaktadır. Çocukların eğitime devam ettiği, bedensel gelişimlerinin en yoğun geliştiği, sosyalleşirken rol modellerini edindiği ve kendisini yaşlılarıyla kıyasladığı evre ergenlik evresidir. B öylece sokakta çalışan çocukların sağlıklı, güvenli olmayan bir çevrede; fiziksel, sosyal, kültürel, duygusal ve eğitsel gelişimlerine uygun olmayan koşullarda çalıştıklarını söyleyebiliriz. Çocuklar sokakta uzun süren çalışma saatleri sonucunda yorgun düşmekte, ailelerinden uzak kalmaları nedeniyle de ailelerinden yeterli ilgi ve sevgiyi alamamaktadırlar. Yeterli ilgi ve sevginin oluşmaması, çocuk ve aile arasındaki bağları zayıflatmakta ve çocuğu sokağa yöneltmektedir. Bu durum çocukların, ailedeki bireylerle olan etkileşim süresini azalmaktadır. Bu sebeple, çocuklar sorunlarını aile bireylerinden çok sokakta tanıştığı arkadaş ve akranlarına anlatma eğilimi sergilemektedirler. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların karşılaştıkları sorun ve sıkıntılarını kimlerle paylaştıklarına ilişkin saptamada dikkate değer bulgular elde edilmiştir. Çünkü, çocukların yarısına yakın bir kısmı (% 41.8) karşılaştığı sorun ve sıkıntıları kimseyle paylaşma dıkları veya sadece gruptaki arkadaşlarıyla sorunlarını paylaşanları d ahil edersek, bu iki oranın % 75.8'lik gibi yüksek bir değere ulaştığı görülmektedir. İnsanoğlunun hayatında önemli ve kuşatıcı, sırların, sorunların, dertlerin paylaşılarak soğurulduğu güvenli bir kurum olan aile kurumu, çocukların hayatında belki yaşça biraz küçük olmalarından kaynaklanan bağımlılıklarının da etkisiyle daha önemli bir konuma sahiptir. Ancak çalışan çocukların % 23.3'nün sorun ve sıkıntıların aileleriyle paylaşmamaları, geriye kalan % 75.8'lik oranında, sorunlarını aile dışındaki kişi/kişilerle çözmeye çalışmaları yönündeki bulgular üzerinde durulmayı hak eden saptamalardır. Bu durumu, çocuklar

ailelerini kendilerini anlayamadıkları dolayısıyla sorunlarını aile bireyleri dışındaki bireylerle paylaşma yoluna gittikleri biçiminde açıklamışlardır.

Çocuk emeğinin doğası ve kapsamı konusunda yapılan araştırmaların ortaya koyduğu gibi, bizim çalışmamızın sonucunda da, var olan yasal sınırlamaların tam olarak ilgili kurumlar tarafında uygulanmadığı veya yasanın gerektirdiği kurumsal yapılanmaların oluşturulmadığı yolunda bir sonuca varılmıştır. Var olan yasal engellemelere rağmen, çocukların hala çalışıyor olmaları, çocukların sağlık ve güvenliklerini tehlikeye attıklarını ortaya koymaktadır. Çocukların, ebeveynleri tarafından birilerinin korumasında çalıştırılmaları ya da ebeveyni ile birlikte çalışmalarının hiç de kayda değer olumlu bir tutum olarak gösterilemez. Çünkü, çocukları için devam eden uzun çalışma saatleri onların sağlıklarını, güvenliklerini ve eğitimlerini olumsuz yönde etkileyebilir niteliği bile, onların çalışma ortamından çekilmelerini gerektirmektedir. Uzun süren çalışma saatleri, çocuğun akranlarıyla aynı ortamda bulunmasını ve boş zamanlarında oyun oynamasını engellemektedir. Bu sebeple çocuklara sokakta yapmak istedikleri konusunda sorulan bir soruya çoğunun arkadaşlarıyla oyun oynama ve zaman geçirme isteklerini dile getirdikleri tespit edilmiştir. Araştırma verilerine göre, sokakta çalışan çocukların % 75.3'nün, 6-14 yaş grubunda olmalarının etkisiyle de, çalışmaktan çok "o yun oynamak, özgür olmak, arkadaşlarımla birlikte gezmek ve hem oyun oynama hem de arkadaşlarımla birlikte gezmek" gibi istekleri dile getirdikleri görülmektedir. Bu bulgu oldukça kayda eğerdir.

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların 2/3'sinin haftanın tüm günlerinde sokakta çalıştıkları görülmektedir. Standart bir çalışma süresi olmayan ve denetimden uzak bir mekanda çalışan bu çocukların çoğunun okula devam ettiği önceki verilerimizce de ortaya konulmuştu. Diyarbakır'da sokakta çalışan ve okula devam eden çocuklar hem okulların açık olduğu hem de tatil olduğu haftanın tüm günlerinde çoğunlukla çalıştıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, çalışan çocuklardan haftada 5-6 gün çalıştıklarını belirtenlerin çoğu pazar günlerinin tatil olması nedeniyle işyerlerinin çoğunlukla açık olmaması ve insanların tatil olmasından gündüzün geç saatlerinde sokağa çıkmamalarından dolayı, pazar günleri çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Normal yetişkin bir insan için haftalık çalışma süresi 5 gün ve günlük çalışma süresi 8 saattir. Bu veriler, çocukların çoğunun yetişkin insanlardan daha fazla sürelerde ve kötü koşullarda çalıştığını göstermektedir. Bu durumun yanı sıra çocukların uzun yıllardır sokaklarda çalışıyor olmaları da, beraberinde sorunlara yol

açmaktadır. Çünkü işin çocuklar açısından süregelenleşmesi, çocukların sokaktaki işgücüne katılma süresinin uzaması ve çocuğun sokakta yapılan işlerle kendini bütünleştirmesi anlamına da gelebilmektedir. Araştırma alanından elde ettiğimiz verilerde, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların % 22'sinin 1-2 yıldır sokakta çalıştıkları görülmektedir. Çocukların çoğunun da (% 78.1) 3-4 yıl ile 10 ve daha fazla yıldır sokakta çalıştıkları saptanmıştır. Bu verilere göre Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğu için soka kta çalışmak artık süregelenleşen kendi işi olma halini almış olduğunu söyleyebiliriz.

Ebeveynlerin içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar ne olursa olsun, günümüz şartlarında çocukların sokakta yasadışı bir şekilde çalıştırılması yanlış bir davranıştır. Hiçbir durum ailenin buradaki ihmalkarlığını ortadan kaldırmaz. Diyarbakır gibi göç, yoksulluğun egemen olduğu ve uzun yıllar boyunca devam eden/etmekte olan terörden kaynaklanan yoğun şiddet ortamındaki bir kentte çocuklar zaten çeşitli nedenlerle ihmal ve istismar edilmektedir. Bu süreçte, ilgili tüm kurum ve kuruluşların sorumluluklarını daha dikkatli bir şekilde göz önünde bulundurmaları gerekir. Bu ihmal ve istismarın en önemli görünümü, çocukların hızla sokağa itilmesidir. Sokağa itilen çocuk başlangıçta aile bütçesine destek sağlamak gibi masum gerekçelerle sokakta yapılan işleri yaparak işe başlamakta ancak zamanla çeşitli suç ve kötü alışkanlıkların pençesine yakalanmakta veya kişisel gelişimini zedeleyecek süreçlerle karşı karşıya kalmaktadır. Böylece masum bir gerekçeyle başlayan sokakta çalışma; madde bağımlısı, kısmen sokakta yaşayan veya evden kaçıp geceyi sokakta geçiren, suç ve suçluluk davranışlarını edinen veya günün önemli bir kısmını ve bazen de tamamını sokakta başıboş şekilde serseri grupları içinde geçiren bir çocuk problemini ortaya çıkarmaktadır. Çocukların sokakta maruz kaldıkları fiziksel şiddet, suçluluk davranışlarını edinme, evden ve okuldan kaçma, geceyi dışarıda (sokakta) geçirme, bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma ve cinsel yönden istismar edilme durumlarına bakıldığında çocukları sokakta bekleyen tehlikeler daha açık bir hal almaktadır. Çocukların yaklaşık % 40'ı polis tarafından herhangi bir sebeple alıkonulmuştur. Aynı şekilde bu alıkonulan çocukların % 8.8'nin bir veya daha fazla kez hırsızlık, yankesicilik, uyuşturucu madde satma ve ya kullanma, kavga ve adam yaralama gibi suçları işlemesinden dolayı sicil kaydı bulunmaktadır. Çocukların sokakta çalışmaya başladıktan sonra, sokakta tanıştığı arkadaşlarının % 65.5'inin çeşitli türlerdeki bağımlılık yapıcı maddeleri kullandıkları ve sigara dışındaki bağımlılık yapıcı madde kullanan arkadaş a sahip olma oranının % 30.5

olması dikkat çekici bir durumdur. Çocukların sokakta çalışmaya başladıktan sonra % 42.5'inin bağımlılık yapıcı maddelerden birini kullanmaya başladıkları ve bağımlılık yapıcı madde kullanım davranışı gösteren çocukların da % 13.5'nin sigara dışında madde kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, cinsiyetler bağlamında bakıldığında bağımlılık yapıcı madde kullananların tamamının erkek çocuklar olduğu görülmektedir. Okula giden ve okulla beraber sokakta çalışmaya devam eden çocukların % 40'nın en az bir defa dahi olsa da okuldan kaçtıkları ve bu çocukların % 20'sinin de evden kaçma eyleminde bulundukları tespit edilmiştir. Evden kaçma eyleminde bulunanların % 97.6'sı erkek ve % 2.4'ü de kızlardan oluşmaktadır. Araştırma alanından elde edilen bu sonuçlar; sokakta çalışan çocukların zaman süreci içerisinde suçlu davranışlara, imge ve modellere yönelebilecekleri yönündeki varsayım da doğrulanmıştır.

Diyarbakır'da sokakta çalışan çocukların çoğu (% 79.2) sokakta çalıştıkları süre zarfında sokakta bulunan çeşitli kişi ve gruplar tarafından fiziksel şiddete maruz kalmışlardır. Bu söz konusu durumun, bu çocuklarda duygusal ve ruhsal problemler yaratacağını söylemek mümkündür. Sokakta çalışan çocuklar sadece duygusal, fiziksel şiddete maruz kalmamaktadırlar. Aynı zamanda sokakta çalışan çocukların 1/5'i sokakta çalışmaya başladıktan sonra kendilerine veya arkadaşlarına yönelik cinsel taciz vakalarının var olduğunu dile getirmişlerdir. Çocuklarla yaptığımız görüşmelerde, çocukların çoğunlukla, cinsel istismara maruz kalma olaylarında arkadaşlarına veya tanıdıklarına yönelik olanlarını çok daha kolay bir şekilde ifade ettikleri görülmüştür. Bu ifadeler daha çok sayıda çocuğun sokakta cinsel yönden istismarı anlamına da gelebilmektedir.

Çocuk işçiliği ile ailelerin yaşadıkları ekonomik yetersizlik arasında yakın bir ilişki vardır. Çocukların ve ailelerinin yaşadıkları bu durumun olgusal ifadesinin adı yoksulluktur. Yoksulluk; aile reisleri için ekonomik yetersizlik anlamına gelirken, çocukları için de gelişimlerinin olumsuz etkileneceği koşullarda yaşamalarını ifade eder. Aynı zamanda yoksulluk, çocukları yaşama, büyüme ve gelişme için ihtiyaç duydukları imkânlardan yoksun bırakarak, çocukların çocukluk dönemini her yönden tam anlamıyla yaşanmasını tehdit eden bir olguya dönüşebilmektedir. Maddi yoksunluklar içerisinde bulunan ailelere mensup olmak, çocuklar için; sömürü ve istismara açık hale gelmeyi ifade etmektedir. İstismar ve sömürünün ortaya çıkardığı en açık olgulardan biri çocuk işçiliğidir. Ekonomik yetersizlik doğrudan aile

yoksulluğunun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece çocuk da bu ailenin bir üyesi olmasından dolayı, aile yoksulluğunun mağduru olmaktadır.

TÜİK'in yaptığı yoksulluk çalışmalarında; hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin arttığı, eğitim durumu yükseldikçe de yoksul olma riskinin azaldığı, fertlerin çalışma durumlarına (işteki durum ve işsizlik) göre yoksulluk riskinin de değiştiği yönünde bulgular saptanmıştır. Sadece söz konusu edilen bu bulgular bile temel alındığında, sokakta çalışan çocukların ailelerindeki yetişkinlerin yetersiz eğitim düzeyi, kalabalık nüfus sayısı, gündelik işlerde çalışma, işsizlik durumları bile, çocukların ailelerinin içerisinde bulunduğu yoksulluk riskini ortaya koyabilmektedir. Aynı şekilde ülkemizde geçimini sadece bir kişi tarafından karşılanan ailelerde doğma, tek ebeveynli ailelere mensup olma, aileleri yakın zamanda kente göç etmiş olma, kayıt dışı ve geçici işlerde çalışan ve düzenli bir gelire sahip olmayan ebeveynlerin çocukları olma, örgün eğitim alamamış ya da çok az eğitim almış vasıfsız işlerde çalışan ve ortalamanın altında geliri olan veya anne-babası uzun süredir istihdam edilmeyen ailelerin çocuklarının daha fazla yoksulluk içinde büyüdükleri görülmüştür.

Aileler için yoksulluğun ve işsizliğin kronikleştiği durumlarda, aileler açısından başvurulacak bir ilk yol genellikle çocukların çalışma yaşamına itilmesidir. Çocukların babalarının % 74'ünün ücret getirici herhangi bir işte düzensiz de olsa çalıştığı sonucunu görmekteyiz. Geriye kalan ¼'inin ücret getirici bir işte işsizlik ve diğer sebeplerle çalışmadığı görülmektedir. Babanın çalışma durumu verileri ile babanın yaptığı iş türü/meslek verileri beraber değerlendirildiğinde daha anlamlı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Çalışan babaların yaptıkları iş türlerinin çoğunlukla daha çok eğitim gerektirmeyen, gündelik, vasıfsız kişilerin yapabilecekleri, düzensiz, mevsimlik iş türleridir. Araştırma alanından elde edilen veriler incelendiğinde, sürekli bir işe sahip olanların (kamu işçisi, özel sektör işçisi, memur, esnaf, kapıcı, emekli kamu ve özel sektör işçisini bir kategori olarak düşünülmiştir.) oranı % 20.8 olarak tespit edilmiştir. geçici, vasıfsız, gündelikçi ve çalışma imkanı olmayanlar olarak nitelendirilen işlerde de (inşaatlarda çalışanlar, seyyar satıcılık ve hamallık yapan, çöp toplayan, at arabacısı, hurdacı, hayvan pazarında cambazlık yapan, sürekli hasta ve yaşlı olan vb.) çalışanların oranı % 53.3'tür. İşsiz oldukları saptananların oranı ise % 26'dır. Verilere genel anlamda bakıldığında sokakta çalışan çocukların babalarının çoğunun; vasıfsız, gündelikçi, süreklilik arz etmeyen ve sosyo-ekonomik açıdan çok düşük prestijli işlerde çalıştıkları görülmektedir. İşsizliğe ilişkin gerçekleşen oran da dikkat çekicidir. Bir

anlamda, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklardan babası gelir getirici bir işte çalışanların da çoğunluğu enformel sektörde çalışmaktadır. Çocukların annelerinin çalışma durumu incelendiğinde ise neredeyse annelerin tamamına yakın kısmının (% 90) ev dışında herhangi gelir getirici bir işte çalışmadıkları görülmektedir. Geriye kalan çalışan annelerin (% 10) de; evde temizlik (% 47.5), büroda temizlik (% 12.5), çocuk bakımı (% 7.5) ve ‘diğer’ seçeneğinde (% 32.5) belirtilen tuğla fabrikasında mevsimlik işçi olarak çalışma, tarlada pamuk çapalamaya veya toplamaya gitmek, evde dikiş dikmek, nakış işleri yapmak gibi işlerde çalıştıklarını görmekteyiz. Çalışan annelerin hiçbirinin sosyal güvence gerektiren işlerde çalışmadıkları görülmektedir.

Diyarbakır’da sokakta çalışan bazı çocuklar, babalarının uzun süren kronik işsizliği nedeniyle ev içinde bir çatışmanın başladığı ve bu çatışmaya veya tartışmalardan dolayı babanın evi terk ettiğini belirtmişlerdir. Babanın evi terk etmesiyle de anne evin reisi olmakta ve ailenin geçimini sağlamak için kendisinin iş bulmaması veya kendisinin çalışmasının çevre tarafından hoş karşılanmamasından dolayı, çocuklarını sokakta çalıştırarak ailenin geçimini sağlama yoluna gittikleri gözlemlenmiştir. Bu tür ailelerde çoğunlukla annenin çalışan çocuğun günlük kazancını kotaladığı ve kotalanan kazancın eve getirilmemesi durumunda çocukların fiziksel şiddetle cezalandırılma ile karşı karşıya kaldıkları tespit edilmiştir. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 45’nin, eve döndüklerinde belirlenen parayı götürmediklerinde herhangi bir olumsuz bir durumla karşılaşmamaktadırlar. Geriye kalan çocukların % 65’inin farklı düzeylerde; istenilen parayı götürmedikleri zaman bazı sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Araştırma verileri, Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 25.1’i dayağa maruz kalma ve korkudan eve gidememe gibi bir durumu yaşadıkları saptanmıştır. Bu saptama çok belirgin olarak çocukların eve istenilen parayı götürememe durumunda fiziksel bir şiddetle karşılaştığını göstermektedir. Ayrıca çocukların % 3.8’inin “korkudan eve gidemem” dedikleri görülmüştür. Bu sebeple, bu çocuklar geceyi sokakta geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Araştırma alanında yaptığımız görüşmelerde, çok yoksul ve parçalanmış ailelerde, çocukların günlük kazançlarının kotalandığı tespit edilmiştir.

Diyarbakır’da aile yoksulluğu ile çocukların sokakta çalışması arasında doğrudan bir ilişkiden bahsedilebilir. Bu araştırmanın yapıldığı dönemde, sokakta çalışan çocukların ailelerinin aylık gelir ortalaması 325,75 YTL’ olarak saptanmıştır. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların % 74.6’sının ailelerinin ortalama aylık geliri

100–200 ve 301–400 YTL arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu verilere göre sokakta çalışan çocukların % 52.3’nün ailelerinin aylık gelirinin 1 Ocak–30 Haziran 2004 tarihleri arasında 16 yaşından büyükler için geçerli net 303 YTL’nin altında olması , ailelerin içerisinde bulunduğu yoksulluğu gözler önüne sermektedir. Geriye kalan % 25.6’lık orandaki ailelerin aylık gelirleri 401 –500 YTL ile 701 ve üstü YTL aralığında olduğu görülmüştür. Bu verilere göre Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklarının tümünün ailelerinin ekonomik yönden zorluklar içerisinde olan “dar gelirli” diye tarif edebileceğimiz yoksul ailelerin çocukları oldukları görülmektedir. Çocukların sokakta çalışmalarına neden olan ekonomik ve toplumsal koşullarda köklü değişimler sağlanmadığı sürece de çocukların sokakta çalışmalarını engellemek mümkün değildir. Ailelerin içinde bulundukları yoksulluk derecelerine göre kentsel alanlarda yaşamlarını idame ettirebilmeleri için çocukların çalışarak kazandığı gelire gereksinim duymaktadırlar. Hatta bazı çocukların kazançları, ailelerinde yoğunlaşmış ve derinleşmiş yoksulluğuna da bağlı olarak tek geçim kaynağı olabilmektedir. Bu sebeple, sokakta çalışan çocukların tamamının düşük gelir seviyesindeki hanelerden geliyor olması göz önüne alınarak, hane halkındaki yetişkinler ve özellikle de baba için istihdam olanaklarının yaratılması gerekmektedir. Ailenin gelir düzeyini arttırıcı çalışmaların yapılması, çocuklar için çok sayıda riski beraberinde meydana getiren sokakta çalışmanın önüne geçme çalışmalarında en etkili yollardan biridir. Çünkü yalnızca çocuklara yönelik götürülecek hizmetler, sorunu çözmeye tek başına yetme mektedir. Bu sebeple, ailenin ekonomik açıdan güçlendirilmesi ve toplum kaynaklarından yararlandırılması gerekmektedir. Sokakta çalışan çocuklar sorunu ile mücadelede, sorunun temelinde yatan faktörlerin ortadan kaldırılmasına ağırlık verilme dir. Bu kapsamda; en yoksul hane halklarına yönelik istihdam yaratma, mesleki eğitim imkanlarından ve mevcut sosyal yardım desteklerinden yararlanma larını sağlama, kentteki kadınların işgücüne katılım oranını yükseltme, ilgili tüm tarafları içine alan işbirliği ve hizmet projelerini yaygınlaştırma, zorunlu ve travmatik göç sürecine katılanlara yönelik ruhsal, sosyo-ekonomik hizmetlerin götürülmesi gibi politikalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Özellikle, zorunlu göç mağduru veya terör ve güvenlik olaylarının sonuçlarından etkilenmiş olan ailelerin “sosyal afet bilinci” çerçevesinde rehabilitasyona yönelik yoğunlaştırılmış faali yetlerle topluma kazandırılma çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Belirtilen ekonomik ve sosyal nedenler ortadan kaldırılmadan, çocukları çalışma yaşamından çekmek de olası değildir.

Çocukların erken yaşta çalışmaya başlamalarının nedenleri arasında görülen; iş piyasasının özendirici etkisi, aile bütçesine katkıda bulunma ve kısa yoldan bir meslek edinme gibi endişeler, toplumsal ve ekonomik nedenlerden bağımsız değildir. Ancak, sokakta çalışan çocuklar için meslek edinme ve iş piyasasının özendirici etkisi gibi durumlar söz konusu olmamaktadır. Ailenin içinde bulunduğu yetersiz sosyo-ekonomik nedenlerin daha baskın bir etken olduğu görünmektedir. Çocukların sokakta çeşitli işlerde ve çeşitli yöntemlerle çalışması/çalıştırılması çocuğun , “yüksek yararı” dikkate alındığında kabul edilebilir bir durum değildir. Sokakta çalışan çocukların ailelerinin içinde bulundukları ekonomik ve sosyal yetersizlikler sebebiyle , çocuklarını sokakta çalıştırmaları onların bu konumlarını doğru veya meşru bir olgu olarak görmemize sebep olamaz. Çünkü, çocuklar sokakta çeşitli türlerde ihmal ve istismara uğramaktadırlar.

Yoksulluk düzeyi sadece ailenin sahip olduğu gelir düzeyi ile belirlenmez. Bir de yoksulluğu, çocuk bakış açısıyla değerlendirmek gerekir. Çünkü çocuklar çevrelerinde yaşanan olayları daha çok hayal dünyalarında yeniden şekillendirerek dramatize ederler. Böylece, yaşanan bir olumsuzluk hali, çocuğun ruhsal ve duygusal dünyasında derin etkiler yarattığından dolayı, çocuk herhangi bir olumsuzluk halini daha şiddetli hissedilebilir. Bütün bunları anlatmamızın sebebi çocukların yoksulluk ve yoksunluğu yetişkinlerden daha farklı ve daha yoğun bir şekilde algıladıkları hususuna dikkat çekmektir. Bu sebeple çocuklar mensup oldukları ailelerinin ekonomik durumlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırma kapsamındaki çocukların % 56.6’sı ailelerinin “fakir” veya “çok fakir” olduğunu belirtmişlerdir. Geriye kalan çocukların % 43.5’i ise ailelerinin “orta gelirli” olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların yaptıkları değerlendirmelerin yaşadıkları düşük sosyo-ekonomik çevreyle ilintili olduğunu unutulmamalıdır. Çocuklarda yaptığım görüşmeler ve gözlemlerde ailesinin ekonomik durumunu “fakir” ve “çok fakir” olduğunu belirtenlerin çoğunun yoksulluk derecesinin çok yüksek olduğu gözlenmiştir.

Sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılan bir çok çalışmada, sokakta çalışan çocukların ve dolayısıyla çalışan çocukların homojen bir grup görünümüne sahip olduğu tarzda sunulduğu görülmektedir. Ayrıca zaman zaman “Diyarbakır’da sokakta yaşayan çocuk yoktur” şeklindeki bazı açıklamalarla karşılaşmaktayız. Bu iki yaklaşımın, doğruyu yansıtmadığını söylemek mümkündür. Diyarbakır’da sokaktaki çocukların en geniş kütlesini sokakta çalışan çocuk grubu oluş turmaktadır. İkinci grup

ise sokakta çalışırken suça itilen ve halen sokakta çalışmaya devam eden ve zaman zaman madde kullanan, evden veya okuldan kaçma davranışlarını gösteren çocuk grubudur. Üçüncü grup ise genellikle 15 yaş ve üstü olan ve sokakta çalışmayı sokakta yaptığı gayri meşru işleri örtbas etmek için kullanan gruptur. Üçüncü grupta yer alan çocuklar çoğunlukla; sokakta bağımlılık yapıcı madde satma, yankesicilik, kapkaç gibi gayri meşru işleri yapmaktadırlar. Ayrıca bu gruptakiler, çocukların suça itilmesinde etkisi olan ve suça ittikleri çocuklar vasıtasıyla sokakta çalışan çocuklardan adam devşirmeye çalışan çocuklardan meydana gelmektedir. Aslında suç işlemeye zorlanan veya bu duruma getirilen bir çocuk tehdit altındadır. Tehdit altındaki bu çocuklar ile ilgili ceza kanunlarındaki yetersizlik, suça itilen çocuklara karşı uygulanmakta olan baskıcı yaklaşımlar gibi nedenler, çetelerin yaşı küçük çocukları özel yöntemlerle yetiştirerek gasp ve hırsızlık suçunun işleminde kullanmalarına yol açmaktadır. Çocuklar hakkındaki ceza kanunlarında 11 yaş altı çocukları için herhangi bir cezai durum öngörmemesi bu yaş grubundakilerin gasp ve hırsızlığa alıştırmalarına veya kullanılmalarına sebep olabilmektedir. Araştırma süresince suç işleyen çocuklarla ilgili olarak Çocuk Şube Müdürlüğüne sık sık suç isnadı ile polis tarafından bazen günübirlik getirilen aynı çocuklar ile yaşça herhangi cezai bir durumda olmayan çocukların çokluğu yukarıda söylenenleri doğrular niteliktedir.

Diyarbakır'da semtler arasındaki sosyo-ekonomik yaşam standartlarının farklı olması, kent varoşlarında yoksulluk içerisinde yaşayan çocuklar arasında bir ötekileştirme ve düşmanlık hissine sebep olduğu görülmüştür. Bu ötekileştirme karşılıklı iki grup arasında da yaşanmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan Ofis gibi semtlerde yaşayanların, Bağlar semtinde oturanları küçümsedikleri ve Bağlar semtinde oturanların da Ofis'te oturanlara karşı olumsuz duygular besledikleri çocuklar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Bu ötekileştirmenin mahalle, semt şehir ve bölge düzeyinde gerçekleştiği müşahade edilmiştir. Çocukların bir kısmının da hırsızlık yapacaklarsa kendi mahallerinde değil, Ofis ve Gazilerde (Diyarbakır'da orta sınıfa mensup ailelerin oturduğu yerler) gibi semtlerde yapacaklarını veya Diyarbakır yerine İzmir, İstanbul ve Ankara'da yapacaklarını dile getirmişlerdir.

Aynı şekilde, yaşanan göç süreci ailelerin ekonomik düzenlerinde bir alt -üst oluşa sebep olmasıyla, ebeveynlerin çocuklarına yeterince ilgi, sevgi göstermemeleri, eğitimleri için çaba göstermemelerine neden olmuştur. Ailenin çocuklarına karşı yeterli olmayan ilgi, sevgi ve çabaları çocuklarla, anne-babalar arasındaki ilişkileri sarımsakta

ve çocuk üzerinde ailenin otoritesini zayıflatmaktadır. Aile içerisinde yeterince sevgi ve ilgi görmeyen bu çocuklar; aile içerisinde yaşanan ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan ve aile içi şiddetten kurtulmak için sokağa yönelmektedirler. Böylece, aile içerisinde yeterince sevgi görmeyen veya sevgiden mahrum büyüyen çocukların uyum ve davranış bozuklukları yaşamaları daha da kolaylaşmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı ilgi, sevgi ve çabalarının yetersizliği çocukların ailelerinin çoğunun kırsal kökenli olması ve ya çocukluklarını geçirdikleri toplumsal yapıda, aile büyükleri içerisinde çocuklarını sevmek ve ilgi göstermenin “toplumsal ayıp” olarak görülmesine bağlanabilir. Ancak, her şeye rağmen çocuklara verilecek tüm sosyal hizmet desteklerinin faydaları inkar edilmez. Ancak verilecek sosyal hizmet faaliyetlerine çocukların aileleri de faydalandırılmalıdır. Ebeveynlere yönelik olarak sokakta çocukları bekleyen tehlike ve riskler, eşler arasındaki olumlu ilişkilerin nasıl olması gerektiği, ebeveyn çocuk ilişkisi ve bakımı gibi eğitici konularda bilgilendirmeler yapılmalıdır. Çocukların sorunlarının çözüleceği tek yer aile kurumudur. Çünkü çocuk sorunları ailede başlar, çözümü de ailede olur.

Çocukların sokakta çalışmaları veya çocuk işçiliği üzerinde; aile büyüklüğü, ebeveynin düşük eğitim düzeyi ve çok çocukluluk gibi sosyo-kültürel değerler etkilidir. Kırsal alanda çok çocukluluk; güç, kudret sahibi olma vasfının yanında, genellikle hayvancılık ve tarımsal faaliyetler için yeterli işgücü temini özelliğini de taşımaktadır. Aynı şekilde kentsel alanlarda bazı aileler tarafından çok çocukluluk olgusu kente tutunmanın bir stratejisi olarak kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Bazen çok çocukluluğun bazı babalar tarafından istismar edildiği de görülmektedir. Söz konusu babalar özellikle enformel sektörün bir çok alanında çalıştırdığı çok sayıdaki çocukların paralarını yöneten bir tür çalışmayan yöneticiye dönüşmektedir. Bu durumda, baba artık çalışmamakta ve çocuklarını da çalıştırdığı için eğitim dışında tutmaktadır. Ailenin gıda, giyim, eğitim gibi temel gereksinimlerinden yapılan kısıtlamalarla elde kalan para, gayrimenkul veya kurulacak işyerleri için harcanmaktadır. Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların kardeş sayılarının aritmetik ortalaması 5.3 kişidir. Çocukları ve ebeveynlerini de bu sayıya dahil edildiğinde ailedeki kişi sayısı 8.3’e çıkmaktadır. Bölgede geniş aile yapılarının da egemen olduğu düşünüldüğünde, geniş aile türünün de azımsanmayacak oranda varolduğu aileleri de hesaba kattığımız sokakta çalışan çocukların ortalama aile büyüklüğünün çok yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Sokakta çalışan çocukların aile üyelerinin kalabalık olması bir yönüyle çocukların çalışmasını

tetiklemektedir. Bazen de ailenin yoksulluğu , çocuklara ilişkin olumlu değerlerden yoksun olma veya geleneksel olarak çocuğun gelir getirici olarak görülmesi ile birlikte ailedeki tüm çocukların çalışma yaşamında yer almasına sebep olmaktadır. Aynı şekilde, ailenin kalabalık olması, ebeveynlerin çocuklarına yeterli sevgi ve ilgiyi göstermelerini engellemektedir.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar içerisinde, yaptıkları işleri değiştirme eğiliminin fazla olduğu görülmektedir. Çocuklardan yaptıkları işleri değiştirmeyenlerin oranı % 5.8’lik gibi küçük bir orana karşılık gelmektedir. Geriye kalan çalışan çocukların çoğunun (% 94.2) sokakta yaptıkları işleri sık sık değiştirdikleri saptanmıştır. Yapılan işi değiştirme eğiliminin temelinde; sokakta yapılan işlerin örgütlenmeyen ve kurumsallaşmayan yapısı, ailelerin içerisinde bulundukları yoksulluk gereği çalışan çocuklarının kazanacakları gelire olan acil ihtiyacı, mevsimlere ve günün belirli saatlerinde bazı iş türlerinin daha fazla kazanç getirmesi gibi nedenler yatmaktadır. Çocukların günlük kazançlarını arttırmak için günün belirli saatlerinde değişik işleri yaptıkları tespit edilmiştir. Genelde ailelerin yönlendirmesiyle, çocukların günlük kazançlarını en yüksek oranda tutacakları iş türlerine göre yukarıda belirtilen etmenler çerçevesinde sık sık iş değiştirdikleri söylenebilir. Örneğin yazın sıcak mevsimde soğuk su, kış mevsiminde kağıt mendil, akşam vakitlerinde parklarda çekirdek satma gibi daha çok gelir elde etmeye göre çocukların iş değiştirdikleri görülmüştür. Bu durumun sebebi, çocukların günün ve mevsimin şartlarına göre daha fazla satış yapan ve kazanç getiren işleri tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Çocukların çoğunun sokakta yaptıkları işleri yıllar, mevsimler ve gün içerisinde sık değiştirmelerine karşın , sokakta yaptıkları işleri uzun yıllar devam ettirdikleri görülmektedir. Diyarbakır’da sokakta çalışan kız ve erkek çocukların önemli bir oranının 1 ile 8 yıldır sokakta çalıştıkları tespit edilmiştir. Kız çocukları 7-8 yıldan sonra çalışmamaktadır. Böylece 6 yaşında çalışmaya başlayan bir kız çocuğu en fazla 14 yaşına kadar çalışmaktadır. Kız çocuklarının yetişkin olmalarıyla birlikte, sokakta uğrayacağı cinsel istismara maruz kalabileceği ve yetişkin kızların toplum tarafından çalışmalarının hoş görülmemesi gibi nedenlerle erken yaşlarda sokaklardan alındıklarını söylemek mümkündür. Ancak erkek çocukların kız çocuklarına göre daha uzun yıllar ailelerinin içerisinde bulundukları olumsuz ekonomik şartlar nedeniyle sokaklarda çalışma ya devam etmektedirler.

Diyarbakır’da sokakta çalışan çocukların annelerinin ancak % 7.3’ü ilköğretim düzeyinde bir öğrenime sahiptir. Geriye kalan annelerin % 14.5’i okur-yazar ve ilkokulu

terk edenlerden oluşmaktadır. Annelerin % 78.8'i herhangi bir eğitim kurumuna devam etmedikleri dolayısıyla okur-yazar olmadıkları saptanmıştır. Bu verilere göre sokakta çalışan çocukların annelerinin % 7.3'nün ilköğretim düzeyinde eğitim gördükleri ve geriye kalan annelerin % 93'lük bölümünün hiçbir eğitim kurumundan mezun olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışan çocukların babalarının % 43'ü ilköğretim düzeyinde (% 39.5'i ilkokul mezunu ve % 3.5'i ortaokul mezunu) bir diplomaya sahiptir. Babaların % 19.8'i okur-yazar bile değildir. Lise düzeyinde bir öğretim kurumundan mezun olanların oranı % 4.5'tir. Bu verilere göre, sokakta çalışan çocukların % 53.6'sının babalarının hiçbir eğitim kurumundan mezun olmadıklarını göstermektedir. Çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşük olması; çocuğun sokakta uğrayacağı risk ve tehlikelerin farkında veya çocuğa yeterli destek ve ilgiyi gösterecek bilince sahip olmama ve çocuğun eğitiminin önemini kavrayamama sonucunu doğurabilir. Ebeveynin eğitim düzeyinin düşük olması ile çocuğun çalışma yaşamına erken yaşlarda başlaması arasında yakın bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ebeveynler, uzun ve masraflı olan çocuğun eğitimi hedeflemek yerine kolay yoldan ailenin geçimine katkı sağlamasını gerçekleştirecek iş alanlarına yönlendirmektedirler. Çocukların ebeveynlerinin düşük eğitim düzeyinde bulunmaları çocukların, yapacağı iş türünü ve seçeceği mesleğini etkileyebilmektedir.

Bu çalışmada sokakta çalışan çocuklar sorunu; aile, okul, yapılan iş, arkadaş çevresi; maruz kalınan fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet; ailenin göç serüveni ve sonuçları; çalışma koşullarının yarattığı tehlike ve riskler, suç potansiyeli ve madde bağımlısı veya sokakta yaşayan çocuk olmaya aday olma durumu; kazançları ve kazançlarını değerlendirme biçimleri; sokakta çalışmayı nasıl değerlendirdikleri, elde ettikleri kazançları ve yaptıkları iş türleri, sokakta yapmak istedikleri ve geleceğe ilişkin beklentileri gibi çok geniş boyutlu bir perspektiften konuyu ele almıştır. Bu çalışma bugüne kadar yapılan çalışmalar arasında bu özelliğiyle özgün bir çalışmadır.

ÖNERİLER

1. 75.Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi çocuklara ve ailelerine yönelik gündüzlü hizmet veren bir kuruluştur. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuk sayısının fazlalığı nedeniyle merkezin tek başına hizmette yetersiz kaldığı gözlenmiştir. Kısmen sokakta yaşayan, suça itilen ve madde bağımlısı çocuklara hizmet verecek herhangi bir kuruluş mevcut değildir. Yeni çocuk ve gençlik merkezlerinin açılması, mevcut hizmetler içerisinde meslek elemanı sayısının yeterli hale getirilmesi ve kurumlar arasında işbirliği ve desteğin sağlanması gerekmektedir.
2. Sokakta çalışan çocuklar bazen suçla ilişkilendirilip, bazen de suçun mağduru olarak Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlükleri ne götürülmektedir. Çocukların ilk karşılaştıkları bu kurumun personeli özenle seçilmeli ve eleman seçiminde de bir tür uzmanlaşmaya gidilmelidir.
3. Ülkemiz gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olmasından dolayı, gelişme sürecinde bazı güçlükler veya sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Çeşitli alanlarda ortaya çıkan bu sosyal sorunları önleme çalışmalarında kaynak aktarımında sıkıntılar yaşanmaktadır. Genellikle ailelerin yoksulluklarından kaynaklanan çocuk işçiliği ise dar kaynaklarla çözülmeyecek oranda geniş boyutlu ve çok yönlü bir problemdir. Çocuk işçiliği ile ilgili öngörülen çözümler toplumun yoksulluk, işsizlik, göç, terör ve güvelik olayları, genel ve mesleki eğitim, kırsal kalkınma gibi sorunlardan ayrı düşünülemez. Bu çerçevede örneğin, çocuğun sokakta çalıştırılmasını Kabahatler Kanunu'nun 32.maddesinde düzenlenen *“yetkili makamlar tarafından kamu düzeni ve genel sağlığın korunması amacıyla hukuka uygun olarak verilen emre aykırı hareket etme”* kabahatini işlemiş olması sebebiyle, 100 YTL idari para cezası verilmesi işlemi ile çözülecek bir durum değildir.
4. Özellikle zorunlu göç çocuklarına ve ailelerine, terör ve güvenlik olaylarının oluşturduğu şiddet sarmalında maruz kaldıkları travmatik durumlar nedeniyle sağlık kontrolüne tabi tutulmalı ve bu kesime yönelik olarak tedavi, psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir. Bunun yanı sıra zorunlu göç olgusu bir sosyal afet olarak kabul edilmeli ve buna göre sosyal rehabilitasyon politikası uygulanmalıdır.
5. Sokakta çalışan çocuklar sorununu çözme yolunda atılacak ilk adımlar arasında; toplumdaki gelir dağılımından kaynaklanan yoksulluğun ortadan kaldırılması, aile üyelerine yaşamlarını devam edebilecekleri çalışma imkanının yaratılması (özellikle

hanehalkı reisinin), kırsal alanları yaşanılır kılıp, kentsel alanlara doğru olan göçü azaltma ve hızlı nüfus artışına ilişkin ciddi bilgilendirme çalışmaları sayılabilir. Ayrıca Diyarbakır'a mahsus olarak, kadın eğitime yeterince önem verilmesi de çocuk istismarı ve çocuk emeğinin çözümüne yönelik atılacak adımlar olarak görülebilir.

6. Sokakta ve evde uğradıkları şiddet, ihmal ve istismarı yoğun yaşayan mağdur çocuklara hukuki yardım ve korumanın sağlanması, ailelerin de çocuk ihmal ve istismarı konusunda eğitilmesi gibi hizmetlerin verilmesi gerekir.
7. Çocukların yaşları ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumu göz önüne alınarak, çocuklar yetişkinliklerinde ekonomik olarak yaşamlarını idame ettirebilecek mesleki eğitime yönlendirilmelidir.
8. Şu anda sokakta çalışarak ailelerinin bütçesine katkıda bulunan çocukların ailelerinin ekonomik durumları göz önüne alınarak, ekonomik yönden desteklenmesi için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kaynaklarından faydalanma yoluna gidilmelidir. Bu vakfın kaynaklarından yararlanma koşulu olarak ailelerin çalışan çocuklarını bir daha çalıştırmamaları ve eğitime yönlendirmeleri istenmelidir. Aynı şekilde, çocuğun eğitimdeki başarısına göre verilen destek arttırılmalı veya azaltılmalıdır.
9. Madde bağımlılığının insanın bedeninde ve ruhunda yol açtığı hasarlar hakkında tüm sokakta çalışan çocukların ve ailelerinin bilgilendirilmesi, bağımlı çocukların tedavisi için kurumsal bir yapının oluşturulması ve bağımlı çocukların zaman geçirilmeden tedavi edilmesi yoluna gidilmelidir.
10. Sokakta çalışan çocukların suça itilmesinde, uyuşturucu madde kullanımı ve satımında etkili olan yapılanmalarla (çete ve kişi) güvenlik güçlerinin ciddi bir şekilde mücadele etmesi ve sadece bu söz konusu oluşumlarla ilgili birimler oluşturulmalıdır.
11. Sokakta çalışan çocukların denetlenmesi mümkün olmayan bir mekânda çalışmalarından kaynaklanan olumsuzluklardan dolayı çalışmaları engellenmelidir.
12. Sosyal yardım ve sosyal hizmet alanındaki olanaklar göç mağdurlarının, kent yoksullarının, sokakta çalışan çocukların problemlerinin çözümünde seferber edilmelidir. Sosyal hizmetler sadece psiko-sosyal problemler için değil, aynı zamanda iş ve meslek edinme, kente uyum sağlama, barınma, işsizlik ve eğitim sorunlarına çözüm bulmada da kullanılmalıdır. Sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar

sayesinde yoksulluk/yoksunluk içerisinde bulunan bireylerin, toplumun diğer kesimlerinin sahip olduğu yaşam düzeyine yakınlaştırarak yoksul sayısı azaltılabilir. Bu durum, dolaylı yollardan toplumda sosyal adalet duygusu sağlayarak, toplumda var olacak huzursuzlukları ve gerginlikleri engelleyici bir rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

- AAKB, (1997), Türk Ailesinde Adölesanların Sorunları, AAKB Yayınları, Ankara.
- AAKB, (2000), Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları (Aralık 1993 -Aralık 1994), AAKB Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
- Acar, Hakan (2000), Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Kimi Haklar Açısından Sokakta ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar , Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Açıkalın, Nermin, (1997), “Göç ve Çalışan Çocukların Sorunları”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, Ankara Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara .
- Agarwal, Bina (2004), “Çocukların Esenliği ve Annenin Mülkü”, (içinde) Dünya Çocuklarının Durumu 2005, UNICEF Yayınları.
- Akarşan, Mediha, (1998), Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Akço, Seda (1998), Çocuk İstismarının Hukuksal Boyutu Nedir? , Analiz Yayınları, İstanbul.
- Aker, A. T. (2006a), “Ruhsal Süreçler Açısından Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme”, s:60-63, içinde: “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası”, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Aker, A. T. (2006b), “Türkiye’de Yerinden Edilme, Ruh Sağlığı ve Halk Sağlığı:Yapılan Çalışmalar, Beklentiler ve Engeller”, s:132-137, içinde: “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Aker, A. T. vd. (2005), “Türkiye’de Ülke İçinde Yerinde Edilme Sorunu:Tespitler ve Çözüm Önerileri”(http://www.tesev.org.tr/etkinlik/zorunluguocşrapor.pdf , 25.12.2005).
- Aksoy, Mustafa, (2005), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde Terörün Neden ve Sonuçları”(http://www.insanbilimleri.com/en/makaleler/sosyoloji /doguşveşgneydoguşanadoluda.htm 21.12.05).
- Akşit, B., A. G. Hoşgör, A. ve N. Karancı N. (2001), Turkey, Working Street Children in Three Metropolitan Cities :A Rapid Assesment, ILO Geneva .
- Akyüz, Emine (2000), Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, MEB Yayınları, Ankara.

- Aktaş, Behçet, (2007), İlimiz (Diyarbakır) ve Bölgemiz ile İlgili Sosyo -Ekonomik Sorunlar”,http://www.dtso.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=244 , (27.11.07).
- Alexandrescu, Gabriela (2002), International Labour Organization International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), Romania Working Street Children in Bucharest: Swiss Foundation of Terre des hommes
- ASCHIANA Street Children Project Central Statistics Office of Afghanistan (2002) , A Rapid Assessment, Geneva Needs Assessment Of Children Working In The Streets Of Kabul.
- Altuntaş, Betül (2003), Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar, İletişim Yayınları, İstanbul .
- Altuntaş, Betül (2005), “Çocuk İşçiliği: Nedenler, Sorunlar ve Politika Yönelimi”, TES-İŞ Dergisi, Sayı:2005–2, Haziran 2005.
- Anık, Filiz (2000), “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Çalışmaları”, içinde: Sayita, (Ed. Sevgi Usta Mustafa Ruhi Şirin) I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul.
- Atauz, Sevil (1998), “Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları”, Birikim Dergisi, sayı:116, s. 68-78.
- Atauz, Sevil (2001), “Sokak Çocukları Sunuş Bildirisi”, Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Yayına Hazırlayanlar: Ümit Onat, Aycan Altay, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını, Ankara.
- Ay, Savaş (2006), “Suç Cehenneminden Ana Baba Kucağına, <http://www.sabah.com.tr/2006/03/04/gnd128.html> , (04.03.2006).
- Aydın, Zülfükar Ali (2004), “Usta Kapkaçılar İstanbul’a Gider”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/09/gun101.html> , (09.12.2004).
- Bağlı, Mahzar, Cihan, Ahmet (2007), “Diyarbakır’da Sosyal Yayı”, <http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.asp> , (30.11.07).
- Bahçecik, Nefise vd. (2000), “İstanbul İlinde Bir Bölgede Çalışan Çocukların Durumlarının Saptanması”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul

- Bal, Hüseyin, (2004), Çocuk Suçluluğu (Kavramlar-Kuramlar-Saha Çalışmaları), Fakülte Kitabevi Yayınlar, Isparta.
- Balcıoğlu, İbrahim, (2001a), Şiddet ve Toplum, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Balcıoğlu, İbrahim, (2001b), “Stres, Gençlik, Kentleşme, Şiddet”, Yeni Symposium 39 (1): 49–56, 2001.
- Bales, Kevin (2002), Kullanıp Atılanlar: Küresel Ekon omide Yeni Kölelik, Çev:Pınar Öğünç, Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- Balo, Yusuf Solmaz (2003), Teori ve Uygulamada Çocuk Ceza Hukuku, Adil Yayınevi, Ankara.
- Balta, Evren (2005), “Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm”, Birikim Dergisi, Nisan 2005, Sayı:192 içinde: s:55 -63.
- Barut, Mehmet (2006), Zorunlu Göç Araştırması, Göç Edenler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, www.gocder.com, (15. 08. 2006).
- Baştaymaz, Tahir (1990), 6-15 Yaş Grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma, Friederic Ebert Vakfı Yayınlar, İstanbul.
- Bequele, Assefa, (1999), "Çocuk Emeği: Bu Konuda Ne Yapılabilir? ", Çocuk İstismarı ve İhmalini Önleme Derneği, Pelin Ofset, Ankara .
- Bıyıklı, İsmet (1972), “Çocuk Suçluluğunun Nedenleri”, Adalet Dergisi.
- Binbaşıoğlu, Cavit (2000), Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1137, Eğitim Dizisi: 44, MEB. Yayınları, Ankara
- Boidin C. (1995), Çocuk Çalıştırılması İle İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi Çalışma Yaşamında Çocuk Psiko-Sosyolojik Yaklaşım, ILO, ÇSGB Yayınları, (çev:Bülent Piyal), Çalışma Yönetimi Bölümü, Ankara.
- Bostancı Ege, Göknur (2002), “Çalışan Çocuk Kimdir?”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, 29–31 Mayıs 2001 TÜİK/ILO, TÜİK Yayın No. 2534, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Boyden, J. (1990), “Childhoo t And The Policy Makers: A comparative perspective on the globalization of childhoo t”, James, A.& Prout, A. (edt) Counstructing and deconstructing childhoo t: contemporary issues in the sociological study of childhood, Londra, Newyork, The Falmer Pres.
- Bruckner, Pascal (2006), Masumiyetin Ayartıcılığı, Çeviren: Hamdi Tuncer, Ayrıntı Yayınları,
- BULUTAY, Tuncer. (1999), Türkiye’de Çalışan Çocuklar, TÜİK Yayınları.

- Cokburn, Andrew (2003), “21. Yüzyılın Köleleri”, National Geographic Türkiye, Eylül 2003.
- Cüceloğlu, Doğan (1998), İçimizdeki Çocuk: Yaşamımıza Yön Veren Güçlü Varlık, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Ayşe Betül, (2006), “Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Sosyo-Ekonomik Sonuçları ve Geri Dönüş Önündeki Engeller”, s:173-193, içinde:”Zorunlu Göç ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Aziz, (2005), “Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üstüne”, (içinde) Birikim Dergisi, Nisan 2005, Sayı:192 :s.29-39
- Çetin Güler, Ebru (2002), “Çocuk İşgücü ve Eğitim”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, 29–31 Mayıs 2001 TÜİK/ILO, TÜİK Yayın No. 2534, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Çevik, Dolunay (1997), Çalışmazsam Okuyamam, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Eğitim Kültür Dairesi Başkanlığı, Ahsen Yayıncılık, Ankara.
- Çırak, Yüksel. Çivitçi, Nazmiye (2004), “Malatya İlinde Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Bir İnceleme”, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 8 Dönem: Güz Yıl: 2004.
- Çoşkun, Özlem (2002), “Diyarbakır Kentinin Demografik, Toplumsal ve Kültürel Yapısı”, İçinde: Ersoy, M. Şengül, H. T. (Der) (2002) Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği, ODTÜ Kentsel Politika Planlanması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 2001 Stüdyo Çalışması, s. 80 -127, Ankara.
- Çoşkun, Özlem vd. (2002), “Diyarbakır Kentinin Ekonomik Yapısı”, içinde: Ersoy, M. Şengül, H. T. (Der) (2002) Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği, ODTÜ Kentsel Politika Planlanması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 2001 Stüdyo Çalışması, s. 133-166, Ankara.,
- ÇSGB, (1995), ILO-IPEC Projesi: Çalışan Çocukların Korunması İçin Politika ve Eylem Programı Yöntem Önerisi (7 İşkolu Örneği), ÇSGB Yayınları, Ankara.
- ÇSGB/ÇÇB, (2005), Çocuk İşçiliği İle İlgili Ulusal Mevzuat, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışan Çocuklar Bölümü Kurum İçi Yayınlanmamış Yayını.
- ÇSGB/ÇGM/ÇÇB, (2006), Çalışan Çocuklar, ÇSGB/ÇGM/ÇÇB 1. Yıl Periyodik Yayını, Ankara.

- ÇSGB/ÇGM/ÇÇB, (2006c), Türkiye’de Çocuk İşçiliği Çare Birlikte Bilgilendirme Materyali Kitap 2, ÇSGB/ÇGM: Çalışan Çocuklar Bölümü Yayınları, Ankara.
- ÇSGB/ÇGM/ÇÇB, (2007) Çalışan Çocuklar, Periyodik Yayını, Ankara.
- ÇSGB/ILO, (2000),“Çalışan Çocuklarla İlgili Belge ve Sözleşmeler, Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü Yayınları, Ankara.
- ÇSGB/İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, (2004), Çocuk İşçiliği İle Mücadele: İş Müfettişleri İçin El Kitabı, Çeviren:Metin Çulhaoğlu, ÇSGB/İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇSGB: Çalışan Çocuklar Bölümü (2004) Çocuk İşçiliği nin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi (Taslak).
- ÇSGB: Çalışan Çocuklar Bölümü, (2006a), Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorun Bizim: Bilgi Materyali Kitap 1, ÇSGB/ÇGM: Çalışan Çocuklar Bölümü Yayınları, Ankara.
- ÇSGB:ÇGM/ÇÇB: (2006b)), Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi , ÇSGB:ÇGM/ÇÇB Yayınları, Ankara.
- Dağ, Rıfat. Göktürk, Atilla (1993), Diyarbakır ve Bölgesel Gelişme, DTSO Yayınları, Diyarbakır.
- Dayıoğlu Tayfur, Meltem (2005), “Çalışan Çocukların Çalışma Hayatlarına İlişkin Genel Eğilimler”, Tes-İş Dergisi, Sayı:2005–2, Haziran 2005.
- Derrien, Jean-Maurice, (1994), Çocuk Çalıştırılması İle İlgili Politikaların Hazırlanması ve İş Denetimi Eğitim Kılavuzu, Çev: Başçıl, Haluk ve Piyal Bülent, ILO Ankara Çalışma Bürosu ve ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- Dikmen, Aylin (2000), “Çocuklar Çalışmalı Mı? Çalışan Çocukların Görüşleri”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları:2, İstanbul.
- Dikmen, Aylin (2001), “Kentte Çalışan Çocuklar: Cinsiyet Ayrımının Paradoksalları Göstergeleri, 21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan (içinde), Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüsoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Diyarbakır Emniyet Çocuk Şubesi Müdürlüğü, 2001-2005 Yıllara Ait Çocuk Suç İstatistikleri, Kurumiçi Yayın.
- DTSO, (2004), Diyarbakır İli Sosyal ve Demografik Göstergeleri, DTSO Kurumiçi Yayın, Diyarbakır.

- Duyar, İzzet. Özener, Barış (2003), Çocuk İşçiler: Çarpık Gelişen Bedenler, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Ecevit, Yıldız, Tan, Mine ve Üşür, Serpil (2000), “Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSİAD, 2000, T/2000- 12/290.
- Erder, Sema, (1998), “Köysüz “Köylü” Göçü”, Görüş Dergisi, Sayı: 34 Şubat-Mart 1998, TÜSİAD Derneği Yayın Organı.
- Ennew, Judith (2003), Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar: Planlanma İçin Bir Rehber, Gelişim El Kitabı 4, Çev: Çiçek Öztek, UNICEF Türkiye Temsilciliği Yayınları.
- Erder, Sema (1997), Kentsel Gerilim, Umag Yayınlar, Ankara.
- Erder, Sema (2001), İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erder, Sema, Lordoğlu, Kuvvet (1993), Geleneksel Çıracılıktan Çocuk Emeline: Bir Alan Araştırması, Frederich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Erder, Sema. (2005), “Çalışan Çocuklar: ‘Çıracı’ mı , ‘İşçi’ mi?”, TES-İŞ Dergisi, Sayı:2005, Haziran 2005.
- Erdoğan, Necmi (2002) “Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve “Fark Yaraları”, Erdoğan N. (Edt). Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görüntüleri, Demokrasi Kitaplığı Yayınları.
- Erdoğan, M. Yüksel (2005), “Suça Yönlendirilen ve Yönlendirilmeyen Çocukların Aile İlişkileri ile Saldırganlık Davranışlarının Karşılaştırılması”, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi: 12 (3) 2005, s:106-114.
- Erkan, Rüstem. Bağlı, Mahzar. Sümer, Faruk. Ünver, Mahmut (2002) “Sosyal Çevrenin Sokak Çocukluğuna ve Çocuk Suçluluğuna Etkisi”, I Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu, s.51 -78, Ankara.
- Fazlıoğlu, Aygöl ve Dersan, Nilüfer (2004) “GAP Bölgesinde Yoksul Çocukları Eğitime Kazandırma Yönünde Katılımcı Proje Uygulamaları”, Eğitimde Yeni Ufuklar II: “Eğitim Hakkı ve Okula Gidemeyen Çocuklar”, Sempozyum Tebliği (Ankara, 3-4 Aralık), <http://www.ted.org.tr>, (02.03.05).
- Fidan, Fatma, (2004), "Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış:Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C.4, S1, Haziran 2004, ss: 30-49.
- Fişek, A. Gürhan (1999), “Çocuk İşçilerin Sorunları”, Derleyen: Konaç, Esin ve Arkadaşları, Çocuk İstismarı ve İhmali, Pelin Ofset, Ankara.

- Fişek, A. Gürhan (2000), “Güncel Konu: Sokakta Görülen Çocuklar ve Kadına Bakış Açısı”, Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı:52, Ekim 2000.
- Franklin, Bob (1993), Çocuk Hakları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Fromm, Eric (1982), Sağlıklı Toplum, (Çev:Yurdanur Sallıman, Zeynep Tanrısever), Payel Yayınevi, İstanbul.
- GAP (2004), “Diyarbakır’da Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi”, <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D7131999/sokakc.html>
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi, (1999), Güneydoğu Anadolu Bölgesi Eylem Planı, Ankara.
- Gediz Burcu, Yalçınkaya, M. Hakan (2007), “Türkiye’de İstihdam - İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı”, <http://paribus.tr.googlepages.com/gediz3.doc>, (13.11.07.).
- GKİB, DTO ve TTB (2001), Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma Planı: Sağlık Sektörü Raporu, Diyarbakır.
- Göktürk, Atilla ve Kaygalak, Sevilay (2001), “Göç ve Kentleşme”, Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Yayına Hazırlayanlar: Ümit Onat, Aycan Altay, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını, Ankara.
- Görak, Gülay. Gülçiçek, Sakine (2000), “Çalışan Çocukların Sorunları ve Benlik Saygıları”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul
- Güder, Nafiz (2002), “Türkçe Baskıya Ek”, içinde: Kuklin, Susan (2002) İqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşanlar, çev: Nafiz Güder, Dharma Yayınlar, İstanbul.
- Güler, Murat, (2001), “Çocuğun Güvenliği Bağlamında Çocuk-Suç İlişkisi ve Çocuk Polisi”, Milli Eğitim Dergisi, sayı 151 (Temmuz, Ağustos, Eylül 2001), <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/guller.htm> , (12.05.2007)
- Güloğlu, Tuncay, (2005), “The Reality of Informal Employment in Turkey”, International Programs, Visiting Fellow Working Papers, Cornell University Year: 2005.
- Gümüşel, Orhan, (2005) “ Evden Kaçma”, Önce Sağlık Dergisi Mart-Nisan 2005.

- Gündoğan, Naci (2004), “Yoksullukla Mücadelede Kadın İstihdamının Önemi”, IV. Aile Şurası “Aile ve Yoksulluk” Bildirileri, Başbakanlık AAKB Yayınları, Ankara.
- Güneş, Sedat (2005) “Kapkaç Çetesi ‘Hücre Tipi’nde Örgütlenmiş”, <http://www.zaman.com.tr/?bl=haberler&alt=&hn=172530> , (12.05.2005).
- Güngör, M. (2003), “Yoksulluk ve Sokakta Çalışan Çocuklar (Mersin Örneği)”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yayınları, cilt: 3, İstanbul
- HAK-İŞ/ILO-IPEC, (2000), Sakarya Pilot Bölge Araştırması (Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu İçinde), Hak-İş Çalışan Çocuklar Bürosu yay. Ankara.
- Haktanır Gelengül. Artar, Müge (2001), “Türkiye’de Çocuk Gelişimi Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk, Ankara. Üniversitesi, Çocuk Kültürü ve Uygulama Merkezi Yayınları No:9, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, s.135-162
- Hancı, Hamit (2006), “Çocuk İstismarına İlişkin Yasal Düzenlemeler”, <http://www.med.ege.edu.tr/~hanci/istismarhukuk.htm>, (26.11.06)
- Hatun, Şükrü (2002), “Çocuk Haklarının Sözleşmesinin 13. Yılında, Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri”, Türk Tabipler Birliği Yayınları.
- Hatun, Şükrü vd. (2003), “Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri”, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 2003, Cilt 46, Sayı 4, s. 251–260.
- HÜNEE, (2006) “Türkiye Göç Ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA)”, H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ILO, (2002), “In-depth Analysis Of The Situation Of Working Street Children İn Moskow 2001”, ILO/IPEC Working Paper Moskow, International Labour Office.
- İlik, Bülent. Türkmen, Zeynep (1994 a), “Çocuk İşçiliğinin Temel Nedenlerinden Birisi Olan İç Göç Araştırma Projesi Dokümanı”, Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı ILO/IPEC, ILO Yayınları, Ankara.
- İlik, Bülent. Türkmen, Zeynep (1994b), “Sokakta Çalışan Çocuklar”, Ankara: ILO/IPEC.
- İlik, Bülent. Z. Türkmen, R. Geter (1994), “Sokaktan Ustalığa”, Ankara: ILO/IPEC.

- İlkkaracan, İpek, İlkkaracan Pınar (1998), “‘1990’lar Türkiye’inde Kadın ve Göç’”, Baydar, Oya (der.) 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayınları, 305–322, İstanbul.
- İlkkaracan, Pınar (1998a), “‘Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile’”, Baydar, Oya (der.) 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayınları, 173–192, İstanbul.
- İlkkaracan, Pınar (1998b), “‘Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı’”, Baydar, Oya (der.) 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayınları, 285–302, İstanbul.
- İzci, Ayşe (2005), “Çocuk ve Oyun”, *Semerikand Dergisi*, Sayı: Ocak 2005.
- Jeffs, Tony, (1993), “Okulda Çocuk Hakları”, *Çocuk Hakları (içinde)*, Franklin Bob (der.), s.68-88, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, Berna vd. (2002), “Göç Olgusunun Değerlendirilmesi”, i içinde: Ersoy, M. Şengül, H.T.(Der) (2002) *Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği*, ODTÜ Kentsel Politika Planlanması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 2001 Stüdyo Çalışması, Ankara.
- Kalaycıoğlu, Sibel, Rittersberger-Tılıç, Helga (2001), Cömert “Abla”ların Sadık “Hanım”ları Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar, Su Yayınları, İstanbul.
- Karabulut, Özcan (2005), “Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar”, *Tes-İş Dergisi*, Sayı:2005-2, Haziran 2005.
- Karabulut, Özcan (1996), *Türkiye’de Çalışan Çocuklar*, Frederich Ebert Vakfı, İstanbul.
- Karaçalı, Fatih. Engez, Sema (2006), “Bunun Adı Kölelik” (<http://www.radikal.com.tr>, (01.12.2006).
- Karaduman Taş, A. ve Karakaya, Z. (1997), “Çocuk İşgücünde Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye İçin Nicel Bir Yaklaşım”, 1994”, III. Kadın Çalışmaları Toplantısı (Yayınlanmamış Bildirisi), Adana 17–19 Mayıs 1997.
- Karaduman Taş, Ayşe vd. (2002), “İç Göçün Çocuk İstihdamına Etkisi”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, 29–31 Mayıs 2001 TÜİK/ILO, TÜİK Yayın No. 2534, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Karataş, Kasım (2001), “Toplumsal Kalkınmanın Önündeki Engeller: İşsizlik ve Genç İşsizliği”, Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Yayına Hazırlayanlar: Ümit Onat, Aycan Altay, T.C.

- Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge sel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını, Ankara.
- Karatay, Abdullah (2000a), “İstanbul’un Sokakları ve Çalışan Çocuklar”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul.
- Karatay, Abdullah (2000b), “Beyoğlu Bölgesinde Çalışan Çocuklar ve Aileleri”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul.
- Karatay, Abdullah (2000c), “ Sokakta Çalışan Çocuklar: Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocukluğu Arasında Bir Çocuk Kategorisi”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul.
- Karatay, Abdullah (2002a), “Çok Boyutlu Bir Sorun Olarak İstanbul İlinde Sokakta Çalışan Çocuklar”, Çocuk İstismarı ve Önlemleri Paneli, (23-23 Mart 2002), Çocukları Suç ve Suçlulardan Koruma Vakfı Yayınları.
- Karatay, Abdullah (2002b), “İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklar: Göç ve Kent Yoksulluğu”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, 29–31 Mayıs 2001, TÜİK Yayın No. 2534, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Kart, Kadir (2003), Sosyo Kültürel ve Demografik Yö nden Bursa’da Çocuk Suçluluğu, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayı nlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Keyder, Çağlar. Üstündağ, Nazan (2006), Doğu ve Güne ydoğu Anadolu’nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar, İçinde: Doğu ve Güneydoğ u Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, TESEV Yayınları, Ankara.
- Kırkpınar, Leyla, (2001), Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kıvılcım, Turan (2005) “Savaş: Çocuk Oyunu”, Birikim Dergis i, Nisan 2005, Sayı:192 (içinde): s.20-28.
- Kızmaz, Zahir (2002), Bazı Sosyal Değişkenler Bağlamında Doğu Anadolu Bölgesinde Suç ve Suçluluk, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kızılcıkelik, Sezgin (1996), Sosyoloji Teorileri-3, Saray Kitapevleri, İzmir.

- Koçyıldırım, Şener (2001), “Toplum Merkezleri ve Sosyal Hizmet Uygulamaları”, Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Yayına Hazırlayanlar: Ümit Onat, Aycan Altay, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını, Ankara.
- Konanç, Esin (1988), “Sokak Çocukları ve Sokakta Çalışan Çocuklar: Ankara’da Yapılan Bir Araştırma”, VII. Uluslararası Çocuk İstismarı ve İhmali Kongresi’nde Sunulan Bildiri, 25-28 Eylül, Brezilya.
- Kudat, Ayşe ve vd. (2006), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Kalkınmasında Yatırım Politikaları”, İçinde: Doğu Ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, TESEV Yayınları, Ankara.
- Kuklin, Susan (2002), İqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşlar, çev: Nafiz Güder, Dharma Yayınlar, İstanbul.
- Kulca, Ahmet. Korkmazlar, Ümran (2003), “Yoksulluk ve Sokak Çocukları”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yayınları, cilt: 3, İstanbul .
- Kurmuş, Orhan (2006), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu İçin Öncelikli Sosyal ve Politika Önerileri”, İçinde: Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, TESEV Yayınları, Ankara.
- Kurtay, Derya vd. (2007), “Çocuk İhmal ve İstismarına Multidisipliner Yaklaşım ve Çocuk ve Gençlik Merkezi (Çocuk Koruma Merkezi)”, <http://www.murataydin.name.tr/cocuklarinistismari.doc> , (27.01.07).
- Küçükkaraca, Nilgün (2001), “Göç ve Çalışan Çocuklar - Diyarbakır’da Çalışan Çocuklar-“, Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Yayına Hazırlayanlar: Ümit Onat, Aycan Altay, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet ler Yüksekokulu Ortak Yayını, Ankara.
- Lennan, Emma Mac (1993), “Çalışma Hayatında Çocuk Hakları”, Çocuk Hakları (içinde), Franklin Bob (der.), s:142-163, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Marshall, Gordon, (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Çeviren: Osman Akınay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Müstetçaplıoğlu, Barış (2006), Kardeş Kanı (Roman), Everest Yayınları, İstanbul.

- Nicolopoulou, Ageliki (2004), “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, Çeviren: Melike Türkân Bağlı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, yıl: 2004, cilt: 37, sayı: 2, 137 -169.
- Ocakçı, Ayşe, (2004), Türkiye’de Çalışan Çocukların Durumu, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/turkiyedecalisancocuklar.htm> ,(11.04.2004).
- Onur Bekir (2005), Türkiye’de Çocukluğun Tarihi: Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihine Giriş, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Oto, R, Ertem, M, Sır, A, Özkan, M, Geter R. (1998), “Bir Güneydoğu Kenti Sokaklarında Çalışan Çocukların Sosyo-demografik Özellikleri Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi 1998;5 (1):23-27.
- Ögel, Kültegin ve Ark (tarihsiz), Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Madde kullanımı, Tedavide Temel İlkeler, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul.
- Ögel, Kültegin. Liman, Olcay (2003), “Gençler de Madde Kullanım Yaygınlığı ve Özelliklerinin Değerlendirilmesi 2001 Araştırma Sonuçları”, Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul.
- Öner ve Ark. (2004), “Sokakta Çalışan ya da Yaşayan Çocuklarda Madde Kullanma Perevelansı ve Etkileyen Faktörler”, 19-21 Nisan I. Sosyal Hizmet Şurası.
- Özen Kapız, Serap (2003), “Mesleki Sosyalleşmenin Çocuklar Üzerine Etkileri”, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2003 cilt:5 Sayı: 2.
- Öztürk, Mehmet ve Ark. (1997), Çalışma Hayatı ve Mesleki Eğitim Sisteminde Çıraklık Eğitimi Araştırması, ILO ve Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Özyanık, Ahmet (1998), “Sokakta Çalışan Çocuklar Sorunu, Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Projesi”, Küçükleri Koruma Hizmetleri, Emniyet Genel Müdürlüğü Yönetici Semineri İçinde, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı Yayını,
- Polat, Oğuz (1997), “Çocuk ve Hakları, Analiz Yayınları, İstanbul.
- Polat, Oğuz (1998a), Fiziksel İstismar Nedir?, Analiz Yayınları, İstanbul.
- Polat, Oğuz (1998b), Cinsel İstismar Nedir?, Analiz Yayınları, İstanbul.
- Polat, Oğuz (2001), Çocuk ve Şiddet, Der Yayınları, İstanbul.
- Rende, Sevinç. Erkin, H. Cenk (2005), “Çocuk Emeği Bizde Ucuz, İsteddiğiniz Kadar Kullanın”, Birikim Dergisi, Nisan 2005, Sayı:192 içinde:s.40 -45.

- Sağır, Sündüs. Aral, Nermin (2000), “Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Aile Bireylerini ve Aile İlişkilerini Algılama Biçimlerinin İncelenmesi”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul.
- Sarı, İsmail (2004), Dünyada, Ülkemizde ve Diyarbakır İlinde Risk Altında Olan Çocuklar, Diyarbakır İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi Müdürlüğü (Yayınlanmamış Kurumiçi Yayın).
- SHÇEK, (2001), “Bileşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme-Ulusal İlk Raporun Ekleri ve B.M Çocuk Hakları Komitesi’nin Sonuç Gözlemleri”, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları, Ankara.
- SHÇEK, (2006), “Hedeflenmiş On Bir İlde Sokakta Çalışan Çocukları Eğitime Yönlendirme Projesi”,<http://www.shcek.gov.tr> (16.10.2006).
- Sönmez, Mustafa (2007), “Doğu-Güneydoğu’nun Artan Yoksulluğu ve Çözüm: Barış”, <http://eski.bianet.org/static/dogu2.pdf>, (24.11.2007).
- Stiglitz, E. Joseph (2004), “Kararlı Bir Dünya Çocuk Yoksulluğuna Son Verebilir”, Dünya Çocuklarının Durumu 2005’in (içinde), UNICEF Yayınları.
- Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), (2006), <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/web-kaynak.htm> (26.05.2006).
- Swindells, Robert (2000) “Soğuk Sokaklar”, Çev: Nesrin Çiğiltepe Akbay, Bulut Yayınları, İstanbul.
- SYDTF, (2004), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kamuoyu Araştırması Nihai Rapor (Haziran2004),<http://www.sydgm.gov.tr>. (15.10.2006)
- Şahabettinoğlu, Murat vd. (2002), “Çocukların Temel Eğitime Katılmasının Sosyo Ekonomik Engelleri ve Destekleri”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, 29-31 Mayıs 2001 TÜİK/ILO, TÜİK Yayın No. 2534, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Şanlıer, Nevin. Demirci, Aybala. (2003), “Sokakta Çalışan Çocukların Sağlık, Sosyal ve Beslenme Durumlarının Saptanması”, II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu “Yargı Öncesi ve Yargılama Süreci 10-13 Nisan AÜ ATAUM Bildiriler Kitabı, Kurban Matbaası, Ankara.
- Şişman, Yener (2004), Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecekte Beklentileri:Sorunlar ve Çözüme Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği, Anadolu Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

- Tamar, Defne ve ark. (1996), Uyuşturucu Madde Kullanımının Aile Üstüne Etkisi, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Taşkı, Enver (2002), “TÜİK Çocuk İşgücü Anketleri ve Ortaya Koyduğu Eğilimler”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, 29–31 Mayıs 2001 TÜİK/ILO, TÜİK Yayın No. 2534, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Tatlıdil, Ercan, (1997), “Hızlı Kentleşmenin Eğitim Politikaları Üzerine Etkileri”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, TÜİK ve Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara.
- Teber, Serol. (2005), “Göçmenliğin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri Ya Da İsviçre Hastalığı”, <http://www.sncweb.ch/turkisch/dosya/serol-teber.htm> (20.05.06).
- TMMOB, (1996), Bölge İçi Göçten Kaynaklanan Toplum sal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayınları, Ankara.
- Topçu, Sedat (1997), Çocuk ve Gençlerin Cinsel İstismarı, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- TTB ve DTO, (1996) “Güneydoğu’da İç Göç Tartışmaları ve Sağlık Boyutu”, TTB Yayınları, Diyarbakır.
- Tuğrul, İbrahim ve Fazlıoğlu, Aygöl (2001), “GAP Bölgesinde Dezavantajlı Grupların Kalkınma Sürecine Entegrasyonu”, Sosyal Hizmet Sempozy umu 1999, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Yayına Hazırlayanlar: Ümit Onat, Aycan Altay, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge sel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını, Ankara.
- Turgut, Serdar. (2006), “Ben Türk Olmaktan Utanıyorum”, Akşam Gazetesi, 14.09.2006.
- TÜİK, (2002a) “2002 Yoksulluk Çalışması”, Sayı: B.02.1.TÜİK.0.11.00.03/906–62.
- TÜİK, (2002b) Çocuk İşgücü 1999, TÜİK Matbaası, Ankara
- TÜİK, (2005), Türkiye’de Çalışan Çocuklar, <http://www.die.gov.tr/cin/CINTR/cocuk99.pdf> (26.07.2005).
- TÜİK, (2006), “2004 Yoksulluk Çalışması”, Haber Bülteni, sayı:27 (<http://www.tuik.gov.tr>, (25.12.2006).
- TÜRK-İŞ, (2006), “Temmuz 2005 Açlık ve Yoksulluk Sınırı”, <http://www.turkis.org.tr/icerik/temmuz05.doc>, (21.Temmuz 2006).

- Türkiye Kamu-Sen Araştırma Geliştirme Merkezi, (2006), “Asgari Geçim Endeksi”, <http://www.kamusen.org.tr/imag/arge/Haziran2004.pdf>, (26.12. 2006).
- Ulaş, Remziye (2002), “Diyarbakır’ın Genel Çocuk Profili”, Çocuk İstismarı ve Önlemleri Paneli, (23-23 Mart 2002) Çocukları Suç ve Suçlulardan Korumaya Vakfı Yayınları.
- Uluğtekin, Sevda (1999), “1940’lı Yıllarda İstanbul’da Sokak Çocukları”, Prof. Dr. Sema Kut’a Armağan, (Edt) Nesrin G. Koşar, H. Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, Ankara.
- UNICEF, (2001), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı, UNICEF Yayınları, Ankara.
- UNICEF, (2001), Dünya Çocuklarının Durumu 2001, UNICEF Yayınları, Ankara.
- UNICEF, (2004a), Çocuklara Uygun Bir Dünya: Binyılın Kalkınma Hedefleri, Özel Çocuk Oturumu Belgeleri, Çocuk Hakları Sözleşmesi, UNICEF Yayınları, Ankara.
- UNICEF, (2004b), Dünya Çocuklarının Durumu 2004, Kız Çocukları, Eğitim ve Kalkınma, UNICEF Yayınları, Ankara.
- UNICEF, (2004c), Dünya Çocuklarının Durumu 2005, Çocukluk Tehdit Altında, UNICEF Yayınları, Ankara.
- UNICEF, (2006a) Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi, UNICEF Türkiye Yayınları, Ankara.
- UNICEF, (2006b), Dünya Çocuklarının Durumu 2006, Dışlanan ve Görülmeyen, UNICEF Yayınları, Ankara.
- Urhan, Betül (1996) “Azgelişmişlik-Çocuk İstihdamı İlişkisi ve Türkiye’de Çocuk İşgücüne İlişkin Sorunlar”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Uzan, Hakan (2007), “Sokaktan Kalfalığa” http://www.dtso.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=218&Itemid=5 (10.10.07).
- Ünalın, Turgay ve Ark. (2006), “Türkiye’nin Yerinden Edilme Sorunu: Sorun, Mevzuat ve Uygulama”, s:67-88, içinde: “Zorunlu Göç ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası”, TESEV Yayınları, İstanbul.

- Üstel, Füsün. Ece. Özlem, (2004), “Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş Ön Rapor”,
www.tesev.org.tr (25.10.2005).
- Verimli, Arif (2002), “Çocuk Suçlarında Uçucu Bağımlılığı”, Çocuk İstismarı ve
Önlemleri Paneli, (23-23 Mart 2002), Çocukları Suç ve Suçlulardan Koruma
Vakfı Yayınları.
- Walczak, Yvette ve Burns, Sheila (1999), Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri,
(Çeviren: Ersevrim, İsmail), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Yakışıklı, Nebahat (1999), “11-15 Yaş Grubundaki Suç İşlemiş Çocukların Sosyo
Kültürel Özelliklerinin Araştırılması”, Çocukların Yargılanması ve Çocuk
Haklarına Dair Sözleşme Semineri, Kasım/1999, UNICEF/T.C. Adalet
Bakanlığı,
- Yaşar Topuzoğlu, Aşkın (2005), “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, Birikim Dergisi,
Nisan 2005, Sayı:192 içinde: s.74-77
- Yaşar, M. Ruhat (2003), Depresyonun Sosyolojik Açısından İncelenmesi: Elazığ Örneği,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Elazığ.
- Yavuzer, Haluk (1991), Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitapevi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul
- Yavuzer, Haluk (2001), Çocuk ve Suç, Remzi Kitapevi Yayınları, İst.
- Yıldız, Suzan vd. (2000), “İstanbul, Kocaeli ve Edirne Bölgesinde Sokak Çocuklarının
Durumunun Değerlendirilmesi ve Hemşirelik Bakımı”, içinde: Sayita, Sevgi Usta,
Şirin, Mustafa Ruhi, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul
Çocukları Vakfı, İstanbul.
- Yörükoğlu, Atalay (2002), “Çocuk Ruh Sağlığı: Çocuk Yetiştirme Sanatı ve Kişilik
Gelişimi”, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Yücel, Harika ve Ark. (2006), Türkiye’de Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüye
Dair Durum Analizi: İstanbul ve Diyarbakır, Yeniden ve ECPAT (End Child
Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual
Purposes-Çocuk Fahişeliğine, Çocuk Pornografisine ve Çocukların Cinsel
Amaçlarla Ticaretine Son) International Yayınları.
- Yüceol, Hüseyin Mualla (2007) “Türkiye’de Bölgesel İşgücü Haraketleri, İşsizlik ve
Ekonomik Kalkınma”, “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,
Cilt:9 Sayı:1 , Ocak 2007, ISSN: 1303-2860.

- Yükseker, Deniz (2006a), “Dünyada Yerinden Edilme Olgusuna İlişkin Politika ve Uygulamalara Eleştirel Bir Bakış”, s:35—42, içinde:”Zorunlu Göç ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Yükseker, Deniz (2006b) “Türkiye’de Yerinden Edilme Olgusu Hakkında Yapılan Bazı Araştırmaların Bulguları”, s:121-131, içinde:”Zorunlu Göç ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Yükseker, Deniz (2006c) “Diyarbakır’da Yerinden Edilme Sorunu: Geri Dönüş, Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasası’nın Uygulamaları”, s.144 -172 içinde:”Zorunlu Göç ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Yükseker, Deniz (2006d), “Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır’da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunları”, s.216-233 içinde:”Zorunlu Göç ile Yüzleşmek:Türkiye’de Yerinden edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Zeytinoğlu, Sezen. (1989), “Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları”, Türkiye’de Çocuğun Durumu, 1990’ların Çocuk Politikası Kongresi, DPT, UNICEF, s.241 252.
- Zeytinoğlu, Sezen. (1999), “Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları”, Derleyen: Konaç, Esin ve Arkadaşları, Çocuk İstismarı ve İhmali, Pelin Ofset, Ankara.
- Ziyalar, Neylan (2000), “Çocuklarda Cinsel İstismar Terminoloji ve Tanımlar”, içinde: Sayita, Sevgi Usta, Şirin, Mustafa Ruhi, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul .

İnternet Adresleri

- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=206464> 01.12. 2006
- <http://www.bianet.org/php/yazdir.php?DosyaX=../2007/02/20/92330.htm> (25.02.07
- <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eu/rpro/ankara/programme/ipecc.htm>, 13/10/2005
- <http://www.diyarbakir.gov.tr/nufus.asp> , (19. 04. 2007
- http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3894&tb_id=1 , 31. 12.2007
- <http://www.iem.gov.tr/iem/?m=1&s=31&idno=55> , 15.02.07

<http://www.die.gov.tr/tkba/istatistikler3.htm> 22/10/2005

<http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istabşid=203:24.12.06>

www.yeniden.org.tr, Evden Kaçan Çocuk ve Gençler Broşürü, 13.01.07

www.sydtf.gov.tr 15 Ağustos 2006

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=140119> 12/01/2005

<http://www.yenisafak.com.tr/g08.html>, 06.06.05

Türkiye’de Çocuk Suçluluğu Araştırması,

<http://www.adli->

sicil.gov.tr/ISTATISTIKLER/COCUK.htm 25.12.2007

ANKET FORMU

Bu anket formu, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda doktora tezine veri oluşturmak üzere hazırlanmıştır. Diyarbakır ilindeki sokakta çalışan çocukların durumunu tespit etmeye yönelik olan bu çalışma, bilimsel bir nitelik taşımayı arzuladığı için, lütfen, bu anketin doldurulmasında durumunuzu belirten en doğru seçeneği belirtiniz. Çünkü sorulara eksiksiz, doğru ve içtenlikle cevap vermeniz, bu araştırmanın amacına ulaşılmasında en büyük katkıyı sağlayacaktır.

Bu ankette durumunuzu belirten tüm sorulara cevap vermeye gayret ediniz. Ancak, durumunuza uygun düşmeyen sorulara cevap vermeyiniz.

Bu anketin doldurulmasında yapacağınız katkılar, yaşadığınız sorunların ortaya çıkmasına ve bu sorunun çözümüne yönelik stratejilerin ortaya konulmasına bir nebze yardımcı olabilir. Değerli yardım ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Araştırma Yöneticisi
Yrd. Doç. Dr. Ömer AYTAÇ

Araştırmayı Hazırlayan
Rıfat BİLGİN

ANKET SORULARI

1. Cinsiyetiniz ?

1 . () Erkek

2 . () Kız

2. Yaşınız ?

1 . () < 5

2 . () 6 -9

3 . () 10-14

4 . () 15-18

3. Öğrenim durumunuz nedir ?

1 . () Okur yazar değil

2 . () Okur yazar (ama ilkokul mezunu)

3 . () İlkokul mezunu

4 . () İlkokul terk/ İlköğretim terk

5 . () İlköğretim mezunu

6 . () İlköğretim e devam

7 . () Ortaöğretime devam

4. Annenizin öğrenim durumu nedir?

1 . () Okur yazar değil

2 . () Okur yazar (ama ilkokul mezunu)

3 . () İlkokul mezunu

4 . () Ortaokul mezunu

5 . () Lise mezunu

6 . () Diğer

(belirtiniz.....)

5. Babanızın öğrenim durumu nedir ?

1 . () Okur yazar değil

2 . () Okur yazar (ama ilkokul mezunu)

3 . () İlkokul mezunu

4 . () Ortaokul mezunu

5 . () Lise mezunu

6 . () Diğer

(Belirtiniz.....)

6 . Doğum yeriniz

1 . () Diyarbakır/Merkez

2 . () Diyarbakır/İlçe adı_____

3 . () Diyarbakır/Köy

4 . () Diyarbakır dışı / İl adı_____

5 . () Diğer (Belirtiniz.....)

7. Diyarbakır'da hangi mahallede oturuyorsunuz ?

8. İkamet ettiğiniz yer ile ilgili size uygun düşen seçenek hangisidir?

1 . () Başka yerden buraya göç ettim

2 . () Daha önceden de burada ikamet ediyordum.

9. Eğer başka yerden göç ettiyseniz, göç edeli kaç yıl oldu?

1 . () Bir yıldan az

2 . () 1-4 yıl

3 . () 5-8 yıl

4 . () 9-12 yıl

5 . () 12 ve daha fazla yıl

10. Nereden göç ettiniz?

1 . () İl..... 2 . () İlçe..... 3 . (

)Köy.....

11. Ailenizin Diyarbakır'a göç nedenini belirtiniz?

1 . () İş bulabilmek için

2 . () Eğitim için

3 . () Terör ve güvenlik olayları

4 . () Akrobam ve yakın çevrem olduğu

için

5 . () Kan davası

6 . () Yoksulluk

7 . () Sağlık problemleri

8 . () Başka (Belirtiniz

.....

12. Diyarbakır'a ilk geldiğinizde ailece karşı karşıya geldiğiniz sorunlar nelerdir?

- 1 . () Her hangi bir sorunumuz olmadı.
- 2 . () Ekonomik sorunlar yaşadık.
- 3 . () Aile bireyleri arasında kavga, tartışma yaşadık.
- 4 . () Kimseden yardım/destek görmedik.
- 5 . () Yalnızlık çektim.
- 6 . () Başka (belirtiniz.....

13. Göç ettiğiniz yerleşim yerine tekrar geri dönmek istiyor musunuz ?

- 1 . () Evet
- 2 . () Hayır

14. Önceden yaşadığınız yerleşim yeri ile şimdi yaşadığınız yerleşim yerindeki ekonomik durumunuzu karşılaştırırsanız, neler söyler siziz ?

- 1 . () Babam iş buldu, çalışıyor, durumumuz daha iyi oldu.
- 2 . () Durumumuz bozuldu, geçim sıkıntısına düştük.
- 3 . () Değişen bir şey olmadı.
- 4 . () Başka (Belirtiniz

15. Oturduğunuz evin mülkiyet durumu nedir ?

- 1 . () Kendi evimiz
- 2 . () Kira
- 3 . () Akrabalarımızın/yakınlarımızın yanında kalıyoruz.
- 4 . () Diğer (Belirtiniz.....

16. Babanız, ücret getirici bir işte çalışıyor mu ?

- 1 . () Evet
- 2 . () Hayır

17. Babanız çalışıyorsa, hangi işi yapmaktadır?

- 1 . () Kamu işçisi
- 2 . () Özel sektör işçisi
- 3 . () Memur
- 4 . () Seyyar satıcı
- 5 . () Gündelikçi
- 6 . () Kapıcı
- 7 . () Çiftçi
- 8 . () Esnaf
- 9 . () İşsiz
- 10 . () Emekli/memur
- 11 . () Emekli/işçi
- 12 . () Diğer (belirtiniz.....

18. Anneniz ücret getirici herhangi bir işte çalışıyor mu ?

- 1 . () Evet
- 2 . () Hayır

19 . Cevabınız evetse, anneniz hangi işte çalışmaktadır ?

- 1 . () Evde temizlik
- 2 . () Büroda temizlik
- 3 . () Çocuk bakımı
- 4 . () Diğer (Belirtiniz.....

20. Aileniz şimdiye kadar herhangi bir yardım kuruluşundan odun, kömür, yiyecek, giyecek v.b yardımlar almış mıdır ? Almışsa ne tür yardımlar aldığınızı belirtiniz.

- 1 . () Evet.(belirtiniz.....
- 2 . () Hayır

21 . Şu anda aynı evde kimlerle oturuyorsunuz ?

- 1 . () Ben, kardeşlerim, annem ve babam
- 2 . () Ben, kardeşlerim, annem, babam, babaannem ve büyükbabam
- 3 . () Ben, annem, babam, büyükbabam, babaannem, bekar ağabeylerim, ablalarım ve kardeşlerim
- 4 . () Ben, annem, babam, büyükbabam, babaannem, bekar ve evli ağabeylerim, ablalarım ve kardeşlerim
- 5 . () Diğer (Belirtiniz.....

22 . Ailenizin aylık gelir seviyesi ne kadardır ?

1 . () 100-200 YTL arası	2 . () 201 -300 YTL arası
3 . () 301-400 YTL arası	4 . () 401 -500 YTL arası
5 . () 501-600 YTL arası	6 . () 601 -700 YTL arası
7 . () 701 ve üstü	

23. Ekonomik açıdan ailenizi nasıl görüyorsunuz ?

1 . () Çok zengin	2 . () Zengin
3 . () Orta gelirli	4 . () Fakir
5 . () Çok fakir	

24 . Oturduğunuz mekanın türü aşağıdakilerden hangisidir ?

1 . () Müstakil ev	2 . () Apartman dairesi
3 . () Gecekondu	4 . () Baraka
5 . () Çadır	6 . () Diğer (Belirtiniz.....)

25 . Evinizde aşağıdakilerden hangisine yada hangilerine sahipsiniz ? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1 . () Araba	2 . () Buzdolabı
3 . () Çamaşır makinesi	4 . () Televizyon
5 . () Bilgisayar	6 . () Bulaşık makinesi

26 . Geçen haftanın tüm günlerinde en çok hangi işleri yaptın ?

1 . () Sokakta çalıştım.	2 . () Dilendim.
3 . () Esnafın yanında çırak olarak çalıştım.	4 . () Diğer (Belirtiniz.....)

27 . Hiç evden kaçtın mı?

1 . () Evet	2 . () Hayır

28 . Evden kaçtıysa, kaç defa kaçtın ?

1 . () 1-2 defa	2 . () 3 -4 defa
3 . () 5-6 defa	4 . () 7 ve daha fazla

29 . Eğer evden kaçtıysanız, kaçmanızın nedeni hangisidir? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1 . () Yoksulluk	2 . () Evde dayanın olması
3 . () Cinsel taciz	4 . () Aile geçimsizliği
5 . () Sokağın çekiciliği/özgürlüğü	6 . () Arkadaşların teşviki
7 . () Babamın alkolik olması	8 . () Üvey çocuk olma
9 . () Ailenin ilgisizliği	10 . () Diğer

(Belirtiniz.....)

30 . Şu anda okula devam ediyor musunuz ?

1 . () Evet	2 . () Hayır

31 .Eğitiminizi devam ettirmediyse, bunun sebebi nedir ?

1 . () Ekonomik zorluklar	2 . () Ailemin ilgisizliği
3 . () Başarılı olamadım	4 . () Okumayı sıkıcı buldum
5 . () Öğretmenlerin dayak atması	6 . () Ebeveynlerimin ölümü
7 . () Benim ilgisizliğim	8 . () Diğer(Belirtiniz.....)

32 . Okul ihtiyaçlarınızı, kim karşılıyor ?

1 . () Kendim	2 . () Ebeveynlerim
3 . () Akrabalarım	4 . () Yardım kuruluşları
5 . () Diğer (Belirtiniz.....)	

33 . Okula devam ettiğin son eğitim -öğretim döneminde, kaç defa okuldan kaçtın ?

1 . () Hiç kaçmadım	2 . () 1 -2 defa
3 . () 3-4 defa	4 . () 5-6 defa
5 . () 7-8	6 . () 9 ve daha fazla defa
7 . () Bütün dönem boyunca	

34. Okuldan kaçtıysanız, kaçmanızın nedeni aşağıdakilerden hangisidir/hangileridir? (birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1 . () Ekonomik zorluklar	2 . () Ailemin ilgisizliği
3 . () Başarılı olamadım	4 . () Okumayı sıkıcı buldum
5 . () Öğretmenlerin dayak atması	6 . () Arkadaş grubumun etkisi
7 . () Benim ilgisizliğim	8 . () Diğer(Belirtiniz.....)

35. Kaç kız ve kaç erkek kardeşe sahipsiniz ? Kız _____ Erkek _____

36 . Evinizde/Hanenizde kaç kişi çalışmaktadır ?

1 . () Bir kişi	2 . () İki kişi
3 . () Üç kişi	4 . () Dört kişi
5 . () Beş kişi	6 . () Altı ve daha fazla kişi

37. Şu anda sokakta çalışan kaç kız ve erkek kardeşin var ?

Kız _____ Erkek _____

38. Kaç yaşında sokakta çalışmaya başladınız ? _____

39. Sokakta ne tür bir iş yapıyorsunuz ?

1 . () Simit satmak	2 . () Çekirdek satmak
3 . () Ayakkabı boyama	4 . () Mendil, peçete satmak
5 . () Pazarda el arabası ile eşya taşıma	6 . () Çöp toplama
7 . () Sakız satmak	8 . () Araba camını silme
9 . () Pazaryerinde seyyar satıcılık yapma	10 . () Küçük süs eşyalarını satmak
11 . () Su satmak	12 . () Tartıcılık
13 . () Diğer (Belirtiniz.....)	

40 . Okulların açık olduğu günlerde ortalama kaç saat sokakta çalışırsınız ?

1 . () 2-3 saat	2 . () 4-5 saat
3 . () 6-7 saat	4 . () 8 ve daha fazla

41. Okulların tatil olduğu günlerde ortalama kaç saat çalışırsınız ?

1 . () 2-5 saat	2 . () 6-7 saat
3 . () 8-10 saat	4 . () 10 ve daha fazla

42. Haftada kaç gün sokakta çalışıyorsunuz ?

1 . () 1-2 gün	2 . () 3-4 gün
3 . () 5-6 gün	4 . () 7 gün

43 . Kaç yıldır sokakta çalışıyorsunuz ?

1 . () 1-2 yıl	2 . () 3-4 yıl
3 . () 5-6 yıl	4 . () 7-8 yıl
5 . () 9-10 yıl	6 . () 10 ve daha fazla

44. Sokakta çalışmaya yalnız mı yada grup halinde mi gidersiniz ?

1 . () Yalnız	2 . () Grupla

45. Sokakta çalışmaya grup halinde gidiyorsanız, grubunuzun bir lideri var mıdır ?

1 . () Evet	2 . () Hayır

46. Cevabın evetse, sokaktaki grup liderinizin en belirgin özelliği nedir ?

1. _____
2. _____
3. _____

47 . Ebeveynlerin hayattalar mı ?

1 . () Evet, ikisi hayatta	2 . () Evet, babam hayatta
3 . () Evet, annem hayatta	4 . () Hayır, ikisi de hayatta değil

48 . Kiminle beraber yaşıyor/kalıyorsunuz ?

1 . () Ebeveynlerimle	2 . () Annemle

- 3 . () Babamla
4 . () Akrabalarım
5 . () Diğer (Belirtiniz.....)

49. Annen ve babanız beraber mi yaşıyorlar ?

- 1 . () Evet
2 . () Hayır

50 . Cevabın hayırsa, ayrı yaşamalarının nedeni nedir ?

- 1 . () Boşanma
2 . () Ailevi huzursuzluklar
3 . () Babamın başka bir ilde çalışması
4 . () Babamın cezaevinde olması
5 . () Annemin cezaevinde olması
6 . () Diğer

(Belirtiniz.....)

51. Sokakta çalışırken tanıştığın ve büyük şehirlere giden, ilişkilerinin devam ettiği arkadaşların var mı ?

- 1 . () Evet
2 . () Hayır

52. Cevabın evetse, bu arkadaşların vasıtasıyla sen de büyük şehirlere gitmek istiyor musun ?

- 1 . () Evet
2 . () Hayır

53. Cevabın evetse, niçin gitmek istiyorsunuz ?

- 1 . () Ailemden daha iyi bir yaşama sahip olmak istediğim için
2 . () Burada fazla para kazanılmadığı için
3 . () Büyük şehirde daha çok iş imkanı olduğu için
4 . () Daha çok macera yaşamak istediğim için
5 . () Ebeveynlerim arasındaki problemlerden sıkıldığım için
6 . () Ebeveynlerimle bazı problemlerim olduğu için
7 . () Arkadaş grubum orda olduğu için
8 . () Diğer (Belirtiniz.....)

54 . Gitmek isterseniz, hangi şehre gitmek istersiniz

55. Gideceğiniz yerde ne tür bir iş yapmak istiyorsunuz ?

56. Günde ortalama olarak ne kadar para kazanıyorsunuz ?

- 1 . () 1-2 YTL
2 . () 3-4 YTL
3 . () 5-6 YTL
4 . () 7-8 YTL
5 . () 9-10 YTL
6 . () 11 - ve daha fazla YTL

57. Kazandığın parayı nasıl harcıyorsun/ kime veriyorsunuz?

- 1 . () Hepsini ebeveynlerime veriyorum .
2 . () Bir kısmını ebeveynlerime veriyorum .
3 . () Okul ihtiyaçlarıma harcıyorum .
4 . () Giyecek, içecek gibi özel ihtiyaçlarıma harcıyorum .
5 . () Diğer (Belirtiniz.....)

58.Sokakta çalışmaktan memnun musunuz ?

- 1 . () Evet
2 . () Hayır

59 . Cevabınız evetse, sebebi nedir ?

- 1 . () Kazandığım parayla kendi ihtiyaçlarıma karşılıyorum.
2 . () Kazandığım parayla ailemin ihtiyaçlarını karşılıyorum .
3 . () Aile içerisindeki huzursuzluktan uzaklaşıyorum .
4 . () Para kazanma duygusu beni mutlu ediyor.
5 . () Kendimi geleceğe hazırlıyorum.
6 . () Arkadaş grubumla hoşlandığımız işleri yapmaktan zevk alıyorum.
7 . () Diğer (Belirtiniz.....)

60. Cevabın hayırsa, sebebi nedir ?

- 1 . () Az kazanıyorum.
- 2 . () Çok yoruluyorum.
- 3 . () Sokakta çok tehlikeler var.
- 4 . () Okula ve derslerime gereken önemi veremiyorum.
- 5 . () Bana bir meslek kazandırmıyor.
- 6 . () Diğer (Belirtiniz.....)

61 . Sokakta senin hoşlandığın şeyler nelerdir ? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

- 1 . () İstedğim yiyeceği yeme
- 2 . () Oyun oynama
- 3 . () Özgür olma
- 4 . () Çalışma
- 5 . () Para dilenme
- 6 . () Arkadaşlarımla birlikte gezmek
- 7 . () Diğer (Belirtiniz.....)

62 . Sokakta çalışmak senin için ne anlama geliyor ?

- 1 . () Sokakta çalışmak hayatı öğrenmenin/esnaf olmanın ilk adımıdır.
- 2 . () Sokakta çalışsam ailem aç kalır.
- 3 . () Sokakta çalıştığım için kendimden utanıyo rum.
- 4 . () Zengin çocukları sokakta çalışmadığı için onlardan nefret ediyorum.
- 5 . () Sokakta çalışmanın yasak olduğunu bilmeme rağmen, yoksulluktan dolayı çalışmak zorundayım.
- 6 . () Kendimi dışlanmış olarak hissediyorum.
- 7 . () Sokakta çalışmak zorunda bırakılmazsam hiç çalışmak istemem.
- 8 . () Diğer (Belirtiniz.....)

63. Sokakta çalışırken eve para götürmesen ne olur ?

- 1 . () Ailem bir şey demez.
- 2 . () Dayak atarlar.
- 3 . () Korkumdan eve gidemem.
- 4 . () Korkarak eve giderim.
- 5 . () Diğer (belirtiniz.....)

64. Gelecekte ne olmak istersiniz ?

- 1 . () Oto tamircisi
- 2 . () Berber
- 3 . () Öğretmen
- 4 . () Polis
- 5 . () Mühendis
- 6 . () Asker/Subay
- 7 . () Diğer (Belirtiniz.....)

65. Sokakta çalışmaya başladığından bugüne ka dar kaç kez iş değiştirdin?

- 1 . () Hiç değiştirmedim.
- 2 . () 1 -2 defa
- 3 . () 3-4 defa
- 4 . () 5 -6 defa
- 5 . () 7 ve daha fazla defa

66. Herhangi sıkıntı ve sorunuz olduğunda, kime/kimlere anlatırsınız ?

- 1 . () Kimseye anlatmam.
- 2 . () Grup arkadaşlarıma anlatırım.
- 3 . () Aileme anlatırım.
- 4 . () Diğer

(Belirtiniz.....)

67. Sokakta hiç geceyi geçirdiniz mi ?

- 1 . () Hayır
- 2 . () 1 -2 defa
- 3 . () 3-4 defa
- 4 . () 5 -6 defa
- 5 . () 7-8 defa
- 6 . () 9 ve daha fazla defa

68. Sokakta çalışmaya başladıktan sonra bali, tiner, alkol v.b kullanan arkadaşların oldu mu?

- 1 . () Evet
- 2 . () Hayır

69. Arkadaşlarından bu tür maddeleri kullanan varsa, bağımlılık yapan ne tür maddeleri kullanmaktadırlar? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1 . () Esrar 2 . () Tiner 3 . () Bali 4 . () Hap 5 . () Sigara

6 . () Alkol 7 . () Diğer (Belirtiniz.....)

70 . Sen bu alışkanlık yapıcı maddelerden hangisini/hangilerini kullanıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1 . () Hiçbirini 2 . () Bali (Bally)
3 . () Tiner 4 . () Hap
5 . () Alkol 6 . () Sigara
7 . () Diğer (Belirtiniz.....)

71. Bağımlılık yapıcı maddeleri kaç yıldır kullanıyorsunuz ?

1 . () Çok az kullandım ve bıraktım. 2 . () 1 yıldır kullanıyorum.
3 . () 2 yıldır 4 . () 3 yıldır
5 . () 4 ve daha fazla yıldır kullanıyorum.

72. Bağımlılık yapıcı maddeleri kullanıyorsanız, sizce sebebi/sebepleri aşağıdakilerden hangisidir ?

1 . () Arkadaş çevresi ile birlikte olmak için
2 . () Özenti ve merak için
3 . () Can sıkıntısını gidermek, eğlenmek, heyecan yaratmak için
4 . () Ailevi ve kişisel sorunlardan dolayı
5 . () Daha cesaretli olmak için
6 . () Diğer (Belirtiniz.....)

73. Diyarbakır’da hangi yerlerde çalışmaktasınız ?

1 . () Sadece Tren garında
2 . () Şehirlerarası otobüs terminalinde
3 . () Park yerlerinde
4 . () Her hangi belirlenmiş bir yer yok
5 . () Diğer (belirtiniz.....)

74. Sokakta çalışmaya başladığından bugüne kadar, hiç polis tarafından alıkonuldun mu?

1 . () Evet 2 . () Hayır

75. Cevabın evetse, sebebini/sebeplerini belirtiniz ?

1 . () Sokakta geceyi geçirdiğim için
2 . () Hırsızlık yaptığım için
3 . () Kapkaç yaptığım için
4 . () Tiner/Bali, hap kullandığım için
5 . () Şüphe üzerine
6 . () Sokakta çalıştığım için
7 . () Sokakta çalışan diğer gruplarla kavga ettiğim için
8 . () Diğer (Belirtiniz.....)

76. Sokakta çalışmaya başladıktan sonra, sabıka kaydın oldu mu ?

1 . () Evet 2 . () Hayır

77. Cevabınız evetse, hangi suçtan dolayı sabıka kaydın var ?

1 . () Hırsızlık 2 . () Kap -Kaç
3 . () Yankesicilik 4 . () Uyuşturucu ,esrar v.b maddeleri kullanmak.

5 . () Kavga ve yaralama 6 . () Diğer

(Belirtiniz.....)

78. Sokakta çalışmaya başladığından bugüne kadar, sokakta şiddet eylemine hiç maruz kaldın mı?

- 1 . () Evet 2 . () Hayır

79. Eğer şiddet eylemine maruz kaldıysanız, kim/kimlerin şiddetine maruz kaldınız ? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

- 1 . () Serseri çetelerinin 2 . () Sapıkların
3 . () Sarhoşların 4 . () Büyük çocukların
5 . () Polislerin 6 . () Zabıtalının
7 . () Esnafların 8 . () Diğer

(Belirtiniz.....)

80 . Ailede dayak ile ilgili size uygun düşen seçenek hangisidir ?

- 1 . () Ailede sürekli dayak yerim
2 . () Ailede bazen dayak yerim
3 . () Ailede hiç dayak yemem

81. Eğer dayak yiyorsanız, bunun nedeni nedir?

- 1 . () Çalışmak istemediğim için
2 . () Kötü arkadaşlara takıldığım için
3 . () Okula gitmediğim için
4 . () Kötü alışkanlık yapıcı maddeler kullandığım için
5 . () Suç işlediğim için
6 . () İstenilen düzeyde eve para götüremediğim için
7 . () Alkolik ve sinirlilik gibi babamdan kaynaklanan nedenlerden
8 . () Diğer (Belirtiniz.....)

82. Evde sana ve kardeşlerine yönelik olarak hiç cinsel şiddet uygulandı mı ?

- 1 . () Evet 2 . () Hayır

83. Cevabın evetse, kimin yada kimlerin, cinsel şiddet uyguladığını ve nedenini kısaca anlatınız ?

.....
.....
.....
.....

84. Sokakta çalışmanızın nedeni aşağıdakilerden hangisi/hangileridir ? (birden fazla seçenek işaretlenebilir)

- 1 . () Yoksulluk
2 . () Para kazanmak isteği
3 . () Babamın işsiz olması
4 . () Babamım hasta olması
5 . () Babamın ölümü
6 . () Evin geçimini sağlayacak başka kimsenin olmayışı
7 . () Ebeveynlerimin zorlaması
8 . () Çalışan arkadaş veya ya kınların etkisi
9 . () Aile bütçesine katkıda bulunmak
10 . () Hayat deneyimini kazanmak ve meslek edinmek
11 . () Diğer (Belirtiniz.....)

85. Okula devam ediyor musunuz ?

- 1 . () Evet 2 . () Hayır

86 .Okula devam ediyorsanız, kaçınıcı sınıftasınız ?

- 1 . () İlköğretim 1. Sınıf 2 . () İlköğretim 2. Sınıf
3 . () İlköğretim 3. Sınıf 4 . () İlköğretim 4. Sınıf
5 . () İlköğretim 5. Sınıf 6 . () İlköğretim 6. Sınıf
7 . () İlköğretim 7. Sınıf 8 . () İlköğretim 8. Sınıf

- 9 . () Ortaöğretim 1. Sınıf
10 . () Ortaöğretim 2. Sınıf
11 . () Ortaöğretim 3. Sınıf
12 . () Ortaöğretim 4. Sınıf
13 . () Diğer (Belirtiniz.....)

87 . Okul hakkında ne söyleyebilirsiniz ?

- 1 . () Ben okulda bir şeyler öğrenmekten hoşlanırım.
2 . () Ebeveynlerim benim okula gitmemi isterler.
3 . () Ebeveynlerim maddi olarak beni okula gönderecek güçte değildir.
4 . () Okul daha iyi bir yaşam elde etmemize yardım eder.
5 . () Arkadaşlarımla rahat oyun oynadığım/spor yaptığım yerdir.
6 . () Diğer (Belirtiniz.....)

88. Okula devam ettiğin dönemlerde sınıf geçme der ecen ile ilgili olarak aşağıdaki seçeneklerden hangisi size uygun düşmektedir?

- 1 . () Öğretmenler kurul kararıyla sınıfı geçiyordum .
2 . () Geçer
3 . () Orta
4 . () İyi
5 . () Pekiyi

89.Size göre sokakta çalışmaya başladıktan sonra okul başarınız olumsuz yönde etkilendi mi ?

- 1 . () Evet
2 . () Hayır

90. Sokakta çalışmaya başladıktan sonra soka kta sana veya arkadaşlarına cinsel tacizde bulunuldu mu ?

- 1 . () Evet
2 . () Hayır

91. Cevabın evetse, cinsel tacizde bulunanlar kim/kimlerdir ? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

- 1 . () Serseri çeteleri
2 . () Sapıklar
3 . () Sarhoşlar
4 . () Büyük çocuklar
5 . () Pezevenkler (kebrağlar)
6 . () Zabıtalılar
7 . () Esnaflar
8 . () Polisler
9 . () Diğer (Belirtiniz.....)

92.Sokakta çalışmaya başladığından bugüne kadar herhangi bir kazaya maruz kaldınız mı ?

- 1 . () Evet
2 . () Hayır

93. Sokakta yaptığın işi nasıl buldun ve yaptığın iş herhangi bir bilgi - beceri gerektiriyor mu ? /Bir günlük çalışmanı bize kısaca anlatır mısınız ?

.....
.....
.....
.....
.....

94. Ebeveynlerinizin, sokakta çalışmanız hakkındaki görüşlerini belirtiniz ?

.....
.....
.....
.....

95. Gelecekte, çocuğunuzun sokakta çalışmasını isteyip istemediğiniz hakkındaki düşüncelerinizi kısaca anlatır mısınız ?

.....
.....

.....
.....

96. Sokakta çalışan bir çocuk olarak, ne tür sorunlarınız var? Kısaca belirtiniz

.....
.....
.....
.....
.....

97. Son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı? Varsa belirtiniz.

.....
.....
.....
.....